సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం

నాల్గవ సంపుటం

గజపతుల, తొలిరాయల యుగాలు

ఆరుద్ర

సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం

నాల్గవ సంపుటి
గజపతుల, తొలిరాయల యుగం

ఆరుద్ర

ప్రజాశక్తి బుక్ హౌస్
కారల్ మార్క్స రోడ్, విజయవాడ - 2

ప్రచురణ నెం : 272
పునర్ముద్రణ : 1990, మార్చి

ముఖచిత్రం : బాపు

ooo

సాదాప్రతి : రు. 35
మేలు ప్రతి : రు. 45

ooo

ప్రతులకు
ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్
కారల్‌మార్క్స్ రోడ్
విజయవాడ – 520 002

ooo

ముద్రణ :
పాఠశాల విద్యాకేంద్రం
5-9-22/106 ఆదర్శనగర్
హైదరాబాద్ – 467

మా మాట

ఆదికాలన్నుండి ఆధునికయుగం వరకూ సాగిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య పరిణామాన్ని గురించి తెలుసుకోవాలనే ఆకాంక్షగల సాహిత్యాభిమానుల కోసం కవి, పండితుడు, పరిశోధకుడు, సాహితీ విమర్శకుడుగా పేరు ప్రతిష్ఠలను గడించిన ఆరుద్రగారు ఎంతగానో శ్రమించి ఒక్కచేతిమీదుగా సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యాన్ని 12 సంపుటాల్లో ఆంధ్ర ప్రజలకు 1968 లోనే అందజేశారు.

అయితే ఆ రచన ఆధునికయుగం వరకూ పూర్తిగా సాగలేదు. అనివార్య కారణాలవలన ఆఖరి భాగాలను ఆయన పూర్తిచేయలేదు. అయినప్పటికీ అది ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రకు సంబంధించి ప్రామాణిక గ్రంథంగా గుర్తించబడింది. తెలుగు సాహిత్యంలోనూ, చరిత్ర అధ్యయనంలోనూ నిష్ణాతులుగా గుర్తించబడిన సర్వశ్రీ వేలూరు శివరామశాస్త్రి, విశ్వనాథ సత్యనారాయణ, శివశంకర స్వామి, మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి, గిడుగు వెంకట సీతాపతి, ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం, దివాకర్ల వెంకటావధాని, రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ, నేలటూరి వెంకటరమణయ్య, తాపీ ధర్మారావు, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి, పాకాల రాజమన్నారు లాంటి ప్రముఖుల ప్రశంసల నందుకున్న రచన అది.

ఆరుద్ర షష్ఠిపూర్తి ఉత్సవాల సందర్భంగా ఆయనకు ఆంధ్రావనిలో అనేకచోట్ల జరిగిన సన్మాన సభలన్నింటా, సమగ్రాంధ్ర చరిత్రను ఒక్కచేత్తో పూర్తిచేసి ఆయన ఆంధ్రప్రజలకు చేసగూర్చిన మహత్తర సేవను ప్రశంసించుతూనే, తతిమ్మా భాగాలను పూర్తిచేయాలనే ఆకాంక్షలు వెలిబుచ్చారు.

ఇప్పుడు ఆరోగ్యం చక్కబడి, పఠనానికి, రచనకు, ప్రచురణకు అవసరమైన సదుపాయాలు ఏర్పడగానే ఆంధ్ర సాహిత్యాభిమానుల చిరకాల వాంఛను నెరవేర్చడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం అభినందించదగిన విషయం.

ఆరుద్రగారే తెలిపినట్లు ఒక భాషను మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానికొకటి పెనవేసుకొని వుండటం వలన ఈ రచన అన్నికోణాలనుండి తమ చరిత్రను, వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకొనేందుకు ఆంధ్ర ప్రజలకు ఉపయోగపడగలదు.

ఇటీవలి కాలంలో జరిగిన పరిశోధనల ఫలితంగా అందిన అదనపు సమాచారం, అంతకుముందు రచనపై వచ్చిన విమర్శలను, సూచనలను దృష్టిలో వుంచుకొని గతంలో ప్రచురించిన సంపుటాల్లో కూడా అవసరమైన మార్పులను, చేర్పులను చేసి, ఆధునిక యుగం వరకు గల తతిమ్మా సంపుటాలను రచించడానికి ఆరుద్రగారు పూనుకోవడం ముదావహం.

పరిశోధనల్లో వచ్చిన ఆధునిక పద్ధతులను ఆకళింపు చేసుకొని ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలనుండి నేటి ఆధునిక యుగం వరకూ సమగ్రరీతిలో తాను రచించిన సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రను ప్రచురించే అవకాశాన్ని మాకు కలిగించినందుకుఆరుద్రగారికి మా ప్రచురణాలయం తరపున హృదయ పూర్వకమైన కృతజ్ఞతాభివందనాలను తెలుపుకుంటూ ఈ ప్రచురణకు పూనుకొన్నాం.

సుదీర్ఘమైన అధ్యయనం, పరిశోధనల ఫలితంగా లభించిన అపూర్వమైన సాహితీ సంపదతో తెలుగు ప్రజలు తమ చరిత్రను, తమ సాహితీ సంస్కృతీ వారసత్వాన్ని అవగాహన చేసుకునేందుకు ఉపయోగపడే విధంగా ఆరుద్రగారు రచించిన ఈ "సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం" - 12 సంపుటాలుగా వచ్చే ఈ ఉద్గ్రంథం ఆంధ్ర ప్రజల ఆదరణను బహువిధాలుగా పొందడమేగాక, తెలుగు వారుండే ఇతర ప్రాంతాల్లో కూడా అన్ని గ్రంథాలయాల్లోను, విద్యాలయాల్లోను తగిన స్థానం పొందగలదని ఆశించుతున్నాం.

22-7-'89
విజయవాడ

— ప్రచురణకర్తలు

మనవి మాటలు

సాహిత్యాభిలాష గల సాధారణ పాఠకులు ఆంధ్ర సాహిత్యం గురించి సంపూర్ణంగా తెలుసుకోవాలనుకుంటే, వాళ్ళకు ఉపయోగించే పుస్తకాలు నేడు అందుబాటులో లేవు. నన్నయభట్టునుండి చిన్నయసూరిదాకా మాత్రమేకాక సాతవాహనుల కాలం నుండి సాహితీ సమితి దాకా ఆంధ్రసాహిత్యం అనేక విధాలుగా, బహుముఖాలుగా సాగింది. ప్రజ్ఞావంతులైన తెలుగుకవులు రచించిన గ్రంథాలు అన్నింటికి అన్నీ అచ్చుపడి వెలుగు చూడలేదు. అచ్చయిన పుస్తకాలు కూడా అన్నీ అందరికీ లభించడం లేదు. లభించిన పుస్తకాలైనా అన్నీ సాధారణ పాఠకులకు బోధపడే వివరణలతో లేవు. ఈ కొరతను తొలగించవలసిన బాధ్యత నేటి సాహితీపరులపై వుంది.

పన్నెండు సంపుటాలలో సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం ప్రజానీకానికి పరిచయం చేద్దామనే సంకల్పం కొన్నేళ్ళ కిందట నాకు కలిగింది. పుస్తక ప్రచురణలో కొత్త పోకడలుపోయే ప్రతిభావంతులు శ్రీ యం.ఎన్. రావుగారితో దానిని ముచ్చటించాను. నా ఉద్దేశాన్ని వారు బహుముఖాల పరిశీలించారు. ఇటువంటి సాహిత్య గ్రంథాలకు పుస్తక ప్రపంచంలో ఆదరణ ఉంటుందని 'మార్కెట్ అధ్యయనం' బాగా చేసి తెలుసుకొన్నారు. వారి సంస్థ యం. శేషాచలం అండ్ కంపెనీ తరపున పన్నెండు సంపుటాలను ప్రచురించడానికి ముందుకు వచ్చారు.

సమగ్రత ఆశయం. దీన్ని సాధించడానికి ఇది ప్రయత్నం. పూజ్యులు కందుకూరి వీరేశలింగం గారు ప్రామాణిక సాహిత్యరచనకు పునాదులు వేశారు. శ్రీయుతులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు, కొమర్రాజు లక్ష్మణరావుగారు, మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు మొదలైన మహనీయులు సాహిత్యంతోపాటు దేశ చరిత్రను కూడా విశదం చేశారు. సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు మన సాంఘిక చరిత్రకు శ్రీకారం చుట్టి కొత్త కోణాలను చూపెట్టారు. వీరి రచనలను ఆధారం చేసుకొని తమ ప్రతిభతో కొత్త ఆకరాలను గుర్తించి, నూతన సిద్ధాంతాలను ప్రతిపాదించి సాహిత్య చరిత్రను అనేకమంది విద్వాంసులు, విమర్శకులు, విఖ్యాత పత్రికలలో, వివిధ గ్రంథాలలో వివరిస్తున్నారు. ఈ అమూల్య రచనలనన్నింటిని నా దృక్పథంతో సమన్వయం చేయడానికి ఈ రచనలో ప్రయత్నించాను.

ఒక భాష మాట్లాడే ప్రజల దేశ చరిత్ర, సాంఘిక చరిత్ర, సాహిత్య చరిత్ర ఒకదానితో ఒకటి పెనవేసుకొని వుంటాయి. రాజకీయాలవల్ల వివిధ రంగాలలో పరిణామాలు ఏర్పడుతూ వుంటాయి. విభిన్న సంఘటనలే జరిగినా అవి ఒక చారిత్రక క్రమంలోనే వుంటాయి. రాజకీయ ప్రభావాలకు లోనుకాని యుగం వుండదు. రాజవంశాల

పేరుమీదుగా యుగాలను పేర్కోవడం రివాజే. పాశ్చాత్య చరిత్రలలో 'ఎలిజబెతియన్, జాకొబియన్, 'విక్టోరియన్, ఎడ్వర్డియన్' మొదలైన యుగాలు సుపరిచితమైనవే. ఇది అనువైన పద్ధతి, అందుకే సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు తమ "ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర"లో ఈ క్రింది విధమైన యుగ విభజన చేశారు.

1వ ప్రకరణము - తూర్పు చాళుక్య యుగము

2వ ప్రకరణము - కాకతీయుల కాలము

3వ ప్రకరణము - రెడ్డిరాజుల కాలము

4వ ప్రకరణము - విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము (క్రీ.శ. 1332 నుండి 1530 వరకు)

5వ ప్రకరణము - విజయనగర సామ్రాజ్య కాలము(క్రీ.శ. 1530 నుండి 1630 వరకు)

6వ ప్రకరణము - పేరు పెట్టలేదు (క్రీ.శ. 1600 నుండి 1757 వరకు)

7వ ప్రకరణము - పేరు పెట్టలేదు (క్రీ.శ. 1757 నుండి 1857 వరకు)

సాంఘిక చరిత్రకు పనికివచ్చే సాహిత్య గ్రంథాలనే ఎన్నుకొనడంవల్ల సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారి యుగవిభజన వారి ప్రయోజనాలకు అనుకూలమైంది. సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో విస్తీర్ణతను దృష్టిలో పెట్టుకొని నేను యుగాల అంకెను, ఆయా రాజవంశాల ప్రాముఖ్యాలను బట్టి పెంచవలసి వచ్చింది. ఆదిలో నేను వేసుకొన్న ప్రణాళికలో ఇలాగ యుగవిభజన చేసుకొన్నాను.

1. ఆదిమ, చాళుక్య యుగాలు	(క్రీ.శ. 12వ శతాబ్దం చివరిదాకా)
2. కాకతీయ యుగం	(క్రీ.శ. 1200-1290)
3. పద్మనాయక యుగం	(క్రీ.శ. 1337-1399)
4. రెడ్డిరాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1400-1450)
5. తొలిరాయల యుగం	(క్రీ.శ. 1450-1500)
6. మలిరాయల యుగం	(క్రీ.శ. 1500-1550)
7. నవాబుల యుగం	(క్రీ.శ. 1550-1600)
8. నాయక రాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1600-1670)
9. కదపటి రాజుల యుగం	(క్రీ.శ. 1670-1750)
10. కుంఫిణీ యుగం	(క్రీ.శ. 1750-1850)
11. జమీందారీ యుగం	(క్రీ.శ. 1850-1900)
12. ఆధునిక యుగం	(క్రీ.శ. 1900 నుండి)

పుస్తక ప్రచురణను ప్రారంభించడానికి ముందే ప్రతిసంపుటిలో పుటల పరిమితిని, సంపుటాల సంఖ్యను, ఒక్కొక్క సంపుటం వెలనూ, పన్నెండు సంపుటాలకు మొత్తం పూర్తిగా ముందే చెల్లించే పక్షంలో పెట్టువెల, అందువల్ల లభించే లాభసాటి సదుపాయాలూ ప్రకాశకులు ప్రకటించారు. ఎందరో ఈ ప్రణాళికకు స్వాగతం చెప్పారు, చందాదారులుగా చేరారు.

1965 జనవరి నెలనుండి ఈ సంపుటాల రచనకు ఉపక్రమించాను. ప్రతి సంపుటిలోని పుటల పరిమితి ముందుగానే నిర్ణయం కావడంవల్ల ప్రతి ప్రకరణంలో తెలిసిన ఏ ఒక్కటీ వదిలిపెట్టకుండా ఎరిఎగానే రాసినా చివరకు కుదించడం తప్పనిసరి అయింది. సమగ్రత దెబ్బతినకూడదని సంపుటాల సంఖ్యను పెంచి, అదనపు యుగాలనూ, ఉపయుగాలను చేర్చవలసి వచ్చింది. ప్రచురణకు ముందే ప్రజలకిచ్చిన వాగ్దానానికి భంగం లేకుండా పన్నెండు సంపుటాలనూ వరుసగా ప్రచురించడం జరిగినది. నామీదా, ప్రకాశకులమీదా ఉన్న అభిమానంతో పి.వి. రాజమన్నారుగారు అన్ని యుగాలకు ఉమ్మడి ప్రవేశికనూ, ఒక్కొక్క సంపుటికి ఒక్కొక్కరు చొప్పున సాహిత్య రంగంలోని లబ్ధప్రతిష్ఠులు పీఠికలు రాసి దీవించారు. వాటి వివరాలు ఇవి :

సంపుటి సంఖ్య	పేరు	కాలం	పీఠికాకర్త
1.	చాళుక్య యుగం	ఏప్రియల్, 1965	వేలూరి శివరామశాస్త్రి
2.	కాకతీయ యుగం	మే, 1965	విశ్వనాథ సత్యనారాయణ
3.	పద్మనాయక యుగం	జూన్, 1965	శివశంకరస్వామి
4.	రెడ్డిరాజుల యుగం	జూలై, 1965	మల్లాది రామకృష్ణశాస్త్రి
5.	గజపతుల యుగం	ఆగస్టు, 1965	గిడుగు వేంకట సీతాపతి
6.	తొలిరాయల యుగం	సెప్టెంబరు, 1965	ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనం
7	మలిరాయల యగం	అక్టోబరు, 1965	దివాకర్ల వేంకటావధాని
8.	నవాబుల యుగం	నవంబరు, 1965	రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మ
9.	ఆరవీటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1966	వేలటూరి వెంకటరమణయ్య
10.	నాయకరాజుల యుగం-I	అక్టోబరు, 1966	శాపి ధర్మారావు
11.	నాయకరాజుల యుగం-II	మార్చి, 1967	కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి
12.	కడపటిరాజుల యుగం	ఫిబ్రవరి, 1968	--

1965 ఏప్రియల్ నెలనుండి నవంబరు నెలదాకా ఎనిమిది నెలలు క్రమం

తప్పకుండా ఆసాంతం రచనచేసి ఒక మాసపత్రికలాగ సమగ్ర ఆంధ్రసాహిత్యం సంపుటాలను అచ్చుకివ్వడంలో నా ఆరోగ్యం పూర్తిగా దెబ్బతిన్నది. పళ్ళు బిగివిని రచన చేయడంవల్ల పళ్ళ బిగువు సడలి దంతవైద్యం అవసరమైంది. దానితో పాటు డయాబిటిస్, బ్లడ్ ప్రెషర్, ఒకటేమిటి టెన్షన్‌వల్ల రావలసిన అన్ని రుగ్మతలూ వచ్చాయి. అయినా ప్రజలకు ప్రకాశకులతోపాటు వాగ్దానం చేసినది పన్నెండు సంపుటాలు కనుక ఆ సంఖ్యను పూర్తిచేయాలని నిశ్చయించాను అది 1968 ఫిబ్రవరి నాటికిగాని పూర్తిచేయలేకపోయాను.

ఈ పన్నెండు సంపుటాలు వెలువడుతున్నప్పుడు ఆసక్తితో చదివి, సహృదయంతో విమర్శించి, ప్రోత్సహించిన వాళ్ళెందరో ఉన్నారు. చెల్లా చెదురుగా వున్న ఆకరాలను ఒక్కచేత్తో క్రోడీకరించి విశ్లేషణ చేస్తున్నప్పుడు రచనలో తప్పులు దొర్లడం తప్పదు. వీటికి తోడు నాపు వ్రాస్తున్నప్పుడే, ప్రూఫు దిద్దుతున్నప్పుడో మరికొన్ని పొరపాట్లు చేరుకున్నాయి. నా అంతట నేను గుర్తించిన తప్పులతోబాటు విమర్శకులు సూచించే లోపాలూ, కొందరి కోపాలూ రెండవ ముద్రణలో సర్దుకొంటానని అప్పుడే సవినయంగా విన్నవించుకొన్నాను.

మొదటి ముద్రణ సంపుటాలన్నీ ఏనాడో చెల్లుబడి అయిపోయాయి. రెండవ ముద్రణ కోసం ఎందరో ఎదురు చూస్తున్నారు. కొందరు ఒత్తిడి చేస్తున్నారు. గత సంవత్సరం నా రెండు కళ్ళ కేటరాక్టులకూ ఆపరేషన్ విజయవంతంగా జరగడంవల్ల గ్రంథ పఠనానికి, రచనా కార్యక్రమానికి వీలుకలిగింది.

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యంలో కొరతగా మిగిలిపోయిన సంపుటాలను పూర్తిచేయడమేగాక, తొలి పన్నెండు సంపుటాలకు కొత్తవైనాలు చేర్చి, తిరగరాసి ప్రచురించాలని నిశ్చయించాను. 'ప్రజాశక్తి బుక్‌హౌస్' వారు తిరగరాతకూ, పునర్ముద్రణకూ సదుపాయాలు కలిగించి ప్రచురణ ప్రారంభిస్తున్నారు. వారికి నా ధన్యవాదాలు. ఒక వ్యక్తి సమాజంలో ఏదైనా సాధించగలిగాడంటే దానికి ప్రత్యక్షంగానూ, పరోక్షంగాను ఎందరి సహాయ సహకారాలో ఉంటాయి. ఈ నా కృషిలో నాకు తోడ్పడిన వారందరికీ నా కృతజ్ఞతలు.

1989 సంక్రాంతి
మద్రాసు-17

ఆరుద్ర

ఇందులో విషయాలు

విషయం		పుట
1. గజపతుల, తొలిరాయల యుగాలు	... ...	
అ) గజపతుల యుగం	... ...	1
ఆ) తొలిరాయల యుగం	... ...	21
2. గౌరన	... ...	28
3. వెన్నెలకంటి అన్నయ్య	... ...	48
4. అనంతామాత్యుడు	... ...	61
5. కొలని గణపతిదేవుడు	... ...	83
6. అయ్యలరాజు తిప్పయ్య	... ...	92
7. ఆంధ్రకవి రామయ్య	... ...	101
8. పోతన	... ...	111
9. బొప్పరాజు గంగన	... ...	162
10. ఏర్చూరి సింగన	... ...	169
11. వెలిగందల నారయ్య	... ...	182
12. కాకునూరి పండితులు	... ...	188
13. నూతనకవి సూరన	... ...	192
14. చంద్రమౌళి, దేవరాజుభట్టు	... ...	206
15. కూచిరాజు ఎర్రన్న	... ...	211
16. అడిదం కవులు, పూసపాటి రాజులు	... ...	226
17. దూబగుంట నారాయణకవి	... ...	232
18 అన్నమయ్య	... ...	245
19. తాళ్ళపాక తిమ్మక్క	... ...	274
20. ప్రోలుగంటి చెన్నయ్య	... ...	295
21. పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు	... ...	308
22. నందిఘంటల జంట	... ...	329
23. భైరవ కవి	... ...	349
24. అనుబంధం-బంధకవిత్వ చిత్రాలు	... ...	366

సంప్రదించిన గ్రంథాలు – వ్యాసాలు

అచ్యుతరావు, టేకుమళ్ళ	'విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము.
అన్నమాచార్యులు, తాళ్ళపాక	'అధ్యాత్మసంకీర్తనలు' తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం ప్రెస్, తిరుపతి, 1952.
అనంతకృష్ణశర్మ, రాళ్ళపల్లి	'గాథాసప్తశతీసారము' ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1964.
అప్పకవి, కాకునూరి	'అప్పకవీయం' వావిళ్ళ ప్రచురణ, మద్రాసు, 1934.
ఆదినారాయణశాస్త్రి, పంచాగ్నుల	'వాత్స్యాయన కామసూత్రములు' ఆర్య భారతి ప్రెస్సు, మద్రాసు, 1930.
ఆరుద్ర	'వ్యాసపీఠం' స్టూడెంట్ బుక్‌సెంటర్, విజయవాడ, 1985.
ఈశ్వరదత్తు, కుందూరి	'శ్రీనాథుని కవిత్వతత్త్వము' ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1964.
చినతిరు వెంగళనాథ, తాళ్ళపాక	'అన్నమాచార్య చరిత్రము' తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానం, తిరుపతి, 1949.
శేషగిరిరావు, చిమకుర్తి	(ప్రధాన సంగ్రాహకుడు) తెలుగు సంస్కృతి దేశము – చరిత్ర మొదటి సంపుటం (1983).
ప్రతాపరెడ్డి, సురవరం	ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర' ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు హైదరాబాదు, 1950
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి(సం)	'ప్రబంధరత్నావళి' కాజా వెంకటశేషయ్య, మద్రాసు, 1918.
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి	'మీగడ తరకలు' మణి మంజరి, ముక్త్యాల . 1951
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి	చాటుపద్యమణిమంజరి' మణిమంజరి, ముక్త్యాల 1952
ప్రభాకరశాస్త్రి, వేటూరి(సం.)	సోమశేఖరశర్మ, మల్లంపల్లి (పీఠిక) 'కాటమరాజుకథ' ద్విపద కావ్యం, మద్రాస్ గవర్నమెంట్ ఓరియంటల్ సిరీస్, 1953.
పాపయ్యశాస్త్రి, చిలుకూరి	శ్రీనాథుని కవితాసమీక్ష ద్వితీయ సంపుటం రిపబ్లిక్ ప్రెస్, కాకినాడ, 1834.
మల్లికార్జునరావు, పందిరి (సం)	సుభాషిత
రంగకవి, కస్తూరి	ఆనంద రంగరాట్ఛందం' వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు అండ్ సన్స్, మద్రాసు, 1924.
రంగాచార్యులు, చెలమచర్ల	'ఆంధ్రప్రతాపరుద్ర యశోభూషణం' (పీఠిక) నాగార్జున బుక్‌డిపో, నారాయణగూడ, హైదరాబాదు, 1944
రజనీకాంతరావు, బాలాంత్రపు	'ఆంధ్రవాగ్గేయకార చరిత్ర' స్వతంత్ర అర్ట్‌ప్రింటర్స్, విజయవాడ, 1958.
రవికుమార్, సూర్యదేవర	'వ్యాససుధ' భట్టిప్రోలు, 1989.
రామకృష్ణరావు, బూర్గుల	'సారస్వత వ్యాసముక్తావళి,

రామమూర్తి పంతులు, గిడుగు	'ఆంధ్రపండిత భిషక్కుల భాషాభేషజం' ఆంధ్రాప్రింటర్సు, విజయవాడ, 1879.
రామసుబ్బశర్మ, గౌరిపెద్ది	'తాళ్ళపాకవారి పదసాహిత్యము' తిరుమల తిరుపతి దేవస్థానముల ముద్రణాలయము, తిరుపతి, 1977.
రామలక్ష్మి ఆరుద్ర	'తాళ్ళపాకవారి పలుకుబళ్ళు', ఆంధ్రసాహిత్యఅకాడమీ, హైదరాబాదు, 1971.
రామారావు, అడిదము	'అడిదము సూరకవి జీవితము' వావిళ్ళ రామస్వామి శాస్త్రులు, మద్రాసు, 1955.
లక్ష్మణరావు, కొమ్మరాజు	'లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి' ఆదర్శగ్రంథ మండలి, విజయవాడ, 1965.
లక్ష్మీరంజనం, ఖండవల్లి,	'ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్ర సంగ్రహం'
వీరేశలింగం, కందుకూరి	'ఆంధ్రకవుల చరిత్ర' హితకారిణీ సమాజము, రాజమండ్రి, 1978.
వెంకటరమణయ్య, బులుసు	'ఆంధ్రకవి సప్తశతి' వెల్డన్‌ప్రెస్, మద్రాసు, 1956.
వెంకటరమణయ్య, బులుసు	'ఆంధ్రాలంకార వాఙ్మయ చరిత్రము'
వెంకటరాయశాస్త్రి, వేదం	'శృంగారనైషధ సర్వం కష' వేదము వెంకటరాయ శాస్త్రి అండ్ బ్రదర్స్, మద్రాసు, 1961.
వెంకటరావు, నిడుదవోలు	'పోతన' నేషనల్ బుక్‌ట్రస్ట్, న్యూఢిల్లీ, 1962.
వెంకటావధాని, దివాకర్ల	'నన్నయ భారతము' ఉస్మానియా విశ్వవిద్యాలయం, హైదరాబాదు, 1960.
శ్రీనివాసరావు, వేమూరి	'పూర్వగాథాలహరి' వేంకట్రామ అండ్‌కో, మద్రాసు, 1952.
సీతారామయ్య, కురుగంటి	'ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసములు' శివాజీప్రెస్, ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1957.
సుబ్బారావు పంతులు, వంగూరి	'శతక కవులచరిత్ర' కమలకుటీర ప్రెస్, నరసాపురం, 1957.
సూర్యనారాయణ శాస్త్రి, మల్లాది	'సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర' ద్వితీయసంపుటం – లౌకిక వాఙ్మయం' ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు, హైదరాబాదు, 1961.

ఆంధ్రకవి తరంగిణి సంపుటాలు
ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రిక సంచికలు
కాకతీయ సంచిక
దక్షిణ భారత శాసన సంచయం
నెల్లూరు శాసన సంపుటాలు
రెడ్డి సంచిక
విజ్ఞాన సర్వస్వం తెలుగుభాషాసమితి
సమాలోచన పత్రిక.

Selected Bibliography

Barbara Stoler Miller (Ed.) — Jayadeva's Gitagovinda onford University Press, 1977.

Debiprasad Chatopadhyaya — 'Lokayata' A study in Ancient Indian Materialism, People's Publishing House Private Ltd. Rani Jansi Road, New Delhi, 1959.

Elmore, W. T. — 'Dravidian Gods in Modern Hindu ism' Asian Educational Services, New Delhi, 1984.

Encyclopedia Britanica — 'A new Survey of Universal Knowl edge' London, 1768.

Kuppuswami Sastry, S. — 'Triennial Catalogue of MSS Govt. Griental Library, Madras, 1934.

Majumdar, R. C. — The History and cutture of the In dian people A. D. 998 - 1292 Struggle for Empire - Vol. 5. Bharatiya Vidyabhavan, Bombay, 1957.

Majumdar, R. C. — The History and Cutture of the In dian people 'The Delhi Suttanate' Vol. 6. Bharatiya Vidyabhavan, Bombay, 1960.

Manmohan Chakravarti — 'Griya Inscriptions of the 15th & 16th Centuries' Journal of the Asiatic Society of Bengal, 1894.

Nilakanta Sastry, K. A. & Venkataramanayya, N. — further Sources of Vijayanagara History Vol. II (Teats) University of Madras, 1946.

Pusalker, A. D. — Studies in Epics & Puranas of India, Bharatiya Vidya Bhavan, Bombay, 1955.

Somasekhara Sarma, M. — 'History of Reddy Kingdoms' circa 1325 A. D. Circa 1448 A. D. Andhra Univer sity, Waltair, 1948.

Subrahmanyam, R. — Suryavamsi Gajapatis of Orissa, Andhra University, Waltair, 1957.

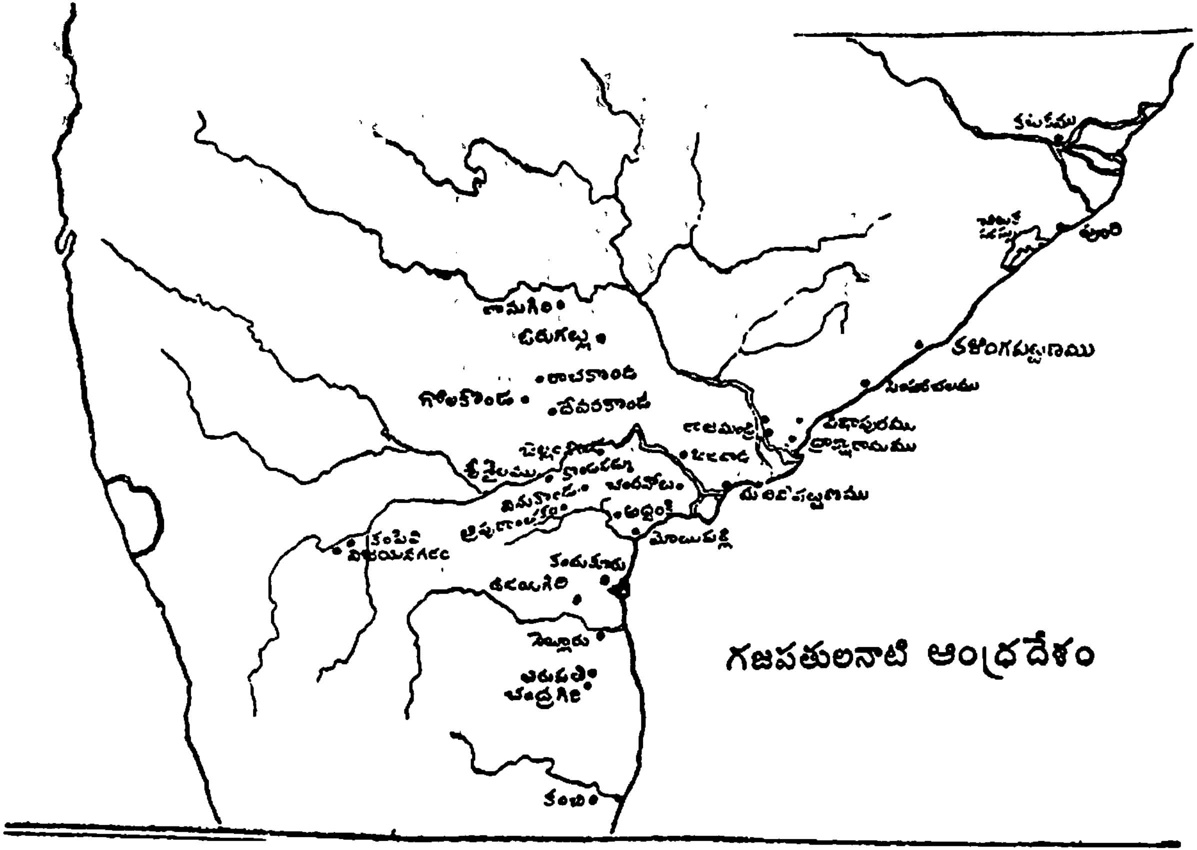
Swami Swahananda — 'Chardogya Uparishat Sri Ramakrishna Math, Mylapore, Madras, 1956.

1(అ)

గజపతుల యుగం

శ్రీనాథుడు తన అవసానకాలంలో అనుభవించిన అగచాట్లకు ఎవరు కారణం అని ప్రశ్నిస్తే మన సాహిత్య చరిత్రకారులు గజపతులను చూపిస్తారు. రాజమండ్రిలో కూడా రెడ్డిరాజ్యం పతనమయ్యాక ఆంధ్రదేశాన్ని ఓఢ్రగజపతులు ఆక్రమించుకుని కొంతకాలం పాలించారు. తెలుగుభాష అంటే అభిమానంగాని, ఆసక్తిగాని ఏ కోశానా లేని ప్రభువులూ, వారి క్రింద పనిచేసే ఉద్యోగులూ సర్కారుకు రావలసిన పన్నులు నిర్దాక్షిణ్యంగా వసూలు చేశారు. కట్టవలసిన వాడు కవిసార్వభౌముడైనాసరే, నిరక్షరకుక్షి అయినాసరే కచ్చితంగా ఒకే నీతి అమలుజరిపి బాకీపడితే ఒకేవిధంగా శిక్షించారు కాబోలు. 'కవిరాజుకంఠంబు కౌగలించెనుకదా' అనే పద్యంతో శ్రీనాథుడు ఆ రాజులకు శాశ్వతమైన అపకీర్తిని నెలకొల్పాడనీ, ఆంధ్రవాఙ్మయం ఉన్నంత కాలం అది చిరస్థాయిగా ఉండిపోతుందనీ మన సాహితీపరులు తడికళ్లు తుడుచుకొంటూ భావిస్తారు.

ఒక ప్రముఖకవి కష్టాలకు లోనయ్యాడని బాధపడుతూ ఆ రాజ్యాన్ని కర్కోటకరాజ్యంగా భావించుకొనడంలో తప్పులేదుగాని గజపతుల వల్ల మొత్తం మీద భారత దేశానికి ఉపకారమే జరిగింది. చరిత్రకారులు ఈ విధంగా భావిస్తున్నారు.

గజపతులనాటి ఆంధ్రదేశం

యావద్భారతమును యవనుల దండయాత్రలకు లోనై హైందవ స్వాతంత్ర్యము అడుగంటనున్న తరుణములో కపిలేశ్వర, పురుషోత్తమ, వీరరుద్రులు తురుష్కుల నెదుర్కొని వారి ధాటి నాపి హిందూధర్మమును, మతమును ఉద్ధరించి వన్నెకెక్కిరి. తమ రాజ్యములో శాంతి భద్రతలను నెలకొల్పి చక్కని పరిపాలనావిధానము నేర్పరచి, ప్రజాహితకార్యములు చేసి చిరస్మరణీయులైరి. వారి మతాభిమానమును, భక్తిప్రపత్తులును, కళాసాహిత్య పోషణయు మరపునకు రానివి.[1]

శ్రీనాథునివంటి కవిని బాధించారన్న కోపంతో గజపతుల చరిత్రను అపార్థం చేసుకొనక దానిని సానుభూతితో పరిశీలించడమే మన కర్తవ్యం. వాళ్లు తెలుగుపండితులకు, కవులకు భూములు, అగ్రహారాలు ఇవ్వకపోలేదు. ఈ సంగతి గ్రంథస్థమైంది. క్రీ.శ. 16 వ శతాబ్ది ప్రథమ భాగంలో జీవించిన అజ్జరపు పేరయలింగం అనే కవి 'ఒడయనంబివిలాసం' అనే కావ్యం వ్రాశాడు. అందులో తన పూర్వులకు గజపతులు అగ్రహారం ఇచ్చినట్టు ఇలా చెప్పాడు.[2]

శ్రీరంజిల్ల తెలంగుచున్న గజరాట్సింహాసనాధ్యక్షునిన్
ధారాళంబుగ వేదశాస్త్ర బహువిద్యారూఢి మెప్పించి యా
వీరాగ్రేసరు డియ్యకొందన మహావిఖ్యాతిగా గౌతమీ
తీరక్షోణిని సజ్జరం బనగ దా దెచ్చెన్ మహాగ్రామమున్.

తొలిరాయల యుగంలో పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు చాలా సుప్రసిద్ధుడైన కవి. ఇతనికి ఇద్దరు కుమారులు. వారిలో రెండవవాడు మల్లేశ్వరుడు. ఈయన కటకం గజపతుల అనుగ్రహం సంపాదించి వారి కొలువులో ఉన్నాడు. మణిమాన్యాలూ, అగ్రహారాలూ అందుకొన్నాడు. 'పెనుమళ్ళ' అనే అగ్రహారాన్ని స్వీకరించాక ఈ పిల్లలమర్రి వారి ఇంటిపేరు 'పెనుమళ్ళ'గా మారింది. ఈ వంశంలోని వాడినని చెప్పుకొనే పెనుమళ్ళ సోమన అనే కవి తన సీమంతినీ కల్యాణం అనే కావ్యావతారికలో ఇలా చెప్పాడు.

1. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వము, 3వ సంపుటం, పుట 278.

2 ఆంధ్రకవితరంగిణి 6వ సంపుటి 174వ పుటలో చాగంటి శేషయ్యగారు ఉదాహరించారు

మహనీయ తేజు మల్లేశ్వరుం దంత
దన కార్యదక్షతా ఘనత జూచి
మెచ్చి యాకటకేంద్రుఁ డిచ్చిన పెనుమళ్ళ
యన్నగ్రామమునందు నధివసించె
నాటనుండియు తదీయనామంబు చేతన
య్యన్వయంబు ప్రకాశమందుచుండె [సీమంతిని 1-51]

ఈ పెనుమళ్ళ సోమన పూసపాటి తమ్మరాజుగారి ఆశ్రితుడు. పూసపాటి వారిలో ఎందరో ప్రసిద్ధులు గజపతుల కొలువులో ఉన్నవారే. పిల్లలమఱ్ఱి పినవీరభద్రుని రెండో కుమారుడు మల్లేశ్వరునికి పెనుమళ్ళ అగ్రహారాన్ని కటకేంద్రుడిచ్చాడని సీమంతిని కల్యాణం స్పష్టపరుస్తోంది. దాని వల్ల ఇంటి పేరు మారింది.

ఈ ఒక్క సందర్భంలోనే కాదు, మరొక వంశం వారి విషయంలో కూడా గజపతుల ఆదరణ వల్ల ఇంటిపేరు మారిన సాక్ష్యాలు ఉన్నాయి. కడపటిరాజుల యుగంలో ఏనుగు లక్ష్మణకవి తమ యింటిపేరు మారిన వైనాన్ని ఇలా తన సుభాషిత రత్నావళిలో గ్రంథస్థం చేశాడు.

పరమేష్ఠితుల్య ప్రభావుండు వాధూల
తను మునీంద్రుం డొప్పు ననఘమూర్తి
యమ్మునివాఘ వంశమ్మున క్షీరాంబు
నిధిసుధాకరుడు జన్మించినట్లు
ప్రభవించె శ్రీ పైడిపాటి సింగనమంత్రి
వంశాగ్రగణ్యుడై వరలునతని
మహిత సంతాన క్రమంబున జలపాల,
సచివుఁడొప్పె బలారి సచివసముడు,
గజపతి భర్తచే గజముతోడ
నగ్రహారం బితండు పరిగ్రహించె
నెలమి నేనుఁగు వారన్న యింటిపేరు
గలిగె నతనికి గజలాభకలనవలన. [అవతారిక-29]

భర్తృహరి సుభాషితాలను అనువదించిన ఏనుగు లక్ష్మణకవి ఆ గ్రంథం అవతారికలో తమయింటిపేరు మార్పుగురించి ఇలా విశదం చేయడమే గాక తాను రచించిన జాహ్నవీ మహాత్మ్యం అనే కావ్యంలో ఇంకో విషయం చెప్పాడు. ఈ కావ్యాన్ని అతడు నండూరి కావురాజుకు అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ నండూరి వారి మూలపురుషుడు తిమ్మరాజు గజపతుల కొలువులో చేరాక 'మహాపాత్రుడు' అయ్యాడు. అతడు

గజరాజు నృపదత్త గజరాజు చామర
ధ్వజ భూషణాంబర వ్రజ విరాజు [జాహ్నవి 1-38]

అనంతర కవులు కావ్యాలలో చెప్పిన ఈ పూర్వ విషయాలవల్ల గజపతులు ఎందరో కవుల పూర్వీకులకు ఏనుగులూ అగ్రహారాలు ఇచ్చాడన్న సంగతి విస్పష్టమవుతుంది.

ఈ పద్యంలో పేర్కొన్న గజపతి ఎవరో నికరంగా తేల్చి చెప్పలేం. గజపతులలో ముగ్గురే ముగ్గురు ప్రసిద్ధులున్నారు. వారి పేర్లూ, రాజ్యకాలాలూ చూడండి :

కపిలేశ్వరగజపతి	...	క్రీ.శ. 1434-1468
పురుషోత్తమగజపతి	...	క్రీ.శ. 1468-1497
ప్రతాపరుద్రగజపతి	...	క్రీ.శ. 1497-1538

ఈ ముగ్గురూ వరుసగా తాత, తండ్రి, మనుమలు. కపిలేశ్వరుడు గజపతిరాజ్యాన్ని స్థాపించాడు. ఇతడు గంగ వంశపు రాజులవద్ద మంత్రిగా ఉండేవాడు. తన రాజు రెడ్డి రాజ్యంపై యుద్ధానికి వెళ్ళినపుడు ఇతడు సింహాసనాన్ని స్వాధీనం చేసుకున్నాడు. గంగవంశపు రాజులకు కూడా 'గజపతి' అనే బిరుద ముండేది. వీరి సైన్యంలో గజబలం ఎక్కువగా ఉండేది. కనుక వీళ్ళకు గజపతులని, గజనివహపతులని, గజఘటాపటులని బిరుదులున్నాయి. కపిలేశ్వరుని తోటే 'గజపతి' అనే మాట రూఢి అయింది. అయితే కపిలేశ్వరుడు పట్టం కట్టుకోడానికి ఒక పదిహేనుసంవత్సరాలు ముందుగా క్రీ.శ. 1419-20 లోనే లాంగూలగజపతి రాజమహేంద్రవరాన్ని ఆక్రమించుకొని పన్నెండు సంవత్సరాలు పాలించునట్లు

స్థానిక చరిత్రలు చెప్తున్నాయి.[3] మధ్యాంధ్రం ఈ గజపతిఅధికారంలో ఇంతకాలం ఉన్నా లేకపోయినా కొన్నాళ్ళపాటు ఉండేదని చెప్పవచ్చు.

కపిలేశ్వర గజపతి క్రీ.శ. 1434 లో గంగవంశపు భానుదేవుని రాజ్యభ్రష్టుని చేసి సింహాసనాన్ని ఆక్రమించుకొన్నాడు. అతడు మేధావి. శూరుడు. మందీమార్బలం గలవాడు. బంధుమిత్రుల సహాయంతో అధికారాన్ని సురక్షితం చేసుకొన్నాడు. క్రీ.శ. 1435 జూన్ నెల 29వ తేదీ నాడు పట్టాభిషేకం చేసుకొన్నాడని చరిత్రకారులు నిర్ణయిస్తున్నారు.[4] పదవీభ్రష్టుడైన భానుదేవుని మళ్ళా సింహాసన మెక్కించడానికి చూసిన శిలావంశీయులైన నందాపురం రాజులనూ, ఒడ్డాది మత్స్యవంశపు రాజులనూ, యలమంచిలి చాళుక్యులనూ జయించి లొంగదీసుకొని రాజ్యాన్ని సుస్థిరం చేసుకొన్నాడు. ఉత్తరాదిని వంగదేశపు సుల్తానులను ఓడించాడు. క్రీ.శ. 1443 నాటికి తన రాజ్యాన్ని ఉత్తరాన గంగానది నుండి దక్షిణాన విశాఖ జిల్లాలోని కోరుకొండ దాకా విస్తరింప చేసుకొన్నాడు.

రాజ్యాన్ని కట్టుదిట్టం చేసుకొన్నాక, మరో అయిదేళ్ళలో క్రీ.శ. 1448 లో కపిలేశ్వరుడు రాజమండ్రి రెడ్డిరాజ్యాన్ని కమ్మంమెట్టును కైవసం చేసుకున్నాడు. ఈ విజయాలలో అతనికి తన కుమారుడు హంవీరదేవుడూ, పద్మనాయకవీరుడైన గజరావు తిప్పయ చాలా తోడ్పడ్డారు. ఈ తిప్పయ్య గురించి చాటుపద్యాలున్నాయి,[5]

యవనుల గెల్వడే యంబరాయలు జూడ
నెట్టిన కంభము మెట్టు బైట
పరిపంథియోధుల బరపడె వాడిమై
యుద్ధండవృత్తి కోసూరి యొద్ద
కాటయవేమ భూ కాంతు సైన్యంబెల్ల
గొట్టడె యలగుండు కొలన్రేవ
జమదపామాత్యుని సాబిగా గొట్టడె

3. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3వ సంపుటి పుట 272

4. Subrahmanyam, R. - SURYAVAMSI GAJAPATIS OF ORISSA Andhra University, Waltair, 1957. P. 34.

5 Further sources - P. 86.

కొండవీడా పెద్ద కొండగడిని
ప్రబల రణరంగ జయభేరి భాంకృతుండు
రాయచేకోలు గండధరాధి నాథు
రామరఘురామ బలభద్ర రామనిభుడు
దీప్తబలుడైన గజరావు తివ్రఘనుడు.

రాజమండ్రి రాజ్యాన్ని జయించాక ఆ సీమమీద రాజప్రతినిధిగా తన తమ్ముడు పరశురాముని కుమారుడైన రాఘదేవనరేంద్రుని కపిలేశ్వరుడు నియమించాడు. గోదావరి దాకా రాజ్యం విస్తరించాక కృష్ణానది దాకా విస్తరింప చేయదలిచాడు. క్రీ.శ. 1453 నాటికి కొండవీడు, అద్దంకి, వినుకొండ గజపతుల ఏలుబడిలోనికి వచ్చాయి. గాణదేవుడనే సర్దారును ఈ ప్రాంతాలకు ప్రతినిధిగా పరీక్షగా కపిలేశ్వరుడు నియమించాడు. గజపతులు తమ గవర్నరులను 'పరీక్ష' అనే పేరుతో పిలుస్తారు. దగ్గరి బంధువులకే ఈ పదవులు ఇస్తారు.

కపిలేశ్వరుని సైన్యంలోని పరాక్రమశాలురైన తెలుగువారున్నారు. పూసపాటి తమ్మభూపతి గజపతులకోసం బెల్లంకొండ వాడపల్లి, రంగరాజు కొండ సాధించాడు. క్రీ.శ. 1460 నాటికీ పూసపాటి తమ్మరాజు గజపతుల కోసం ఉదయగిరిని జయించాడు. ఆ దుర్గానికి అతనినే అధిపతిగా కపిలేశ్వరుడు నియమించాడు. ఆ పూసపాటివారే దానిని పాలించి సాహిత్య పోషణ కూడా చేశారు.[6] గజపతుల సామంతునిగా ఉదయగిరిని ఏలిన, పూసపాటి బసవరాజు "రణరంగభైరవ, రసికశిఖామణి" అనే బిరుదులు పొందాడు.

కపిలేశ్వరుని రాజ్యవిస్తరణ కాంక్ష ఈ విజయాలతో తీరలేదు. బహమనీ సుల్తానులను ఓడించడానికి తెలంగాణాలో ప్రవేశించాడు. దేవరకొండ అతనికి సామంత రాజ్యమయింది. బహమనీ సుల్తానులు పరాజయం పొందారు. కపిలేశ్వరుడు 'కలుబరగేశ్వర' అనే బిరుదును క్రీ.శ. 1458 లో ధరించాడు. తెలంగాణా గజపతుల రాజ్యంలో ఒక భాగమైంది. ఓరుగల్లు కోటపై ఓఢ్ర పతాకం వెలసింది.

---

6. చూ దగ్గుపల్లిదుగ్గన్న నాసికేతోపాఖ్యానం, దూబగుంటనారాయణ పంచతంత్రం

ఈ విజయాలలో కపిలేశ్వరునికి దామెర తిమ్మనాయకుడు తోడ్పడ్డాడు. అతనిపై చాటు పద్యాలున్నాయి.[7]

కటకంబు లోపలి గజవాడ బెజవాడ
యొద్ది బండారిల్లు యోరుగల్లు
తోటకూరంగళ్ళు తొండమారయగుళ్ళు
పెరటి బచ్చలి తోట బెడదకోట
వీరపుంగవులకు వేటలు మాడెలు
మటికి విహారంబు మాహురంబు
గజయూధముల గట్టుగంబాలు గంబాలు
పట్టణంబు గురాలువల్లె ఢిల్లి
ఇట్టి గజరాజు శౌర్యంబులెన్ని చూడ
కొలది మీటిన దేవర కొండకొండ
ఏదు కోర్గంటి సింహంబు నిఖిలబిరుదు
దిశలములు సూపుదామెర తిమ్మభూప.

తెలంగాణా స్వాధీనమయ్యాక గజపతుల సేనలకు, విజయనగరం నరపతుల రాజ్యం కూడా ఓడిపోయింది. క్రీ.శ. 1458 నాటికి హంప, ధారా, కలుబరుగ ఢిల్లీలను గజగజలాడించినట్లు కపిలేశ్వర ప్రశస్తిలోని శ్లోకాలు చెప్తాయి.[8] కపిలేశ్వరుని బిరుదులలో 'నవకోటి కర్ణాటేశ్వరా' అనే పదం చేరింది.

గజపతుల సైన్యాలు కర్నూలు మండలాన్ని జయించాయి. కోయిల కుంట్లలో కపిలేశ్వరుని పుణ్యం కోసం నరసింహపాత్రుడు జయస్తంభం వేయించాడు. కపిలేశ్వరుడే క్రీ.శ. 1460 లో ఒక చంద్రగ్రహణంనాడు శ్రీశైలంలో దానాలు చేశాడు. గజపతుల సేనలు తిరువారూరు, తిరుచునాపల్లి దాకా దక్షిణా పథాన్నంతా జయించాయి. కుమార హంవీరుడే కాక అతని కుమారుడు దక్షిణ కపిలేశ్వర కుమార మహాపాత్రుడు కూడా ఈ విజయాలకు బాధ్యుడు. అందుకే కపిలేశ్వరుడు తన మనుమడు

7. Further Sources - Vol. II (Texts) - P. 86.

8. కపిలేశ్వరుని వెలిగలని గ్రామ శాసనం చూ.. THE SURYAVAMSI GAJAPATIS OF ORISSA - P. 44.

దక్షిణ కపిలేశ్వరుని క్రీ.శ. 1464 జూన్ నెలలో ఈ జయించిన ప్రాంతాలకు 'పరీక్ష'గా నియమించాడు. 'తమిళదేశపు కవిలెలలో, శాసనాలలో ఈ గజపతుల తళ్ళును 'ఒడ్డియన్‌గలభై' అని పేర్కొన్నారు. పదేళ్ళపాటు దేశం అల్లాడి పోయింది. ఆలయాలలో అర్చనలు కూడా స్తంభించి పోయాయి.

అయితే గజపతుల రాజ్యవిస్తరణ ఆగలేదు. కొండపల్లి, అద్దంకి, వినుకొండ, తెలంగాణా, కొండవీడు, ఉదయగిరి, చంద్రగిరి, పడవీడు, పళుదలపట్టు సావిడి, తిరువారూరు, తిరుచిరపల్లి మొదలైన రాజ్యాలను కైవసం చేసుకొని కపిలేశ్వరుడు "గజపతి గాడేశ్వ నవకోటికర్ణాట, కలుబరుగేశ్వర' అనే బిరుదులు ధరించి ఉత్తరాన గంగానది మొదలు, దక్షిణాన కావేరిదాకా ఒక సామ్రాజ్యాన్ని సంస్థాపించి సార్వభౌముడయ్యాడు.

సామ్రాజ్య నిర్మాణం ఒక యెత్తు, దానిని నిలుపుకొనడంఇంకొకయెత్తు. కపిలేశ్వరునికి పద్దెనిమిది మంది కుమారులట. వీరిలో కొందరు సామ్రాజ్య నిర్మాణంలోనూ, పాలనలోనూ తోడ్పడిన వాళ్ళే అయితే వీళ్ళలో ఏ ఒక్కరికీ తన తర్వాత రాజ్యం రాకుండా పురుషోత్తముడనే చిన్నకొడుకునే వారసునిగా ప్రకటించాడు. కుమారహంవీరుడూ, అతని కొడుకు దక్షిణ కపిలేశ్వరుడూ తిరగబడి కృష్ణాతీరంలో తమ అధికారాన్ని నిలుపుకొన చూశారు. కపిలేశ్వరుడు క్రీ.శ. 1468 లో స్వయంగా కృష్ణా తీరానికి వచ్చాడు. తిరుగుబాటును అణచాడు. పురుషోత్తమ గజపతికి పట్టంకట్టి తెలుగుదేశంలోనే కృష్ణాతీరంలో కాలంచేశాడు.

తండ్రి యిచ్చిన రాజ్యాన్ని పురుషోత్తమ గజపతి (క్రీ.శ. 1468-1497) అంతఃకలహాలలో నాలుగేళ్ళపాటు నిలుపుకోలేకపోయినా తర్వాత దక్కించుకొన్నాడు. కుమారహంవీరుడూ, దక్షిణ కపిలేశ్వరుడూ సామ్రాజ్యం స్థానంలో కిమిడి సంస్థానంతో సంతృప్తి పడ్డారు. పురుషోత్తముడు 'చక్కగ చదివిన విద్వాంసుడు, కవి' అని చరిత్రకారులు చెప్తారు.[9] ఇతని పాలనలో గజపతులు రాజ్యం తరుగుతూ, పెరుగుతూ మళ్ళా పెరుగుతూ

9. తెలుగు సంస్కృతి (పునస్సంశోధితం) మొదటి సంపుటం (1983) పుట 364.

వచ్చింది. ఉదయగిరి రాజ్యం చేతులు మారినా మళ్ళా గజపతులకే దక్కింది. పురుషోత్తముని తర్వాత అతని విశాల రాజ్యానికి అతని కుమారుడు ప్రతాపరుద్రుడు (క్రీ.శ. 1497-1538) రాజయ్యాడు. ఇతని కాలంలోనే కృష్ణదేవరాయలు దండెత్తి జయించేదాకా సుమారు నూరు సంవత్సరాల పాటు యావదాంధ్రపై గజపతుల ప్రభావం గట్టిగా పడింది.

తెలుగుదేశపు చరిత్రలో ఈ గజపతులే కాక అశ్వపతులు, నరపతులు కూడా ప్రసిద్ధులు. అశ్వపతులంటే బహ్మనీరాజ్యాన్ని పాలించిన తురుష్క పాలకులు. నరపతులంటే విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించిన మహారాజులు. క్రీ.శ. పదిహేను, పదహారు శతాబ్దుల చరిత్రలో ఈ మూడు వంశాల రాజకీయగాధలూ ముప్పేటలుగా అల్లుకొని ఉంటాయి. గజపతులలో చివరివాడైన ప్రతాపరుద్రుని కుమార్తెనే కృష్ణదేవరాయలవారు వివాహం చేసుకొన్నారు. గజపతుల ఇంటి ఆడపడుచును చేపట్టడమే కాక రాయలవారు గజపతుల ఆస్థానంలోని ప్రముఖ విద్వాంసులను కూడ ఆదరించి తమతో తీసుకుపోయారు. వాళ్లలో లొల్లలక్ష్మీధరుడు, దివాకరులు ముఖ్యులు. లక్ష్మీధరుడు మహోపాధ్యాయ బిరుదాంకితుడు. ఆదిశంకరుల 'సౌందర్య లహరి'కి వ్యాఖ్యానం వ్రాశాడు. ఇతడు 'సరస్వతివిలాసం' అనే ధర్మశాస్త్ర గ్రంథాన్ని వ్రాసి గజపతిపేర ప్రకటించాడు. ఈ లక్ష్మీధరుని పూర్వులు ఏడు పురుషాంతరాల దాకా మహాపండితులు. వాళ్ల వంశక్రమమిది.

1. గజపతులయుగం

1. మహామహోపాధ్యాయ మహాదేవాచార్యుడు : ఇతడు లొల్లకుల సంప్రదాయప్రవర్తకుడు. భట్టలొల్లటుని నాట్యశాస్త్రానికి వ్యాఖ్యానం, వివరణా వ్రాశాడు. ఈయన ఎర్రాప్రగడవారి సమకాలికుడు. ఆయనతోపాటు ప్రోలయ వేమారెడ్డిగారి ఆస్థానంలో ఉండేవాడు.

2. మహాదేవాచార్యుల వారి కుమారుడు లక్ష్మీధరుడు : ఇతడు 'సాహిత్యపారిజాతం', 'స్మృతికల్పతరువు' అనే గ్రంధాలు వ్రాశాడు.

3. లక్ష్మీధరుని కుమారుడు విరించి మిశ్రుడు : ఇతడు 'భరతార్ణవ పోతము', 'సాహిత్యమీమాంస' అనే కృతులు రచించాడు.

4. విరించిమిశ్రుని పుత్రుడు పురుషోత్తమ మహోపాధ్యాయుడు. 'మీమాంస ద్వయం', 'జీవాతు' అనే గ్రంథాలకు ఇతడు కర్త.

5. ఈ పురుషోత్తముని పుత్రుడు లక్ష్మణార్యుడు : ఇతడు 'ప్రభాకరామృత వాహిని', 'ప్రభావళిఖండనం' మొదలైన బహుగ్రంధాలు వ్రాశాడట. "లొల్ల లక్ష్మణార్యుడను మరియొక యాంధ్రుడు సకల సిద్ధాంత విషయములను పరామర్శించి 108 ఉల్లాసములలో 'దైవజ్ఞవిలాస' మను మహాగ్రంథము నిర్మించెను." అని మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు వ్రాసింది ఇతని గురించే కావచ్చు.[10]

6. పై లక్ష్మణార్యుని తనయుడు విశ్వనాథ బట్టారకుడు : ఇతనికి 'నూతనవ్యాస', 'మహోపాధ్యాయ', 'విద్వత్సార్వభౌమ' బిరుదులుండేవి. ఇతడు 'నయవివేక దీపిక' రచించాడు.

7. ఈ విశ్వనాథ భట్టారకుని కుమారుడు లక్ష్మీధరుడు : ఇతడు సాహిత్యమహీధరుడు. షడ్దర్శనీ పారంగతుడు. గజపతిపేర ప్రకటించిన 'సరస్వతీ విలాసం' కాక 'సాహిత్యలక్ష్మీధరం' మొదలైన మీమాంసా గ్రంధాలు, 'యోగదీపిక' వంటి యోగగ్రంధాలు, మానవధర్మశాస్త్ర టీక 'కర్ణావతంసబర్హావతం సాది అనేక కావ్యాలు కూడ వ్రాశాడు. కెంచెం మల్లయార్యునితో కలిసి దైవజ్ఞవిచారం కూడ ఇతడే వ్రాశాడని ఈయూణ్ణి వెంకట వీరరాఘువాచార్యులు గారు చెప్తున్నారు.[11] మల్లాదివారు పేర్కొన్న దైవజ్ఞ విలాసమూ, ఇదీ ఒకటే కాబోలు. అయితే లక్ష్మీధరుడు అనే పేరుకు బదులు లక్ష్మణార్యుడని మల్లాదివారు పొరబడ్డారేమో.

లక్ష్మీధరుని తాతముత్తాతల వంటి మహాపండితులు గజపతులవద్ద ఉండేవారు. పురుషోత్తమ గజపతి స్వయంగా కవి. చక్కగా చదువుకొన్న

10. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర, రెండవసంపుటి, పుట 171.

11. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, సంపుటి 3, పుట 1048. లొల్లవారి వంశచరిత్ర ఈయూణ్ణివారి వ్యాసంనుంచి గ్రహించిందే.

విద్వాంసుడు. అభినవ గీత గోవిందం, అగమకల్పతరువు, నామమాలిక, గోపాలార్చనావిధి, హారావళి, త్రికాండశేషం, పద్యావళి మొదలైన గ్రంథాలు వ్రాశాడట. ఇవన్నీ నేటికీ అచ్చుకాలేదు. ఇతని కుమారుడు ప్రతాపరుద్ర గజపతి విద్యలలో సాక్షాత్తూ కమలభవుడట. ఇతడు కౌతుకచింతామణి, నిర్ణసంగ్రహం, ప్రౌఢ ప్రతాపమార్తాండం మొదలైన గ్రంథాలు వ్రాశాడు. ఇతని పేర నున్న 'సరస్వతీవిలాసం' లొల్ల లక్ష్మీధరుడు వ్రాశాడని ఇంతకు ముందు తెలుసుకొన్నాం. ఈ ప్రతాపరుద్రుని సామంతుడుగా రాజమహేంద్రవరాన్ని పాలించిన రామానందరాయలుకూడా సాహితీపరుడే. ఇతడు జగన్నాథ వల్లభ నాటకాన్ని వ్రాశాడు.

రెడ్డిరాజులు, సంగమవంశపురాజులు, పద్మనాయకులూ పోషించినట్లే గజపతులుకూడా సంస్కృతభాషను ఆదరించి, పోషించి అందులో స్వయంగా గ్రంథాలు వ్రాసి వన్నెకెక్కారు. వీరి కాలంలో ఒరియాభాషలో సాహిత్యం మొగ్గతొడిగి వికసించింది. రామాయణ, భారత భాగవతాలు అభాషలో అనువాదం పొందాయి. గజపతుల కాలంలోనే ఓఢ్రభాషలో భాగవతం అనువాదం అయింది. అదే కాలంలో కొంచెం ముందుగా మన తెలుగుభాషలో కూడా భాగవతాన్ని పోతరాజుగారు అనువదించారు. ఈ రెండు భాషల లోనూ భాగవతం ఒకే విధంగా ప్రజాదరణ పొందడం గమనించతగ్గ విశేషం.

ఒరియా భాషలో భాగవతాన్ని అనువాదం చేసిన జగన్నాథదాసు చైతన్యప్రభువులకు అంతరంగికమిత్రుడు. ఆయన ఈకవికి 'అతిబడా' అనే బిరుదు ఇచ్చాడు. ఇతని భాగవతం ఒరియాభాషలో అత్యంత ప్రజాదరణ పొందిన గ్రంథం. మన పోతరాజుగారి భాగవతాన్ని ఎలాగైతే గ్రామీణులు కంఠస్థం చేసుకొని రోజూ పారాయణ చేస్తారో అలాగే ఒరిస్సాలోని పల్లెటూళ్లలో 'భాగవతఘర్' అనే ప్రార్థనామందిరాలలో జగన్నాథదాసుగారి భాగవతాన్ని గానంచేస్తారట. పాడుకోడానికి అనువుగా చాలా సులభమైన తొమ్మిది అక్షరాల ఛందస్సులో సరళంగా జగన్నాథదాసు భాగవతాన్ని వ్రాయడంతో అది ప్రజారంజకం అయింది. మన పోతరాజుగారిలాగే జగన్నాథదాసుకూడా భాగవతపురాణంలో ఇతర గ్రంథాలలోని గాథలను

జోడించాడట.[12] ఒరిస్సా ప్రదేశంలోని జనుల నైతికవిలువలు పెరగడానికి ఈ కావ్యమే కారణమట. దీనిని చదవాలనే ఆకాంక్షకొద్దీ అక్కడి జనులలో అక్షరాస్యత కూడా వృద్ధి చెందిందట.

సంస్కృత ఓఢ్రభాషలను పోషించిన గజపతులు స్వయంగా ఆంధ్రభాషను ఆదరించకపోయినా వారిసామంతులు మాత్రం తెలుగుకవులకు ఆశ్రయ మిచ్చి ఆదుకొన్నారు. గజపతుల రాజ్యం వివిధకాలాలలో వివిధప్రాంతాలదాకా ఆంధ్రదేశంలో విస్తరిల్లింది. వివిధ దుర్గాలలో రాజప్రతి నిధులు ఉండేవారు. వాళ్ల కళాపోషణ ఆయా తెలుగుకవుల చరిత్రలలో చెప్పుకుందాం.

తమ 120 సంవత్సరాల పరిపాలనలో గజపతులు తెలుగు దేశాని కిచ్చిన సాంస్కృతిక వారసత్వ మేమిటో ఇప్పుడు చెప్పుకొందాం. పోతనగారి మహాభాగవతంతో యీ గడ్డమీద మధురభక్తి ప్రచారమైనా గజపతుల పరిపాలన దీనిని అధికం చేసింది. సుప్రసిద్ధ చారిత్రక పరిశోధకులు మల్లంపల్లి సోమశేఖర శర్మగారు ఏమన్నారో చూడండి. " కటకము గజపతి వంశజుల పరిపాలన కాలమున బంగాళ దేశమునుండి చైతన్య స్వామి తెలుగు దేశమునకు వచ్చుటతోనే తెలుగు శతక కవితలో నీ మధుర భావములకు ప్రాచుర్యము హెచ్చింది"[13]

పోతరాజుగారి మహా భాగవతంలో కృష్ణుని ప్రియురాలిగా రాధ ప్రసక్తి లేనేలేదు. కటక గజపతుల సంపర్కంవల్లనే రాధామాధవశృంగారం తెలుగు దేశంలోకి వచ్చింది. పోతరాజుగారు రాధ గురించి ఏమీ చెప్పక పోయినా వారి సమకాలికుడైన శ్రీనాథుడు ఒక కృతిలో రాధా మాధవుల శృంగారాన్ని ఆంధ్రసాహిత్యంలో తొలిసారి కీర్తించాడు, చూడండి.

> వాలిక మోము మత్తవనబర్హికిశోరకలాస్యశీల బై
> వాలిచి వచ్చుకప్పురపువాసనతోడి ముఖారవిందకాం

---

12 The Delhi Sultanate (The History and Culture of the Indian People). Bharatiya Vidya Bhavan, P. 521.

13. ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసములు, ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు, హైదరాబాదు ప్రచురణ, పుట 7.

యీలవు మోని మోవివయి మోవుచు రాధకు విచ్చు ధూర్తగో
పాలుడు ప్రెచుగావుత నపారకృపామతి మంత్రియన్నవిన్. (భీమ. 1-3)

ఈ రాధామాధవశృంగారంలో పడే, బహుశా శ్రీనాథుడు నందనందన చరిత్ర వ్రాసి ఉంటాడు. "మడికి అనంతయ్య వ్రాసిన విష్ణు మాయా నాటకమే శ్రీనాథుడు రచించిన నందనందన చరిత్ర" అనే కొత్త వాదాన్ని కవిరాజహంస బాలాంత్రపు వెంకటరావుగారు నాతో ముచ్చటించారు.

పారికాక్షిపరీక్షిన్నృపాలమాళి
మధుకరస్వాంతసంతోషమయములైన
కోరికలు మించు శుకముఖాంభోరుహాంబు
నందనందనగాథామరంద ధారి (విష్ణుమాయానాటకం, 1-30)

ఈ ఎత్తుగీతిలోని 'నందనందనగాథ' అనేమాట ఒక్కటే కాక మరికొన్నింటిని కూడా బాలాంత్రపువారు బేరీజు వేశారుగాని ఎంతో కూలంకషంగా చర్చిస్తేనేగాని శ్రీనాథుడు వ్రాసిన నందనందన చరిత్రే విష్ణుమాయా నాటక మని. వీధి నాటకాన్ని వల్లభరాయని పేరుమీద ప్రకటించి నట్లే విష్ణుమాయా నాటకాన్ని అతడు మడికి అనంతయ్య పేరుమీద ప్రచురించాడని పండితలోకం అమోదించక పోవచ్చు. అయినా పరిశోధకులు ఆలోచిస్తారని బాలాంత్రపువారి యీ కొత్త వాదాన్ని నివేదిస్తున్నాను. భీమఖండంలో రాధా కృష్ణుల శృంగారాన్ని ఇష్టదేవతాప్రార్థనలో పేర్కొన్న శ్రీనాథుడు నందనందన చరిత్రలో అదే వర్ణించాడేమో! క్రీ. శ. 1420-25 ల మధ్య గజపతుల సంపర్కం తెలుగు దేశానికి ఏర్పడ్డాకనే భీమఖండ రచన జరిగింది. రాధా మాధవుల శృంగారం మనకు గజపతులు ఇచ్చిన వారసత్వమే. భారతీయ శిల్పరీతులలో కళింగరీతి అనేది విలక్షణమైంది. గజపతులు-తాము జయించిన ప్రదేశాలలో దేవాలయాలు నిర్మించేవారు. వీరుకట్టించిన గుళ్లు ఉత్తరాన మిధునపురంలో. దక్షిణాన నెల్లూరుదాకా ఉన్నాయి.[14] గజపతుల సంపర్కం వల్లనే పూరీజగన్నాథంకూడా తెలుగువాళ్లకు దర్శింపవలసిన ముఖ్యక్షేత్రమైంది. తిరుపతి మొక్కులు ఎంత ప్రాచీనమో పూరీజగన్నాధునికి కానుకలుకూడా ప్రాచీనమే. కాటమరాజు

14. ఉత్కళదేశచరిత్ర - రాళ్ళబండి సుబ్బారావుగారు, కళింగ సంచిక, పుటలు 663-664.

కథలో యాదవులు అల్లుదాడెన్నతో కటకం జగన్నాథానికి మూడువందల అవులు, మూడు అబోతులూ అర్పణంగా పంపిస్తారు. దానికి ముందు కటకంనుంచి వచ్చిన దాసర్లు ప్రసాదం ఇచ్చి అప్పనం సంగతి హెచ్చరిక చేస్తారు.[15] 'కటకము జగన్నాథుకరుణను' అవులూ, ఎద్దులూ, యుద్ధం చేస్తాయట.[16] ఈ దేశిరచన గజపతుల సంపర్కం వచ్చాక వ్రాసిందే.

గజపతులు తెలుగువారికి వంశపారంపర్యంగా వస్తున్న హక్కులను సంరక్షిస్తూ వాటికి సముచితస్థానాన్ని ఇవ్వడమే కాక అవి శాశ్వతంగా ఉండేటట్టు శాసనబద్ధం చేయడం కనీసం ఒక విషయంలో స్పష్టంగా కనబడుతుంది. జయదేవుని గీతగోవిందం జగమెరిగిన శృంగార గేయప్రబంధం. దీనిని పూరీజగన్నాథుని ఆలయంలో నేటికీ గానంచేసి అభినయిస్తారు. ఆదిలో ఈ రసమయశేఖరాలయిన అష్టపదులను గానంచేసే హక్కు తెలంగాణా నుండి వచ్చి పూరీలోస్థిరపడ్డ నట్టువమేళం ఆటగత్తెలకే ఉండేది. దీనిని ప్రతాపరుద్రగజపతి గుర్తించి మన్నించాడు. అదివారికే కలకాలం చెందాలని ఆజ్ఞాపిస్తూ పూరీ ఆలయంలో ఒకశాసనాన్ని ఒరియాభాషలో, ఒరియా లిపిలో వేయించాడు. దాని సారాంశం చూడండి.[17]

"స్వస్తిశ్రీ చాంద్రమాన కకడ నామవత్సరపు తొమ్మిదో అంశంలో శుక్లదశమీ బుధవారమునాడు శ్రీవీర గజపతి గౌడేశ్వర నవకోటి కర్ణాటక కలుబరుగేశ్వరులయిన వీరశ్రీ ప్రతాప రుద్రదేవ మహారాజుల వారు శాసించిన ఉత్తరువుల క్రమం ఎటువలెననంగా

పెద్దదేవరబల భద్రాస్వామి వారికిన్న, గీతగోవింద శ్రీమన్మహాదేవర జగన్నాథస్వామివారికిన్న అరగింపు భోగాలు సమయములందు యథావిధిగా నాట్యసంసేవలు జరిపింపగలవారలు. సాయంసంధ్యా సమయాల అరగింపు భోగాలు ఆరభ్యపవళింపు భోగాల పర్యంతం నాట్యసేవలు శాయంగలవారలు. పెద్దదేవర నట్టువమేళము వారున్నూ, కపిలేశ్వరదేవరవారి ఆటగత్తెలున్నూ

---

15. కాటమరాజు కథ - ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం (మద్రాసు) వారి ప్రచురణ, పుటలు 101-104.
16. అదే పుస్తకంలో, పుట 133.
17. MANMOHAN CHAKRAVARTI. "ORIYA INSCRIPTIONS OF THE 15th and 16th CENTURIES Journal of the Asiatic Society of Bengal 62 Pt.I (1894) 88-104.

తెలంగాణమునకు చెందినటువంటి ప్రాచీన నట్టువమేళము వారునున్నూ పెద్దదేవర వారి అనుగ్రహాన గీతగోవిందము వినాతదితర కీర్తనలు దేర్పరాదు. ఓం వారు తదితర కీర్తనలు పాడరాదు. మహాదేవరవారి సన్నిధిలో తదితర నాట్యములు అభినయించి ఆడరాదు. పట్టువమేళముతో బాటు గీతగోవిందమును మాత్రమే గానముచేసే నలుగురు గాయకులున్నూ స్వామివారినిసేవించుకొనగలవారలు. గీతగోవిందము రానివారు వంతలో పాల్గొనగలవారలు. వారు తదితర సంకీర్తనలు నేర్వరాదు. అన్యగీత నాట్యాదులను తెలసి తెలసి ఆలయాన అనుమతించే పౌరసత్వంవారలు జగన్నాథస్వామి వారికి ద్రోహము చేసినవారలు కాగలవారలు''.[18]

ప్రతాపరుద్రగజపతి ఈ శాసనాన్ని 1499 లో వేయించాడు. ఇది జగన్నాథస్వామి వారి ఆలయంలో జయవిజయ ద్వారానికి ఎడమపక్కన ఉంది. తాను పట్టంకట్టుకొన్న రెండేళ్ళలోగా ఈ శాసనాన్ని వేయించడంలో ఏదో బలవత్తర కారణం ఉండే ఉంటుంది. ఆలయంలో గీతగోవిందమే పాడాలి, గీతగోవిందమే ఆడాలి అని ఎందుకు శాసించాడు. జన్మతః పూరీజగన్నాథానికి, జయదేవునికి సంబంధం ఉంది. కనుక ఆ ఆలయంలో ఆ మధుర ప్రబంధమే గానం చేయాలనడంలో అర్థముంది. అయితే తెలంగాణా నట్టువమేళంవారికే ఈ హక్కును గుర్తించడంలో నిబిడీకృతమైన చారిత్రక కారణాలు ఉన్నట్లు తోచక మానదు. జయదేవుడు గీతగోవింద రచన చేస్తూ దానిని గానంచేస్తున్నప్పుడు పద్మావతి అనే చిన్నది నాట్యం చేసేది. గీతగోవిందం అవతారికలో తాను 'పద్మావతీ చరణ చారణ చక్రవర్తి'నని జయదేవుడే చెప్పుకొన్నాడు. 21 వ అష్టపదిలో 'విహితపద్మావతీసుఖసమాజేభణతి జయదేవ కవిరాజరాజే' అని ఇద్దరి పేర్లూ చేర్చాడు.

పద్మావతి జయదేవుని భార్య అనీ కులాంగన అనీ కొందరు భావిస్తే శృంగారగీతాలను అభినయిస్తూ ఆడేది కులాంగన కావడానికి వీల్లేదని గుడిసాని మాత్రమేనని కొందరు విశ్వసిస్తారు.

18. BARBARA STOLER MILLER (Ed. and Trans) JAYADEVA'S GITAGOVINDA - OXFORD UNIVERSITY PRESS - 1977. ఈ గ్రంథంలో ఉదాహరించిన శాసనం ఆంగ్లానువాదం ఆధారంగా ఈ తెనిగింపు చేశాను

పద్మావతి నాట్య విద్యావిశారద అన్న సంగతి మాత్రం నిజం. జయదేవునితో పరిచయానికి ముందే ఆమె నాట్యంలో ఆరితేరి అందెవేసిన పాత్రురాలు కావచ్చు.

పద్మావతీ జయదేవుల వివాహం విషయమై కొన్ని కథలు ప్రచారంలో ఉన్నాయి. దేవశర్మ అనే బ్రాహ్మణుడు పద్మావతిని వెంటబెట్టుకొని పూరీకి వచ్చాడు. ఆమెను జగన్నాథస్వామికియిచ్చి పెండ్లి చేయదలిచాడు. దేవుడు ఆమెను జయదేవునికి ఇమ్మని కలలోకనబడిచెప్పాడు. దేవశర్మ ఈ సంగతి జయదేవుడికి చెబితే అతడు నిరాకరించాడు. పద్మావతిని ఆలయంలో అర్చకులకు అప్పగించి దేవశర్మ వెళ్ళిపోయాడు. దేవుడు పండాల కలలో కూడా కనబడి తన అభిమతాన్ని చెప్పాడు. చివరకు జయదేవుడు పద్మావతిని చేపట్టాడు.

ఈ కథలోని సారాంశం ఏమిటంటే పద్మావతిని పూరీలో దేవదాసిగా అర్పించదలిచారు. ఆమె జయదేవుని ప్రేయసి అయింది. జయదేవుడు ఆమెను తన హృదయంలోనూ, కావ్యంలోనూ శాశ్వతంగా నిలుపుకొన్నాడు. ఆమె చరణాలను చలింప చేసే చక్రవర్తిగా తాను తరించాడు. ఆమె సుఖసమాజానికి తాను కవిరాజు అయ్యాడు.

కథప్రకారం దేవశర్మ పద్మావతిని వెంటపెట్టుకొని వచ్చాడు. సరే! ఎక్కడినుండి వాళ్ళు వచ్చారన్నది పెద్దప్రశ్నే. దేవశర్మ పద్మావతినేకాక మరికొన్ని దేవదాసీ కుటుంబాలను వెంటబెట్టుకొని తెలంగాణా నుండి పూరీ జగన్నాథానికి వెళ్ళి వుండటానికి అస్కారం ఉంది. నేటి తిరుపతి మొక్కుల్లాగ నాడు కటకం మొక్కులు సర్వసామాన్యం. జయదేవుని కాలంలో జగన్నాథుని ఆలయంలో తమ బిడ్డలను కొందరు తెలుగువాళ్ళు దేవదాసీలను చేసే ఆచారం ఉండేదేమో. పూరీ ఆలయంలోని ప్రతాపరుద్ర గజపతి శాసనంలో చెక్కిన "తెలంగాణాకు చెందినటువంటి ప్రాచీన నట్టువమేళం" తోనే పద్మావతి వచ్చి ఉండాలి. ఆమె జయదేవుని ప్రియురాలు కావడం వల్ల ఆమెతో వచ్చిన ఇతర దేవదాసీలకు సైతం గీతగోవిందంపై ఒక రకమైన 'అడపడుచుల హక్కు' ఏర్పండిందేమో.

సుమారు మూడు వందల ఏళ్ళుగా ఈ కుటుంబాల వారు కటకం జగన్నాధుని సన్నిధిలో ఆ ప్రబంధాన్ని అభినయిస్తూ సేవించుకోవడం గమనించిన ప్రతాపరుద్రగజపతి ఆ సంప్రదాయం శాశ్వతంగా కొనసాగేటట్టు ఈ శాసనం వేయించి ఉండవచ్చు.

ప్రతాపరుద్ర గజపతికి ముందుగా అతని తాత కపిలేశ్వరుడు కూడా తెలంగాణా నట్టువమేళం వారిని ఆదరించాడు. అతడు క్రి. శ. 1459 కి ముందే ఓరుగల్లు జయించాడు. బహుశా ఓరుగల్లులోని ఆంధ్రనాట్యం నర్తకీమణులు అతని హృదయాన్ని జయించి ఉంటారు. అతను కటకానికి తిరిగి వెళుతూ తన వెంట నట్టువమేళాన్ని, ఇతర కళాకారులనూ తీసుకు వెళ్ళాడు కాబోలు. ఈ దేవదాసీలనే శాసన కర్త 'కపిలేశ్వర దేవర ఆటకత్తెలు' అని ప్రత్యేకంగా పేర్కొన్నాడు. ఆంధ్రనాట్యం తన అనుంగు నట్టువమేళాన్ని జగన్నాధునికి అర్పించే అవకాశం నేచుకుంది.

పూరీజగన్నాధుని ప్రసాదం కులభేదాలను విస్మరింపజేస్తుంది. అన్నివర్ణాలవాళ్ళూ పట్టింపులు లేకుండా పుచ్చుకోవాలి. 'సర్వం శ్రీజగన్నాథం' అనే సామెత గజపతుల పాలనవల్ల వచ్చిందే. కులభేదాలను నిరసించిన చైతన్యుని మతాన్ని అభిమానించిన గజపతుల వైదికమత సంప్రదాయాలను కూడా కాపాడి పోషించారు. హేమాద్రి చెప్పిన షోడశ దానాలు చేశారు. అయితే తెలుగుదేశానికి సంబంధంచినంతమటుకు వీళ్ళు హృదయం లేని రాక్షసపాలకులనే అభిప్రాయం పాతుకుపోయింది. చూడండి, సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు ఏం వ్రాస్తున్నారో -

రెడ్డిరాజుల రాజ్యపతనము క్రి. శ. 1434 ప్రాంతములో నయ్యెను. చిరకాలమునుండి ప్రబల యత్నాలు చేయుచువచ్చిన ఓఢ్ర (ఒడ్డె) రాజులు తూర్పుతీరపు దేశమును, గుంటూరుసీమను ఆక్రమించుకొని పాలించిరి. వారికి ప్రజలపై ప్రీతి లేకుండెను. దేశమునుండి అన్నివిధముల ద్రవ్యమును లాగుకొని పోవుటయే వారు ప్రధానాశయమైనట్లుండెను. కవుల ఆదరము, కళాపోషణము వారిలో లవలేశమైన కానరాలేదు. అఖిలాంధ్రవరిమాణ్యుడును కవిసార్వభౌముడును సార్వభౌమసమ్మాన్యుడును నగు శ్రీనాథునే వారు కష్టపెట్టిరి.[19]

---

19. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర, రెడ్డిరాజులకాలము, పుట 134.

ఇంతవరకు వ్రాసి ప్రతాపరెడ్డిగారు శ్రీనాథుని ప్రసిద్ధ పద్యం 'కవిరాజు కంఠంబు గౌగలించెను కదా' అనేది ఉదాహరించి ఇలా వివరించారు.[20]

ఆనాడు పన్ను లియ్యనివారి నెన్నివిధముల కష్టపెట్టుచుండిరో ఈ పద్యము బాగా విశదపరచినది. చిత్రమేమనగా క్రి. శ. 1900 వరకు హైద్రాబాదుసీమలోని పల్లెలలోని పటేలుపట్వారి లివే పద్ధతులను అవలంబిస్తూ వుండిరి. ఊరిముందర చావడియుండెడిది. అందుచేతులకు 'కట్టిపేడీలు వేయు 'కోడాలు' ఉండెడివి. రెండుచేతులను మణికట్టు వరకు రెండు కట్టెల రంధ్రములందుంచి ఒకవెదురు చీలను (గాడిగను) వాటికి బిగించువారు. మరియు ఎండలో నిలబెట్టి బండలెత్తుట, లేక ఊరిముందర నుండు గుండును భుజముపై మోయించుట, లేక ఒక పెద్ద మొద్దుకు గొలుసును కట్టి దానిని కాళ్లకు తగిలించుట ఇట్టివన్నియు చేయుస్తూ ఉండిరి. అనగా ఒడ్డె రాజుల సృష్టిదేశమంతటను వ్యాపించెనన్నమాట. అయితే, తట్టాలున ఒడ్డె రాజులేయీశిక్షలన్నిటిని ప్రవేశపెట్టినారనుట కాదు. అంతకు ముందును ఇట్టివి యాచార ములందుండెనేమో! కాని వాఙ్మయంలోవాటి సూచన లరుదు. ఒడ్డెరాజుల యవయ శస్సుమాత్ర మీ శ్రీనాథుని చాటుధారయున్నంత కాలము తెలుగునాట నుండక మానదు.

నిజాని కీ శిక్షలన్నీ ఒడ్డెరాజు లొక్కరే సృష్టించినవి కావు. కేయూర బాహుచరిత్రలో అన్యాయవ్యాపారం చేసిన వర్తకునికి విధించిన శిక్షను మంచన గ్రంథస్థంచేశాడు. ఈ గజపతుల యుగంలోనే ఉన్న అనంతామాత్యుడు తన 'భోజరాజీయం'లో చాలా వింతశిక్షను పేర్కొన్నాడు. 'వీధుల తిరుగంగ వెన తలారులు పట్టి కొజ్జాను చేసిరో' అని ఒక యువతి తన్ను నిరాకరించిన వానిని ప్రశ్నిస్తుంది (భోజ. 4-319). ఇది తురుష్కుల సంపర్కం బాగా ఉన్న రోజుల్లో, ఇంతకుముందే కాకతీయ యుగంలోని కేతన విజ్ఞానేశ్వరీయంలో ఆర్థికనేరాలకు వివిధశిక్షలను పేర్కొన్నాడు. వాస్తవానికి శ్రీనాథుని సమకాలికుడైన కపిలేశ్వర గజపతి ప్రజారంజకుడైన పాలకుడేగాని లోకకంటకుడు కాదు. అతడు ఉప్పుమీద, గవ్వలమీద ఉండే పన్నులు తొలగించాడు.[21] ప్రజల మన్నన పొందాడు. 15 శతాబ్దంలో దక్కనులో పర్యటించిన రష్యన్ యాత్రికుడు అథనాసియన్ నికిటినన్ వ్రాసిన వ్రాతలవల్ల శ్రీమంతులు స్వార్థపూరితమైన వైభవాలూ, భోగాలూ, అనుభవిస్తూ ఉంటే సామాన్యప్రజలు అష్టకష్టాలూ పడేవారని

20. అదే పుస్తకంలో, పుటలు 135-136.

21. Delhi Sultanate, Gajapati Kings of Orissa, P. 365.

తెలుస్తుంది.[23] శ్రీనాథుడు ఒకనాడు శ్రీమంతుల భోగాలుఅనుభవించిన వాడే అతడ్డీ. అతని ప్రభువులనూ సుఖపెట్టడానికి సామాన్యరైతులనుండి ప్రభుత్వోద్యోగులు ఎలా పన్నులు వసూలుచేసేవారో దీనివల్ల ఊహించవచ్చు.

గజపతులలో కపిలేశ్వరుడు ఉన్న పన్నులు కొన్ని తొలగించినా శత్రురాజులపై ఎక్కువ పన్నులు విధించినట్టు కూడా శాసనాధారాలు లేకపోలేదు. అనంతవర తామ్రశాసనంలో ఇలా ఉంది – " ప్రసహ్య కర్ణాటమహీపతేః పురానిమధ్య విద్యానగరీం నిజైర్బలైః సమున్నతం మానమి వో చ్ఛ్రియాకారం సమాదదే కర్కశచక్రవిక్రమః" ఈ శాసనాన్ని ప్రకటించిన వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు దీనికి ఇలా అర్థం చెప్పారు. [24] ఈతడు బాలాత్కరించి కర్ణాటరాజధాని అయిన విద్యానగరిని తన సేనలతో నరికట్టి సమున్నతమైన మానమునుబోలె హెచ్చుపన్నును గైకొనెను." అయితే ఇతడు అనేక అగ్రహారాలు దానం చేసినట్టుకూడా ఈ శ్లోకానికి ముందుగా మరొక శ్లోక ముంది. "ఘనేన యేన ద్విజసంఘసాత్కృతా మహాగ్రహారా శ్శుచిమౌక్తికోజ్జ్వలాః మహీపురంధ్రీ హృదయా వలంబిలో మహాగ్రహారా ఇవ సంచకాసతే"

కపిలేశ్వరగజపతి ఎన్నో అగ్రహారాలు ఇవ్వబట్టే తెలుగుజిల్లాలలో కపిలేశ్వపురాలు చాలా ఉన్నాయి. (ఉదాహరణకు – కృష్ణాజిల్లా గూడూరు తాలూకాల్లో ఒకటి, తూర్పుగోదావరిజిల్లా రామచంద్రపురం తాలూకాలో ఒకటి ఉన్నాయి.) విశాఖపట్నం జిల్లా లోని పార్వతీపురం ఈ కపిలేశ్వరుని భార్యపేర కట్టించిన ఊరే. కపిలేశ్వరుని కుమారుడైన పురుషోత్తమ గజపతి పేరనే బెజవాడ దగ్గిర వున్న పురుషోత్తమ పట్టణం కట్టారు. ప్రతాపరుద్రగజపతికి విద్యాధరుడనే మారుపేరు వుంది. ఈ పేరు మీదనే విద్యాధర పురమనే గ్రామం వెలసింది. కొండపల్లి వద్ద విద్యాధర గజపతి చెరువు అనే తటాకం ఉంది. అందులో ఇతడు లక్కపడవమీద షికారు చేసేవాడట.

మొత్తంమీద ముగ్గురు గజపతులు ఆంధ్రదేశంలో చిరస్థాయిగా ఉండే ఊళ్ళు కట్టించి చెరువులు తవ్వించి పాలించారు. వీరి రాజకీయపు చరిత్ర తొలిదశ రెడ్డిరాజుల అవసానకాలంతోనూ, చివరిదశ ముల్తిరాయల యుగంతోనూ పెనవేసుకొని ఉంది. వీరిపాలనములో తెలుగు సాహిత్యాన్ని పోషించారు.

1(ఆ)

తొలిరాయల యుగం

కాకతీయ సామ్రాజ్యం అస్తమించిన తరువాత తెలుగుదేశంలో మూడువైపులా మూడు రాజ్యాలు వెలిశాయి. నేటి తెలంగాణాలో పద్మనాయకులు, తీరాంధ్రంలో రెడ్డిరాజులు, రాయలసీమలో దానికా పేరు ప్రసాదించిన విజయనగరం రాయల వంశంవారూ స్వతంత్రరాజ్యాలు స్థాపించుకొని, పెరుగుతూ, తరుగుతూ యుద్ధాల ప్రభంజనాలకు అల్లాడుతూ, శాంతి చిక్కగానే ప్రకాశిస్తూ గొప్పవెలుగు వెలిగారు. కాకతీయ సామ్రాజ్యాధిపతి ప్రతాపరుద్రునివద్ద హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు అనే సోదరులు దండనాథులుగా ఉండేవారు. ఓరుగల్లు పతనమయ్యాక, వారు ఆనెగొందిని పాలించే కంపిలి రాజుల వద్ద చేరారు. క్రీ. శ. 1327-28 లో ఢిల్లీసుల్తాను మహమ్మద్ తుగ్లక్ ఆనెగొందిని ముట్టడించాడు. రాజు మరణించాడు. రాజోద్యోగులు హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలు పట్టుపడ్డారు. సుల్తాను వాళ్ళను బంధించి ఢిల్లీకి తీసుకొని పోయాడు. సమర్థులైన హైందవసేనానాయకులకు ఇస్లామ్‌మతం ఇచ్చి తమ కొలువులో ఉంచుకొనడం ఆనాటి ఢిల్లీసుల్తానుల రాజనీతి. ప్రతాపరుద్రుని దండనాథులలో ఒకడైన గన్నయనాయకుడు ఢిల్లీసైన్యాలకు పట్టుపడి మతం మార్చుకున్నాడు. ఇతడు మారయగారిచేత మార్కండేయపురాణం అనువదింపజేసినవాడు. మతం మార్చుకున్నాక మల్లిక్ మక్బూల్ అనే పేరుతో అతడినే ఓరుగంటికి పాలకునిగా ఢిల్లీసుల్తాను పంపాడు. గన్నయనాయకుడు చాలా విశ్వాసంతో సుల్తానును సేవించాడు. హరిహరరాయలు, బుక్కరాయలుకూడా అలాగే

తొలిరాయలనాటి ఆంధ్రదేశం

తన కొలువులో ఉంటారని సుల్తాను వాళ్ళను కంపిలిరాజ్యానికే తన ప్రతినిధులుగా పంపాడు.

మాతృదేశానికి తిరిగిరాగానే సోదరులు మధ్యలో పుచ్చుకొన్న మతాన్ని మధ్యలోనే తుంగభద్రలో విడిచి పెట్టారు. మాధవాచార్యడనే మహనీయుని బోధనతో మళ్ళీ వైదికమతాన్ని స్వీకరించారు. అనెగొందిని పాలించసాగారు. ఈ మాధవాచార్యులవారే సన్యసించి విద్యారణ్య స్వాములయ్యారు. తమ గురువుగారి పేరిట, వారి ఆదేశానుసారం సోదరులు విద్యానగర మనే రాజధానిని నిర్మించారు. అది ఉత్తరోత్తరా పధ్నాలుగుమైళ్ళ పొడుగు, పది మైళ్ళ వెడల్పు గల మహానగరం అయింది. చుట్టూ ఏడు ప్రాకారాలతో శత్రుదుర్భేద్యమై ఉండేది. మాధవవిద్యారణ్యులవారి దీవెనలతో పునాదులు పడిన ఈ నగరం అక్షరాల విద్యానగరమే అయింది.

విద్యారణ్యులవారికి సాయణాచార్యులు, భోగనాథుడు అనే సోదరులున్నారు. సాయణాచార్యుల వారితో వారు నాలుగువేదాలకూ భాష్యం వ్రాయించారు. వేదభాష్యానికి సాయణభాష్యం అనే పేరు రూఢమయింది. విద్యారణ్యుల వారు సన్యసించకముందు. 'పదాశరమాధవీయం' అనే పేరుతో పరాశరస్మృతికి వ్యాఖ్యానం వ్రాశారు. 'కాల నిర్ణయ' అనే నామాంతరం ఉన్న 'కాలమాధవం' అనే ధర్మశాస్త్రాన్ని రచించారు. రాజుకోరికమీద 'జైమినీ న్యాయమాలావిస్తరం' అనే మీమాంసా గ్రంధాన్ని వ్రాశారు. సన్యసించాక శృంగేరిపీఠానికి అధిపత్యం స్వీకరించి ఎన్నో వేదాంతగ్రంథాలు వ్రాశారు. (1) పంచదశి (2) జీవన్ముక్తి వివేకం (3) అనుభూతిప్రకాశం (4) వివరణప్రమేయ సంగ్రహం (5) అపరోక్షానుభూతి-టీక (6) బృహదారణ్యక వార్తికసారం (7) ఐతరేయోపనిషద్దీపిక (8) తైత్తిరీయోపనిషద్దీపిక (9) ఛాందోగ్యోప నిషద్దీపిక వారు రచించారు. ఇవన్నీ కాక 'సర్వదర్శనసంగ్రహం' అనే పేర వివిధ మతాల స్వరూపాలను సాక్షాత్కరింపజేసే గ్రంథం ఒకటి వ్రాశారు. 'సంక్షేప శంకరవిజయం' అనే గ్రంథం కూడా రచించారు.

ఈ మహనీయుని చల్లని దీవెనలతో వెలసిన విజయనగరసామ్రాజ్యమే సుప్రసిద్ధుడైన తుళువ శ్రీకృష్ణదేవరాయల వారి పరిపాలనలో మహావైభవంతో

విరాజిల్లింది. ఆ కాలానికి ముందు ఒకటిన్నర శతాబ్దాలకు పైగా సంగమ సాళువవంశాలవారు ఈ రాజ్యాన్ని పాలించారు. ఇదే మన తొలిరాయల యుగంలో కొంత భాగం. శ్రీనాథునికి కనకాభిషేకం చేసిన రెండవ ప్రౌఢదేవరాయలు (క్రీ.శ. 1423-1446) వరకు సంగమరాజుల చరిత్రను ఇతరయుగాలలో మనం తెలుసుకున్నాం. క్రీ.శ. 1355-1377 సం.ల మధ్య విజయనగరాన్ని పాలించిన మొదటి బుక్కరాయలు నాచనసోముని ఆదరించి అగ్రహారం ఇచ్చినట్టు తెలుసుకొన్నాం.[1] అప్పటినుంచి ఆంధ్ర సాహిత్య పారిజాతపు పెద్ద శాఖ ఒకటి ఆ రాజ్యంలో విస్తరించి మంచి పువ్వులు పూస్తూ వచ్చింది. ఆ సామ్రాజ్యంలో వర్ధిల్లిన కవుల చరిత్రను, వారు సృష్టించిన వాఙ్మయవిమర్శను జోడించి మన చరిత్రకారులు ప్రత్యేకగ్రంథాలను వ్రాశారు.[2] క్రీ.శ. 1485 లో సంగమవంశం అస్తమించి సాళువవంశరాజులు గద్దెకెక్కారు. సాళువవారు విజయనగర సామ్రాజ్యంలో దండనాయకులుగా, మండలాధిపతులుగా ఉండేవారు. వీళ్ళు స్వామిభక్తిపరాయణులు. అయితే సంగమవంశం అవసానకాలంలో దుర్బలులు రాజులయ్యారు. చెట్టు చెడే కాలానికి కుక్కమూతిపిందె లన్నట్టు చివరికాలంలో స్త్రీలోలుడు, విషయలంపటుడు, సురాపానమత్తుడు అయిన విరూపాక్షరాయలు సింహాసనం ఎక్కాడు. ఇతడు ఇరవైనాలుగ్గంటలూ అంతఃపురకాంతలతోనే గడిపేవాడు. ఇతని కాలంలో రాజకీయపరిస్థితులు భయంకరంగా ఉండేవి.

రెడ్డిరాజుల వైభవాన్ని కబళించి గజపతులూ, పద్మనాయకుల ప్రాభవాన్ని దిగమింగి బహమనీసుల్తానులూ తెలుగురాజ్యాలపై పడ్డారు. ఈ దుస్థితినుంచి విజయనగర సామ్రాజ్యాన్ని రక్షించడానికి సాళువనరసింహరాయలనే సేనాని అధికారాన్ని హస్తగతం చేసుకొన్నాడు. ఇతడు ఒక్క అయిదుసంవత్సరాలు మాత్రమే రాజ్యంచేశాడు. తరువాత అతని సంతతివారినే విశ్వాసపాత్రులైన తుళువవంశపు దండనాయకులు గద్దెఎక్కించారు. సంగమరాజుల సింహాసనాన్ని వాళ్ళ దండనాయకులైన సాళువవారు ఎలా అధిష్ఠించారో అలాగే, దానిని వాళ్ల దండనాయకులైన తుళువవారు కైవసంచేసుకున్నారు. అయితే తుళువనరసా

1. సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం III-పద్మనాయకయుగం.

2. 'విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము' ప్రథమభాగం (క్రీ శ. 1330-1500). రచన: టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు.

నాయకుడు ప్రత్యక్షంగా సింహాసనం ఎక్కక సాళువప్రభువులను కీలు బొమ్మలలా ఆడించి వాళ్ల పేరున రాజ్యం చేశాడు. ఇతడు క్రీ.శ. 1506 లో మరణించాడు. ఆ తరువాత ఇతని కుమారుడు తుళువ వీరనరసింహ రాయలు తిన్నగా గద్దె ఎక్కాడు. దానితో రాయరాజ్యంలో ఒక కొత్త అధ్యాయం ప్రారంభమయింది.

సంగమవంశంలో కడపటి రాజులూ, సాళువవంశపు వారూ ఏలిన కాలాన్ని (క్రీ.శ. 1450-1500) తొలి రాయలయుగంగా చర్చించుకొందాం. 'సాళువ' అంటే డేగ అని అర్థం. క్రీ.శ. 1352 ప్రాంతాలలో మొదటి బుక్క రాయల కాలంలో మంగరాజనే సేనానాయకుడు, యువరాజైన కుమారకంప రాయలకు కుడిభుజమై దండయాత్రలలో పాల్గొన్నాడు. మధురను జయించి 'పరపక్షిసాళువ' అనే బిరుదాన్ని పొందాడు. ఆనాటి నుంచి అతడు 'సాళువ మంగు' అనే పేర సుప్రసిద్ధుడయ్యాడు. చంద్రగిరిమండలానికి ఏలిక అయ్యాడు. అతని సంతతివారు తమ తండ్రిలాగే విజయనగర రాయరాజ్యాన్ని విశ్వాసంతో కొలుచుకున్నారు. ఈ కుటుంబంతో రాయప్రభువులు వియ్యం కూడా అందారు. ఈ రెండు వంశాల పట్టిక చూడండి -

వ.నెం.	సంగమ వంశం	క్రీ.శ.	సాళువ వంశం
1.	మొదటి హరిహరరాయలు	1335-1355	మంగరాజు
2.	మొదటి బుక్కరాయలు	1355-1377	ఇమ్మడి గౌతమరాజు
3.	రెండవ హరిహరరాయలు	1377-1404	గుండరాజు
4.	రెండవ బుక్కరాయలు	1404-1406	
5.	మొదటి దేవరాయలు	1406-1422	-
6.	ప్రౌఢ దేవరాయలు	1423-1446	-
7.	మల్లికార్జునరాయలు	1446-1465	-
8.	విరూపాక్షరాయలు	1465-1478	-
9.	రాజశేఖరరాయలు	1478-	
10.	ముమ్మడి దేవరాయలు	1485-	-
11.	-	1485-1490	నరసింహరాయలు
12.	-	1490-	తిమ్మరాయలు
13.	-	1490-1506	ఇమ్మడినరసింహ రాయలు

ఈ పట్టి చూస్తే సాళువగుండరాజు రెండవ హరిహరరాయల కొలువులో కనిపిస్తాడు. ఈ తిమ్మరాజుకుమారుడే నరసింహరాజు. ఇతడే సంగమ వంశంలోని కడపటి రాజులవద్ద దండనాయకుడుగా ఉండి రాయగద్దెను చేత పట్టాడు. దానికి తగినంత కారణం మనం గుర్తించాం. విరూపాక్షరాయల పెద్ద కొడుకు పేరు రాజశేఖరరాయలు. ఇతడు తన తండ్రిచెడుప్రవర్తన చూసి సహించలేక అతణ్ణి చంపించి తమ్మునికి పట్టం కట్టాడు. ముమ్మడిదేవ రాయలు తనకు రాజ్యమిచ్చిన అన్ననే హత్య చేశాడు. అధికారం కోసం పితృ హత్యలు, భ్రాతృహత్యలు చేసే రాజుల పాలనలో ప్రజలకు సుఖం ఉండదు. పరుల దండయాత్రలనుండి రాజ్యాన్ని కాపాడడానికి సాళువనరసింహరాయలు పట్టాభిషేకం చేసుకున్నాడు. ఇతని మూర్ధాభిషేకాన్ని పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడిలా వర్ణించాడు :

తిగుళభూములు తెంకులుగ జరించిన దొడ్డ
చెవుల పోతుల నెల్ల జెండివైచి
ఘనమైన కంధ్రకొవ్వున జారుతెంచిన
యొడ్డెని పెనులావులాడదన్ని
పరతెంచి చక్కగ బాలదుర్గము మెట్టి
సుడివడ్డ చామల జుట్టుముట్టి
పెనుకొండకడ వ్రాలి పిక్కిళ్ళు మొదలైన
ప్రతిపక్షులను హతాహతముచేసి
సత్కవుల త్రుప్పు డుఖ్ఖు వసంతవేళ
రాయమీసరగండధరావరాహ
విజయవిఖ్యాతగుండ భూవిభు నృసింహ
సార్వభౌముని బిరుదైనసాళువంబు [జైమినిభారతము, 1-45]

ఇది జైమినిభారతంలోని పద్యం. దీనిని పిన్నవీరభద్రుడు సాళువ నరసింహరాయలకు అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ ప్రభువు తెలుగుకవిత్వాన్ని బాగాపోషించాడు. కృతిభర్తగానే కాక కృతికర్తగా కూడా పేరుకెక్కాడు. ఇతడు స్వయంగా రామాభ్యుదయం అనేకావ్యం వ్రాశాడట. ఇతడు తాళ్లపాక అన్నమాచార్యులవారికి బాల్యసఖుడు. ఆయనను చాలాగౌరవించాడు. ఎంతో హింసించాడు. కాళ్లమీదపడి వేడుకొన్నాడు. ఈ నరసింహరాయని

కొలువులో ఉండే తుళువదండనాయకులుకూడా తెలుగు కవిత్వాన్ని బాగా ఆదరించి కృతులు అంకింతం పుచ్చుకున్నారు. వీళ్లతో పోటీకా అన్నట్టు గజపతుల సామంతులూ రెండు చేతులా అంకితాలు అందుకొన్నారు.

సప్తసంతానాలలో శాశ్వతమైనది కృతియేనని అందరూ ప్రతిగ్రంథాదిని ఈ యుగంలో మరీ ఎక్కువగా చెప్పసాగారు. ఎప్పుడో నన్నెచోడుడు మొదటిసారిగా ఈ సంగతి అన్నాడు. నన్నెచోడుని కాలంలో మొగ్గతొడిగిన అష్టాదశవర్ణనలు, ముద్రాలంకారాలు, చిత్రబంధకవిత్వాలు ఈ యుగంలో పూర్తిగా వికసించి సౌరభాలు ఘాటుగా వెదజల్లాయి. నాచనసోముడు నేర్పిన అర్థాలంకారాలు అనర్థం తెచ్చేటంత దాకా విస్తరించడం ఈ యుగంలోనే మొదలు. నవఘంటాసురత్రాణులు, అష్టఘంటావధానులు, ఇతర చిత్ర కవిత్వ ప్రక్రియా ప్రదర్శకులు కోకొల్లలుగా ఈ యుగంలో కంఠమెత్తారు.

తిక్కనగారు పెట్టిన వరవళ్లు దిద్దడం మానేసి తెలుగు కవిత ఈ యుగంలో జాత్యముగాని సంస్కృతపదాలను చొప్పించుకొనసాగింది. కొమ్ములు తిరిగిన పండితులకు సహితం ఒకమారు వినగానే అర్థం అవని పద్యాల రచన ఒకవంక మొదలైతే పసిబిడ్డలకు కూడా బోధపడే సంకీర్తనలూ, యక్షగానాలూ ఇంకొకవంక వికసింపసాగాయి. ప్రముఖమైన పురాణేతిహాసాల అనువాదం అయిపోవడం వల్ల చిల్లరకథలకు ఇనుమిక్కిలి మెరుగులు పెట్టడంకూడా ఈ యుగంలోనే శ్రీకారం చుట్టుకొంది.

ఈనాటి లక్షణగ్రంథాల కొలబద్దలతో కొలిస్తే తొలిరాయల యుగంలోని మహాకవుల రచనలలోకూడా లక్షణవిరుద్ధమైన ప్రయోగాలు కనబడతాయి. ఇవి వాళ్ళ తప్పులనడంకంటే వ్యాకరణగ్రంథాల లోపమనడమే మంచిది. ఉన్నవాటికి గతి కల్పించడం వ్యాకర్తల కర్తవ్యం. తొలిరాయల యుగంలోనే కృతులు చాలా వెలుగుచూడలేదు. చూసినవాటి ముఖం మన లాక్షణికులు కొందరు చూడలేదు. చూసినవాళ్లు చూసీచూడనట్టు ఊరుకున్నారు!

ఈ యుగంలోని కవులను, వాళ్ల రచనలను కూలంకషంగా పరిశీలించి సమన్వయంచేయవలసిన అవసరం ఎంతైనా ఉంది.

2

గౌరన

ప్రాచీన తెలుగుసాహిత్యంలో నాటకాలను ఎవరూ వ్రాయలేదుగాని ఆద్యు లెవరైనా మొదలుపెట్టి సంప్రదాయాన్ని నెలకొలిపితే తెలుగుజాతి గర్వించదగ్గ నాటకరచయితగా పేరుపొందే కవి ఒకడు లేకపోలేదు. అతని పేరు గౌరన. అయన హరిశ్చంద్రుని కథను, నవనాథుల చరిత్రను ద్విపదకావ్యాలుగా వ్రాశాడు. ఇవి పేరుకు ద్విపదకావ్యాలైనా కవి వీటిని నాటకాలు వ్రాస్తున్నట్లే రచించాడు. హరిశ్చంద్ర కావ్యంలో ఇది మరీ ఎక్కువగా కనబడుతుంది.

తన కాలంనాటి సంఘంలో సామ్రాజ్యాన్ని ఏలే మహారాజుదగ్గరనుండి శ్మశానాన్ని గుత్తకు పాడే కటికవాడి దాకా ఎవరెవరు ఎలా మాట్లాడేవారో, ఎలా ప్రవర్తించేవారో, వాళ్ళ కట్టూ, బొట్టూ, హావభావచేష్టలూ ఎలా ఉండేవో సునిశితంగా పరిశీలించి, సూక్ష్మవిషయాలుకూడా గుర్తించి, పాత్రలను సూటిగా చిత్రించిన మహాకవి గౌరన. శుద్ధఛాందసకుటుంబాలలోని గయ్యాళిభార్యల అగడాల దగ్గర్నుంచి నేరంచేస్తే రాజుగారి భోగపత్నులను రచ్చకీడ్చేముందు మంత్రులు మొదలైనవాళ్లు అంతఃపురంలోనే వాళ్ళను విచారణజరిపే పద్ధతిదాకా ఎన్నో సాంఘిక ఆచారాలను చూపించాడు.

గౌరన ఈ రాచమర్యాదలను స్వయంగా చూసి ఉంటాడు. అందుకు అస్కారం ఉంది. ఇతని పెదతండ్రిపేరు పోతన్న. ఆయన గొప్ప మంత్రి. అతడు క్రి. శ. 1361-1384 దాకా దేవరకొండను పాలించిన మాదానాయకుని

దగ్గర ఉండేవాడు. ఈపోతనామాత్యుడు స్వామికార్యధురంధరుడు. రాజనీతియుగంధరుడు.[1] పెదతండ్రితో గౌరన చిన్నప్పుడు రాజభవనంలోని ఎవిధాంశాలను చూసిఉంటాడు. తను చూసిన సమాజాన్ని తన కావ్యాలలో చిత్రించాడు. ఇతని పెదతండ్రికాక తండ్రి కూడా మంత్రే.. ఆయనపేరు అయ్యలుమంత్రి. ఆయన ఎవరిదగ్గర, ఎక్కడ మంత్రిగా పనిచేశాడో గౌరన చెప్పలేదు. బహుశా పద్మనాయకులవద్దనే ఉద్యోగిగా ఉండి ఉంటాడు అయ్యలుమంత్రికి ఇద్దరు కుమారులు. పెద్దవాని పేరు ధరణిమంత్రి. రెండవవాడే గౌరన. ధరణిమంత్రికూడా పద్మనాయకులవద్దనే ఉద్యోగం చేసినట్లుంది.

ధరణి సమాత్యరత్నం బనబరగు
ధరణిమంత్రికి గూర్మితమ్ముఁడ ఘనుడ.

అని గౌరన హరిశ్చంద్రచరిత్ర ఆరంభంలో చెప్పుకొన్నాడు. తండ్రి, పెదతండ్రి, అన్న మొదలైన బంధువులందరూ రాజోద్యోగులుగా చేసినా గౌరనమాత్రం అలాంటిబెడదలు పెట్టుకొన్నట్టు లేదు. 'కవిత్వసుమహిత స్రామాజ్యసుఖపరాయణు'నిగా తనను తను చెప్పుకొన్నాడు.[2] ఇతనికి చతురసాహిత్యలక్షణచక్రవర్తి, ప్రతివాదిమదగజ పంచాననుడు అనే బిరుదులు ఉండేవి.

లక్షణచక్రవర్తి అనేబిరుదు ఇతనికి ఊరకనే రాలేదు. లక్షణదీపిక అనే ప్రామాణికలక్షణగ్రంథం వ్రాశాడు. తెలుగుఛందస్సులనుగురించి సంస్కృతంలో రచించాడు. ఇందుకు కారణం లేకపోలేదు. ఆనాడు రాజులందరూ సంస్కృతభాషాభిమానులు. సంస్కృతంలో గ్రంథాలు వ్రాయగలిగిన సమర్థులు. గౌరనసమకాలికుడైన పద్మనాయకప్రభువు మాదానాయకుడు రామాయణానికి రాఘవీయమనే టీక వ్రాశాడు. ఆ టీక నేడు లభ్యం కాదు. అయినా అతడు అది రచించినట్లు ఆయన భార్య వేయించిన శాసనంవల్ల తెలుస్తున్నది. ఈ మాదానాయకుడు గౌరన పెదతండ్రిని

---

1 ఇవి ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారి గ్రంథాలయంలోని 2585 నెంబరు తాళపత్ర గ్రంథం 'లక్షణదీపిక'లో గౌరన చెప్పిన మాటలే

2. హరిశ్చంద్రద్విపద, ఉత్తరభాగం చివర 2011 వ పాదం.

పోషించిన 6వ తరంలోని మాదానాయకుడు కాడేమో. (అతని కాలం క్రీ.శ 1361-84) 8వ తరంలో ఉన్న మాదానాయకుడు కావచ్చు. (ఇతని కాలం క్రీ.శ. 1427). ఈ మాదానాయక నృపాలుడు రామభక్తుడు. రామాయణ మంటే అభిమాన మున్నవాడు. ఈ ప్రభువు వల్లనే గౌరనకూడ రాముణ్ణి స్తుతిస్తూ సంస్కృతంలో లక్షణ గ్రంథం వ్రాసిఉంటాడని భావించవచ్చు.

గౌరన రచించిన లక్షణదీపికకు రెండు విభిన్నమైన ప్రతులు ఉన్నాయి. ఒకదానికి 'క' అని, రెండవదానికి 'గ' అని సంకేతాలు పెట్టారు.[3] 'క' ప్రతిలో ప్రారంభం ఇలా ఉంది.

> **జానకీముఖపద్మార్కం-జానకీకుచభూషణం**
> **జానకీరమణం వందే-జగతాం మంగళప్రదం[ఆ.సా.ప. తాళపత్రం, 2585]**

ఈ ప్రతిలో మొదట శ్రీరాముణ్ణి స్తుతించడం కనబడుతుంది. అయితే 'గ' ప్రతిలో

> **ప్రణమ్య విద్వజ్జనపారిజాతం - కవీంద్రవిప్రార్చితపాదపంకజం**
> **విభుం ప్రభుం విశ్వసృజం మహేశం - సంవక్ష్యతే లక్షణదీపికేయమ్.**
> **[ఆ.సా.ప.తాళపత్రం, 1391]**

ఈ రెండవ ప్రతిలో ఈశ్వరునికి ప్రణతి కనబడుతుంది. గౌరన తెలుగులో వ్రాసిన రెండుకావ్యాలలోను గ్రంథాదిని శివుణ్ణే స్తుతించాడు. నవనాథచరిత్ర శ్రీశైలమల్లికార్జునదేవునికి అంకితం. అయితే అంతమాత్రంచేత గౌరన ఇతర దేవతలపట్ల అగౌరవం గలవాడు కాదు. రాముడన్నా, రామాయణమన్నా ఇష్టమే అనిపిస్తుంది. నవనాథచరిత్రలో మీననాథుడు శిష్యులతోపాటు భారతదేశంలోని దివ్యక్షేత్రాలు దర్శిస్తూ కైలాసానికి వెళతాడు. అయోధ్యకు వెళ్ళినపుడు మీననాథుడు శిష్యులకు రామకథ చెప్పాడు. ఈ సందర్భంలో గౌరన ఇరవైనాలుగు ద్విపదపాదాలు వ్రాసి చివర 'మహాపాతకహరమైనరాము వినుత చరిత్రంబు' అన్నాడు.[4] అందుచేత 'క' ప్రతిలోని శ్రీరామవందనం గౌరన చేసినదే అని చెప్పవచ్చు.

---

3. 'గౌరన-లక్షణదీపిక'-చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు, ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ పత్రిక 31 వ సంపుటి, 34 సంచిక

4. నవనాథచరిత్ర, చతుర్థాశ్వాసం, పుట 200

ఈ లక్షణదీపిక రచించడంలో గౌరన సుమారు ఏభై ప్రామాణికగ్రంథాలు సంప్రదించాడు. ఆరోజుల్లో ప్రామాణికగ్రంథాలను సంప్రదించడ మంటే అవన్నీ వాచోవిధేయంగా ఉండడమే. 'క' ప్రతిలో 39 ప్రామాణికగ్రంథాలు, 'గ' ప్రతిలో 20 గ్రంథాలు ఉన్నాయి. ఇవి కాక 6 తెలుగుఛందోగ్రంథాలను గౌరన పేర్కొన్నాడని చిలుకూరి పాపయ్యశాస్త్రిగారు వ్రాశారు. ఈపట్టికల నుంచి క్రోడీకరించిన గ్రంథాల అకారాదిక్రమాన్ని చూడండి.

'క' ప్రతిలో చెప్పినవి	'గ' ప్రతిలో చెప్పినవి
1. అమరుకము	అమరుకము
2. అలంకారచూడామణి	....
3. అలంకారసంగ్రహము	....
4. అలంకారసర్వస్వము	....
5. ఉత్తమగండఛందము	....
6. ఉత్తరరామచరితము	....
7. ఋగ్వేదము	....
8. కవికంఠపాశము	కవికంఠపాశము
9. కవిగజాంకుశము	. ...
10. కవిరాజగజాంకుశము	కవిరాజగజాంకుశము
11 కాలనిదానము	....
12	కిరాతార్జునీయము
13. కుమారసంభవము	....
14. కృష్ణవిజయము	....
15. చమత్కారచంద్రిక	చమత్కారచంద్రిక
16. ఛప్పన్నము	....
17.	త్రిభాష్యరత్నాకరము
18. త్రివిధము	....
19.	నామలింగానుశాసనము
20. నిధిప్రదీపిక	....
21.	నైషధము
22. న్యాయసారము	న్యాయసారము
23	ప్రపంచసారము
24.	ప్రబంధదీపిక

25. పణితశాస్త్రము	....
26 బృహజ్జాతకము	బృహజ్జాతకము
27. భరతసంగీతరత్నకోశము	....
28. భోజరాజీయము	....
29. మంత్రిమహార్ణవము	....
30. మంత్రాథర్వణము	....
31. మణిదర్పణము	....
32.మనుస్మృతి	....
33. మాఘము	....
34. యోగరత్నాలయము	....
35. రత్నమాల	రత్నమాల
36. రసార్ణవసుధాకరము	....
37.	వాసవదత్త
38. వాసిష్ఠసంహిత	....
39. శకినీసహకారము	....
40.	శారదాతిలకము
41. శారదావిలాసము	....
42. సంహితాసంగ్రహము	సంహితాసంగ్రహము
43. సంహితాసారము	సంహితాసారము
44. సాహసాంకకావ్యము	....
45. సాహిత్యచంద్రోదయము	సాహిత్యచంద్రోదయము
46. సాహిత్యచూడామణి	సాహిత్యచూడామణి
47. సాహిత్యరత్నాకరము	సాహిత్యరత్నాకరము

[రెండింటిలోనూ ఉమ్మడిగా చెప్పినవి 12 మాత్రమే.]

ఇన్ని గ్రంధాలను కూలంకషంగా చదవబట్టే గౌరన 'ప్రతివాది మదగజ పంచాననుడు' అనే బిరుదు పొందడానికి తగినంత పాండిత్యం సంపాదించాడు. అతడు ఎంత పండితుడైనా తన పాండిత్య ప్రకర్షను పనిగట్టుకొని తన కావ్యాలలో ప్రదర్శించలేదు. సంస్కృతం క్షుణ్ణంగా చదువుకొన్నా శ్రీనాధునిలాగ తత్సమ సమాసాలు గుప్పించి అదే తెలుగు కవిత్వ మనిపించలేదు. గౌరన అలాంటి సమాసాలు కట్టలేక కాదు. కావలసిన నాలుగైదుచోట్ల ఏడుపాదాలను ఏకబిగిన ఒకటే సమాసం కట్టాడు. చూడండి :

ఫలితపుష్పితలశాఖాంతరాళ - చలితమరందనిర్ఝరకణశిశిర -
కలితమిళిందసంగతపికకీర - లలితగీతామృతలహరీవిలోల - కిన్నరకరపల్లకీ
నాదముదిత - సన్నుతసారంగశాబకప్రకర - కోమలవానీరకుంజపుంజములు
[హరి - పూర్వ. 1919 నుండి 1925]

ఇంతకుముందే పది ద్విపదపాదాలు సమాసం కట్టి చెప్పాడు.

మందార మంజరీ మంజుమరంద
నందదిందిందిర నందనారామ
కమనీయ వికసిత కనకారవింద
కమలినీతలు లతాగార లతాంత
రచిత శయ్యాతల రతిరయగళిత
కచభర సురపురగణికా కపోల
కలిత ఘర్మోదక కణగణమిళిత
మలయ సమీర కోమల కంపితాగ్ర
మహిత చిత్రధ్వజ మాలా సహస్ర
సహిత చింతామణీ సౌధపాళికల.
[హరి - పూర్వ. 1355 నుండి 1364]

ఇలాంటి వర్ణనలు హరిశ్చంద్ర చరిత్రలో అక్కడక్కడ అరుదుగా కనిపిస్తాయి. మిగతా గ్రంథమంతా తేనెలు చిలికే జాను తెనుగే. అంతటి లక్షణ పాండిత్యాన్ని కలిగిఉండి, ఛందస్సుమీద పుస్తకం వ్రాసి, వివిధ వృత్తాలు వ్రాయగలిగిన గౌరన ద్విపదఛందస్సునే స్వీకరించి రెండు గొప్పకావ్యాలు వ్రాశాడంటే అతనికి ప్రజలపట్లఉండే శ్రద్ధ తెలుస్తుంది. సామాన్యప్రజల కోసం వ్రాస్తున్నా అతడు కవులను, పండితులను నిర్లక్ష్యంచేయలేదు. తనరచనలోని కవితాచమత్కృతి కాంచి, హర్షించి కవులందరును శిరఃకంపంబు సేయ పచరించి వీనుల పండువుగాగ' ఋగ్వేదప్రసిద్ధుడైన హరిశ్చంద్రుని చరిత్ర వ్రాస్తానన్నాడు.

గౌరన తన కావ్యంలో ఋగ్వేదప్రసిద్ధుడైన హరిశ్చంద్రుని కథ వ్రాస్తానన్నాడేగాని వేదహరిశ్చంద్రుని జీవితాన్ని ఏమాత్రం ముట్టుకోలేదు. వేదహరిశ్చంద్రుని కథకు, ప్రచారంలో ఉన్న హరిశ్చంద్రుని కథకు పోలికలే లేవు. వేదహరిశ్చంద్రుడు ఆడిన మాట రమారమి తప్పి వాయిదాలు వేసే

మహారాజు. స్వంతకొడుకును, పుట్టగానే బలి ఇస్తానని దేవతకు మ్రొక్కుకొని ఏళ్ళూ, పూళ్ళూ అది చెల్లించక సొమ్ములిచ్చి ఒక బ్రాహ్మణకుమారుణ్ణి కొని అతణ్ణి బలిచేయబోయిన మహానుభావుడు. ఈ హరిశ్చంద్రుని కథకు, దేవీభాగవతంలోను, భాగవతంతోను, మార్కండేయ పురాణంలోను ఉన్న కథలకు సంబంధంలేదు. గౌరన స్కాందపురాణంలోని కథనే తీసుకొని స్వేచ్ఛానువాదం చేశాడు. రసవత్తరమైన కావ్యానికి కావలసిన మార్పులు చేశాడు.

గౌరన హరిశ్చంద్ర కావ్యాన్ని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు సటిప్పణంగా 1912 లో ప్రకటించి సాహిత్యసేవ చేశారు. అవతారికలో ఇలా వ్రాశారు.

అతిహృద్యమయిన యీతని యీగ్రంథమందు రెండుతావుల గొప్ప పొరబాట్లు సంభవించినవి. ఎవ్వి యన, గ్రంథారంభఘట్టంబు నందును, ఉపసంహారమందును వసిష్ఠవిశ్వామిత్రులు నీచులవలె జగడమాడుట, ఆదిలో నరమూర్తులుగాను అంతములో పక్షిమూర్తులుగాను. ఈదోషము హిందూమతద్వేషులు మిక్కిలి ప్రాకట్యమునకుం దెచ్చి తమ గ్రంథములందు విస్తరించి మన పెద్దలను తిరస్కరణీయులనుగాను, పరిహసనీయులనుగాను భావించుచున్నారు. ఇందు ఆదియందలి దుష్టభాగము కథకు ఆవశ్యకమయినందున దానిని అట్లే ముద్రించి, అంతమందలి పక్షియుద్ధభాగము కొన్ని పంక్తులే అగుటచేతను, ప్రక్షిప్తమని ప్రసిద్ధమైయుండుటంబట్టియు ముద్రింపక విడిచినాడ."

అయితే వసిష్ఠవిశ్వామిత్రుల - పక్షియుద్ధం గౌరన సృష్టించినదేం కాదు. అది భాగవతపురాణంలో ఉంది. చూడండి :

ఇట్లు విశ్వామిత్రుండు హరిశ్చంద్రు నెగులువరచుట విని, వసిష్ఠుండు, విశ్వామిత్రుని గృధముగమ్మని శపించె ; విశ్వామిత్రుడును వసిష్ఠుని బకంబు గమ్మని శపించె. పక్షిరూపులయ్యును వారుయిరువురు యుద్ధంబు సేసిరి. బ్రహ్మ వారించి యెప్పటి నిజాకృతులుగా నొనరించె.[8] [భాగ. 9-192]

గౌరన వివిధమూలాలను పరిశీలించాడని ఇందువల్ల తెలుస్తుంది.

ఇతనికి ముందు తెలుగులో హరిశ్చంద్రుని కథను రచించినవాళ్ళు లేకపోలేదు. మార్కండేయపురాణాన్ని అనువదించిన మారన అందులోనే 144 గద్యపద్యాలలో హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాన్ని రమణీయంగా చెప్పాడు. పాత్ర

8. ఇది పోతనగారి వచనం. సంస్కృతమూలంలోకూడా ఈ అర్థమున్నదే ఉంటుంది.

చిత్రణ, మనస్తత్వనిరూపణ చక్కగా ఉంది. అయితే గౌరన మారన్నను పాత్రపోషణలో ఏమాత్రం అనుసరించలేదు. మారన చిత్రించిన హరిశ్చంద్రుడు కొన్నిఘట్టాలలో దీనుడు. గౌరన పోషించిన హరిశ్చంద్రుడు మంచి రాజసం కలవాడు. ఆడిన మాట తప్పడుగాని ఎవరికీ భయపడడు. తాను చేస్తున్నది తప్పనుకోడు. ఈరెండు చిత్రణలలో ఉండే తేడాను చూద్దాం.

పెళ్ళాన్ని అమ్ముకోవడంకన్నా దారుణం ఇంకొకటి ఉండదుకదా! మారనవారి హరిశ్చంద్రుడు భార్యను విక్రయిస్తూ పలికిన పలుకులు ఇవి :

ఓ పురజనులారా! నాపత్ని నమ్మెద
నేదాసిగా వెలయెరిగి పెట్టి
కొనుడు నన్నెవ్వడవని యడిగెదరేని
నే నృశంసుండను దానవుండ
నతిపాపకర్ముడ నాలి నమ్ముకొనంగ
నరుగుదెంచిన కరినాత్మకుండ. [మార్కండేయపురాణం, 1-214]

ఇక్కడ "నృశంసుండను" అంటే "ప్రజలను బాధపెట్టేవాడను, దానవుణ్ణి" అని చెప్పుకొన్నాడేగాని మారన్న గారి హరిశ్చంద్రుడు పేరు చెప్పుకోలేదు. గౌరన చిత్రించిన హరిశ్చంద్రుడు మొదటనే ప్రజలతో సగర్వంగా ఇలా చెప్పుకుంటాడు.

వినరయ్య, చెప్పెద, విశ్వంబులోన
గొనియాడదగు భానుకులమున నేను
జనియించినాడ త్రిశంకునందనుడ
సార్వభౌముడ హరిశ్చంద్రు డన్వాడ
సర్వసర్వంసహా చక్రంబునెల్ల
నాకౌశికున కిచ్చి యితనికి మున్ను
మేకొన్న ధనమునకై మెలత నమ్మెదను [పుట. 139]

మారన్నగారి హరిశ్చంద్రుడు అలా ప్రకటించిన వెంటనే ఒక బ్రాహ్మణుడు వచ్చి 'వెల ఎంత' అని అడుగుతాడు. విపుల దుఃఖవేదనతో పలకడానికి రాజునోరాడకపోతే ఆ బ్రాహ్మణుడే తగినంత ధనం హరిశ్చంద్రుని వల్కలాలలో మడిచిపెట్టి శ్వేబను తలపట్టి ఈడ్చాడు. (మార్కండేయపురాణంలో

హరిశ్చంద్రుని భార్యపేరు శ్యైబ, చంద్రమతి కాదు ఉత్తర భారతదేశంలో ఈమెను తారామతి అంటారు. చంద్రమతి అనే పేరు గౌరనే ప్రచారం చేశాడు) మార్కండేయపురాణంలో తనుతలపట్టి ఈడ్చిన బ్రాహ్మణునితో శ్యైబ ఇలా అంది.

ఏడువవయ్య తండ్రి తడయక వచ్చెద
వీడె నన్ను చూచి వెగచి వెగచి
కొడుకు దద్ద వెగడుపడి యేడ్చుచున్నాడు
బుజ్జగింతు ననుచు పుత్రు గాంచి

అన్నన్న నన్ను ముట్టకు
మన్న నృపతనూజ దాసి నశుచి ననుచు బై
కన్నీరు వెల్లిగొనగా
నున్న జనని కొంగు బాలు డుడుగక పట్టెన. [మార్కండేయ. 1-216, 217]

అమ్ముడుపోయిన వెనువెంటనే "నేను దాసిని. అశుచిని. నువ్వు రాజకుమారుడవు. నన్ను ముట్టుకోకూడదు" అని చెప్పిరోదించే కన్నతల్లి గుండెల కడలి'పిండలివండుగా' కలత చెందినపుడు చదివేవాళ్ళ కడుపులో చెయ్యి పెట్టి తిప్పినట్టయి గుండెలు అవసి పోకమానవు.

గౌరన ఇంత హృదయవిదారకంగా చంద్రమతి నోటంట అనిపించలేదుగాని తల్లిని అమ్మక కొడుకు ఆమెను పోనీక బిగువుగా పైట పెనచిపట్టుకొని కూకటితూగాడుతూఉంటే గునుస్తున్నపుడు హరిశ్చంద్రుడు చూస్తాడు. అతిదుఃఖితాత్ముడై, అశ్రువు లొలక, అప్పుడు 'తాలిమివదలి' గద్గదకంఠంతో కాలకౌశికుణ్ణి చూసి ఇలా అంటాడు.

వెలమి ధేనువు విక్రయించుచో గ్రేపు
దొలగింతురే తల్లి తొలగగా జేసి ?
నా కులభూషణు నా కూర్మిపట్టి
నీకొమారుని గొను మిచ్చెద నీకు,
విలువ వీనికి వేయివేలు నిష్కములు
వలనొప్ప నొసగుము వసుధామరేంద్ర. [హరి. ఉత్తర. 711 నుండి 716]

హరిశ్చంద్రుడు, కాలకౌశికుడు ఖరీదుకోసం కొట్లాడుకొంటారు.

హరిశ్చంద్రుడు వేయివేల నిష్కాలు ఇమ్మన్నాడు. కాలకౌశికుడు ఊరకే ఇమ్మంటాడు. "వీడు నా దాసుడు. వెలది నా దాసి. ఇంకా పుత్రుణ్ణి ఎలా అమ్ముతావే చెప్పు" అంటాడు. దానికి హరిశ్చంద్రుడు మండి పడతాడు.

ప్రొద్దున లేచి నీ మొగము కన్గొనిన
నద్దినమున వచ్చు నాపద లెల్ల
నిన్నిక విప్రుని నిందింపనేల ?
మిన్నక తలపోయ మేదినిలోన
గూడు వడ్డికి నిచ్చి కూర్చెదివారి
జాడ లిట్టివియు, యాశ్చర్య మేమిటికి ?
గులము ప్రధానమే గుణము లేకున్న
గలశాబ్ధి బుట్టదె కాలకూటంబు ?

అని హరిశ్చంద్రుడు నిందిస్తే కాలకౌశికుడు ఊరుకోడు.

నీచాత్మ! ప్రొద్దున నీవు నామొగము
జూచితి గాన నాసొమ్ము నీకబ్బె
దివిరి నాకులము నిందించి నా గుణము
వివరింప నీకేల? వియ్యమందెదవా ?

అని ఎగురుతాడు. ఈ దెబ్బలాట చాలా సహజంగా ఉంది హరిశ్చంద్రుడు 'వడ్డీకి డబ్బిచ్చేవాడవు' అని కాలకౌశికున్ని ఊరకే నిందించ లేదు. చంద్రమతిని కొనడానికి ముందు కాలకౌశికుడు అప్పు ఎగవేసే ఉపాయాలు అడక్కుండానే హరిశ్చంద్రునికి బోధిస్తాడు. వడ్డీకి డబ్బిచ్చి ఎలా ధనార్జన చేయాలో పాఠాలు చెప్తాడు. అప్పు చేసి ఎగవేయడాన్ని ఒక కళగా వర్ణించాడు. దానిని సురవరం ప్రతాపరెడ్డిగారు ఇలా క్రోడీకరించారు.

ధనికుల యిండ్ల కేగి, ప్రియములు పలికి, సేవచేసి, నమ్మిక పుట్టించి, మనసులు కరగించి, మాయసొమ్ములు, లక్కపొదుపులు, మాయబంగారు, బంగారుని రెక్కించిన ఇత్తడి ఇనుపసొమ్ములు, మాయమణులు గుప్తంగా రాత్రి తీసుకొనిపోయి, ఇవి దాచుడని లక్కముద్రలు వేయించి, లందుబోతులవూటగా బెట్టి అప్పులు గొని, యెగబెట్టి, పట్టు బడా రచ్చకీడ్వబడి, వారిచ్చు శిక్ష లనుభవించి, రాళ్లు మోసి, దెబ్బలు తిని యైనను మందిని ముంచవలెనట.[7] [హరిశ్చంద్ర, ఉత్తరభాగం, పుటలు 151–152]

7. ఆంధ్రుల సాంఘికచరిత్ర, రెడ్డిరాజుల కాలం, పుట 126.

కాలకౌశికుడు తాను డబ్బు ఎలా కూడబెట్టినదీ వివరించాడు. ఆ ద్విపదలనుకూడా సురవరంవారు ఇలాగ సంక్షిప్తంగా వ్రాశారు.[8]

రోగులవల్ల కొంత లాగి, ప్రేతవాహకుడై కొంత గడించి, గండశాంతులందు, సప్తకములందును (ఏడుగురను పిలిచి పెట్టు శ్రాద్ధములందును) 'తృప్తాఃస్మ'గా భుజించి, గ్రహణకాలములో ఒక మాడయైన దక్షిణగా పొంది, ఇంటింట పంచాంగపఠనముచేసి, ఆయవారము లెత్తి దానము పట్టిన ధాన్యాలను తన వస్త్రమందు మూలమూలలందు మూటలుగా కట్టి, ఏమి లేనినాడు కరతిత్తి పట్టి ముష్టియెత్తి, కూడబెట్టిన పైకాన్ని అప్పుల కిచ్చి పత్రాలు వ్రాయించుకొని వృద్ధి, చక్రవృద్ధి, మాసవృద్ధి అని వడ్డీలు గడించాడు.
[హరిశ్చంద్ర, ఉత్తర. 145, 146 పుటలు]

తనకాలంనాటి వంచకపురోహితులూ, కుహనాజ్యోతిష్కులూ అంటే గౌరనకు వళ్లుమంట. నవనాథచరిత్రలో ఒక వంచకపురోహితుణ్ణి ఎంత హేయంగా చిత్రించాలో అంతహేయంగానూ చిత్రించాడు. పురోహితుడు రాజుగారి అమ్మాయిపైన కన్ను వేశాడు. ఆమెఅందం ఎలాగైనా అనుభవించాలనుకొన్నాడు. అందుకోసం ఒకగుర్రపు వాడితో లాలూచీపడ్డాడు. "ఫలానారాత్రి గుర్రపుశాల తగలబెట్టు. సరిగ్గా ఆరోజు అదితగలబడుతుందని ముందుగానే నేను రాజుకు జ్యోతిష్యం చెప్తాను. నిదర్శనమయ్యాక రాజు నాకు డబ్బిస్తాడు. అందులో నీకు సగంవంతు ఇస్తాను." అని కుమ్మక్కు అయ్యాడు. అన్నట్లే జరిగింది. రాజు పురోహితుణ్ణి నమ్మాడు. కొన్నాళ్లు పోయాక " నీ రాజ్యానికి అరిష్టముంది. నీ కూతుర్ని ఒక మందసంలో పెట్టిఏట్లో ఒదిలెయ్యి. శని విరగడ అవుతుంది" అని పురోహితుడు చెప్తాడు. విధిలేక రాజు అలాగే చేశాడు. ఏట్లో కొట్టుకువచ్చే మందసాన్ని పట్టి అడవిలో రహస్యంగా ఉంచమని శిష్యులను ముందే పురమాయించాడు. వాళ్లూ అలాగే చేశారు. ఆ పెట్టె దొరికినందుకు పురోహితుడు పడ్డ ఆనందం ఇంతా అంత కాదు. పట్టపగ్గాలు లేక "వగ్గుకోతికి సివము వచ్చిన రీతి" కుప్పిగంతులు వేశాడు. వాటిని ఆరోజులలో 'గోవిందగంతులు' అనేవారు. "ధోవతి మొలనంట బిగించి భుజంమీద తన మూటలు అటు పెట్టి మడమలు మాటిమాటికి పిరుదులు పడిగా తాకేట్టు ముప్పయిరెండు గోవిందగంతులలాగ వేసి 'ఇంక నాతరంకా'దని శిష్యులను పంపించేసి పెట్టె తెరిచాడు. అందులోంచి ఒక

8. ఆంధ్రుల సాంఘిక చరిత్ర, పుటలు 125-126

ఎలుగుబంటి వచ్చింది. (ఎలా వచ్చిందంటే అది వేరేకథ). అది అతణ్ణి రక్కిచంపింది. శిష్యులు వచ్చి మూగారు. ప్రథమచికిత్స చేశారు. అప్పుడు కొనప్రాణంతో ' ఈసంగంతి ఎవరికీ చెప్పకండి. మేదినీనాథు డిట్టి నాదుర్వృత్త మెరిగిన వెడలగొట్టించు మేనెల్ల కుక్కచ్చు లొత్తి" అని రోదిస్తాడు.

ఆ రోజులలో కుక్కచ్చు ఒత్తించడం అన్నది బ్రాహ్మణులకు వేసే గొప్ప శిక్ష. ఈసంగతి కేతన విజ్ఞానేశ్వరీయంలో విశదపరిచాడు.

చంపినవానిని సరిగా - జంపుట తగు విప్రుడైన జంపక పతి త
త్సంపద గొని తల గొరిగి వ - దంపడి కుక్కచ్చు వ్రాసి దండింపదగున్.
[విజ్ఞాన. 2-64]

ఈ వ్రాసిన కుక్కచ్చు కలకాలం ఉండిపోయేది కాబోలు. కుక్కచ్చు అంటే కుక్కపాదంలాగ కనబడే బొట్టు. ఈశిక్ష అమలుపరచే విధంకూడా కేతన చెప్పాడు :

తల గొరిగించి కుక్కడుగు తప్పక ఫాలమునందు వ్రాసి ముం
గలధనమెల్ల బుచ్చుకొని గాడిద నెక్కగజేసి గ్రామమున్
వెలువడ ద్రోచిపుచ్చుటయు విప్రుని జంపుట క్షుద్రజంతులన్
జొలువన చంపు తప్పు గలచో దగు చంపుట ధర్మమెమ్మెయిన్.[విజ్ఞాన. 3-42]

తన కాలంనాడు కఠినశిక్ష వేసినవాళ్లను ఎలా అలంకరించేవారో, ఏవిధంగా నడిపించేవారో గౌరన చక్కగా వర్ణించాడు. నవనాథచరిత్రలో సారంగధరుని కథవుంది. కాళ్లూ, చేతులూ కొట్టెయ్యడానికి అతణ్ణి తీసుకొని వెళ్లడానికి ముందు వర్ణన ఇది :

నదురేయి యగుటయు నగరరక్షకులు
తడయక సారంగధరుని బంధములు
సడలించి వీడిన జడ జక్కవల్లి
మొగలిరేకులు మీద మురువుగా జెరివి
మృగనాభితిలకంబు మెచ్చుడి దీర్చి
వలుచగా గుంకుమపంకంబు నలది
చెలువారు నెరివట్టు చీర గట్టించి
పొలుపొంద భూషణంబులు చక్కదిద్ది

కలువపువ్వుల దండ గళమున వేసి
వెలయ గవ్వురములో వేడెంబు లొసగి
పటుఖడ్గఖేటకపాణులై యతని
నటుతోడుకొనుచును నరుగు నవ్వేళ. [నవనాథ. పుట 78]

నేడు ఆంధ్రదేశంలో విశేషప్రచారం పొందిన సారంగధరుని కథ ఆదిలో గౌరన వ్రాసినదే అయితే ఈ సారంగధరుడు మన రాజమండ్రి ఏలిన రాజరాజుకుమారుడు కాడు. మాళవదేశంలో మాంధాతపురాన్ని ఏలిన రాజమహేంద్రుని కుమారుడు. ఆ రాజుకు రత్నాంగి అనే భార్య, చిత్రాంగీ లనే ఉంపుడుకత్తె ఉన్నారు. రాజు వేటకు వెళ్లినప్పుడు సారంగధరుడు పావురాన్ని ఎగరేయడం, అది చిత్రాంగిమేడపై వాలడం, వెళ్లి తెచ్చుకోబోతే వద్దని సుబుద్ధి వారించడం మొదలైన ఘట్టాలన్నీ గౌరన వ్రాసినవే. కాళ్లూ, చేతులూ కొట్టేశాక అడవిలో అల్లాడుతున్న సారంగధరుణ్ణి మీననాథుడనే సిద్ధుడు కాపాడి దీక్ష ఇచ్చి సిద్ధుణ్ణి చేసి చౌరంగి అనేపేరు పెడతాడు. మీననాథుని ప్రథమశిష్యుడు చౌరంగి. ఆ తరువాత ఇంకో ఆరుగురు శిష్యుల్ని చేర్చుకొంటాడు. శివుడు ఆదినాథుడు. ఈ తొమ్మండుగురి చరిత్రే నవనాథచరిత్ర. ఇది శ్రీనాథుని కాలంలో చాలా ప్రచారంలో ఉండేది కాబోలు. "ఏ దేవి గొల్చి మత్స్యేంద్రనాథాదులు యోగసంసిద్ధికి నొడయులైరి" అని హరవిలాసం (1-3)లో వ్రాశాడు.

శ్రీనాథునిచేత ఏ శాంతభిక్షావృత్తిరాయడు శివరాత్రిమహాత్మ్యం చెప్పించాడో అతడే గౌరనచేత నవనాథచరిత్ర ద్విపదలో వ్రాయించాడు. ఇది ఇంతకుముందే చంపూకావ్యంగా తెలుగులో వెలసింది. దానిని శ్రీ గిరికవి వ్రాశాడు. ద్విపదకావ్యమైతే జనంలో బాగా ప్రచారం పొందుతుందని ఆ మఠాధిపతి అలా పురమాయించాడు. అతడుకోరినట్లే గౌరన వ్రాసిన నవనాథచరిత్రే ప్రఖ్యాతమైంది.

"ఈ నవనాథుల చర్యలకు ప్రధానరంగము మహారాష్ట్రదేశభాగముగా గనబడుచున్నది." అని కోరాడ రామకృష్ణయ్యగారు వ్రాశారు.[9] అయితే తెలుగుదేశంతో వీళ్లకు సంబంధం లేకపోలేదు. గోరక్షకనాథుడు శ్రీశైలం

9. నవనాథచరిత్ర, పీఠిక.

కొండమీద అల్లమప్రభువుతో వాదించి తన ఓటమి ఒప్పుకొన్నాడట. అల్లమప్రభువు చారిత్రకవ్యక్తే. క్రీ. శ. 1125 లో జన్మించి వీరశైవ మతాన్ని స్థాపించి ప్రచారం చేసిన బసవేశ్వరుడు 'అనుభవ మంటపం' అనే వీరశైవ విద్యాపరిషత్తు నెలకొల్పాడు. దానికి అధ్యక్షుడు అల్లమప్రభువు. వీరశైవ తత్త్వబోధకులలో అతడు నిరాడంబరుడు. ఇతణ్ణి ప్రభుదేవుడనికూడా పిలుస్తారు. కన్నడంలో అతడు వ్రాసిన వచనాలు ప్రసిద్ధమైనవి.[10] క్రీ.శ. 12-వ శతాబ్దిలోనే కాక నవనాథులు ఇంకా ప్రాచీనులు. నాగార్జుననాథుని శిష్యుడు సిద్ధనాగార్జునుని చర్యలుకూడా తెలుగుదేశంలోనే జరిగాయి. అతడు "తనపేరు తత్పర్వతస్థలి కీర్తులెనయ గల్పించిన యేలేశ్వరం" చూశాడు. అక్కడే వాసం కల్పించుకొన్నాడు. ఈనాడు పురాతత్వపరిశోధనశాఖవారు త్వ్విస్తే బయటపడిన విజయపురి గౌరన కాలంనాటికి ఉండేదేమో. దానిని ఇలా వర్ణించాడు.

ఆకృష్ణవేణి మహానది దాటి
వీక నేలేశ్వరవిభు నుత్తరమున
నాయతంబై మించు నశ్వమేధాద్రి
వాయవ్యమున నవద్వారకవాట
పరిఘ సమున్నతప్రాకారయంత్ర . [నవనాథ. పుట 239]

దురదృష్టవశాత్తూ ఇక్కడ గ్రంథం శిథిలమైంది. లేకపోతే ఆ కోటవర్ణన పూర్తిగా దొరికేది. ఇవాళ విజయపురిలో అశ్వమేధఘట్టం అవీ బయటపడ్డాయి. ఈప్రదేశంలోని కొండనే సిద్ధనాగార్జునుడు పూర్తిగా బంగారం చేద్దామనుకొన్నాడట. ఆప్రయత్నాన్ని విష్ణువు పడనియ్యలేదు. సిద్ధనాగార్జునుణ్ణి చంపేశాడు. దానికి కారణం ఇలా చెప్పాడు.

అప్పుండరీకాక్షు డందరు వినగ
నెలు గిత్తి యిట్లనె నిత దహంకార
కలితుడై యనుచితకర్మంబు పూనె
నది యెట్లనిన మానవావళి కెందు
వదలక బహువిధ వ్యవహారములకు
గారణంబై యుండు కాంచనం బిప్పు

10 *Struggle for Empire Bharatiya Vidya Bhavan* పుటలు 367, 370.

దేరితి శ్రీగిరి యెల్ల దానైన
వారికి వారికి వలసినంతైన
గోరికైకొని తమకును దామె రాజు
లై యల్పు అధికులు నను వాసి లేక
రాయిడింపుదు బ్రతిగ్రహదానముఖ్య
ధర్మంబు లన్నియు దప్పి మర్యాద
నిర్మూలమై భూమి నెరిదప్పుగాన
దడయక లోకహితంబుగా నితని
పొద పణగించితి భువనవిద్యేమ
గాసిగా శిక్షింపగలవా రుపేక్ష
చేసిన దోషంబు సిద్ధించుగాన
నేనే జగంబు లన్నియును రక్షింప
బూనిన లక్ష్మివిభుడ నని చెప్పి
యంతర్హిత దయ్యె .... [నవనాథ. పుటలు 216-247]

సర్వమానవసమానత్వం ఆర్థికంగా పాలకవర్గాలకు ఇష్టంలేదు. ప్రజలకు మేలుచేసే సిద్ధులను ఆనాటి రాజులు చంపించివేసేవారు. రసయోగశాస్త్ర నిర్మాతయైన నాగార్జునునికి వ్యాళిసిద్ధుడు అనే ఒక శిష్యుడుండేవాడు. ఇతడు కాయసిద్ధి పొందాడు. ఇతని విద్యను పరీక్షించే నెపంతో రాజు ఇతణ్ణి మరుగుతున్న తైలంలో ఉరకమన్నాడు. సిద్ధుడు ఉరికేముందు కొన్నిమందులు మంత్రులచేతికిచ్చాడు. తైలంలో తన దేహం ముద్దగా అయ్యాక ఆ మందులు అందులో వెయ్యమన్నాడు. వాటి ప్రభావంవల్ల బ్రతికి కొత్తతేజస్సు పొందవచ్చు అని చెప్పాడు. రాజును నమ్మక మంత్రులకిచ్చాడు. అయితే సిద్ధుడు తైలంలో ఉరికాక రాజు మంత్రులను ఆ మందులు వెయ్యవద్దని వారించాడు. ఎందుకంటే "ఇతడిందు బ్రతికిన నిలకెల్ల దానె పతియగు నసమానబలరూఢు" డవుతాడనే.

గోరక్కుడనే సిద్ధుని సౌరాష్ట్రదేశాపతి చంపించబోయాడు. దానికి కారణం ఆ సిద్ధునివద్ద సమాకర్ష విద్యవుంది. కృష్ణకందారు డనే రాజు తాను తవ్వించే తటాకానికి ఒక సిద్ధుని బలివేయాలనుకున్నాడు.[11] కలలలో

11. ఈ కృష్ణకందారుడుకూడా చారిత్రకవ్యక్తే. క్రీ.శ. 939 లో రాష్ట్రకూటసింహాసనం అధిష్ఠించిన మూడవ కృష్ణునికే ఇది నామాంతరం

జలదేవత కనబడి పదివేలమంది శూద్రులనే, వెయ్యిమంది వైశ్యులనే, నూరుమంది క్షత్రియులనే, పదిమంది బ్రాహ్మణులనే, లేక ఒక సిద్ధుణ్ణో బలివేయమన్నదట. చెరసాలలో ఉన్న పదివేలమంది ఖైదీలనూ రాజు చంపించబోయాడు. జలదేవత ఒప్పుకోలేదు. తనకు ఈ పీనుగులు పనికిరావంది. రాజ్యంలో ప్రజలంతా తల్లడిల్లిపోయారు. ఎవరిని చంపిస్తాడో నని అందరికీ భయమే. అప్పుడు గోరంటకుడు అనేసిద్ధుడు జాలిపొందాడు.

దయలేక యక్కట ధరణీశ్వరుండు
నయ మేది పాపంబునకు రోయదయ్యె
దీనుల నొరలగా దెగటార్చి పిదప
బూని తా జేసిన పుణ్యమేమిటికి
మును "అహింసా పరమో ధర్మ" యనుచు
వినుతింతు రటుగాన విడిపింతు వీరి
నేవెరవుననైన నిప్పుడే యనుచు ... [నవనాథ. పుట. 278]

రాజుకు జ్ఞానోదయం కలిగించాడు. మొత్తంమీద ఆనాటి సిద్ధులు భూతదయ కలవాళ్లు. ప్రజలకు మేలుచేసే వాళ్లు. అందుకే వాళ్ల చరిత్రను శాంతభిక్షావృత్తిరాయడు గౌరనచేత వ్రాయించాడు. శైవసిద్ధుల చరిత్రతో బాటు తన కాలంనాటి ఆర్థిక సాంఘికపరిస్థితులను, ఆచార వ్యవహారాలను అతడు కళ్లకు కట్టేటట్టు చిత్రించాడు.

ప్రతీ ప్రథమశ్రేణి రచయితా తాను వర్ణించే ప్రతి సన్నివేశాన్ని మనోఫలకం మీద సంపూర్ణంగా సందర్శిస్తాడు. తన సాహిత్య నేత్రంతో సాకల్యంగా దానిని విశ్లేషించుకొంటాడు. తన కథలోని పాత్రలు సజీవవ్యక్తులనీ, సంఘంలోని వివిధవర్గాలలోని శక్తులనే తెలియజేయడానికి ఎంతపొదుపుగా వీలయితే అంతపొదుపుగా సూచనలు ఇస్తాడు. తన ప్రాచీనులు పాటించిన సామెతల, జాతీయాల, పలుకబళ్ళ సజీవజలాలను తన కవితల కాలువలోనికి మళ్ళించి తనకథలపొలాలను తడుపుకొని కమ్మని పంటలు పండిస్తాడు. వాటి ఫలాలను అనంతర కవులకు దక్కింపచేస్తాడు. గౌరన తన కావ్యాలలో ఇదే చేశాడు.

అతని హరిశ్చంద్ర ద్విపదనూ, నవనాథ చరిత్రనూ చదువుతూ ఉంటే

సాహిత్యపరిశోధనా నిపుణులకు ఎందరో పూర్వమహాకవుల ప్రయోగాలు కొన్నికొన్ని చోట్లస్ఫురిస్తాయి. తిక్కనగారూ, పాల్కురికి సోమనాథుడూ, నాచనసోమన మొదలైనవారు ఎక్కడెక్కడ ఎంత చక్కటి సామెతలను వాడారో, జాతీయాలను గుప్పించారో పలుకుబళ్ళను నడిపించారో తలపునకు వచ్చి గౌరన అటువంటి మెరుపులనే మెరిపించడం చూసి మెచ్చుకొన బుద్ధివేస్తుంది. ఉదాహరణకు తిక్కనగారు మహాభారతం ఉద్యోగపర్వంలో ధర్మరాజు పలికిన సంధిపలుకులను సంజయుడు ధృతరాష్ట్రునికి చెప్తున్నప్పుడు ఇలా అంటాడు.

అనుజులకు నడపడియే
మని జేయగ నేమి జూచి మెచ్చితిగాకీ
పను సాదురేగనేని న్ని
ను తలపొలమునన కాని నిలువదు సుమ్మీ (ఉద్యోగ . 2-13)

ఇందులో చాలా చరిత్రగల సామెత ఉంది. "సాదురేగిన తల పొలానగాని ఆగదు" అన్నది ఎప్పటి నుంచో నానుతున్న నానుడి. దానిని గౌరన వాడాడు. చంద్రమతిని అమ్మిన పైకాన్ని తన భత్యానికి జమకట్టుకొని నక్షత్రకుడు హరిశ్చంద్రునితో తగవుపెట్టుకొంటాడు.

ఉరిసిన పుండ్లపై నుప్పును జల్లి
కెరల జేసెదవు నేగినిసితి నేని
చక్కబెట్టగలేరు సాదురేగినను
పొక్కి నిల్వదు తలపొలమునగాని [హరి ఉత్తర. 1257 నుండి 1260]

ఈ ద్విపద పంక్తుల కింద అర్థవివరణ చేస్తూ వేదంవెంకటరాయ శాస్త్రిగారు ఇలా తెలియజేశారు.

"సాదు = సాధువైన గోమహిషాధిక్యము, పొక్కి = ఉరికి, తలపొలము నన్ = పొలిమేర దగ్గరిచేనులో" (పుట. 180).

అయితే 'తలపొలము' అనేమాటకు 'పొలిమేర' అన్న అర్థం తొలిరాయల యుగంలో ఉంది. అన్నమయ్య ఒక పదంలో ఇలా చెప్పాడు.

పుట్టుచు రేగితె పొలమేర నిలువదు
నెట్టననేటి మాట నిజమాయెనేడు. (శృంగార సంకీర్తనలు 20-305)

మన తెలుగు సాహిత్యంలోని ఇతర కావ్యాలలో కూడా "సాదురేగు" అనే ప్రయోగం కనబడుతూందిగాని ప్రాచీనరూపం 'సాఁతు' అయి ఉంటుందేమో. పాల్కురికి సోమనాథుడు పండితారాధ్య చరిత్ర పర్వతప్రకరణంలో చాలాచోట్ల అర్ధానుస్వారయుతంగా "సాఁతు" అనే ప్రయోగాలు చేశారు. (చలువపట్టువిడిసె సాఁతెల్లననుచు; కదలె నీ సాఁతు నిక్కములకు ననుచు; జయవెట్టుఇటు గూడి సాఁతెల్ల ననుచు; సననభిముఖుండుగా, సాఁతున నలరి ... వగైరా ప్రయోగాలు వరుసగా 290, 291, 299 పుటలలో ఉన్నాయి). పాల్కురికి సోమనాథుని ఎన్ని చోట్లనో అనుకరించిన గౌరన కూడా 'సాతు' అనే ప్రయోగించా డనుకోవచ్చు. ఈ పదానికి ఎన్నో పర్యాయ రూపాలు ఉన్నాయి. సొంత్తు, సాత్తూ, సాఁతు, సాతు, సాదు అన్నవి వాటిలో కొన్ని రూపాలు. తెలుగు సామెతలలో సాధారణంగా ప్రాసలుంటాయి. "సాదురేగినా, ఖూతురేగినా సవసవగా పోవు" అన్న సామెతలో శిష్టులు 'సాదు' అనే రూపాన్ని స్వీకరించిన ప్రాస పాటించి ఆదిలో "సాతురేగినా, ఖూతురేగినా" అన్న ప్రయోగమే ఉండి ఉంటుంది. ఈ పదస్వరూపం గురించి చర్చించవలసినది ఎంతో ఉంది. సాతవాహనుల కాలం నాటి విషయాలదాకా ఆ చర్చ సాగవచ్చు.

సాతు అంటే 'బాటసారుల గుంపు' అనే అర్థాన్ని బ్రౌణ్యం ఇస్తుంది. ప్రామాణిక కావ్యాలనుండి "బేహారంబున నొక సాతుంగూడి పరదేశంబున కరుగుచో" అనిన్నీ! వనకరి యొక్కటి యా సాతునకుం గదిసి జనచయంబు ద్రుంప దనకుటన్" అనే ఉదాహరణలు చూపెడుతుంది. బ్రౌణ్యం ని ఈ ప్రయోగాల వల్ల సాతు ఎప్పుడూ గుంపు అనే అర్థం చేసుకోవాలి.

సాతులో రవాణాకు వాడే గోనెలను కూడా సాతులు అంటారు. ఆ గోనెలను నేసే వాళ్ళను 'సాతులవాండ్లు' అంటారు. ఆ గోనెలను మోసే ఎడ్లను సాతెద్దులు అంటారు. సాతులలోని గోనెలకు వేసే గట్టి ముళ్ళను సాతుముడి అంటారు. "సాతుముడికి సత్తువేటుపడితే సచ్చిన తాతయినా లేచివస్తాడు, అన్నట్లు" అనే సామెత ఒకటి మనకు ఉంది. సాతవాహనుల

కాలంలో సాతుముడి అన్నది ఉన్నట్టుంది. ఆ రాజవంశంలోని ఒక రాజుపేరు శాంతమూలుడు అని మన చరిత్రకారులు చదువుతారు గానీ ఇది నిజానికి 'చన్తముల' అని ఇటీవలి పరిశోధనలవల్ల తేలుతూంది. 'చాత్త ముట్టు' అనే రూపాన్ని కూడా సదరు పరిశోధకులు ఊహిస్తున్నారు.[12] ఇది బహుశా 'సాంత్త ముళ్ళు' అనే రూపమై ఉంటుందని నేను భావిస్తున్నాను.

సాతు రేగుతున్నప్పుడు అందులో కావళ్ళవారు, మోపరులు, చావళ్ళు వారు, మంధళ్ళు మొదలైన గుంపులు త్రోపులు, తొక్కిళ్ళు పాల్కురికి సోమనాథుడు వర్ణించాడు. సాతు ఒకసారి రేగితే ఏడియవలసిన చోటగాని ఆగదు. ఆ చోటే గమ్యస్థానంలోని తలపాలము.

పాల్కురికి సోమనాథుని ప్రభావం గౌరనమీద సంపూర్ణంగా ఉంది. బసవ పురాణంలో సోమనాథుడు చెప్పిన ముప్పయిరెండు రాగాలను హరిశ్చంద్రంలో గౌరన తన మాతంగకన్యలచేత పాడించాడు. ఆ కాలంలోని విద్యావంతులైన మాలెతలు రాజుమీద సూళాది గీతాలు కట్టి పాడారని కూడా గౌరన చెప్పాడు. మన సంగీతసాహిత్యంలో సూళదుల ప్రసక్తి కనబడ్డా లక్ష్యంగా తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యుల వారి సూళాది ప్రబంధం ఒక్కటే ప్రాచీనమైనది లభిస్తోంది.[13] ఇది సుప్రసిద్ధమైన రాగమాలిక మాత్రమే కాక విశిష్టమైన తాళమాలిక కూడా అని గ్రహించాలి. గౌరన కాలంలో విద్యలవారు ఇట్టువంటి సంగీత రచనలు చేసేవారు.

పాల్కురికి సోమనాథునిలాగే నాచన సోముని కూడా గౌరన పలుచోట్ల జ్ఞాపకం చేస్తాడు. ఇద్దరూ సామెతల పుట్టలే. అడుగడుగునా నానుడుల కవులే. ఉత్తర హరివంశంలో ఒకచోట నాచనసోమన పాముకాటు సిరదుడిచిన పోవునే (4-150) అని అడిగాడు. గౌరన కూడా చెడునెక్కో చీరరాచిన పాముకాటు" (హరి. ఉత్తర-2134) అని వాడాడు.

ప్రాచీనుల ప్రభావం గౌరన మీద ఎంతగా ఉందో అతని ప్రభావం అనంతర కవుల మీద అంతకు రెట్టింపు కనబడుతుంది. గౌరన పిమ్మట హరిశ్చంద్రుని కథ చెప్పిన ప్రతీ ఒక్క కవిలోనూ అనుకరణలు కనబడతాయి.

12. తెలుగుమదుగులు - పుట 19 నుండి.

13. శృంగార సంకీర్తనలు - సంపుటం 31 - సంకీర్తన సంఖ్య 478

అలాగే సారంగధర చరిత్రలో చేమకూర వెంకట రాజంతటి ప్రతిభావంతుడే గౌరనను మక్కికి మక్కి అనుకరించాడంటే గౌరన గొప్పతనం తెలుస్తుంది. వేమనగారు చాలా చోట్ల గౌరనభావాలకు ప్రతిధ్వనులైన పద్యాలను చెప్పారు. ఉదాహరణకు నక్షత్రకుని కాలకౌశికుడు మెచ్చుకుంటూ ఇలా అంటాడు.

వటు శిరోమణీ, భవద్వాక్యంబు మాకుఁ
బటు బుద్ధి దలపోయ బ్రహ్మమంత్రంబు
పన్నిన చీకటి బాపి వెల్గింప
సన్నపు దీపంబు సాలదే తలప?
చిన్నవైనను బుద్ధి బెద్దవునీవు; **(హరి. ఉత్తర-785 నుండి 789)**

ఈ భావాలనే వేమన గారు ఇలా చెప్పారు.

అంకి తెరిగి మాటలాడ నేర్చినపుడు
పిన్నపెద్ద తనము లెన్ననేల
పిన్న చేతిదివ్వె పెద్దగా వెలుగదా
విశ్వదాభిరామ వినురవేమ.

వేమనగారు ప్రజలనుండి వచ్చినవారు. గౌరన తనకాలంనాటి సమాజాన్ని సాకల్యంగా పరిశీలించిన చైతన్యవంతుడైన కవి. వర్గతత్త్వాలను, మనస్తత్వాలనూ విశ్లేషణ చేయగలవాడు. నాటకీయత తెలిసిన ప్రతిభావంతుడు. అందుకే ఆనాటి ప్రజల సంభాషణలనే అతడు తన పాత్రల నోట పలికించి నాటకం లాగా కొన్ని ఘట్టాలు వ్రాశాడు. అతడు కల్పించిన పాత్రలు ఆపేర్లతో నేటికీ నిలిచిపోయాయి. నక్షత్రకుని పాత్రను సృష్టించినది ఇతడే. కాలకౌశికుని భార్యకు కలహకంఠి అనే పేరు పెట్టిందితడే. సారంగధరుని చెలికాని పేరు సుబుద్ధి అని పెట్టిందికూడా గౌరనే.

నాటకాలు వ్రాయకపోయినా ఇతడు సృష్టించిన పాత్రలే ఇటీవల స్టేజి నాటకాలకు పనికివచ్చాయి. ఇతడు కల్పించిన సన్నివేశాలనే అనంతర రచయితలు వాడుకొన్నారు. ఇలా శాశ్వతంగా నిలిచిపోయి బహుళప్రచారం పొందిన కావ్యాలు వ్రాసిన గౌరన ధన్యుడు. ఇతని పేరు కలకాలం చెప్పుకొని ఇతని కావ్యాలను చదవడం ఆంధ్రుల విధి.

3

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

భట్టి విక్రమార్కుని కథలు, విక్రమార్కుని సింహాసన సాలభంజికల కథలు అంటే సామాన్యప్రజలకు ఎంత ఇష్టమో భేతాళునికథలన్నా అంత ఇష్టమే. విక్రమార్క చరిత్రను జక్కన, సింహాసన ద్వాత్రింశికను కొరవిగోపరాజు రచించిన కాలాల మధ్యలోనే వెన్నెలకంటి అన్నయ్య భేతాళపంచవింశతిలోని కొన్ని కథలను తన షోడశకుమారచరిత్రలో వాడుకొన్నాడు. అందువల్లనే కవి గద్యలో తాను వ్రాసిన కావ్యం 'షోడశకుమార చరిత్రము' అని స్పష్టంగా చెప్పినా దీనికి భేతాళపంచవింశతి అనే పేరు నిన్న మొన్నటి దాకా, అంటే చిన్నయసూరి కాలందాకా ఉండేది.

అయితే ఈ షోడశకుమారచరిత్రలో ఒక్క భేతాళ పంచవింశతికథలు మాత్రమే కావు. దశకుమారచరిత్రలోని కొన్నికథల పోలికలు, విక్రమార్క చరిత్రలోని కొన్ని సంఘటనల అనుకరణలు, కథాసరిత్సాగరంలోని కొన్ని కెరటాల తుళ్లింతలు, మంచెనకే యూరబాహుచరిత్రప్రభావం దీనిలో కనబడుతుంది. ఈ గ్రంథాన్ని శ్రద్ధగా పరిశీలిస్తే ఇది జక్కనకాలానికి తరువాత వ్రాసినదే అనిపిస్తుంది. ఇది శ్రీనాథుని రచనలు ప్రచారంలోనికి వచ్చాక వ్రాసినదేమో అని చెప్పవచ్చు. శ్రీనాథుని ప్రభావంకూడా కనబడుతుంది. శ్రీనాథుడు శృంగారనైషధంలో తన కృతిపతిని ఇలా సంబోధించాడు:

శ్రీహర్ష ముఖసు కవితా -వ్యాహారకథా సుధారసాస్వాదసుఖ
శ్రీహర్షోదయ సత్యస-మాహితమహితాంతరంగ మామిడిసింగా !
[నైష. 3-11]

వెన్నెలకంటి అన్నయ్య కూడా తన కృతిపతిని ఇంచుమించు ఇలాగే సంబోధించాడు. చూడండి.

శ్రీహర్ష ముఖ్యసుకవి స-మాహిత కావ్యప్రపంచమాధుర్యసుధా
గాహనలీలారసిక-వ్యాహారవిహారమంత్రి యన్నయసూరా ![ఆశ్వ. 6-1]

శ్రీహర్ష పండితుడు క్రీ. శ. 1189-1195 ప్రాంతాలవాడు. ఇతని నైషధీయచరిత్రానికి మొదటి వ్యాఖ్యాత విద్యాధరపండితుడు క్రీ. శ. 1250 లేక 1260 ప్రాంతాలవాడు. రెండవ వ్యాఖ్యాత చెండూపండితుడు క్రీ. శ. 1297 లో వ్యాఖ్యా రచించినట్టు తనే చెప్పుకొన్నాడు.[1] క్రీ. శ. 1300 తర్వాత అది బహుళ ప్రచారం పొందింది అని చెప్పుకోవచ్చు. మడికిసింగన శ్రీహర్షుణ్ణి పూర్వకవిస్తుతిలో పేర్కొన్నాడు.

వ్యాసవాల్మీకి శుకకాళిదాసబాణ
హర్ష బాదుల నాద్యుల నాత్మ నిలిపి
సకల భాషారసజ్ఞుల సముల నన్న
యార్యతిక్కకవీంద్రుల నభినుతింతు. [జ్ఞానవాసిష్ఠం, 1-5]

చిమ్మపూడి అమరేశ్వరుడు చేసిన అర్వాచీనసంస్కృతభాషాకవుల పట్టికలో హర్షుని పేరు లేదు.[2] వెన్నెలకంటి అన్నయ్య మడికిసింగనకన్న ప్రాచీనుడు కాడేమో. ఇతని కాలాన్ని నిర్ణయించడానికి గ్రంథంలో ఏమీ అధారాలు లేవు. ఈ పుస్తకం అవతారిక దొరకలేదు. అందుచేత ఆశ్వాసాంతపద్యాలలోని సాక్ష్యాలను పట్టి కాలనిర్ణయం చేయడానికి ప్రయత్నాలు జరిగాయి. ఒక పద్యంలో కవి తన కృతిపతిని ఇలా నుతించాడు.

సరసానందనసత్క లాగమపరీక్షాకృష్టకందార ఖా
స్వరనానారసభావనిర్మథనభోజక్ష్మావవిద్యానిరం

1. శృంగారనైషధసర్వంకష, ప్రకాశకవిజ్ఞప్తి, పుట 27
2 సమగ్రఆంధ్రసాహిత్యం-III పద్మనాయకయుగం, 1964

తరగోష్ఠిజగదేకమల్లబహుశాస్త్రగ్రంథసిద్ధాంతవి
స్తరవిజ్ఞానకవిత్వతత్త్వకలనాసర్వజ్ఞసోమేశ్వరా ! [షోడశ. 7-128]

ఇందులో కృష్ణకందారుడు, భోజుడు, జగదేకమల్లుడు, సర్వజ్ఞసోమేశ్వరుడు అనే చారిత్రకవ్యక్తులున్నారు. వీళ్ళ కాలాలు తెలుస్తున్నాయి. ఈ ప్రసిద్ధులతో కృతిపతిని పోల్చినందువల్ల కవి వీళ్ళకాలానికి అర్వాచీనుడే అవుతాడు. ఎంత అన్నది వేరేప్రశ్న.

1. భోజుడు ధారాపురాధిపతి	క్రీ. శ. 11వ శతాబ్ది
2. సర్వజ్ఞసోమేశ్వరుడు పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తి	క్రీ. శ. 1126-1138
3. జగదేకమల్లుడు	క్రీ. శ. 1148
4. కృష్ణకందారుడు యాదవరాజు	క్రీ. శ. 1250

ఈ చారిత్రకవ్యక్తులలో అఖరివాడు క్రీ.శ. 1250 ప్రాంతాలు కనుక వెన్నెలకంటి అన్నయ్యకూడా అకాలంవాడే అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు అభిప్రాయపడుతున్నారు.[3] అయితే మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు ఇతణ్ణి రాష్ట్రకూటరాజుల్లో మూడవకృష్ణునిగా గుర్తించారు.[4] అతనికాలం క్రీ. శ. 939. పశ్చిమచాళుక్యచక్రవర్తినీ, రాష్ట్రకూటరాజునూ పేర్కొనడంవల్ల కవి అప్పటివాడే కానక్కర్లేదు. దూబగుంట నారాయణకవి తన పంచతంత్రంలో తన కృతిపతిని భోజ సర్వజ్ఞ సోమేశులతో సరిపోల్చాడు. చూడండి.

రామరఘురంతిసగరధర్మజదిలీప
భోజసర్వజ్ఞసోమేశరాజసరణి
ధాత్రిపాలించెతమ్మభూధవసుతుండు
శాశ్వతంబుగ బసవభూమీశ్వరుండు. [పంచ. 1-38]

దూబగుంట నారాయణకవి కాలం మనకు చూచాయగా తెలుసు. ఇతడు గజపతుల సామంతుడుగా ఉదయగిరిని పాలించిన బసవరాజు కాలంవాడు. నారాయణకవి పేర్కొన్నట్టే భోజసోమేశ్వరులను అశ్వాసాంత పద్యాలలో పేర్కొన్న అన్నయకూడా అకాలంవాడే కావచ్చు.

అశ్వాసాలలోని అద్యంతపద్యాలవల్ల షోడశకుమారచరిత్ర కృతిపతి

3. తెనుగుకవుల చరిత్ర, పుట 380.

4. *History of Reddi Kingdoms*, పుట 504

చాలాచాలా గట్టివాడని తెలుస్తున్నది. అతడు ఆఖ్యానం, కల్పితకథ, ఉపాఖ్యానం, ఆఖ్యాయికా ప్రపంచరహస్యవ్యాఖ్యాన వ్యవహారణ ప్రఖ్యాత చరిత్రుడు (139). శ్రీరామాయణం, భారతం, పారాశరసూక్తి, కూర్మపురాణం, పద్మపురాణం మొదలైన ప్రముఖమైన అపారపురాణవిలోచన గౌరవ మతిధన్యుడు (2-185). కేవల పండితుడే కాడు, అశ్వశిక్షకుడుకూడా ఇతడు 'సింధురాత్త ప్రచురతురగ సేవ్యవాజి శిక్షణుడు (5-158). శైవసిద్ధాంతవేది (1-40). ఇతనికి బోలెడంత శిష్యవర్గం ఉంది (61). నాటకముఖకోహళాది నాట్యరహస్యాల ఉద్ఘాటననిపుణప్రజ్ఞాచాతుర్యుడు. నూత్న భరతాచార్యుడు (8-91).

ఈ కృతిభర్తపేరు సూరామాత్యుడు. కృతికర్త తండ్రిపేరుకూడా సూరామాత్యుడే. ఇద్దరిదీ హరితసగోత్రమే. అందుచేత అన్నయ తన తండ్రికే ఈ షోడశకుమార చరిత్రను అంకితమిచ్చాడని పరిశోధకు లందరూ భావిస్తున్నారు. భావిపరిశోధనవల్ల కాని ఇంతకన్నా వివరాలు లభించవు.

ఈ గ్రంథంకూడా పూర్తిగా దొరకలేదు. ఇది ఎనిమిది ఆశ్వాసాల కావ్యం. అయినా మూడో ఆశ్వాసం. నాలుగో ఆశ్వాసం పూర్తిగా దొరకలేదు. మిగతా ఆశ్వాసాలలో శైథిల్యాలు లేకపోలేదు. గ్రంథపాతాలు కూడా ఉన్నాయి. అయినా ఉన్న గ్రంథంతో ఆషోడశకుమారు లెవరో, వాళ్ళ హోదా లేమిటో, కథలేమిటో చాలామట్టుకు తెలుసుకోవచ్చు. చూడండి.

షోడశకుమారచరిత్ర కథ

1. కమలాకరుడు – రాజకుమారుడు :–

ఇతడు జనమేజయమహారాజుకొడుకు. ఇతనికి ఎనమండుగురు మంత్రికుమారులు, నలుగురు దండనాయకకుమారులు, ముగ్గురు పురోహిత కుమారులు. వెరసి పదిహేనుమంది స్నేహితులు తనతోకలుపుకొని వీళ్ళంతా షోడశకుమారులు ఉపదహారు మంది దండకారణ్యంలో ఒక సాధకునికి సహాయం చేయబోయారు. అపుడు ఒక పన్నగంవల్ల వాళ్లు ఆపన్నులయ్యారు. చెట్టు కొక పిట్టగా చెల్లాచెదరయ్యారు. కొన్నాళ్ళకు కమలాకరుడు బోయపల్లెలో ఒక నెమలిని చూశాడు. నిమరగానే ఆ మయూరం తన స్నేహితుడు భీమభటుడుగా మారిపోయాడు.

[ద్వితీయాశ్వాసం 1 నుండి 18 పద్యాలు]

2. భీమభటుడు – సేనానికొడుకు :–

ఆ పన్నగంవల్ల అపన్నులయ్యాక భీమభటుడు ఉజ్జయినిలో ఒక ముసలిదాని ఇంటికి వెళ్ళాడు. అది మంత్రకత్తె. అతణ్ణి అది మోసంచేయబోయింది. అతడు దాన్నే మోసంచేశాడు. చివరికి మంత్రపాశంతో అతణ్ణి నెమలిని చేసింది ఆ నెమలి బోయలకు దొరికింది. రాజకుమారుని స్పర్శవల్ల నిజరూపం వచ్చింది.

[ద్వితీయ. 17 నుండి 26 దాకా]

ఈ కిరాతులు మనల్ని చంపుతారు. మంత్రపాశంచేత మయూరాలమై ఎగిరిపోదాం.' అన్నాడు భీమభటుడు. ఎగిరిఎగిరి ఒక చెట్టు క్రిందకు చేరారు ఆ ఎండుచెట్టు చంద్రోదయంకాగానే చిగురొత్తి మొగ్గవేసి పూసింది. ఉన్నట్టుండి చెట్టు వాళ్ళ స్నేహితుడు కరుణాకరుడుగా మారిపోవడం జరిగింది [ద్వితీయ. 27 నుండి 30 దాకా]

3. కరుణాకరుడు (గుణాకరుడు?) –మంత్రికుమారుడు :–

పాములవల్ల చెదరిపోయాక కరుణాకరుడు అడవిలోఒక మునిశాపంవల్ల చెట్టుగా మారాడు మిత్రదర్శనంవల్ల శాపవిమోచనం జరిగింది. [ద్వితీయ. 30–34]

ఈ స్నేహితులు ముగ్గురూ కలుసుకొన్నాక ఆకాశంలోంచి ఒక వ్యక్తి వీళ్లను చూసి క్రిందికి దిగాడు. అతడు పాంకోళ్ళు తొడుక్కున్నాడు. అతని పక్కన ఒక యువతి ఉంది. ఆతడు వీళ్ళ మిత్రుడు చిత్రకరుడే. [ద్వితీయ. 35 నుండి 36]

4. చిత్రకరుడు – మంత్రికుమారుడు :–

పామువల్ల చెదరిపోయిన చిత్రకరుడు అడవిలో ఇద్దరు రాక్షసులు దెబ్బలాడుకొనడం చూచాడు వాళ్ళు ఒక పాత్ర, ఒక దండం, ఒక పాంకోళ్ళ జతకోసం తగువులాడుకుంటున్నారు. అవి మంత్రశక్తులుగలవి. ఆ రాక్షసుల్ని పరుగుపందెం వేసుకొనమని చెప్పి మంత్రసామగ్రిని దక్కించుకొని మంత్రికుమారుడు ఎగిరిపోయాడు. ఒక ఊళ్ళో రాజుగారి కుమార్తెను చూసి మోహించాడు. పాదుకల శక్తితో కన్నెమాళిగ పైదిగి ఆమెను కలుసుకొన్నారు. రహస్యంగా కొన్నాళ్ళు సాగింది. రాజుకు తెలియగానే ఆమెతోపాటు ఎగిరిపోయాడు స్నేహితులను చూసి దిగాడు. [ద్వితీయ. 35 నుండి 60]

తన దగ్గర ఉన్న పాత్ర పంచభక్ష్యపరమాన్నాలూ ఇస్తుంది. లాతంతో ఊళ్లూ నగరాలూ నిర్మించవచ్చు. చిత్రకరుడు పట్టణం నిర్మించాడు రాజకుమారుడు ముగ్గురు స్నేహితులతో హాయిగా రాజ్యం పాలిస్తున్నాడు.

[రాక్షసులదగ్గర వస్తుసామగ్రిని చిక్కించుకొనడం, ఊళ్ళు నిర్మించే మంత్రదండం మొదలైనవి విక్రమార్క చరిత్రలోని కథలోనూ ఉన్నాయి. [చూః జక్కనకావ్యం, ద్వితీయ. 4 నుండి 12 దాకా నెంబరు పద్యాలు]

మంత్రదండం వ్రాసిన ఊరును కమలాకరుడు పాలిస్తున్నాడని తెలిసి

కాంతిమంతుడు, బుద్ధిమంతుడు అనే మిత్రులు ఆ ఊరుచేరుకొన్నారు. వాళ్ళు తమ కథలు చెప్పుకొన్నారు. [ద్వితీయ. 66-68]

5. కాంతిమంతుడు — మంత్రికుమారుడు :—

పామువల్ల చెదిరిపోయాక కాంతిమంతుడు ఒక ఊరు చేరుకొన్నాడు. ఆ రాజుగారి కూతురు మదిరావతిని చూసి మోహించాడు. ఆమెకూడా అతణ్ణి ప్రేమించింది. అయితే రాజు ఇంకొకరితో వివాహాన్ని నిర్ణయించాడు కాంతిమంతుడు విరహంతో, విచారంతో బయటకు వెళ్ళాడు. ఊరపతల అతణ్ణి స్నేహితుడు బుద్ధిసహాయుడు కలుసుకొన్నాడు. [ద్వితీయ. 67-90]

6. బుద్ధిసహాయుడు — మంత్రికుమారుడు :—

పామువల్ల ఎడబాటు కలిగాక బుద్ధిసహాయుడు ఎన్నో అడవులు గడచి ఒక సరస్సు చేరుకున్నాడు. అక్కడకు కొందరు యువతులు స్నానానికి వచ్చారు. వాళ్ళ నొక ఏనుగు బెదిరించింది. ఒక యువతి భయపడి పరుగెత్తి బుద్ధిసహాయుడిని కౌగలించుకుంది. ఆమె మదిరావతి పినతల్లికూతురు. యిద్దరూ ప్రేమించుకున్నారు. కాని విడిపోవలసిన వచ్చింది. విరహంతో తిరుగుతూ బుద్ధిసహాయుడు కాంతిమంతుణ్ణి కలుసుకున్నాడు. [ద్వితీయ. 91-106]

కాంతిమంతుని ప్రేయసి తన పెళ్ళినాడు లగ్నానికి ముందురాత్రి కాముని గుడికి వచ్చి గర్భగుడిలో ఉరిపోసుకొని చచ్చిపోదామనుకొంది. ఆలయంలో స్నేహితులిద్దరు కాచుకొని ఉన్నారు. ఆమెను వారించాడు. బుద్ధిసహాయుడు ఆవేషం వేసుకొని బయటకు వచ్చి పల్లకీ ఎక్కి అంతఃపురానికి వెళ్ళి పోయాడు. అక్కడ పినతల్లికూతురు పెళ్ళికి వచ్చిన ప్రేయసిని కలుసుకొన్నాడు. కావలావాళ్ళు కన్ను కప్పి అడవిలోకివచ్చి కాంతిమంతుణ్ణి, అతని ప్రియురాలిని కలుసుకొన్నాడు. ఈ జంటలు రెండూకమలాకరుని సంగతి విని ఆనగరం చేరుకున్నారు. [ద్వితీయ. 107-135]

కమలాకరుడు ఒకనాడు ఏనుగువేటకు వెళ్ళాడు. అడవిలో దుర్గాలయంవద్ద నరబలి ఇస్తున్న కిరాతుల్ని చూశాడు రాజకుమారుణ్ణి చూసి వాళ్లు బంధితుణ్ణి వదిలి పారిపోయాడు. ఆ బంధితుడు రాజకుమారుని స్నేహితుడు వసంతకుడే. [ద్వితీయ. 136-138]

7. వసంతకుడు — పురోహితపుత్రుడు :—

పాముపల్ల ఎడబాశాక వసంతకుడు అడవిలో తిరుగుతున్నాడు. ఒక బేహారిని దొంగలు కొల్లగొడుతూ ఉంటే రక్షించాడు. ఆ వైశ్యుడు అతణ్ణి తన ఊరికి తీసుకుపోయాడు. ఆ ఊళ్ళో రూపిణి అనే వేశ్య ఉంది. అదివసంతకుణ్ణి చూసి ప్రేమించింది. వాళ్లు ఆనందంతో ఒలలాడుతూ ఉంటే వేశ్యమాత ధనాశచేత మందుపెట్టి వసంతకుణ్ణి నదిలో

పారవేయించింది. నీళ్ళలో పడ్డ వసంతకుడు ఒకచచ్చిన ఏనుగు కొట్టుకొట్టుకుపోతూవుంటే దానిలోకి ఎక్కాడు. దాని నెక మహాపక్షి ఎగరేసుకుపోయింది. లంకాద్వీపంలో వదేసింది. లంక నప్పుడు విభీషణుడు పాలిస్తున్నాడు. వసంతకుని కథ విని అతనికి శంఖచక్రాలు, గదాంబుజాలూ ఇప్పించి మళ్ళా ఆ రూపిణి ఇంటిదగ్గరనే తన రాక్షసులచేత విభీషణుడు వదిలిపెట్టించాడు. శంఖచక్రాలతో వచ్చిన వసంతకుడు విష్ణువులాగే ఉన్నాడు. వేశ్యమాత ఆశ్చర్యపోయి అత్యాశ జెంది బొందితో వైకుంఠం వెళ్లా లనుకుంది. వసంతకుడు ఆమెకు తగిన గుణపాఠం చెప్పాడు. ఆ తరువాత మంత్రదండంతో వ్రాసిన పట్టణాన్ని కమలాకరుడు ఏలుతున్నా డని విని రూపిణితో కలిసి అక్కడకు బయలుదేరాడు. దారిలో కిరాతులు ఆమెను బంధించి గూడెంలో పెట్టారు. అతణ్ణి బలివేయబోయారు. ఇదీ అతడి కథ. [ద్వితీయ. 137-172]

5. వెన్నెలకంటి అన్నయ్య

కమలాకరుడు వసంతకుని కథ విని కిరాతులగూడెంపై దాడి చేయించి రూపిణిని విడిపించి కలుసుకొన్న స్నేహితులతో సుఖంగా ఉంటున్నాడు.

[దీనితో ద్వితీయాశ్వాసం ముగిసింది.]

[ఈ వసంతకుని కథ దశకుమారచరిత్రలోని అపహారవర్మకథ వంటిది. అందులో అతడు వేశ్యకు ఇంకొకరకంగా బుద్ధి చెప్తాడు.]

8. విక్రమకేసరి – సేనానికొడుకు :–

పామువల్ల విడిపోయాక ఇతడు ఎక్కడికి వెళ్లాడో, ఏయే సాహసాలు చేశాడో తెలియదు. ఎందుచేత నంటే, ఇతని కథ సగంలోంచి మొదలవుతుంది. ఇతనికి భేతాళుడు త్రివిక్రమసేనుని వినుతచరిత్రాన్ని చెప్పాడు. ఇతనికి కూడా వాహనంగా ఉండడానికి అనుకూలమైన మంత్రాన్ని చెప్పాడు. దాని ప్రభావంవల్ల విక్రమకేసరి భేతాళవాహనుడై తన స్నేహితుడు కమలాకరుని కలుసుకొన్నాడు ఇతనికి భేతాళుడు చెప్పిన కొన్ని కథలే ఈ ఆశ్వాసంలో ఉన్నాయి.

[పంచమాశ్వాసం పూర్తిగా ఇతని కథే.] వాటి వివరాలు :

1. భోజనవనితాశయ్యాచంగుల కథ [3-26]
2. జ్ఞానవిజ్ఞానశూరుల కథ [28-45]
3. మదనమంజరి కథ [46-59]
4. దేవసేనచరిత్రం [60-86]
5. వైశ్యకన్యకథ (ముగ్గురుతండ్రుల పిండప్రదానసమస్య) [87-123]
6. ధర్మరాజుకథ (విక్రమకేసరి జవాబు చెప్పలేక పోయింది) [124-139]

ఈ కథల తరువాత భేతాళపంచవింశతి ఉపసంహారం కథ కొంత ఉంది.

త్రివిక్రమసేనుణ్ణి బ్రాహ్మణులు బలివేయబోవడం, భేతాళ దర్శనం, వరం ఇవ్వడం మొదలైనవి. [140 నుండి చివరిదాకా]

రాజకుమారుడు నిండుసభలో ఉన్నాడు. అతనివద్దకు కళావతి అనే యువతి ఒక చిలుకను తీసుకొచ్చింది అది అసాధ్యపుచిలుక. కమలాకరుడు ప్రేమిస్తున్న హంసావళి అనే రాజకన్యకూ, అతనికీ నలుని, దమయంతిని గూర్చిన కలహంసలాగ కూర్చడానికి ప్రయత్నించింది. ఆ చిలుకను రాజకుమారుడు మెచ్చుకొని దువ్వేసరికి అది అతని స్నేహితుడు వివేకనిధి రూపాన్ని పొందింది. [షష్ఠా 1-60]

9. వివేక నిధి — మంత్రికుమారుడు :—

పాము వల్ల విడిపోయాక వివేకనిధి చాలాదూరం వెళ్ళి కాశ్మీరభువిలో శరదనగరంచెంత అడవిలో ఒక మునిశాపంవల్ల చిలుకగా మారిపోయాడు ఈ స్నేహితులు కాంక్షించే హంసావళి అనే మాళవదేశపు రాజకుమార్తెను అతనికి సుముఖురాలిని చేసి నీ స్నేహితుణ్ణి నువ్వు కలుసుకొన్నప్పుడు నీకు శాపవిమోచనం అని ముని చెప్పాడు. (వివేకనిధి చిలుకరూపంలో కళావతికి చిక్కాడు. ఆమెయింటికి సిద్ధులు వస్తూ ఉంటారు. ఒక సిద్ధుడు కమలాకరుని చిత్రాన్ని, హంసావళి చిత్రాన్ని ఫలకాలపైన వ్రాసి తనే వీళ్ళకు సమాధానం కలిగించమని చిలుకకు చెప్పాడు. చిలుక మొదట హంసావళిని కలుసుకొని ఆమెకు కమలాకరునిమీద మరులు పుట్టించింది. ఆమె వ్రాసిన రెండర్థాల పద్యం పట్టుకొని ఇక్కడకు వచ్చింది. ఇప్పుడు ఇలా శాపవిమోచనం కలిగింది. [షష్ఠా. 62-68]

తన అసాధారణపు చిలుక మనిషిగా మారినందుకు కళావతి చింతించింది అప్పుడు కమలాకరుడు తన స్నేహితుడు చిత్రకరుడి మంత్రదండంచేత సర్వజ్ఞత్వం ఉన్న చిలుకను వ్రాయించి ఇప్పించాడు తరువాత హంసావళిని కలుసుకొనడానికి ఆమె దేశానికి దిగ్విజయం నెపం మీద వెళ్ళాడు దారిలో ఒక విమానంలో ఎవరో వ్యక్తి ఎగిరివెళ్ళడం రాకుమారుడు చూచాడు విమానం ఆగింది. అందులోని వ్యక్తి దిగాడు. అతడు తన స్నేహితుడు ప్రభాకరుడే. [షష్ఠా 69-79]

10. ప్రభాకరుడు — మంత్రికుమారుడు :—

పామువల్ల చెదిరిపోయాక ప్రభాకరుడు అడవిలో ఒక మునిని కలుసుకొని నమస్కరించాడు. అతడు దివ్యదృష్టితో చూచి విచారించాడు. 'నానాయాతనలూ పడి నలుగురు యువతులను పెళ్ళిచేసుకొని చివరకు మీ స్నేహితుణ్ణి కలుసుకొంటావు.' అని చెప్పాడు. కనకపురిని చూసినవాళ్ళకు తనకుమార్తె కనకలేఖను ఇచ్చి పెళ్ళిచేస్తానని వర్ధమానపురంరాజు చాటించాడు. ఆ రాజకుమార్తెమీది మోహంవల్ల ప్రభాకరుడు చూడకుండానే చూశానని మొదట బుకాయించాడు. తరువాత ఎన్నో కష్టాలు పడి అది చూశాడు. ఆ గదులలో చైతన్యం లేకుండా పడుకొన్న ముగ్గురు కన్యలున్నారు. చివరికన్యతాను వలసిన కనకరేఖ. ఆమె మరణించిందా ? ప్రభాకరుడు విలపించాడు.

అంతలో ఒక మాయగుర్రం వచ్చి అతణ్ణి ఒక్కసారి పూవుగా రెక్కతో కొట్టింది. అతడు కనకపురినుంచి ఎగిరి వర్ధమానపురంలో పడ్డాడు,. కనకపురి చూశానని చెప్పాడు. మూడుమంచాల మీద ముగ్గురు కన్యలను చూశానన్నాడు. అది వినగానే కనకరేఖ మరణించింది. ఆమెప్రాణాలు కనకపురిలో ఉన్న కన్యలో కలసిపోయాయని అతడు మళ్ళీ ప్రయాసపడి ఆ ద్వీపానికి వెళ్ళాడు. కష్టాలు పడి నలుగురు కన్యలను పెళ్ళి చేసుకొని విమానం పొందాడు. దానిలోనే వస్తూ ఇలా స్నేహితుణ్ణి కలుసుకొన్నాడు.

[షష్ఠ. 81 నుండి చివరదాకా]

దిగ్విజయం చేస్తూ కమలాకరుడు కప్పాలు చెల్లించే రాజును మన్నిస్తూ సాగిపోయాడు. పుత్రవర్ధనం అనే పురాన్ని ఏలే రాజు మాత్రం వచ్చి కానుకలు ఇవ్వలేదు. అతణ్ణి శిక్షించడానికి ఆ పురం మీద దండెత్తాడు. ఆ కోటలోనుంచి ఇద్దరు వీరులు రథమెక్కి యుద్ధానికి వచ్చారు తీరా చూస్తే వాళ్లుకమలాకరుని మిత్రులే. ఒకడు దృఢముష్టి, రెండవవాడు దీర్ఘబాహు, వాళ్ళు తమ కథలు ఇలా చెప్పారు.[సప్తమ 1-7]

11. దీర్ఘబాహుడు – సేనానికొడుకు :–

పాము వల్ల విడిపోయాక దీర్ఘబాహుడు వెళ్ళి వెళ్ళి ఒక ఊళ్ళో ఒక బ్రాహ్మణుని ఇంటిముందు ఆగాడు. ఆ ఇల్లాలు-ముసలిది-ఏడుస్తూంది. ఎందుకంటే ఆరోజు తన కొడుకు మరణిస్తాడు.

12. ధృఢముష్టి – సేనానికొడుకు :–

ఆవూరి రాజుగారి కుమార్తె రోజూ రాత్రికొక యువకుణ్ణి రప్పించుకొంటుంది. అలా పిలిపించుకొన్నవాడు రాత్రి మరణిస్తాడు. ఈ రాత్రి తన కొడుకు వెళ్ళాలి అని ఆమె రోదిస్తోంది. 'నీకుమారుడి బదులుగా నే వెళతాను.' అని దీర్ఘబాహుడు వెళ్ళాడు ఆరాకుమార్తె వద్ద ఒక రాక్షసుడు ఉన్నాడు దీర్ఘబాహుడు తన కత్తిని దూసి "నేను కమలాకర రాకుమారుని బంటును, కాచుకో" అని ఉరికాడు. అయితే నేను స్నేహితుని మామను అన్నాడు రాక్షసుడు. ఏమిటి సంగతి అని ప్రశ్నిస్తే ధృఢముష్టి ఆరాక్షసుడికి అల్లుడయ్యాడు. అతని బహుసాహసాలను వివరించాడు. అతెడెక్కడున్నదీ తెలిపాడు ఇద్దరూ చివరకు పుత్రవర్ధనం అనే పురభారాన్ని వహించారు ఇప్పుడు ఇలా తమ స్నేహితుణ్ణి కలుసుకొన్నారు. [సప్తమ. 8-64]

ఆ తరువాత కమలాకరుడు హంసావళిరాజ్యానికివెళ్ళి ఆమె తండ్రికి కబురు పంపుతాడు. అతడు కూతుర్ని ఇవ్వడానికి ఒప్పుకొంటాడు అయితే ఒక పరిచారిక కుట్రవల్ల అవాంతరాలు, ప్రమాదాలు వస్తాయి చివరకు కమలాకర హంసావళులు పెళ్ళి చేసుకొంటారు సుఖసంకథావినోదాలలో ఓలలాడుతారు షోడశకుమారులలో ఇప్పటికి తేలినవాళ్ళు పన్నెండుమందే మిగతా నలుగురికథలూ లభించలేదు. గాని వాళ్ళ పేర్లు తెలుస్తున్నాయి. [సప్తమ., 64 నుంచి చివరదాకా, అష్టమా శ్వాసం పూర్తిగా వివాహం వివరాల కథ.]

13. యశఃకేతుడు – మంత్రికుమారుడు.
14. నీతిమంతుడు – మంత్రికుమారుడు.
15. మతిమంతుడు – పురోహితపుత్రుడు.
16. కళానిధి – పురోహితపుత్రుడు.

ఇందులో షష్ఠాశ్వాసంలోగాని మంచిపాకాన పడిన రచన కనబడదు. మొదటి ఆశ్వాసాలలో కథ చెప్పుకుపోవడమేగాని ఆగి వర్ణించడం, పాత్రల భావాలను చిత్రించడం మొదలైనవి తక్కువే. అక్కడక్కడ మరీ లేకపోలేదు. ఉన్నవి మంచివే. ఆకాలపునాటి వేశ్యల వైభవాన్ని వర్ణిస్తున్నాడు, చూడండి.

హాటకమర్మ్యం దేకులవారు పరిచారికావళి భటచయంబు
ర్మరబంధచిత్రముల్పకపట మంచము ల్పరుపు గిరంబులు బారువంబు
లాలవట్టంబులు గిలుబొమ్మలు మంచి పైడివన్నారులు బట్టుతెరలు
నిలువుటద్దములు గంటల యుయాలలు హంసతూలికపాన్పులు దోమతెరలు
సారమృగమదకర్పూర చందనములు
లలిత చీనాంబరాదులు పొలుపుమిగిలి
చెలువుమీర మనోహర శిలమెరసి
యొప్పుదురు వారకామిను లప్పురమున. [షోడ. 2-145]

ఆనాడురాజాస్థానాలలో ఉండే ప్రతీహారకాంతలనువర్ణిస్తున్నాడు చూడండి.

చిత్రజాజ్ఞాలక్ష్మిచేతి పూసెల కట్టి కరణి బెత్తము గేల గరము మెరయ
గనకకుంభములపై వెన్నెలవోలె జన్నుల చందనచర్చ దనర
జవలాలతాసంగిశాసన పోలె గట్టిన వెలివట్టుపుట్టమమున
వదనేందునకు బొంగుయుదిగిన రాహునా గక్షభాగమున ఖడ్గంబు వ్రేల
రమణియై యున్న శృంగారరసమువోలె
నుర్విపై గరజానువ ముద మ్రొక్క
యల్లనల్లన యాప్రతీహారకాంత
వినయ మొసగంగ నిట్లని విన్నవించె. [షోడ. 6-4]

శ్రీనాథుని ప్రభావంలో రచించిన పద్యంలాగ కనిపించే శైలిలో శారదాపీఠాన్ని వర్ణిస్తున్నాడు. చూడండి

శ్రుతులుపుట్టిన యిల్లు మతిజనంబుల పంట యాగమనోష్ఠివిహారదేశ
మష్టమహాసిద్ధు లందెడు కందువ వరమయోగీంద్రుల పట్టుకొమ్మ

సిద్ధసారస్వతసిద్ధి కాలవాలంబు శబ్దశాస్త్రమునకు జన్మభూమి
నిశ్రేయసంబుల నిచ్చెన మహనీయమహిమల గని శ్రీల మనికిపట్టు
గరుడగంధర్వకిన్నరఖచరసిద్ధ
పన్నగామరకోటుల బ్రదుకుజోటు
సర్వసర్వంసహావిభూషణ మనంగ
దనరె శారదాపీఠంబు మనుజనాథ ! [షోడ. 6-19]

పరస్పర విరోధమున్న ఉపమానాలతో కథానాయిక అవయవాలను వర్ణించి కొసమెరుపుగా నడుమను వర్ణించాడు చూడండి.

కరతలంబుల యొప్పు సరసిజంబులబోల నెరచందురుని బోలె నెమ్మొగంబు
తనవుటూర్పుల యింపు గనుగానిమించిన నవరోమరేఖ పన్నగము మించె
నలకలు తేటుల చెలువంబు గెలువ నాసికయొప్పు హేమపుష్పకము గెలిచె
ఘనకుచంబులు శైలగరిమంబు మీరిన రదనదీప్తులు వజ్రరశ్మిమీరె
గారణమ్ము లేక కడు బరస్పరవైర
మయ్యె నొక్క మేనియందె యివ్వ
దవయవముల కనుచు నతిచింత దస్సినా
నడుము సన్నమయ్యె నలినముఖికి. [6-32]

ఇతని తండ్రి కృతిభర్త నూత్నభరతాచార్యుడు కనుక కవి నటరాజు రూపాన్ని వర్ణించడంలో చాకచక్యం చూపించకపోడు. చూడండి. కారు మేఘాన్ని ఎలా వర్ణిస్తున్నాడో.

వితతవర్ణవిశీర్ణవిద్రుమవల్లులు వరగెడు ఘనజటాపంక్తి దొరయ
నంబుపానసమాగతాంబుదపటలంబు దనరారు కుంజరాజినముగాగ
బ్రబలవాతోద్ధూతభంగసంఘంబులు విస్తరిల్లెడు హస్తవితతిబోల
ఘోరతరస్ఫురద్ఘుమఘుమాఘోషణం బారభటీభాతి నతిశయిల్ల
బ్రళయకాల తాండవలీల బ్రజ్వరిల్లు
ఫాలలోచను నుగ్రరూపంబువోలె
నంబరంబును దిక్కులు నాక్రమించె
యతిభయంకరమయ్యె నా యంబుదంబు [6-102]

ఇతని తండ్రి శైవసిద్ధాంత వేది కనుక అన్నయ్యకూడా శివభక్తుడే అనవచ్చు. అందుకే తుఫాను మేఘాన్ని నటరాజుతో పోల్చాడు. ఉదయ చంద్రుణ్ణి శివలింగంతో సరిపోలుస్తున్నాడు. చూడండి.

5 సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం, I చాళుక్యయుగం, పుట 280

పూర్వగిరి పానవట్టమై పొలుపుమిగుల
బద్మరాగలింగమువోలె బ్రబలె రాజు
పూజచేసిన నవకంబు బూవులట్లు
లువరితలమున దారక లొప్పుమిగిలె.

శైవుడైన ఇతడు శివకవులలో ప్రసిద్ధుడైన పండితయ్యగారి ప్రయోగాలనుకూడా చేశాడు. పండితయ్య కొందరు అనే మాటలో తుది ఉకారలోపంగా ప్రయోగించినట్లు మనం చూశాం ఇతడుకూడా అలాంటి ప్రయోగం చేశాడు.

తెగియెనుదునుమదొడంగిన
బగగొని ఖడ్గహతి కోర్చి పైబడి కొందర్
దెగగా గొందరు గాల్చే
యొగయకయును మెలగ మిడుకనీక యదిమినన్.[పోత శ. 2-180]

ఒకే పద్యంలో కొందరు అనే పదాన్ని ఉకారలోపంగానూ, ఉకారయుతంగానూ కూడా వాడడం వల్ల తన పూర్వకవుల ప్రయోగాల అనుకరణలు కేవలం శుకానువాదాలుకావని అన్నయ్య ప్రకటించుకొంటున్నాడు. ఇతడుతన కావ్యంలో ఒకచిలుకను సృష్టించాడు. శ్రీనాథుని హంస తరువాత అన్నయ్య చిలుకే తెలుగు సాహిత్యంలో అడుగుపెట్టిన ద్వితీయ విహంగపాత్రం. ఈ రాజ శుకం కవితలు కూడా చెప్పగలదు. ఆసంగతులు అన్నయ్య ఇలా విశదం చేశాడు.

అష్ట భాషల మధురాశు విస్తరచిత్ర
కవితలు చెప్పు సత్కవులు మెచ్చ
నామ్నాయములు నాల్గునంగంబు లాఱును
నఖిల శాస్త్రంబులు నవగతములు
నూతనరీతుల ధాతు విభ్రమముల
రసములు మెఱయు వర్ణకము వాడు
నేపురాణముల నేకథ యడిగినం
దరబాటు లేక యేర్పడగ జెప్పు
నేలి నవధానములు వేనవేలు సూపు
శబ్దవిజ్ఞాని నైనను సరకుగొనదు
గౌతముని నైన దొడరి తర్కమున గెలుచు
నవధరింపు మీకీరంబు నవనినాథ

తన కావ్యంలోని చిలుక వెనవేలు అవధానాలు చూపుతుంటే అన్నయ్య – తానూ స్వయంగా ఏవైనా అవధానాలు ప్రదర్శించాడో లేదో. అయితే కవితలలో ఇతడు చూపిన కొన్ని మెరుగులు అనంతర కవులలో జిగేలు మన్నాయి. చూడండి. ఆడపిల్ల మొక్కు మొక్కితే తళుక్కుమనే సొగసులు ఎలా వర్ణిస్తున్నాడో.

చిలుకకు దాదియైన సరసీరుహలోచన రాజసూతి కిం
పెలయఁగ మ్రొక్కి బయ్యెద యొకించుక జాలుఁగ బాహు
మూలదీప్తులు లలి ద్రుళ్ళియూర సరి దొరపుజన్ను లో
కింత నిక్కగా, సులలితముద్రికారుచులు చూచుకరోచుల మీద జెందగన్.

ఈ పద్యంలోని బాహుమూల దీప్తులు ఉత్తరోత్తరా మనుచరిత్రలోని వరూధిని బాహుమూల రుచులుగా శోభిల్లాయి. పెద్దనగారి ఆ పద్యం సుప్రసిద్ధం. (మను 2-68). షోడశకుమార చరిత్రలో కేవలం ఇటువంటి దీప్తులే కాక వేరే నిగనిగలు కూడా లేకపోలేదు. అయితే దురదృష్టవశాత్తూ గ్రంథం అంతా వెలుగులోనికి రాలేదు.

ఇతని గ్రంథం సంపూర్ణంగా దొరికితే భేతాళపంచ వింశతికథల ఆదిమరచన తెలుగుభాషలలోనిది సంపూర్ణంగా ఉండేది. పంచమాశ్వాసంలో ఇప్పుడు పదికథలు మాత్రమే ఉన్నాయి. కవిభల్లటుని భేతాళపంచవింశతినీ, దీనినీ తైపారువేసి పరిశీలిస్తే వివరాలు తెలుస్తాయి.

భావి పరిశోధకులకు చేతినిండా పని కల్పించే కవులలో వెన్నెలకంటి అన్నయ్య ఎవ్వరికీ తమ్ముడు కాడు.

4

అనంతామాత్యుడు

అనగనగా ఒక ఊళ్లో ఒక ఆవు ఉండేది. అది ఒకనాడు అడవికి వెళ్లి మేత మేస్తూఉంటే ఉన్నట్టుండి ఒక పులి దానిమీద విరుచుకుపడి విరుచుకొని తినబోయింది. అప్పుడా ఆవు దానిని కొంచెం ఆగమని ప్రార్థించింది. ఆ ప్రార్థన విని పులి ఆగగానే ఆవు ఇంకొకటి ప్రార్థించింది. "పులిరాజా! పులిరాజా! ఆకలితో ఉన్నవానికి ఆహారం పెట్టడమంత పుణ్యం ఇంకొకటి లేదు. నువ్వు ఆకలితో ఉన్నావు. నేను నీకు ఆహారం అవడానికి నాకేం అభ్యంతరం లేదు. అయితే ఒక చిన్న విన్నపం: నాకు ఇంకా పొదుగు విడవని చిన్నారి పెయ్య ఉంది. ఇంటికి వెళ్లి దానికి పాలిచ్చి వచ్చేస్తాను. కొంచెం ఓపిక పట్టగలవా?" ఆవుమాటలు విని పులి 'అలాగే కానివ్వు' అంది. ఆవు ఇంటికి వెళ్లి పిల్లకు పాలిచ్చి, ఆడిన మాట తప్పకుండా పులికి ఆహారంగా అడవికి వెళ్లింది. పులి ఆశ్చర్యపడి ఆవును చంపడం మానేసి ఇంటికి పొమ్మంది. కథ కంచికీ, మన మింటికీ.

ఈ నీతికథ ఆంధ్రదేశంలోని ఆబాలగోపాలానికీ తెలుసు. దీనిని రచించి మొట్టమొదట తెలుగుసాహిత్యంలో గ్రంథస్థం చేసిన కవిపేరు మాత్రం తెలియకపోవచ్చు. అతని పేరు అనంతామాత్యుడు. ఇతడు కృష్ణాజిల్లావాడు. క్రీ.శ. 1435 ప్రాంతాలవాడు. ఇతని తాతతండ్రులు కవులని చెప్పలేంగాని ముత్తాత బయ్యన్న మాత్రం మంచి కవి. తిక్కన గారంతటివారు ఆయన కవిత్వాన్ని మెచ్చుకొని భవ్యభారతి అనే బిరుదు ఇచ్చారు. బయ్యన్న ఉత్త

కవేకాడు. దండనాథుడు కూడ. అనంతామాత్యుడు తన ముత్తాతను బయ్యచమూపతి అనీ, గదానిపుణుడు, అసహాయసాహసుడు, అరాతిభయదబాహాఢ్యుడు, అక్షరాదివిద్యలందు చతురుడు, కవిరత్నం అనీ, రాజసభలలో పూజలుపొందినవాడనీ చెప్పాడు.[1] బయ్యనమంత్రి నెల్లూరిరాజుల సభలోకూడా సత్కారాలు పొందాడేమో! అప్పుడే ఆ సభలో ఉన్న తిక్కనగారు భవ్యభారతి అనే బిరుదు ఇచ్చారేమో. బయ్యనమంత్రి పాకనాడులోగాని, వెలనాడులోగాని దండనాథుడుగా ఉండిఉంటాడు. ఇతని తాతతండ్రులను గురించి కూడా అనంతామాత్యుడు వివరాలు చెప్పాడు. ఈ బయ్యన మంత్రి పినతండ్రి షణ్మాసాలు పురశ్చరణచేసి వాళ్ళవంశజుల యింటి మార్జాలమున కైన నరకంబు లేకుండ వరము బడసినవాడట.[2]

తిక్కనగారిచేత బిరుదు పొందిన బయ్యనమంత్రి తన మనుమడొకనికి తిక్కన అని పేరు పెట్టుకున్నాడు. ఈ తిక్కన మంత్రి కృష్ణాజిల్లాలోని శ్రీకాకుళంలోని ఆంధ్రవల్లభుని భక్తుడు. బహుశా ఈ గ్రామానికి దగ్గరలోనే పెరుమగూరు అనే ఊరు ఉండిఉంటుంది. ఇది కృష్ణవేణామలాపహారిణీ భీమ రథీనదులు కలిసే అంతర్వేది అయిన పావనక్షేత్రంలో ఉందట. అంతర్వేదిఅంటే ఈ మూడునదుల మధ్యనున్న గడ్డకాక ఈ నదులు కలిసిన తావునకు చివరనున్న భాగమని జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు అర్థం చెప్పారు.[3]

అనంతామాత్యుని తండ్రి నివసించిన పెరుమగూరు ఎక్కడుందో ఎలా తెలియదో అలాగే అనంతామాత్యుడు నివసించిన ధ్రువపట్టణం ఎక్కడుందో కూడా చెప్పలేం. ఇతడు రసాభరణం అనే అలంకారశాస్త్రగ్రంథాన్ని వ్రాసి ధ్రువపట్టణంలోని గోపాలకృష్ణునికి అంకితమిచ్చాడు. ధ్రువశబ్దానికి మర్రి, మోడు అనే అర్థాలున్నాయని, మర్రిపూడి, లేకమర్రివాడ అనే పేరును కవి సంస్కృతీకరించి ధ్రువపట్టణమనే పేరు పెట్టిఉంటాడని చాగంటి శేషయ్యగారు అభిప్రాయపడ్డారు. కృష్ణాజిల్లా గన్నవరం తాలూకాలో మర్రివాడ ఉందట.

---

1 భోజరాజీయం, 1 : 23 - 25

2. అదే పుస్తకంలో, 1-21.

3. భోజరాజీయం, వావిళ్ళప్రచురణ, మొదటికూర్పుపీఠికలో పుట 5

4. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 5వ సంపుటి, పుట 262.

దివితాలూకాలో మోడుమూడి ఉందట. ఈ రెండు గ్రామాలలో ఏదయినా ధ్రువపట్టణ మయిఉంటుందని చాగంటివారు ఊహించారు. ఈ రెండూకాక కృష్ణామండలంలోని దరువూరే ధ్రువపురి అని నిడుదవేలు వెంకటరావు గారి ఉద్దేశ్యం.[5]

అనంతామాత్యుడు ఎక్కడివాడైనా అతడు అహోబలనరసింహుని భక్తుడు. తన మొదటికావ్యాన్ని ఆ దేవునికే అంకితమిచ్చాడు. అందులోనూ దేవుడు ముచ్చటపడి వచ్చి అడిగితే ఇచ్చాడు. తిక్కనగారి కలలోకి వచ్చి వాళ్ళ నాన్నగారు సిఫార్సుచేస్తే హరిహరనాథునికి ఆయన భారతాన్ని అంకితమిచ్చారు. ఎర్రయ్యగారి కలలోకి వాళ్ళ తాతగారు వచ్చి అహోబల నరసింహునికి కృతిఇవ్వమని ఆదేశించారు. అలాగే అనంతామాత్యుని కలలోనికి అతని గురువు తిరుమల నల్లాṇ గోవిందచక్రవర్తిగారితో కలిసి అహోబలనరసింహుడు విజయంచేశాడు. గురువుగారు ఈ దేవునికి ఒక కృతి అంకితం ఇవ్వమని ఉపదేశం చేశాడు. అనంతామాత్యుడు పులకించాడు. కొంచెం వినయంగా ఇలా అనుకున్నాడు.

వెలయగ దొంటిపెద్దల కవిత్వము వోలె రుచించు నొక్కొ యే
ఖలికెదు నూత్న కావ్యరసభావములైనను భూమి దల్లిదం
డ్రులకు నిజాగ్రసూనుల పటుప్రచురోక్తులకంటె జిన్నబి
డ్డల వెదతొక్కుబల్కులు దృఢంబగు ముద్దుల నీవకుండునే [భోజరాజీయం. 1-70]

నిజంగా ముద్దులీనే కవిత్వమే చెప్పాడు. పాతకథలను తీసుకొని వాటిని అనుసరిస్తూనే స్వకపోలకల్పితపురాణాలు సృష్టించి చక్కగా చెప్పాడు. విక్రమార్కుని సింహాసనంపైన ఎక్కదలచిన భోజుని కథలు ఆంధ్రదేశంలో ప్రసిద్ధంగా ఉన్నాయి. అయితే ఇందులో సింహాసనం ఎక్కడానికి భోజుడు ప్రయత్నించిన గాథలేమీ ఇతడు వ్రాయలేదు. పోనీ అని భోజకాళిదాసు కథలుగా ఈనాడు మనం చెప్పుకొనే కథలనుకూడా వ్రాయలేదు. బహుశా ఇతని కాలంనాటికి ఆ కథల కల్పన జరగలేదేమో.

అనంతామాత్యుని కాలంనాటికి భోజుని కీర్తి దేశంలో వ్యాపించినా చారిత్రక వివరాలు విపులంగా ప్రచారమై ఉండవు. అందుకే అనంతుడు మరీ

5 అనంతుని ఛందము, వావిళ్ళప్రచురణ, ద్వితీయముద్రణ పీఠిక, పుట 47

పలచని కథ తీసుకొని దానికి చేర్పులు మార్పులు ఎన్నో చేశాడు. తన ప్రణాళికను ఇలా చెప్పాడు.

నూత్నకథ భోజరాజ చ-రిత్రమయా నదుమ ధర్మరీతులు నీతుల్
చిత్రకథలై తలిర్పగ-శ్రోత్రసుఖముగా నొనర్పజొప్పడియుండున్. [భోజ. 1-86]

తన కావ్యం నూతనంబయ్యు పురాతనకృతులట్లు సంతతశ్రవ్యమై పరగుతూఉంటుందని, 'ఇందు చెప్పబడిన కథలన్నియు ప్రశస్తధర్మోపదేశ'లనీ అనంతుని విశ్వాసం. ఇంత నమ్మకంగా అతడు రచించిన కావ్యంలోని కథ లేమిటో కొంచెం సంగ్రహంగా చెప్పుకుందాం.

పూర్వం మహుడు అనే కాంభోజరాజుకు కుష్ఠరోగం వచ్చింది. దాన్నతడు భరించలేకపోయాడు.

కెడుకొని కామినీజనుల కౌగిట నేమని యుందువాడ నా
కొడుకుల బొత్తునం గుడువ గొంకక యేమని పిల్చువాడ నా
యెడ కరుడెంచు సేవకుల కేమని యే గొలువిచ్చువాడ నే
కడ చనువాడ నేదికడగా నిటు వేగెదువాడ ధీరతన్? [భోజ. 1-104]

అని బాధపడ్డాడు. గౌతమీనదిలో పడి ఆత్మహత్య చేసుకొంటే రోగము గీగము మాను నంతటన్' అనుకొన్నాడు. అనుకొన్నట్లే వెళ్ళి ఆనదిలో పడబోతూ ఉండగా ఒక మునిపత్ని వచ్చి అతణ్ణి వారించింది. ఆమె మరెవరోకాదు, గౌతమీనదే. అతడు భరించలేని హేయమైన రోగాన్ని తానూ భరించలేననుకొంది. అందుకే మునిభామవేషం వేసుకొనివచ్చి ఆపింది. హేమకూటపర్వతంమీద ఉండే దత్తాత్రేయమహర్షిదర్శనం చేసుకొంటే నీ వ్యాధి పోతుందని చెప్పింది. కాంభోజరాజు అలాగే అని అక్కడికి వెళ్లాడు.

దత్తాత్రేయుడు ఎప్పుడూ 'ముక్కునబంటిగా మాంసములు' మ్రింగుతూ ఉంటాడు. 'హృద్యంబగు మధ్యభాండము'లోని సురత్రాగుతూ ఉంటాడు.[6] ఇది కపటవేషమని కాంభోజరాజుకు తెలుసు. దత్తాత్రేయుని మద్యమాంసవ్యసనాలను ఏవగించుకొనకుండ అతణ్ణిరి పద్యాలలో స్తుతించాడు. దత్తాత్రేయుడు కనికరించాడు. తాను ప్రొద్దుట ప్రయాగలో, మధ్యాహ్నం

6 దత్తాత్రేయుని ప్రవర్తన మార్కండేయపురాణంలో మరి విపులంగా ఉంది చూడండి

హేమకూటంలో, రాత్రి శ్రీరంగంలో ఉంటానని చెప్పాడు. ఇప్పుడు శ్రీరంగం పోవాలి, రేపువచ్చి నిన్ను రోగవిముక్తుణ్ణి చేస్తాను అన్నాడు. కాంభోజరాజు 'చిత్తం' అని ఆగాడు.

చెప్పినట్టే దత్తాత్రేయుడు మర్నాడు వచ్చాడు. అందులోనూ ఎలా వచ్చాడంటే 'క్రేపుపైనెలసిన మక్కువన్ సురభి యుద్ధవడిం బరతెంచు చాడ్పునన్' వచ్చాడు (1-135). రోగవిముక్తుణ్ణి చేశాడు.కాంబోజిరాజు అతన్ని స్తుతించి 'అయ్యా! మీరుండే ప్రయాగ, హేమకూటం, శ్రీరంగాల మహాత్మ్యం విశదపరచండి' అని అడిగాడు.

దత్తాత్రేయుడు 24 గద్యపద్యాలలో శ్రీరంగమహిమను వర్ణించాడు. 5 పద్యాలలో హేమకూటాన్ని, 5 పద్యాలలో ప్రయాగను ప్రశంసించాడు. అప్పుడు కాంభోజరాజు ఒకప్రశ్న వేశాడు. "అయ్యా! ప్రయాగలో మరణిస్తూ ఏదికోరుకుంటే అది జరుగుతుందట. నిజమేనా? అలా కోరిక తీరినవాళ్లు ఎవరైనా ఉన్నారా?" అన్నాడు. "లేకేం? ఉన్నారు. ప్రయాగమరణం ఇష్టకామ్యసిద్ధిదం. పూర్వం ఒకపేదబ్రాహ్మణుడు దరిద్రం భరించలేక ఊరు వదిలిపెట్టి కాశీకి వెళ్లాడు. ఆ వెళ్లడం దుక్కొద్దు దేశాంతరం వెళ్లినట్టే అయింది. కాలం తీరి ప్రాణాలు పోయాకనే కాశీ మోక్షమిస్తుందట. కావాలని ప్రాణాలు తీసుకొన్నా ప్రయాగకోరుకొన్నది నెరవేరుస్తుందట. అందుచేత ఆ బ్రాహ్మణుడు ప్రయాగకు వెళ్లాడు.

అక్కడ గంగాయమునల సంగమంలో పడి చచ్చి పోవాలనుకొన్నాడు. ఆనదుల కలయిక ఎలా ఉందంటే, రెండూ విడివిడిగా కూడా కనబడుతున్నాయి.

> ఆవె దివిజాపగాజలము, లల్లవె యాయమునాజలంబులా
> ధవళతయు న్నినీలతయు దార్కొని చూడ్కికి వేడ్క చేసె నా
> ధవసదనాంగణం బగుట దత్పరిచారిక లర్థి జందన
> ద్రవమున గ్రొత్తకస్తురిని దక్కక రేకలుపెట్టిరో యనన. [భో.జ. 2-20]

ఈ సంగమంలో అతనిలాగేపడి ఆత్మహత్య చేసుకోవాలని నలుగురు కాంతలు వచ్చారు. వాళ్లు నలుగురూ నాలుగురకాల కోరికలు కోరుకుంటూ చచ్చిపోయారు. ఒకామె తనకు వచ్చేజన్మలో కనకపుకుప్పలు, మణినికాయాలు,

ధనధాన్యరాసులు, గుర్రాలు, ఏనుగులు, ఆవులు, గేదెలు అన్నీ ఉండి దాత అయినవాడు భర్తకావాలని కోరుకొని చచ్చిపోయింది. ఇంకొకామె వచ్చేజన్మలో తన భర్త వదనంలో సరస్వతి తాండవించాలనీ, అతని ముఖంచూడగానే జనులు కవిత్వం చెప్పగలగాలనీ కోరుకొంది. మూడవ కాంత తనకు మరుజన్మలో నిర్మలకోమలాంగుడైన రాజు భర్త అవాలని కోరుకొంది. అందమైనవాడు, మన్మథకళాతంత్రంలో ప్రవీణుడైనవాడు ముందుజన్మలో తనభర్త కావాలని ఒకామె కోరుకొని చచ్చిపోయింది.

ఈ నలుగురి కోరికలూ వింటున్న బ్రాహ్మణునికి ఒక చక్కని యోచన తట్టింది. ఈవనితా చతుష్టయం తనకు వచ్చే జన్మలో భార్యలవాలని కోరుకొంటూ అతడు ఆనదుల సంగమంలో 'హరీ' అన్నాడు. ఆ హరీ 'సరీ' అన్నాడు. తరువాతి జన్మలో అతడు భోజరాజై పుట్టాడు. లాటదేశంలో ధారానగరానికి అధీశ్వరుడై అనేక సంవత్సరాలు పాలించాడు.

ఇది అనంతామాత్యుడు చెప్పిన భోజరాజు పూర్వకథ. కల్పితమే. అయితే భోజుడు చారిత్రకవ్యక్తి. అతని గురించి చరిత్రకారులు చెప్పే విషయాలు ఇవి.

భోజుడు పరమారవంశపు రాజు. క్రీ. శ. 1000-1055 మధ్య అతడు మాళవ దేశాన్ని పాలించాడు. 1020-1047 మధ్య పాలించాడని నికరంగా చెప్పగలిగే శాసనాలు ఉన్నాయి. అతడు బహు పరాక్రమవంతుడు.

ఘజ్నీ మహమ్మదు దండయాత్ర చేసినప్పుడు తూర్పుపంజాబులోనిది రాజులు కొందరు తమ రాజ్యాలను విడిచిపెట్టి పరభూములు పట్టారు. శాహిరాజు త్రిలోచనాపాలుడు తన రాజ్యాన్ని వీడి మాళవదేశాధిపతి యైన భోజుని ఆశ్రయం పొందాడు.[7] భోజుడు బ్రతికున్నంతకాలం మహమ్మదీయులకు సింహస్వప్నంలాగ ఉండేది. అతడు మరణించాక (క్రీ. శ. 1055) మహమ్మదీయులు భారతదేశంపై తమదృష్టి ప్రసరించారు.[8] అయితే ఇంతటి భోజుని చాళుక్యరాజు రెండవ జయసింహుడు క్రీ. శ. 1019

7. *Struggle for Empire - The History and Culture of the Indian People, Bharatiya Vidya Bhavan*, పుట 16. 8. అదే పుస్తకంలో, పుట 51.

కిపూర్వం ఓడించాడు. ఒక్కభోజుణ్ణే కాదు, అతనితో చెయ్యికలిపిన విక్రమాదిత్యునికూడా జయసింహుడు ఓడించాడు. నేటి జబల్పూరు ప్రాంతాలలో ఉన్న మధ్యప్రదేశ్ ను ఆరోజుల్లో దాహళదేశ మనేవారు. దానిని క్రీ. శ. 1019 కి ముందుగా రెండవ కోకల్లుడు పాలించాడు. అతని బిరుదు విక్రమాదిత్యడు.

భోజుడు ఎన్ని యుద్ధాలు చేసినా ఒక్క కొంకణాన్ని తప్ప కొత్త ప్రాంతాలను తన రాజ్యంలో కలుపుకొనలేకపోయాడు. అతడు పరాక్రమవంతుడే, పరరాజ్యాలపై కత్తికట్టినవాడే. కాని కలంపట్టి 'సుకవితా యద్యస్తిరాజ్యేనకి'మ్మన్న సూక్తి నిదర్శనంగా కవితారాజ్యాన్ని వదలిపోయాడు. అతడు రమారమి 23 గ్రంథాలు వ్రాసినట్టు చెప్పుకొంటారు. రామాయణ చంపులో కిష్కింధాకాండను అతడు వ్రాశాడట.[9] 'నామమాలిక' అనే సంకలన గ్రంథం వ్రాశాడు.[10] 'సరస్వతీ కంఠాభరణం' అనే అలంకార శాస్త్రాన్ని రచించాడు. 'యుక్తి కల్పతరువు' అనే న్యాయశాస్త్రాన్నికూడా వ్రాశాడట. విద్యాలయాలు స్థాపించాడు. ధారానగరంలో అతడు కట్టించిన సరస్వతీమందిరంలో వాగ్దేవత విగ్రహాన్ని అతడు ప్రతిష్ఠించాడు. పరమార శిల్పకళ ఇందులో పరమావధి చేరుతుందట.[11]

ఈ చారిత్రక విషయాలను అనంతామాత్యుడు చెప్పలేదు. అయితే భోజరాజు ముఖం చూస్తే కవిత్వం పుట్టుకొస్తుందనే మాటను పట్టుకొని ధారానగరాన్ని బాగా వర్ణించాడు. చూడండి :

> **జవద మిచ్చువారలును గ్రక్కున బద్యము చెప్పువారలున్**
> **రూపిత సంస్కృతాదిపదరూఢి యెలర్పన మహా ప్రబంధముల్**
> **వే పొసగంగ బల్కి పృథివిం బ్రథితంబుగ జేయువారు ధా**
> **రాపురమందెకాక కలరా మరి తక్కినపట్టణంబులన్ ? [భోజ 2-50]**

ఇటువంటి విద్యానిలయమైన పట్టణంలో ఉండి పరిపాలిస్తున్న భోజునికి ఒక అపురూపమైన విద్య అలవడిందట. అది ఏలోహాన్నైనా బంగారంగా మార్చే మహావిద్య. దీనిని అతడు ఎలా నేర్చుకున్నాడో దత్తాత్రేయుడు కాంభోజరాజుకు చెప్పాడు. భోజుడు ఒకనాడు వేటకు వెళ్లాడట. అడవిలో అతడొక మర్రిచెట్టును చూశాడట. దానిని అనంతామాత్యుడు రెండు సీసపద్యాలలో బ్రహ్మాండంగా వర్ణించాడు. చూడండి.

9 *Struggle for Empire,* పుట 312 10 అదే పుస్తకంలో, పుట 317

11 అదే పుస్తకంలో, పుట 658

ఇట్టి మ్రఱియుండ నీద్వీపమును వట-ద్వీప మనక యేమి తెలివి యొక్క
తొంటి పెద్దలెల్ల దొడగి జంబూద్వీప-మనిరి నాగ నొప్పె నక్కుజంబు. [భోజ. 2-61]

దిక్పాలపురముల తెరు వేల యడుగ నీ
శాఖి శాఖలవెంట జనగరాదె ?
యంబరస్థల మెంత యన నేల యీ్రమాను
ఘన విశాలత చూచి కొనగరాదె ?
యడుమండలం బెంత పొడవొకో యననేల
యీభూజ మెక్కిన నెరుగరాదె ?
యవని యేమిట నిల్చె నన నేల యీ్రమాన
దిగిన యూదలు చూచి తెలియరాదె ?
యనగ నాశ్చర్యమై యఖిలమృగ స
మాజ మా్రశితచ్ఛాయమై యమరియుండు
బక్షిపక్షచ్ఛదాఘాతపాతఫలస
హ్రసవర్షోద్భటంబు మహావటంబు. [భోజ. 2-62]

ఈ మ్ర్రి చెట్టుకు తలక్రిందులా ఒక సిద్ధుడు వ్రేలాడుతూ ఉండడం భోజరాజు చూశాడు. అతని పేరు సర్పటి. ఆయనను రాజు తన పట్టణానికి తీసుకుపోయాడు. ఆతిథ్యమిచ్చిన రాజుకు ఉపకారం చేద్దామని సర్పటి అనుకొన్నాడు. 'వీడిల్లు బంగారంగాను' అని మనసులో దీవించి రాజుగారి కొలువు చవికెను బంగారం చేసి తెల్లారేలోపున చక్కాపోయాడు. మర్నాడు ఆ వింతను చూసి అందరూ ఆశ్చర్యపోయారు. రాజుగారు మెల్లగా నిద్రలేచారు. ఇవాళ మనలో కొందరు నిద్రలేస్తూ తమ అరచేతులు చూసుకొంటారు. భోజరాజు అలాగే చేశాడని అనంతామాత్యుడు ఇలాగ చెప్పాడు.

అతడట్లు మేలుకని య-చ్యుతు సంస్కృతియందు దగిలి శుభలక్షణల
క్షితములగు నిజకారంభో-జతలంబులు చూచుచుండు సమయమునందున్.
[భోజ. 2-120]

సేవకులు వచ్చి కొలువు చవికె బంగారమైనట్టు చెప్పారు. ఇది సర్పటి చేసిన అద్భుతమే అని భోజరాజు తెలుసుకొన్నాడు. వెళ్లిపోయిన సర్పటిని కపటోపాయంతో రప్పించి, మాయోపాయంతో, అతివినయంతో, ఆ బంగారం చేసే విద్యను సంగ్రహించాడు. ఇటువంటి మోసంచేసినందుకు కథానాయకుని శీలం దెబ్బతింటుంది. అయితే సర్పటి ఒక వేశ్యను మోసంచేసి ఈ విద్యను

నేర్పుకొనబట్టి అదిఅలాగే అతని చేతుల్లోంచి పోయిందని కవి సమర్థించాడు. ఒకశాపాన్ని సృష్టించాడు. దగాపడిన సర్పటిని భోజరాజు తన ఇంట్లో భోంచేసి వెళ్ళమంటాడు. సర్పటి తాను పంచభిక్ష చేసే వ్రతమున్న వాడినని చెప్తాడు. అందుచేత నీఇంట తిన నంటాడు.

అప్పుడు భోజుడు అగస్త్యవసిష్ఠుల కథ చెప్పాడు. అగస్త్యుడు ఒక ఏటికి అద్దరిని తపస్సు చేసుకొంటున్నాడు. అతనికి రోజూ వసిష్ఠుడు తనభార్య అరుంధతిచేత భోజనం పంపిస్తున్నాడు. ఒకనాడు మింటికీ మంటికీ ఏకధారగా వర్షంపడి ఏరుపొంగింది. అరుంధతి అన్నం తీసుకవెళ్లడానికి వీల్లేకపోయింది. ఆమెకు వసిష్ఠుడు అభయమిచ్చాడు. "నేను సదా బ్రహ్మచారి పంపిస్తే వెళుతున్నాను" అని ఏటికి చెప్పమన్నాడు. ఆమెఅలాగ చెప్పగానే నది దారి ఇచ్చింది. ఆ తెరిపిలో నడిచి వెళ్లి ఆమె అగస్త్యునికి అన్నంపెట్టింది. తిరుగు ప్రయాణం ఎలాగ ? అగస్త్యుడు ఆమెకు ఉపాయం చెప్పాడు. "నిత్యనిరాహారి పంపిస్తే వెళుతున్నాను." అని ఏటితో చెప్పమన్నాడు. ఆమె అలా అనగానే ఏరు మళ్లా తెరిపిచ్చింది. కాపురం చేస్తున్నా వసిష్ఠుడు సదా బ్రహ్మచారే . కడుపునిండా భోజనం చేస్తున్నా అగస్త్యుడు నిత్యోపవాసే! ఎందువల్ల దానికో ధర్మసూక్ష్మ ముంది.

అశనాభిరళి లేక యటవీస్థలంబున నియతతపోనిష్ఠ నెరవుచుండ
గృహధర్మనిరతులు కొనివచ్చి భక్తిపూర్వకంముగా దగ సమర్పణముచేయు
నన్నపానాదుల నాసక్తుఁడై కొనునతడు నిరాహారుడండ్రు బుధులు
ధర్మమార్గమున సంతతి యుపార్జింప సమాన్వయంబున వివాహంబు వడసి
మనసు తమకంబులే కాత్మ వనితయందు
బూని ఋతుకాలమందున గాని తిథులు
పరిహరించి యథోచితభంగి గేళి
సలుపుడు సదా బ్రహ్మచారి యండ్రు. [భోజ. 3-27]

ఈ నిర్వచనం అనంతామాత్యుడు భారతం నుండి తీసుకొన్నాడు.[12] ఈ ఒక్క సందర్భంలోనే కాదు, మిగతా చోట్లకూడా అనంతుడు భారతంలోంచి తనకు కావలసినంత చేదుకొన్నాడు. నన్నయగారు శకుంతలోపాఖ్యానంలో ఇలా వ్రాశాడు.

12. భోజరాజీయం పీఠిక, బులుసు వెంకటేశ్వర్లుగారు, పుట 18.

సుతజలపూరితంబు లగు నూతులు నూరిటికంటె సూనృత
వ్రత యొక బావి మేలు మరి బావులు నూరిటికంటె నొక్క సత్
క్రతు వది మేలు తత్క్రతుశతంబునకంటె సుతుండు మేలు త
త్సుతశతకంబుకంటె నొక సూనృతవాక్యము మేలు చూడగన్. [భార.ఆది 4-94]

ఈ పద్యభావాన్ని అనంతుడు ఒక కందంలో అందంగా ఎలా చెప్పాడో చూడండి:

శతకూపాధికదీర్ఘిక
శతవాప్యధికంబు గ్రతువు శతయజ్ఞ సము
న్నతు డొక్క సుతుడు దత్సుత
శతకంబున కెక్కు డొక్క సత్యోక్తి నృపా [భోజ. 6 - 92]

తాను చెప్పే ధర్మసూత్రాల ప్రామాణికత్వం కోసం అనంతుడు ఇలాగ పూర్వగ్రంధాలను అనుకరిస్తాడు. అందుకే సదా బ్రహ్మచారి నిత్యోపవాసుల నిర్వచనాన్ని భారతం నుండి తీసుకొని అంత చక్కగా భోజరాజుచేత కథ చెప్పించాడు. రాజు చెప్పిన ఈ చిన్నకథకు సమాధానంగా సర్పటి మూడు పెద్ద కథలు చెప్పాడు.

(1) చెప్పుగూడతో పాయసం తోడి అతిధ్యమిచ్చిన సజ్జనుడుస్వర్గంలో ఇందుకు అనుభవించిన ప్రతిఫలంకథ (2) బ్రహ్మరాక్షసికి ఆహారంగా బలికావలసిన యోగమున్నా అందుకు సిద్ధపడి పుష్పగంధిని పెళ్ళాడిన రత్నకుండుని కథ. (3) అన్నదానం చేసే మరదిని వదినెలు వేరు కాపురానికి పంపించిన కథ.

ఈ మూడు పెద్దకథలలో ఎన్నో ఉపాఖ్యానాలున్నాయి. ఉపకథలలో మళ్ళీ ఉపకథలున్నాయి వాటి వివరాలు చూడండి.

ఎ. చెప్పుగూడతో పాయసం తోడి ఆతిథ్యమిచ్చినవానికథ 3-36 నుండి 3-123 దాకా. 88 గద్యపద్యాలు.

ఇందులో ఉపకథ. ఇంద్రుడు చెప్పినది. మంటిముద్ద యోగికి భిక్షగా పెట్టి ప్రతిఫల మనుభవించిన స్త్రీ కథ. 3-63 నుండి 118 దాకా, 56 గద్యపద్యాలు.

ఇందులో మళ్ళీ మరో ఉపకథ ఉంది. తినగా మిగిలిన అన్నం భిక్షం పెట్టి చండాలదంపతులుగా పుట్టినవాళ్ల కథ. 3-109 నుండి 3-118 దాకా 10 గద్యపద్యాలు.

II. పుష్పగంధి రత్నమండనుల ప్రధానకథ. 3-127 నుండి 6-119 దాకా 978 గద్యపద్యాలు.

A. చిన్న ఉపకథలు రెండు :

1. ఎలుకకథ, 4-75 నుండి 4-27 దాకా. 13 గద్యపద్యాలు.

2. విప్రప్రభావం, 4-49 నుండి 4-70 దాకా. 22 గద్యపద్యాలు.

B. చాలా పెద్ద ఉపాఖ్యానం ఒకటి. రత్నమండనుడు బ్రహ్మరాక్షసికి చెప్పిన గోవ్యాఘ్రసంవాదంకథ. 4-129 నుండి 6-79 దాకా 587 గద్యపద్యాలు.

ఈ గోవ్యాఘ్రసంవాదంలో మూడు పెద్ద ఉపకథలు ఉన్నాయి.

(అ) చాకితవల్ల తపోమహిమ తగ్గి పందిగా పుట్టిన యోగికథ.

ఇది పులి చెప్పినది. 4-143 నుండి 4-208 దాకా. 66 గద్యపద్యాలు.

(ఆ) ఆవు చెప్పిన మదనరేఖకథ. పెళ్ళికి ముందు తనను కామించిన గురుపుత్రునివద్దకు పెళ్ళి కాగానే భర్త అనుమతితో మొదటిరాత్రి ముందుగా వెళ్ళిన యువతికథ. 4-217 నుండి 4-353 దాకా 137 గద్యపద్యాలు.

(ఇ) ఈ మదనరేఖసోదరుడు పావకలోమునికి మిత్రద్రోహి తెచ్చిపెట్టిన కష్టాలకథ. పంచమాశ్వాసం పూర్తిగా ఇదే 372 గద్యపద్యాలు.

ఇందులో రెండు ఉపకథలు ఉన్నాయి :-

(1) స్వర్ణకారుని నమ్మకూడదని ముసలిది చెప్పిన, నెత్తురుకారే కొండకథ. 5-21 నుండి 264 దాకా 53 గద్యపద్యాలు.

(2) తండ్రిచెల్లెలి కొడుకునూ, తల్లి అన్నకొడుకునూ కాక పిచ్చిగుంటును పెళ్ళాడిన రాజకుమారికథ. 5-327 నుండి 367 దాకా. 31 గద్యపద్యాలు.

III. అన్నదానం చేసే మరదిని పదినెలు వేరుకాపురం పెట్టించిన కథ. 6-122 నుండి 7-233 దాకా 522 గద్యపద్యాలు.

ఇందులోని ఉపకథలూ, ఘట్టాలూ :-

(అ) అల్పాశవం పెడితే వచ్చే అనర్థాల కథ. కథానాయకుడు భార్యకు చెప్పినది. 6-166 నుండి 182 దాకా. 17 గద్యపద్యాలు.

(ఆ) విష్ణువు పరీక్షిస్తే కథానాయకుని భార్య చేటతో ఇసుక చెరిగి అది పండిపెట్టిన గాథ. 6-183 నుండి 207 దాకా. 25 గద్యపద్యాలు.

(ఇ) అన్నదానఫలం ఏమిటో అప్పుడు పుట్టిన పాప చెప్పగలదని గౌరీదేవి కథానాయకుణ్ణి ఒకచోటకు పంపిన ఘట్టం. 6-222 నుండి 6-259 దాకా. 38 గద్యపద్యాలు

(ఈ) ఈ 'అప్పుడు పుట్టిన పాప పూర్వచరిత్ర' గా గంగాదేవి చెప్పినఈ పంజరోపాఖ్యానంకడ వరకూ ఇదే.

ఈ ఉపాఖ్యానాలనూ, వాటిలోని ఉపకథలనూ అనంతామాత్యుడు చాలా చాకచక్యంగా, ఔచిత్యాన్ని పోషిస్తూ అష్టాదశవర్ణనలూ పెట్టి, సజీవమైన భాషలో, సామెతలూ, పలుకుబళ్లూ వాడుతూ, అక్కడక్కడ హాస్యోక్తులు వాడుతూ రచించాడు సున్నితమైన వెటకారంలో అనంతామాత్యుడు సిద్ధహస్తుడు. విప్రప్రభావం చెప్పేకథలో ఒక శకునాలు చెప్పేవాడు. ఫలానా రైతు గడ్డికోస్తూ చచ్చిపోతాడని జ్యోశ్యం చెప్పాడు. ఆ రైతు చావక తిరిగివస్తాడు. అప్పుడు శకునజ్ఞుణ్ణి రాజు ఎత్తిపొడిచే మాటలు చూడండి.

చంపంగ వచ్చిన జముని రూతలకు అంచము పెట్టివచ్చెనో, చావనొల్ల
బొమ్మని మోరకంబునఁద్రోచివచ్చెనో, యింటివారికి చెప్ప కిచట జచ్చి
నట్టిన గోపింతురని చెప్పవచ్చెనో, విని పెంజెముట నవ్విషము గరగి
పడిపెనో, సర్పంబు వాతప్పిపోయెనో, శకునంపుఖులుగు లీసారి భ్రమసి
తప్పజెప్పెనో యితండేమివిధమున-బ్రతికివచ్చెననిన 'బార్థివేంద్ర!
యవధరింపు మింత యబకింపనేల నీ - బంటువంత' మనుచు బలికె నతడు.
[భోజ. 4-58]

ఇంటివారికి చెప్పక ఇక్కడే చస్తే కోపిస్తారని భయపడి చావలేదనడం చక్కని ఎత్తిపొడుపు. చమత్కారంగా సంభాషణ నడిపించడంలోను, మనోజ్ఞమైన కల్పనలు చేయడంలోనూ అనంతుడు గట్టివాడు. ఒక రాజుగారి అమ్మాయిని త్రిమూర్తులు ముగ్గురూ చూశారు. 'ఈమె ఎవరిని పెళ్లాడుతుంది' అని హరిహరు లిద్దరూ అడిగారు. అప్పుడు అనంతుడు నడిపిన కథ చూడండి.

అడిగిన బద్మజుండు దరహాసవిలాసముఖారవిందుడై
యుడుపతిజూట ! యీతరుణి యొద్దుల సొలగుగాని యిందులో
నదరగ నబ్బ దెవ్వనికి' నన్న మహాద్భుతచిత్తుడౌచు 'నీ
వదతుక యింక వేనరుని పొలగు నాతని మాకు జూపుమా !'[భోజ. 5-329]
అనిన నూరిలోన నెనుపోతుపై కెక్కి
వచ్చుచున్న యొక్క పిచ్చుగుంటు
జూపి 'యితడు నుమ్ము నుదతికి మగ' డన్న
నగుచు విష్ణుదేవు మొగము జూచి. [330]
'ఎంటికదా నీ తనయుని-కొంటెతనము, వీరిమాని కుటిలాలక న
క్కుంటునకు నిత్తురట, యిటు-వంటివి నో పెక్కునేళ్ళవారల మాటల్.' [331]
అనిన చతుర్వదనుం డిట్లను 'రమ్మా! పంచవదన! యనృతంబులు ప
ల్కునె బ్రహ్మ నన్నెరుంగవె - విను మిది బొంకైన నీకు విరిగిన వాడన్.'

[332]

తనకు పెక్కునేళ్లని శివుడు ఈసడిస్తే బ్రహ్మ ఊరుకుంటాడా! బ్రహ్మ ఊరుకొన్నా కవిబ్రహ్మ మెచ్చుకున్న కవిగారి మనుమడు ఊరుకుంటాడా! ఈశ్వరునికి ఐదు ముఖాలని వ్యంగ్యంగా ఎత్తిపొడిచాడు. ఈశ్వరుని ముఖాల మీద చమత్కరించడం అనంతునికి సరదా. సారంగధరుని లాగ కాళ్లూ చేతులు పోయాక రత్నమండనునికి పార్వతీపరమేశ్వరులు ప్రత్యక్షమవుతారు. అప్పుడు అతను చేసిన స్తవంలో ఈ పద్య ముంది చూడండి :

ఆరు మొగంబులాతడు మదాత్మజుడాతని ముద్దుసేయగా
వారు మొగంబులు న్వలయు నంబిక, యేమను నీవు గూడగా
వారు మొగంబు లౌ, నతిరయంబున రమ్మని నీవు నవ్వుచుం
జీరుట యోగివర్యులకు జింత్యమగున్ ముఖపంచకోజ్జ్వలా ! [భోజ. 5-201]

ఈ ఘట్టంలో అనంతుడు నాలుగుపద్యాలలో ఈశ్వరుని స్తుతించాడు. ఇంకొక ఘట్టంలో అపరభగీరథుడు వంజరునికి శివుడు ప్రత్యక్షమైనపుడు ఒక లయవిభాతిలో, ఒక లయగ్రాహిలో, ఒక లయహారిలో మూడు స్తుతులు వ్రాసాడు. ఈ ఒక్క ఘట్టంలో ఇలా విశేషవృత్తాలను వాడినా అనంతుడు సర్వసాధారణమైన చంపకోత్పలాలు, సీసాలు, కందాలు వంటి ఛందస్సులలోనే కావ్యం వ్రాశాడు. అందుచేత ఇతనికి ఇతరవిశేషవృత్తాలు తెలియ వనుకోకూడదు. ఇతడు ఛందోగ్రంథం వ్రాశాడు. దానికతడు ఛందోదర్పణ మనే పేరు పెట్టినా లోకులు దానిని అనంతుని ఛందం అనే చెప్పుకొంటున్నారు.

ఈ గ్రంధాన్ని అతడు భోజరాజీయం వ్రాశాకనే రచించాడు. ఈ సంగతి ఛందోదర్పణంలోని ఈ క్రింది పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది.

శ్రీనిధి చక్రవర్తి గురుశేఖర పుణ్య కటాక్షలబ్ధము
జ్ఞాను డనంతధీమణి లసన్మతి భోజచరిత్ర చెప్పి ల
క్ష్మీనరసింహు గూర్చిన ప్రసిద్ధుడు వేడుకతో నొనర్చె ఛం
దోనుతి యోగిహృద్విమలతో యజపర్తి కనంతమూర్తికిన్. [ఛందం, 4-132]

ఇది నాలుగాశ్వాసాల శాస్త్రం. మొదటి ఆశ్వాసంలో గద్యపద్యాది కావ్యలక్షణాలు, గురులఘునిర్ణయం. గణనిరూపణ, ప్రాసయతివిశేషాలు. పరిగణనసంజ్ఞ ఉన్నాయి. రెండో ఆశ్వాసంలో ఉభయభాషానురూపాలైన

గద్యపద్యాల విధాలు ఇరవైఆరు ఛందోనామాలు, వాటిలో పుట్టిన సమవృత్తాలు, వృత్తమిశ్రాలైన అర్ధసమవృత్తాలు, ఛందోతిరిక్తాలైన మాలావృత్తాలూ. తద్భేదమైన దండక లక్షణం ఉన్నాయి. మూడో ఆశ్వాసంలో జాతిలక్షణలక్షితా లైన కందాలు. మాత్రాలక్షణయుక్తాలైన గీతాలు, సీసాలు ఉత్సాహ, తరువోజ, అక్కర, షట్పద, ద్విపద, మంజరి, చౌపద, రగడలు అనే చాటుకావ్యప్రమాణాలు, ఉదాహరణములు, షట్ప్రత్యయాలు, సప్తమాప్రత్యయాలైన సమవృత్తాల లెక్క ఉన్నాయి. నాలుగో ఆశ్వాసంలో వర్జనీయాలైనదశదోషాలు ఏర్పరచడం. అందుదోషరహితాలైన ఆదరణీయాలైన పట్టు తేర్పడం, సంధి, సమాసాలు, యాభైఅక్షరాలు ఏర్పరచడం ఉన్నాయి.

అనంతామాత్యుని లెక్కలో మన భాషలో ఏభై అక్షరాలే ఉన్నాయి. అతని దృష్టిలో ళకారం విడిఅక్షరం కాదు. 'క్ష' మాత్రం హల్లే. ఈ లెక్క అప్పకవికి నచ్చలేదు. అందుకే ఇలా వెక్కిరించాడు.

కాకు పాజర్థమైన క్షకారమగుట
దలప కేవది లిపులలో దాని గూర్చి
తొలుత భిన్నాక్షరంబైన దర్ధ 'ళా' ను
విడిచిపెట్టెననంతుడు వెర్రివాడె ! [అప్పకవీయం]

అప్పకవి ఇతణ్ణివెర్రివాడన్నా లక్షణం చెప్పడంలో ఇతని అడుగుజాడల్లోనే నడిచాడు. అప్పకవీయం మీదా, అనంతుని ఛందంమీదా ప్రత్యేకంగాను, ఇతరఛందోగ్రంథాలను కూలంకషంగానూ పరిశోధించిన రావూరి దొర స్వామిశర్మగారు ఇలా వ్రాశారు :

చిత్రకవి పెద్దన వ్రాసిన లక్షణసారసంగ్రహము చాలవరకు ఛందోదర్పణాను సారియని పరికించిన తెలియగలదు. సులక్షణసారము, కవిసంజీవని, అప్పకవీయము, సర్వలక్షణసారసంగ్రహము, రంగరాట్ఛందము మున్నగు లక్షణగ్రంథములందు ఛందోదర్పణ ముదాహృతము. మీదుమిక్కిలి యప్పకవి కీఛందోదర్పణమే యుపజీవ్యగ్రంథములలో ప్రధానమైనది. పెక్కులక్ష్యలక్షణము లప్పకవిఛందోదర్పణఛాయలో సంతరించెను. మరికొందరు వ్యాఖ్యాత లిందలి పద్యముల ప్రమాణముగా నుదాహరించిరి.[13]

అనంతుని ఛందాన్ని ఉపయోగించుకొనని లాక్షణికులు ఎల్లాగైతే లేరో

13 అనంతుని ఛందం - వావిళ్ళప్రచురణ (1958) - సమీక్ష, పుట 66.

ఈ ఛందస్సుపై పరిశోధనలు చేయని ఆధునిక పండితులుకూడా లేరు. 1921 లో వావిళ్లవారు తొలిసారిగా ప్రచురించినపుడు గిడుగుసీతాపతిగారు అనంతుని ఛందానికి విపులమైన పీఠిక వ్రాశారు. కవిజనాశ్రయంలో పదియతులే చెప్పాడు. విన్నకోట పెద్దన పంద్రెండు చెప్పాడు. అనంతుడు ఇరవై చెప్పాడు. అప్పకవి వాటిని 41 దాకా పెంచాడు. సీతాపతిగారు పట్టికలు వేసి సమాకలనం చేసి వీటిని విపులంగా చర్చించారు. తెలుగు ఛందోగ్రంథాలు సంస్కృతాన్ని గుడ్డిగా అనుకరించడం తప్ప ఈ భాషలో ఛందస్సులు ఎలా ఉండాలో చెప్పవని చక్కగా వ్రాశారు.

> అన్ని పాదములలోను విశ్రాంతి ఒక్క చోటనే ఉండుటకంటె పద్యమురసోచితముగా ఉండుటకు వీలుండును. అక్షరమైత్రి కావలెనని కోరేవారు విశ్రాంతిస్థలమందు వడి పాటించుట మంచిదేకాని విశ్రాంతిస్థలమును నిర్ణయించుటలో రసజ్ఞులైన కవులు తమ స్వాతంత్ర్యము చెడగొట్టుకోకూడదని నామతము. మూడేసి అక్షరముల గణమంటే గణవిభజన పద్యము నడకనుబట్టి ఉండడం మసంభవము. నడకబట్టి గణవిభజన ఉంటేనేగాని గణవిభజన ప్రయోజనము కనబడదు .... జాగ్రత్తగా విమర్శించి చూచిన యెడల చక్కగానడిచే పద్యములన్ని ఏదోఒక తాళమునకో, లయకో సరిపడిఉంటవి .... పాదమందుండే అక్షరముల సంఖ్యనబట్టి ఛందము లేర్పరచి ఆ ఛందములలో ఒక్కొక్కటి విస్తరించి వృత్తములు కల్పించదమువల్ల ప్రయోజనము విశేషముగా కనబడలేదు. అంతకంటే శ్రుతి కింపుకొలిపే నడకకు ఆధారమైన అక్షణముబట్టి త్రిసగతిచ్ఛందము, చతురశ్రగతి ఛ్ఛందము మొదలయిున ఛందము లేర్పరిచి పద్యములు చెప్పుటవల్లను ప్రయోజనము విశేషముగా ఉండుననేని, అట్లు ఏర్పడ్చిన పద్యములు తెలుగుభాషకు అమరిఉండు నని్న నా యభిప్రాయము.[14]

సీతాపతిగారు చెప్పిన సంగతులను శ్రద్ధగా పరిశీలించి ద్రావిడభాషలలోని ఛందస్సులను గురించి ప్రత్యేకమైన తులనాత్మకపరిశోధన కావాలి. టేకుమళ్ళ రాజగోపాలరావుగారు కొంత చేశారు. అయినా ఈ పద్ధతులలో ఇతరులు చేయడం లేదు. సీతాపతిగారు స్థూలంగా సూచనలే చేశారు గాని సూక్ష్మంగా పరిశీలన జరగాలి.

అనంతుని ఛందం ద్వితీయ ముద్రణకు పీఠిక వ్రాస్తూ నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు కూడా కొన్ని కొత్త విషయాలు చెప్పారు. అనంతుని మతంలో

---

14. ఛందోదర్పణము-వావిళ్ళప్రచురణ-మొదటిముద్రణ ఉపోద్ఘాతం.

'పీపు' లో అరసున్నలేదని ఋజువుచేశారు. (అయితే ముద్రాపకులు అరసున్నతోనే అచ్చువేశారు)[15] మూడవముద్రణలో రావూరి దొరస్వామిశర్మగారు విపులమైన సమీక్షచేశారు. వీరు అంతకుముందే ఆంధ్ర సాహిత్య పరిషత్పత్రికలో అనంతుని ప్రశస్తి గురించి వ్రాశారు.[16] అందులో గిడుగువారి ఉపోద్ఘాతాన్ని విమర్శించి అనంతుడు కవిజనాశ్రయాన్ని చూశాడని నిరూపించారు.

అనంతుడు కవిజనాశ్రయాన్ని చూశాడు గాని విన్నకోట పెద్దన వ్రాసిన కావ్యాలంకార చూడామణి చూశాడో లేదో. పెద్దన ఉదాహరణ లక్షణాలు చెప్తూ ఒక్కొక్క విభక్తికి ఒక అధిదేవతను చెప్పాడు. అనంతుడు కూడా అలాగే చెప్పాడు గాని పెద్దన చెప్పినట్టు సద్ధళి, విద్ధళి మొదలైన ఉదాహరణ భేదాలను చెప్పలేదు.

ఈ గ్రంథంలో ఛందస్సు గురించి విపులంగా, వ్యాకరణం గురించి కొద్దిగా చెప్పిన అనంతుడు అలంకారాలకు ముఖ్యమైన రసం గురించి విపులంగా ఒక ప్రత్యేకగ్రంథమే రచించాడు. దాని పేరు రసాభరణం. అయితే గద్యలో దీనిని అనంతుడు 'రసాలంకారం' అని పేర్కొన్నాడు కొందరు దీనిని రసార్ణవం అని పిలుస్తున్నారు.[17] ఇదికూడా నాలుగు అశ్వాసాల గ్రంథం, ఇందులో 344 గద్యపద్యాలు ఉన్నాయి. ఒక్కొక్క అశ్వాసానికి ఒక్కొక్క పేరుపెట్టాడు. మొదటి అశ్వాసంచివర అది సంజ్ఞాప్రకరణమని, తరువాత మూడూ వివిద ప్రకరణాలనీ ఇలా చెప్పాడు.

> ఆరయ సంజ్ఞాపకరణ-మీరీతి దనర్చి వెలయు నిట రత్యాది
> స్సారప్రకరణమును శృం - గార ప్రకరణము నాయకప్రకరణమును[18]

[రసా. పుట 7]

ఈ అలంకార శాస్త్రాన్ని అనంతుడు చాలా చక్కగా రచించాడు. విన్నకోట పెద్దన మనకు మొదటి అలంకార గ్రంథాన్ని ఇచ్చాడు. అయినా అనంతుని గ్రంథంలో రసవివరణ స్పష్టంగా ఉంది. "లక్షణముల

15 అనంతుని ఛందం - మూడవముద్రణ - పుట 57.
16. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తు పత్రికలు-సంపుటాలు 32,37,38
17. అనంతుని ఛందం-మొదటిముద్రణ పీఠికలో గిడుగు సీతాపతిగారు
18 రసాభరణాన్ని ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తువారు ప్రచురించారు

కుదాహరణముల నిచ్చుటలో గొన్ని తావుల బెద్దనకంటె ననంతునిదే పైచేయి యైనదని నా యుద్దేశము" అని చాగంటి శేషయ్యగారు అన్న మాటలు అక్షరాలా నిజం.[19] చూడండి. 4వ ఆశ్వాసంలో దుష్టనాయకుని కిచ్చిన ఉదాహరణ.

(పద్యాలకు నెంబర్లు వేయలేదు. కాబట్టి పుటలు పేర్కొంటున్నాను.)

చనుటెద పిన్నదాన నను జాయలు వల్కకు వేటసన్నదూ
వనతరువల్లకీకుసుమవాసనగంధము కంటకాగ్రసం
జనితము లిప్రణంబులు ప్రచండపు టెండచెమర్పుటల్ సతీ .
ఘనముగ మోవిగందుట తగన్ విను శంఖరవం బొనర్పగన్ [రసా. పుటలు 31,32]

నాయకుడు అన్యకాంతాసుఖం పొంది వచ్చాడు ఘుమఘుమలాడుతున్నాడు ఒంటిమీద రక్కులు ఉన్నాయి. ఒళ్ళంతా చెమట పోస్తోంది. మోవి బాగా కందింది. తను వేటకు వెళ్ళివచ్చానని, అడవిలోని పువ్వులవాసనే ఒంట బట్టిందని, ముళ్ళవల్ల ఒళ్లు గీసుకుపోయిందని. ఎండ తీవ్రతవల్ల చెమటలు పోస్తున్నాయని , శంఖం బాగా ఊదడంవల్ల మోవి కంది పోయిందని నాయికతో నచ్చచెప్తున్నాడు.

ఆడవాళ్ళ కళ్లు మగవాని అబద్ధాలను ఇట్టే పట్టేస్తాయి పైసంజాయిషీ నమ్మి ఉండదు. అయితే చేపలలాగా ఉండే ఆమె కన్నులను, బాగా కఠినంగా ఉండే వక్షోజాలను శ్రీహరి మెచ్చుకో లేదట ఎందుచేత నంటే, ఇలా చమత్కరిస్తున్నాడు, చూడండి

తెరవాలికకన్నుల క్రొ - మ్మెరుగులు గచకఠినతయును మెచ్చులె హరికిన్
నెరమినై శాబేలై - వరలె నతం డనిన నింతి వదనము వంచెన్ [రసా. పుట 27]

నాయికలలో స్వీయ, పరకీయ, పణ్య అని మూడు రకాలు ఉంటారు. పరకీయ లక్షణాన్ని ఇలా చెప్పాడు. చూడండి.

అత్తయు నూర లేదు మగడా మరి మందకుబోయి రాడు నే
నిత్తరి నొంటి నుందు దనియే జను తెంచితి గృష్ణరాయ నీ
చిత్త మెరింగి మూలదేస జీకటి దాచినదాన వెన్నగో
దొత్తున నుండి యేల నను నూరకె చూచెదు తొంగిచూపులన్ ? [రసా. పుట 33]

19 ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 5-వ సంపుటం, పుట 263

ఈ పద్యంలో హాలుని గాథాసప్తశతిలోని ఒక గాథఛాయలు లేకపోలేదు. అనంతుడు ప్రాచీనగ్రంధాలను బాగా చదివినవాడు. రసాభరణానికి పీఠిక వ్రాసిన కోపల్లి శివకామేశ్వరరావుగారు ఇలా వ్రాశారు : "రసాభరణమును తెనుగున వ్రాసిన యనంతామాత్యుడు విశ్వనాథుని దర్పణమును, ముమ్మటుని కావ్యప్ర కాశమును గూడ మేళవించి యం దేవిషయమున ప్రశస్తమయినదో దాని నెల్ల గ్రహించినా డనవచ్చును."[20] అయితే అలంకార శాస్త్రంమీద సమగ్రంగా, కూలంకషంగా పరిశోధనలు చేసిన బులుసు వెంకటరమణయ్యగారు ఇలా వ్రాశారు : "విషయనిరూపణమును బట్టి ఇది చాలవరకు విద్యానాథుని ప్రతాపరుద్రీయమునే యనుకరించుచున్నది. దర్పణాదుల ననుకరించుచున్నట్లు తోచదు. ప్రతాపరుద్రీయానుక్త విషయమున గ్రంథాంతర్థ సాహాయ్య మపేక్షింపబడ వచ్చును."[21]

అనంతామాత్యుడు ముమ్మటుని కావ్యప్రకాశమును బాగా పఠించినవాడే. అందులో ఈ క్రింది శ్లోకం చాలా ప్రసిద్ధమైనది.

కావ్యంయశసే ర్థకృతే వ్యవహారవిదే శివేతరక్షతయే
పద్యఃఫలనిర్వృతయే కాంతాసమ్మితత యోపదేశయుదే.

దీనికి అనంతామాత్యుడు తాను వ్రాసిన సాహిత్య శాస్త్రంలో అనువదించక పోయినా తన మొదటి గ్రంథమైన భోజరాజీయంలోనే ఇలా అనువరించాడు:

సకలవిద్యలయందు జజర్పింప గవిత యుత్కృష్టమం డ్రది నిత్యకీర్తికొరకు
నర్థాప్తికొరకును వ్యవహారలక్షణం బెరిగెడుకొరకు ననేకవిధము
లగు నమంగళములపహరియించుకొరకు నుచిత నిత్యసౌఖ్యసంసిద్ధికొరకు
నొరర గాంతాసమ్మితోపదేశంబున బ్రీతిమై హితమాచరించుకొరకు
వయ్యెగాన బెద్ద లాలాచరించెద రంచు
నేర్చుకొలది గృతి యొనర్చఁబూని
యస్మదీయకృతికి నధిపతి గావింప
వర్చు దెవ్వ రొక్కొ యని తలంచి.

[భోజ. 1-60]

కావ్యాన్ని కాంతా సమ్మితంగా వ్రాసేవాళ్లు మన తెలుగు సాహిత్యంలో ఉత్తరోత్తరా అరుదయ్యారు. ఆడవాల్లూ మగవాళ్లూ కలసి చదువుతున్నప్పుడు

20 రసాభరణం, భూమిక, పుట 3

21 ఆంధ్రాలంకారవాఙ్మయచరిత్రము, పుట 16

వనితలు సిగ్గు పడనిదే కాంతాసమ్మితమైన కావ్యం. మన ప్రబంధకవులు కాంతా సమ్మితమైన కావ్యం వ్రాశారుగాని ఆ కాంతలు కులకాంతలు కారు, వారకాంతలే. అనంతుడు నూటికి తొంభైతొమ్మిది వంతులు కులకాంతా సమ్మితంగానే వ్రాశాడు. ఏదో ఒకటి రెండుచోట్ల కుక్కల రతిని వర్ణిస్తూ చివుక్కువనే మాట వాడాడు (భోజ 6-351). అయితే అది జంతువుల సహజప్రవృత్తికి సంబంధించినది. పశుపక్షుల స్వభావాలను గమనించడంలో అనంతుడు గట్టివాడు. అతని కావ్యంలో కొన్ని పట్లు చదువుతూ ఉంటే వాల్ట్‌డిస్నీతీసిన 'ట్రూలైఫ్' చలనచిత్రాలు చూస్తున్నట్టు ఉంటుంది. చూడండి, ఒక ఎలుకపిల్లను ఎలా వర్ణించాడో.

మరియు నచ్చిరుతెలుక తన తొరటలోన యుండి వెలువలికి దనమూతి సాచుచుం దలచూసి మరలం దిగుచు నర్థ శరీరంబు దోప బిగుడి దుగుడుచు బుచ్ఛంబుం దక్కందక్కటి శరీరం బంతయు బయలుపద నించుక సేపు కంపంబునొందుచు నుండియుండి మరచి తలచినట్లదరి పడి తిరిగి తొ్రరచొచ్చుచు వెండియు నుండలేక వెలువడి శాఖామార్గంబునం గొంతద వ్వరిగి పర్ణరవంబులు కర్ణంబులు సోకిపం బెదరి కోటరద్వారంబునకుం బరతెంచుచు నిట్లు శైశవక్రీడలు నడిపి తదనంతరంబ యెలప్రాయంబు సొచ్చుడు నూగుదేసపిందెగతి నందంబగు దేహంబును, దరుణశాకినీమూలంబును బోలు వాలంబును శాల్మలితూలకంబళంబు పథంబున నత్యంతమృదులం బగు నుదరంబును నాఖుకర్ణిపర్ణంబుల మాడ్కి రిక్కించుకొని యున్న ర్ణంబులును నలంతిపూసలంటించినట్లు దనరు కనుంగవయును, నుచ్చింతపువ్వులలోని కేసరంబుల క్రియ భాసురంబగు పలువరుసయు, దన వయోరూపంబున కనురూపంబులగుచుండజెలంగి సెలగొమ్మ లెక్కి వ్రేలుచు బలిష్ఠంబులగు తిర్యశ్శాఖలపై ద్రుళ్లగింతలు పెట్టుచు నాకుజొంపంబులు సొచ్చి దాగుచు నిటు బహువిధంబుల విహరించుచుండు నమ్మూషకమయోషంజూచి యొక్క మూషకతరుణ పురుషుండు వివశాంతఃకరుణుం డగుచు జారచుర నాౖమాకు ప్రాకి వేగిరపడి చెనకిన నది కినుకలోడ. [భోజ. 4-19]

మద మొదవంగ మూషకకుమారసమూహము వెన్నుసమ్మైౖ
పొదవిన వాల మూర్చుచు బ్రబుద్ధ విటుండురుధైర్యమూలమున్
జెదరగ ద్రవ్యగోళ్ళగొని చెక్కిలి వ్రేసిన మూర్ఛవోయి తా
గదలకయుండె కాముబడిగంటదొడింబడియున్నకైవడిన్. [భోజ. 4-20]
భువి నట్లకాదె యువతియు గవితయు - సహజప్రసంగగతి నొందినచో
దివిరి కదుబల్మి చేసిన-నవి సరసత యుడిగి విరసమయి చనుటరుదే?
[భోజ.4-21]

ఎలుకపిల్ల నిలా వర్ణించినట్లే ఒక ఎం(డకాయపిల్లను కూడ చక్కగా ఇంకొక చోట వర్ణించాడు [భోజ. 6-274 నుండి]. ఈ ఎం(డకాయపిల్ల గంగాయా(త చేస్తానంటుంది. ఇది ముందు తన తల్లికి వేసిన (ప్రశ్నలు ఎంతో ముగ్ధంగా ఉంటాయి. చూడండి.

నరలోకం బెటువంటిది – సురలోకం బెట్టి, దీవు చూచితె? మనమం
బిరముల సాటివి యానో – విరచితగతి నింతకంటె విస్తీర్ణములో ?
అందుండెడివారికి మన – చంద మొ రూపములు వేరెచందమొనాకా
చందము వివరింపుమనిన – నందను మాటలకు దల్లి నవ్వుచు బల్కెన్.
[భోజ 6-282, 283]

ఎలుకను, ఎం(డపితను వర్ణించడం ఒక ఎత్తు, గోవును దాని పెయ్యను వర్ణించడం ఒక యెత్తు, చూడండి. పెయ్య పాలు తాగుతూ ఉంటే ఆవు కదలనైనా కదలలేదట.

కొడుకు చను(గోలుచున్నంత దడవు దల్లి
యడుగుదిరుగక కదలక యన్యచిత్త
గాక పై నీగ సోకిన గదలకుండె
నెమ్మి బాషాణధేనువు నిలిపినట్లు.

పాలు (తాగాక ఆ దూడపెయ్య వేసే చంగనాలు ఎలా వర్ణించాడో చూడండి.

పొట్టపొంగున దల్లి పొది వాసి వీధికి బారి (క్రమ్మరు బెద్ద పరువుతోడ
దలమెత్తి చూచుచు బలుమారు దనుదల్లిపిలువంగ నిటనటబొలసియాడు
నిలమీద మోమిడి యేమేని మూర్కొను బసివెట్టుకొనుచు ద(శ్రా)ంత
నంతంత బసిబిడ్డ లడ్డంబుసుడిసిన జంకించి మిన్నంట బొకళించు [మందు
నిట్లు శైశవ(క్రీడల నెసగుచున్న
కొడుకుదెసజూచి కన్నీరు (గక్కుకొనుచు
'గటకటా ! యిట్టి నెత్తురు గందు నిచట
నైచిపోవంగ వలసినే నీచగతికి!'
[భోజ. 6 -25]

అప్పుడు ఆవు తన బిడ్డను పిలిచి నీతిబోధలుచేసి పులికి ఆహారంగా పోతుంది. ఇలాంటి ఆవును తెలుగుసాహిత్యంలో సృష్టించిన అనంతామాత్యుడు నిజంగా ఆవుకన్నా సాధువే. అయితే ఇంతకన్నా గోవులాంటి కవి మనకు లేక

పోలేదు. ఆయనబమ్మెరపోతరాజుగారు. అయితే ఆయనకు అనంతుడు చాలా విషయాలలో మార్గదర్శి. చూడండి. పోతరాజుగారి ఈ పద్యం చాలా ప్రసిద్ధమైంది.

కుప్పించి ఎగసిన కుండలంబుల కాంతి గగనభాగం బెల్ల గప్పికొనగ
నురికిన నోర్వక యుదరంబులో నున్నజగముల వ్రేగున జగతి గదల
జక్రంబు జేపట్టి చనుదెంచు రయమున బైనున్న పచ్చని పటము జార
నమ్మితి నాలావు నగుబాటు సేయకు మన్నింపు మని క్రీడి మరలదిగున
గరికి లంఘించు సింహంబు కరణి మెరసి
నేడు భీష్ముని జంపుదు నిన్నుగాతు
విడువు మర్జున ! యనుచు మద్విశిఖవృష్టి
దెరలి చనుదెంచు దేవుండు దిక్కు నాకు. [భాగ. 1-185]

దీనికి అనంతామాత్యుడు చక్కని వరవడి పెట్టాడు. చూడండి :

ఉంకించి యెగయుచో నుభయపార్శ్వంబుల
పర్వతంబులును గంపంబునొంద
బక్షనిక్షేపణప్రౌఢిమ నెరపుచో
గారాకులటులల మేఘములు దూల
గమనీయబహుచిత్రగతుల నేపారుచో
సురవిమానంబులు నూరగిలగ
నిద్దంపుచూపులు నిగిడించుచో శంబు
తొడవు పాములకు దల్లడము గదుర

గరుడగమనుండు వచ్చెన కాదలంచి
నెమ్మి దళుకొత్త ప్రమథగణమ్ముతోడ
గదలి బాలేందుశేఖరుం డెదురునడవ
నిగిడె గరుడుండు కైలాసనగముపైకి. [భోజ. 7-34]

తన అనంతరకవులకు తాను ఎలాగ మార్గదర్శకుడో అనంతుడు అలాగే తనుతన పూర్వులు చేసిన బాటలో నడిచాడు. చూడండి. ఇది భోజరాజును ప్రశంసించే పద్యం.

చర్చింపరెండవ చంద్రుడు మూడవ యశ్విని నాలవ యగ్నిదేవు
డైదవ లోకపాలాఖ్యు డారవ పాండుసంతాన మేడన చక్రవర్తి
యెనిమిదవనయగు నన్మనీశుడాతొమ్మిదవయగు భోగివతి పదియవ విరించి

పదునొకండువచ్ఛ్రకపాటి వం(డెండవ శూలి పదూమడవ సూర్యుడనగ
దనరు గాంతిరూపమున (బతాపమున స
త్యమున ధర్మచరిత నాజ్ఞ శుచిని
భూరిసత్త్వమున (బబుద్ధత గలిమిని
భూతి దేజమునను భోజవిభుడు. [భోజ. 7-245]

ఇటువంటి అంకెల సంవిధాన మున్న పద్యాన్ని మనం ఇంతకుముందు గుర్తించాం.[22] భోజరాజు రెండవ చం(దుడు, మూడవ అశ్వని అని వరుసగా అనంతుడు వర్ణించినా అతడు మా(త్రం తెలుగుభాషలో మొదటి గడుసువాడు.

22 సమ(గఆం(ధసాహిత్యం, II, కాకతీయసంపుటి, (1965), పుట 191

5
కొలని గణపతిదేవుడు

తెలుగు భాషలో నాటకాలు లేవనీ, ఉంటే గౌరన చాలా మంచి నాటక రచయితగా రాణించే వాడనీ చెప్పుకొన్నాం. అయితే గౌరనకాలం లోనే తెలుగులో నాటకాలు వ్రాసిన మహానుభావుడు లేకపోలేదు. కొలను గణపతి దేవుడనే కవి శివయోగసారమనే గ్రంధాన్ని వ్రాశాడు. దాని అవతారికలో అతని గురువు ఇలా అన్నాడు.

మరియును శివపరముల యై-నెరయు కృతుల నాటకముల నేర్పు జనులం
దరు నౌనౌనని పొగడగ-కరకంఠుని కరుణ రచన కావించి తిలన్.
[శివయోగ. పీఠిక, 92]

ఇతని కృతులన్నీ దేశితెనుగులో ఉండేవని ఇంతకు ముందు పద్యంలో ఆ గురువే చెప్పాడు.

పశుపాశపతిజ్ఞానము-నశరీరభవవిజయమనేబోధముగా
విశదములగు నీకృతులన-దృశగతి చెప్పి దేశితెనుగున తెలియన్.[1]
[శివయోగ. పీఠిక, 91]

దురదృష్టవశాత్తు కొలని గణపతిదేవుడు రచించిన నాటకాలు, పశుపాశ పతిజ్ఞానము, అశరీరభవ విజయంమొదలైన కృతులు లభించలేదు. దొరికిన వల్లా అతని శివయొగసారం, మనేబోధలు మాత్రమే. ఈ రెండింటిలో శైవమతబోధ, వేదాంత ప్రబోధం తప్ప రసానందమిచ్చే కథాకథనం లేదు.

1. ఈ పద్యంలో యతిభంగాలు, గణభంగాలు ఉన్నాయి.

అయితే శివయోగసారం పీఠిక చారిత్రకంగా మన కెంతో పనికివస్తుంది.[2]

కాకతీయసామ్రాజ్యచరిత్రలో కొన్ని ఘట్టాలను ఈ శివయోగసారంపీఠిక సహాయంతోనే పూరించగలం. పాల్కురికి సోమనాథునికి శిష్యుడై అతని ప్రీతికోసం డోకి వర్రు అగ్రహారాన్నిశివభక్తులకు ప్రతాపరుద్రచక్రవర్తి చేత ఇప్పించిన ఇందులూరి అన్నయదేవుని వంశచరిత్ర అంతాఈ శివయోగసార పీఠికవల్లనే తెలియవస్తున్నది. ఈ అవతారికను ఆధారం చేసుకొనే చిలుకూరి వీరభద్రరావుగారు 'అన్నయదేవుడు-వింతచరిత్రాంశములు' అనే వ్యాసం వ్రాసి కాకతీయచరిత్రలో ఒక ప్రకరణాన్ని సవరించారు.[3]

కొలను గణపతిదేవుడు తన గ్రంథం అవతారికలో ఇందులూరివారి వంశచరిత్రను ఇంత విపులంగా వ్రాయడానికి కారణం లేకపోలేదు. అది తన వంశచరిత్రే. ఇందులూరివారి వంశంలో ఒక శాఖకే ఉత్తరోత్తరా కొలనువారనే ఇంటిపేరు వచ్చింది ఆ సంగతులు తెలుసుకొందాం.

కాకతీయసామ్రాజ్యాన్ని పరిపాలించిన గణపతిదేవచక్రవర్తికీ, అతని కుమార్తె రుద్రమదేవికీ మగసంతానం లేదు. అందుకే గణపతిదేవుడు తన జీవితకాలంలో కుమార్తెను గద్దె కెక్కించాడు. ఆమె తన మనుమణ్ణే దత్తత చేసుకొంది. తన కుమార్తె రాజ్యపరిపాలన సుస్థిరంగా ఉండాలంటే మంత్రిదండనాదులు విధేయులైనంతమాత్రాన చాలదు. బంధుత్వాలుకూడా ఉండాలని గణపతిదేవుడు భావించివుంటాడు. రుద్రమదేవికుమార్తెలను మాండలికులకు, మంత్రులకు ఇచ్చి పెళ్ళిచేయించాడు. రుద్రమదేవికి ముమ్మడమ్మ, రుయ్యమ్మ అనే ఇద్దరు కుమార్తెలు ఉన్నారు పెద్దపిల్లను నిడుదవోలు మండలాన్ని పాలించే మహదేవరాజుకు ఇచ్చి పెళ్లిచేయించాడు. రెండవ కుమార్తె రుయ్యమ్మను తమ కొలువులో వున్న ఇందులూరి పెద్దగన్నయ్యగారి అబ్బాయి అన్నయదేవుని కిచ్చి వివాహం జరిపించాడు.

ఈ ఇందులూరివారు అప్పటికి మూడుతరాలనుంచీ కాకతీయ చక్రవర్తుల కొలువులో మంత్రులుగా, దండనాథులుగా ఉంటున్నారు.

2 ఈ పీఠిక కాకతీయసంచికలో అనుబంధంగా ప్రకటించారు. పుటలు 10-20.

3 'సుభాషిణి' పత్రికలో సంపాదకుడు వందిరి మల్లికార్జునరావుగారు ప్రథమ సంచిక అక్టోబరు 1927

అన్నయదేవుడు గొప్పపరాక్రమవంతుడు. ఇతడు కారణజన్ము డనీ, ఒక యతి తన కడపటి జన్మ ఈ విధంగా ఎత్తాలని కోరుకుని అన్నయదేవుడుగా జన్మించాడనీ లోకులు చెప్పుకొనేవారు. ఇతడు ఓరుగల్లు దగ్గర్నుంచి తూర్పున సింహాచలం దాకా ఎన్నో భూములు చిన్నప్పుడే జయించాడు. ఇతడు తన పెదతండ్రి సోమనగారితో ఈ దండయాత్రలలో పాల్గొని ఉంటాడు. ఏమంటే సోమన్న కూడా ఓరుగంటికి తూర్పున ఉన్న శత్రురాజ్యాలన్నీ జయించి కొలనువీడుజల దుర్గాన్ని తన స్వంతం చేసుకొన్నాడు. పెదతండ్రీ, అన్న దేవుడూ రెండుసార్లు ఓరుగల్లునుంచి తూర్పున దిగ్విజయం చేయవలసిన అవసరం ఉండదేమో, ఇందులూరి సోమన్న కొలనువీడుదుర్గాన్ని సాధించి స్వంతం చేసుకొన్నాడు. అందుచేత గణపతిదేవచక్రవర్తి అతణ్ణి కొలను సోమన్న అని పిలువసాగాడు. అదే రూఢిఅయిపోయింది. దానితో ఇందులూరివారి వంశంలో సోమన్నగారి సంతతికి 'కొలను' వారు అనే ఇంటిపేరు వచ్చింది. వారు ఇందులూరువారికి ఉండే బిరుదులతోనే కొలనువీడు పాలిస్తూ ఉండేవారు. కొలనువీడు అంటే అదేదో ఊరు అనుకోకండి. నేటి ఏలూరునే ఆనాడు ఆ పేరుతో పిలిచేవారు.

కొలను సోమన్నగారి తర్వాత అయిదోతరంలో శివయోగసారం వ్రాసిన గణపతిదేవుడు జన్మించాడు. అంటే ఇతడు సోమన్నగారి మునిమనమడిమనమడు. ఇందులూరి అన్నమంత్రికి రాజచౌహత్త మల్లు డనే బిరుదు వుంది. అది వంశక్రమానుగతంగా ఈ గణపతిదేవునికి కూడా ఉంది. ఇతడు మంత్రిగా, దండనాథుడుగా పేరుపొందకపోవచ్చు. కాని సగర్వంగా తాను అన్యనారీసహోదరుడ నని, యోగిజన పదపంకేరుహ మత్తమధుకరుడననీ, అన్యస్తుతీ పరాఙ్ముఖుడ ననీ, శివస్తుతిసుముఖుడననీ చెప్పుకొన్నాడు. ఇతడు సేవించినయోగులు శివయోగులు. అందులోనూ శ్రీగురుచన్నసదాశివయోగికి ప్రియశిష్యుడు. ఈ యోగికవికి పరాయివాడు కాడు. సాక్షాత్తు మేనబావ. చిన్నప్పుడే సన్యసించి శివయోగిగా ప్రసిద్ధుడై ఉంటాడు. లేకపోతే మేనమరిది శిష్యుడవడానికి ఆస్కారాలు తక్కువ ఈ శ్రీగురుచన్నసదాశివయోగికి పూర్వాశ్రమంలోని పేరు ఈడూరి నూకనారాధ్యుడు. ఈ ఇంటిపేరులోని ఈడూరు నేటికీ పశ్చిమ గోదావరిజిల్లా తణుకుతాలూకాలో ఉంది.

ఈడూరి నూకనారాధ్యుడు సకల వేదపురాణశాస్త్రార్థ సారసం విజ్ఞాత, సర్వజ్ఞుడు. గురుకటాక్షంచేత సిద్ధుడైనాడు. అధ్యాత్మసంవేత్త. కాశీ మొదలైన ముఖ్యప్రదేశాలు చరించినవాడు (శివయోగపీఠిక, 85). ఇతడు శైవయోగ శాస్త్రిసారసము చ్చయాన్ని ముందే నిశ్చయించాడు. దానిని తెలుగుభాషలో చెప్పించా లనుకొని తన మేనమరదిని కొలను గణపతిదేవుణ్ణి రప్పించి "విలసంనూతనకవితానిపుణుడవు. ఇంతకుముందు నాటకాలు, శైవకృతులు చేశావు. అందుకే ఇది నియోగిస్తున్నాను" అన్నాడు.

శైవయోగశాస్త్రిసారసముచ్చయం-బేమున్ను నిశ్చయించినార
మది తెనుంగుబాస నఖిలలోకోపకా-రార్థముగ రచింపు మభినవముగ.
ఇల యజ్ఞానులయెడ కృప-కలిగి శివజ్ఞానపుస్తుకశ్లోకమునం
గలుగు యథార్థము చెప్పిన-గలుగు సుకృతమునకు మేర కలదే తలపన్?
లోకానురంజనంబుగ - మాకృప మత్కృతియు దగిన మాతృకగాదే
వేకావింపుము తెనుగున-నాకృతి శివయోగసార మను నామమునన్.

[శివయోగ. పీఠిక, 93-95]

ఈ పద్యాలవల్ల శివయోగసారం సంస్కృతగ్రంథానికి అనువాదమని తెలుస్తున్నది. దీనిని గణపతిదేవుడు రెండు భాగాలుగా రచించాడు. పూర్వ భాగంలో ఎనిమిది ఆశ్వాసాలు ఉన్నాయి. ఉత్తరభాగంలో నాలుగు ఆశ్వాసాలు ఉన్నాయి. ఈ వివరాలన్నీ ఉత్తరభాగంలోని అవతారికలో ఉన్నాయి చూడండి.

గణపతిదేవనామమున గల్గిన యే శివయోగసారముం
బ్రణుతమహాప్రబంధమున బల్కితి నాక్రియ పూర్వభాగముం
ద్రిణయునభక్తులా పన గథింతు సదాశివయోగనాథధీ
మణి యన రూఢికెక్కి గరిమంబున నుత్తరభాగ మేర్పడన్.
విశ్వేశస్థిరభక్తి పర్థిల్లగ నుర్విం బూర్వభాగాష్టసం
ఖ్యాశ్వాసంబుల గర్మయజ్ఞము దపోయజ్ఞోపకారంబు న
స్త్రైశ్వర్యప్రదమై తనర్చు జపయజ్ఞాచారముం గూడగా
విశ్వస్తుత్యగతిం బ్రబంధ మమరెన్ విద్వత్సరిగ్రాహ్యమై
ఈ యుత్తరభాగంబున - నాయతి రచియింతు నాలుగాశ్వాసములం
బాయక ధ్యానజ్ఞాన మ-హాయజ్ఞద్వయము యమిజనానందముగన్.

[ఉత్తర. అవతారిక, 2,3,4]

శైవమతప్రచారంకోసం వ్రాసిన గ్రంథం కాబట్టి ఇది సార్వజనీనం కాదేమో అనిపించవచ్చుగాని ఇందులో అందరికీ వర్తించే నీతులుకూడా లేకపోలేదు. పాత్రమెరిగిన దానం మంచిదని రుజువుచేస్తూ అవుకు గడ్డిపెట్టినా పాలు ఇస్తుంది; పాముకు పాలుపోస్తే విషం కక్కుతుంది అని ఎంత చక్కగా చెప్పాడో చూడండి.

ప్రమదముతో నొకింతయిన బాత్రున కీవి మహాఫలం బగన్
బ్రమసి యపారవిత్తము లపాత్రున కిచ్చిన గీడుపొందు హ
సము నొసగంగ దుగ్ధముల జాలగ ధేనువు లిచ్చు నట్టి దు
గ్ధము లొసగన్ విసం బొలుకుగాదె భుజంగమయూథ మిమ్మహిన్.[4]

ఈ శివయోగసారాన్ని పరిశీలిస్తే ఇలాంటివి ఎన్నో దొరకవచ్చు. ఈ కృతిని రచించడానికి ముందు కొలను గణపతిదేవుడు దేశితెనుగులో నాటకాలు మొదలైనవి వ్రాశాడని చెప్పుకొన్నవాటిలో మానసబోధ ఒకటి. ఇది 459 పాదాల ద్విపదగ్రంథం. ఇందులో చివర "ఉర్విపై గాంతానసహోదరుం డనగ గణపనారాధ్యులం గరుణించు శివుడు" అని వుంది. శివయోగసారంలో గణపతిదేవుడు తాను అన్యకాంతాసహోదరుడనని చెప్పుకొన్నాడు. ఈ సంగతి తన తొలిరచనలలోకూడ చాటుకొన్నాడన్న మాట.

గణపనారాధ్యుడనే కవి 'సర్వశాస్త్రిమంజరి' అనే ద్విపదకావ్యాన్ని వ్రాశాడు. అందులో కవి తనకు పరనారీ సహోదరుడనే బిరుదు చెప్పుకోలేదుగాని తన అన్నగారు రామరాజుకు పరసతిసోదరభావంబు బిరుదు" అని చెప్పాడు. శివయోగసారం. మనోబోధ వ్రాసిన గణపనారాధ్యుని తండ్రిపేరు ఆదిమూలుడు. అందుచేత ఇద్దరూ ఒకరు కారని చెప్పాలి. అదీకాక తొలి గణపనారాధ్యుడు (అంటే స్వరశాస్త్రిం వ్రాసిన కవి) ప్రతాపరుద్రుని కాలం లోనూ, ఆ తరువాత ఓ రెండు పుష్కరాలూ జీవించి ఉంటాడు. అతని అన్న రామరాజు ఢిల్లీసుల్తాన్‌చే మన్ననలు పొందినట్లు స్వరశాస్త్రిమంజరిలో ఉంది.[5] అయితే ఈ గణపనారాధ్యుడు కొలని

4 శివయోగసారం, పూర్వభాగం

5 ఈ సర్వశాస్త్రమంజరిని వేలటూరి వెంకటరమణయ్య టి.వి రంగాచార్యులుగార్లు తమ హంపీయాత్రలో సంపాదించారు దీని గురించి వేలటూరివారు భారతి 12వ సంపుటి 1వ సంచికలో వ్రాశారు సర్వశాస్త్రమంజరి వ్రాతప్రతిని మిత్రులు నిడుదవేలు సుందరేశ్వరరావుగారు నాకు దయతో ఇచ్చారు

గణపతిదేవుని పూర్వీకుడై ఉంటాడు. గోత్రాలు ఒకటే. ఒక రాజ్యంలోనే మంత్రులుగా కొలువుచేసినవారిసంతతిలో వాళ్ళు, మొదటి గణపనారాధ్యుడు ఈ వంశంలోని 4వ తరంలోనూ, రెండవగణపనారాధ్యుడు 8వ తరంలోనూ ఉంటారు

ఉమామహేశ్వర సంవాదరూపమైన స్వరచింతామణి అనే 25 అధ్యాయాల గ్రంథం ఒకటి సంస్కృతంలో ఉంది. స్వరశాస్త్రం అంటే సంగీతానికి సంబంధించిందని పొరబడవచ్చునుగాని, సంగీతానికీ దీనికీ సంబంధం లేదు. ఇది యోగశాస్త్రం. ఇందులో పిండోత్పత్తి దగ్గరనుంచి శకునాలూ వశ్యమూలికలు దాకా ఎన్నో విషయాల గురించి చెప్పారు.[6] ఈ స్వరచింతామణికి గణపనారాధ్యుని స్వరశాస్త్రమంజరి ముక్కస్య ముక్క అనువాదం కాదుగాని రెండుగ్రంథాలలోని విషయాలూ ఒకటే. "మహిమీద ముఖ్యమైయున్నయోగశాస్త్రము లెల్ల యోచించి చూచి జీవహితంబుగా జీవునిబట్టి తెరగొప్ప జనులెల్ల తెలియునట్లుగను స్వరశాస్త్ర మంజరి"ని గణపనారాధ్యుడు వ్రాశానన్నాడు. ఈ స్వరచంతామణిని కూడా చూసి ఉంటాడు.

మొదటి గణపనారాధ్యుని స్వరశాస్త్రమంజరిని రెండవ గణపనారాధ్యుడు, అంటే కొలను గణపతి దేవుడు చూసిఉంటాడు. శివయోగసారం లోని కొన్ని భావాలకు, దీనికి పోలికలు ఉన్నాయి. వీటిని తైపారువేయడం వేరే పరిశోధన. శివయోగసారం వ్రాయడానికి ముందు గణపతిదేవుడు స్వరశాస్త్రాన్ని చదివాడనీ, మొదటిగణపనారాధ్యుని అన్నలాగ పరసతి సోదరభావంబు బిరుదుగా పెట్టుకొన్నాడనీ చెప్పుకొనడమే ఇక్కడ ముఖ్యం. ఈ బిరుదు పెట్టుకొనడంవల్ల శివయోగసారం, మనోబోధ వ్రాసింది ఒక్కరే అని తెలుసుకొనడానికి వీలవుతున్నది. ఈ మనోబోధను నిడుదవోలు సుందరేశ్వర రావుగారు పరిష్కరించి ప్రకటించారు.[7] ఇందులో గణపతిదేవుడు వైరాగ్యాన్ని చాలా తేటమాటలలో చెప్పాడు, పాపాత్ముడు భక్తి మార్గాన్ని చేపట్టడని ఇలా అన్నాడు :

---

6. సంస్కృతస్వరచింతామణిని ఆంధ్రపబ్లిషింగ్ హౌస్ (వేపేరి మద్రాసు)వారు అచ్చు వేశారు (1955). ఈ యోగశాస్త్రాన్ని తెన్మకం శ్రీ రంగాచార్యులుగారు పరిష్కరించారు

7 మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయం వారి బులెటన్, 1950-పుటలు 61-77.

అలరుల కానికి నలరునే మిడుత ?
మృదుశంఖనాదంబు మెచ్చునే చెవుడు ?
కొమరారు నృత్యంబు కోరునే చీటి ?
కస్తూరి వెరుకునే గ్రామమానుకరము ?
వెలయ సౌభాగ్యంబు వెదకునే గూబ ?
తనరారి చతురత దనరునే యెద్దు
పాపాత్మునకు నేల భక్తుని క్రియలు ? [మనే. 396-402]

ఈ వైరాగ్యబోధలోని భావాలు నాటినుంచి నేటిదాకా ప్రచారంలో ఉన్నాయి. "కర్రలే చుట్టాలు. కట్టెలే బంధువులు కన్నతల్లెవ్వరే చిలుకా" అని, పోయేనాడు ఎవరూ వెంబడిరారని మనతత్త్వాలు బోధిస్తాయి. గణపతిదేవుడు మనేబోధ ఎలా చేస్తున్నాడో చూడండి.

మాయ బంధుల నేల మరిగెదవు మనస
చుట్టాలు పక్కాలు సుతులు సోదరులు
కలిమిలో సరి, వారు కలిమి గుందినను
సిరవోయెనని తన్ను జేరంగ నీరు
కొంటెపెంపున మాన దూలపోనాడి
ఏమేడ, మీరేడ ? యేమి పోరామి
అని పెక్కుభంగు లందంద బలుక
పగల సందడి నేర్చి వాసికి బాసి
మాటలు దలపోసి మది నీవు గుందు
చుండుట కోపుదే ఉండవు మనస !
ఎవ్వరెవ్వరివారు ఏమిపోరామి?
చావు మాన్పగ లేరు చా దోడరారు
తన చేయు పుణ్యంబు తన తోడు నీడ [మనే. 195-207]

మనేబోధలోని ఈ భావాలు గణపతిదేవుని అనంతర కృతి శివయోగ సారంలో కనబడతాయి. చూడండి.

మొత్తములు గట్టి తగు భృత్యులును జుట్టములు
నత్తికొని యుందుదురు నిత్యమును మర్త్యులో
విత్తనబహుళంబైన యత్తరిన యొక్కయెడ
విత్త మెడత్రెవ్వదును దత్తరముతో దా

నొత్తుకొని నీదుకద కొత్తుమన నేటి కని
రిత్తలును నుగ్గలును నెత్తికొని యాదం
జిత్తమున సంతతము నుత్తలము నొందుటకు
నుత్తములు చూచి మరి మ్మెత్తురే ధరిత్రిన్ ! [ఉత్తర. 1-1282]

ఏవారైనను వారలేనువుదు రూహింపగంగ నెవ్వారికిం
జావామాన్పగ లేరు వారు పిదపం జా దేదురానైనలే
రావేగంబున దేద జచ్చినను గర్మాయత్తులై యన్యలో
కావాసంబున కేగుచుందుదురు. తథ్యంబంతయుం జూదగన్.
[ఉత్తర. 1-283]

మనే బోధలోని వైరాగ్యాన్ని వేమన్నగారు కూడా అలవరచుకొన్నారు. ఇందులోని కొన్ని పాదాల మువ్వలు అతని ఆటవెలదుల పాదాల గజ్జెలైనాయి. 'తలలు బోడులైన తలపులు బోడులా?' అన్నారు వేమన్నగారు. గణపతిదేవుడు ఏమన్నాడో చూడండి.

వెంట్రుకల్ చీరలు విడిచిపోయినను
మాయలు విడుచునే మనస భావింప
తలబోడిచీరయు తలపులో నెపుడు
తలపని వదుచుల తత్త్వజ్ఞులంద్రు. [మనే. 339-342]

గణపతిదేవుణ్ణి వేమన్నగారు చాలాసార్లు చాలాచోట్ల అనుకరించారనే చెప్పాలి. చూడండి

ఆవులు పలుచాయలై యుండుగాక
పాలు నాచాయలై బరగునె చెపును ?
జాతులు పెక్కని చాటిన నేమి .... ? [మనే. 383-390]

ఈ మాటలు వేమన్నగారు ఎలా అనుకరించారో చూడండి :

కనగ సొమ్ము లెన్నో-కనకంబు నొక్కటి
పసులవన్నె లెన్నో -పాలునొకటి
పుష్పజాతు లెన్నో పూజ యొక్కటి సుమీ
విశ్వదాభిరామ వినుర వేమ !

ద్విపదలను నడిపించడంలో గణపతిదేవుడు గౌరనకు ఏమాత్రం

తీసిపోడు. ఒక్కొక్క పాదంలో రెండు అంత్యప్రాసలు పెడుతూ చక్కగా కదనుతొక్కిస్తాడు. చూడండి.

దేహంబుతెరగెల్ల తెలియజెప్పెదను
మోహంబు ఎడబాసి ముదమార వినుము
హేయంబులకు దిట్ట యెమ్ములపుట్ట
మజ్జంబు నిలయంబు మలయపదనంబు
శోణితంబుల కుంట శుక్లంబుపెంట
చీముకరాటంబు శ్లేష్మఖాండంబు
ముదిమియుండెడు యిక్కమూత్రంపుబొక్క
అదియైన నిలచునే యచలంబుగాక
నీరు బుగ్గయుబోలి నరవంబగును [మనో. 235-243]

దేహం ఎంత హేయమైనదో చెప్పి, అటువంటిదాని మీద మమకారం పొందినా అది శాశ్వతంగా ఉండదనీ, నీటిబుడగ అనీ చివర చెప్పడంలో వైరాగ్యం శిఖరాగ్రాన్ని చేరుకొంటున్నది. ఇంత తేటతెల్లమైన దేశితెనుగులో గణపతిదేవుడు వ్రాసిన ఇతరకృతులు లభించక పోవడం దురదృష్టమే.

జనులందరు 'ఔను ఔను ' అని మెచ్చుకొన్న ఇతని నాటకాలు దొరికితే మన తెలుగు సాహిత్యంకూడా ఈ విషయంలో సగర్వంగా తలయెత్తుకొని తిరిగేది. నాటకాలు దొరక్కపోయినా నాటకాలు వ్రాసిన రచయితపేరు తెలిసింది. అదెంత కాదు ?

6

అయ్యలరాజు తిప్పయ్య

వీరశైవమతం మన దేశంలోవేళ్ళు నిలద్రొక్కుకుని విజృంభించడం ఈ సాహిత్యచరిత్రలో మనం గమనించాం. వీరశైవంలాగే వీరవైష్ణవంకూడా కొంత కాలానికి ప్రబలింది. మల్లికార్జున పండితారాధ్యుల గురించి చెప్పుకొంటున్నప్పుడు ఆయన శివుణ్ణి మించిన దైవంలేడని చెప్పడానికి తన తల ఇస్తానన్నాడని తెలుసుకొన్నాం.[1] అతడు నిప్పుముట్టుకుంటానన్నాడు శివునికన్నా వేరేదైవమున్నాడని ఎవరైనా చెప్తే వాళ్ళతల తనకాలితో తంతానన్నాడు .[2] వీరశైవుడైన ఒక తెలుగుకవి తనమతాన్ని ప్రచారంచేసుకొందుకుఇటువంటి జబర్దస్తీమాటలు చెప్పినట్టే కొంచెం తగ్గుశ్రుతి లో ఒక వీరవైష్ణవుడైన తెలుగుకవికూడ తన మతాన్ని చాటిచెప్పాడు. వినండి.

ఇల వీమీదను జాల భక్తిగలవాడే యెట్టివాడైన నే
ఖలుడైనన్ దుది నుత్తమోత్తమే డగున్ గాదన్న గొంగిడ్పెదన్
దెలుపన్ నిల్పిన నాడుకొన్న ఖరవాదిన్ గెల్పెదన్ వేదశా
స్త్ర లపద్వాక్యసుతప్రతాపరఘువీరా ! జానకీ నాయకా ![3]

---

1. సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం, ఎ. చాళుక్యయుగం.
2. పండితారాధ్యచరిత్ర, వాదప్రకరణం, పుట 711
3. ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకం, పద్యం 84.

ఈ పద్యాన్ని వ్రాసిన కవిపేరు అయ్యలరాజు త్రిపురాంతకుడు ఇతడు 'రఘువీరా జానకీనాయకా'! అనే మకుటంతో శతకం వ్రాశాడు. ఇది చాలా ప్రసిద్ధమైంది. ఈశతకం చెప్పిన తిప్పయ్య మాపూర్వీకుడు అని ఇతని సంతతి వాళ్ళు గొప్పగా చెప్పుకున్నారు. కృష్ణదేవరాయలవారి కాలానికి కొంచెం అర్వాచీనుడైన అయ్యలరాజు రామభద్రుడు ఈ తిప్పయ్యకు సాక్షాత్తూ మునిమనుమడు.[4] కొందరు మునిమనుమడు కాడు ఉత్తమనుమడే అంటారు.[5] మనుమడైనా, మునిమనుమడైనా రామభద్రకవి తనపూర్వీకుడైన తిప్పయ్యగారు ఒంటిమిట్ట రఘునాధశతకం వ్రాసిన సంగతి తన కావ్యం రామాభ్యుదయంలో ఘనంగా చెప్పుకొన్నాడు. కృత్యాదిని పద్యాలలో కాక ప్రతి అశ్వాసం చివరా గద్యలో ఇలా ప్రకటించాడు:

ఇది శ్రీవందొంటిమిట్ట రఘువీరశతక నిర్మాణకర్మఠ జగదేకఖ్యాతిధుర్యాయలరాజు తిప్పయమనీషి పర్వతాభిదాన పౌత్రాక్కయార్య పుత్రపరిశీలిత సమిద రామానుజసిద్ధాంతామాత్య ముమ్మడి వరదా చార్యకటాక్షవీక్షాపాత్ర హృదయపద్మాధిష్ఠిత శ్రీ రామభద్రకవి ప్రణీతంబైన రామాభ్యుదయ మహాప్రబంధంబునందు ప్రధమాశ్వాసము.[6]

ఈ గద్యవల్ల అయ్యలరాజు తిప్పయ్యగారు ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకం చెప్పినట్టు స్పష్టంగా తెలుస్తున్నది. అయితే శతకం మకుటంలో 'ఒంటిమిట్ట' అనే మాట మనకు కనబడదు. శతకంలోని 108 పద్యాలలోనూ ఎక్కడో ఒకటిరెండుసార్లు అరుదుగా కనబడుతుంది. ఇతడు ఒంటిమిట్టలో ఉండే రాముడిమీద చెప్పడంవల్ల శతకానికి ఈపేరు వచ్చింది. కవే ఒక పద్యంలో ఇలాచెప్పాడు:

కారుణ్యోదయ యొంటిమిట్ట రఘునాథా ! నీకు నే బద్యముల్
నూరుం జెప్పెద నూరుపేరు వెలయన్ నూత్నంబుగా నంత నా

---

4. ఆంధ్రకవితరంగిణి. 6 వ సంపుటి. పుట 12

5. వావిళ్ళవారు ప్రచురించిన ఒంటిమిట్ట రఘువీరశతకం పీఠికలో గన్నవరపు సుబ్బరామయ్యగారున్నూ, శతకకవుల చరిత్రలో వంగూరి సుబ్బారావుగారున్నూ శతక. పుట 147.

6 వీరేశలింగంగారు ప్రకటించిన రామాభ్యుదయం [పుట 26]

నేరుం బావన మాను నీకరుణ గాంతున్ భక్తి నన్నందరున్
రారమ్మందురు గారవించి రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [65]

ఈ శతకం చెప్పడానికి ముందే ఇతణ్ణి అందరూ, 'రారమ్మ' నే వారు. సామాన్యులుకారు. మహారాజులే గౌరవించేవారు. ఆ సంగతి ఇతడే ఒక పద్యంలో మొదట ఇలా చెప్పాడు.

ఆ కర్ణాటకమండలాధిపతిచే నాస్థానమధ్యంబునన్
నాకావ్యంబులు మెచ్చజేసితిని నానారాజులుం జూడగా
నీకుం బద్యము లిచ్చుచో శివుడు వాణీదేవి నాజిహ్వకున్
రాకుండ వ్యసియించు టెట్లు రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [57]

నానారాజులు చూస్తుండగా ఆస్థానమధ్యంలో కర్ణాటక మండలాధిపతి మెచ్చుకొనేటట్టు తిప్పయ్యగారు చెప్పినకావ్యాలేమిటో మనకు తెలియవు. ఇతని వంశంలో ఎందరో కవులు పుట్టారు. వాళ్లు ఈయన వ్రాసిన ఇతర గ్రంధాలను పేర్కొనలేదు ఈయన వ్రాసిన కావ్యాలను మెచ్చుకున్న కర్ణాటక మండలాధిపతి ఎవరోకూడ నికరంగా తెలియరు. అయితే మునిమనుమడైన అయ్యలరాజు రామభద్రయ్య క్రీ.శ. 1540 ప్రాంతాలవాడు కాబట్టి తరానికి పాతికేళ్ళ చొప్పున వెనుకకు వెళితే ముత్తాత క్రీ.శ. 1440 ప్రాంతాల వాడవుతాడు. ఆ కాలంలో కర్ణాటకరాజ్యాన్ని పరిపాలించిన సంగమవంశంరాజు రెండవ దేవరాయలు. ఇతని ఆస్థానంలోనే మొదట తిప్పయ్యగారు ఉన్నాకొన్నాళ్ళకు విరక్తితో దానిని వదిలిపెట్టినట్టు కనబడుతుంది. రాజులను తిరస్కరిస్తూ ఇతడు ఈ పద్యం చెప్పాడు

తన గర్వంబున దారువుంగుడగుచున్దైవంబు మంత్రంబు తం
త్రములన్ వీడగ నాడుచున్ దిరుగు నిర్భాగ్యుల్ మహారాజులై
మము నూరింపగ నేము నిన్నెరిగి నీమంత్రం బెరింగిన్ దరి
ద్రమతిన్ వేడగబోవు టెట్లు రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [59]

రాజులు ఊరించినా ఇప్పుడు లోబడలేదుగాని ఇతడు ఒకనాడు విచ్చలవిడిగా తిరిగినట్టు కనబడుతుంది.

చెడుగన్ గష్టదుష్టచిత్తుఁడ బరస్త్రీలోలుఁడన్ బాలుఁడన్
జడుఁడన్ మూఢుఁడ గొండెగాఁడను దురాచారిన్ నిషేధాత్ముఁడన్
గడుసన్ గాకరిగల్లగుల్లగపటిన్ గర్వోన్నతున్ గావు మూ
రడియున్నాఁడను నీవెదిక్కు రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [17]

ఈ పద్యంలో చెప్పిన అవలక్షణాలన్నీ నిజంగా అతని కున్నాయో లేవో తెలియదు. భక్తుడు తాను పాపినని చెప్పుకొనడం మామూలు. అయితే ఈ పద్యంలో చెప్పిన 'పరస్త్రీలోలుడన్' అనేది నిజమే అనిపిస్తుంది. ఇంకొక పద్యంలో కూడ ఆసంగతిని ఇంకొంచెం విశదపరిచి చెప్పాడు. చూడండి.

పరనారీకుచకుంభపాళికలపై బాదాబ్జయుగ్మంబుపై
గరమూలంబులపై గ పోలతటిపై గంఠంబుపై గొప్పుపై
బరువుల్ వారెడు నాతలంపులు మిమున్ భావింపగాజేసి స
ర్వరసాధీశ్వర నన్ను బ్రోవు రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [69]

ఈ పద్యానికీ, పోతరాజుగారి పద్యం 'ఆదిన్ శ్రీసతికొప్పుపై' అనేదానికి పోలికలున్నాయని పరిశోధకులు గుర్తించారు. [7] పోతరాజుగారి పద్యం చూడండి.

ఆదిన్ శ్రీసతికొప్పుపై దనువుపై నంసోత్తరీయంబుపై
బాదాబ్జంబులపై గపోలతటిపై బాలిండ్లపై నూత్న
ర్యాదం జెందు కరంబు క్రిందగుట మీదై నాకరంబుంట మే
ల్గాదే రాజ్యము గీజ్యమున్ సతతమే కాయంబు నాపాయమే ?[భాగ. అష్ట. 591]

పై రెండు పద్యాలలోనూ పాదాబ్జాలు, కపోలతటి అనేమాటలున్నాయి. కపోలతటి అనేమాటలున్నాయి. పోతరాజుగారి పద్యంలో అంసోత్తరీయం ఉంది; తిప్పయ్యగారి పద్యంలోలేదు. మొదటే పరనారీకుచకుంభపాళి కనబడుతుంది. ఈ రెండు పద్యాలకూ సంస్కృతభాగవతం ఆధారమో, లేక తిప్పయ్యగారినే పోతరాజుగారు అనుకరించారో తెలుసుకోవాలని పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు.[8]

తిప్పయ్యగారు పూర్వకవులను అనుకరిస్తారన్నసంగతి రఘువీరశతకాన్ని

7. వంగూరి వెంకటసుబ్బారావుగారి శతకకవులచరిత్ర పుట 151.

చదివితే తెలుస్తుంది. అందులో ఆయన ఇలా వ్రాశాడు

బాలత్వంబున గొంతకాలము వృథాపాల్మాలి దుర్బుద్ధినై
జాలన్ యౌవనమందు గర్వమతినై సంసారినై దుష్క్రియా
జాలభ్రాంతి జరింతుగాని నిను గాంక్ష గొల్వలే దయ్య యే
రాళంబైనది చింత వంత రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [73]

ఇది ఆదిశంకరుల 'భజగోవిందం' లోని 7 వశ్లోకానికి అనుకరణ. చూడండి.

బాలస్తావ త్క్రీడాసక్త స్తరుణ స్తావ త్తరుణీసక్తః
వృద్ధ స్తావచ్చింతాసక్తః పరే బ్రహ్మణి కోపి నసక్తః

ఈ పోలికను చూపిన వంగూరి వెంకటసుబ్బారావుగారే జానకీ పతిశతకంలోని ఒక పద్యానికి పోలిక లున్న తిప్పయగారి పద్యాన్ని చూపించారు. రెండూ చూడండి.

చిలుకను బెంచి ముద్దులకు జేడియ కుల్కుచు రామరామయన్
బలుకులు నేర్పుచున్ పలుకపైబడి మోక్ష మొసంగి తలచునే
మఱిమఱి నీకథ ల్వినియు భక్తిని నామము లుచ్చరింపుచున్
బలమగు పాపబంధమున బారగగంటిని జానకీపతీ ! [జానకీపతి శతకం,7]
చిలుకన్ ముద్దులు చిల్క బల్కుతరి రాజీవాక్షి యొక్కర్తుని
చ్చలు 'రామా, రఘురామ, రావే' యనినన్ సాలోక్యసామీప్యముల్
కొలదుల్ మీరగ నిచ్చినాడవట నీకుం బిర్దుపేరిడ్డవా
రల పుణ్యంబున కేది మేర రఘువీర ! జానకీనాయకా ! [82]

జానకీపతిశతకాలను ఇద్దరు కవులు చెప్పారు. అణి విళ్ళసీతారామకవి (క్రీ.శ. 1750), రామభద్రకవి (క్రీ.శ. 1800కి పూర్వం) అనేవారు వీటిని వ్రాశారు. తిప్పయ్యగారి చిలుకపద్యానికి పోలకలున్న పద్యం రామభద్రకవి వ్రాసిందే. ఈ చిలుకకథ తిప్పయ్యగారి కాలంతరువాత కూడ ప్రచారంలో ఉన్నదనడానికి మొల్ల వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యం సాక్ష్యం.

వారాంగన శ్రీరాముని - పేరిడి రాచిలుక బిలిచి పెంపు వహించెన్

---

8. చాగంటి శేషయ్యగారు, ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6 వసంపుటి, పుట 15.

నేరుపు గల చందంబున - నారాముని వినుతిసేయ హర్షముగాదే!
[రామాయణం పీఠిక, 22]

మొల్ల చెప్పిన వారకాంత తిప్పయగారి కాలానికి ముందుదైఉండాలి. లేదా సమకాలికురాలైనా అయిఉండాలి ఆయన తన సమకాలిక విషయాలనుకొన్ని శతకంలో గ్రంధస్థంచేశాడు. చూడండి.

చెలువంబొప్పు సువర్ణముద్ర లితరుల్ చెల్లించుటేక్రొత్తకా
కలనిముద్రలు చూడజెల్లుబడి చక్రాలంచు వేయించు మం
డలనాథాగ్రణి క్రొత్త నీ బలిమి నానావర్ణంపుందోలుము
ద్రలు చెల్లించితి విందునందు రఘువీరా జానకీనాయకా ! [ఒంటిమిట్ట 80]

ఈ పద్యంలో చెప్పిన నానారకాల తోలుముద్రల కథేమిటో చారిత్రకులు చెప్పాలి. పిచ్చి తుఘ్లక్ రాగినాణాలు వేయడం మనం విన్నాం. తోలునాణాలు వేసిందెవరో ?

నాణేం బంగారానిదైతేనే ఆ రోజుల్లో విలువ. ఇనుమునుంచి బంగారం చేయాలని ఆనాడు ఎందరో ప్రయత్నించారు. వేమన్న గారి పద్యాలలో రసవాదంప్రసక్తి ఎన్నోసార్లు కనబడుతుంది. తిప్పయ్యగారుకూడ రసవాదం సంగతి చెప్పారు. చూడండి.

కనుమాలంబగు దేహి పుల్లవుల నీకష్టంబులం బాపి ది
వ్యనుకాయం బొనరింతు వెవ్వఁడు నినున్ వ్రాకుచ్చినన్ యోగిమా
నసగేహంబుల నుండి లోహము సువర్ణచ్ఛాయగాజేయగా
రసవాదంబులు నేర్చి తౌర రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [94]

ఈ శతకంలో సమకాలికవిషయాలకన్నా భారతభాగవతరామాయణ గాధలలోని సంగతులు సహజంగా ఎక్కువ ఉన్నాయి రెండు ఇతిహాసాల లోని కథలను ఒక్కసారే చెప్పి కవి చమత్కరించడంకూడ కనబడుతుంది.

రవిసూనున్ బరిమార్చి యింద్రసుతునిన్ రక్షించినా దందునో
రవిసూనున్ గృప నేలి యింద్రసుతు బోరం ద్రుంచినాదందునో
యివి నీయందును రెండునుం గలవు ని కేదిష్టమో చక్కగా
రవివంశాగ్రణి తెల్పవయ్య! రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [92]

భారతంలో కర్ణుడు రవిసూనుడు, అర్జునుడు ఇంద్రసూనుడు, రామాయణంలో వాలి ఇంద్రసూనుడు; సుగ్రీవుడు రవిసూనుడు. రవిసూనుణ్ణి చంపి ఇంద్రసూనుణ్ణి రక్షించావననా ? రవిసూనుణ్ణి రక్షించి ఇంద్రసూనుణ్ణి పరిమార్చావనేదా ? ఈ రెండూ నువ్వు చేశావు, ఇందులో నీకేది ఇష్టం అని అడుగుతున్నాడు. ఈ ప్రశ్న తిక్కనగారు హరిహరనాథుణ్ణి "ప్రభూ, నీకు అస్థిమాల ఇష్టమా, కౌస్తుభం ఇష్టమా? కాలకూటం రుచిగా ఉంటుందా, యశోదాదేవి చనుబాలు రుచిగా ఉంటాయా ? సెలవియ్యి" అని అడిగిన శ్లోకాన్ని గుర్తు చేసింది.[9]

పురాణకథలను పేర్కొన్నాడేకాని తిప్పయ్యగారు చెప్పే కొన్నికథలు హరివంశం మొదలైన ప్రామాణిక గ్రంథాలకు విరుద్ధమైనవి చూడండి.

చెవి నీనామము విందునో యని కడున్ శంకించి కర్ణంబులన్
రవముల్ మీరిన ఘంట అంటనిడి ఘంటాకర్ణుడే తేరగా
నవి చూచిన్ వరమిచ్చినాడ వట నీయంఘ్రిద్వయీసేవక
ప్రవరుం గాచుట విమి లెక్క రఘువీరా ! జానకీ నాయకా ![91]

హరివంశంలోని ఘంటాకర్ణుడు విష్ణుభక్తుడే. హరినామస్మరణ చేసేవాడే. విష్ణునామం వినబడకూడదని చెవులకు ఘంటలు కట్టుకొనలేదు. ఈకథ ఆ పురాణానికి వ్యతిరేకమైనది. ఇంకోఘంటాకర్ణుడు ఉన్నట్టు కనబడడు.[10]

తిప్పయ్యగారి కాలానికే పురాణకథలు వేరే రూపాలను పొందుతున్నట్టు కనబడుతుంది. కొత్తపురాణాలను సృష్టించుకొనడం కూడా మొదలైంది.

ఎటువంటి పాపాత్ములైనాసరే శివరాత్రినాడు పుణ్యం చేసుకుంటే ముక్తులౌతాడని నిరూపించడానికి శ్రీనాథుడు కాశీఖండంలోని గుణనిధికథను శివరాత్రిమహాత్మ్యంగా తిరగవ్రాశాడు. సుకుమారుడు చెయ్యని పాపమంటూ లేదు. అటువంటివానికి శైవులు ముక్తిఇప్పిస్తే ఈ వైష్ణవుడు ఏమంటున్నాడో చూడండి.

---

9. మహాభారతం, విరాట 1-11.
10. పూర్వగాథాలహరిలో వేరేఘటాకర్ణుని సంగతి లేదు.

గోమాంసాశని మద్యపాని సగరిన్ గొండీదుచండాలుడున్
హేమస్తేయుడు సోదరీరతుడు కూడేకాదశిన్ భుక్తిచే
సేమూధాత్ముడు లోనుగాగలుగు దుశ్శీలాత్ములైనన్ తుదిన్
రామా యన్నను ముక్తిగాంచు రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [52]

వీరశైవులు ఎలాగైతే శివుని పేరు తప్పించి అన్యుల పేరు ఉచ్చరించరో వీరవైష్ణవులుకూడా అంతే అని, ఇంకొక పద్యంవల్ల తెలుస్తుంది. పిడుగులు పడుతున్నప్పుడు సాధారణంగా 'అర్జునః ఫల్గునః పార్థః కిరీటి' అని గాండీవిపేర్లు చెప్పుకొనడం పరిపాటి. ఇతడేమంటున్నాడో చూడండి.

పటునిర్ఘాతకఠోరనాదము ఘనబ్రహ్మాండభాండంబు వి
క్కటిలం జేయుచు వచ్చునప్పు డితరుల్ గాండీవినామంబు లె
న్నుట మేలందురు వైష్ణవుల్ దలప రమ్యం గోరి యెంతెంత దు
ర్ఘటముల్ వచ్చిన నిన్నెకాని రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [14]

ఆరాధనాభేధాలకన్నా ఆచార్యుల భాష్యాలలోని సామ్యాలను అర్థంచేసుకొనడం ఉత్తమం అనీ, రామానుజ శంకరదర్శనాలను అధ్యయనంచేసి సమన్వయం చేసుకొనడం విశాలదృక్పత్యానికి అవసరమనీ, తలచే మన ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో ఈ వీరశైవ, వీరవైష్ణవకవితల పరిశీలన మన పూర్వులు ఎలా బ్రతికారో, ఏమి భావించారో, ఎలా భాషించారో తెలుసుకొనడానికి మాత్రమే పనికివస్తుంది.

అయ్యలరాజు తిప్పయ్యభావాలు ఎలాంటివైనా భాష సజీవమైంది. దేవకీనందనశతకంలో వెన్నెలకంటి జన్నమంత్రి ఎంత సజీవమైన బాషను వాడాడో తిప్పయ్యగారు కూడా అంత చక్కని వ్యావహారికాన్ని ఆనాడే పద్యాలలో వాడాడు.

అడిగే విద్యకు (18), చేసే మతి (34), పుట్టేది (78) మొదలైన ప్రయోగాలు కనబడతాయి. శబ్దాలంకారాలూ, శ్లేషాలూ, వాడడంలోకూడా ఈ కవి చతురుడే చూడండి.

ఇనవంశోత్తమ వేదశాస్త్రములలో నెవింటి నెవింటివా
డును నీకుం బ్రతిగాడునీకుగల బంటున్ నన్ను రక్షించుకా
లుని బంటున్ విదలింపగావలయు నాలో నుండు మీ మెందుమీ

రనమోఘాస్త్రమువిల్లు బూని రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [41]

ఇతని ఇతరకృతులు కొంచెం దీర్ఘమైనవి. దీనితరువీతివి దొరికితే వీటిలోంచి ఇంకన్నా కమనీయమైన కవితను ఆస్వాందించేవాళ్ళమేమో ! ఆ కృతులు ఏలాంటివో చెప్పలేంగాని అవి రాజులకు అంకితమిచ్చినవి మాత్రంకావు. ఏమంటే, అల్పులమీద ఇతడు కృతులు చెప్పడు. వినండి:

క్షితిలో నల్పులమీద జెప్పిన కృతుల్ చీచీ నిరర్థంబు లా
సతికింబ్రాతము గావు మేక మెడచన్నుల్ నేతిబీరాకులున్
వితతప్రౌఢిని నీకుజెప్పిన కృతుల్ వేదాలు శాస్త్రాలు భా
రతరామాయణముల్ దలంప రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [26]

తిప్పయ్యగారికి రాజూ, రవుతూ దేవుడే. ఈ రెండు మాటలమీదా చమత్కరించి ఎలా పద్యం చెప్పాడో చూడండి.

తేజంబొప్పగ నీవె కావె మొదలన్ త్రేతాయుగాంతంబునన్
రాజై పుట్టితి వింక నీ కలియుగాంతంబందునన్ రౌతువై
వాజిం దోలి విరోధులం దునుమ దేవా నీవ యొం డెవ్వడా
రాజున్ రౌతవు నీవ కావె రఘువీరా ! జానకీనాయకా ! [10]

ఒంటిమిట్టరఘువీరశతకం చెప్పకముందూ తిప్పయ ఒక కర్ణాటకమండలాధిపతి ఆస్థానంలో ఉన్నా ఈ శతకంలో అతని కర్ణాటేశ్వరుడు దేవుడే అని ఈ క్రింది పద్యంవల్ల తెలుస్తుంది.

నేటం దీరె ననేకజన్మములనుండిన్ నన్ను వెంటాడుచున్
వాటంబై చనుదెంచు పాపములు నుశ్రీవత్సాంక నీవంక నీ
పాటల్ పాఠముసేయువారికి మరిన్ పాపంబులన్ బాపు గ
ర్ణాటాధీశ్వర ! యొంటిమిట్టరఘువీరా ! జానకీనాయకా ![13]

ఇందులో తిప్పయ్యపాటలు పాఠంచేయడంగురించి చెప్పాడు. ఇతడు ఏపాటలు పాఠంచేశాడో, రచించాడో మనకు తెలియదుగాని ఈ యుగంలో జన్మించిపాటలు రచించిన ఇంకొక మహాకవిగురించి ఎంతో తెలియవస్తున్నది. అది ముందుముందు తెలుసుకొందాం !

7

ఆంధ్రకవి రామయ్య

మన తెలుగు కవులందరూ వాస్తవానికి ఆంధ్రకవులే అయినా ఇంటిపేరువల్లగాని, బిరుదు వల్లగాని ఆంధ్రకవి ఒక్కడే ఒక్కడు మనకున్నాడు. అతని పేరు రామయ్య. ఇతడు 'విష్ణుకాంచీమాహాత్మ్యం' అనే ప్రబంధం వ్రాశాడు. ఈ గ్రంథం నేడు లభ్యం కావడం లేదుగాని ఇందులోని పన్నెండు పద్యాలు మాత్రం ఒక సంకలన గ్రంథకర్త ధర్మమా అని దొరుకుతున్నాయి ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారి కార్యాలయంలో ఉదాహరణపద్యములు' అనే వివిధ కావ్యాలలోని పద్యసంకలనం ఉంది. అందులోనివే ఇవి.

'ప్రబంధరత్నాకరం అనే ఇంకొక సంకలనగ్రంథాన్ని క్రీ.శ.1550-60 ప్రాంతాలలో ఉండిన పెదపాటి జగ్గన్న నిర్మించాడు. అతడు ఆంధ్రకవి రామయ్యపద్యాలు సేకరించలేదుగాని వాసిరాజు రామయ్య అనే కవి వ్రాసిన 'బృహన్నారదీయం' అనే కావ్యంలోనివి 3 పద్యాలు ఉదాహరించాడు. ఈ రామయ్యలు ఇద్దరూ ఒక్కరేనా, లేక విభిన్నులా అన్నది భావిపరిశోధనవల్ల తేలవలసిందే.

శ్రీనాథుని బావమరది దగ్గుపల్లి దుగ్గన 'శివకాంచిమాహాత్మ్యం' వ్రాశాడు. అతడు శివకంచిమహిమను కీర్తిస్తే ఈ రామయ్య 'విష్ణుకంచి' ఘనతను చాటడానికి ఈ పుస్తకం వ్రాసిఉంటాడు. అందుచేత ఈ రామయ్య దుగ్గన్నకు

సమకాలికుడో, లేక కొద్దిగా సమీప కాలంలోని అర్వాచీనుడో అవుతాడు.

ఈకవి రాయలసీమవాడైఉంటాడని చాగంటి శేషయ్యగారు ఊహించారు[1]గాని ఆ ఊహకు ఆధారంచూపలేదు.

విష్ణుకాంచీక్షేత్రమాహాత్మ్యం ఏ పురాణంలో ఉందో తెలియదుగాని పూర్వగాథాలహరిలో 'కంచి' గురించి ఇలా ఉంది.

కంచి:-ముక్తిదాయకమగు క్షేత్రములలో నొకటి. ఇది తొల్లి సత్యవ్రతక్షేత్రం బనబడునది. ఇచ్చటనే బ్రహ్మ విష్ణువును గూర్చి యశ్వమేధయాగము చేసెను, ఆ యాగము చూడవచ్చువారి సదుపాయమునకు బ్రహ్మ విశ్వకర్మను రావించి యిట నొక పట్టణము నిర్మింపుమనియె. అతడు నిర్మించిన పట్టణమే కంచి.

మన ప్రాచీనగాథలలో ముగ్గురు సత్యవ్రతులు ఉన్నారు. ఒకడు ద్రవిడ దేశాధీశ్వరుడు వైవస్వతమనువు. రెండవవాడు దేవీభాగవతంలోనివాడు. మూడవవాడు భారంతలోని సుశర్మసోదరుడు. ఈ ముగ్గురిలోను మొదటి ఇద్దరికి, విష్ణుకంచికి ఏదైనా సంబంధం ఉందేమో ఆ కార్యక్రమాలగురించి తెలుసుకొందాం.

సత్యవ్రతుడు: ద్రవిడ దేశాధీశుడు[3]

సత్యవ్రతుడు: దేవదత్తుడను బ్రాహ్మణుని కుమారుడు.[4]

ఇందులో ఏ సత్యవ్రతునిగురించి ఈ కావ్యం చెప్తుందో, అసలు చెప్పదో తెలియదు. ఈ కావ్యాన్ని వ్రాయడానికి ముందు ఆంధ్రకవి రామయ్య పూర్వకవులను ఇలా స్తుతించాడు.

పూర్వకవిస్తుతి: కాళిదాసు:-

ద్రాక్షాపాకనవీనవైఖరి బ్రబంధస్తోమముల్ సెప్పియు
ధ్యక్షుండయ్యె మహాకవీంద్రులకు నాహా! యెట్టి పుణ్యాత్ముడో
సాక్షాద్భారతిగాక యితడు మనుష్యవ్యక్తియే యంచు సం
లక్షింపందగు కాళిదాసు గృతిలీలావ్యాసు గీర్తించెదన్. (ప్రబంధ. 418)

1. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 8వ సంపుటము, పుట 233
2. పూర్వగాథాలహరి, వేమూరి శ్రీనివాసరావుగారు, పుట 90.
3. ఆదేపుస్తకంలో, పుట 479 4. అందులోనే, పుట 479

కాళిదాసును ఇంత స్తుతించడంవల్ల అతని కావ్యాలలోనుంచి శ్లోకాలను అక్కడక్కడ అనువదించి తన కావ్యంలో పొందుపరిచేవాడేమో అనిపిస్తుంది. ఇతడు ఏ ఇతరసంస్కృతకవులను స్తుతించాడో తెలియదుగాని తెలుగు కవులను స్తుతించిన పద్యం లభిస్తున్నది. అందులో రమారమి ముఖ్యులందరూ ఉన్నారు. చూడండి.

పూర్వకవిస్తుతి-ఆంధ్రకవులు-:

శబ్దశాసన కావ్యసంఘట్టన క్రమానందితబుధవర్యు నన్న పార్యు,
నుభయభాషారచనోన్ని ద్రభద్రవచోరాజి దిక్క నసోమయాజి
లక్ష్యలక్షణచక్ర శాలంకారసౌభాగ్యసత్కావ్యవిన్యాసు శంభుదాసు,
ఛందోనిబంధనచాతురీధా రేయవాగ్ధాము వేములవాడ భీము,
రసికజనపద్మదీననాథు రంగనాథు
బ్రకటకృతికర్మని స్తంద్రు భాస్క రేంద్రు
నమితరసభావు శ్రీత్రిపురారిదేవు
సూక్తిసుధాము నాచనసోము దలతు. (ప్రబంధ. 422)

ఈ పద్యంలో ప్రతికవికి ఒక విశేషణాన్ని వాడడం గమనించదగ్గది. నన్నయగారిని శబ్దశాసను డన్నారు. నన్నయగారు వ్యాకరణం వ్రాసివుంటారని ఈమాట చెప్తుందని పండితలోకంలో కొందరు విశ్వసిస్తారు. నన్నయగారే తననుగురించి తాను చెప్పుకొన్న పద్యంలో తాము విపుల శబ్దశాసనుల మన్నారు (ఆది,1-9), ఎర్రయగారిపట్లగూడ ఇతడు 'లక్షణ... కళావిన్యాసు' అనే ఛందోగ్రంథాన్ని వ్రాశారట.[5] కస్తూరి రంగకవి ఆనందరంగరాట్ఛందంలో చెప్పాడు (1-7). అయితే కవిసర్పగారుడాన్ని రచించింది పట్టాభిరామకవి. ఎర్రయగారి విషయంలో స్పష్టంగా చెప్పక పోయినా వేములవాడ భీమకవిమాత్రం ఛందోగ్రంథంవ్రాసినట్లు ఇతడు చెప్తున్నాడు. ఈ సంగతి మొదటిసారిగా చెప్పినవాడు ఆంధ్రకవి రామయ్యే. అయితే భీమకవి ఛందంవ్రాశాడా లేదా అన్న సంగతి మనం ఇంతకుముందే చర్చించాం.[6]

కవిత్రయాన్నీ. భీమకవినీ స్తుతించి రామయ్య రంగనాధుణ్ణి. భాస్కరుణ్ణి రావిపాటి తిప్పయ్యనునాచనసోముని తలచుకున్నాడు. శ్రీనాథుడు

5. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 4వ సంపుటం, పుట 72.

6. సమగ్రఆంధ్రసాహిత్యం-I, చాళుక్యయుగం.

క్రీడాభిరామంలో ప్రశంసించాడుగాని సోముని ఎక్కడా స్తుతించలేదు. తిప్పయ్యను. సోముని స్తుతించబట్టి ఆంధ్రకవి రామయ్య శ్రీనాథునికి కొంచెం అర్వాచీనుడనీ, రామకవి దగ్గుపల్లి దుగ్గన్నకు సమీపకాలస్థుడని చెప్పవచ్చు.

ఇతని కావ్యంపేరు 'విష్ణుకాంచీమాహాత్మ్యం' కనుక అందులో కాంచీ నగరవర్ణన ఉండడం సహజం. అష్టాదశ వర్ణనల్లో ఒకటైన పురవర్ణనలో రామయ్య కంచిని వర్ణించాడు చూడండి.

కాంచి-పురవర్ణన:-

కాంచనబహువిధరత్నా-ఞ్చితమై చిత్రరచనబంధురతరమై
మించి సురాసురముఖ్యులు-కాంచి నుతింపంగ గాంచి కాంచిం బొలెన్.(ప్రబంధ415)

ఈ కాంచీపురవర్ణన నాలుగోపాదంలో 'కాంచి' అనే మాటను మూడు అర్థాలలో వాడాడు. (1) కాంచి: కాంచు అనే క్రియా వాచకానికి క్త్వార్థకం. (2) కాంచి: పుణ్యక్షేత్రం పేరు (3) కాంచి: ఆడవాళ్ళ ఒంటిపేట మొలనూలు

భారతదేశంలో ముక్తిదాయకమైన పుణ్యక్షేత్రాలుఏడు ఉన్నాయి. ఒక శ్లోకంలో ఆయేడింటిని మన పూర్వులు స్మరించారు.

అయోధ్యా మధురా మాయా కాశీ కాంచీ అవంతికా
పురీ ద్వారవతీచైవ సప్తైతే మోక్షదాయకా:
ఉజ్జయని కాశి మాయ యయోధ్య కాంచి
మధుర ద్వారక యనెడి నామములు గలిగి
పట్టణము లేదు గీర్తి సంపద వహించు
మహితకైవల్య లక్ష్మికి మందిరములు. [కాశి. 3-87]

ప్రాచీన శ్లోకంలోనూ, శ్రీనాథుని పద్యంలోను పేర్కొన్న 'మాయా' పట్టణం హరిద్వారమే. ఈ సంగతి కాశీఖండంలోనే ఉంది. (3-120) ఈ ఏడు పుణ్యక్షేత్రాలనూ పేర్కొన్న శ్రీనాథుడు శివశర్మ అనే బ్రాహ్మణునికి ఆ క్షేత్రాలు చూపించాడు. అందులో కాంచి ప్రసక్తి ఇలా ఉంది.

కాంచికి బోయి బ్రాహ్మణుడు గాంచె మదావళభూమిభృచ్ఛిర :
కాంచనకంధరానిలయు గైటభమర్దను గామకోటి ద
ర్శించి భజించె బాలశశి శేఖరు నే కరిపాలనాయకు
న్మంచె ననేక పూర్వజననంబుల బుట్టిన పాతకాఘముల్. [కాశీ.3-108]

కంచిలో దేవతలను చూపించాక శ్రీనాథుడు ఎందుకైనా మంచిదని తాను అంతకు ముందు చూసిన అరవ 'మామీ' ల అందాలను శివశర్మకు ఇలా చూపించాడు.

ముడువంగనేర్తురు ముడువ దొపటికి రా జికురబంధము లీగ జీరువార
జొన్న పువ్వులబోలు పొక్కిళ్ళు బయలుగా గట్టనేర్తురు చీర కటిభరమున
దొరువంగ నేర్తురు నిడువ్రేలు చెవుల యందవతింపకంబుగా నల్లి పువ్వు
పచరింపనేర్తురు పదియారు వన్నియ పశిడిపాశములోర పట్టు చెంప
పయ్యెద ముసుంగు బాలిండ్లబ్రాకనీరు
తరచు పూయుదురోల (లి) గంధంబు బసుపు
బందికత్తెలు సురతప్రపంచవేళ
గంచివ్రేతలు కుసుమాస్త్రఖడ్గలతలు [కాశీ . 3-109]

శ్రీనాథుడు కంచిలో చూచిన అరవతల అందాన్ని ఆంధ్రకవి రామయ్య చూశాడో, లేదో గాని వాళ్ళను ఇలా వర్ణిస్తున్నాడు.

కంచిలోని విలాసినులు :-

వడియలలో వలబడియలందురు గాక
గండుమీనము లంబకముల సరియె?
పొదలు మాటుగ వేచి పొదలు టగనుగాక
యలరుగుత్తుల కుచావలుల సరియె?
గహనంబులోనన గహనమై చనుగాక
చమరవాలములు కేశముల సరియె?
ఘనములయొద్దనఘములై మనుగాక
తళుకులు మించు గాత్రముల సరియె?
కలువ లొండెను జక్రవాకంబులొండె
దేటు లొండెను బువ్వారుదీగెలొండె
గాక యని ప్రస్తుతింప నా కాంచిలోన
సతులు విలసిల్లుదురు హేమలతలుబోలె. [ప్రబంధ.419]

ఇటువంటి విలాసినులున్న కంచి పట్టణంయొక్క మహాత్మ్యానికి హిమవత్పర్వతానికి కావ్యంలో ఏ సంబంధమో మనకు తెలియదుగాని ఆంధ్రకవి రామయ్యతన కావ్యంలో ఆ పర్వతాన్ని ఇలా వర్ణిస్తున్నాడు.

హిమశైల వర్ణన :-

తనుబట్టి విడువని తగవరి యితడంచు
మృడునకు నొకవంక మేలు సేసె
దనకు బ్బార్వాశ్రితుడని సుర్యాధ్యక్షుని
శతకోటి ధనసన్వితుని జేసె,
దన పాదములు నితాంతము జేరి కొలువగు
రాజీవశ్రితుని రాజు జేసె,
దనకు గుణంబుగా దగిలియుండుట సూచి
యహికులాధిపుని భోగాఢ్యు జేసె
ననుచు దనయందు గాన్పించుననుదినంబు
ననుచు మిన్నక కొనియాడినను నిజంబు
జగతి నొప్పారు నీ శైలచక్రవర్తి
యసమతరకీర్తి నిత్యకల్యాణమూర్తి [ప్రబంధ. 417]

ఈ ప్రదేశంలో నో, మరిలేక ఇంకెక్కడో సంచరించే విష్వక్సేనుని గురించి ఇలా చెప్తున్నాడు;

విష్వక్సేనుడు :-

ఇష్వాసచక్రకచాది సాధన పరాహీన ప్రభాంగీకృతా
భిష్యంగద్యుమణి ద్యుతి ప్రకరుడై పీతాంబరాలంకృతున్
విష్వక్సేనుని గౌస్తుభాభరణు నుర్వీ శ్రీయుతుం గొల్చి యా
విష్వక్సేనుడు సంచరించు గణరాడ్విఖ్యాతు డా చక్కటిన్. [ప్రబంధ.41]

మన ప్రాచీన పురాణాలలో ఇద్దరు విష్వక్సేనులు వున్నారు. ఒకడు విష్ణుమూర్తిసేనాని; రెండవవాడు శుకునిదైహితుడైన బ్రహ్మదత్తునికి గోదేవియందు పుట్టినవాడు.

ఇతని కుమారుడు ఉదక్సేనుడు. ఈ ఇద్దరు విష్వక్సేనులను కవి ఇక్కడ సరిపోలుస్తున్నట్లు కనబడుతుంది.

ఈ పద్యంలో కవి చాలా దుష్కర ప్రాసమును తీసుకున్నాడు.

ఇష్వాసము అంటే ఇషువులు వేసేది, విల్లు; అభిష్వంగము అంటే అత్యాసక్తి, అభిరుచి.

ఈ విష్వక్సేనునికి కథానాయకునికి ఏమిటి సంబంధమో తెలియదు. దశావతారాలు యెత్తినట్టి విష్ణువు యెలాగైతే వివిధ కాలాలలో శిష్టరక్షణ చేశాడో అలాగే బహుశా నాయకుడు సమర్థుడని ఈ క్రింది పద్యంలో వర్ణిస్తున్నాడు.

నాయకప్రశంస - దశావతారాలు :-

శ్రుతులును నిర్జన స్థితులును మగిడింప
నిగిడింప జాలు నీ నేర్పు కలిమి,
దరణియు రిపుగర్వసరణియు ధరియింప
హరియింపజాలునీ యలవు కలిమి,
ఖ్యాత నర్మిలి గన్నమాతను బాలింప
లాలింప జాలు నీ లావు కలిమి,
గేహిని రమిసుతా వాహిని సాధింప
భేదింపజాలు నీ పేర్మి కలిమి,
జనుల బాతక జనులను జరుప మరుప
నలరు నీ నేర్పు కలిమి చిహ్నములు నీకు
మత్స్య కూర్మ మహీధర మనుజసింహ
ఖర్వరామత్రయీబుద్ధ కల్కిగతులు [ప్రబంధ.423]

దశావతారాలెత్తిన విష్ణువు నెలకొన్న కాంచీపట్టణ మహాత్మ్యానికి, గరుత్మంతునికి ఏదో సంబంధం కనిపిస్తుంది. అతణ్ణి ఇలా వర్ణిస్తున్నాడు.

గరుత్మంతుడు :-

గజ కచ్ఛపంబులే
రునికుక్షి లోనికినిరాది (టి) [?] భిక్ష
సకల లోహములు నేజవసత్వసంపన్ను
ఖురళి కాయతకు గోష్పదంబు,
బలభేది వజ్ర మేయలఘు ఱెక్కలలోన
జిక్కి పెంపె(దిన) చిరుత పుల్ల
కద్రూతనూజవర్గంబు లే మహనీయ
నాగ్రహంబునకు జొక్కాకు పదువు

లతడు హరి గొల్వ వచ్చుటి కరుదెంచె
శంఖచూడ సుదక్షిణ క్షమపయోద
వాహనోద్ధార శాఖిల సాహసపైన
అనిత దాక్షిణ్య దైవట్టి వినతపట్టి [ప్రబంధ.416]

ఈ గరుత్మంతుని వర్ణన శ్రీనాథుని కాశీఖండం చదివాక చేసినట్లు కనబడుతుంది. ముక్కస్యముక్క అనుసరణ కాదుగాని శ్రీనాథుని ప్రభావం లేకపోలేదు.

పరమసంయమి కశ్యపప్రజాపతికిని
వినత కాత్మజుడైన విహగ భర్త
విషధి కుక్షినిషాద వితతి భక్షించుచో
ద్విజుగ్రాసి యుమిసిన విమలబుద్ధి.
యిభకచ్ఛపముల రోహిణీ శాఖతో దాల్చి
దివిమీద బారిన పవనవేగి
యహికోటి గెల్చి విచ్చార్చి చక్రము దూరి
యమృతంబు గొన్నట్టి యమితబలుడు
జిష్ణువని కొక్కయీక యిచ్చిన ప్రదాత
యచ్యుతుని వాహనము తార్క్ష్య ద్రగజులును
దాను దల్లియు గాశికా స్థలమునందు
గొలిచి రర్కుల నలువుర గుంభజన్మ. (కాశీ. 6-14)

శ్రీనాథుడు ఎవరినైననా వర్ణిస్తున్నపుడు అతని జీవితం లోని ముఖ్యఘట్టా లన్నింటిని తీసుకొని సీసపద్యంలో ఒక్కొక్కటి చెప్పి అలాటివాడు ఫలానాది చేశాడనో. చూశాడనో ఎత్తు గీతిలో పూర్తిచేస్తాడు. ఆ సంవిధానం ఇందులో కనిపిస్తుంది.

పురాణాలు వ్రాస్తున్నా పుక్కిటిపురాణాలు వ్రాస్తున్నా వాటికి కావ్యగౌరవం ఇవ్వడానికి మనవాళ్లు అష్టాదశ వర్ణనలు చెప్పారు. అందులో ఋతువర్ణన ఒకటి. ఆంధ్రకవులు అందరూ చేసే వసంత వర్ణన మన ఆంధ్రకవి ఎలా చేశాడో చూడండి.

ఋతువర్ణన- వసంతం:-

రాలు కారాకుల గ్రొలు మారాకుల గలయ భూజములెల్ల గానరాగ,

సతుల డెందంబుల నతుల కుందబుల నేక సనం బాత్మకు వేగుగాగ,
బొలుచు దారకముల గెలుచు కోరకముల విరవాది తీగెలు విర్రవీగ.
చంపక జాలంబు నింపక యోలంబు గాని దవ్వులనె తేట కొలములాగ
నెంతయును వింత యిది యన నంతనంత
సంతతాక్రాంత మదన నిశాంత శాంత
కాంత కాంతా కదంబక స్వాంతములకు
సంతసము నింప వచ్చె వసంత మంత. (ప్రబంధ.421)

అష్టాదశవర్ణనలలో వెన్నెలను వర్ణించడంకూడా ముఖ్యమే. ఆ వెన్నెలలో విహరించే చకోరాలను వర్ణించడం కూడ అవసరమే. ఆంధ్రకవి రామయ్య ఎలా వర్ణిస్తున్నాడో చూడండి.

చంద్రికావర్ణన–చకోరాలు:-

రసికత సోలిసోలి యనురాగ రసంబున దేలి తేలి యా
కసములు మెట్టి మెట్టి తమకంబున గొంతల బట్టిపట్టి యా
దొసకుల జిక్కిచిక్కి కడుదూరముగా జని తక్కి తక్కి పై
కొసరెసగం జకోరికలు కోరిక దీరక లొత్త మత్తిలున్. (ప్రబంధ. 420)

ఈ చకోర విలాసవర్ణన తిక్కనగారి చకోరవిహారాలను జ్ఞాపకం తెస్తుంది, చూడండి.

క్రిమ్మ పైదొరగెడు కౌముది తియ్యంబు సొంపున దనువున జొక్కిచొక్కి
పచరించు చంద్రికాపంబు కొలువలలో నద్దంబుగా నిల్చి యాగి యాగి
వెల్లువ వెల్లు నా పెదు పాంద్ర చంద్రికాపూరంబు గని మది పొంగిపొంగి
మిన్నులతో రాయు వెన్నెల కరడుల నెర్కలు సదలించి యీది యీది
చెలగి చెలగి మలగి మలగి యల్లల్లన క్రోలి క్రోలి బిట్టు తూలి తూలి
పమదవృత్తి గేలి సలిపె జకోరచయంబు సదలు దమమయంబుగా (విరా.తృ.6-48)

ఈ చకోరవర్ణనలోనే తిక్కనగారు మాతృప్రేమని ఒక చక్కనిదృశ్యాన్ని చూపిస్తున్నారు. పెద్ద చకోరాలు వెన్నెలను చిత్తంవచ్చినట్టు తాగుతాయి. జాబిలి రేకులను తింటాయి. మరి పిల్లలో ? ప్రకృతిసిద్ధమైన మాతృ ప్రేమను తెలియచేస్తున్నారు.

తివిచి నవకంబు దీప్తులు దెంచి యలతి
తునియలుగ జంచుపుటముల దుంచి తల్లు

లాదరంబున నంది యీ న్నరుశ్రీ లెత్తి
ప్రీతి గమ్మను జకోరంబు బిల్లగములు. (నిర్వచన.6-46)

ఈ గీతపద్యంలోని భావాన్ని ఒక సీసపాదంలో చెప్తూ జక్కన తన విక్రమార్క చరిత్రలో తిక్కనగారిని అనుసరించాడు. చూడండి, జక్కన చేసిన చకోరవర్ణనః-

వసగల వెన్నెల మిసిమి పుక్కిట బట్టి
పొసగ బిల్లల నోళ్ల బోసి పోసి
నున్నని క్రియ్యన్కు వెన్నెల తుంపరల్
హొమ్మని చెలుల పై నుమిసి యుమిసి
కమ్మని వెన్నెల కడుపు నిండగ గ్రోలి
తిలవెక్కి గఱ్ఱన త్రేన్చి త్రేన్చి
కన్న చ్చులకు వచ్చు వెన్నెల కొన్నురు
వేరవే ప్రియురాండ్ర కిచ్చియిచ్చి
తరచు వెన్నెల గుంపుల దారి తూరి
యీరమగు వెన్నెలోన దూరి తూరి
వలుచనగు వెన్నెలలలోన బారి బారి
మెలగె వెక్కు చకోరంపు బులుగుగములు (విక్రమార్క.6-71)

చంద్రు డున్నంతవరకే చకోరాలకు ఈ సందడి. సూర్యోదయమైతే ఆటకట్టే! రామయ్య సూర్యోదయాన్ని ఇలా వర్ణించాడు:

సూర్యోదయ వర్ణనః-

తరుణ స్ఫూర్తిసురేంద్ర దిక్తట మహావ్యాప్తి న్విజృంభింపగా
రసు ల్వంచె జకోర వర్గములు హెచ్చం జక్రవాకంబు లా
గురుతం గైరవవం క్తిచూలె గడు సంతోషించె బద్మంబులొ
క్కరి చే టొక్కరి మేలు పొమ్మనుట విక్కంబైన చందంబునన్.(వ్రాంత 418)

తొలి సంజెవెలుగులు విజృంభింపగా చకోరాలు తలలు వంచాయి. చక్రవాకాలు ఆతురతకు హెచ్చాయి. కలువలు విచారించాయి. పద్మాలు సంతోషించాయి. ఒకరి చేటు ఇంకొకరి మేలేలేపో అన్నది నిజమైన విధంగా భళ్లున తెల్లవారింది.

అయితే దీనిలోనే ఈకవిచరిత్ర మీద కారుచీకటులు ఆవరించాయి.

8
పోతన

వీరశైవమతాన్ని ఉద్రేకంగా, ఉద్ధేలంగా ప్రచారం చేసిన పాల్కురికి సోమనాథుడు తెలంగాణాలోని ఓరుగల్లునగరానికి ముప్పయిమైళ్ళ దూరంలో ఉన్న 'పాలకుర్తి' గ్రామంలో జన్మించాడు. ఆయన ప్రభవించిన ఈ గ్రామానికి రెండుమైళ్ళ దూరంలో ఉన్న బమ్మెరగ్రామంలో, బహుశా, ఆయన మరణించిన నూట ఏభయి సంవత్సరాలకు భాగవతవైష్ణవాన్ని భక్తిపారవశ్యంతో ప్రచారంచేసిన పోతరాజుగారు జన్మించారు. వీరశైవమతాన్నీ, భాగవత వైష్ణవాన్నీ ఉద్ధరించిన ఉద్దండులు ఇరుగుపొరుగు గ్రామాలలో పుట్టడం కేవలం కాకతాళీయం కావచ్చు గాని అందులో ఎంతో ఔచిత్యం ఉంది. శైవమైనా, వైష్ణవమైనా ఒక్క కుదుట్లోంచి పుట్టినవే. అవి ఆశించే పరమార్థం ఒకటే. బోధించే పద్ధతులలో తేడాలు వుండవచ్చుగాని సాధించేది ఒక్కటే.

ఒకరకంగా చూస్తే పాల్కురికి సోమనాథుని విచిత్ర వ్యక్తిత్వమే బమ్మెరపోతరాజుగారిలో అవిచ్ఛిన్నంగా రూపాంతరం పొందిందనుకోవచ్చు. తన ఆరాధ్యలక్ష్యానికి త్రికరణశుద్ధిగా తాను అంకితం అయ్యే మానవనైజం పరిపక్వమైన స్థితిలో ఈ ఇద్దరిలోనూ ఒక్కలాగే కనబడుతుంది. సోమనాథుడు విడిచిపెట్టిన చోటునుంచి పోతరాజుగారు అందుకున్నారు. మానవునిలోని తామసాన్ని సాత్వికంలోనికి అనువదించారు.

వాస్తవానికి నూనూగుమీసాల నూత్నయౌవనం వచ్చేదాకా

పోతరాజుగారు కూడా సోమనాథుడు ప్రబోధించిన వీరశైవాన్ని ఆచరించినవారే. వారు పుట్టినది వీర శైవం విజృంభించిన పాలకుర్తి పరిసరాలలో. వారి తండ్రి కేసన 'శైవశాస్త్రమతాలలోతు చూసినవాడు.[1] వారి తల్లి అక్కసానమ్మ సదాశివపాదయుగార్చనాను కంపాయన వాగ్భవాని.[2] ఆమె పెద్దకొడుకు తిప్పయ్య ఈశ్వరసేవాకాముడు.[3] తల్లిదండ్రులూ, తోడబుట్టిన అన్నగారూ శైవులయినప్పుడు పోతరాజుగారుకూడా ఆ మతాన్నే ఆచరించడంలో, ఆ మత గురువులను ఆశ్రయించడంలో ఆశ్చర్యంలేదు.

పాలకుర్తి ప్రాంతాలలో, ఆ రోజులలో ఇవటూరి వారు శైవమతగురువులుగా ఉంటూఉండేవారు. వీరు బమ్మెరవారికీ, తదితరులకూ వంశక్రమానుగతంగా గురువులు. పోతరాజుగారి కాలంలో ఇవటూరి సోమనాథుడు మతబోధ చేస్తూండేవాడు. ఆయన బాలపోతరాజుగారిలోని ఉత్సాహాన్ని మెచ్చుకుని ఆ బాలుని కవిత్వానికి చక్కగా కొనమళ్ళించాడు. అప్పటికి పోతరాజు చాలా పిన్నవాడు. పెక్కు సత్కృతులు విననివాడు.[4] తండ్రి అతనికి అక్షరాభ్యాసం చేసి తనకు వచ్చిన దంతా చెప్పాడు. సంస్కృత పంచకావ్యాలూ పాఠం చెప్పిఉంటాడు. పండితయ్య శివతత్త్వసారం, సోమనాథుని బసవపురాణం, పండితారాధ్యచరిత్ర మొదలైన తెలుగు పుస్తకాలను పోతరాజుగారే స్వయంగా చదువుకుని వుంటారు. పూర్వకవులంటే ఆయనకు అకుంఠితమైన భక్తి ఉన్నా వీరశైవులంటే మరీ ఎక్కువ అభిమానం. అందుకే వీరమాహేశ్వరాచారపరులు, వీరసత్య వ్రతులు, వీరసచ్చరిత్రులు వీరవిక్రములు అయిన సిరియాలుడు, కరికాలుడు, పండితారాధ్యుడు మొదలైన వారిని అయన మొక్కేవాడు.[5] బాలపోతరాజు ఎటువంటి వారిని ఆరాధించేవాడో ఒక పద్యంలో చెప్పాడు.

భవి జారక భవి దాయక-భవుపదములు గొల్చి ఘోరభవభంజనులై
భవదూరులైన పుణ్యుల-భవు నర్చనచేసి వరము వడసినవారిన్.[వీరభద్రవిజయం, 1-10]

ఇటువంటి బాలపోతరాజుగారిని ఇవటూరి సోమనాథుడొకనాడు పిలిపించి 'వీరభద్రవిజయం' అనే కావ్యం చెప్పమని ఆదేశించాడు.

---

1. భాగవతం, 1-22 2. అదే, 1-24. 3. అదే, 1-25. 4. వీరభద్రవిజయం, 1-21.
5. వీరభద్రవిజయం, 1-11.

'చిన్నవాడవైనా, ఎక్కువ చదువుకోకపోయినా మత్ప్రసాదదివ్యమహిమచే ఎంతైనా కవిత చెప్పేలావు నీకుంటుంది' అన్నాడు. బాలపోతరాజుగారు వ్యాసవాల్మీకులను పూజించాక తాము చదువుకొన్న పంచకావ్యాలు వ్రాసిన కాళిదాసు, బాణుడు, మాఘుడు, భారవి మొదలైనవారినీ, తెలుగుకవులనూ ఇలాగ స్తుతించాడు.

బాణు నంచితశబ్దపారీణు ననమానకవితాగుణావాసు కాళిదాసు
మాఘు వాక్యామోఘు మణిభద్రు శివభద్రు రమణీయతరకవిరాజు భోజు
బ్రకటితవిమలప్రభారవి భారవి సన్నుతగుణధుర్యు నన్నపార్యు
సేవితకవిరాజి శ్రీసోమయాజిని శృంగారకవినాథు రంగనాథు
నవని రెండవ శారదయై తెలుంగు-వైభవేద్ధాము వేములవాడ భీము
నాదిగాగల కవులను నధిక భక్తి-దలచి వర్ణించి తత్ప్రసాదంబు వడసి.

[వీరభద్రవిజయం, 1-9]

ఈ పద్యంలోని 'శృంగారకవినాథు' అనే పదబంధం వల్ల పోతరాజుగారు శ్రీనాథుణ్ణి ఉద్దేశించారని కొంతమంది ఊహిస్తారు.[6] కాని అది వాస్తవం కాదేమో. ఈ పద్యంలో సన్నుతగుణధుర్యు, సేవితకవిరాజి, శృంగారకవినాథు, వైభవేద్ధాము అనే పదబంధాలు వరుసగా నన్నయ, తిక్కన, రంగనాథ, భీమకవులకు విశేషణాలు. ఈ పద్యంలో శ్రీనాథుని ప్రశంసించలేదనుకోవాలి. ఈ పద్యంలో ఇంకో విశేషముంది. ఇందులో వీరశైవులైన పండితయ్యనుగాని, సోమనాథునిగాని తెలుగుకవులుగా నుతించలేదు. పండితయ్యను వీరమాహేశ్వరాచారపరునిగా కీర్తించాడు (వీర. 1-11). బహుశా, 'భవి చూడక, భవి డాయక' అనే (వీర 1-10) పద్యంలో పోతరాజుగారు పాల్కురికి సోమనాథుణ్ణే స్తుతించారేమో. అందులో 'వరమువడసినవారిన్' అనే పాఠానికి బదులు 'వరము వడసిన సోమున్' అనే పాఠాంతరం ఉందేమో తెలియదు.

తెలుగుకవులలో మరి ఇద్దరి ప్రభావం పోతరాజుగారి మీద లేకపోలేదు. వారు ప్రబంధపరమేశ్వరులు ఎఱ్ఱయ్యగారున్నూ, నాచన సోముడూను. ఈ ఇద్దరి రచనలనూ చిన్నప్పటినుంచీ వంటపట్టించుకుని పోతరాజుగారు పెద్దయ్యాక కూడా అనుసరించారు. భాగవతం సప్తమస్కంధం ప్రహ్లాద చరిత్రలోని ఎన్నో పద్యాలకు ఎఱ్ఱయ్యగారి నృసింహపురాణంలోని

6 'పోతన' - నిడుదవోలు వెంకటరావుగారి గ్రంథం, నేషనల్ బుక్ ట్రస్ట్‌వారి ప్రచురణ, పుట 30.

గద్యపద్యాలు ఒజ్జబంతులు. దశమస్కంధం ఉత్తరభాగంలో నరకాసురవధ ఘట్టంలోని సత్యభామాయుద్ధాన్ని పోతనగారు నాచనసోముని ఉత్తరహరివంశం చూశాకనే వ్రాశారు. ఆ ఘట్టంలో సత్యభామ "అరి జూచున్ హరిజూచు" అని నాచనసోముడు వ్రాస్తే "పరుజూచున్ వరుజూచు" అని పోతరాజుగారు వ్రాసిన సంగతి ఇంతకుముందు చెప్పుకొన్నాం.[7] ఇటువంటి సంవిధానం పోతరాజుగారి తొలిగ్రంథమైన వీరభద్రవిజయంలో కూడా ఉంది. శివునిమీద పూలబాణాలు వెయ్యడానికి మన్మథుడు వెళ్ళాడు. ఆ ఘట్టంలోని-పద్యం చూడండి.

> విలు జూచున్ వెలి జూచు జూచు సురలన్ విశ్వేశ్వరుం జూచు గం
> దలమందుం దలపోయజొచ్చు గడిమిన్ దర్వీకరాలంకృతో
> జ్జ్వలవిభ్రాజితనిత్యనిర్గుణతపోవారాన్నిధింజెచ్చెరం
> గలవంజూచు గలంపలేక తలకుం గాముండు నిశ్చేష్టుడై. [వీరభద్రవిజయం, 2-101]

ఈ ఒక్కపద్యరచనా విధానంలోనే కాక నాచన సోముణ్ణి పోతరాజుగారు బాగా అనుసరించి అతడు చేసిన మూలవిరుద్ధమైన మార్పులను ఆమోదించి భాగవతంలో చేర్చారు. శ్రీకృష్ణుడు రుక్మిణీసత్యభామలతో జూదం ఆడుతున్నప్పుడు కాశిరాజు కృత్యను ప్రయోగించాడనీ, ఆడుతున్న ఆటను ఆపకుండా కృష్ణుడు చక్రాన్ని ప్రయోగించాడనీ నాచనసోముడు వ్రాశాడు.[8] ఇది మూలవిరుద్ధమే. దీనిని పోతరాజుగారు దశమస్కంధం ఉత్తరభాగంలో ఇలా అనుసరించారు.

> ...సుధర్మాభ్యంతరంబునం జూదంబాడు దామోదరుం గనిన
> దక్షిణయార్తరవంబులం గృష్ణ! కృష్ణ! పెనుమంటలం బురంబు కాల్చన్
> బ్రళయాగ్ని చనుదెంచె నన, వారిం జూచి, మీరోడవలదని భయంబు
> నివారించి సర్వరక్షకుండైన పుండరీకాక్షుండు జగదంతరాత్ముండు
> గావున తద్వృత్తాంతం బంతయు దన చిత్తంబున నెరింగి కాశిరామంత్ర
> ప్రేరితయమ్మహాకృత్యమ నిగ్రహింపం దలంచి నిజపార్శ్వవర్తియైయున్న
> యద్దివ్యసాధనంబున్ గనుంగొని యప్పుడు
> భీమమై బహుతీవ్రధామమై హతరిపుస్తోమమై సుమహితోద్దాను మగద
> జండమై విజితమార్తాండమై పాలితాజాండమై విజయప్రకాండమును
> నిత్యమై నిఖిలగంతవ్యమై సుజనసంభావ్యమై సద్భక్తసేవ్యమగుచు

---

7. సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం, III పద్మనాయకయుగం. 8 ఉత్తరహరివంశం, 3 : 140-144.

నిత్యమై నిగమ స్తుత్యమై వినమితాదిత్యమైనిర్జితదైత్యమగుచు
విజయసమయసముద్ధూతవిపులభాస్వ
దశికలోచనలోచనానలసహస్ర
ఘటితపటుసటాజ్వాలికాచటులసత్వ
భయదచక్రంబు కృత్యమై బంపె శౌరి. [భాగవతం, 10-ఉ,529-60]

నాచనసోముని ప్రభావంవల్లనే పోతనగారు శ్రీకృష్ణునిచేత జూదం ఆడించారు. ఇన్ని విధాల నాచనసోముణ్ణి మొదటినుంచి కడవరకూ అనుసరించినా, ఎందుచేతనో పోతరాజుగారు నాచనసోముని పేరు ఏ రచనలోనూ చెప్పలేదు. అయితే భాగవతంలో "ఇతర పూర్వకవిజన సంభావనంబు చేసి" అని "ఉభయకార్యకరణ దక్షుండునై ఉన్నా" మని చెప్పారు. ఆ ఇతరపూర్వకవులలో సోముణ్ణి చేర్చుకోవాలి. వీరభద్ర విజయంలో కూడా నన్నయ్య, తిక్కన, రంగనాథ, వేములవాడ భీముల పేర్లు చెప్పి 'ఆదిగాగల కవులను అధికభక్తి తలచి' అన్నారు. ఇందులో ఎర్రయగారు సోముడు చేరుతారు.

బాలపోతరాజుగారు నాలుగాశ్వాసాల కావ్యంగా వీరభద్రవిజయం వ్రాశారు. ఇందులో ప్రథమాశ్వాసంలో దక్షయజ్ఞం జరుగుతుంది. అందులో సతీదేవి మరణిస్తుందిగాని వీరభద్రుడు ప్రభవించడు. నాలుగవ ఆశ్వాసంలో మళ్ళీ దక్షుడు ఇంకో మన్వంతరంలో యజ్ఞంచేసి శివనింద చేస్తాడు. అప్పుడు వీరభద్రుని పుట్టించి శివుడు విజయానికి పంపిస్తాడు. ఈ రెండు యజ్ఞాలకు మధ్య గిరిజ ప్రభవించడం, శివుని తపస్సు, ఆమెను శుశ్రూషకు నియోగించడం, దేవేంద్రుడు కాముణ్ణి పంపించి, శివుని తపస్సు ఆపించమనడం రతీమన్మథుల వివాదం, కామదహనం, శివుడు ఎరుకలసాని వేషంలో పార్వతికి సోది చెప్పడం, పార్వతి తపశ్చర్య, శివుడు కపట బ్రహ్మచారి వేషంలో వచ్చి ఆమెను పరీక్షించడం తరువాత శంకరుడు సప్త మహర్షులను పిలిచి వాళ్ళను పెళ్ళి పెద్దలుగా పంపడం, పెళ్ళి మాటలు, ఎవిధ ఆచారాలూ, నాలుగురోజులపెళ్ళి, పార్వతీపరమేశ్వరులు సుఖంగా ఉండడం, ఆమె అతని కంఠం నీలంగా ఉండడానికి కారణం అడిగితే అతడు క్షీరసాగర మథనం హాలాహల భక్షణ కథనం చేయడం మొదలైనవి పోతరాజుగారు ప్రథమాశ్వాసంలో కొంతా, రెండు మూడు ఆశ్వాసాలలో పూర్తిగా వ్రాశారు.

ఇది పోతరాజుగారి బాల్యరచన కాబట్టి చదువుతూ ఉంటే ఉడికీ ఉడకని అన్నంతోపండీ పండని పండు నంచుకుంటున్నట్టు ఉంటుంది. దుష్ట సమాసాలు, అపశబ్దాలు, వ్యర్థపదాలు కోకొల్లలు. అయితే ఒక మహాకవి ప్రాథమిక రచన ఎలా ఉంటుందో కూలంకషంగా పరిశీలించడానికి తోడ్పడుతుంది. ఎంత అపక్వమైన రచన అయినా ఇందులో పోతరాజుగారు ఆనాటి సాంఘిక ఆచారాలను చాలా చక్కగా చెప్పారు. సప్తర్షులను పిలిచిన శివుడు ఈ విధంగా పురమాయించాడు.

శీతాచలేంద్రుని కూతు బార్వతి కన్య నతిమోదమున మాకు నడిగి రండు
ఉడురాజవదనకు నుంప వేమడిగిన నెంతైన మైకొని యిచ్చిరండు
మదిరాక్షి నాతండు మన కిచ్చునట్లుగా బెంపార నుంగ్రము బెట్టి రండు
పాలకూళ్ళు గుడిచి బాలను మనసొమ్ము చేసి రండనువెంద చేసిరండు
ఇదియె మాకు మెచ్చు నెల్ల భంగులనైన - దీనిజేయవలయు దెరగు మెరసి
కదలిపోవ దియె కడు మంచి లగ్నము-భూధరేంద్రపురికి పోయిరండు.

[వీరభద్రవిజయము, 3-27]

ఈ పద్యం ద్వారా ఆనాడు పెళ్ళి మాటలకు వెళ్ళేవాళ్ళు ఉంకువ ఇచ్చి ఉంగరం పెట్టి పాలకూళ్ళు భుజించి వచ్చేవారని తెలుస్తూంది. పెళ్ళిముహూర్తాన్ని నిర్ణయించడానికి ఇంటి అరుగుమీద ఘడియారం కట్టించే వారు. దానిని పోతరాజుగారిలా వర్ణించారు :

తమపెద్దింటి యరుంగుమీద గర్జా ధాన్యంబుపై బెండ్లిల
గ్నము సాధింప బస్గిండి పేర్చున నభోగంగా నదీ తోయముల్
రమణం బోసి యలంకరించి ఘడియారం బొప్ప గట్టించి య
య్యమరాచార్యునిచే మహా మహిమతో నర్క ప్రతాపంబునన్.

[వీరభద్రవిజయం, 3-126]

పుణ్యస్త్రీలు పాడుతూ క్రంతలు నడవడం, పెళ్ళిలో వధూవరుల మధ్య తెర కట్టడం, మధుపర్కాలు ఇవ్వడం, సుమూర్తంలో తెర తియ్యడం తలంబ్రాలు పోసుకోవడం, పెద్ద ఇంట్లోనుంచి పెండ్లి అరుగుమీదకు వచ్చి ప్రవేశహోమం చేయడం మొదలైన నాలుగు రోజుల పెళ్ళిని పోతరాజుగారు వివరంగా వర్ణించారు. ఆ మరునాడు అప్పగింతలు.

ఇక్కడ మనం ఒక ముఖ్యమైన సంగతి చెప్పుకోవాలి, పోతరాజుగారు నాలుగు రోజుల పెళ్ళిని వర్ణించినా మంగళసూత్రధారణను పేర్కొనలేదు.

నాకు తెలిసినంతవరకూ పోతరాజుగారి కాలందాకా ఏ ఒక్క తెలుగుకవీ మాంగల్య బంధాన్ని వివాహంలో వర్ణించలేదు. తిక్కనగారి కాలం నుంచి అందరూ పెళ్ళిలో ముఖ్యంగా తలంబ్రాలు పోసుకోవడమే పేర్కొన్నారు. మడికిసింగన తొలిసారిగా తెరసంగతి చెప్పాడు. వివాహవర్ణనలో మాంగల్య ధారణను గురించి వివరించకపోయినా పోతరాజుగారు వీరభద్ర విజయంలో మంగళసూత్ర బంధంగురించి వ్రాశారు. భస్మమైన పతిని చూసి రతి విలపిస్తున్న ఘట్టంలోని ఈ క్రింది పద్యం చూడండి.

రారే మేరువు మాన్పరే మధురిపున్ రప్పింపరే కావరే
పోరే కుయ్యొరగింపరే సిరికి నా పుణ్యంబు విన్పింపరే
తేరే దేవర వేడి నా పనిమిటిన్ దీర్ఘాయుషోపేతుగా
నీరే మంగళసూత్ర బంధనము మీకెంతేని పుణ్యంబగున్.

[వీరభద్ర విజయం, 2-126]

పోతరాజుగారు భాగవతంలోకూడ ఒకసారి మాంగల్యప్రసక్తి తెచ్చారు. శివుడు హాలాహలం మింగబోతున్నప్పుడు పక్కన ఉన్న పార్వతి వారించ లేదట. కట్టు కొన్న మొగుడు కాలకూటం త్రాగుతూంటే వియిల్లాలయినా ఎలాగ ఊరుకోగలదు అనే ప్రశ్న పరీక్షిత్తుకు వచ్చింది. దానికి శుకుడు సమాధానం చెప్పాడు. చూడండి ఆ పద్యాలు.

అమరన్ లోకహితార్థ మంచు నభవుం డాగాక యంచాడె బో
యమరుల్ క్షితిని మ్రింగుమి యనిరి వా రంభోజ గర్భాదులున్
దము గావన్ హర ! రెమ్ము రెమ్మనిరి వే తా జూచి కన్గొంటన
య్యుమ ప్రాణేశ్వరు నెట్లు మ్రింగుమనె నయ్యుగ్రానల జ్వాలలన్?

అనిన శుకుం డిట్లనియె.

మ్రింగెడువాడు విభుండని-మ్రింగెడిది గరళమనియు మేలని ప్రజకున్
మ్రింగుమనె సర్వమంగళ-మంగళసూత్రంబు నెంత మది నమ్మినదో?

[భాగవతం. 8: 239-241]

మంగళసూత్రం సంగతి పోతరాజుగారు ఇంకొకచోట చాలా చక్కగా చెప్పారు. భారతస్త్రీలు ఏ ఆభరణమైనా తీసేస్తారుగాని పుస్తెలుమాత్రం తియ్యరు. తాను కొలచుకొనే సీతారాములచేత అన్నీ దానంచేయించి పోతరాజుగారు సీతమ్మకు తాళిబొట్టూ, రామయ్యకు రెండు జతల ధోవతులూ మిగిల్చారు. శ్రీరామచరిత్ర ఘట్టంలో రాముడు యాగంచేసి భూసురులకన్నీ

ఇచ్చేశాడన్న సీసపద్యం తరువాతి ఎత్తుగీతి చూడండి.

తనకు రెండు పుట్టంబులు దనకునైన
మెలత మంగళసూత్రంబు మినుకుదక్క
వినతుడై యుండె రాముని వితరణంబు
పాండవోత్తమ! యేమని పలుకవచ్చు ? [భాగ. 9-341]

పోతరాజుగారికి సమకాలికుడో, లేక కొంచెం పెద్దవాడో అయిన శ్రీనాధుడు కాశీఖండంలో దక్షయజ్ఞం గురించి వ్రాస్తూ శివుణ్ణి కాదని యాగానికి వచ్చిన దేవతలను పేరుపేరునా దధీచిచేత తిట్టించాడు. ఆ పద్యంలో మంగళ సూత్రాలకు దేశ్యమైన తాళ్ళను పేర్కొన్నాడు. చూడండి.

శశికంధరునకు నెచ్చెలికాడు గాడొకో
యటమటీడైన యీ యక్షభర్త ?
యహికంకణునకు మూడవ కన్ను గాడొకో
పాల్మాలినట్టి యీ పావకుండు ?
పురవైరి కవతంసపుష్పంబు గాడొకో
నిర్భాగ్యుడైన యీ నీరజారి ?
గంగాధరునకు లెంకలలెంక గాడొకో
పెనుగూళ యైన యీ యనిమేషేంద్రు ?
తేమి గుడువంగ వచ్చినా రింద్ల విడిచి
హరుని వెలివెట్టినట్టి యీ యాగమునకు ?
పంచవదనుని కను జేగురించె నేని
దక్షుణంబున తమ యాంధ్ర తాళ్లు దెగవె ? [కాశీఖండం, 7-60]

ఇదే పద్యం చాలా కొద్దిపాటి మార్పులతో వీరభద్ర విజయంలోకూడా ఉంది (4-47). అయితే ఇది ప్రక్షిప్త మనుకోవాలి. లేఖకు లెవరో మోజుపడి దూర్చి ఉంటారు. పోతరాజుగారు అనుకరించడానికి కొద్దిపాటి ఆస్కారం లేకపోలేదు. శ్రీనాధుని కాశీఖండరచన 1430 తరువాత జరిగిందని పండితులందరూ ఏకగ్రీవంగా భావిస్తున్నారు.[9] అప్పటికి పోతరాజుగారికి ఏ పదమూడేళ్లో ఉండివుండవచ్చు. కాశీ ఖండప్రతిని వీరభద్రవిజయం వ్రాసేటప్పుడు చూసిఉండవచ్చు. అయితే ఈ తొలిరచనలో పోతరాజుగారు నన్నెచోడుణ్ణీ, పండితయ్యనూ ఎక్కువగా

---

9 సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం, IV రెడ్డిరాజుల యుగం

అనుకరించారు.

పండితయ్య తన శివతత్త్వసారంలో దక్షాధ్వర ధ్వంసం, గణాడంబరం విపులంగా వర్ణించాడు. అదితి, సరస్వతి, స్వాహా మొదలైన దేవ తాస్త్రీలముక్కులు, చనుముక్కులు వీరభద్రుడు కోశాడని కందపద్యాలలో పండితయ్య చెప్పాడు. అలాగే కందపద్యాలలోనే పోతరాజుగారు కూడా వ్రా ు. శివతత్త్వ సారంలోని 309, 314 పద్యాలతో వీరభద్రవిజయం నాల్గవ ఆశ్వాసంలోని 118 నుంచి 121 దాకా ఉన్న కందపద్యాలు తైపారువేస్తే ఈ సంగతి తెలుస్తుంది. వీరభద్రవిజయం రెండవ ఆశ్వాసంలో మూడవ ఆశ్వాసంలో ముఖ్యంగా రతీమన్మథుల సంభాషణలో పోతరాజుగారు ఎక్కువగా నన్నెచోడుని అనుకరించారు. అయితే దక్షుణ్ణి సతీదేవి చేత ఉపాలంభవం చేయిస్తున్నప్పుడు నన్నెచోడుడు చూసిన నేర్పు, వాడిన పదపటిమ పోతరాజుగారు చూపలేకపోయారు. చూడండి, ప్రజాపతి కూమార్తె-పరమేశ్వరుని ఇల్లాలు. పదిమంది మధ్య తండ్రిని ఏమంటుందో -

ఏరా దక్ష యదక్షమానస వృథా యీ దూషణం బేలరా
యోరీ పాపములెల్ల బోవిడువరా యుగ్రాక్షు చేపట్టరా
వైరం బొప్పదురా శివుం దలవరా వర్ణింపరా రాజితో
కారాత్ముం డగు నీలకంఠు దెగడంగా రాదురా మన్మతి.

[వీరభద్రవిజయం, ' 46]

ఇవి శివదూషణ చేసిన భవిమీద వీరశైవుడు ప్రయోగించే మాటలేగాని ఒక కావ్యంలో ఉదాత్తమైన పాత్రచేత చెప్పించే మాటలు గావు. వీరభద్ర విజయం వ్రాస్తున్నప్పుడు పోతరాజుగారి మతాభిమానం అటువంటిది. పరమతసహనం ఆ వయస్సులో లోపిస్తే ఆశ్చర్యపడనక్కర లేదు. అయితే ఇటువంటి ఉడుకునెత్తుటి వీరశైవుడు పరమసాత్త్వికుడై భాగవతరచన సేయడానికి వీలుగా ఎలా మారాడో తెలుసుకొనడంలో ఆనంద ముంటుంది.

వీరభద్రవిజయం వ్రాసేనాటికి పోతరాజుగారికి మీసకట్టుకూడా వచ్చి వుండదని చెప్పుకొన్నాం. నూత్నయౌవనం వచ్చిక కొందరు భావించినట్టు ఆయన తన గ్రామానికి సమీపాన ఉన్న పట్టణానానికి ధనార్జనకో, మరెందుకో పోయి ఉండవచ్చు. "ఈతడు కుటుంబమునకు పెద్దవాడు కాడు కావున

గ్రామకరణీకి మీతని కుండధు. పండితుడు కవి బీదవాడును నగు నీతడు సమీపమందున్న గొప్పపట్టణమునకు పోయి ఋజుమార్గముననే కొంత ధన మార్జించి కుటుంబపోషణము చేయకూడదా ?" అని కొమర్రాజు లక్ష్మణరావు గారు వేసిన ప్రశ్న సమంజసమైనదే.[10] వారు చెప్పినట్టి ఆ రోజులలో, రాజున్నా లేకపోయినా, ఏకశిలా నగరం పెద్దపట్టణం. పలువురు విద్వాంసులు, కవులు, రసికులు, శ్రీమంతులు అక్కడ ఉండడం సహజం. వారి సహవాసనిమిత్తం పోతరాజుగారు అక్కడ ఎక్కువగా ఉండవచ్చు.

పోతరాజుగారి పూర్వులు గణకులు. అందులో ఒకాయన గణక వ్రజమాన్యుడు.[11] పోతరాజుగారుకూడా గణితశాస్త్రం బాగా అధ్యయనం చేసినట్లు కనబడుతుంది. భాగవతనవమస్కంధంలో గంగావతరణం ఘట్టంలో ఆయన శ్లేషమూలోపమాలంకారాలతో 78 పంక్తులలో సుదీర్ఘమైన 'బాణవచనం' వ్రాశారు. అందులో 'గణితశాస్త్రంబు కొలందిని ఘన, ఘనమూల, వర్గమూల, సంకలిత, భిన్న మిశ్రప్రకీర్ణఖాతభీష్మంబై' అని వర్ణించారు (9-229). (ఆ వచనంలో ఇతరశాస్త్రాలప్రసక్తి కూడా ఉందిగాని అందులో కొన్ని వరంగల్లు చేరాక నేర్చుకొన్నవి కావచ్చు). యుక్తవయస్సు వచ్చాక పోతరాజుగారు ఏ శ్రీమంతుని కొలువులోనో గణకుడుగా చేరి ఉండవచ్చు. ఓరుగల్లులోనే, పద్మనాయకరాజధాని రాచకొండలోనే పోతరాజుగారు నివసించిఉండవచ్చు. ఆ రోజుల్లో చాలామంది ప్రభువులు, ప్రభుత్వోద్యోగులు వైష్ణవంవైపు మొగ్గుతున్నారు. రాజకొండ, దేవరకొండ ప్రభువులు మొదట శైవులైనా, వేదాంత దేశికులవారి కుమారుడు అక్కడి పండితులను ఓడించి, వైష్ణవాన్ని స్థాపించినట్లు మనం ఇంతకుముందు తెలుసుకున్నాం.[12] వేదాంతదేశికులవారి వైష్ణవగ్రంథాలు పఠించడం అప్పుడు విరివిగా సాగేది. అదీకాక, నాటి ఆంధ్రసాహిత్య సంప్రదాయంలో హరిహరాద్వైతం బాగా వేళ్ళూనింది. శైవుల ఇంట్లో పుట్టి శంభుదాసు అని బిరుదు వహించిన ఎర్రయ్యగారు నృసింహపురాణం, హరివంశం రచించారు. వైష్ణవుడైన అనంతామాత్యుడు తన భోజరాజీయంలో శివుని బాగా

10. లక్ష్మణరాయ వ్యాసావళి-'ఏకశిలానగర మెరుగళ్లే', పుట 91
11. వీరభద్రవిజయం, 1-32.
12. సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం, III పద్మనాయకయుగం.

వర్ణించాడు; నుతించాడు. ఎర్రయ్యగారి హరివంశంలోని కృష్ణలీలలు, మడికి సింగన్న రచించిన పద్మపురాణంలోని దశమాశ్వాసం (ఇది పూర్తిగా కృష్ణావతారచరిత్ర) బాగా చదివిన పోతరాజుగారికి కృష్ణావతారంగురించి, వాసుదేవతత్త్వంగురించి పూర్తిగా తెలుసుకోవాలనే కుతూహలం జనించిఉండవచ్చు.

ఈ కుతూహలం తీరేలోగా పోతరాజుగారు వయసుకు తగిన సొగసులు చూసి ఆనందించేవారని తోస్తుంది. ఆయన ప్రాయమా ? పైలాపచ్చీసు. ఆయన ఉంటున్న దాముఖ్యపట్నం. వైభోగాలతో, వారవిలాసినుల నృత్యావధానాలతో, మంజులగానాలతో ఆటపాటలు, శృంగారగానాలూ వెల్లివిరిసే కాలం. పోతరాజుగారు కూడా సానివాడను పావనం చేసేవారు కాబోలు. ఆ రోజుల్లో వారికి రాజాశ్రయంకూడా దొరికేది కాబోలు. రాచకొండ నేలే సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు (క్రీ. శ. 1425-1475) కూడా మంచి రసికుడు. అతడొకనాడు గోపాలదేవోత్సవక్రీడలో పాల్గొన్నాడు. అప్పుడొక మేడలోంచి వారకాంత ఒకర్తె అతణ్ణి చూసింది. మోహించింది. ఆమెతల్లి 'ఆప్రభువు మనింటికి ఎందుకొస్తాడే? మన తాహతుకు తగ్గ దొరలనే వరించి వలపించాలి' అని హితోపదేశం చేసింది. సానికూతురు వినలేదు. ఎన్ని రకాలుగానో తల్లిని తిట్టి, బ్రతిమాలి, శపించి, ప్రాధేయపడి సింగభూపాలుని తీసుకురమ్మంది. చివరకు ఆ ప్రభువు వచ్చి ఆమెను ఏలుకొన్నాడు. సద్భోగినీపట్టం దిట్టమౌనట్టుగా ప్రసాదించాడు. ఏనుగు ఎక్కించాడు. రాజాశ్రయంలోను, సానివాడలోనూ సమానంగా వున్న పోతరాజుగారు ఈ సంగతులు ఒక దండకంలో వ్రాశారు.

దాన్ని 'భోగినీదండకం' అంటారు. అంతవరకూ వున్న స్తుతి రూపక సంప్రదాయమునకు బదులుగా, దండకాలలో ఇతివృత్త సంప్రదాయం పోతరాజుగారి దండకంతోనే ప్రారంభం అయిందని కొందరు పరిశోధకులు చెప్తారు.[13] అయితే దండకంలో ఇతివృత్తం చెప్పడం పోతరాజుగారితో కాక శ్రీనాధునితో మొదలైంది. దక్షయజ్ఞ సందర్భంలో కవిసార్వభౌముడు సతీదేవి చేత శివుణ్ణి భూషించి, దేవతలను దండకంలోనే దూషించాడు (కాశీఖండం,7-

---

13. పోతన : నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు, పుట 91.

74). నన్నయ తరువాత తిక్కన ఎర్రనలు దండకాలు ఉపయోగించ లేదని కూడా పరిశోధకులు పొరబడుతున్నారు.[14] ఎర్రయగారు నృసింహ పురాణంలో దండకం వ్రాశారు (5-11). పోతరాజుగారు దండకరచనలో ఎర్రయ మార్గాన్ని అనుసరించారు. శ్రీనాథుడు రెండు నగణాలపై రగణంతో దండకం వ్రాశాడు. ఎర్రయగారు ఎత్తుగడతోనే తగణ దండకం వ్రాశారు. పోతరాజుగారి భోగినీదండకం, భాగవతంలోని అక్రూరదండకం తగణదండకాలే.

పోతరాజుగారు పరమ భక్తులుగా భాగవతంవల్ల ప్రసిద్ధులైనారు కనుక అటువంటి భోగినీ దండకంలాంటి శృంగార రచనలు చేయరని కొందరి మతం.[15] అయితే వారకాంతలను చూడకూడదు; వారిని వర్ణించకూడదు అన్న నియమం పోతరాజుగారికి భాగవత రచనాకాలంలోకూడా లేదు. దశమస్కంధ ఉత్తరభాగంలో ధర్మజుని రాజసూయ యాగానికి 'వారాంగనా జనంబులు తమతమ వారలి గూడుకొని' వెళ్లారని పోతరాజుగారు వర్ణించారు. ఈ వర్ణన ఒకటి రెండు మాటలతో కాదు. ఒక సీసపద్యం లోనూ, 24 పంక్తుల సుదీర్ఘవచనంలోనూ చేశారు. మహిత కుచభారకంపిత మధ్యలగుచు మొలనూళ్లు మెరయపయ్యెదలు జార ఒకరిమీద ఒకరు జల్లుకొన్న పన్నీటితో చెంగావి జిలుగుపుట్టంబులు దట్టంబులుగా దేగిలి మర్మంబులు బయటపడిన అగ్గలంబులగు సిగ్గులకు ఒప్పిదాలైన తమ కనురెప్పలకు అడ్డంచేస్తూ ఆ వారకాంతలు పురుషులతో రసోక్తు లెనయవసంతా లాడారని ఈ సుదీర్ఘ వర్ణనలో పోతనరాజుగారు చెప్పారు.

మహాభక్తులై పారవశ్యంతో భాగవతం రచిస్తూ బహుశా ఆ రచన కడపటిదశలో వారకాంతలను గురించి ఇంతగా వ్రాసిన పోతనరాజుగారు యౌవనంలో భోగినీదండకం వంటిది వ్రాయకుండా ఉంటారా ? ఆ దండకం చివర నున్న ఒక పద్యం-అది పోతరాజుగారు వ్రాసినట్టే ఉంది-చూడండి.

వందిత కీర్తనీయురగు బమ్మెరపోతన యా సుధాంశు మా
ర్తాండ కులాచలాంబునిధి తారకమై విలసిల్ల భోగినీ

14. పోతన : నిడుదవోలు వెంకటరావు గారు, పుట 91

15. ఉదాహరణకు: చాగంటి శేషయ్యగారు, ఆంధ్రకవి తరంగిణి, 6 సంపుటి, పుట 184.

దండకమున్ రచించె బహుదాన విహర్తకు రావు సింగభూ
మండల భర్తకున్ వినుత మానవనాథ మదాపహర్తకున్.

ఈ పద్యంలో అనుప్రాస పోతరాజుగారి సంవిధానాన్నే పోలినది. దండకంలో కూడా పోతరాజుగారికి చాలా ఇష్టమైన 'మందార మకరంద మాధుర్యమున తేలు మధుపంబు వోవునే మదనములకు' అనే భావాలు ఉన్నాయి. (ఈ భావాలను గురించి తరువాత చెప్పుకొందాం) భాగవతంలోని ఇతర పద్యాల పోలికలు కూడా దండకపాదాలలో కనపడతాయి. మాటవరుసకు సింగభూపాలుని చూశాక భోగినీ ఇలా అనుకొంటుంది :

మున్నే బ్రహ్మశస్త్రారవిందంబు నైనన్
మహీపాలు హస్తారవిందంబునై నేడు లీలారవిందంబునై యందునో
రత్న హారంబు నైనన్
శుభాకారు వక్షోవిహారంబు గైకొందునో యేల ఇట్లైతి.

సరిగ్గా ఇటువంటి భావాలే దశమస్కంధంలో శ్రీకృష్ణుని చూసినప్పుడు మధురలోని కాంతలకు వస్తాయి. చూడండి.

వేణునాదములమై వెలసిన మాధవుం దధరామృతము నిల్పి యాదరించు
బింఛదామములమై పెరిగిన వెన్నుండు మస్తకంబున దాల్చి మైత్రినెరపు
పీతాంబరములమై బెరసిన గోవిందు డంసభాగముల బాయక ధరించు
వైజయంతికలమై వ్రాలిన గమలాక్షు డతి కుతూహలమున నురుత దాల్చు
దనరు బృందావనంబున దరులమైన-గృష్ణు డానందమున చే క్రీడ సల్పు
నెట్టి నోములనైన మున్నిట్టి విధము-లేల కామైతి మోయమ్మ యింక నెట్లు!

[భాగవతం, దశమ. 1-1352]

ఇలా పోలికలున్న భావాలవల్లనే కాక శైలి, సంవిధానాలవల్ల కూడా భోగినీదండకం పోతరాజుగారు వ్రాసి నదే అని చెప్పవచ్చు. సర్వజ్ఞసింగ భూపాలుని ఆశ్రయించి ఉన్నప్పుడు పోతరాజుగారు చెప్పిన చాటువుకూడా ఒకటి లభించింది. ఆడవాళ్లకు లొంగడం మగవారికి పాడికాదని సింగ భూపాలుడు భావిస్తే-అది తప్పనీ. లోలాక్షులకు లోబడడం రసికుల లక్షణ మనీ పోతరాజుగారు చెప్పారట. చూడండి, ఆపద్యం.

రసికులైనవారు రమణుల కొక వేళ-వంగుటెల్ల ధర్మ వర్తనంబు
ఉరసమున విల్లు వారికి వంగదా-చిత్తజాతరూప సింగభూపలా

ఈ సింగభూపాలుని కొలువులో ఉండడం వల్లనేకాక, ఆ సంస్థానంలోని వైష్ణవ గురువుల సాన్నిహిత్యంవల్ల కూడా పోతరాజుగారు ఈ దండకాన్ని రాశారని భావించవచ్చు. దక్షిణాది నుండి వచ్చిన ఆ ఆచార్యస్వాములు ద్రావిడవేదంతో పాటు తమిళసాహిత్య సంప్రదాయాలను కూడా ప్రవచనం చేస్తూ ఉండేవారు కాబోలు. ప్రభువులకు దీక్షనిచ్చిన ఈ వైష్ణవస్వాముల వల్ల ప్రజలూ, పండితులూ కూడా ప్రభావితులయ్యారు. తమిళ కావ్యాలగురించి సహజంగా పోతరాజుగారు తెలుసుకొని ఉండి ఉంటారు.

తమిళ సాహిత్యంలో 'ఉలా' ప్రబంధమనే ప్రక్రియ ఒకటి ఉంది. అందులో ఊరేగుతున్న రాజును సామాన్య నాయిక చూడడం మరులు కొనడం, విరహావేదన అనుభవించడం రాయబారం పంపడం, తరువాత మనోరథ ప్రాప్తి కలుగడం వరుసగా ఉంటాయి. సరిగ్గా ఇదే ప్రణాళిక మీద పోతరాజుగారు భోగినీ దండకాన్ని రాశారు.

ఉత్తమ కావ్యాలలో నాయికానాయకులు ఎటువంటి వారైనా ఉలా ప్రబంధంలో సామాన్య నాయిక కావచ్చు. కావ్యానికి తగిన నాయకుడు ఎలా ఉండాలి నాయిక ఎలా ఉండాలి? ఎటువంటివారు కావ్యనాయికా నాయకులుగా ఉండడానికి పనికిరారు? ఇటువంటి ప్రశ్నలకు అలంకార శాస్త్రాలు జవాబు చెప్తాయి. విన్నకోటపెద్దన తన 'కావ్యాలంకార చూడామణి' లో ఇలా చెప్పాడు. కావ్యనాయికలు స్వీయ, పరకీయ, సాధారణి అని మూడు రకాలు, నీతివలన గుణాయత్తార్థములు కలుగుతాయి(3-26). సాధారణి అంటే గణిక, ఈమె కళాదౌరేయాత్మ అయినా కపటలంపట లీలా మాధుర్య విధాయిని; దానిగతి తెలుసుకొంటే దురగాథా మనోవృత్తి (3-33). "పైడివెట్టి నిలువం గలవే వెలయాలి కూరుముల్?" (3-34) అని ప్రశ్నిస్తున్నాడు.

పోతరాజుగారి కాలానికి 'కావ్యాలంకార చూడామణి' ఒక్కటే ప్రసిద్ధమవుతున్న తెలుగు అలంకార శాస్త్రగ్రంథం. తెలుగు లాక్షణికులు సహజంగా సామాన్య నాయికలను ఆమోదించలేకపోవచ్చు. అయితే పోతరాజుగారి పోషకులైన సింగభూపాలుని వంశంలోని వాళ్ళకు వేశ్యాశృంగారం విషయంలో పట్టింపులేదు. సర్వజ్ఞసింగభూపాలుడు(1383-1399) 'రసార్ణవసుధాకరం' అనే అలంకార శాస్త్రాన్ని సంస్కృతంలో

రచించాడు. అందులో పూర్వ లాక్షణికుల మతాన్ని చెప్పి వాటితో విభేదించే తన అభిప్రాయాన్ని స్పష్టపరిచాడు.

"వేశ్యకు గుణవంతుడగు నాయకుని యందును ననురాగముండదు.

అట్టియరక్తను వర్ణించుట రసాభాసమునకే కారణమగును; కాన వేశ్యను నాటకాదులందు వర్ణింపరాదని కొందరందురు. వారిట్లు చెప్పుదురు.

"వేశ్యసామాన్య వనిత : ఆమె ప్రధానముగా ద్రవ్యమునే కోరును. ఆమెకుగుణహీనునియెడనిష్టముండును: గుణియెడ నిష్టముండదు.

అట్టివేశ్యయెడ శృంగారాభాసమేగానిశృంగార మెంతమాత్రము నుండదు . అని

"కాని దీమంతుడగు శ్రీ సింగభూపతి యీ మతము నంగీకరింపడు. ఏలయన వేశ్యకు భావానుబంధము లేనిచో నాయికత్వమే నశించును.

ఆమె ప్రకరణాదులయందు నాయికగా వర్ణింపబడి యున్నది గదా!

నాయికకాని దానికి నాయికగా వర్ణించినచో రసాభాసమే యగును. అట్టి వర్ణనల వలన ప్రకరణాదులు లోకాశ్రయములు కాపోవలసి వచ్చును.

కాని నాటక ప్రకరణాదులు పదియును రసాశ్రయము లేయని పెద్దలే నియమించి యున్నారు. కావున సామాన్య స్త్రీలకు, వేశ్యలకు గుణవంతుడగు నాయకునియందనురాగముండును. దీనిని రుద్రటుడు నంగీకరించెను.

[రసార్ణవ సుధాకరం-నాయికా ప్రకరణం, పుటలు 4, 95]

సర్వజ్ఞ సింగభూపాలుడు ఇంతచర్చించి వేశ్యను కావ్యనాయికగా వర్ణించవచ్చునని లక్షణం చెప్పినా తెలుగులో లక్ష్యం ఏదీ? అందుకే పోతరాజు గారు భోగినీ దండకాన్ని చెప్పారేమో. తమిళసాహిత్య ప్రక్రియలలోని ఉలా ప్రబంధం ఒక్కటే వారికి మార్గదర్శకంకాదు అనుకోవచ్చు. రాజు ఊరేగుతున్నప్పుడు పౌరకాంతలు చూడడం ముగ్ధులవడం మన సాహిత్యానికేం కొత్తకాదు. రఘువంశంలో అజుడు స్వయంవరానంతరం ఊరేగడాన్ని కాళిదాసు సవిస్తరంగా వర్ణించనే వర్ణించాడు.(సప్తమసర్గ 5వ శ్లోకం నుండి 16వ శ్లోకం దాకా). కాళిదాసులాగే నన్నెచోడుడు కూడా ఇటువంటి వర్ణనలు చేయకపోలేదు. కుమారసంభవం అష్టమాశ్వాసంలో 47

వ పద్యంనుండి 70వ పద్యందాకా 24 పద్యాలలో పౌరకాంతలు శివునియాడడం, చూడడానికి రెండుకన్నులు చాలవనుకొనడం చెప్పాడు. ఈ వర్ణనలన్నీ పోతరాజుగారిలోగట్టి ముద్రనువేశాయి. భోగినీదండకంలోనే కాక భాగవతంలో కూడాకొన్ని ఊరేగింపు ఘట్టాలను ఆయన చాలా విపులంగా వర్ణించాడు. ఉదాహరణకు కంసవధకు ముందు కృష్ణుని పౌరకాంతలు తిలకించి, పులకించడం కథనం చేశారు.

పోతరాజుగారు అర్థంలేని నిషేధాలను పాటించరు. అందుకే లాక్షణిక దిక్కారం చేసి వేశ్యను నాయికగా ఎన్నుకుని తెలుగులో మొట్టమొదటి శృంగార దండకం రచించి కొత్తవరవడి పెట్టారు. వీరు ఈ మార్గాన్ని చూపాక ఈ బాణీరచనలు ఫ్యాషనయ్యాయి. విద్యావతీ దండకం (గణపవరపువేంక టకవి క్రీ.శ. 1674). చంద్రాననా దండకం: (నుదురుపాటి చిదానందం; 1844-86); ఇంకో చంద్రాననా దండకం (నుదురుపాటి సాంబశివయ్య -19వ శతాబ్ధి), మోహినీ దండకం వంటి వెన్నో పోతరాజుగారి ఫక్కీలో వెలువడ్డాయి.

పోతరాజుగారు పెట్టిన ఉల్లాప్రబంధధోరణి ఇతివృత్తానుకరణ నాయక రాజుల యుగాలలో దండకాలలో కాకపోయినా ఇలాసాలనే నాట్యనాటక కావ్యాలలో కనబడుతుంది. ఒక్కప్రతిభావంతుడు లాక్షణికధిక్కారంచేసి

జనం చేత ఔననిపించుకొంటే వెయ్యిమంది వెన్నుతట్టుతారు. వెంటవస్తారు. అయితేపోతరాజుగారిది అర్థంలేనితిరుగుబాటుకాదు. వివిధ విజ్ఞులవద్దతెలియవచ్చినది తెలుసుకొనిశ్రేయోదాయకమైనమార్గంలో మసలు కొనడమే. ఎందరి వల్లనే ఎన్నో తెలుసుకొనిఅందరినీమెప్పించడంవారి లక్ష్యం.

గడపవలసిన సమయంలో రసికజీవితం గడిపిన పోతరాజుగారు ఓరుగల్లులో విబుధవరుల సాన్నిధ్యంలో ఎన్నో సంగతులు వింటూ వాళ్ళు చెప్పినగ్రంథాలలోఎన్నో విషయాలు కంటూ సాహిత్యజీవనం గడుపుతూ ఉండేవారు. భాగవతపురాణాన్ని గట్టిగా చదువుతూ ఉండేవారు. ఆ అధ్య యనం వల్ల వారికి కలిగిన భావాలు గమనించతగ్గవి.

1. ధర్మంబునం దవ్యభిచారియైన యర్థంబునకు చామంబు ఫలంబుగాదు.
2. తత్త్వ జిజ్ఞాన యనునది ధర్మజిజ్ఞాస.
3. కొందరు ధర్మంబెతత్త్వంబని పలుకుదురు.

4 ధర్మంబునకు భక్తి ఫలంబు. [భాగవతం, 1-56]

అందుకే వారు భక్తిమార్గాన్ని అవలంబించారు. ఆ భక్తికూడా సత్త్వగుణప్రధానమైనదే అయితే మంచిదని భాగవతపఠనంవల్లనే తెల్సు కున్నారు. భక్తి మోక్షదాయకమని నమ్మారు.

మోక్షార్థులైనవారలు ఘోరరూపులైన భూతపతుల విడిచి దేవతాం
తరనింద సేయక శాంతులై నారాయణ కథలయందే ప్రవర్తించుదురు.
[భాగవతం, 1-59]

అందుకే దేవతాంతరనింద చేసే మతాన్ని మాని సాత్త్వికగుణాన్ని అలవరచుకున్నారు. దీనికి కూడా భాగవత పఠనమే కారణం.

కాష్ఠంబుకంటె ధూమంబు, ధూమంబుకంటె త్రయీమయంబైన వహ్ని యెట్లు విశేషంబగు నట్లు, తమోగుణంబుకంటె రజోగుణంబు, రజోగుణంబుకంటె బ్రహ్మప్రకాశంబగు సత్త్వగుణంబు విశిష్టంబగు. [భాగవతం, 1-59]

ఆ కాలంలో వైష్ణవులు చాలా పేదవారు. మూల భాగవత రచనాకాలంనుండి పోతరాజుగారి కాలందాకా విష్ణుభక్తులు దరిద్ర నారాయణులే. 'కొందరు రాజసతామసులైసిరియు నైశ్వర్యంబును బ్రజలను గోరి పితృభూత ప్రజేశారుల నారాధింతురు (భాగవతం 1-59)' అని పోతరాజుగారే చెప్పారు. భాగవతంలో ఒక ఘట్టంలో శివభక్తులు ధనవంతులై విష్ణుభక్తులు పేదలవడానికి కారణం చెప్పమని పరిక్షిత్తే శుకయోగిని ప్రశ్నిస్తాడు. చూడండి.

మునినాథోత్తమ! దేవ దానవులలో ముక్కంటి సేవించువా
రనయంబున్ బహువస్తు సంపదల సౌఖ్యానందులైయుండ వ
వ్వనజాతాక్షు రమామనోవిభుని శశ్వద్భక్తి సేవించు న
న్మునివర్యుల్ గడు బేదలౌటకు గతంబుల్ నా కెరిగింపవే !
[భాగవతం, 10, ఉ., 1227]

శివుడు గుణత్రయాన్వితుడుకనుక రాగాదియుక్తమై రాగిల్లి అతణ్ణి కొలిచేవారు సంపదలు పొందుతారనీ, విష్ణువు గుణాతీతుడు కనుక అతని భక్తులు రాగాదిరహితులై ఉంటారనీ శుకయోగి చెప్పాడు. ఇదే ప్రశ్న ఒకసారి ధర్మరాజు వేస్తే కృష్ణుడిలా జవాబు చెప్పాడట. -

వసుమతీనాథ ! యెవ్వనిమీద నా కను
గ్రహ బుద్ధి వొడము నా ఘనుని విత్త
మంతయు గ్రమమున నపహరించిన వాదు
ధనహీనుడగుచు సంతాపమందు
విడుతురు బంధు లవ్విధమున నొంటరి
యై చేయునది లేక యఖిల కార్య
భారంబు లుడిగి మద్భక్తులతో మైత్రి
నెరపుచు విజ్ఞాన నిరతుడగుచు
బిదప నా దవ్యయానంద పదము నాత్మ
నెరిగి సారూప్య సంప్రాప్తి నెలమి నొందు
గాన మత్సేవ మిగుల దుష్కర మటంచు
వదలి భజియింతు రితర దేవతలనెపుడు [భాగవతం, 10-11, 1230]

తనను పూజింపదలచుకొన్నవాళ్ళలో ఎవరినైనా కరుణించదలచు కొంటే వాళ్ళను మొదట బుక్కాపకీర్లను చేస్తానని భగవంతుడు భాగవతంలో ఇంకొక ఘట్టంలో కూడా చెప్పాడు. 'ఎవ్వని గరుణింప నిశ్చయించితి వాని యఖిల విత్తంబు నే నపహరింతున అని వామనుడు,చెప్పాడు (భాగవతం, 8-659). ఈ భగవద్వాక్యాలను భాగవత పురాణపఠనంవల్ల పోతరాజుగారు మనస్ఫూర్తిగా నమ్మి దరిద్రాన్ని వరించారు.

భాగవతపురాణరచనాకాలంలోగాని, ఆంధ్రీకరణకాలంలోగాని శివ భక్తులు ధనవంతులై, విష్ణుభక్తులు పేదవారుగా ఉండడానికి తగిన కారణాలు సాంఘిక రాజకీయ చరిత్రలలో దొరకవు. ఆదిమయుగందగ్గిర నుంచి మన దేశంలో శివాలయాలు ఎక్కువగా ఉండేవి. చాళుక్య ప్రభువు ఒక్క నరేంద్రమృగరాజే 108 శివాలయాలు కట్టించాడు. ప్రభువులు, ప్రజలుకూడా పూర్వం శివాలయాలకే బాగులుచేస్తూ ఉండేవారు. మనప్రాచీన సాంఘికజీవనం, సాంస్కృతికజీవనం ఆలయాలపైన ఎక్కువగా ఆధారపడేవి. పెద్ద దేవాలయాలను నమ్ముకొని 72 నియోగాలవారు ఉండేవారని, ప్రతి ఆలయం ఒక చిన్నసైజు రాజధాని అని మనం ఇంతకుముందు చెప్పు కొన్నాం.[16] ఆరోజులలో శివాలయాలకు ఆస్తులుండేవి. రామానుజాచార్యుల వారు కొన్ని శివాలయాలను వైష్ణవాలయాలుగా మార్చి ప్రసిద్ధంచేశారు.

16 సమగ్రాంధ్ర సాహిత్యం, I చాళుక్యయుగం

తరువాతి యుగాలలో శివాలయాల ప్రభ తగ్గి వైష్ణవాదేవాలయాలలో అంగరంగభోగాలు ఎక్కువైనాయి. శైవులు క్రమేణా బీదవాళ్లు కాజొచ్చారు.

రామానుజులు చేసిన మార్పు మన చరిత్రలో కొత్తది కాదు. జైనవసతులను, బౌద్ధారామాలను మనవాళ్లు అంతకుముందు శైవక్షేత్రాలుగా మార్చేశారు. వాస్తవానికి భాగవతపురాణంలోనే జైనబౌద్ధమతాలను వాసుదేవతత్త్వంలో విలీనం చేసుకొనడం కనబడుతుంది. పరమనాస్తికమైన సాంఖ్యాన్ని సవైదికం చేసి ఆస్తికంచేసి ఆధ్యాత్మికం చేసి భాగవతం దానిని స్వంతంచేసుకొంది భాగవతంలో వాసుదేవుడు ఎత్తిన అవతారాలసంఖ్య 21, వాటిని చూడండి.

ప్రథమస్కంధంలో చెప్పిన వరుస -

(1) ప్రథమమైన దివ్యరూపం. (2) యజ్ఞవరాహరూపం. (3) నారదావతారం. (4) నరనారాయణావతారం. (5) కపిలుని అవతారం. (6) దత్తాత్రేయావతారం. (7) యజ్ఞావతారం. (8) ఉరుక్రమావతారం. (9) పృథు చక్రవర్తి అవతారం. (10) మీనావతారం. (11) కూర్మావతారం. (12) ధన్వంతరి అవతారం. (13) మోహినీ అవతారం. (14) నరసింహావతారం (15) వామనావతారం (16) పరశురామావతారం. (17) వ్యాసావతారం. (18) రామావతారం. (19) బలరామావతారం. (20) కృష్ణావతారం. (21) బుద్ధావతారం. తరువాత కల్క్యవతారం. [భాగవతం, 1-61] ద్వితీయ స్కంధంలో చెప్పిన వరుస -

(1) యజ్ఞావతారం, (2) కపిలుని అవతారం, (3) దత్తాత్రేయావతారం. (4) సనకసనందనాదుల అవతారం. (5) నరనారాయణ అవతారం. (6) ధ్రువావతారం. (7) పృథుని అవతారం (8) వృషభావతారం. (9) హయగ్రీవ అవతారం. (10) మత్స్యావతారం. (11) కూర్మావతారం, (12) నృసింహావతారం. (13) ఆదిమూలవతారం. (14) వామనావతారం. (15) హంసావతారం. (16) మన్వావతారం. (17) పరశురామావతారం. (18) శ్రీరామావతారం. (19) కృష్ణావతారం. (20) వ్యాసావతారం. (21) బుద్ధావతారం, తరువాత కల్క్యవతారం. [భాగవతం, 2, 112-199]

ఈ అవతారాలలో కొన్నిటి సవిస్తరగాథలు భాగవతంలో ఉన్నాయి కపిలాచార్యుని కథ, అతడు తల్లికి సాంఖ్యం ఉపదేశం చేయడ తృతీయస్కంధంలో ఉన్నాడు. కపిలుడు నిరీశ్వరమైన భౌతికవాదాన్ని ఆదిలో ప్రవచించాడు. నేడు మనకు లభించిన సాంఖ్యసూత్రసాంఖ్యకారికలు ఆదిమరచనలు కావని, ఆదిమసాంఖ్యం లోకాయతమేనని దేవీ

ప్రసాదఛటోపాధ్యాయగారు వివరించారు.[1]

ఆదిమసాంఖ్యం అవైదికం. అది భౌతికవాదం; నిరీశ్వరం. దానిని చాలామంది ఆదరించి ఆచరించారు. జైన బౌద్ధదర్శనాలు దానినుండే ప్రభవించాయి. అందుచేత సాంఖ్య, జైన బౌద్ధప్రవక్తలను వాసుదేవుని అవతారాలను చేసి ఆ దర్శనాలలో ప్రజారంజకమయిన వాటిని స్వీకరించి వైదికులుఇంకొక దర్శనాన్ని సృజించారు. వాసుదేవుని 21 అవతారాలలో ఒకటైన వృషభావతారం, లేక ఋషభావతారం జైనతీర్థంకరులలో ప్రథముడైన ఋషభదేవుని కథకు రూపాంతరం. పంచమస్కంధంలో 41నుండి 89 దాకా 49 గద్యపద్యాలలో ఉంది. ఋషభుడు దక్షిణ కర్ణాట దేశానికి వచ్చి ఉన్మత్తునిలాగా వికీర్ణకేశుడై. దిగంబరుడై సంచరించాడట. అతని కృత్యాలను విని ఆరాష్ట్రాధిపతి నిజధర్మాన్ని విసర్జించి మనుజులను అసమంజసమైన పాషండమతాభినివేశులను చేశాడట (భాగవతం, 5-89). తెలుగుదేశంలో కూడ ఒకనాడు ఈ ఋషభుని పూజ ఉండేది. వరంగల్లు జిల్లాలోని కొలనుపాక నేటికీ జైనులకు యాత్రాస్థలం, ఇక్కడ ఋషభదేవుని ఆకుపచ్చని రాతివిగ్రహం ఉంది.[2] జైనుడైన ఋషభుని వాసుదేవుని అవతారంగా చేయడంలో అంతరార్థం అతని నేటివెంట బ్రాహ్మణాధిక్యతను చాటించడమే. ఋషభుడు తన కుమారులకు చేసిన నీతిబోధలో యీక్రింది పద్యం ఒకటి:

> భూతజాలములందు భూజముల్ వర్యముల్ భూరుహంబులకంటె భోగికు
> భోగిజసంతతికన్న బోధవిష్ములు బోధమాన్యులకన్నను మనుజవరులు [లము
> వీరికన్నను సిద్ధవిబుధగంధర్వులు వారికన్నను సురుల్ వారికన్న
> నింద్రాది దేవత లిందరికన్నను దక్షాదిపన్మునుల్ దలప నెక్కు
> డంతకన్నను భర్గు డా యభవుకన్న
> గమలభవు డెక్కు డాతనికంటె విష్ణు
> డధికు డాతడు విప్రుల నాదరించు
> గాన విప్రుడు దైవంబు మానవులకు. [భాగవతం, 5-74]

దీని తరువాత పద్యాలుకూడా బ్రాహ్మణపూజనే బోధిస్తాయి. ఈ

---

1. Lokayata by Devi Prasad Chattopadhyaya, Peoples Publishing House, P. 359-458.

2. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 4 వ సంపుటి, పుట 1387.

ఋషభావతారంగురించి కొంతమంది పండితులు వేరేవిధంగా వ్యాఖ్యానం చేస్తారు. "వాసుదేవతత్త్వము, అవతారములు, భాగవతవైష్ణవము" అనే విషయాలపై ఉపన్యసించిన వేదాల తిరువేంగళాచార్యులు గారు ఇలా వ్రాశారు:

ఇతడు జడస్వభావమైన యోగముతో జరించెను. ప్రశాంతాంతః కరణుండై పరిముక్తసంగుడై ఇతడుండగా అదియే పరమహంసల కథిమ్యమగు పదమని పరమర్షులు తెల్పిరి. ఈ మహానుభావుని జడయోగము అవధూతప్రవృత్తిలోని అంతరార్థము నెరుగక అర్హతలు, జైనులు విపరీతముగా గ్రహించి అవైదికమ్మై, శిష్టులకు పరిగ్రహింపరానిదగు మార్గము నవలంబించిరి.[17]

అయితే చారిత్రకంగా చెప్పుకోవాలంటే ఋషభుని ఉపదేశాలకు వేదానుసారులు వేరే వ్యాఖ్యానం చెప్పి చరిత్రను తిరగవ్రాశారు అనుకోవాలి. భాగవతతత్త్వాన్ని ప్రచారం చేయడానికి ఇటువంటిది జరగడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. భాగవతమతం గురించి మేడేపల్లి వరాహనరసింహా స్వామి గారు ఇలా చెప్పారు:

ఇది వేదాల ఉపనిషత్తుల కాలంలో ప్రచారంపొందిన పరం. ఇది ఆర్యేతరమతాంశాల నన్నింటిని తనలో జీర్ణించుకుని ఉండిఉంటుంది. ప్రజామతము కాలక్రమేణా సాంప్రదాయకరూపమును ఆర్జింపనని వాసుదేవశ్రీకృష్ణనామములతో సాహచర్యమును సంపాదించుకొన్నది. దీని సంపూర్ణరూపము భగవద్గీతలో మనకు గోచరమగును. ఈ వాక్యమునకు సాధ్యమైనంత ప్రాముఖ్యమును కలిగించుటకుగాను మహాభారత మంతయు తిరిగి వ్రాయబడినట్లు అగుపించును.[18]

శ్రీకృష్ణుని జీవితంగురించి సమగ్రంగా చెప్పే ప్రాచీన గ్రంథాలలో హరివంశం, బ్రహ్మపురాణం విష్ణుపురాణం, భాగవత బ్రహ్మవైవర్తపురాణాలు ముఖ్యమైనవి. వీటిలోని కథలు కొన్ని పరస్పరవిరుద్ధాలు. ఈ పురాణాల నన్నిటిని తులనాత్మకంగా, కూలంకషంగా పరిశీలించినపండితులు బ్రహ్మ, విష్ణుపురాణాల రెండిటి పాఠాలూ ఒక్కలాగా ఉన్నాయని, ఈ రెండిటిలో బ్రహ్మపురాణమే ప్రాచీనమని చెప్తారు. పద్మ, అగ్ని, భాగవత, బ్రహ్మవైవర్తపురాణాలలో కృష్ణచరిత్ర వుందిగాని వీటిలో భాగవతమొక్కటే

17. ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసములు, ఆంధ్రసారస్వతపరిషత్తు, పుట 361.
18. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 7 సంపుటం-దర్శనములు, పుట 585.

పురాణేతిహాసాలలోని కథలను ఒక క్రమంగా చెప్తుంది. బ్రహ్మవైవర్తపురాణం చాలా అర్వాచీనమని, రాధకు ప్రాముఖ్యం ఇవ్వడానికి రచించినదని విజ్ఞులు చెప్తారు.[19]

భారతకృష్ణుడు, భాగవతకృష్ణుడు విభిన్నవ్యక్తులనే వాదం ఒకటి ఉంది. మన ప్రాచీనచరిత్రలో చాలామంది కృష్ణులున్నారు. ఋగ్వేదంలో 'కృష్ణ అంగీరసుని' ప్రసక్తి ఉంది. ఇతడు అనార్యనాయకుడని. అంశుమతీతీరంలో పది వేలమంది సైనికులతో ఇతడు వేచిఉన్నప్పుడు ఇంద్రుడు ఇతణ్ణి సంహరించిడనీ సీతానాథతత్త్వభూషణ్. అర్. ఢి. భండార్కర్ మొదలైనవారు భావిస్తున్నారట.[20] ఋగ్వేదంలో ఎనిమిదవ మండలంలో (85-3,4) (96-13, 15) లలో కృష్ణప్రసక్తి ఉంది. కౌషితకీబ్రాహ్మణం (30-9) లో కూడా కృష్ణఅంగీరసుని ప్రసక్తి ఉంది. ఐతరేయ బ్రాహ్మణం(171-2,6) హరితకృష్ణుడనే ఆచార్యుని పేర్కొంటుంది. ఛాందోగ్యోపనిషత్తులో దేవకీపుత్రకృష్ణుని ప్రసక్తి ఉంది (3-17,6). దీనిమీద వ్యాఖ్యానం వ్రాస్తూ స్వామీస్వాహానందగారిలా అన్నారు.

"In this passage historians find the earliest reference to Sri Krishna which cannot be dismissed as legondary."[21]

బౌద్ధజైనవాఙ్మయంలోకూడా కృష్ణప్రసక్తి ఉంది. ఘటజాతకం కృష్ణవాసుదేవుడు మధురరాజవంశంలోనివాడని పేర్కొంటుంది. జైనుల ఉత్తరాధ్యయనసూత్రంలోని ద్వాదశోపాంగం వృష్ణివంశీయుడైన కృష్ణవాసు దేవుని, బలరాముని గురించి చర్చిస్తుంది. శ్రీకృష్ణునిగురించి దొరికినన్ని వివరాలను శ్రీ పుసాల్కర్ గారు సేకరించి శ్రీకృష్ణుని చారిత్రకత్వంపై సుదీర్ఘ వ్యాసం వ్రాశారు.

పాణిని కాలంనాటికే వాసుదేవుణ్ణి. అర్జునుణ్ణి వీరులుగా ఆరాధించే వారు. పాణినికాలం క్రీ. పూ. 760-600 అని బెల్వల్కర్‌గారూ, క్రీ. పూ. 350 ప్రాంతాలని మాక్సుముల్లర్ మొదలైనవారూ చెప్తారు. ఈ మధ్యకాలంలో ఎప్పుడైనా అతడు ఉండవచ్చు. పాణినీయసూత్రాలలో

19. Studies in Epics and Puranas of India - by A.D. Pusalker, P. 61.
20. Ibid, P. 51.
21. ChandogyaUpanishat, Swami Swahananda, Ramakrishna Math Publication.

పేర్కొనబట్టి వాసుదేవుడు. అర్జునుడు అప్పటికే ప్రసిద్ధపురుషులు. వారిని ప్రజలు ఆరాధించేవారు. పాలిట్జర్ గారి లెక్కప్రకారం క్రీ.పూ. 950 లో మహాభారతయుద్ధం జరిగింది. హస్తినాపురంలోనూ, రూపర్‌లోనూ జరిపిన త్రవ్వకాలను పట్టి ఈ కాలనిర్ణయం ధ్రువపడిందట.[22] కాబట్టి కృష్ణుడు క్రీ. పూ. 1000 సంవత్సరాలవాడు.

శ్రీకృష్ణుడు తన కాలంలో వైదికమతంపట్ల తిరుగుబాటు చేసినవాడే. అప్పటిదాకా సంప్రదాయానుసారం జరిపే ఇంద్రయాగాన్ని అతడు మానిపించాడు. "కానలు, కొండలు, పసుల గాదిలి వేల్పులు గొల్లవారికిన్" అని ప్రకృతిపూజ నేర్పాడు (హరి I. 7-131) "మన మేమి ఎరుగుదుము శక్రుని అమరులు మునులు అతని గొలుతురు గాక, ఇవ్వనములు గిరులు మన జూచిన మేరలు," వీటినే పూజించాలి అన్నాడు. (హరి , I.7-137) తాను చెప్పిన కొండపండుగ చేయకపోతే బలవంతంగానైనా చేయిస్తానన్నాడు. "నేను మీకు కావాలంటే ఒప్పుకోండి," అన్నాడు. హరివంశంలో ఇలా చెప్పినవాడు అదేభాగవతంలో కర్మయోగాన్ని ఉపదేశిస్తాడు.

> కర్మమున బుట్టు జంతువు-కర్మమునన్ వృద్ధి పొందు, కర్మమున జెడున్
> గర్మమే జనులకు దేవత - కర్మము సుఖదుఃఖములను కారణ మధిపా !
> [భాగవతం, 10, 1-88]

> సత్త్వరజస్తమో గుణంబు లుత్పత్తిసిద్ధిలయకారణంబులు. అందురజంబున జగంబు జన్మించు. రజోగుణ ప్రేరితంబై మేఘంబులు వర్షించు. వర్షమునం బ్రజావృద్ధియగు. ఇంద్రుడేమి సేయంగలవాడు ? [భాగవతం, 10. 1-884]

ఇటువంటి ప్రబోధలు చేసిన కృష్ణుడు క్రమంగాతానే ఆరాధ్యదైవం అయ్యాడు. అతని జీవిత కాలంనుంచి ప్రచారమైన కథలన్నీ క్రీ.శ. 5 వ శతాబ్దం తరువాత ఎప్పుడో భాగవత పురాణరూపం దాల్చాయి. నామలింగానుశాసనం అనే అమరకోశం వ్రాసిన అమరసింహుడు ఆ కాలపువాడు. అతడు పురాణాలకు పంచలక్షణం చెప్పాడు.

> సర్గశ్చ ప్రతిసర్గశ్చ వంశో మన్వంతరాణి చ
> వంశానుచరితంచైవ పురాణం పంచలక్షణం.

అన్నది అమరసింహుని నిర్వచనం. భాగవతపురాణంలో మటుకు దశలక్షణ

22. పుసాల్కరగారి Studies in Epics and Puranas of India. 765 పుటలో

నిర్వచనం ఉంది.

సర్గోస్యాథ విసర్గశ్చ వృత్తిరక్షాంతరాణిచ
వంశో వంశానుచరితం సంస్థా హేతురపాశ్రయః
దశభిర్లక్షణైర్యుక్తం పురాణం తద్విదో విదుః
కేచిత్పంచవిధం బ్రహ్మన్ మహదల్ప వ్యవస్థయా. [భాగవతం,1-7,9-10]

ద్వితీయ స్కంధంలో శుకయోగి మహా భాగవతం ఉపన్యసిస్తానని చెప్పి "అమ్మహాపురాణంబు చతుశ్లోకరూపంబున దశలక్షణంబు ఉచిత మార్గంబుల నొప్పు. అందు దశలక్షణంబు లెయ్యవి ? యనిన-సర్గంబును, విసరగంబును, స్థానంబును, పోషణంబును, ఊతులును, మన్వంతరంబులును, నీశానుచరితంబును, నిరోధంబును, ముక్తియు నాశ్రయంబను పది తెరంగులయ్యె" అని వివరించాడు (భాగవతం, 2-259). ఈ లక్షణాలతో పాటు సాంఖ్య తత్త్వవివరణ, వేదాంత ప్రతిపాదకాలైన బాదరాయణ బ్రహ్మ సూత్రాలను క్రోడీకరించడం మొదలైన వాటితో భాగవతం బాగా పెరిగింది. ఇతర పురాణాలు భాగవతంలో 18వేల గ్రంథాలు, 12 స్కంథాలు ఉన్నట్టు చెప్తాయి. గ్రంథమంటే ముప్ఫయి రెండు అక్షరాలు. ఇప్పటి ప్రతులలో 22వేల గ్రంథాలున్నాయి. అంటే 4 వేల గ్రంథాలు ఇతరులు కలిపారన్న మాట. ఇవి ఎవరు కలిపిఉంటారు ?

క్రీ. శ. 1271-1309 ప్రాంతాలలో దేవగిరి రాజ్యాన్ని రామరాజు పాలిస్తూండేవాడు. అతని ఆస్థానంలో హేమాద్రి అనే మహామంత్రి, బోపదేవుడనే మహాపండితుడు ఉండేవారు. భాగవతంలోని అన్ని స్కంధాలలోనుంచీ విష్ణులక్షణ, విష్ణుభక్తి, విష్ణుతత్త్వ ప్రతిపాదకాలైన పద్యాలు ఉద్ధరించి బోపదేవుడు ముక్తాఫలం అనే పద్యాత్మకగ్రంథం వ్రాశాడు. వాటికి హేమాద్రి పేరు పెట్టాడు. ఈ బోపదేవుడే భాగవత పురాణం వ్రాసి దానికి వ్యాసులవారి పేరుపెట్టాడనే అపనింద వ్యాపించింది. అందుచేత మహాభాగవతం అష్టాదశ పురాణాలలో చేరదని, దేవీ భాగవతమే అందుకు అర్హమైనదనీ శాక్తేయులు వాదింప సాగారు.[23] బోపదేవుడు అధికపాఠాలు చేర్చి ఉంటాడు.

23. సంస్కృత వాఙ్మయ చరిత్ర, ద్వితీయ సంపుటం, మల్లాది సూర్యనారాయణ శాస్త్రిగారు పుటలు 76-77

భాగవతానికి 'హయగ్రీవ బ్రహ్మవిద్య' అనే నామాంతరం ఉంది. ఈ పురాణాన్ని అర్థం చేసుకొనడం కష్టం. అందుకే, సాధారణంగా, పండితులు కూడా భాగవతాన్ని పారాయణ చేయడానికి భయపడతారట. పూర్వం ఒక పండితుని వ్యుత్పత్తి గమనించడానికి భాగవతానికి అర్థం చెప్పమనేవారట. ఈ సంగతులు విశదం చేస్తూ వ్యాసభాగవతంలో కవిత్వం కార్కశ్యమున పరాకాష్ఠ అందిందని పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు చెప్పారు.[24] క్లిష్టమైన ఈ పురాణంలోని అర్థాన్ని స్పష్టం చేయడానికి శ్రీధరులు విపులమైన వ్యాఖ్యానం వ్రాశారు. పోతరాజుగారు భాగవత తత్వాన్ని అర్థం చేసుకొనడానికి శ్రీధర వ్యాఖ్యతో ఎన్నోసార్లు దాన్ని అధ్యయనం చేసి ఉంటారు. అంతరార్థాలు గ్రహించి ఉంటారు.

పోతరాజుగారు భాగవత పారాయణ చేస్తూండేరోజులలో వారికి శ్రీమన్నారాయణ ప్రపంచాన్ని వివరించాలనే కుతూహలం కలిగింది. ఒకనాడు చంద్రగ్రహణం వచ్చింది. అది చాలా విశేషమైన సంపూర్ణ చంద్రగ్రహణం కావచ్చు. అందుకే ప్రత్యేకం పనికట్టుకుని పెద్దల అనుమతి తీసుకొని గోదావరిలో స్నానం చేయడానికి ఓరుగల్లునుంచి అంతదూరం వెళ్లారు. నిండుపున్నమిరాత్రి. గోదావరిలో పట్టుస్నానం చేసి పోతరాజుగారు ఇసుకతిన్నెల మీద కూర్చుని మహేశ్వరధ్యానం చేస్తూ కల్లు మూసుకొన్నారు. అప్పుడు కాంతా సమేతుడైన ఒక రాజముఖ్యుడు వారి కళ్లముందు కనిపించాడు. ఆయన ఆ దంపతులను తేరిచూసి, మాట్లాడాలని ప్రయత్నించేలోగా ఆ దివ్యపురుషుడు, తాను శ్రీరామచంద్రుడనని తెలియబల్కి తన పేరు మీదుగా శ్రీ మహాభాగవతం తెలుగు చేయమని, దానివల్ల వారి భవబంధాలు తెగుతాయని ఆనతిచ్చాడు పోతరాజుగారు కళ్ళు మూసుకుని వెరగుపడి ఇలాఅన్నారు.

పలికెడిది భాగవతమట-పలికించెడివిభుడు రామభద్రుండట నే
పలికిన భవహరమగునట-పలికెద వేరొండు గాథ పలుకగనేలా ? [భాగవతం, 1-16]

కాని భాగవతాన్ని అర్థంచేసుకుని రచించడం చాలాకష్టం అయితే పెద్దలవల్ల తెలుసుకున్నది, తాము బోధపరుచుకున్నది విశదంచేయవచ్చు.

---

24. ఆంధ్ర మహాభాగవతోపన్యాసములు, పుట 105

అందుకే ఇలా చెప్పారు.

భాగవతము తెలిసి పలుకుట చిత్రంబు - శూలికైన దమ్మి చూలికైన
విబుధజనులవలన విన్నంత కన్నంత - తెలియవచ్చినంత తేటపఱతు.
[భాగవతం, 1-17]

ఇది ఎటువంటి శైలిలో వ్రాయాలి అన్నది ప్రశ్న. ఆ రోజులలో కొందరు సంస్కృతసమాసభూయిష్ఠమైన రచన హర్షించేవారు. కొందరు తేటతెనుగు మెచ్చుకొనేవారు. కొందరు రెండూ ఆదరించేవారు. పోతరాజుగారు అందరినీ మెప్పించదలిచారు. ఈ సంగతే ఈ పద్యంలో చెప్పారు:

కొందరికి తెలుగు గుణమగు-గొందరికిని సంస్కృతంబు గుణమగు రెండున్
గొందరికి గుణములగు నే-నందరి మెప్పింతు గృతుల నయ్యై యెడలన్.
[భాగవతం, 1-18]

నన్నయగారు, తిక్కనగారు మొదలైన మహాకవులు ఎన్నో కావ్యాలు తెలుగుచేసిన వాళ్ళు తాము చేసుకొన్న పుణ్యం కొద్దీ భాగవతాన్ని విడిచిపెట్టారని పొంగిపోయారు.

ఒనరన్ నన్నయ తిక్కనాది కవులీ యుర్విం బురాణావళుల్
తెనుగుల్ సేయుచు మత్పురాకృత శుభాధిక్యంబు దా నెట్టిదో
తెనుగుంజేయరు మున్ను భాగవతమున్ దీనిన్ దెనింగించి నా
జననంబున్ సఫలంబు చేసెద బునర్జన్మంబు లేకుండగన్. [భాగవతం, 1-19]

అంతకుముందే వారు పూర్వకవులను సంభావన చేశారు. వర్తమానకవులను ప్రియాలు పలికారు. భావికవులను బహూకరించారు.[25] కుకవులను నిందించనేలేదు. బాగవతాన్ని కల్పతరువుగా భావించి ఇలా నుతించారు:

లలిత స్కంధము కృష్ణమూలము శుకాలాపాభిరామంబు మం
జులతా శోభితమున్ సువర్ణ సుమనస్సుజ్ఞేయమున్ సుందరో
జ్జ్వల వృత్తంబు మహాఫలంబు విమల వ్యాసాలవాలంబునై
వెలయున్ భాగవతాఖ్య కల్పతరు వుర్విన్ సద్ద్విజశ్రేయమై.
[భాగవతం, 1-20]

25. పోతరాజుగారిలాగా భావికవులను బహూకరించిన తెలుగుకవి ఇంకెవరూ లేరు. 'తమకు ముంచి భవిష్యత్తు' ఉందని వారికి ముందే తెలుసు.

ఇలాంటి మహాభాగవతాన్ని తెనిగించాలని నిశ్చయించి విడుపుస్నానం చేసి దీక్షపట్టారు. కొన్నాళ్ళకు ఏకశిలానగరానికి వెళ్ళి గురువులు, వృద్ధబంధువులు మొదలైనవారి అనుజ్ఞ తీసికొన్నారు. మనస్సులో శ్రీరామ చంద్రుని సన్నిధానం కల్పించుకొన్నారు. నాలుగు ఉత్పలమాలలలో కృష్ణునికి ఇది సమర్పించుకొంటున్నట్టు షష్ఠ్యంతాలు వ్రాశారు. తాము ఆంధ్రభాషలో రచింపబూనిన శ్రీమహాభాగవతానికి ప్రారంభం చెప్పారు.

పోతరాజుగారు ప్రారంభించిన భాగవతాన్ని సంపూర్ణంగా అనువదించలేదు. 12 స్కంధాలలోనూ వారు వ్రాసినవి ఎనిమిదే. మిగతా నాలుగూ ఇతరులు రచించారు. ఒకటినుంచి నాలుగు, ఏడునుంచి పదిస్కంధాలను పోతనగారు వ్రాశారు. పంచమస్కంధాన్ని బొప్పరాజు గంగయ, షష్ఠస్కంధాన్ని ఏర్చూరిసింగన, ఏకాదశద్వాదశ స్కంధాలను వెలిగందల నారయ వ్రాశారు. భాస్కరరామాయణంలాగే భాగవతంకూడా ఇంతమంది వ్రాయడానికి కారణం తెలియదుగాని వీరేశలింగంగారు భాస్కర రామాయణవిషయంలో చేసిన వివరణవంటిది ఈ సందర్భంలో నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చేశారు. చూడండి.

పోతన భాగవతమును రచింప దలపుగొని దాను గ్రంథరచనకు ప్రారంభించి తొలి నాలుగు స్కంధములు రచించి వెనుక భక్తిరస ప్రధానములగు సప్త, మాష్టమ, నవమ, దశమస్కంధముల దానే రచింపదలచి మధ్యస్కందములలో బంచమము గంగనకు, షష్ఠము సింగనకు నిచ్చి రచింపుడని చెప్పి యుండవలెను......... దశమస్కంధాంతము వచ్చు సరికి బోతనకు చాల కాలము పట్టుటచే నేకాదశ ద్వాదశ స్కంధములు దన శిష్యుడగు వెలిగందలనారయ కొసగియుండును.[26]

నిడుదవోలువారి వివరణతో ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారూ, పింగళిలక్ష్మీకాంతంగారూ ఏకీభవిస్తున్నారు. పోతనామాత్యుడు స్వయముగా తన శిష్యుల ననుగ్రహింపగోరి భాగవతము నందలి చిన్న చిన్న స్కంధములను వ్రాయుడని వారికి ప్రసాదించి యుండును" అని ఖండవల్లివారు అన్నారు.[27] కొన్ని భాగాలు పోతన జీవితంలోని ఆయన అనుజ్ఞపై ఆకవులచే వ్రాయబడియుండువని నా యుద్దేశ్యము" అని

26 భాగవతం, వావిళ్ల ప్రచురణ, 1948 ముద్రణ. పీఠిక పుటలు 83, 84.

27 ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్ర సంగ్రహం, పుట 67.

పింగళివారు చెప్పారు [28] అయితే రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు ఈ ఊహకు ఆధారం చాలదంటున్నారు. భాగవతాన్ని తనకు కృతి ఇవ్వలేదన్న కోపంకొద్దీ సర్వజ్ఞసింగమరేడు దానిని పాతిపెట్టించాడనీ, అందువల్ల కొన్ని భాగాలు క్రిములు తిన్నాయనీ, గ్రంథాన్నీ పైకితీశాక నష్టమైన భాగాలను మిగతావాళ్లు గురువుగారిమీదా, గ్రంథంమీదా ఉండే భక్తిచేత పూరించారన్న కథను అనంతకృష్ణశర్మ గారునమ్ముతున్నారు.[29] ఈ కథను కూచిమంచి తిమ్మకవి ప్రచారంచేశాడు. ఇక, కాకునూరి అప్పకవి, అహోబలపతి, ముద్దరాజురామన్న మొదలైన లాక్షణికులు పోతరాజుగారి కవిత్వంలో బండిరాలకు, కొమ్మురాలకు సాంకర్యం జరిగిందని, అందుచేత అది అప్రమాణం అన్నారట! పోతరాజుగారు అలాన్రాయలేదు. నష్టమైన భాగాలను ఇతరులు పూరించడంవల్ల వారి రచనలో యీ సాంకర్యం వచ్చిందని తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహంలో చెప్పాడు.

అఖిలవేదాంత విద్యారహస్యుడు, సహజపాండిత్య విశారదుడు, పటుతరకవితావిభాసితుడు, సకలాంధ్రలక్షణ చక్రవర్తి అయిన పోతరాజుగారు రేఫఱకారాలు ఎరగరని అజ్ఞులు కొందరాడుకొంటారు. ఆ మహాత్ముని కవిత్వంలో ఎక్కడా లోపం కలుగదని తిమ్మకవి చెపుతూ ఈ పద్యాలు వ్రాశాడు.

అఖిల వేదాంతవిద్యారహస్యవిదుండు సహజపాండిత్యవిశారదుండు
మత్తక్షితీశాధమస్తోత్రవిముఖుండు శంఖుపదాబ్జపూజారతుండు
పటుతరకవితావిభాసితప్రతిభుండు సకలాంధ్రలక్షణచక్రవర్తి
రఘుకులేశనిదేశ రచితమహాభాగవతపురాణుడు పుణ్యవర్ధనుండు
బుధజనహితుండు బమ్మెరపోతసుకవి
యొన్న రేఫ రకారంబు లెరుగడనుచు
నజ్ఞులొకకొంద రాడుదు రమ్మహాత్ము
కవితనెందును లోపమ్ము కలుగ దభవ!
ఘనుడు పోతనమంత్రి మునుభాగవతమురచించి చక్రికిసమర్పించునెడల
సర్వజ్ఞసింగయక్ష్మావరుండది దనకిమ్మనివేడిన నిడకయున్న
నలిగి యాపుస్తకంబునవనిబాతించిన జీవికి యందొకకొంతశిథిలమయ్యె

28 తెలుగు భాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3 వ సంపుటి, పుట 409

29 భాగవతం, రాయలు ముద్రణ, పీఠిక, పుటలు 8-10 వరకు

గ్రమ్మర నది వెలిగందలనారవరాజును మరి బొప్పరాజు గంగ
రాజు మొదలగు కవివరుల్దేజమెసగ
జెప్పి రాగ్రంథములయందె తప్పులోదవె
గాని పోతకవీంద్రుని కవితయందు
లక్షణంబెందు దప్పదు దక్షహరణ.

[సర్వలక్షణసారసంగ్రహం, రేఫరకారప్రకరణం, 265, 266]

క్రీ.శ. 1756లో ఉన్న తిమ్మకవి చెప్పేదాకా కథ దేశంలో ప్రచారం కాలేదు. పాతించడమే నిజమైతే పోతనశిష్యుడు వెలిగందల నారయ్య గ్రంథస్థం చేయకుండా ఉంటాడా? షష్ఠ స్కంధంలో స్పష్టంగా వేరే కృత్యాదీ, అవీ ఉంటే తిమ్మకవి ఆ స్కంధం పోతరాజుగారు చెప్పినదే అని చెప్పాడు. పై పద్యం తరవాత నెంబరులేని వచనంలో ఇలా ఉంది: "పోతరాజు చెప్పినవి ప్రథమ స్కంధమును, ద్వితీయ స్కంధమున కొంతయు, షష్ఠసప్త మాష్టమ నవమ స్కంధములును, దశమ స్కంధము పూర్వభాగము కొంతయునున్నవి. అందులో రేఫఱకార సాంకర్యము లేకుండుటకు వ్రాయుచున్నాము, అని ప్రమాణాలు ఇచ్చారు."[30] తృతీయ స్కంధములో పోతరాజుగారి గద్య వుంటే అది వారి రచనగా తిమ్మకవి ఇవ్వనేలేదు.

పోతరాజుగారి మీద ఉండే గౌరవము కొద్దీ తిమ్మకవి ఈ పాతిపెట్టడం కథ ప్రచారం చేశాడని పండితలోకంలో చాలామంది నమ్ముతారు. తమ ఆశ్రయంలో ఉన్న కవులు తమకు అంకితం ఇవ్వకుండా దేవునిపేర కావ్యాలు చేస్తే సహించిన రాజులు లేకపోలేదు. మడికి సింగన జ్ఞానవాసిష్ఠ రామాయణాన్ని రాజాశ్రయంలో ఉంటూనే దేవునికి అంకితం ఇచ్చాడు. సర్వజ్ఞ సింగమరేడు భాగవతం తనకంకితం ఇవ్వలేదని బాధపడినా, దేవునిపేర తెనిగిస్తున్నందుకు సంతోషించే ఉంటాడు.

ఇంతకూ భాగవత రచనా కాలంనాటికి సింగమరేడు రాజ్యం చేస్తున్నాడా? ఈ ముమ్మడి సింగమ నాయకుని రాజ్యకాలం క్రీ.శ. 1430-1475 సంవత్సరాల మధ్యనే. భాగవత రచనా కాలంనాటికి ఇతడున్నాడని చెప్పలేము. ఇతని కాలంలోనే రాచకొండ దేవరకొండ రాజ్యాలు క్షీణదశలో పడ్డాయి. బహమనీ సుల్తాను అహమ్మదుషా క్రీ.శ. 1433 నుండి

30. రాజామంత్రిప్రగడ భుజంగరావుగారు 'మంజువాణి'లో ప్రకటించిన సర్వ లక్షణ సారసంగ్రహ ప్రతి, పుట 262.

తెలంగాణంపై దండెత్తడం ప్రారంభించాడు. ఓరుగల్లు దుర్గాధిపతి, మరికొందరూ పాదాక్రాంతులై తమ రాజ్యాలు నిలుపుకొన్నారు. బహమనీ సుల్తానులు క్రీ.శ. 1437 లో దేవరకొండను జయించారు. అదే సంవత్సరం అహమ్మదు షా మరణించాడు కనుక తమ రాజ్యాన్ని మళ్ళీ సంపాదించుకొనడానికి గజపతుల సహాయాన్ని దాచకొండ దేవరకొండ రాజులు అర్థించారు. కపిలేశ్వర గజపతి సహాయం చేయడంతో ఊరుకొనక క్రమేణా తన సార్వభౌమత్వాన్ని సంస్థాపించుకొన్నాడు. తెలంగాణా అంతా ఉత్తరోత్తరా ఈ గజపతి పాలనలోనే సామంతరాజ్యమైంది. కపిలేశ్వర గజపతిమరణానంతరం కటకం సింహాసనం కోసం అతని కుమారులు హరివీరదేవుడూ, పురుషోత్తముడూ పోరాడుతున్నారు. ఈ అదనులో బహమనీ సుల్తానులు తెలంగాణాను పూర్తిగా స్వాధీనం చేసుకొన్నారు. రేచర్ల ప్రభువుల రాజ్యం క్రీ.శ. 1475 నాటికి అంతరించింది.

క్రీ.శ. 1430లో సింగమరేడు రాజ్యానికి వచ్చిన కొత్తలో పోతరాజు గారికి రాజాశ్రయం దొరికి ఉంటుంది. 1433 నుండి సింగమరేడు యుద్ధాలలోనే తలమునకలుగా ఉన్నాడు. క్రీ.శ. 1430-33 సంవత్సరాల మధ్య భోగినీ దండకం రచన జరిగిఉంటుంది. ఆ పిమ్మట ఒక దశాబ్దం పాటు పోతరాజుగారు భాగవతం శ్రీధర వ్యాఖ్యతో అధ్యయనం చేశారనుకోవచ్చు. బహుశా ఒక పుష్కరం కాలం కావచ్చు. ఇన్నేళ్ళు అధ్యయనం చేశాక భాగవత రచనకు పూనుకొన్నారని నికరంగా చెప్పడం చాలా కష్టం.

పోతరాజుగారిని పోషించిన సింగమరేడు కటకం గజపతులతో జరిగిన యుద్ధంలో పురుషోత్తమగజపతి ఉదయగిరి దండయాత్రలో గజపతుల కొలువులోని కంఠమ రాజ్య వంశజుడైన తమ్మభూపాలుని చేతిలో మరణించాడు.[31]

ముమ్మడి సింగమనేని రాజ్యకాలంలోనే తెలంగాణాలోని రాజకీయ, సాంఘిక పరిస్థితులు విషమించాయి. సమాజంలో అస్థిరత్వం నెలకొంది. ప్రాణ, విత్త, మానాలకు రక్షణలేదు. ఒకప్రక్క బహమనీ సుల్తానుల

31. తెలుగు సంస్కృతి - మొదటి సంపుటం దేశము చరిత్ర, పుట 381.

దాడులవల్ల ఇంకొకప్రక్క గజపతుల ఆక్రమణవల్ల చిల్లరమనుజాధిపతులు పుట్టుకొచ్చారు. పెళ్ళాం, పిల్లలను పోషించుకొనడానికి భూమీశులను నమ్ముకొనడంకన్నా భూమిని నమ్ముకొనడం మేలన్నది సత్యం. భాగవతాన్ని ఎన్నో సారులు పారాయణ చేసి ఆ తత్త్వాన్నే ఒంటపట్టించుకొన్న పోతరాజుగారు భోగాలకు విముఖులై సర్వసాధారణ జీవితాన్ని సాగించడంలో సిద్ధాంతాల ఆచరణ సంపూర్ణంగా కనబడుతుంది.

పోతరాజుగారు బీదతనం అనుభవిస్తూ వ్యవసాయం చేసుకొంటూ జీవించారనీ, రాజులన్నా, వారిచ్చే సంపదలన్నా కిట్టక భోగాలకు విముఖులై భాగవతం రచించారనీ లోకులు చెప్పుకొనే విషయాలు సుప్రసిద్ధాలు. ఈ క్రింది పద్యం వారు వ్రాసిందే అంటారు.

> **ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి పురంబులు వాహనంబులున్**
> **సొమ్ములు గొన్ని పుచ్చుకొని సొక్కి శరీరము బాసి కాలుచే**
> **సమ్మెట వ్రేటులం బడక సమ్మతి శ్రీహరి కిచ్చి చెప్పె నీ**
> **బమ్మెరపోతరా జొకడు భాగవతంబు జగద్ధితంబుగన్.** [భాగవతం,1-11]

అయితే ఇది ప్రక్షిప్తమని పండితులు భావిస్తారు. ఈ పద్యమూ, దీనితోపాటు'చేతులారంగ శివుని పూజింపడేని' అనే పద్యమూ రెండు వచనాలమధ్య ఉన్నాయి. తొలివచనం ఉభయకార్య దక్షుండనై' అనే ఉత్తమ పురుషతో ముగుస్తుంది (1-10). మలివచనం 'మదీయ పూర్వజన్మసహస్ర సంచిత తపఃఫలంబున శ్రీమన్నారాయణకథా విరచన కుతూహలుండనై' అని ఉత్తమ పురుషతోనే మొదలవుతుంది (1-13). ఈ రెండు వచనాలూ కలిసి ఏకాండంగా ఉండేవనీ, అందుకే రెండూ ఉత్తమ పురుషలోనే ఉన్నాయనీ, ఎవరో లేఖకులు ప్రథమపురుషలో ఉండే 'ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల' అనే పద్యమూ, 'చేతులారంగ శివపూజ' అనే పద్యమూ కలిపి ఉంటారనీ భావించవచ్చు.

అయితే ఆ రెండు వచనాల మధ్య ఈ రెండు పద్యాలూ దేశంలో ఉన్న వ్రాతప్రతు లన్నిటిలోనూ ఏమాత్రం మినహాయింపు లేకుండా ఉన్నాయట. ఇటీవల మన ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీవారు రెండువందల తాళపత్రగ్రంథాలను సేకరించి పరిశీలించి, వాటిలో ముప్పయి ప్రతులను

ఎన్నుకొని పాఠాలు నిర్ణయించి భాగవతం అచ్చు వేశారు. అకాడమీ సంపాదకులు చూసిన అన్ని వ్రాతప్రతులలోనూ ఈ పద్యాలు ఉత్తమ పురుష వచనాలమధ్యనే ఉన్నాయట.[32]

అనన్యప్రచారం పొందిన ఆంధ్రసాహిత్య గ్రంథాలలో పోతరాజుగారి భాగవతం ఇప్పటికీ చాలామందికి పారాయణగ్రంథం. ఎందరెందరో లేఖకులు పోతరాజుగారి మాతృక నుండి ప్రతికలు రాసుకొనే ఉంటారు. ఆకాలమునుంచీ ఇప్పుడు చర్చిస్తున్న పద్యాలు వ్రాతప్రతులలో ఉన్నాయో లేవో చెప్పలేము. ఎప్పుడు వచ్చిచేరాయెఊహించడం అనవసరం. పోతరాజుగారి మనస్తత్వాన్ని అర్థం చేసుకొన్న పరిశోధకులందరూ ఆ పద్యాలను వారు రచించరని భావిస్తారు. ఉదాహరణకు ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తువారు ఏర్పాటుచేసిన 'ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసాలు–పోతన చరిత్ర స్థలకాలములు' అనే అంశంపై ఉపన్యసించిన సుప్రసిద్ధ చరిత్రపరిశోధకులు ఇవి ప్రక్షిప్తములనే ఏకారణంగా నొక్కి చెప్పారు.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారూ ఇంకా ఇలా అభిప్రాయపడు తున్నారు.

"భాగవతమును రచించుచుండగనే పోతనామాత్యుడు లోకాంతర గతుడై యుండునని నాయూహ. ఏకాదశ, ద్వాదశస్కంధముల నాయన రచియింపనే లేదనియు, అందువలననే భాగవత సంపూర్ణార్థము పోతనామాత్య ప్రియశిష్యుడైన వెలిగందల నారయ, తన గురువుగారి మీదగల భక్తి గౌరవముల వలన వానిని రచించి యుండుననియు ననుకొనుచున్నాను. మిగిలిన యాంధ్ర మహాభాగవతమును పోతనమాత్యుడే రచియించి యుడవలెను. దీనిలో పంచము, షష్ఠ స్కంధములు ఉత్పన్నములగుటకు ప్రాయకముగా ఆనాటి రాజకీయ పరిస్థితులే కారణమై యుండవచ్చునని నేనూహించుచున్నాను.[33]

శర్మగారు రాజకీయ పరిస్థితులే కారణమని స్పష్టపరచినా ఎవరు ఎందువల్ల పంచము, షష్ఠ, స్కంధాలు నాశనం చేశారో ఊహించడం

32. భాగవతం, ప్రథమస్కంధం, 35 పుటలో అధిజ్ఞాపిక.

33. ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసములు – పుటలు 16-17

అసాధ్యమయిన విషయం. అందుకే ఆ సుప్రసిద్ధ పరిశోధకులు సూచించి ఊరుకొన్నారు. ఇటీవల ఒక సాహితీపరుడు షష్ఠస్కంధాన్నిపాషండులు విధ్వంసం చేశారని భావిస్తున్నారు. రాచమల్లు హరికవులుచెప్పిన షష్ఠస్కంధంలో ఈ పద్యం కనబడడమే ఆ భావనల నేల విడిచి సాము చేయబోవడానికి కారణం.

చండాంశుప్రభచిక్క తిమ్మయ తనూజా! తిమ్మ! విధ్వస్తపా
షండంబైన త్రిలింగ భాగవత షష్ఠస్కంధ కావ్యంబు నీ
కుం దక్కెం జతురానన త్వ గుణయుక్తుతమీర వాణీ మనో
భాండారోద్ధత చూరకార బిరుద ప్రఖ్యాతిసార్థంబుగన్.

[కవిజన సంజీవని - 1-35]

ఈ పద్యంలోని "విద్వస్త పాషండంబైన" అనే సమాసాన్ని తీసుకొని పోతన భాగవతమును పాషండులు ధ్వంసము చేసినట్లు కవుల షష్ఠములో నిట్లు గలదు" అని చెప్పి " పాషంధవిధ్వస్త" యనుటకు బదులు ప్రాసమునకై విధ్య స్త పాషండయని వాడబడినది" అని ఈ సాహితీపరుండు వివరిస్తున్నాడు.[34] ఇది పొసగని వాదన. సుప్రసిద్ధమైన నందిఘుంట కవుల జంటనే రాచమల్లు వారి కవులంటారు. వీరిషష్ఠస్కంధానువాదాన్నే కవులషష్ఠమనీ, శృంగార షష్ఠమనీ లాక్షణికులు పేర్కొన్నారు. ఈ ప్రతిభావంతులైన కవులు 'ప్రాసమకోసము' 'విధ్వస్త పాషండం అనే మాటకు పాషండవిధ్వస్తమనే మాటకు తేడా తెలియని వారని ఊహించడం సాహసోపేతమైన సంగతి.

నిజంగా పాషండులవల్లనే త్రిలింగ భాగవతం నష్టమైతే షష్ఠస్కంధాన్ని పూరించిన విర్భూరిసింగన భాగవత నైష్ఠికుడని కీర్తించి కవి పట్టపురాజని తలంచి బమ్మెర పోతరాజుగారికి మొక్కిన పద్యం చెప్పాక 'పాషండవిధ్వస్తం' గురించి పేర్కొనడా? భాగవతం వాస్తవానికి నాస్తిక దర్శనాలలోని మంచిని 'సొంతం చేసుకొని ఆ మతాలను నిర్మూలం చేయడానికి ప్రయత్నించిన రచనే. భాగవతంలోని అన్ని స్కంధాలూ విధ్వస్తపాషండాలు కావడానికి ప్రయత్నించాయి. "ప్రవిస్తర దుర్ధాంతదురంత దుస్సాహ జనుస్సంభా

34 సమాలోచన అనే పత్రికలో 'పోతనమహాకవి' అనే వ్యాసంలో జి ఎ.ఎన్.ఎస్. సోమయాజుల శర్మ.

ఏతానేక దుస్తర గంభీర కఠోర కల్మష కనద్దావానలం" అన్నది గోవింద కథాసుధారసమహావర్షోరుధార.. చేతనే ఆరుతుందని ఆకథనే వింటామని శౌనుకాది మహామునులు సూతునికి చెప్పారు (భాగ -1-47) సూతుడు వినిపించినదే మునులు విన్నదే పోతరాజుగారు తెలుగువారికి వినిపించారు.

అకాడమీవారు ప్రచురించిన భాగవతం పీఠికలో ఈ క్రిందిపద్యం ఉదాహరించి కొన్ని సంగతులు వ్రాశారు. చూడండి.

వినుము శుకుడు వచ్చి విజ్ఞానపద్ధతి-నతని కెట్లు సూపె, నతడు విదప
దనశరీర మెవ్విధంబున వర్జించె-విప్రముఖ్య! నాకు విస్తరింపు.[35] (భాగ-1-275)

"అచ్చు ప్రతులలోను, వ్రాతప్రతులలోను పాఠమిట్లే ఉన్నది. 'వినుము' అను క్రియ పద్యమున సంగతి పడుటలేదు. సరియైన పాఠమేమో ఇంకను విచారింప వలసి యున్నది."[36]

ఈ పద్యంలో 'వినుము' అన్నక్రియ సంగతపడకపోవడానికి కారణం ఉంది. 'వినుము' అన్నది పోతరాజుగారి ఊతపదం. చాలాపద్యాలు వారు 'విను'. 'వినుము' అని ఎత్తుకొంటారు. అప్పుడప్పుడు ఒకేపద్యంలో రెండుసార్లు 'వినుము' అనే మాట వాడుతారు. చూడండి. వారు 'వినుము' వాడిన గద్యపద్యాల జాబితా.

వినుండు(1-65) విను (1-112) వినుమీసృష్టి ...(1-127) వినుమీసంసారం... (1-130) వినుము నీకు నేడు (2-12) వినుము భగవంతుడైనహరి(2-16) వినుమూర్ధుండు (2620) వినుమువ్పరమాత్మమైన (2-28) వినుమునీవడిగిన (2-34) వినుదంభోజభవుండు(2-35) వినుముబ్రహ్మకర్పన(2-38) వినుమీ ఈశ్వరు(2-83) వినమునారాయాణుండైన(2-86) వినువత్స(2-102) వినువేయేటికి (2-106) నీ కెరింగించెద వినుము (2-112) 2-116 నుంచి 197 దాకా విష్ణువుయొక్క 21 అవతారాల వర్ణన. ఈ గద్యవద్యాలలో 20 సార్లు 'వినుము' అనే మాట దొర్లింది. వాటిసంఖ్యలు-116, 118, 120, 122, 124, 135, 137, 139 రెండుసార్లు, 141, 143, 145, 149, 152, 154, 172, 173, 193, 197. అన్యులన్ జెప్పనేల వినుము (2-199) ఎరిగింతు వినుము (2-203) వినుశుకయోగికి (2-217) వినుముని చెప్పెవడినూతుండు (2-222) వినువిప్రుడు (2-284).

---

35. అకాడమీసంపాదకులు పీఠికలో యీ పద్యం 1-275 అన్నా అచ్చు వేయడంలో 274గా వేశారు
36. శ్రీమహాభాగవతం, మొదటిసంపుటం, పీఠిక పుట 111.

పోతరాజుగారు వ్రాసిన ప్రథమద్వితీయస్కంధాలలో వెరసి 715 పద్యగద్యాలు ఉన్నాయి. వాటిలో 'ఏనుము' అనే క్రియ 41 సార్లు దొర్లింది. ఇతరస్కంధాలలోకూడా పోతరాజుగా రిలా ఈ క్రియనుచాలాసార్లు వాడారు. గ్రంధవిస్తరణభీతిచేత, అన్నీ క్రోడీకరించినా, ప్రకటించడం లేదు.

కొంతమంది కవులకు కొన్ని పదాలు ఎలాగ ఊతపదాలు అవుతాయో, అలాగే కొన్ని ఉపమానాలుకూడా ఎరివిగా వాడేవి అవుతాయి. 'మందారమకరంద మాధుర్యమున తేలు మధుపమ్ము వోవునే మదనములకు' అనే భావం పోతరాజుగారికి చాలా ఇష్టం. దీనిని ఆయన పాల్కురికి సోమనాథుని రచననుండి గ్రహించారు. బసవపురాణంలో బిజ్జలుడు కోపించి బండారుబసవన్నను బిలిచి తన సొమ్ముతన కిమ్మన్నప్పుడు అతనన్నవి -

ఐగుతు డాసించునే పరధనంబునకు
మృగపతి యెద్దిన మేయునే పుల్లు ?
క్షీరాబ్ధిలోపల గ్రీడించు హంస
గోరునే పడియలనీరు ద్రావంగ
జాతఫలంబుల జుంబించు చిలుక
బ్రాతి బూరుగుమ్రాని పండ్లు గన్గొనునె
రాకాసులజ్యోత్స్న ద్రావు చకోర
మాకాంక్షసేయునే చీకటి ద్రావ ?
విరిదమ్మి వాసనల విహరించు దేటి
పరిగొని సుడియునే ప్రబ్బలి విరుల
నెరుగునే యలదిగ్గజేంద్రంబు కొదమ
యెరపందిచనుసీక నెరుగవుగాక. [బసవపురాణం, 3:32-42]

సోమనాథునికే చాలా ఇష్టం. బసవపురాణంలోనేకాక చతుర్వేద సారంలో కూడా వీటిని చెప్పాడు.

రాకాయలజ్యోత్స్న ద్రావనిచ్చలుగొన్న నాచకోరంబుల కరుచియగునె?
సహకారపల్లవచయములు దొరికిన జగతి కోయిలకును చవ్వనగునె?
క్షీరాబ్ధిలోపల గ్రీడింపగల్గిన భువి రాజహంసకు బుల్లనగునె?
విరిదమ్మివాసన వెల్లిమునించిన గ్రోలు షట్పదమ్ములకు నాస్వాదమగునె ?
బహుశతరదయార్ద్రభావప్రభావన-మహిమ దనరు జంగమంబు రాగ
నతులభక్తి పరుల కావశ్యకంబగు-పరిహృతాఖిభంగ బసవలింగ!

[చతుర్వేదసారము, 153]

చిన్నప్పుడు పాల్కురికి సోమనాథుని రచనలు బాగా చదువుకొన్న పోతరాజుగారికి ఇవి చక్కగా ఒంటపట్టాయి. యవ్వనంలో వ్రాసిన భోగినీదండకంలో ఈ భావాలను పోతరాజుగారు ఇలా చెప్పారు:

సింగభూపాలుపై వ్రాలి నాచిత్తమున్మత్తమై సోలి కామానలా యత్తమై రాదు, తేరాదు నే నామరుండనై గౌరీవరుండైన వాణీధవుండైన దేవేత్తరుండైన నన్నేన మదిం గోరగా నొల్లనే? ఉల్లసత్ఫుల్ల మందారరాజన్మరందంబునం గ్రోలు మత్తాళి దుత్తూరముం గ్రోలునే? హేమరాజీవరాజీరజోరాజితాకాశగంగానదీలోలకల్లోల దోలా నటద్రాజ హంసంబు శైవాలగండూపదీ భేక భేకీభు లీ సంకులాసారకాసారముంజేరునే? మండితాఖండలానీలజీమూతనిర్యత్పయోధావలన్ ద్రావు సారంగి కుంభాం తరాంభఃప్రపూరంబులన్ ద్రావునే మాధవోజ్జ్వాతచూతాంకురస్వాదు లీలాలసత్కోకిలేంద్రంబు ఝుల్లీవరక్రూరభల్లాతకీశాఖకున్ బోవునే?

ఇవే భావాలు భాగవతంలో చాలాసార్లు దొర్లాయి. చూడండి.

హరినామాంకితసత్కథామృతరసవ్యాలోలురైనట్టి స
త్పురుషశ్రేష్ఠ దసత్కథాలవణవాఃపూరంబు దా గ్రోలునే
వరమందారమరందపానకుతుకస్వాంతద్విరేఫంబు స
త్వరమైపోవునె చేఁదువేములకు తద్గంధానుమదాత్మయై ? [భాగవతం, 3-223]
కాన సరోజలోచను జగత్ స్తవనీయకథాసుధారసం
బానిన యట్టి జిహ్వ యసదన్యకథాలవణోదకంబులన్
బానముసేయ జూచునె సుపర్వమహీజమరందపానలా
భానుభవంబు నొందు మధుపంబున్ బోవునే వేపచెట్లకున్ [భాగవతం, 3-441]
పూని భవత్పదాంబురహ మూలనివాసులమైన మేము మే
ధానిధి ! నీ విలోకనము దక్కగ నన్యము గోరనేర్తుమే ?
మానిత పారిజాతకుసుమస్ఫుటనవ్యమరందలుబ్ధ శో
భానయశాలియైనమధుపంబు భజించునె యన్యపుష్పమున్?[భాగవతం,4-925]
మందారమకరందమాధుర్యమున దేలు మధుపంబు వోవునే మదనములకు?
నిర్మలమందాకినీవీచికల దూగు రాయంచ సనునె తరంగిణులకు ?
లలితరసాలపల్లవఖాదియై చొక్కు కోయిల సేరునే కుటజములకు ?
పూర్ణేందుచంద్రికాస్ఫురితచకోరక మరుగునే సాంద్రనీహారములకు ?
అంబుజోదరదివ్యపాదారవింద-చింతనామృతపానవిశేషమత్త
చిత్త మేరీతి నితరంబు జేరనేర్చు-వినుతగుణశీల ! మాటలు వేయునేల ?
[భాగవతం, 7-150]

నను బాణిగ్రహణంబు చేసితిగదా నాభర్తవు న్నీవ దై
వనియోగం బిది పౌరుషంబునకు నావాక్యంబు సిద్ధంబు సౌ
ఖ్యనివాసు న్ని ను మాని యొండువరునిం గాంక్షింప నేనొల్లనే
వనజం బాసెడి తేటి యన్యకుసుమావాసం బపేక్షించునే ? [భాగవతం. 9-529]
సిరికి నుదార చిహ్నముల జేయు భవచ్చరణారవిందముల్
సరసిజనేత్ర మాతపముసంపదజేరితి మెట్టకేలకున్
మరలగలేము మానుగలమాటల నొల్లము పద్మగంధముల్
మరగిన తేటు లన్యకుసుమంబుల చెంతల జేరనేర్చునే ?[భాగవతం. 10.1.989]
నీరదాగమ మేఘ నిర్ముక్తపయఃపాన చాతకం బేగునే చాటిపడెకు
బరిపక్వమాకంద ఫలరసంబులు గ్రోలు కీరముల్ చనునె దుత్తూరములకు
ఘనరవాకర్ణ నోత్కలిక మయూరముల్ గోరునె కఠినఝుల్లిరవంబు
గరికుంభ పిశిత సద్గ్రాసమోదిత సింహ మరుగునే శునకమాంసాభిలాష
బ్రవిమలాకార ! భవదీయ పాద పద్మ
యుగ సమాశ్రయ నైపుణోద్యోగ చిత్త
మన్యు జేరునె తన కుపాస్యంబు గాగ
భక్తమందార ! దుర్భర భవవిదూర ! [భాగవతం,10-11. 257]

పోతరాజుగారి ప్రసిద్ధమైన పద్యాలలో "సిరికింజెప్పడు శంఖచక్ర యుగమున్ జేదోయి సంధింపడు" (8-96) అనేది, "తన వెంటన్ సిరి, లచ్చివెంట నవరోధవ్రాతమున్" (8-98) అనేదీ చాలా ముఖ్యమైనవి. భక్తులను రక్షించడానికి ఎవ్వరికీ చెప్పకుండా విష్ణువు బయలుదేరితే భార్య, పరివారం అనుసరించారని ఈ అష్టమస్కంధంలో గజేంద్రమోక్షంలోనే కాక ముందుగా తృతీయస్కంధంలోనూ వ్రాశారు.

సనకసనందనాదులు విష్ణువును సేవించుకొనడానికి వచ్చారు. వాళ్ళకు జయవిజయులు 'ఇప్పుడు అనడానికి దొరక' దన్నారు. అడ్డగించారు. మునులు ఘర్షణపడ్డా శపించారు. ఆ కలకలం లోపలనున్న హరి ఆలకించాడు. శ్రీదేవితో సరసాలాపవినోదసౌఖ్యరచనలు చేస్తున్నాడు వాటిని చాలించి శుద్ధాంతమందిరపు మాణిక్యగేహళుండు నడచి వెళ్ళాడు అతని వెంట శరనిధికన్యకామయు సంభ్రమమెప్పగతోడు వెళ్ళింది. ఆమెవెంటఅచ్చరలు వెళ్ళాట వాళ్ళ తరువాత పక్షీంద్రుడుకూడ ఉన్నాడు. కైన తేయాంసవిన్యస్తవామహస్త కలితకేయూర వలయకంకణములొప్ప అని పోతరాజుగారు వర్ణించారు జయవిజులకు శాపం ఇస్తున్న సనకసనందనాదుల

వద్దకు వెళ్ళిన శ్రీకవి పోతరాజుగారు 8 గద్యపద్యాలలో వర్ణించారు (3 8 - 535) ఈ దృశ్యాన్నే వారు సంక్షిప్తంచేసి 'తనవెంటన్ సిరి లచ్చివెంట' అనే ఒకే పద్యంలో తరువాత చెప్పారు. దశమస్కంధంలో శ్రీకృష్ణుని వెతుక్కుంటున్న గోపికలచేత పోతరాజుగారు చెప్పించిన పద్యం వినని తెలుగువాడు దేశంలో ఉండడు. చూడండి అది.

నల్లనివాడు పద్మనయనంబులవాడు కృపారసంబు పై
జల్లెడువాడు మౌళి పరిసర్పిత పింఛమువాడు నవ్వు రా
జిల్లెడు మోమువాడొకడు చెల్వల మానధనంబు దెచ్చెనో
మల్లియలార ! మీ పొదల మాటున లేడు కదమ్మ చెప్పరే.

[భాగవతం, దశమ, 1.1010]

అయితే ఇటువంటి పద్యాలే పోతరాజుగారు నవమస్కంధంలోనూ వ్రాశారు. అక్కడ రాముణ్ణి వర్ణిస్తూ ఇవే మాటలు వాడారు చూడండి.

నల్లని వాడు పద్మనయనంబులవాడు మహాశకంబులన్
విల్లును దాల్చువాడు గడు విప్పగు వక్షమువాడు మేలు పై
జల్లెడువాడు నిక్కిన భుజంబులవాడు యశంబు దిక్కులం
జల్లెడువాడు నైన రఘుసత్తము డీవుత మా కభీష్టముల్ !

[భాగవతం, 9-360]

వాస్తవానికి పోతరాజుగారి దృష్టిలో రాముడన్న కృష్ణుడన్నా తేడా లేదు. రాముడాదేశించి వ్రాయమన్నపుస్తకాన్ని ప్రారంభిస్తూ శ్రీకృష్ణుని-నందాంగనాడింభకుని ప్రార్థించారు. షష్ఠ్యంతాలు కృష్ణపరంగా వ్రాశారు. మిగతా కవులంతా షష్ఠ్యంతాలు కందపద్యాలలో వ్రాస్తేపోతరాజుగారు ఉత్పలమాలలు గట్టిపూజించారు. పద్యంలోనూ అంత్యానుపాస హాయిగా వాడారు. కృష్ణస్తుతిలో వాడిన అనుప్రాసను రామకథ చెప్పడంలో విరివిగా వాడారు. నవమస్కంధంలో వారు 258 నుంచి 362 దాకా శ్రీరామచరిత్రవ్రాశారు అంటే 105 గద్యపద్యాలు. వీటిలో అనుప్రాసలు తెగ వ్రాశారు.[37] చిట్టచివర ఇలా వ్రాశారు :

37. ఈ రామచరిత్రలో పోతరాజుగారి పద్యాలకన్నా 'ఇతరుల చేతివని చాల కల'దని రాళ్ళపల్లివారు శంకిస్తున్నారు చూ! శ్రీమదాంధ్ర భాగవతం, రాయలప్రచురణ, పీఠిక, పుట 11

మంతనములు సద్గతులకు-పొంతనములు ఘనములైన పుణ్యముల కిదా
నింతన పూర్వమహాఘని-కృంతనములు రామనామకృతి చింతనముల్.
[భాగవతం, 9-362]

ఇటువంటి పద్యమే రుక్మిణీకల్యాణం ప్రారంభిస్తూ చెప్పారు :

భూషణములు చెవులకు బుధ-తోషణము లనేక జన్మదురితౌఘ విని
శ్శోషణములు మంగళతర-ఘోషణములు గరుడగమను గుణభూషణముల్.
[భాగవతం, 10-1. 1682].

పోతరాజుగారి దృష్టిలో శ్రీరామునికి, శ్రీకృష్ణునికి తేడా లేదు. కాబట్టే ఇటువంటి సంవాదరచనలు సాధ్యమైనాయి. అయితే దశమస్కంధంలోని 'నల్లనివాడు' అనే పద్యమే ఎక్కువ ప్రచారం అయింది. పోతరాజుగారి భాగవతంలోని వివిధ ఘట్టాలలోని కొన్నిపద్యాలు మన జాతిజీవనంలో కలిసిపోయాయి. ఎవరైనా అపురూపంగా మన ఇంటికి వస్తే "ఊరక రారు మహాత్ములు" అంటాం. ఇది పోతరాజుగారి పద్యపాదం. దశమస్కంధంలో బలరామకృష్ణులకు సంస్కారంచేసి నామకరణం కావించడానికి గర్గుడు మందకు వెడతాడు. అప్పుడు నందుడు తగిన సత్కారాలు చేసి ఇలా అంటాడు.

ఊరక రారు మహాత్ములు
వా రథముల యిండ్ల కడకు వచ్చుట లెల్లన్
గారణము మంగళములకు
నీరాక శుభంబు మాకు నిజము మహాత్మా ! [భాగవతం, 10-1.283]

ఈ పద్యంలోని తొలిపాదం తెలుగువాళ్ళ సంభాషణలో ఒక చక్కని వాక్యంగా నిలిచిపోయింది. ఇటువంటిదే 'మాట తిరుగలేరు మానధనులు' అనేది. అది అష్టమస్కంధంలోని వామనావతార ఘట్టంలోనిది. శుక్రాచార్యునితో బలిచక్రవర్తి చెప్పినది. పూర్తిపద్యం చూడండి

బ్రతుకవచ్చుగాక బహు బంధనములైన-వచ్చుగాక లేమి వచ్చుగాక
జీవధనములైన జెడుగాక పడుగాక-మాట దిరుగలేరు మానధనులు.
[భాగవతం, 8-597]

బలిచక్రవర్తి ఈ మాట అనడానికి రెచ్చగొట్టిన శుక్రాచార్యుని హితోపదేశంకూడా చాలా ప్రసిద్ధమైనదే. చూడండి.

వారిజాక్షులందు వైవాహికములందు-ప్రాణవిత్తమాన భంగమందు
జకిత గోకులాగ్రజన్మ రక్షణమందు-బొంకవచ్చు నఘముపొంద దధిప!
[భాగవతం, 8-584]

ఇలాగే 'పృధివి నధిపులు నూతనప్రియులు గారె' అనేది కూడా ప్రసిద్ధమే. ఇది భ్రమరగీతలలోనిది (10-1-1463). ఇదే భావం 10-1-1216లో కూడా ఉంది. పోతరాజుగారి పద్యాలలో ప్రచారం పొందిన మిగతావన్నీ ఒక ఎత్తు, ఈ క్రింది కందపద్యం ఒక్కటీ ఒక ఎత్తు.

నీ పాద కమలసేవయు-నీ పాదార్చకులతోడి నెయ్యమును నితాం
తాపార భూతదయయును-తాపసమందార ! నాకు దయసేయగదే !
[భాగవతం, 10-1.1268]

ఇది కంసవధకోసం మధురకు వెళ్ళిన బలరామకృష్ణులకు మాలికుడు దండిచ్చిన ఘట్టంలోది, తమకు పూలహారం ఇచ్చిన మాలికుణ్ణి 'నీ కేమి వరం కావాలంటే అతడు పైపద్యములోని కోరిక కోరుతాడు. ఇది పోతరాజుగారి వ్యక్తిగత ప్రార్థనకూడా కావచ్చు.

భాగవతరచనకు ముందు పోతనగారు భగవత్ప్రార్థన చేస్తూ 'నారాయణా' అనే మకుటంతో ఒక శతకం వ్రాశారని లోకులు చెప్పుకుంటారు. అయితే ఇది పోతరాజు గారు వ్రాయలేదని, ధర్మపురిలో ఉండే లక్ష్మీనారాయణ స్వామిమీద ఎవరో చెప్పిన శతకం అని చాగంటి శేషయ్య గారు భావిస్తున్నారు. ఈ ఊహకు కారణమైన ఈ క్రింది పద్యాన్ని శతకంలోంచి చూపించారు.

అపరాధమ్ములు నిన్ను నమ్మి యెను మే నా జన్మ పర్యంతమున్
విపరీతంబుగ జేసినాడ నిక నీవే దిక్కు నాలోనికిన్
గపటం బింతయు లేక దండధరునుం గటిక రక్షింపుమీ
కృపకుంబాత్ర నయ్యె ధర్మపురి లక్ష్మీనాథ నా ..... [నారాయణశతకం, 98]

ఈ ఒక్కపద్యంవల్లనే కాక ఇంకోపద్యంవల్లకూడా ఇది పోతరాజుగారి రచన కాదని చెప్పవచ్చు. చూడండి.

నీమూర్తుల్ గన నీ కథల్ విన దుదిన్ నీ పాదనిర్మాల్య ని
ష్కామోదంబు నెరుంగ నీచరణతోయంబాడ నైవేద్యముల్
నీమంబొప్ప భజింప నీజపము వర్ణింపన్ గృపం జేయవే
శ్రీమించన్ బహుజన్మ జన్మములకున్ శ్రీయాది నారాయణా.

[నారాయణ శతకం, 105]

ఇందులో 'బహుజన్మజన్మములకున్' అనే మాట పోతరాజుగారి తత్వానికి విరుద్ధం. వారు పునర్జన్మ కోరరు.

భాగవతాన్ని తెనిగించి 'నాజననంబున్ సఫలంబు జేసెద. బునర్జన్మంబు లేకుండగాన్' అని వారు దీక్ష వహించారు (భాగవతం 1-19). అందుచేత బహుజన్మజన్మాలు చెప్పే నారాయణశతకం పోతరాజుగారి రచన కాదని చెప్పవచ్చు.

ఈ శతకం ఆయన వ్రాసింది కాదని కొందరు నమ్ముతున్నట్టే వీరభద్రవిజయంకూడా పోతరాజుగారి రచనకాదని కూడా భావిస్తున్నారు. పింగళి లక్ష్మీకాంతంగారూ[38] ఖండవల్లి లక్ష్మీరంజనంగారూ[39] మొదలైనవారు ఈ వాదాన్ని గాఢంగా నమ్ముతున్నారు. వీరభద్రవిజయంలో పోతనపేరు గద్యములో ఉండడంవల్లా, కవివంశంలో వ్యత్యాసాలు లేక పోవడంవల్లా ఖండవల్లి వారు బమ్మెరపోతరాజుకు అదే పేరు గల సవతితమ్ముడున్నాడని; అతడు వీరభద్రవిజయం వ్రాశాడని భావిస్తున్నారు. పోతరాజుగా రీగ్రంథాన్ని వ్రాయలేదనే విశ్వాసానికి ఆద్యులు గురజాడ శ్రీరామమూర్తిగారు. వీరు 'వీరభద్రవిజయవివేకం' అనే సుదీర్ఘచర్చ చేశారు.[40]

పండితులు ఇలా భావించడానికి ప్రప్రథమకారణం భాగవతరచన పూర్తి అయ్యాక అందులో దక్షయాగఘట్టంలో శివనింద చేసి, అందుకు ప్రాయశ్చిత్తంగా పోతనగారు ఈ వీరభద్రవిజయం చెప్పినట్టు ఎవరో ఒక పద్యం కల్పించి గ్రంథంలో చొప్పించారు, చూడండి ఆ పద్యం.

> భాగవతప్రబంధ మతిభాసురతన్ రచియించి దక్షదు
> ర్యాగకథాప్రసంగమున నల్పవచస్కుడ నైతి తన్నిమి
> త్తాగతవక్త్రదోషపరిహారమునకై యజనైకశైవశా
> స్త్రాగమవీరభద్రవిజయంబురచించెద వేడ్క నామదిన్.

[వీరభద్రవిజయం, 1-41]

38. తెలుగుభాషాసమితి వారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3వ సంపుటి, పుట 33.

39. ఆంధ్రసాహిత్యచరిత్రసంగ్రహం, పుట 69.

40. కవిజీవితములు, పుటలు 622-642.

భాగవతంలోని భావోద్వేగం, సురుచిరపాకం, పరిణతభావనా వీరభద్రవిజయంలో లేవు. అందుచేత భాగవత రచన తరువాత ఇంత పేలవంగా ఉండే గ్రంథం వ్రాయడం జరగదు అనే సహజభావం జనించిఅసలు వీరభద్ర విజయం పోతరాజుగారు ఎప్పుడూ రచించి ఉండరనే గాఢవిశ్వాసానికి దారితీసింది. అయితే ఇది పోతరాజుగారి బాల్యరచన కావచ్చు. ఇందులో చేసిన దోషాలు ఏమిటో విబుధవరుల వల్ల విన్నంత కన్నంత తెలుసుకొని తరువాతి రచనలో దిద్దుకోనవచ్చు. వీరభద్రవిజయం అసహ్యంగా కన్పించే గొంగళిపురుగు కావచ్చు. దీనినుంచి రంగురంగుల రెక్కలున్న సీతాకోక చిలుకలాగా భాగవతరచనాశిల్పం జనించడానికి అవకాశాలు లేకపోలేదు. పోతరాజుగారికి లాటానుప్రాస ఇష్టమే. (కమలాక్షు నర్చించు కరములు, 7-169). వీరభద్రవిజయంలోకూడా లాటానుప్రాసరచన ఉంది. శివుని మీదకు పంపించేముందు ఇంద్రుడు మన్మథుని పొగిడే పద్యం చూడండి.

జగములోపల గల జంతురాసులబట్టి మనసుల గలచు నీ మహిమ మహిమ
నాడుచో గంటు గానగరాక వాడియై సరిలేక నాటు నీ శరము శరము పరమేష్ఠిసృష్టిలోపలి
పురుషుల కెల్ల దీపమై వెలుగునీరూపు రూపు అఖిలంబు నెందాక నందాక నందమై
పృథుతరంబైన నీ బిరుదు బిరుదు
శూలినైన-దానవులనైన బాధింతు-గాలినైన నెట్టి ఘనులనైన
గలదె.నీదు పేర్మి ఘనత తక్కొరులకు-నిన్ను బోల వశమె నిరుపమాంగ !

[వీరభద్రవిజయం, 2-58]

పోతరాజుగారికి చాలా ఇష్టమైన అంత్యానుప్రాసభాగవతంలోనే తన విశ్వరూపప్రదర్శనం చేస్తుంది. 'అతని వర్ణన పద్యములలో అంత్యానుప్రాస లేని దెక్కడనే గాని ఉండదు' అని అకాడమీవారి భాగవత సంపాదకులు అన్నారు.

ఈ అంత్యానుప్రాస భాస్కరరామాయణంనుంచి పోతరాజుగారు అలవరుచుకొన్నారు. నాచనసోముడు మరికొన్ని శబ్దాలంకారాల మజాలు నేర్పాడు. ఎర్రయ్యగారు అర్థాలంకారాల రహస్యాలు బోధించారు. పాల్కురికి సోమనాథుని అమితావేశానికి పోతరాజుగారే ఏకైక వారసులు. భాషాప్రపంచంలోని శబ్దాలన్నీ వారికి కరతలామలకాలు. అను ప్రాసలు

వాడేటప్పుడుగానిపర్యాయ పదాలను గుప్పించేటప్పుడు గాని తడుముకోవడం లేనేలేదు. పాటలాగ ధ్వనించే పద్యాలలో వ్యర్థపదాల అపశ్రుతులు వినబడవు. అయితే శబ్దాలపైన వారి కున్న మక్కువ ఎక్కువ కావడంచేత పోతరాజుగారిపై అభిమానం ఉన్నవారు సైతం ఇలా భావిస్తారు. "ఈ శబ్దదృష్టి పోతన్నలో కొంత చాపల్యమునకే దారితీసినదనవచ్చు. ఒక్కొక్కసారి ఇతడు శబ్దములను శబ్దములకొరకే వాడును. బ్రహ్మయన్నచో నాతనికి చాలదు. 'తలవాకిట వాణిగల పోడిమిచే వాడిమికెక్కిన నలుమొగంబుల తక్కరిగొంటు' అని బ్రహ్మాండముగ విస్తరించి చెప్పిననే యాతనికి తృప్తి!" అని పుట్టపర్తినారాయణాచార్యులు గారు చెప్పిన మాటలు నిజం.[41] అయితే శైలికి తగ్గ శబ్దాలను స్వీకరించడం అవసరం. పోతరాజు గారి భాగవతం ఆంధ్రదేశంలో ప్రచారంకావడానికి మధురమధురమైన శైలికూడా కారణమే. "భాగవతమునకింతటి ప్రజాదరము అందలి భక్తి ప్రభావమువలననే కాదు. మంద్రగంభీరగమనముగల యాతని శైలివలనను వచ్చినది. అది సహజాధార విలసితము. ఓజఃప్రసాదగుణోజ్జ్వలితము బిగువైన ఆపదబంధమున సంస్కృతములు, తెలుగులు చెరినగముగా గుచ్చిన మల్లెలు జాజులై పరిమళించును"అని గడియారం శేషశాస్త్రిగారు చెప్పిన మాటలువాస్తవాన్ని వ్యాఖ్యానం చేస్తాయి.[42]

ఈ పరిమళాల మత్తులో తన్ను తాను మరిచిపోయి పోతరాజుగారు పారవశ్యంలో ఊదులాడుతారు. కళ్లుమూసుకుని భాగవతతరంగనిస్వనాలు వింటారు. నిజానికి భాగవత దశమస్కంధంలోని పలుఘట్టాలకు సరిసమానమైనవి. ఎర్రయ్యగారి హరివంశంలో ఎన్నో ఉన్నాయి. రెండు రచనలూ తులనాత్మకంగా పరిశీలిస్తే ఎర్రయ్యగారి రచన దృశ్యకావ్యంగా ఉంటుంది; పోతరాజుగారిది పాటకచ్చేరీ. ఉదాహరణకు గోపికలు కృష్ణునిమీద నేరాలు యశోదతో చెప్పే ఘట్టం తీసుకుందాం. పోతరాజుగారు 23 పద్యాలు ఏకబిగిని వ్రాశారు (భాగవతం 10-I-306-328). ఎర్రయ్యగారు 25 గద్యపద్యాలు వ్రాశారు (హరివంశం,1-5:211-235).

---

41. ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసములు, పుట 195.

42. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 3వ సంపుటి, పుట 935.

పోతరాజుగారి రచనలో అన్నీ గోపికలమాటలేగాని కవివచనాలు లేనే లేవు. ఎఱ్ఱయ్యగారు గోపికలు ఎలా చెప్పారో వివరిస్తారు. "ఓర్తుకీర్తించువిధంబున జేతుల వీచుచు కృష్ణజననిం గదిసి ఇట్లనియె" అంటారు. "మరియొక్క యతివ అగ్రహమున అందరం గ్రోచికొం చరుదెంచి" చెప్పిందంటారు. పోతరాజుగారికి గోపికలు ముఖ్యం కాదు. కృష్ణలీలలే ప్రధానం. అందుచేత కృష్ణుడు ఏం చేశాడో చెప్పించారుగాని వాళ్లు ఎలాగ చెప్పారో తాము చెప్పదలచుకోలేదు.

పోతరాజుగారి కవితాదృష్టిని వారిపాత్రలు అలవరచుకొని బాలకృష్ణుని దేవునిగానే భావిస్తాయి. కాళిందిమడుగులో పడ్డ కృష్ణుని తలచుకొని పోతరాజుగారి యశోద "తండ్రీ!నీవు సర్పదష్టుండవై యున్న నిచట మాకుప్రభువు లెవ్వరింక" అని రోదిస్తుంది. ఆమెదృష్టిలో కృష్ణుడు కొడుకు కాదు, ప్రభువే. ఎఱ్ఱయగారు ఇదే ఘట్టంలో యశోదచేత తల్లిలాగా విలపింపజేశారు. "కన్న కడు పగ్గలమై వెలపెట్టరాని పెంపున గల మానికం బొదవి బుగ్గలు పోయెనె యిక్క డక్కటా!"[43] అని ఆమె ఏడుస్తుంది. వెన్నతిన్న నేరానికి రోలుకు కట్టినందుకు ఇలా చేశావా అని విలపిస్తుంది.

ఎఱ్ఱయ్యగారి యశోద పూర్తిగా వెఱ్ఱిబాగుల తెలుగుతల్లి. పూతన వచ్చి దారుణం చేశాక నందుడు వచ్చి 'నీవేల యేమరితివి' అని గద్దిస్తాడు. అప్పుడామె,

> కడుపునిండగ జన్నిచ్చి కొడుకునిద్ర
> వోవ దీవియమండంగ బ్రొద్దువోవు
> నంతనుక మేలుకొనియుండియలసికన్ను
> కొంతమూసితి నాలస్యమేదియుండు ? [హరివంశం, 1-5-157]

ఇవి తెలుగు ఇల్లాలిమాటలే కృష్ణుడు శకటాసురుణ్ణి చంపాక ఎఱ్ఱయ్యగారి యశోద విరిగిన బండిని చూసి ఎంతో భయపడుతుంది. కృష్ణుని చూసి 'భవజ్జనకుండు వచ్చి నన్నెన్ని తెరంగుల బరుపడు' అంటుంది. ఇలా బాధపడుతుంది:

43. హరివంశం, I-7-41.

ఈమెయి శకటం బెడలుట-కేమి గతము దీని నెవ్వ రెరుగుదురువిభుం
డేమి యది యనిన నుత్తర మేమని నేనిత్తు నింద యిడుదురు నాకున్.
[హరివంశం, 1-5-179]

ఇలా అన్నాక ఎఱ్ఱయ్యగారి యశోద బాలుణ్ణి తొడమీద పెట్టుకొని మాట్లాడక పాలిస్తుంది. ఇలాంటి భయాలు, నింద వేస్తారనే బెంగ పోతరాజుగారి యశోదలో లేవు. అయితే 'బాలుని రోదనంబు విని పరతెంచి' సహజంగా ఇలాఅంటుంది.

అలసితివి గదన్న ! యాకొంటివి గదన్న !
మంచియన్న యేడ్పుమాను మన్న
చన్ను గుడువు మన్న సంతసపడు మన్న
యనుచు జన్ను గుడిపె నర్భకునకు .[44] [భాగవతం, 10-1-258]

కృష్ణలీలలనే పాలతో ఎఱ్ఱయ్యగారు పాయసం చేశారు. పోతరాజుగారు కోవా చేశారు. వాస్తవానికి భాగవతంలోని యితరఘట్టాలలోని పద్యాలు కూడ తియ్యని కోవాబిళ్ళలే. భీష్మస్తవం, కృష్ణనిర్యాణం, ప్రహ్లాదచరిత్ర, గజేంద్రమోక్షం, వామనావతారం, రుక్మిణీకల్యాణం మొదలైన ఘట్టాలన్నీ సుప్రసిద్ధాలు. "పోతనకవితాసముద్రమునందు గల పద్యము లన్నియు గుమ్మడికాయంతముఖ్యములే. ఇందేవి గణనీయములో నిర్ణయింప నవసరంలేదు. ప్రతిపద్యముపఠనీయము. ప్రతికథాంశము స్మరణీయమే" అని శేషాద్రి రమణకవులు చెప్పిన మాటలు నిజానికి నిమ్మకాయలంత రత్నాలు. పోతనగారి పద్యాలు పరిమళాలు వెదజల్లే పారిజాతాలు.

భాగవతాన్ని కల్పవృక్షంగా భావించిన పోతరాజుగారు ఆ వృక్షశాఖపై కూర్చుని గానం చేసే మత్తకోకిల వంటివారు. ఛందస్సులలో ఆయనకు మత్తకోకిల అంటే ఇష్టం. ఏవి వృత్తాలు, జాతులు ఎన్నెన్ని వ్రాశారో చూడండి.

---

44. భాగవతం, వావిళ్ళ ప్రచురణ, 1922 ముద్రణ, పీఠిక, పుట 70.

పోతరాజుగారి భాగవతంలో గద్యపద్యాలు

(అకాడమీప్రతిని అనుసరించి)

సంఖ్య	ఛందస్సు	ప్రథమ	ద్వితీయ	తృతీయ	చతుర్థ	సప్తమ	అష్టమ	నవమ	దశమ పూర్వ	దశమ ఉత్తర	మొత్తం.
1.	ఆటవెలది	22	6	4	5	24	63	78	87	37	326
2.	ఇంద్రవజ్ర	...	...	..	...	...	...	1	2	...	3
3.	ఉత్పలమాల	47	10	54	19	33	10	25	125	82	405
4.	ఉత్సాహం	..	..	...	..	...	...	...	...	2	2
5.	ఉపేంద్రవజ్ర	..	...	...	..	..	...	...	1	. .	1
6.	కందం	148	68	854	284	116	216	182	581	368	2817
7.	కవిరాజవిరాజితం	...	.	...	1	..	...	...	...	2	3
8.	చంపకమాల	16	19	115	87	12	5	15	39	189	447
9.	తరల	2	1	3	2	...	...	3	6	...	17
10.	తేటగీతి	4	5	83	50	.	9	4	7	77	239
11.	దండకం	. .	...	1	...	.	...	...	1	...	2
12.	పంచచామరం	...	.	...	.	...	...	...	1	...	1
13.	భుజంగప్రియాతం	1		.	...	.	..	. .	...	...	1
14.	మత్తకోకిల	6	...	1	1	3	6	3	11	4	35
15.	మత్తేభం	57	41	70	33	34	69	49	138	75	566

16. మహాస్రగ్ధర	..	...	...	...	...	..	..	...	1	1
17. మానిని	..	...	...	...	...	...	...	1	..	1
18. మాలిని	1	1	1	1	1	1	1	1	1	9
19. లయగ్రాహి	...	...	...	...	..	...	..	...	1	1
20. లయవిభాతి	...	...	...	...	...	. .	...	2	1	3
21. వచనాలు	144	83	233	311	163	233	284	523	390	2364
22. శార్దూలం	29	7	1	1	49	32	21	110	19	269
23. శ్లోకం	...	1	...	...	..	...	...	...	...	1
24. సీసం	46	47	187	171	48	92	66	153	139	899
25. స్రగ్ధర	...	...	...	...	...	...	...	...	2	2
మొత్తం	523	289	1057	966	483	736	732	1789	1340	7915
సీసం పిదప ఆ.వె.	24	11	...	1	20	43	20	86	17	222
సీసం పిదప తే.గీ	22	36	137	170	28	49	46	67	122	677

ఇందులోని కొన్ని విశేషాలు : (1) మొత్తం గద్యపద్యాలలో ఇంచుమించు మూడవ వంతు వచనాలున్నాయి. మళ్ళా ఇందులో సుమారు మూడవవంతు ఒక్క పంక్తిని మించని వచనాలు, వాటిలో కొన్ని ఒక్కమాటను మించనివికూడా ఉన్నాయి. ఉదాహరణకు 'మరియును', 'వెండియు' వంటివి. 8-447 చాలా పెద్దవచనం. అందులో 112 పంక్తులున్నాయి 9 229 లో 78 పంక్తులున్నాయి. (2) చతుర్థాశ్వాసంలో 890 వ నెంబరు పద్యమొక్కటే సీసంతరువాత ఆటవెలది ఉన్న పద్యం. మిగతా సీసాలన్నింటికీ తేటగీతులే అనుసంధాన మైనాయి.
(3) పోతరాజుగారి కవితాకన్య మత్తేభగమన

ఈ గద్యపద్యాల పట్టికను చూస్తే విశేషవృత్తాలలో మత్తకోకిల లంటే పోతరాజుగారికి ఇష్టం అని తెలుస్తుంది. భాగవతంలో 35 సార్లు ఛందస్సువాడారు. వీరభద్రవిజయంలోకూడా 20 మత్తకోకిలలు అలపించడం గమనించదగ్గ విషయమే. మత్తకోకిలలాగే నడచే తరళను పోతరాజుగారు వీరభద్రవిజయంలో నాల్గుసారుల భాగవతంలో 17 సార్లు వాడడం కూడ గమనించాలి. పోతరాజుగారి ఛందస్సులు భాగవతాన్ని కూలంకషంగా చదివిన పాఠకుణ్ణి సమ్మోహింప జేస్తాయి. వారి ఆటవెలదుల నడక నేటి విరువులకు దగ్గరలో ఉంటుంది. పుట్టపర్తి నారాయణాచార్యులుగారు ఇలా అన్నారు. :

"భాగవతమున ప్రతిసీసపద్యము కడపటను సాధారణముగ ఆటవెలదియే తగులుచుండును. ప్రత్యేకముగ వ్రాసిన యాటవెలదులుకూడ నెక్కువ. వీనిలోని సౌందర్యమును 'చాలు!చాలు!' ననునంత వరకు పోషించినవాడు వేమనయోగి! కాని తొలుత నెక వింత యొయ్యారముతో, ఆంధ్రభాషలోనాటవెలది యడుగుపెట్టిన దీపోతన్నతోనే !"[45]

పోతరాజుగారి ఆటవెలదుల నడకలోని ఘలంఘలలు చెవులను భ్రమింపజేయడం వల్లనే వారు సీసాల తరువాత తేటగీతులు అలపించడంకన్నా ఆటవెలదులను ఆడిస్తారనే భావన కలుగుతుంది. అయితే వాస్తవానికి ఆయన భాగవతంలో వ్రాసిన 899 సీసాలలో 677 తేటగీతులు, 222 ఆటవెలదులు ఎత్తుగీతులుగా వ్రాశారు. వీరభద్ర విజయంలో 118 సీసపద్యాలున్నాయి. అందులో 101 ఆటవెలదులు, 17 తేటగీతులు మాత్రమే ఉన్నాయి. శ్రీనాథుడు తన సీసాల తరువాత ఒక్కటే ఒక్క ఆటవెలదీ, మిగతా 824 తేటగీతులే వ్రాశాడని మనం ఇంతకు ముందు గమనించి ఆంధ్ర ఛందః పరిణామంలో ఇదొక ముఖ్య ఘట్టాన్ని సూచిస్తుందని చెప్పుకొన్నాం.[46] శ్రీనాథుడూ, పోతరాజుగారూ బావమరదులు కాకపోయినా ఇంచుమించు సమకాలికులు కావడంవల్ల ఇద్దరి సీసాల ఎత్తుగీతులలో పోలికలు కనబడుతున్నాయి. వీరభద్రవిజయం వ్రాసే

45. ఆంధ్రమహాభాగవతోపన్యాసములు, పుట 196, 197.

46. సమగ్రఆంధ్రసాహిత్యం-III రెడ్డిరాజులయుగం, పుట 221.

కాలంలో, బహుశా పోతరాజుగారు ఆధునిక పద్ధతులు వినకపోవడం వల్ల ప్రాచీనుల పద్ధతి వైపు మ్రొగ్గారు. తరువాత శ్రీనాథుడు వాడినట్టే ఎక్కువ తేటగీతులు, సీసాలపిదప వాడారు.

అయితే ఈ మహాకవుల జీవితదృక్పథాలలోకూడా ఎవరికివారే. చనిపోతున్న సమయంలోకూడా శ్రీనాథుడు 'కస్తూరి కేరాజు ప్రస్తుతింతు?' అని వాపోయాడు. పోతరాజుగారిది ఎప్పుడూ పై చేయే. అది నిద్రలోకూడా క్రిందవదు. పరీక్షిత్తుకు శాపమిస్తున్న శృంగిచేత ఆయన ఇలా అనిపించారు:

పోము హిరణ్యదానములు పుచ్చుకొనంగ ధనంబు లేమియుం
దేముసవంచనంబులుగ దీవెనలిచ్చుచు వేసరింపగారము [భాగ 1-465]

వస్తుతః పోతరాజుగారికి భోగాలంటే ఇష్టంలేదు. వారిదృష్టిలో కటికనేల కమనీయం. పట్టుబట్టలకన్నా ముతకదుస్తులే వారికి మెత్తగా ఉంటాయి. అందుకే భాగవతంలో ఇలా ఒక పద్యం చెప్పారు (2-21)

కమనీయభూమి భాగములు లేకున్నవే పడియుండుటకు దూదిపరపు లేల?
సహజంబులగు కరాంజలులు లేకున్నవే పడియుండుటకు దూదిపరపులేల?
వల్కలాజినకుశావళులు లేకున్న వేకట్ట దూకూల సంఘాతంబు లేల ?
గొనకొని వసియింప గుహలు లేగొన వే ప్రాసాద సౌధివటల మేల ?
ఫలరసాదుల గురియవే పాదసములు - సాధుజలముల నుండవే సకలనదులు?
పొసగభిక్షము పెట్టరే పుణ్యదంపతులు-ధనమదాంధుల కొలువేలతాపసులకు?

భాగవతంలో ఎక్కడ పడితే అక్కడ ఇటువంటి భావాలు సాక్షాత్కరించడంవల్ల పోతరాజుగారి పదాలని కొన్ని ప్రక్షిప్తాలను లోకులు నమ్ముతారు. వాటిలో 'ఇమ్మనుజేశ్వరాధముల కిచ్చి' అనే పద్యంగురించి ఇంతకుముందు చెప్పుకొన్నాం. పోతరాజుగారికి సుమారు రెండువందల సంవత్సరాలకు పూర్వమున్న మంచెన తన కేయూరబాహుచరిత్రలో ఈ క్రింది పద్యం వ్రాశాడు.

బాలరసాలపుష్ప[47] నవవల్లవకోమల కావ్యకన్యకల్
గూళల కిచ్చి యప్పుడుపుగూడు భుజించుటకంటె సత్కవుల్

47. 'సాలసాల' అని పాఠాంతరంలో పోతరాజుగారి చాటువు అని ప్రవాద.

48. 'గహనాంతరసీమల కందమూలగొడ్డలికు లైననేమి'' అని చాటువులో పాఠాంతరం.

హాలికులైననేమి మరి యంతకు నాయలి లేనివారు గౌ[49]
ద్దాలికులైననేమి నిజదారసుతోదరపోషణార్థమై ? [కేయూర. 1-13]

అయితే ఈ పద్యం పోతరాజుగారి చాటువుగా కొద్ది మార్పులతో బహుళ ప్రచారం పొందింది[50] ఇందులో 'సత్కవులశ్రీ హాలికులైననేమి?' అనే ప్రశ్న శ్రీనాథుణ్ణి చూసి పోతరాజుగారు వేశారని లోకం చెప్పుకొంటుంది. కమ్మని కావ్యాన్ని ఏ ప్రపభువుతో అంకితమిచ్చి వెయ్యినూటపదహార్లు పుచ్చుకోమని సహజపాండిత్య బిరుదాంకితునికి కవిసార్వభౌముడు సలహా ఇచ్చాడనీ, అది విన్నాక పోతరాజుగారు అంత పనీ చేస్తారనీ భయపడి సరస్వతీదేవి కళ్ళనీళ్లు పెట్టుకొందనీ, అప్పుడు ఆయన ఈ పద్యం చెప్పి ఊహించారనీఇంకొక కథ.

కాటుకకంటినీరు చనుకట్టుపయిం బడనేల యేడ్చెదో
కైటభదైత్యమర్దనుని గాదిలికోడల యొ పదంబ! యో
హాటకగర్భురాణి! నిను నాకటికింకొనిపోయి యల్లక
ర్ణాటకిరాటకీచకుల కమ్మ త్రిశుద్ధి గనమ్ము భారతి !

అలుబిడ్డలను పోషించుకోడానికి పుస్తకాలు అమ్ముకోనక్కర్లేదనే విశ్వాసం పోతరాజుగారికుందని ఈ చాటువులే చెప్పవలసిన అవసరం లేదు. పోతరాజుగారి కుందని ఈ చాటువులే చాటి చెప్పవలసిన అవసం లేదు. ఇంతకుముందు గమనించిచట్టు భాగవతంలోని పద్యాలెన్నో సాక్ష్యమిస్తాయి. ఉన్న దానితో తృప్తిపడి పోతరాజుగారు కుటుంబాన్ని హాయిగా పోషించుకొన్నారు. ఆయనకు ఎంతమంది సంతానమో నికరంగా తెలియదు. వారి వంశంలోనివేరే మనుమలో, మునిమనుమలో వ్రాసిన కృతులలోని పద్యాలవల్ల పోతరాజుగారి వారసు సంగతి తెలుస్తున్నది. అయితే పరిశోధకులు ఈ పద్యాలను కృతులగద్యలను రకరకాలుగా వ్యాఖ్యానం చేస్తున్నారు. కట్టుకథల ప్రకారం పోతరాజుగారికి మల్లన అనే కుమారుడున్నాడు.[50] వారసుల గ్రంథాల సాక్ష్యంవల్ల ప్రౌఢసరస్వతి అనే బిరుదున్న కుమారుడున్నాడు. ఇతని అసలు పేరు కేసన. పోతరాజుగారు తమ కొడుక్కి తండ్రిపేరు సహజంగా పెట్టుటకొని ఉంటారు. అయినా ఈ

49. 'హాలరసాలసాల' అనే పదప్రయోగం భాగవతం, 3-753 లో ఒకసారి
50. అకాడమీవారి భాగవత పీఠిక, పుట 153.

కేసన పోతరాజుగారి కొడుకు కాడు. మనుమడు అని కొందరంటారు.[51] బమ్మెరవారి వంశంలో మల్ల అనే పేరు పోతరాజుగారికి కొన్నితరాలు ముందూ, వెనుకా కనబడదు. కుమారునికి ఆ పేరు నెందుకు పెట్టారో :

ఇహలోకంలో పుత్రపౌత్రాభివృద్ధిగా పోతరాజుగారు చల్లగా జీవించినా పరంలో వారు కోరుకున్నవరం ఒక్కటే-ఉంది. అది మోక్షం.

పోతరాజుగారు భాగవతం ప్రథమ స్కంధంలో శ్రీకారంచుట్టి కైవల్యం కావలనుకొన్నారు. 'శ్రీకైవల్యపదంబు జేరుటకునై చింతించెదన్' అని గ్రంథం అరంభించారు. దశమస్కంధంలో చిట్టచివర శుకయోగిచేత ఫలశ్రుతి చెప్పిస్తూ, ఈ కృష్ణకథాసుధారసము గ్రోలినవారు 'కాంతురచ్యుతపదంబైనట్టి కైవల్యమున్'' అని ముగించారు. (భాగవతం దశమ. 11-1332). వారి ఆకాంక్ష తొలినుంచి చివరిదాకా కైవల్యమే. భాగవత జన్మవల్ల వారికి పునర్జన్మ లేదని భావించారు.

నిజమే పోతరాజుగారికి పునర్జన్మలేదు. అసలు మరణిస్తే కదా మళ్లీపుట్టడం అనే సమస్య వస్తుంది? తెలుగు సాహిత్యం జీవించి వున్నంతకాలం ఆయన బ్రతికే ఉంటారు.

---

51. ఆంధ్రకవితరంగిణి, చాగంటి శేషయ్య, 11వ సంపుటి, పుటలు 92. పోతరాజుగారు చేశారు.

9

బొప్పరాజు గంగన్న

మన దేశానికి భారతదేశమనే పేరు రావడానికి కారణభూతుడైన భరతుని కథ భాగవతం పంచమ స్కంధంలో ఉంది. చతుర్థ స్కందందాకా మహాభాగవతాన్ని అనువదించిన బమ్మెర పోతరాజుగారు ఎందుచేతో ఈ స్కంధాన్నీ, దీని తరువాతి దాన్నీ తెనిగించలేదు. మళ్లా సప్తమస్కంధాన్నే అందుకున్నారు. భరతుని కథ ప్రధానంగా ఉన్న ఈ పంచమస్కంధాన్ని బొప్పరాజు కుమారుడు గంగన్న అనువదించాడు. ఇతని జీవిత విశేషాలేమీ తెలియవు. గద్యంలోసైతం ఇతడు తనను గురించి విపులంగా చెప్పుకోలేదు. "ఇది శ్రీ సకల సుకవిజనానందకర బొప్పనామాత్యపుత్ర గంగనార్య ప్రణీతంబైన శ్రీమద్భాగవత పురాణంబు నందు" అని కథల పట్టికే ఇచ్చాడుగాని కనీసం తనగోత్రమైనా చెప్పుకోలేదు.

పంచమస్కంధాన్ని గంగన్న రెండు ఆశ్వాసాలుగా విభజించాడు. ప్రథమాశ్వాసంలో 183 గద్యపద్యాలున్నాయి. రెండో ఆశ్వాసంలో 166 గద్యపద్యాలున్నాయి. ప్రథమాశ్వాసంలో ఒక ఇరవై కథలు, రెండోదానిలో ఆరు ఉన్నాయి. ద్వితీయాశ్వాసంలో భూగోళఖగోళ విషయాలు ఎక్కువ. అందుకే కథలు తక్కువ. ప్రథమాశ్వాసంలో లెక్కకు ఇరవై కథలు గద్యంలో చెప్పినా అంతా ఒకరాజవంశ చరిత్ర. మనుపుత్రుడైన ప్రియవుత్రుడు రాత్రులన్నీ దినాలు చేస్తానని ఏడురోజులు రెండో సూర్యునిలాగ రథం నడిపాడట. ఆరథనేమి మార్గాలు సప్తసముద్రాలూ, సప్తద్వీపాలూ అయ్యాయట.

(5-1-18).. ఇతనికి ఆగ్నీధ్రుడు మొదలైన ఏడుగురు కుమారులు పుట్టారు. ఒక్కొక్కనికి ఒక ద్వీపం ఇచ్చి ప్రియవ్రతుడు 'నారద పదవికి' వెళ్లి పోయాడు.

ఆతరువాత ఆగ్నీధ్రుడు రాజయ్యాడు. అతడు పుత్రకాముడై బ్రహ్మను అర్చించాడు. తన సమ్ముఖంలో సంగీతం చేసే 'పూర్వచిత్తి' అనే అప్సరసను బ్రహ్మ ప్రసాదించాడు. ఆయువతిని చూసి ఆగ్నీధ్రుడు "నాతోడంగూడి తపంబు సేయుము, సంసారంబు వృద్ధిపొందసేయుము" అన్నాడు. వారిద్దరికీ తొమ్మండుగురు కుమారులు పుట్టారు. అందులో నాభి పెద్దవాడు. ఇతనికి వాసుదేవుడు ప్రత్యక్షమై 'నీకు కుమారుణ్ణి అయి జన్మిస్తా' ననే వరం ఇచ్చాడు. ఆమాట మేరకు ఋషభావతారం ఎత్తాడు. ఋషభునికే భరతుడు మొదలైన నూరుగురు కుమారులు పుట్టారు.

ఋషభుని తరువాత భరతుడు రాజయ్యాడు. ఈ సంగతులను కవి ఇలాగ చెప్పాడు:

> భరతు డాదిగ సుతుల నూర్వురను గాంచె,
> నట్టి భరతుని పేరను నవనితలము
> పురవరాశ్రమ గిరితరుపూర్ణ మగుచు
> నమరి భారతవర్ష నామమున మించె [భాగవతం. 5-1-63]

ఈ భరతుడే సుప్రసిద్ధుడైన జనభరతు డయ్యాడు. తపస్సు చేసుకుంటూ ఒక జింకపిల్లను పెంచాడు. దానిమీద మమతచేత తపస్సు చెడింది. పునర్జన్మలో లేడిగా జన్మించాడు. ఆతరువాతిజన్మలో విప్రుడై పుట్టి జడుడుగానే జీవించాడు. బలిపశువయ్యాడు. రాజుగారి పల్లకీమోశాడు. ఆయనకుజ్ఞానోపదేశం చేశాడు. ఇది పంచమస్కంధం ప్రథమాశ్వాసంలోని కథల వరుస.

ద్వితీయాశ్వాసంలో భూగోళ ఖగోళ విషయాలే ఎక్కువ. సూర్యుడు బ్రహ్మాండానికి మధ్యగతుడై ఉంటాడని, ఆసూర్యుని కిటూ అటూ ఇరువైఐదు కోట్ల యోజనాల అండకటాహం వుంటుందని, సూర్యుని రథం ముహూర్తమాత్రంబున ముప్పయినాలుగు లక్షలా ఎనభైనూర్ల యోజనాలు సంచరిస్తుందని ఒకసారీ, ఒక క్షణంలో సూర్యుడు రెండువేలా యాభై యోజనాలుసంచరిస్తాడని ఇంకొకమాయా ఈ ఆశ్వాసం తెలియజేస్తుంది.

మన పురాణాలు అదిమవిజ్ఞానసర్వస్వాలు. ప్రతిపురాణంలోనూ ఇటువంటి విజ్ఞానవిషయాలు అక్కడక్కడ ఉంటాయి. స్కాందపురాణం, కాశీఖండంలో సూర్యుని రథ వేగం శ్రీనాథుడు తెనిగించాడు.

రెండువేలును విన్నూట రెండు యోజ
నంబులర్ధనిమేష మాత్రంబునందు
నంబరంబున బారు తీవ్రాంశురథము
నిలచె బహుకాల మిట్టిదే నియతిమహిమ. [కాశీఖండం, 1-135]

ఈ సూర్యరథవేగాన్ని మన సాహిత్యపరిశోధకులు కొందరు కాంతివేగమని భ్రమించారు.[1] సూర్యుని రథంలో సూర్యుడు ఉంటాడు కనుక సూర్యరథవేగం కాంతివేగం కాదని వైజ్ఞానికవేత్త శ్రీపాదగోపాలకృష్ణమూర్తిగారు విశదం చేశారు.[2] "సూర్యుడు సాగే వేగం సెకనుకు సుమారు 18 1/2 మైళ్లు. కాంతివేగం 186000 మైళ్లు. మరి 'తీవ్రాంశురథం' అనేమాటలు ఏవేగంతో అన్వయం? సూర్యుణ్ణి రథాన్ని వెనుకవిడిచి రథ్యాలు పరుగెత్తిపోయిన వన్న అర్థం కాదుగదా ? ఇది కుదరదే ?" అని గోపాలకృష్ణమూర్తిగారు సందేహించారు. మన ప్రాచీనగ్రంథాలలోని వైజ్ఞానికవిషయాలను సమర్థులు శాస్త్రీయపద్ధతులలో బాగా తరచి నిగ్గుతీయడం చాలా అవసరం.

ఈ పంచమస్కంధంలో ఏకవికైనా తన కావ్యకళను చూపించే అవకాశాలు తక్కువ. వచ్చిన సందర్భాలలో బొప్పరాజుగంగన్న యథాశక్తి తన నైపుణ్యాన్ని ప్రదర్శించాడు. అది ఇతర భాగవత రచయితల సామర్థ్యం ముందు తీసికట్టే. బ్రహ్మ పంపిస్తే తనముందుకొచ్చిన పూర్వచిత్తిని చూసి అగ్నీధ్రుడు వేసిన ప్రశ్నలను గంగన్న 14 గద్యపద్యాలలో చెప్పాడు. ఒకటి రెండు చూద్దాం.

వతి!నీ వెవ్వతె? ఏవ-ర్వతమున కేమైన గోరి వచ్చిన వనదే
వతవో? శారదవో·రతి-పతిపంపిన మాయవో? తపస్సారమవో?
[భాగవతం. 5-1-27]

ఈ పద్యాన్ని పేర్కొని కురుగంటి సీతారామయ్యగారు ఆక్షేపించారు. మన్మథపరవశుడవై నీవు శారదవే అని సరస్వతినిగా పలుకుట యశ్లీల

1. 'అల్లసాని వాని అల్లికజిగిబిగి' అనేకావ్యంలో విదుదవేలు వెంకటరావుగారు, భారతి-జే, 1964.
2. కలగూరగంప, భారతి-నవంబరు, 1964.

ద్యోతకముగా నున్నది అని వారన్న మాటలు ప్రస్తుత కాలంలో నిజమే.[3] అయితే ఒక సంగతి మరచిపోకూడదు. తన వద్దకు బ్రహ్మ ప్రసాదించిపే వచ్చిన పూర్వచిత్తి అనే అప్సరసతో అతడు నాతోడంగూడి తపంబుచేయుము" అని చెప్పాడు. ఆ ఆదిమకాలంలో "సంసారంబు వృద్ధిసేయుట" ఒక రకమైన తపస్సే, అందుకే శారద లాగ కనుపించిన అప్సరసను 'తపస్సారమవే?' అని ప్రశ్నించాడు.

ఆమె కురులనుండి రాలే పుష్పాల వర్ణన ఇలా తెనిగించాడు.

చెదరగ వేదముల్ చదువు శిష్యులపై దగ పుష్పవృష్టి స
మ్మదమున నంతలో గురియు మాడ్కిని మన్మథసామ గానముల్
చదివెడు శిష్యులో యనగ షట్పద పంక్తులు చేరి మ్రోయగా
బదపడి మీద రాలు గచభారమునందుల జారు క్రొవ్విరుల్.
[భాగవతం. 5-1-30]

ఇటువంటి శృంగారఘట్టాలలో కవులు విజృంభిస్తారు. 14 గద్యపద్యాలను వ్రాసిన గంగన్న రక్తికట్టించలేక పోయాడు. కరుణరసం చిప్పిల్లే ఘట్టంలో ఎలా వ్రాశాడో చూద్దాం.

వ.అంత నాభరతుం డొక్కనా డా మహానదిం గృతాభిషేకుండై ముహూర్తత్రయం బంతర్జలంబులందు బ్రణవోచ్చారణంబు సేయు చుండు సమయంబున నిర్భర గర్భిణియగు హరిణి జలార్థినియై యొంటి జలాశయ సమీపంబునకు వచ్చి జలపానంబు సేయునెడ నాసమీపంబున మృగపతి గర్జించి (లోకభయంకరంబుగ) నాదంబుసేయ హరిణి స్వభావంబున భీత యగుటంజేసి బెగ్గడిలి (హరవిలోకన వ్యాకులచిత్తయై) దిగ్గన నదరి గగనంబునకునెగిరి యపగతతృషయగుచు నది నుల్లంఘించునెడ నధికభయంబునంజేసి యా గర్భంబు యోనిద్వారంబున గళితంబై జలంబులం బడియె. (ఆ హరిణి యుల్లంఘనాది భయంబునంజేసి) తత్తీరంబుననుండు (గిరిదరిం) బడి శరీరంబు బాసె. అంత నాహరిణపోతంబు జలంబుల దేలుచున్న భరతుండు గమనిచ్చి చూచి కరుణార్ద్ర చిత్తుండై (మృతజనని) యగు హరిణపోతంబును దన యాశ్రమంబునకు గొనిపోయి ....

[భాగవతం.5-1-101]

ఇంకొక కవి అయితే ఈ ఘట్టంలో గుండెలు కరిగించే పద్యాలు వ్రాసేవాడు. బొప్పరాజు గంగన్న నిస్సారమైన వచనం వ్రాశాడు. ఎంతచెడ్డా

3. 'ఆంధ్ర మహాభాగవతోపన్యాసములు' పుట 38.

మంచి రసవంతమైన ఘట్టం కనుక జింకపిల్ల భరతునితో ఎలా ఆడుకొనేదో ఒక పద్యంలో వర్ణించకపోలేదు.

> గురువులువారి బిట్టురికి కొమ్ముల జిమ్ముచు నంతనంత ద
> గ్గరుచును గాలుద్రవ్వుచు నఖంబుల గీరుచు గానిసేయుచు
> న్నొరుగుచు ధారుణీశ్వరుని యూరువులం శయనించి యంతలో
> నరకడ మెక్కుచుం బొదలి యాడుచు నాహరిణంబు లీలతోన.
>
> [భాగవతం. 5-1-106]

ఇటువంటి జింకపిల్ల ఒకనాడు పారిపోయింది. దాని మీద ఎంతో మమత పెంచుకున్న భరతుడు ఎలా బాధపడ్డాడో, ఏవిషయాలు తలచుకున్నాడో గంగన్న ఒక వచనం వ్రాశాడు. చూడండి.

> వ. ఇట్లు భరతుడు హరిణకుణక క్షేమంబు గోరుచు నెప్పుడు వచ్చి నన్ను సంతోషపరచు ? నానా ప్రకారంబులైన తన గతుల చేత నెప్పుడానంద మొందించు ? ధ్యానసమాధి నున్నప్పుడు నన్నుం గొమ్ముల గోకుచునుండునట్టి వినోదంబు లెప్పుడు గనుగొందు? దేవపూజాద్రవ్యంబులు ద్రొక్కి మూర్కొనినం గోపించి చూచినం గుమారుండువోలె దూరంబునకు జని నిలచిన మరల నేబిలచిన వెనుక నిలచి యుండు నిట్టి మెలుకవ స్వభావంబు గలుగుట యెట్లు ? ఈ భూదేవి ఎంత తపంబు జేసినదియో? ఏ హరిణ పాదస్పర్శంబున బవిత్రంబైన భూమి స్వర్గా(పవర్గ)కాములైన మునులకు యజ్ఞార్హమైనట్టి హరిణపోతంబునెట్లు కనుగొందు? అదియునుంగాక భగవంతుండగు చంద్రుండు మృగపతి భయంబున మృతజననియు స్వాశ్రమ పరిభ్రష్టంబు నైన మృగశావంబును గొనిపోయి పెంచుచున్నవాడో? మున్ను పుత్రవియోగతాపంబును జంద్రకిరణంబులం ఇవుడు హరిణ పోతంబు తన శరీరస్పర్శంజేసి చంద్ర కిరణంబులకన్న నధికం బగుచు బుత్రవియోగతాపంబు నివర్తింపంజేసె...
>
> [భాగవతం. 5-1-112]

కనీసం ఈ భావాలను పద్యాలలో పొదిగితే మంచి కవిత్వం అయేది. కాని గంగన్న ఈ అవకాశాన్ని వినియోగించుకోలేదు. పెంపుడుజంతువులపైన ప్రేమ కూడదని బోధించే ఘట్టంలో ఇంతకన్నా శిల్పంకూడదనుకొన్నాడు కాబోలు! ఏమైనా ఇది సహృదయులకు ఆనందం ఇవ్వదు.

కొంచెం ఉదారదృక్పథంతో చూసేవాళ్ళకు గంగన్న రచన మెరుగుగానే కనబడుతుంది. "పోతన కవిత్వము వలెనుండకపోయినను, సింగననారయల కవిత్వమునకు దీసిపోదనియు, సింగన కవిత్వము కంటె నొక్కింత యుదియే

వాసిగాంచుననియు" వాగంటి శేషయ్యగారు అభిప్రాయబడుతున్నారు.[4] దీనికి ఒక కారణంలేకపోలేదు. గంగన్న కవిత్వంలో చాలాచోట్ల పోతరాజుగారిని అనుసరించాలనే తాపత్రయం కొంత ఫలప్రదంకావడమే. ఇందువల్ల "పంచమస్కంధమును బొత్తిగ రచించినట్లు గంగనాచార్యుడు గద్యంలో వ్రాసికొనియున్నను నీస్కంధమున బోతనామాత్యుని కవిత చాలబాగుగా నున్నదని కూడా శేషయ్యగారు పొరబడుతున్నారు.[5]

పోతరాజుగారు పంచమ, షష్ఠ స్కందాలు జోలికి మొదట్లోనే వెళ్ళదలుచుకోలేదేమో అనిపిస్తుంది. పంచమస్కంధం చాలావరకు జైనపురాణ గాథలకు వైష్ణవత్వపు రంగుపూయడమే. భగవంతుడగు నారాయణుడు ఋషభావతారం ఎత్తాడు. యజ్ఞ సంస్కృతిని తిరస్కరించడం, తనకు "బహువిధద్రవ్యసంపాదనంబు గలిగి, విభవయుక్తంబులైన యశ్వమేధాదులు తృప్తికరం కావనడం దిగంబరుడై, ఉన్మత్తకారుడై 'దక్షిణ కర్ణాటదేశంలో అర్హనామకుడు అవడం మొదలైన కథలు జైనతీర్థంకరులలో మొదటివాడైన ఋషభనాదుని జీవితచరిత్రకే మారువేషం వేయడం ఆదిలోనే ఉంది. ఆ ఋషభనాధుని కుమార భరతుని కథ - ఆ భరతుని కుమారుడైన సుమతి పాషండమతాన్ని ఆదరించడం కూడా ఏపులంగా ఉంది. పాషండులు అతణ్ణి చూసి ఇలా అన్నారట.

ధరణీవల్లభ ! నిన్నును
నిరతయును బుద్ధ దేవునిం గొలిచిన యా
తెరగున గొలిచెదమని భా
సురమతి బోధించి రపుడు సుమతింగ్రితిన్. [భాగ. 5-2-5]

ఇక్కడ పాషండులు బోధించిన తమ దర్శనాన్ని గంగన్న దాటేశాడు. పంచమస్కంధాన్ని కథనుచేస్తున్న శుకయోగీ ప్రహ్లాదచరిత్రం వగైరాలు వక్ష్యమాణగ్రంథంబున విస్తరించుతానని వాయిదావేశాడు.(5-2-114). భాగవతాన్ని ఎన్నోసార్లు పారాయణంచేసిన పోతరాజుగారు అందుకే సప్తమ స్కంధంలోని విస్తరమైన ప్రహ్లాదచరిత్రను చెప్పడానికే ఉవ్విళ్ళూరినట్లు

4. ఆంధ్రకవితరంగిణి - 6 వ సంపుటం - పుట 211

5 అదే పుస్తకంలో - పుట 212

భావించడంలో తప్పులేదు. దశమస్కంధ రచన దాకా తమ ఆంధ్రీకరణను కొనసాగించి ఉంటారు. "గీపికాజనమనోజాతుండైన కృష్ణుండు లీలామానుష విగ్రహుండై నిజరాజధానియైన ద్వారకాపురంబున నమానుష విభవంబులగు సౌఖ్యంబులను బొదలు చుండెను" (దశమ - ఉత్తర 1331) అని రాశాక యాదవకులంలో ముసలం పుట్టడం రాయడానికి పోతరాజుగారికి మనస్కరించలేదేమో. ఏకాదశ, ద్వాదశస్కంధాలను వదలిపెట్టినట్లే మధ్యలో వాయిదావేసిన పంచమ, షష్ఠస్కంధాలను శాశ్వతంగా వాయిదావేశారు కాబోలు.

అయితే తెలుగువారి విశ్వాసం ప్రకారం భాగవతం పూర్తిగా పోతరాజుగారి రచనే. అందుకే దేశంలోని చాలాప్రతులలో అన్నిస్కంధాలలోనూ వారి గద్యనే లేఖకులు రాసుకొన్నారు. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ వారి 'బహుపాఠాంతర పరిష్కార విపులపీఠికా సహిత' ప్రచురణలో తాను దేశం మొత్తంమీద 257 ప్రతులను సంపాదించి పరిశీలించినట్టు చెప్పారు. చాలా ప్రతులలో పంచమ, షష్ఠ, ఏకాదశ, ద్వాదశస్కంధాలలో పోతరాజుగారి గద్య కనబడుతోందట. ఇది లేఖకుల భక్తిప్రవర్తులకే గాని శ్రద్ధకు నిదర్శనంకాదు.

గంగన తన గద్యంలో 'సకల సుకవి జనానందకర' అనే విశేషణాన్ని వాడుకొన్నాడుగాని ఒకందుకే సుకవి జనులు ఆనందిస్తారు. అది గంగయ్య అనువదించడంవల్ల పోతరాజుగారి భాగవతంలో పంచమస్కంధం ఎలాగో ఒకలాగ పూర్తయిందన్న సంతోషమేగాని ఇంకేమీ కాదు.

10
ఏర్చూరి సింగన్న

భాగవతంలో షష్ఠస్కంధాన్ని బమ్మెర పోతరాజుగారు ఎందుచేతనే అనువదించలేదు. వారు విడిచిపెట్టిన ఈ స్కంధాన్ని ఎందరో అనువదించారుగాని ఒక్క ఏర్చూరి సింగన అనువదించిన భాగాన్నే పోతరాజుగారి రచనలతో జోడించి ఆది నుంచి ఆంధ్రులు అతణ్ణి గౌరవిస్తున్నారు. దీనికి కారణం అతని తెనిగింపు పోతరాజుగారి అడుగుజాడలలోనే నడిచింది. అతని రచనాశిల్పం వారి వరవళ్ళనే దిద్దుకొంది. కొన్ని కొన్ని చోట్ల పోతరాజుగారే ఈ పద్యాలు వ్రాశారా అన్నంత చక్కగా సింగన్న గ్రంధాన్ని నడిపిస్తాడు. సొగసులు చూపిస్తాడు. పారవశ్యం కలిగిస్తాడు. సహృదయులను మెప్పిస్తాడు.

ఈ మెపింపచే విద్య సింగన్నకు విద్యాభ్యాసం చేస్తున్నరోజులనుంచి అలవడ్డదే. చిన్నారి పొన్నారి చిరుత కూకటినాడో, నూనూగు మీసాల నూత్నయవ్వనమందో, సింగన్న మృదుశయ్యమీద నిద్రపోతున్నప్పుడు శారద కలలో సాక్షాత్కరించిందట. ఎలా దర్శనమిచ్చిందో సింగన్న ఈ పద్యంలో వర్ణించాడు.

> ఉరవడి ప్రాగ్దిశ నుదయించు మార్తాండకోటిబింబచ్ఛాయ గూడినట్లు
> హరిహరబ్రాహ్మల యాత్మలలో నుబ్బి కరుణ యొక్కట మూర్తి వెరసినట్లు
> ఖరకరకరతీవ్రగతిని గరంగుచు హేమాద్రి సొగసెల్లఁగసినట్లు
> ఫణిరాజఫణరాజిమణిగణవిస్ఫూర్తిసుషిరంబు వెలి దల చూపినట్లు
> ఉట్టి పడ్డట్లు కట్టెఱ్ఱ సూదినట్లు-తేజమొసగంగ నాస్రోల దివ్యవాణి

వూని సాక్షాత్కరించి సంపూర్ణదృష్టి-జూచి ఇట్లని పలికె మంజులముగను.
[భాగవతం, 6-17]

'విద్యాభ్యాసంబునం దలిగి కొండుక'గా ఉన్న సింగన్న అప్పటికే సంగీతసహిత్యాలలోనూ, రకరకాల సాములలోనూ గడితేరాడు. ఇంక ఈ చిన్నవాడు కవిత్వం చెప్పడం మంచిదని ఆమె తలచి ఆనతిచ్చిందట.

ఆటలు పాటలుం జదువు లద్భుతముల్ వినవొప్పు వాదయముల్
సాటిదలంపరాని బలుసాములు మున్నగు విద్యార్థులెల్ల నీ
కాటలు పాటలయ్యె విను మిన్నిటికిన్ మెరుగిద్ద భంగి నా
చాటున జాటుకారపదసాధుకవిత్వము జెప్పు మింపుగన్. [భాగవతం, 6-18]

అమ్మవారు కలలో అలా చెప్పిచెప్పగానే ఆమె యొక్క కృపాలోకవసు శ్లోకుడై సింగన వెంటనే ఒక శ్లోకం చెప్పాడు (భాగవతం, 6-20). దాన్ని అమ్మవారు మెచ్చుకొంది. తరువాత సింగన్న మేలుకొన్నాడు. ఆనాటినుంచి అతనికి కవిత్వతత్త్వజ్ఞానం గోచరమయిందట. సింగన చేసిన ఈ కథనం వల్ల చిన్నప్పటినుంచీ అతడు ఉభయభాషా కావ్యాలను గట్టిగా చదువుకున్నాడనీ, స్వప్నంలో సాక్షాత్కరించిన సరస్వతి తనను దీవించగలదన్న ఆత్మవిశ్వాసం, దీవించాలనే అభిలాష కలవాడనీ చెప్పవచ్చు. ఆధునిక మనస్తత్వశాస్త్రరీత్యా మానవులు తమ చిరవాంఛలు కలల్లో తీర్చుకుంటారన్న సంగతి స్పష్టం. అయితే పుట్టిబుద్ధెరిగినది మొదలు విద్యలన్నీ ఆటపాటలు చేసుకున్న వాడు అలా అభిలషించడం నైజం.

సింగన్న ఏర్చూరుగ్రామంలో పుట్టాడు. అది నల్లగొండజిల్లాలో ఉంది. వాళ్ళ తాతముత్తాతలలో ఒక ఎఱ్ఱాప్రగడ ఆ గ్రామానికి శాసకుడు. ఈ ఎఱ్ఱాప్రగడా, కవిత్రయంలోని ఎఱ్ఱనగారూ విభిన్నులు. పేరూ, గోత్రం (శ్రీవత్స) ఒకటేగాని వ్యక్తులు వేరువేరు. ఈ వంశంలో కసువన్న అనేమంత్రి పుట్టాడు. అతడు శివభక్తుడు. అందుకే అతని కుమారుడు సింగన్నకూడా శివపూజలో తనరినవాడే. అయితే వివిధగ్రంథాలు చదవడంవల్ల విశాలదృక్పథం అలవరుచుకున్నాడు. అతడు 'విష్ణుచరితామృతనిష్యందిపటు వాగ్విలాసానందోచితమానసుడు' (భాగవతం, 6-30). తెలుగుకవులలో కవిత్రయం వారినీ, భాస్కరుడు, నాచనసోముడు, శ్రీనాథుడు మొదలైనవారిని అభిమానించి

సింగన్న నమస్కరిస్తాడు. శ్రీనాదుణ్ణి అతడు 'కవిమనేనాథు'డని పేర్కొన్నాడు. అయితే అతని దృష్టిలో కవిపట్టపురాజు బమ్మెరపోతరాజుగారే, అసంగతిని కృత్యాదిని పూర్వకవులను నుత్తిస్తున్నప్పుడు ప్రత్యేకంగా ఒకపద్యంలో చెప్పాడు.

ఎమ్మెలు సెప్పనేల ? జగ మెన్నగ నన్నగరాజశాయికిన్
సొమ్ముగ వాక్యసంపదలు సూరలు చేసినవాని భక్తితో
నమ్మినవాని భాగవత నైష్ఠికుడై తగువాని బేర్మితో
బమ్మెర పోతరాజు కవిపట్టపు రాజు దలంచి మ్రొక్కెదన్.[భాగవతం, 6-12]

పోతరాజుగారంటే ఇంతభక్తి కనుకనే, వారు విడిచిన షష్ఠస్కంధాన్ని తెనిగించడానికి సింగన్న పూనుకొన్నాడు. 'విబుధవరులవల్ల విన్నంత కన్నంత' తేటపరుస్తా మని పోతరాజుగారు అన్నట్టే సింగన్నకూడా ఉపక్రమించాడు.

భాగవతం తేటపరుప నెవ్వరు సాలు-శుకుడుదక్క నరుని సకుడుదక్క ?
బుద్ధి తోచినంత బుధులచే విన్నంత-భక్తి నిగిడినంత పలుకువాడ

[భాగవతం,6-23]

స్కంధాంతంలో సింగన్న వ్రాసుకొన్న గద్యప్రకారం ఈస్కంధంలో నలభై కథలున్నాయి. వీటిలో మొట్టమొదట ఉన్న అజామిళోపాఖ్యానం, చిట్టచివర నున్న చిత్రకేతూపాఖ్యానం సింగన్న చాలా రసవత్తరంగా వ్రాశాడు. ఇవి ఇంత హృద్యంగా ఉండడంవల్ల ఇవి పోతరాజుగారు వ్రాసిన వనే పండితులు నమ్ముతున్నారు.[1] అయితే పోతరాజుగారిపై నున్న గౌరవాభిమానాల కొద్దీ సింగన్నను కించెపరచనక్కరలేదు. అతడు చాలా సమర్థుడు. పోతరాజుగారి శిల్పాన్ని పుణికిపుచ్చుకొన్న సత్యాన్ని మంగళాచరణంనుంచి షష్ఠ్యంతాలదాకా ఉన్న 36 గద్యపద్యాలలో నిరూపించాడు. పైరెండు ఉపాఖ్యానాలలో పోతరాజుగారు అభిమానించే అంత్యనియమాలు, సాంస్కృతిక దీర్ఘసమాసాలు, సీసపద్యనియతులు ఉండడంవల్ల పండితులు అలా భావించారు. కాని మొదటి ముప్పయిఆరు గద్యపద్యాలలో ఈ విషయాలు సింగన్న పోతరాజుగారి వరవడిలో ఎలా వ్రాసినది చూద్దాం.

1. భాగవతం (వావిళ్ళ ప్రచురణ) పీఠిక - శేషాద్రిరమణకవులు, పుట 71. వీరి అభిప్రాయంతో కురుగంటి సీతారామయ్యగారు ఏకీభవించారు. చూ: ఆంధ్ర భాగవతో పన్యాసములు, పుటలు 43-44.

కాళికి బహుసమ్మతలో - కాళికి కమనీయవలయ కరకీలితకం
కాళికి తాపసమానస - కేళికి వందనము సేసి కీర్తింతు మదిన్. [భాగవతం. 6-7]

ఇది పోతరాజుగారే వ్రాశారా అన్నంత చక్కగా ఉంది. పోతరాజుగారు తమ తల్లిని ప్రస్తుతిస్తూ భాగవతంలో ఇలా వ్రాశారు:

మానిను లీడుగారు బహుమాన నివారిత దీనమానస
గ్లానికి దానధర్మ మతిగౌరవ మంజులతా గభీరస
స్థానానికి ముద్దసానికి సదాశివపాదయుగార్చనానుకం
పానయ వాగ్భవానికిని బమ్మెర కేసయఅక్క సానికిన్. [భాగవతం. 1-24]

ఇదే వరవడిలో సింగన్నకూడా తనతల్లిని కీర్తించాడు.

ఆడదు భర్తమాట కెదురాడదు వచ్చినవారి వీడగా
నాడదు పెక్కుభాష లెడనాడదు వాకిలి వెళ్లి కల్లమా
టాడదు మిన్న కేని సుగుణావళి కిందరగాక సాటి యే
చేడియ? యేరి చూరికుల శేఖరు కస్యయమమ్మ దమ్మకున్.
[భాగవతం. 6-27]

తన తల్లి అంటే ఎంత భక్తో పోతరాజుగారి కవిత్వం మీదకూడ భక్తి సింగన్నకు వుంది. నిజంగా అజామిళోపాఖ్యానం చిత్రకేతూపాఖ్యానం పోతరాజుగారు వ్రాసిఉంటే ఆ సంగతి కృత్యాదిని 'ఎమ్మెలుసెప్పనేల?' పద్యంతరువాతనే, ఎక్కడో చెప్పి మిగతాది తాను పూర్తిచేస్తునట్టు సింగన్న వ్రాసిఉండేవాడే.

అవసానకాలంలో కన్నకొడుకును 'నారాయణా' అని పిలిచినంతమాత్రాన మోక్షంపొందిన పరమ పాపాత్ముని కథ అజామిళోపాఖ్యానం. ఇది సుప్రసిద్ధం. అజామీళుడు సదాచార సంపన్నమైన కుటుంబంలో పుట్టిన బ్రాహ్మణుడు. అతడు మొదట 'మంచిగుణములు తనయందు మరపినాడు.' అయితే ఉద్రేకమదం పుట్టించే యౌవనం అతనిలో అంకురించింది. మనతెలుగుకవులు ఎంతసేపూ ఆడపిల్లలకు యౌవనంరావడమే వర్ణిస్తారుగాని సింగన్నలాగ తుమ్మెద పంక్తుల్లాగ మీసకట్టు వస్తున్న చిన్నవాడి అందాన్ని వర్ణించినవాళ్లుఅరుదు. చూడండి. అజామిళునికి యుక్తవయస్సు ఎలా వచ్చిందో.

కడకంట యౌవనగర్వంబు వొడగట్టె మదిలోని మన్మథవిదమదముదొట్టె
కడుమేన గామవికారంబు దలమాపె ముఖమున చిరునవ్వు మొలకలెత్తె
నతివృష్టి నిష్ఠురంబయ్యె దేహంబెల్ల గచభారమున నెరికప్పు మెరసె
కటిభారమున నూరుకాండములే జిగిమీరె బాహుశాఖలు దీర్ఘభంగితోచె
నురము విపులమయ్యె నుల్లసద్వరకాంతి-పూరమంగకమున పొందువడియె
నూరితేజుడైన భూసురాన్వయునకు-నభినవైకయౌవనాగమమున.

[భాగవతం,6-90]

ఈ కుర్రవాడు ఒకనాడు పువ్వులూ పండ్లూ తేవడానికి, నాన్నగారి అనుమతితో, పూదోటకు వెళ్లాడు. అక్కడ ఒక పొదరింట చీకటితప్పు చేస్తున్న విటీవిటులను చూశాడు. వాళ్లిలోకంలో లేరు. ఈ అబ్బాయిని గమనించనేలేదు. అజామీళుడు చూసిన దృశ్యాన్ని సింగన్న 7 పద్యాలలో వర్ణించాడు. ఆసానికూతురు పురుషాయితం చేయడంకూడా అజామీళుడు చూశాడు.

కురులలికంబుపై నెగయ క్రొమ్ముడి వీడగ గుబ్బదోయిపై
సరములు చౌకళింప గటి సంగతి మేఖల తాళగింప స
త్కర వరకంకణావళులు గర్జిల గొ నసియాడ మిదుగా
మరుని వినోదములే సలిపె మానిని యౌవన గర్వరేఖతోన. [భాగవతం, 6-100]

ఈ దృశ్యం చూడగానే అజామీళుని 'మనోగహనమందు మరుండు పావకు కైవడి' చలించాడు. తత్ఫలితంగా వేశ్యాలోలుడయ్యాడు.

ఆలీలావతి గండపాళికలపై హాసప్రసాదంబుపై
నాలోలాలక పంక్తిపైనొనలిపై నాకర్ణదృగ్భూతిపై
హేలపాది కుచద్వయోరు కటిపై నిచ్చలే విసాళింపగా
జాలిం బొందుచు నాత్మ గందుచు మనోజాతావలోపేతుడై. [భాగవతం, 6-108]

సింగన్న ఈపద్యంలో పోతరాజుగారిని అనుసరించాడు. 'ఆదిన్ శ్రీసతికొప్పుపై తనువుపై అంసోత్తరీయంబుపై' అనే పద్యం పోతరాజుగారు వామనావతారంలో వ్రాశారు. (భాగవతం, 8-591). ఆపద్యానికి పై సింగనపద్యం అనుసరణ, అజామీళుడు ఇంకా ఇంకా ఎలా చెడిపోయాడో సింగన మరీ వివరంగా వర్ణించాడు.

సముచిత శ్రుతిచర్చ చర్చింపనొల్లక సతికుచద్వయచర్చ చర్చసేయు
దర్కకర్కశపాతతర్కంబు కాదని కలికితో ప్రణయతర్కంబుసేయు
స్మృతిపదవాక్యసంగతిగాక తత్పతిపదవాక్యసంగతి బరగజేయు
నాటకాలంకారనైపుణ్యం బుడిగి తన్నాటకాలంకారపాటి దిరుగు
బరగ చిరకాల మీరీతి బావనియతి
రమణ దాసీకుటుంబ భారము వహించి
యది కుటుంబిని గాగ బాపాత్ము డగుచు
నసుచియును దుష్టవర్తనుండై మెలంగె. [భాగవతం, 6-107]

ఇంతకూ అజామీళునికి పెళ్లి కాలేదా, భార్య అందకత్తె కాదా అంటే ఆమె కులస్త్రీలలామ, కుసుమాస్త్రఖేలనకామ'(భాగవతం,6-105): అయినా, అజామీళుడు వేశ్యావ్యామోహంలోపడి దారులుకూడాకొట్టాడు.

బంధుల దిట్టి సజ్జనుల బాధలుబెట్టి యనాథకోటి బె
బందెలుసుట్టి యీరములు పట్టి పథంబులు గొట్టి దిట్టయై
నిందలకోర్చి సాధుకులనిందితుడై గడియించు విత్తమి
సుందరి కిచ్చి మచ్చికలు సొంపెసగూర్చి సించె దత్ప్రవన. [భాగవతం, 6-106]

శ్రీనాథుని శివరాత్రిమహాత్మ్యంలో సుకుమారుడు కూడా దారులుకొడతాడు. ఈ అజామీళోపాఖ్యానం శ్రీనాథునిరచనలు చదివాక వ్రాయడంవల్ల ఇంత శృంగారభరితమయింది. ఈ అజామీళోపాఖ్యానంలోనే కాక ఇతరత్రాకూడా 'కవిమనోనాథు'డైన శ్రీనాథుని అనుసరించాడు. కశ్యపుని భార్యలసంగతి, వాళ్ళ సంవాదంగురించి చెప్తాను విను అని పరీక్షిత్తుతో శుకయోగి చెప్పే సర్వసాధారణవిషయాన్ని సింగన్న శ్రీనాథుని చలువవల్లనే ఇలా వ్రాశాడు.

కామితప్రదుడైన కశ్యపు కౌగిట ముచ్చట దీర్తు రే ముద్దరాండ్రు
అఖిలలోకములకు నవ్వలై జగమెల్ల బూజింప నుందు రే పూవుబోండ్లు
బలియుపైపుత్రులు బౌత్రులు త్రిజగంబు లేలంగ జూతు రేయిందుముఖులు
ముంగొంగుపసిడియై మూల్గుపుణ్యంబుల విర్రవీగుదు రెట్టివింతరాండ్రు
వారి కలగంపకదుపుల నేరుపరుప
నరిది బిడ్డల బడసిన బిరుదుసతుల
నామములు నన్వయంబులు నీమనంబు
పూనజెప్పుదు వినవయ్య మౌనవేంద్ర ! [భాగవతం, 6-255]

ఈఇల్లాళ్లకు పుట్టిన దేవదానవులు పరస్పరం చేసుకొన్న యుద్ధాలను వర్ణించే ఘట్టంలో సింగన వాచనసోముణ్ణి చక్కగా అనుసరించాడు.

. . . .నుదురు వెదలించియు, మెదళ్లు గెదలించియు, నడుములు ద్రుంచియు, నాసికలు ద్రెంచియు, పదంబులు విరిచియు, బార్శ్వంబులం జెరచియు . . ..

అని సింగన్న వ్రాయడానికి నాచనసోముడు నరకాసురఘట్టంలొ చేసిన శ్రీకృష్ణుని యుద్ధవర్ణన వరవడి, చూడండి:

. . . .ఇట్లు మధుసూదనుం డేయు సాయకంబులు గాలువలు గట్టి గట్టి మెయిమరువులు సించియు, గాయంబులు నొంచియు, మర్మంబులు గిరియు, మహీతలంబులు దూరియు, బ్రేవులు వెరికియు, వెనుమూకలకురికియు, సీసకంబులు వగిలించియు, శిరంబులు నొగిలించియు . . . . [ఉత్తర హరివంశం, 1-148]

యుద్ధవర్ణనలో నాచనసోమునిపదాల పంథాలలో నడచినా పాత్రపోషణలో, వాళ్ల సంభాషణలు నడిపించడంలో సింగన, తిక్కనసోమయాజిగారినే అనుసరిస్తారు చూడండి. ఇంద్రునితో వృత్రాసురుడు అనే మాటలు-

దీకొని నీకు నే డిచట దిక్కని వచ్చినవారు ల్దిరే
నేకమతిం బిశాచముల కెల్లను తృప్తిగ మన్దిశాతశూ
లైక మహాగ్ని కీలల ననేకవిధంబుల సోమయాజినై
మేకలజేసి వేల్చెద నమేయ మదోద్ధతి వ్రాకంబుయ్యనిన్. [బాగవతం, 6-395]

మాటలు ఇంత పరుషంగా ఉన్నా వృతాసురుడు చాలా పెద్దమనిషి. 'యుద్ధధర్మ మెరిగియున్న శత్రుని జూచిసిగ్గుతోడ వజ్రిశిరము వంచె'(6-411) అసలు వృత్రాసురుడు భగవద్భక్తుడు. విష్ణువుచేతిలో మోక్షంకోరి యుద్ధానికి దిగాడు. ఇలా ఆక్రోశించాడు.

అకలిగొన్న క్రేపులు రయంబున నీకలురాని పక్షులుం
దీకొని తల్లికిన్ మరి విదేశగతుండగు భర్త తనూజ
వ్యాకుల చిత్తయైన జవరాలును దత్తరమందభంగి నో
శ్రీకర పంకజాక్ష నిను జేరగ నామది గోర్కెయుం గదే ! [భాగవతం, 6-400]

వృత్రాసురుడిలా భగవత్ప్రార్థన చేయడం వింతగానే ఉంటుంది. అయితే అతడు శాపంవల్ల అలా రాక్షసుడై పుట్టాడు. అతడు పూర్వజన్మలో

చిత్రకేతుడనే రాజు. అతనికెందరో భార్యలున్నారు. ఈసంగతి సింగన ఇలా వర్ణించాడు:

మానితతారుణ్యమదనతురంగులు కందర్పవిజయైకఖడ్గలతలు
మదనసమ్మోహనమంత్రాదిదేవతల్ పంచశిలీముఖు బందెకత్తె
లసమాస్త్రుదఖిలంబు నడకించు బొమ్మలు నాత్మసంభవుని కట్టాయితములు
పుండ్రేక్షుకోదండు భూరితేజంబులు శంబరవిద్వేషి సాయకములు
నాగ బోలుపారు నొకకోటి నళినముఖులు
తనకు బత్నులు గాగ నత్యంతవిమల
కీర్తివైభవసన్మార్గవర్తి యగుచు
జగతి బాలించుచుండె నా జనవిభుండు. [భాగవతం, 6-445]

ఇంతమంది భార్యలున్నా అతనికి సంతానం లేదు. అప్పుడు అంగీరసుడనే ముని వచ్చి పుత్రుణ్ణి ప్రసాదించాడు. చిత్రకేతుని అగ్రమహిషికి ఒక బిడ్డ పుట్టాడు. రాజు కుమారునిమీద మక్కువతో పట్టపురాణి ఇంట్లోనే ఉండి పోసాగాడు. మిగిలిన రాణులను అలక్ష్యం చేశాడు. వాళ్లకు అసూయపుట్టి పట్టపురాణి బిడ్డకు విషం పెట్టి చంపారు. బిడ్డ పోతే తల్లి ఇలా రోదించింది:

కుంకుమరాగరమ్యకుచకుంభములన్ కడు కజ్జలంబుతో
బంకిలమైన బాష్పముల బాల్పడ మజ్జన మాచరింపుచున్
కంకణపాణిపల్లవయుగంబున వక్షము మోదికొంచు నా
పంకరుహాక్షి యేడ్చె బరిభావితపంచమసుస్వరంబునన్ [భాగవతం, 6-451]

ఈ ఏడుపుపద్యం శ్రీనాథుని పద్యానికి అనుసరణ (కాశీఖండం. 5-167). ఇలా పూర్వకవులను అనుసరించిన మాత్రాన ఏకవీ స్వతంత్రరచనలు చేయలేదనుకోకూడదు. ఏర్చూరిసింగన ఒకచోట ఇలా వ్రాశాడు: "అవిద్వాంసుడైన వాడనవరతంబు దన్ను స్వతంత్రునిగా దలంపుచుండు" [భాగవతం,6-416]

సింగన్న విద్వాంసుడే, భాగవతషష్ఠస్కంధం రచించాక కువలయాశ్వచరిత్ర అనే ప్రబంధం వ్రాశాడు. ఇది మార్కండేయపురాణంలోని కథ. కువలయాశ్వుడు ఒక పందిని వేటాడుతూ పాతాళానికి వెడతాడు. అక్కడ ఒక రాక్షసుని సంహరించి మదాలసను పెళ్లిచేసుకుంటాడు. వాళ్లు సుఖంగా ఉన్నప్పుడు

చచ్చిపోయిన రాక్షసుని సోదరుడు పగబట్టి, కువలయాశ్వుడు దూరంగా ఉన్న సమయంలో అతడు చచ్చిపోయాడన్న పుకారు పుట్టిస్తాడు. మదాలస ప్రాణం విడుస్తుంది. ఆమెమరణవార్త విన్నాక కులయాశ్వుడు విరాగి అవుతాడు. ఆతరువాత సరస్వతీదేవీ దయ వల్ల ఇద్దరూ మళ్లీ కాపురంచేస్తారు.

ఈకథను తీసుకొని సింగన ఎన్ని అశ్వాసాల ప్రబంధం వ్రాశాడో తెలియదుగాని, పట్టుమని పన్నెండు పద్యాలు మాత్రమే ఈ కావ్యంలోవి లభిస్తున్నాయి. పెదపాటిజగ్గన్న తన ప్రబంధరత్నాకరంలో ఈపద్యాలను చేర్చుకున్నాడు. ఈ పన్నెండు పద్యాలలో ఏడు పురవర్ణనలోనివే. వరుసగా చూడండి:-

బ్రాహ్మణులు:-

ఆది బ్రహ్మముఖాళి చాలక విహారార్థప్రయత్నంబుతో
వేదంబుల్ భువి ధర్మపోషణకునై విఖ్యాతిగా బుట్టినో
కాదే నిట్టి మహత్వ మన్యుల యెడన్ గానంబునాబొల్తురా
భూదేవోత్తము లప్పురంబున మహాపుణ్యప్రభావంబులన్ [ప్రబంధరత్నావళి, 465]

వైశ్యులు:-

శేషఫణులకు మణులైన జేరి యమ్మ
గోరి రత్నాకరంబైన గుత్తగొనగ
జాలి వరవస్తుసంచయసమితి నొనరి
వరగుదురు వైశ్యవరు లప్పట్టణమున. [ప్రబంధరత్నావళి, 476]

గృహాలు : ఔన్నత్యం :-

గోపురగోపురప్రతిమగోపురముల్ చెలువంద నప్పురిన్
మాపులు రేపు లంగనలు మంజులగీతవినోదకృత్యముల్
చూపగ గిన్నరాదు లవి చూచు నెవంబున వచ్చి నేర్తు రా
లాపని శేషనర్తనవిలాసకలాపములన్ ముదంబునన్.
చల్లని వందువెన్నెలల సౌధతలోన్నత హేమవేదులం
దల్లన వల్లభుల్ గదిసినట్టి సుధాకరు జూసి ప్రాణముల్
జల్లన రాహువుం దలచి సయ్యన బాపుదు రంకసంగనతో
త్పుల్లవధూముఖంబులను బొల్పగు కస్తురిపత్రభంగముల్.
ప్రాచీనంబు రత్నకాంతులు లసత్ప్రాకారముల్ హేమముల్
సూచింపన్ ఘనవేది కుట్టిమము లాశుభ్రాంశుకాంతంబులై

యేచోటన్ వరవత్నజాలములచే నింపాలంది సొంపొందుచున్
వాచాగోచరమై గృహంబు లమరున్ వస్తుప్రశస్తోన్నతిన్.
[ప్రబంధరత్నావళి,467,468,473]

పుణ్యకాంతలు:-

తమచూపు లొగి బాంధరతులపై బూనిన
భావజు కరవాలభాతు లనగ
తమకురుల్ యువమృగేంద్రములకు తిర్చిన
మరునసమానంపు టురులనంగ
దమ హాసములు విటోత్కరమనముల బెట్టు
వలరాజుపూవుల వల లనంగ
దమ కాంతి పురుషుల దాపంబు నొందించు
రతిరాజు మోహనరస మనంగ
జలజాకాహళకదళికా పులినగహన
కోకబిసశంఖచంద్రాళికులము దెగడు
పాదజంఘోరు కటిమధ్యవటుకుచోరు
బాహుగళవక్త్రకచముల పుణ్యసతులు. [ప్రబంధరత్నా. 470]

పుణ్యకాంతలు:-

నిరుపమ ధర్మస్థితిచే-వరప్రాతివ్రత్యనిరతివైభవమున న
వ్పురి పుణ్యకాంత లమరిగి-గిరిదత్పురివాబు లెల్లకీర్తితగతులన్
[ప్రబంధ రత్నావళి, 472]

ఇటువంటి పురంలో నివసించే కువలయాశ్వుడు పందిని వేటాడడానికి అరణ్యానికి వెళ్ళాడు. అక్కడి శబరకాంతలను సింగన ఇలా వర్ణించాడు:

గిటగిటనగు నెన్నడుములు
పుటపుటనగు చన్నుగవలు బున్నమనెలతో
చిటచిటలాడెడు ముఖములు
గటితలముల యొప్పు శబరకాంతల కొప్పుల్ [ప్రబంధ, 466]

ఈ అడవిలో సింహాలూ, ఏనుగులూ సహజంగా దెబ్బలాడుకుంటాయి. ఏనుగు కుంభస్థలాలను సింహాలు చీల్చినప్పుడు రాలిన ముత్యాలను ఏరి శబరబాలికలు గీరనగింజలాట ఆడుతారట.

మీరిన భద్రనాగములమీదికి దాటి తదీయకుంభముల్
జారలు వట్టి కేసరికిశోరనఖావళినుండి రాలి సొం
పారిన మౌక్తికంబులు ప్రియంబున నేరి కిరాతబాలికల్
గీరనగింజ లాడుదురు గేలి దలిర్పగ బక్కణంబులన్.

[ప్రబంధరత్నావళి, 474]

గీరనగింజలాట ఎలా ఆడుతారో గాని ఒకనాడు తెలుగుదేశంలోని తెలుగుపిల్లలు దానిని ఆడేవారని పింగళి సూరన్న.(కళాపూర్ణోదయం, 6-202), ధూర్జటి (కాళహస్తీశ్వర మహాత్మ్యం, 3-33), శేషము వెంకటపతి (శశాంక విజయం, 2-19), అయ్యలరాజు నారాయణుడు (హంసవింశతి, 3-146) ఈ క్రీడను పేర్కొన్నారు. అయితే ఏర్చూరి సింగన వాళ్ల అందరి కన్నా ప్రాచీనుడు. యతిప్రాసస్థానాలలో ఈమాట వాడాడు. ఇది ఓమనగుంటలాట కాదు. ఏమంటే పింగళి సూరన 'గీరనగింజ లోమన్‌గుంటల్ కాదు' అని విడివిడిగా ఆటలు పేర్కొన్నాడు. బహుశా ఇది ఈ రోజుల్లో తెలుగు బాలికలు ఆడే చింతపిక్కలాట కావచ్చు.

గీరనగింజలాడే శబరబాలికలున్న అడవిలోంచి కువయాశ్వుడు పాతాళంలోకి వెళ్ళాడు. అక్కడ మదాలసను చూశాడు. ఆమె అందాన్ని సింగన ఇలా శ్లేషతో వర్ణించాడు.

తనజన్మ మవ్వుల దలమున్క లని రోసి
సపులిన మీ పొంకంబు బొందెనొక్కొ ?
పరికింప తన పట్టు దిరిగెడి పాటని
పెన్నిధి సుడిమూర్తి బెరసెనొక్కొ ?
బ్రతుకెల్ల గతి బట్టబయలాయె నని చూచి
గగన మీపుట్టుబు గనియె నొక్కొ ?
పనిలేక పాసెడి పాపంబు దలపోసి
జక్కన లీరీతి కెక్కెనొక్కొ ?
యనగ లలనజఘన మంబుజముఖినాభి
చామనడుము బాలచన్నుదోయి
మహితరుచుల దెగడి మానవసతికన్ను
దోయి పండువగుచు దొరిసెనంత [ప్రబంధరత్నావళి, 469]

ఇలా కన్నుపండుగ చేసే కథానాయికను కువలయాశ్వుడు వివాహం చేసుకున్నాడు. ప్రతిప్రబంధంలో ఉండే అష్టాదశవర్ణనలలో ఒకటైన పుత్రోదయాన్ని చంద్రోదయంతో పోల్చి సింగన ఇలా పద్యం చెప్పాడు.

తిమిర మంతయు బాసి దిక్కులు తెలివొంద
నమృతాంశువులు చెందె వర్ధవీధి
గువలయానందమై కోరిక తిగురొత్తె
విబుధుల మదిలోన వెట్టలొదవె
నక్తంచరశ్రేణి నయమెల్ల దిగజారె
జిత్తజోల్లాసంబు దెలువుమిగిలె
దివ్యనీరంబుల తేటలల్లననవ్వె
భువనాధిపతి వేరిన పొంగి
దీపికాజాలమెల్ల చిత్రింప
రమణ దోపంగ దృక్చకోరములు మెచ్చ
నమిత తేజోవిరాజ [illegible]నాత్ముడైన
పుత్రచంద్రుడు జ[illegible]ంబు నొదమెనపుడు [ప్రబంధరత్నావళి, 471]

ఇదే భావాన్ని ఇంకోపద్యంలో ఇలా వర్ణించాడు:-

వైరితమస్తమంబడగ వంశమహాబ్ధిని ముబ్బి బాంధవో
ద్ధారచకోరసంతతి ముదంబున దెలవ వర్ధివర్గస
త్కైరవజాతి మెల్లను వికాసము బొందగ బుత్రచంద్రజ
న్మారవచంద్రికానుభవ మబ్బిన చిత్తము మిన్నముట్టదే ?

[ప్రబంధరత్నావళి, 475]

ఒకే భావాన్ని రెండు రకాలుగా చెప్పడం అనే గుణం సింగన్నకు షష్ఠస్కంధరచనాకాలంనుంచీ అలవడినదే. భాగవతమూలంలో ఈ శ్లోకం వుంది:

కేచి త్కేవలయాభక్త్యా వాసుదేవపరాయణాః
అఘం ధున్వంతి కార్త్స్న్యేన నీహారమివ భాస్కరః [6-1-15]

దీనిని సింగన మొదట ఇలా అనువదించాడు:

కొందరు పుణ్యవర్తనులు గోపకుమారపదారవిందజా
నందమరందపానకలనారతషట్పదచిత్తు లాచు గో

వందవరాయణుల్ విమలవేషులు దోషమడంతు రాత్మలన్
జెందిన భక్తిచేత రవి చేసుకొని మంచు నడంచుకైవడిన్. [భాగవతం, 6-52]

ఆ శ్లోకాన్ని మళ్ళీ ఇలా ఒక కందంలోకి అనువదించాడు:

హరిభక్తిచేత కొందరు-బరిమార్తురు మొదలుముట్ట బాపంబుల ని
ష్ఠురతకరములసూర్యుం-డరుదుగ మెనుమంచు పించ మఱచినభంగిన్.
[భాగవతం, 6-53]

'రవిచే మంచు విడడం' అనే భావం సింగన్నకు ఇష్టం. దీనినే మళ్ళా 'మంచు విరియించు మార్తాండుని చందంబున' (6-436) అని వాడాడు. ఒకే శ్లోకాన్ని రెండు రకాలుగా అనువదించడం సింగన శ్రీనాథుని చూసి నేర్చుకున్నాడు. నైషధంలో శ్రీనాథుడు ఒకే శ్లోకాన్ని రెండువిధాలుగా అనువదించడం మనం గమనించాం.[2] సింగన ఈ పద్ధతిని స్వతంత్రరచన అయిన కువలయాశ్వచరిత్రలో కూడా అనుసరించడం గమనించదగిన విషయమే. ఈ గ్రంథం పూర్తిగా దొరకకపోవడం దురదృష్టమే. అనువాదమైన షష్ఠస్కంధరచనలోనే ఎన్నో పలుకుబళ్లు, సామెతలు, నుడికారపు సొంపులు చూపిన సింగన స్వయంగా వ్రాసిన ప్రబంధములో ఎన్ని కుప్పలు పోసేవాడో! అజామీళుడు పశ్చాత్తాపబడేఘట్టంలోని మాటలలో తెలుగుతేనె ఊరుతూ ఉంటుంది.

వృషలియం దనురాగవృద్ధి బిడ్డల గని కులము గోదావరి గూలద్రోవి
ర్చల కెక్కి పెనరజ్జుసేతల వరివారిలోవల దలవంపుచేసి
కట్టిడిముదుకనై కర్మబంధంబుల పుట్టనై నిందల ప్రోవ నగుచు
దరుణుల రోతల దవిలి భోగించిన కడిది నాజన్మంబు గాలిపోయె
చదువు చట్టుపడియె శాస్త్రంబు మన్నయ్యె
బుద్ధి పురువుమేసె పుణ్య మణగె
నీతి మట్టువడియె నిర్మలజ్ఞానంబు
మొదలికుడిగె బోధ మూరిపోయె. [భాగవతం, 6-134]

సింగన్న వ్రాసిన కువలయాశ్వచరిత్ర దొరక్క పోవడంవల్ల ఇటువంటి చక్కని పద్యాలు ఎన్ని కాలగర్భంలో కలిసిపోయాయో! అయితే పోతరాజుగారి భాగవతం ఉన్నన్నాళ్ళూ సింగన్న షష్ఠస్కంధంకూడా జీవిస్తుంది.

సింగన ధన్యుడు !

---

2. సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం - రెడ్డిరాజులయుగం.

11

వెలిగందల నారయ్య

బమ్మెర పోతరాజుగారి ప్రియశిష్యుడి నని చెప్పుకొంటూ మహాభాగవతం లోని ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధాలను వెలిగందలనారయ్య అనువదించాడు. పోతనగారి రచనగా గద్యలున్న స్కంధాలలో కూడా కొంత నారయ్యరచించినట్టు లోకం చెప్పుకుంటుంది. ద్వితీయ స్కంధంలో 92 వ పద్యంనుంచి నారయ్య రచన అనే ప్రవాదం ఉంది. అంటే ద్వితీయస్కంధంలో ఉన్న 289 గద్య పద్యాలలో 91 మాత్రమే పోతరాజుగారు వ్రాస్తే మిగిలిన 198 నారయ్య వ్రాశాడన్నమాట. అలాగే దశమస్కంధం ఉత్తరభాగంలో ఉన్న 1337 గద్యపద్యాలలో నారయ్య 1100 వ్రాసి గురువుగారి పేరు పెట్టాడనుకోవాలి. [1]

తన స్వంతపేరుతో అనువదించిన స్కంధాలలోని కవిత్వానికీ, ఇతడు పూరించిన వనుకొనే పోతరాజుగారి స్కంధాలలోని కవిత్వానికీ చాలా తేడా కనబడుతూంది. ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధాలు మొక్కుబడికి చెయ్యాలికదా అని అనువాదం చేసినట్టు కనబడతాయే గాని అందులో ఉత్తేజకరమైన కథనమైనా లేదు. ఏకాదశస్కంధంలో 125 గద్యపద్యాలున్నాయి. వాటిలో 37 వచనాలు. వీటిలో 48 పంక్తులదాకా ఉన్నవికూడా కనబడుతాయి. ద్వాదశస్కంధంలోని మొత్తం 49 గద్యపద్యాలలో 21 వచనాలే. దీనిలో 71 పంక్తులదాకా విస్తరించిన వచనం కూడా ఉంది.

1. శైలివల్ల మాత్రం అలా అనిపించదు.

నారయ్య వ్రాసిన ఏకాదశ, ద్వాదశ స్కంధాలలో అక్కడక్కడ ఒకటో, అరో మంచి పద్యం కనబడుతుంది. అయితే ఈ పద్యాలు హరిభట్టు వ్రాసిన ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధాలలోనివని చాగంటి శేషయ్యగారు పరిశోధించి తేల్చారు.[2] హరిభట్టు గ్రంథంలో నుంచి ఈ పద్యాలను తీసికొని ప్రతి లేఖకులు నారయ్య కృతిలో కలిపి ఉంటారన్న చాగంటివారి భావన సమంజసమైనదే రాజమహేంద్రవరం గౌతమి గ్రంథాలయంలో ఉన్న హరిభట్టు కృతులతో తైపారువేసి ఈ క్రిందిపద్యాలు హరిభట్టువే అని చాగంటివారు రుజువుచేశారు.

వాలాయము యదుకుల నిర్మూలకరం బయినయట్టి ముసలం బొక టీ
బాలిక కుదయించును బొం-డాలస్యము లేదటంచునట పల్కుటయున్.
[భాగవతం, 11-22]

వినుము స్వాయంభువుం డను మనువుకును
రమణ నుదయించె నట ప్రియవ్రతు డనంగ
దనయు డాతని కాగ్నీధ్రు డనగ సుతుడు
జాతుడయ్యెను భువనవిఖ్యాతు డగుచు. [భాగవతం, 11-34]

దారలయందు పుత్రధనధాన్యములందు ననేకభంగులం
గూరిమి చేయు మర్త్యుడతిఘోరవియోగజదుఃఖమగ్నుడై
నేరుపుదక్కి చిక్కువడి నీతివివేక విహీనుడై మనో
భారముతో గపోతపతిభంగి నిజంబుగ బోవు నష్టమై. [భాగవతం, 11-96]

నారయ ద్వాదశస్కంధంలో మొదట కృతిపతి సంబోధన అయ్యాక 8 పంక్తుల వచనం వుంది. గాని తరువాత ఈ పద్యం ఉంది.

నరవర ఈప్రశ్నమునకు- సరిచెప్పగ రాదు నాదు-సామర్థ్యముచే.
బరికించి నీకు చెప్పెద-గరమొప్పగ భావికాలగతులన్ వరుసన్.
[భాగవతం, 12-8]

ఈపద్యం తరువాత 37 పంక్తుల సుదీర్ఘ వచనం ఉంది. ఈ రెండువచనాలకూ వంతెనలాంటి ఈ పద్యాన్ని హరిభట్టు నుంచి తెచ్చి లేఖకులు కలిపారు. అలాగే పదకొండు పంక్తుల వచనం అయ్యాక ఒక

2 ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6వ సంపుటి, పుట 208

చంపకమాల కనబడుతుంది. ఈపద్యంతరువాత కూడ 11 పంక్తుల వచనం ఉంది. ఈ చంపకమాలకూడా హరిభట్టు దేనట! చూడండి

నరవర తొంటిభూపతుల నామగుణంబులు వృత్తిచిహ్నముల్
సిరియును రూపసంపదలు చెన్నగు రాజ్యము లాత్మవిత్తముల్
వరుస నణంగిగాని యిట వారల కీర్తులు నిర్మలంబులై
యురవడి భూమిలో నిలిచియున్నవి నేడును రాజశేఖరా ! [భాగవతం, 12-14]

ఇలా ఈ ద్వాదశస్కంధంలో మరి నాలుగు పద్యాలు హరిభట్టువేనట. అవి 1. ఈ జగంబేలు (12-17) 2. ఉత్తమశ్లోకుండన (12-19) 3. ఏనుమృతుండ నౌదునని (12-25) 4. మృతియును జీవనంబు (12-27) అనే పద్యాలు. ఈజాబితా ఇంతకంటే ఎక్కువే ఉండవచ్చుగాని "హరిభట్టు గ్రంథములోనుండి నారయ కవివని ముద్రిత ప్రతిలో జేర్చబడిన పద్యములనన్నింటిని నిట వ్రాయుట గ్రంథవిస్తరమని యెంచి వాని మొదళ్లనుకొన్నిటి నీక్రింద నిచ్చుచున్నాడను" అని చాగంటి శేషయ్యగారు కొన్నే పేర్కొన్నారు.[3] ఈ పద్యాలను తొలగిస్తే నారయ అనువాదం ఎక్కువగా వచనంలోనే జరగిందని చెప్పాలి.

రసవంతమైన కవిత్వం వ్రాయకపోయినా ఏకాదశస్కంధంలో నారయగారిడీ కవిత్వాన్ని ప్రదర్శించాడు. ఒక సర్వలఘుసీసాన్ని వ్రాశాడు చూడండి.

నవవికచసరసిరుహనయనయుగ నిజచరణగగనచరనదినిఖిలనిగమవినుత
జలధిసుతకుచకళశలలితమృగమదరుచిరపరిమళితనిజహృదయధరణిభరణ
ద్రుహిణముఖసురనికరవిహితనుతికలితగుణకటిఘటితరుచిరతరకనకవసన
భుజగరిపు వరగమనరజతగిరిపతివినుతసతతవ్రతజపనియమసరణిచరిత
తిమి కమఠ కిటి నృహరి ముదితబలినిహి
తపద పరశుధర దశవదనవిదళన
మురమథన కలికలుషసుముదపహరణ
కరివరదమునివరసురగరుడవినుత [భాగవతం,11-72]

ఇది పోతరాజుగారు అప్పుడప్పుడు భాగవతరచనలో చూపిన గారిడీకవిత్వప్రక్రియల ప్రభావం. అష్టమస్కంధంలో క్షీరసాగరమథనం

3. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6-వ సంపుటి, పుట 208

వర్ణిస్తూ రెండు సర్వలఘుకందాలు వ్రాశారు పోతరాజుగారు. చూడండి.

ఎడమ గుడి మునుపు దిరుగుచు
గుడి నెడమను వెనుక దిరుగు కులగిరి కదలిన్
గడవెడల సురలు నసురులు
దొడితొడి ఫణిఫణము మొదలు తుదియును దిగువన్
వడిగొని కులగిరి దరువగ
జడనిధికగమకరకమఠఝష ఫణిగణముల్
సుడివడు దడబడు గెలకుల
బడు భయపడి నెగసి బయలబడు నురలిపడు. [భాగవతం, 8-211, 212]

ఈ అష్టమస్కంధంలోనే ఇంకోమూడుచోట్ల సర్వలఘుకందాలను పోతరాజుగారు వ్రాశారు (8-146; 8-199);8-526) గురువుగారు వాడిన ఈ ప్రక్రియను అనుసరించి ప్రియశిష్యుడు సర్వలఘు సీనాన్ని వ్రాసినా, పోతరాజుగారు సర్వలఘువులలోకూడా వాడిన యమకాలు, ఛేకాలు నారయ సాధించలేదు.

నారయ పోతరాజుగారికి ప్రియశిష్యుడేగాని వారి మతాన్ని మటుకు అనుసరించలేదు. పోతరాజుగారు అద్వైతులు. నారయ విశిష్టాద్వైతి. ఇతడు ఆంధ్రీకరించిన ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధాలలో విశిష్టాద్వైత సంప్రదాయాలు కనబడుతున్నాయి. "నారయ ఏకాదశద్వాదశస్కంధ రచనము మూలమునకంటే చాలచోట్ల న్యూనముగను, కొన్ని చోట్ల మూలాభిప్రాయమునకు విరుద్ధముగ నున్నది" అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు సోదహరణంగా రుజువు చేశారు.[4] నారయగురించి శేషాద్రిరమణకవులు వ్రాసిన యీ క్రింది విషయాలు అక్షరాలా సత్యం.[5]

నారయ యంత లాక్షణికుడు, ప్రౌఢకవి కాడు; అతని కవితాధార పదపూరణములతోడను, రచనావ్యత్యస్తములతోడను వ్యాకరణదోషముల తోడను నిండియుండును. ఇంచుమించుగా నేకాదశ ద్వాదశస్కంధములలో ఉన్నట్టి భాషాలోపములు ద్వితీయ, తృతీయ, చతుర్థస్కంధములలో, దశమస్కంధోత్తరభాగములలో నుండుటచే,

4. పోతన, నేషనల్ బుక్ ట్రస్టుప్రచురణ, పుట 183
5. మహాభాగవతం, వావిళ్ళప్రచురణ (1922) పుటలు 72, 73.

నివన్నియు నారయకవియే సంస్కరించినటుల నిర్ధారణముచేయవచ్చును. నారయ కవితలో సుదంతషష్ఠికి నుగాగమంబురామి కొనికి కాదేశము కొన్ని చోటుల గననగును. ఇంకను ఎశోద, వాకృవ్య, మూవరము రజితములోనగు నవశబ్దములు తరచుగా గానవచ్చును. ఇతడు పూర్తిచేసిన భాగములలో వచనము లెక్కువగా గానవచ్చుచున్నవి. మూలగ్రంథము కూడా కొంత విడిచిపెట్టబడి మరికొంత క్లుప్తీకరింపబడియున్నది. దీనిం బట్టి చూడ పోతరాజు పద్యభాగములు కథాంశములలో కలుపుటకై వచన రచనము విరివిగ గావించె ననియు నారయకవితాప్రాగల్భ్యము కలవాడు కాడనియు దోచుచున్నది.

దీనికి ఒక్క ఉదాహరణ చాలు. శ్రీకృష్ణనిర్యాణవార్తను పోతరాజుగారు ప్రథమస్కందంలో, గుండెలకు హత్తుకుపోయేటట్టు, చెవిలో నిలిచిపోయేటట్టు వ్రాశారు. మహానిధి గోలుపోయిన పేదచందంబున నిట్టూర్పులు నిగుడింపుచు అర్జునుడు అన్నతో ఇలా చెప్తాడు:

మన సారధి మన సచివుడు
మన వియ్యము మన సఖుండు మన భాంధవుడున్
మన విభుడు, గురువు దేవర
మనలను దిగనాడి చనియె మనుజాధీశా! [భాగవతం, 1-356]

ఆ తరువాత ఆనకట్టను బద్దలుచేసుకొని పారే మహానదిలాగ 22 పద్యాలలో ఆక్రోశిస్తాడు. ఇది శ్రీకృష్ణనిర్యాణవార్తను మాత్రమే చెప్పుతున్నప్పుడు వచ్చిన కవిత్వం. పోతరాజుగారే స్వయంగా నిర్యాణఘట్టాన్ని రచించిఉంటే మాటలతో ఉద్రేకాల అగ్ని పర్వతాలను బ్రద్దలుచేసి కన్నీళ్ళ లావాతో హృదయాన్ని ఉడికించేవారు. కృష్ణనిర్యాణఘటాన్ని ఏకాదశస్కంధంలో నారయ ఎలా వ్రాశాడో చూడండి.

....అప్పరమేశ్వరుని సన్నిధానంబునకు వచ్చి. జగన్నాధుంగా దెలిసి భయంబున, మహాపరాధుండను, బాపచిత్తుడను, కుటిల పచారుండనని అనేకవిధదీనాలాపంబులం బలుకుచుబాష్పజలధారాసిక్తవదనుండైన సరోజనేత్రుండు వానింగరునించి యిట్లనియె- నీ వేల జాలింబడెదు? పూర్వజన్మకర్మంబు లెంతవారికినైనా నను భావ్యంబులుగాని యూరకపోవనేరవు. నీవు నిమిత్తమాత్రుండ వింతియు.. (భాగవతం, 11-118)

కాలుమీద కాలు అనించి ఊపుతూఉన్న కమనీయరూపాన్ని ఆఖరుసారి పోతరాజుగారు వర్ణించకుండా ఊరు కొనేవారా? బోయవాడు విల్లు ఎక్కుపెడుతున్నప్పుడు ఆరాటంలో ఆ సంగతి ఒక పద్యంలో చెప్పేవారు కదా? కదలుతున్న కృష్ణుని హాహారవంతో వర్ణించి మన హృదయాలు కదిలించి మనచేత హాహాకారాలు చేయించేవారు కదా! పోతరాజుగారి ప్రియశిష్యుడు ముక్తసరిగా ఉత్తవచనంలో ఇది వ్రాశాడు. పడిపోయిన కృష్ణుని వద్దకుదారుకుడు వచ్చాడు. చూశాడు. ఈ సన్నివేశాన్ని నారయ ఎలా చెప్పాడో చూడండి.

దారుకుడు కనియె నంతట-జారునిరూఢావధాను సర్వజ్ఞు హరిన్
మేరుసమధీరు దనుజవి-దారుని నేకాంతపరుని దద్దయువేడ్కన్.
కని, అత్యంతభయభక్తితాత్పర్యంబుల ముకుళితకరములుండై యిట్లనియె
నిన్ను జూడని కన్నులు నిష్ఫలములు
నిన్ను నొడవని జిహ్వ దా నీరవంబు
నిన్నుగానని దినములు నింద్యములగు
గన్నులను చూచి మమ్ముల గారవింపు
అనుచు దారుకుండు నిర్వేదనపరుండై యిట్లని విన్నవించె....

[భాగవతం, 11-119-122]

పోతరాజుగారే కాదు. ఇంక ఎవ్వరైనా ఇంత నిష్ఫలంగా', 'నీరసంగా', 'నింద్యంగా' ఈ ఘట్టాన్ని వ్రాయరు, "నారయరచితమైన ఏకాదశ ద్వాదశ స్కంధా లిట్లు మూలమునకు విభిన్నముగా నుండి పోతనగ్రంథముతో పొత్తు కలుగకపోవుటచేతనే యీనాటి నుండి నేటివరకు ఈ రెండు స్కంధములను ఐదారుగురు కవులు తెనిగింపవలసిన యావశ్యకము కలిగినది." అని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు చెప్పిన మాటలు నిజమే.[6] అయితే ఎవరు అనువదించినా పోతరాజుగారి కవిత్వంతో సరితూగ లేదన్నదీ శుద్ధ సత్యమే.

---

6 పోతన : నేషనల్ బుక్ ట్రస్టు ప్రచురణ, పుట '85

12

కాకునూరి పండితులు

ఆంధ్రసాహిత్యంలో పరమప్రామాణికగ్రంథం అప్పకవీయం. దీనిని వ్రాసిన కాకునూరి అప్పకవి తన తల్లివంక చుట్టాలు కవులని చెప్పుకొన్నాడు గాని తన తాతముత్తాతలు కావ్యాలు వ్రాసినట్లు ఎక్కడా విశదీకరించలేదు గాని ఒక్కచోట 'మదీకయాన్వయప్రభుండగు తిరుమలభట్టారకుండు' కాలామృతమునందు 'శ్రీమద్వేంకటనాయకం' అని మంగళాచరణంచేసినట్లు చెప్పాడు.[1] ఇది బహుశా, కాలామృతానికి ఆంధ్రీకరణమట.[2] అయితే ఇది తెలుగుభాషలో వెలసిన తొలి జ్యోతిషగ్రంథం అవుతుంది. ఈ కవినిగురించి చెప్పుకొనడం సముచితమే.

అప్పకవి తన కాలాన్నీ, వంశాన్నీ చాలా స్పష్టంగా వివరించాడు శాలివాహనశకం 1578 మన్మథనామసంవత్సరం శ్రావణ బహుళ అష్టమి నాడు. అంటే క్రీ.శ. 1656 ఆగష్టు 3వ తారీఖునాడు తనకు కల వచ్చిందని చెప్పుకొన్నాడు. అందులో దేవుడు కనిపించి నన్నయగారి వ్యాకరణగ్రంథాన్ని తెనిగించమని ఆదేశించినట్లు చెప్పాడు. అప్పకవి స్పష్టంగా చెప్పిన ఈ తారీఖును ఆధారం చేసుకొని అతని తాతముత్తాతల కాలాన్ని నిర్ణయించ వచ్చు.

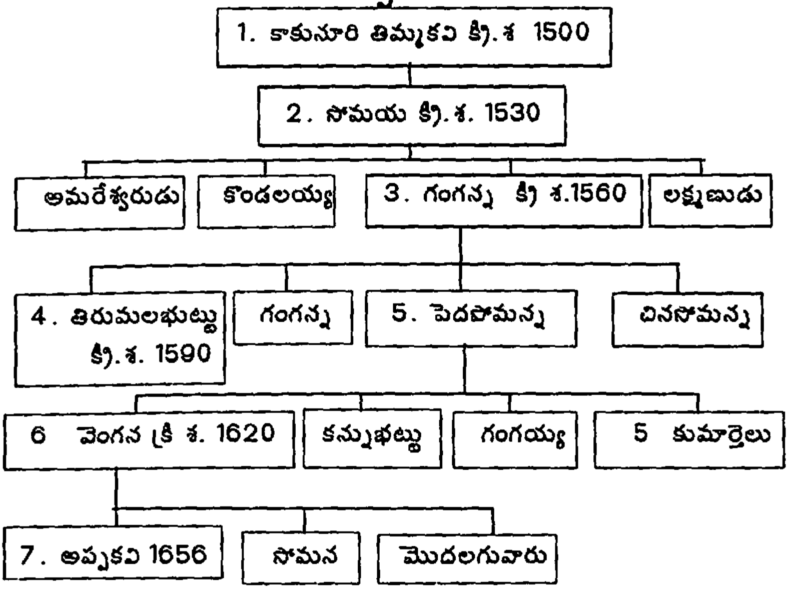
---

1. అప్పకవీయం, 4-67

2. ఆంధ్రకవిసప్తశతి - ఖులుసు వెంకటరమణయ్యగారు, పుట 88.

అప్పకవి తన గ్రంథంలో ఆరుతరాలవరకూ తన వంశాన్ని చెప్పాడు. అందులో ముఖ్యుల జీవితవిశేషాలను పేర్కొన్నాడు. అతడు ఇచ్చిన వివరాలను ఆధారం చేసుకొని అతని వంశవృక్షాన్ని ఈవిధంగా పొందుపరచవచ్చు.

అప్పకవివంశం

ఈ వంశవృక్షంలో 4 వ నంబరు వ్యక్తిగా మనం పేర్కొన్న తిరుమలభట్టే కలామృతం వ్రాశాడని ఇంతకు ముందు పరిశోధకులందరూ భావిస్తూవచ్చారు. అయితే 1 నెంబరు వ్యక్తిగా సూచించిన మూలపురుషుడు ఆగ్రంథాన్ని వ్రాసిఉంటాడని నేను భావిస్తున్నాను. తన పెదతాత ఆగ్రంథాన్ని వ్రాస్తే అప్పకవి అతనికి 'మదీమాన్వయప్రభుండు' అనే విశేషణం వాడిఉండడు. మూలపురుషుని పేరు తిమ్మన. ఇది తిరుమలశబ్దభవం. ఈ తిమ్మనగారినే తిరుమలభట్టు అని 4 వ ఆశ్వాసంలో పేర్కొన్నాడని ఊహించవచ్చు.

అప్పకవి చెప్పిన 'శ్రీమద్వేంకటనాయకం' అనే పదాలతో ప్రారంభం అయే మంగళాచరణమే నేటి సంస్కృతకాలామృత ప్రతులలో కనబడుతుంది.

శ్రీమద్వేంకటనాయం కులగురుం నత్వా సదాభీష్టం
జ్యోతిశ్శాస్త్రపయోనిధి ప్రమథనా త్సారం సముత్పన్నతం
విద్వద్విశ్వమనోహరం మృదుపదం సంక్షేపత స్సంస్ఫుటం
గర్భాధానముఖం పిపాసుసులభం కాలామృతం వచ్మ్యహమ్.

ఇలా సంస్కృతంలో మంగళాచరణం చేసి తిమ్మయ్య తెలుగులో కూడా కాలామృతం వ్రాశాడని అనుకోడానికి ఆస్కారం తక్కువే. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో ఆంధ్రటీకాసహితమైన ఒక కాలామృతం వుంది.[3] దానిలో వాస్తుప్రకరణం మాత్రమే వుంది. దాని వ్యాఖ్యాత కవితార్కికసింహుడు వేదాంతాచార్యులు. భావిపరిశోధన వల్లనే తప్ప కాకునూరి తిమ్మయ్య తెలుగులో కాలామృతం వ్రాశాడో, లేదో తేల్చిచెప్పలేం.

క్రీ.శ. 1500 ప్రాంతాలలో ఉండే ఈ కాకునూరి తిమ్మనగారు, అతని కుమారుడు సోమన చాలా ప్రసిద్ధులనిచెప్పవచ్చు. ముఖ్యంగా సోమన ఉద్దండుడు, చిన్నప్పుడే కాశీకి వెళ్లి బ్రహ్మేంద్రులవారి వద్ద శాస్త్రాలు చదివాడట. బ్రహ్మరాక్షసితో క్రమం చెప్తూ బండికట్టిన గండభాగాన్ని మోదాడట. మధురకు వెళ్ళి అక్కడి పండితులను వేదశాస్త్రపురాణాది వాదాలలో ఓడించాడట. వాళ్ళ కాకునూరింటిని చేయడంవల్ల సోమన్నకు కాకునూరింటివాడనే పౌరుషనామం వచ్చిందట.

అతడు మధురను బుధసమూహముల దొడరి
వేదశాస్త్రపురాణాదివాదములను
గాకునూరింటి చేసిన కారణమున
గాకునూరింటివా డన ఘనత గాంచె. [అప్పకవియం, పీఠిక 72]

ఈ కాకునూరి సోమన మధురకు వెళ్ళి పండితులను ఓడించడం ఆనాటి రాజకీయకారణాల వల్ల సాధ్యమైందని ఊహించవచ్చు. క్రీ.శ. 1470 ప్రాంతాలలో సాళువనరసింహరాజు రామేశ్వరం, కన్యాకుమారుల వరకు దిగ్విజయం చేశాడు. విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతులు క్రీ.శ. 1352 లోనే మధురను జయించారు. దక్షిణదేశంలో శ్రీరంగపట్టణం ఎప్పుడూ విజయనగరం ఏలికల ఆగ్రహానికీ, అనుగ్రహానికీ లోనవుతూ

3. R. 819 Triennial Catalogue of Mss. Vol. VI.

వచ్చింది. తొలిరాయలయుగంలోనూ, అంతకు ముందూ మధురమీదకు దండనాయకులేకాక తెలుగు పండితులుకూడా దాడిచేసేవారని దీనివల్ల స్పష్టమవుతూంది.

ఈ కాకునూరిపండితులు నేటి మహబూబ్‌నగర్ జిల్లా నాగరకర్నూలు తాలూకాలోని 'లేమావిళ్ళ' అనే గ్రామంలో ఉండేవారు. దీనినే అప్పకవి 'అభినవచూతసద్గ్రామం' అన్నాడు (పీఠిక 73). తిమ్మకవిగారి సోమయ్య చరిగొండసీమలో కాకునూరనే సర్వాగ్రహారం సంపాదించాడట. నిడుదవెల్లి, బొద్దినేపల్లి, నివరలపురి అనే గ్రామాలలో మాన్యక్షేత్రాలు ఆర్జించాడట.[4] కాకునూరి సోమయ్య గురించి ఈవివరాలన్నీ అప్పకవి ఈక్రిందిపద్యంలో చెప్పాడు.

బాలుడై కాశికాపట్టణంబున కేగి బ్రహ్మేంద్రునొద్ద శాస్త్రములు చదివె
బ్రహ్మరాక్షసిచేత క్రమము చెప్పంబడి కట్టిన గండభాగంబు వొందె
చరికొండసీమలో సంతరించెను గాకునూరన సర్వాగ్రహార మొకటి
నిడుదవెల్లిని బొద్దనేపల్లి నివరల పురిని మాన్య క్షేత్రములు గడించె
నవని సర్వజ్ఞు డగుట గంగాంబికాభి
రాముడగుటను నిక్కంబు సోముడనగ
మునియె నిల గాకునూరి తిమ్మన సుతుండు
సోముడభినవచూత సద్గ్రామమున. [అప్పకవీయం, పీఠిక 73]

ఈ సోమయ్యగారే తపస్సు చేసి తమ ఇంట్లో ఎప్పుడూ విద్యాప్రస్తుత అవాలనే వరం సరస్వతీదేవి దగ్గర పొందారట. అందుకే కాకునూరివారింట్లో ఏ శుభకార్యం జరిగినా ముందు వాణీపూజ చేస్తారట (అప్పకవీయం, పీఠిక 74). ఎప్పుడూ తన ఇంట సరస్వతీపూజ జరగాలనే వరం కోరుకొన్న ఈ సోమయ్యా, కాలామృతం వ్రాసిన తండ్రి తిరుమలభట్టారకుడూ తొలిరాయలయుగంలోని ఉద్దండపండితులు. మధురలోని పండితులను పురాణాది వాదాలలో జయించిన సోమయ్య తెలుగులో గ్రంథాలేమీ రచింపక పోవడం ఒక వింతే !

4. ఈ గ్రామాలూ, కాకునూరు మహబూబ్‌నగర్‌జిల్లా, కల్వకుర్తి తాలూకాలో ఉన్నాయి చూ బూర్గుల రామకృష్ణరావుగారి సారస్వతవ్యాసముక్తావళి పుట 47

13

నూతనకవి సూరన

"ధనమూల మిదం జగత్" అన్నారు. మనప్రాచీనులు. నవీన రాజకీయ శాస్త్రకారులు సహితం అన్నిటికీ ఆర్థిక కారణాలే ముఖ్యం అన్నారు. డబ్బుంటే చాలు. దానితో పాటు అన్నీ వస్తాయనుకొంటా రందరూ, అయినా ధనంకన్నా గుణం ప్రధానం అని ప్రతిఒక్కరూ నీతిని బోధిస్తూ ఉంటారు. పెళ్లి చూపులలోసహితం, 'అందంకొరుక్కుతింటామా ?' అని సర్ది చెప్పకుని డబ్బు వైపే మొగ్గుతారు. అందానికీ, ఐశ్వర్యానికీ ఉన్న దెబ్బలాట ఈనాటిది కాదు. రూపం ముఖ్యమని మన్మథుడూ, రూకలు ముఖ్యమని కూబేరుడూ ఒకసారి ఇంద్రసభలో వాదులాడుకొని తమ పంతాలు నెరవేర్చుకోడానికి భూమికి దిగివచ్చారని ఒక కవి చక్కని ఇతి వృత్తం కల్పించాడు. ఆంధ్రసాహిత్యంలో ఈ వివాదాన్ని విశదంచేసిన మన పాతకవిపేరు - నూతనకవి సూరన. అతని కావ్యంపేరు 'ధనాభిరామం'.

ఇతడు తాను తిక్కన సోమయాజిగారి వంశంలోనివాడి నని కంఠోక్తిగా చెప్పుకున్నాడు. 'ధనాభిరామం' అవతారికలో అతడిలా అన్నాడు:

అనువుగ భారతాంబునిధి యవ్వలికిన్ దగ నీతి నందులో
ఘనకవితామృతంబు చవిగాంచిన తిక్కయసోమయాజి పా
వనతరమైన-యట్టి కులవర్ధనుడన్ మహి బేరు కల్గు నూ
తనకవి సూరనాహ్వయుడ ధర్మగుణప్రతిపాలనీయుడన్. (1-15)

ఇతడు ఏవిధంగా తిక్కనగారి కులవర్ధనుడో తెలియదు. తిక్కనగారు గౌతమ గోత్రులు, ఇతడు కౌశికగోత్రుడు. గోత్రాలు వేరు కావడంవల్ల ఈ

నూతనకవి తిక్కనగారి వంశంలోని వాడని చెప్పలేం. పోనీ, కూతురి సంతతివాడని సరిపెట్టుకోలేం. మన తెలుగు కవులలో మడికి సింగన్న ఒక్కడే తాను తిక్కనగారి మనమరాలి వంశంలోనివాడనని చెప్పుకున్నాడు.[1]

ఈ నూతనకవి సూరన తన బంధుత్వాన్ని విశదీకరించక పోబట్టి, మన పరిశోధకులు, తిక్కనగారూ ఇతడూనియోగి బ్రాహ్మణులే కాబట్టి కవి తానలాగ చెప్పుకొన్నాడని భావిస్తున్నారు.[2] అయితే, ఇది ఇలాంటి ఉత్తబాదరాయణ సంబంధం కాదేమో. భావిపరిశోధనవల్లగాని ఈ బంధుత్వం ఏమిటో తేల్చి చెప్పలేం.

ఈ కవిని గురించి తెలిసే ఇతర విషయాలు కూడాతక్కువే. 'రత్నపరీక్ష' వ్రాసిన భైరవకవికి ఇతడు సమకాలికుడని చెప్పవచ్చు. ఎందుకంటే, ఇద్దరూ ముదిగొండ వీరభద్రుని శిష్యులు. నూతనకవి సూరన్న గ్రంథంలోనుంచి ఒక పద్యాన్ని పెదపాటి జగ్గన్న తన ప్రబంధ రత్నాకరంలో ఉదాహరించాడు. కాబట్టి సూరన విధిగా క్రీ.శ. 1550 కి ముందువాడని చెప్పవచ్చు. ధనాభిరామంలో చేసిన పూర్వకవిస్తుతిలో చివరివాడు నాచన సోముడు. అతని కాలం క్రీ.శ. 1344 ప్రాంతం. కాబట్టి సూరన నాచనసోమునికీ, పెదపాటి జగ్గన్నకూ మధ్య కాలంలోవాడని నికరంగా చెప్పవచ్చు. క్రీ.శ. 1344-1550 లకు మధ్య ఇంచుమించు రెండువందలసంవత్సరాలున్నాయి. అందుచేత ఇటో ముప్పాతిక, అటో ముప్పాతిక లెక్కించి, ఇతడు క్రీ.శ. 1420-1475 ప్రాంతాలవాడని చెప్పుకోవచ్చు. ఈ కాలంకూడా భైరవకవి కాలానికి సరిపోతుంది.

గ్రంథంలోని అంతరంగిక సాక్ష్యంవల్ల ఇతడు బమ్మెరపోతరాజుగారికి కొంచెం సమీపకాలంలోని చిన్నవాడని చెప్పవచ్చు. భాగవతంలో సంస్కృతకవులను స్తుతిస్తూ పోతరాజుగారీపద్యం చెప్పారు.

పుట్టం బుట్ట శరంబునన్ మొలవ వనంభోయాన పాత్రంబునన్
నెట్టంగల్గను గాళి గొల్వను బురాణింపన్ దొరంకొంటి మీ
దెట్టివెంట జరింతు దత్సరణి నా కీవమ్మ యోయమ్మ మేల్
పట్టున్ మానకు మమ్మ నమ్మితి జుమీ, బ్రాహ్మీదయాంభోనిధీ ! (1-7)

1. వాసిష్ఠరామాయణం, 1-29
2 ఆంధ్ర కవితరంగిణి, చాగంటి శేషయ్యగారు, 6-వ సంపుటి, పుట 84.

పోతరాజుగారిపద్యం చెప్పాక తెలుగుసాహిత్యంలో వాల్మీకిప్రసక్తి వచ్చినప్పుడు చాలామంది కవులు 'పుట్టన్ పుట్టడం' చెప్పారు. కావ్యం అన్నిటికన్నా గొప్పదని చెప్పవలసివచ్చినప్పుడు భైరవకవి పోతరాజుగారిని ఇలాగ అనుకరించాడు.

పుట్టకు బుట్టి కోమలికి బుట్టిన ప్రొగవు లాదరించి చే
బట్టినగాదె రాఘవనృపాలకధర్మజకీర్తిచంద్రికల్
నెట్టన సర్వలోకములు నిండిన నివ్వరు నిందునందులన్
ముట్ట నఖర్వసర్వసుఖమూలము కావ్యమవోతలంచినన్

(శ్రీరంగమహత్త్వం, 1-17)

భైరవకవిసమకాలికుడని చెప్పుకుంటున్న సూరన్న కూడా ధనాభిరామంలో పోతరాజుగారిని ఇలాగే అనుసరించాడు.

పుట్టం బుట్టి మహానది-బుట్టియు సైకతస్థలమును బుట్టి జగంబుల్
నెట్టన బొగడగ వెలసిన-యట్టి మహాత్ముల దలంతు నాదిమకవులన్

ఈ ఒక్క విషయంలోనే కాదు. అంత్యానుప్రాసలో కూడా సూరన్న ఒకచోట పోతరాజుగారిని అనుసరించాడు. భాగవతంలో పోతరాజుగారు సరస్వతీ ప్రార్థన ఇలా చేశారు:

క్షోణితలంబు నెన్నుదురు సోకగ మ్రొక్కి నుతింతు సైకత
శ్రోణికి జంచరీకచయసుందర వేణికి రక్షితానత
శ్రేణికి దోయజాతభవచిత్తవశీకరణైక వాణికిన్
వాణికి నక్షదామశుక వారిజపుస్తకరమ్యపాణికిన్. (భాగ 1-6)

ఈ అనుప్రాసాన్ని చివరిపాదాలలో అనుసరిస్తూ సూరన ధనాభిరామంలో సరస్వతీప్రార్థన ఇలా చేశాడు:

వీణెయు బొత్తమంకుశము వేడుకతో జపమాల జేతులం
బ్రాణపదంబులై వెలయు భవ్యతనుప్రభ నిండి సర్వగీ
ర్వాణులు సన్నుతింపగను వర్ధన కెక్కిన బ్రహ్మరాణికిన్
వాణికి మత్తకీరపిక వాణికి మ్రొక్కెద కార్యసిద్ధికిన్. (1-8)

ఈ అనుకరణలవల్ల నూతనకవి సూరన కచ్చితంగా పోతరాజుగారికి తరువాతి కవే అని చెప్పవచ్చు. అందుచేత ఇతని కాలం భాగవతరచన

జరిగాక, అది ప్రజాదరణ పొందాక అని చెప్పవచ్చు. అంటే క్రీ.శ. 1475-1500 ప్రాంతాలని నిర్ణయించవచ్చు. ఈ కవి తన గ్రంథాన్ని దాక్షారామభీమేశునికి అంకితం ఇచ్చాడు. అందుచేత అతడు ఆ ప్రాంతాలవాడని చెప్పవచ్చు. ధనాభిరామానికి కథా రంగంకూడా దాక్షారామమే. రూపం గొప్పదో, ధనం గొప్పదో తేల్చడానికి మన్మథకుబేరులు భూలోకానికి దిగి యెకాయెకిని దాక్షారామానికే వెళ్ళారు. ఆ దేవతలను కవి తన సీమకే తీసుకొని వెళ్ళడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. రూపం కన్నా, ధనంకన్నా స్వస్థలాభిమానం గొప్పదే. 'జననీ జన్మభూమిశ్చ స్వర్గాదపి గరీయసీ' అన్నారు మరి.

స్వర్గంలో ఇంద్రుడుకొలువుతీరి ఉన్నప్పుడు మన్మథుడు అక్కడకు వెళ్లాడు. అతని రాక చూసి రంభ. ఊర్వశి మొదలైనవాళ్లు అతులిత మోహాయత్తచిత్తలై అన్నీ మరిచి పోయారు. అప్పుడు ఇంద్రుడు ఆ దేవవేశ్యలను చూసి మీకు ధనమా, రూపమా ? ఏది చాలా అవశ్యం ?" అని అడిగాడు. వాళ్లు చెప్పలేకపోయారు. అప్పుడు మన్మథుడు ఇలా అన్నాడు.

మానితరూపయౌవనసమగ్రతచే తుదిముట్టి సైక్ళా
స్థానము లంగ భేదములు జాతులు తప్ప కెరింగి కామవి
ద్యానిపుణుండనై మెలగునాతని గూడి రమించునట్టి యా
మానిని యొండొరుం గవయ మైకొను నే ధన మెంత యిచ్చినన్ ?

(ధనాభిరామం,1-46)

మన్మథు డీమాటలు చెప్పగానే కుబేరునికి ఒళ్లు మండింది ధనాన్ని చులకనచేయడం సహించలేకపోయాడు. దాని మహిమ నిలా వర్ణించాడు.

కడు వికృతాంగు చక్కనివానిగా జేయు పాపకర్ముని పుణ్యపరునిజేయు
చంచలాత్ముని నిశ్చలచిత్తుగా జేయు నధికభీతుని సాహసాంకు జేయు
కులహీను విఖ్యాతి కులజునిగా జేయు వెరిడివాని వివేకి జేయు
వడి ననాచారు నాచారవంతుని జేయు సరవితో జడమతి సరను జేయు
బేల నిల భీము దనుపేర పిలువజేయు-రసికతలు యింతలేని నిరక్షరికు
పావనంబైన సకలవిద్యావిశాలు-డనగ జేయును ధనము, తథ్యంబు వినుము.

(ధనాభిరామం, 1-51)

దీనికి మన్మథు డిలాగ సమాధానం చెప్పాడు:

రూపంబు ధనము నిచ్చును-రూపం బటు తన కలంబు రూఢిగ జేయున్
రూపంబు లోకవశ్యము-రూపము లేనట్టి నరుని రోతురు భామల్. (1-62)

'అబ్బే' ఆడవాళ్లకు కావలసినది డబ్బేగాని రూపంకా'దని కుబేరుడు చెప్తూ వాళ్ళ మనస్సులు బ్రహ్మకూడా తెలుసుకోలేడని రెట్టించి ఇలా అన్నాడు:

పోనీక నొకని చూపులచేత కరగించి మాటల నొక్కని మరగజేసి
ఆలింగనముల దేలాడించి యొక్కని నొకని కౌగిటిలోన నోలలార్చి
అధరామృతంబుచే నలరించి యొక్కని యొక్కని మరుకేళి జొక్క జేసి
బాసల నొక్కని భ్రమయించి సేతల దొడ్డగా నొక్కని నొడ్డుబెట్టి
ఇన్ని విధముల భ్రమియించి యెవ్వరికిని
వలవ రెంతయు ధనము కేవలము విటుల
భ్రమల బెట్టుదు రిదిగాన కమలముఖుల
మనము లెరుగంగ వశమె యవ్వనజజునకు? (ధనాభిరామం, 1-64)

నూతనకవి సూరయ్య వ్రాసిన ఈ పద్యంలోని భావాలే కొక్కోకం వ్రాసిన ఎర్రయ్య తనసకలనీతికథావిధానంలో రెండుచోట్ల చెప్పాడు చూడండి.

ఒక్కని జూచు వేరొకని నొల్లక మూరు మొగంబు వెట్టు నొం
డొక్కని కాసజూపు మరి యొక్క నితో రమియించు వేడ్కతో
నొక్కని గౌగిలించు తల పొక్కనిపై నిడి శాల్మిదూలు నే
దిక్కునబట్టి చూడ సుదతిజనవర్గము నమ్మవచ్చునే ? (సకల. 1-88)

కౌగి లొక్కని కిచ్చు గామించు నొక్కని
నలుగు నొక్కనితోడ గలియు నొకని
బలుకునొక్కనితోడ బులకించు నొక్కని
దక్కించు నొక్కని దగులు నొకని
నొకని రమ్మని పిల్చు నొకని కాసలు జూపు
కనుసన్న నొకనికి గాక సేయు
నమ్మించు నొకనిబంతము చెప్పు నొకనికి
మ్రొక్కు వేరొక్కని దిక్కు చూచు
తడవు నొక్కని మనమునదలచు నొకని
వన్నె యొకనికి నొకనికి వలపు జెప్పు
నింట నొకదుండ బొన్నింట నొకని గలయు
వారవనితల దెలియ నెవ్వారు గలరు ? (సకల. 2-330)

కుబేరుడు ధనప్రభావాన్ని ఇలా విస్తరించాడు:

చుట్టములు గానివారలు-చుట్టాలము మీకు నను చు పొంపు దలిర్పన్
నెట్టుకొని యాశ్రయింతురు-గట్టిగ ద్రవ్యంబు చాలగలరే బంధుల్?
(ధనాభిరామం, 1-70)

ఈ మాటలు విన్నాక మన్మధుడు ఊరుకోలేదు. డబ్బు పాపిష్ఠిదని ఇలా తిట్టాడు:

ప్రాణమిత్రునినైన పగవానిగా జేయు నరమి ప్రాణముమీద నలుగ జేయు
కొరగానికతిలోభిగుణముబుట్టగజేయు దోడబుట్టినవాని దొలగజేయు
నరయబాపంబుల కాలయంబుగజేయు సత్యమార్గంబుల సమయజేయు
విపరింప గురుజనవిద్వేషిగా జేయు దుష్టవర్తనమున దొడరజేయు
వసుమతీ చక్రమున నెంతవారికైనా
దగిలి ధనకాంక్ష యెన్ని విధంబులకును
దెచ్చునది గాన యిన్ని యు దెలియ వినుము
ధనము పాపస్వరూపంబు తథ్య మరయ. (ధనాభిరామం, 1-75)

ధనాన్ని ఇంతగా తిడుతూ ఉంటే కుబేరుడు సహించలేకపోయాడు. ఇలా సవాల్ చేశాడు.

తరమిడి యిన్ని మాటలు వృథా పనిలేదు సమస్తవైభవో
త్కరమగు దక్షవాటిపురి గల్గు ధరాస్థలిలోన బోయి నీ
విరవమరూపసంపదయు నేర్పున జూపుము నేను వచ్చియా
పురవరసీమ జూపెదను భూరిధనంబున నా మహత్త్వమున్.(ధనాభిరామం 1-79)

ఓడిపోయినవారికి దేవలోకం వెలి అని నిర్ణయించుకున్నారు. మారుకు మారు ప్రతిజ్ఞలు చేశారు. ఇంతలో 85 పద్యాలున్న ప్రథమా శ్వాసం ముగిసింది. ధనాభిరామం, ద్వితీయాశ్వాసం, వసంత కాలవర్ణనతో మొదలవుతుంది.8 గద్య పద్యాలలో ఆ వర్ణన అయ్యాక మన్మధుడు దాక్షారామం వెళ్లడం కవి చెప్తాడు. 14 పద్యాలలో రోకలి పాటలాంటి పురవర్ణన. మన్మధుడు మారువేషంలో ఊళ్లోకి రాగానే అతణ్ణి చూసి అందరూ అబ్బురంగా చెప్పుకొంటారు. అతడు భీమేశ్వరస్వామి సాన్నిధ్యంలోకి వెడతాడు. నూతన కవి సూరన 10 పద్యాలలో విపులంగా స్వామివారి ముందు సానికూతులు చేసే నాట్యాలు వర్ణించాడు, ఈ ఘట్టంలోని పద్యాన్నే పెదపాటి జగ్గన్న తన ప్రబంధరత్నాకరంలో ఉదాహరించాడు చూడండి.

ఇరువదియారు వీక్షణము లెన్నగ నాలుగు వర్గచేష్టలన్[3]
బిరుదుగ నేడు భూనటన లర్వదినాలుగు దోర్విలాసముల్
నరపతి జూపి హంసవృష సామజవాయసశుద్ధసంగతుల్
పరువడి ముట్ట నిల్పి పితపంకజలోచన లాడుచుండగన్. (ధనాభిరామం, 2-46)

ఈ సానికూతుళ్లలో ఒకదానిమీద మన్మథుని కన్ను పడింది ఆ సంగతి కవి ఇలా చెప్పాడు:

వెన్నెల వాడ బాడ జదువంగల కావ్యము జెప్ప వ్రాయగా
గిన్నెరమీట వీణెయును గీర్తిత బుద్ధిని బట్టు రూపము
న్నున్నతి కెక్కు వైభవవిశాలగుణోజ్వలచారుమూర్తితో
నన్నిట నేర్పరైన సుగణావతి జూచె మరుండు వేడుకన్.(ధనాభిరామం, 2-63)

ఈమె మన్మథుని జూచి మరులుకొన్నది, అలంకార శాస్త్రంలో చెప్పిన దశావస్థలు ఆమెకు ప్రాప్తించాయి. దర్శనం, మనస్సంగం, సంకల్పం, జాగరం, కార్శ్యం (చిక్కుట) , అరతి=(అరుచి), అలజ్జ, ఉన్మాదం. మూర్ఛ, మరణోద్యమం అని వాటికి శాస్త్రకారులు పేర్లు పెట్టారు. ఈ పదింటినీ ఒకేఒక పద్యంలో స్త్రీపర్యాయపదాలతో గుత్తళించేసి ఏమాత్రం భావుకత లేకుండా సూరన్న వ్రాశాడు.

కనుకలితో జిత్తగాంతాశిరోమణి తలపోయుచుండెను దరళనయన
కాంక్షల కడుడస్సె గామినీతిలకంబు వర్ణింపగా వచ్చె వనజనయన
తమకించె గవయ నెంతయును గోకిలవాణి సిగ్గు జక్కంబెట్టె చిగురుబోణి
ప్రియము రెట్టించంగ నియమించె మానిని వలపున శోషించె వరవధూటి
యతను ధ్యానంబు జేసె రాయంచమిన్న
మదముతో తన్ను మరచెనో మోహనాంగి
తనరి యది దశావస్థల ననుసరించి
యంగజుని జూచి గుండె నా యతివ యవుడు. (ధనాభిరామం, 2-75)

యతిప్రాసలకోసం వాడిన మాటలలాగే కనబడతాయి కాని పర్యాయపదాలు ఔచిత్యంతో, భావుకతతో వ్రాసినవి కావు. కవిసమయాలప్రకారం పాతబడ్డమాట లే వాడినా రసవత్తరంగా చెప్పడం ఏకొద్దిమందికో చేతనవుతుంది ఉదాహరణకు శ్రీనాథుని పద్యం తీసుకుందాం

3. ఇది వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారి ప్రబంధరత్నావళిలో 482-వ పద్యం అందులో మొదటి పాదంలో నాలుగు వక్రచేష్టలు అనే పాఠం ఉంది. చివరిపాదంలో 'లోచన పాడుచుండగన్' అనే పాఠం ఉంది

శ్రీరస్తు భవదీయచికురంబులకు మహాభూర్యబ్దములు సితాంభోజనయన!
వరకాంతిరస్తు తావకముఖనఖముల కాచంద్రతారకం బబ్జవదన!
మహిమాస్తు నీకటిమధ్యంబులకు మన్ను మిన్నుగలన్న న్నాళ్లు మించుబోడి!
విజయోస్తు నీగానవీక్షల కానీలకంఠరవారిస్థాయిగా లతాంగి
కుశలమస్తు లచ్ఛాతశాతకుంభ-జంభభిత్కుంభికుంభాభిజృంభమాణ
భూరిభవదీయవక్షోజములకు మేరు-మందరము లుండుపర్యంత మిందువదన
[చాటువు.]

ఈపద్యంలో తరచినకొద్దీ అర్థాలు దొరుకుతాయి శ్రీచంచలమైనది; చికురములు కదలిక కలవి. ఎన్నో సంవత్సరాల కాలం అలా గడుస్తూ ఉంటుంది. ఆడవాళ్లు చంచలాక్షులు . వాళ్ల ముఖాలను చంద్రులతోటి, నఖాలను తారలతోటి పోల్చడం కవిసమయం. అవి కాంతివంతాలు. ఆచంద్రతారకం ఆ రెండూ వరకాంతితో వర్ధిల్లాలని దీవించడంలో సొగసుంది. అలాగే ఆడువారి నడుము ఆకాశంతో పోలుస్తారు. మిన్ను ఉన్నంతకాలం నీ సన్నని నడుముండాలనటం సముచితం.

అలంకార శాస్త్రంలో చెప్పిన దశావస్థలను పేర్కొన్నాడేగాని నూతనకవి సూరన్న సొగసైన కల్పనలు చేయలేదు. ఆమె మన్మథుని చూసి మోహించి చెలికత్తెచేత రాయబారం పంపింది. అతడు 'పచ్చబైకంబు నేను వెచ్చమునకు బెట్ట' నన్నాడు. ఆమె సరే అంది. 'కుబేరుడంత ధనవంతు డొచ్చినను తన్నువిడువనని' చెప్పాక మన్మథు డాసుగుణావతి ఇంటికి వెళ్లాడు. ఆఇంట్లో పడకగదిని సూరన్న ఇలా వర్ణించాడు.

ప్రకటితబంధసంగతులు వ్రాసిన చొక్కపు మేలుకట్టులన్
సకినెల మంచమున్ ఖరచు చల్లని పువ్వుల పాన్పు బోదిరా
శుకములు వీణెయున్ సురటియున్నరసొంపుగ గల్లి పైడిజా
లకముల మేడమీదను విలాసనమున్నతి నొప్పు మెప్పుగన్.[ధనాభిరామం,2-120]

ఆగదిలో గోడలమిద పురాణములలోని శృంగారపు ఘట్టాలను చిత్రకారుడు చిత్రించాడట. ఆ సంగతి ఇలా చెప్తున్నాడు:

పాయక కమలసంభవు కూతు జెరబట్ట నేర్తెర వెను వెంట నేగువిధము
జంభానురారియు సంభ్రమంబున వచ్చి గౌతమునిల్లాలి గవయు తెరగు
తన తపోవిధి మాని ఘనపరాశరమౌని కణగి యోజనగంధి గనయురీతి
చందురుండును సురాచార్యుని సతి జూచి యరసి మోహించిన యట్టి రీతి

నసమునయనుడు దారువనాంతరమున
గాంతలను భ్రమియించెడు వింతలాగు
గోపికల గృష్ణు డలయించు క్రొయ్యదనము
లింట వాసవరి నింద చిత్రించినాడు. [ధనాభిరామం, 2-122]

ఈ గోడమీది బొమ్మలన్నీ శ్రీనాథుణ్ణి చూసి చెప్పినవే. కవిసార్వభౌముడు శృంగారనైషధంలో నలదమయంతుల విహారసౌధంలోని కుడ్యచిత్రాల నిలా వర్ణించాడు:

అమరవల్లభుడు గౌతము కూర్మి నిల్లాలి జీకటితప్పు జేసినవిధంబు
సితభాను డాచార్యు చిగురాకుబోడిపై గన్ను వైచిన కన్నెకలువుమరులు
నట్టేట దాశకన్యకకు నువ్విళులూరి జాలిబొందిన పరాశరు విరాళి
గారాబుకూతుపై గాగాని వని బూను వనజసంభవుని నెమ్మనము వెలితి
దారువనవిథిశీతాంశుధరుని రంతు-శౌరి గోపాలకామినీచౌర్యకేళి
కామరసభావములుమించికానబడగ-దీర్చియిడుపులయందుచిత్రించినారు
[శృంగారనైషధం 7-151]

ఈ పద్యాన్ని చెప్పాక దీనిని శ్రీనాథుడే అనుసరిస్తూ క్రీడ భిరామంలో మాచల్దేవి ఇంట్లోని చిత్రశాలను ఇలా వర్ణించాడు:

ఆదె దారువనభూమి నసమునేత్రుడు వాడె
సంయమీంద్రుల పుణ్యసతులు వారె
యదె కన్యకారత్న మబ్జాసనుడు వాడు
యదె రతిక్రీడావిహారశయ్య
వాడె వైకుంఠుడు వారె గోపస్త్రీలు
యమునానదీసైక తాంతకమదియె
ఆదె యహల్యాదేవి యమరాధిపుడు వాడె
యదె పర్ణశాలికాభ్యంతరంబు
చందురుడు వాడె యదె బృహస్పతిపురంధ్రి
జాలరియు నదె శ్రీపరాశరుడు వాడె
కుశికజుడు వాడె యదె యింద్రుకొలువులేమ
చిత్రజుని శౌర్య మెరిగించె చిత్రశాల. [క్రీడాభిరామం,191]

శ్రీనాథుడు ఇంత చక్కగా వర్ణించిన కుడ్యచిత్రాల వర్ణనను అనుకరించి అనంతరకవులు వాటిని శుద్ధ'బూతు' చిత్రపటాలను చేశారు. ఎంతో మంచి

కవిత్వం వ్రాసే బైచరాజు వెంకటనాథుడు తన పంచతంత్రంలో పడకగదిని ఎలా వర్ణిస్తున్నాడో చూడండి.

చంద్రికవూవన్నె జిలుగుదువ్వలున మేల్కట్టుదంతపుకోళ్ళ పట్టిమంచ
మెరుగుబిల్లలు పట్టుపరుపు కప్రపుఖల్కు మరటి క్రొవ్విరులు కస్తూరిరాయి
పూపుకట్టిన గంధపొడి కదంబము పెట్టె కలపంబు చికిలిబాగాలబరణి
పండుటాకులు నానపాల్యానకములును గండచక్కెర తెల్లపిండివంట
సంజసరిపట్టు బకదారిజాతిపొరువములు, గుజరాతి కెంపుదీపములు బూతు
చిత్రపటములుకుడిపిరుచెంబుగలిగి తనరు సదనంబు రాజనందనుడుసొచ్చె.

[పంచ.4-390]

ధనాభిరామంలో నూతనకవి సూరన్న ఈ చిత్రాలకు ఏమి విశేషణం వాడలేదు. ఆ బొమ్మలున్న మేడలోనికి వెళ్లి నానావిధమోహాలతో, నవరసగతుల సుఖంగా ఉన్నాడు మన్మథుడు. ఇంతతో 132 గద్యపద్యాల ద్వితీయాశ్వాసం ముగిసింది.

మూడో ఆశ్వాసంలో ఒక సిద్ధుని వేషం వేసుకుని కుబేరుడుదక్షవాటికలోనికి ప్రవేశిస్తాడు. అప్పుడు కనపడ్డ శుభసూచనల నిలా వర్ణిస్తాడు.

క్రమమున బాలభారద్వాజములు వచ్చి చేరువ పచ్చని చెట్ల వ్రాలె
తొలగక చమరు.. తునుమయసంబును మొదమదిక్కు నుండి కుడికివచ్చె
కలకలమని పక్షి గలిసి పైపేసెను కదిసి మందర క్షేమకారివయాడె
బాగొంద బూర్ణకుంభము లెదురుగావచ్చె కళ్యాణమగుచోట గౌళి పలికె
యేచి గణికానముహంబు లెదురువచ్చె
మంచిమాటలు వినవచ్చె మించి కెలన
వెడల ననుకూలవాయువుల్ విసరె మిద
మేటి ధనదుండు శ్రీదక్షవాటి జొరగ [ధనాభిరామం, 3-7]

మంచి శకునాలను వర్ణించాలనే పోకడ కవులకు పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు నేర్పాడు. శకుంతలాపరిణయంలో దుష్యంతుడు వేటకు బయలు దేరినప్పుడు కనుపించిన శకునాలను తరువాత మాండవ్యుడు ఏకరువుపెడతాడు. ఈ సంగతి పినవీరభద్రుడిలా చెప్పాడు:

హర్మ్యంబు వెడల వాయనముచేరువదీర్చె వృషభం బెదుర రంకవేసినిలచె
వాడలో శునకంబు వచ్చెను దక్షిణంబు నపూర్ణకంభంబు లెదురుపడియె

గవనివెలువల బెరికయు జోతు వలగొనె వలరెక్కనూపె జేవంతిజెమరు
పరువు నేలను వచ్చె ఖాల పయ్యెరవంక కుడినుండి యెడమకు నడిచె నక్క
నీవు వేటకు విచ్చేయునెడ నృపాల
వంచి పెండ్లికి నగు శమనంబులయ్యె
నేడు గొల్లలమాట మన్నించి నిలిచి
మృగయ కరుగుట మిక్కిలి మేలు రేపు. [శకుంతలా పరిణయం, 1-132]

పిన వీరభద్రుని శకునాల పద్యం చూసే సూరన కుబేరుడు దక్షవాటికలోప్రవేశించినప్పటి శుభసూచనలను వర్ణించాడు. భీమేశ్వరుని పూజారులను పిలిపించి ఆ దేవుని నైవేద్యానికని నూరు సువర్ణపుష్పాలు కుబేరుడు సమర్పించాడట. గుడిలో నాట్యమాడే వారికి, అందరూ ఆశ్చర్య పోయే టట్టు, మణులు, వస్త్రాలు ఇచ్చాడట. వచ్చి అడగని వాళ్ళది పాపం! అందరికీ అన్నీ రెండు చేతులా విరజిమ్మాడు. అనాటి ఆభరణాల జాబితాను సూరన్న ఇలా వర్ణించాడు.

కమ్మలు వచ్చలకడియాలు జోళ్ళను పతకంబు ములనూలు బాహుపురులు
వుంజాల దండలు వూదెల కడియాలు ముంగరల్ రాకట్టు నుంగరములు
ముత్యాలపేరులు ములనూళ్ల దోరీలుకుంటెనల్ నీలాల కటంసరులు
ముంగాముురంబులు మొగవులతీగెలు సందులదండలు సరపణులను
బసిడియొత్తులు నేవళా ల్చన్నసరులు
చేరుబొట్లును తాళిలు చెవులవువులు
కదలు మట్టెలు పిల్లాండ్రు మొదలుగాను
బుదమి వెలసిన నవరత్నభూషణములు. [ధనాభిరామం.3-36]

ఇది ఇరవైఆరు ఆభరణాల పట్టిక, ఇటువంటి కేటలాగులు సాంఘిక చరిత్రకుబాగా పనికి వస్తాయి. ఈ జాబితాల కవిత్వాన్ని మూలఘటిక కేతన దశకుమార చరిత్రలో మొదలుపెట్టాడని మనం ఇంతకు ముందు చెప్పుకొన్నాం. అతడు ఇచ్చిన ఆభరణాల పట్టిక చూశాం[4]

కేతనలాగే సూరన్న నగలను పేర్కొని, తన కాలంలోని చీరల రకాలను కూడా పేర్కొన్నాడు.

వెల్లలు నీటంచు వెలిపముల్ కరకంచు పట్టును జిబులును పదకడములు
మంజిష్టకిముకముల్ మాదావళంబులు కర్పూరవన్నెలు ముత్తెసరులు(?)

4. సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం-II , కాకతీయయుగం, పుట 167

తోపులు విరనేతులు గజపొవ్వళ్ళు వ్రాతలు పతినిలురాయగళులు
జాళిలు చెరగులు సామంతవిధులును కావులు దసలిలు ఖండసరులు
సర్వశృంగారములు చిత్రచౌకములును
చిన్న కస్తూరిముళ్ళును ...... లుక చారు
వన్నియలు మంచి బొమ్మంచు వన్నియలును
మొదలుగా గల చీరలు ముదమెలర్ప [ధనాభిరామం, 8-37]

ఈ పద్యం వల్ల క్రీ.శ. 1475 ప్రాంతాలలో ఆడవాళ్ల చీరల ఫాషన్లు ఏమిటో మనకు బోధపడతాయి. కుబేరుడిలా విచ్చలవిడిగా చీరలూ నగలూ కురిపిస్తూఉంటే, ఒక్క సుగుణావతి తప్ప అందరూ వెళ్ళి పుచ్చుకొన్నారు. ఆమె తల్లి వెళ్ళి కుబేరుణ్ణి చూసి 'మాయింటికి దయచేయండి' అంది. అతడు ఎంత వారవనిత పిలిచినా ఒకడున్న చోటికి వెళ్ళడం కూళతనం అన్నాడు. "దాని కేముంది, ఉన్నవాణ్ణి వెళ్ళగొడతాను" అని వేశ్యమాత వెళ్ళింది. 'కంతునైనా నుద్దవిడిగానిలబెట్టిలు వెళ్లగొట్టెదన్' అని తీర్మానించుకుంది. సిద్ధుని వేషంలో ఉన్న కుబేరుని తన ఇంటికి తీసుకు వెళ్ళింది. కాళ్ళు కడిగి కమ్మని పానీయం ఇచ్చింది. అదేమీ టంటే--

పసిమిగల క్రొత్తయిప్ప పూరసము దిగిచి
ఖండశర్కరతో కూడ వండి మిగుల
మేలిమి కర్పూరజముతో మిళితమైన
మంచి సారాయి రయమున గొంచువచ్చి [ధనాభిరామం,3-59]

ఆమె ఇచ్చిన సారాయిని అతడు మణులు తాపడం చేసిన కొప్పెరలో పోసి తాగి బాగులేదని కప్పుతో పాటు పారవేశాడు. 'ఏదీ నీకూతురు?' అని అడిగాడు? అప్పుడు వేశ్యమాత మేడమీదకి వెళ్ళి కూతురికి హితోపదేశం చేసి పాతఅల్లుని వెళ్ళగొట్టమంది. సుగుణావతి వినలేదు. వేశ్యమాత నీతులు చెప్పింది. సుగుణావతి కరిగింది. వెళ్లి సిద్ధుణ్ణి పూజించి వస్తానని మన్మధునితో చెప్పింది. అతడు ఆరుపద్యాలలో 'మన ఒప్పందం ఏమిటంటావు?' అని ఇలా దెప్పి పొడుస్తాడు.

అతులనవరూపవిద్యా - చతురత్వము చూడవైతి జలజానన స
మ్మతి మీర ధనము జూచితి హితి వారంగనల నెంచు జేరగ బాసెన్?
[ధనాభిరామం, 3-88]

ఈ మాటలు విన్నాక సుగుణావతి వూరుకొన్నా వేశ్యమాత ఊరుకోలేదు. నాలుగు పద్యాలలో చెడామడా తిట్టింది.

పటువగు నీదు రూపమును బ్రాయము నేర్పును మేలు విద్యలున్
సటవెట మాకు నేల మణిజాలములో కనకాంబరాదులో
నటనలు సేసిపోయెదవు నాకడ జెల్లవు కట్టిపెట్టి మీ
కటకట లంజపెట్టు ఘువి గల్దె యెరుంగవుగాక యేమియున్.
పెట్టినవాడవో సతికి బ్రేమతో సొమ్ములు చాలదెచ్చి చే
పట్టినవాడవో పనులపట్టున నాపదలెల్ల మాన్చి ధీ
రట్టున కోడవేమియును రాదొక పైకము చాలుజాలు నీ
పట్టువు దోతొలంగు విటపంతముగా దిట నుండ మిండడా! [ధనాభిరామం.8-93,94]

చేసేదిలేక మన్మధుడు బయటికి నడిచాడు, భీమేశ్వరుని గుడికి వెళ్లి ఒక దండకం చదివితే దేవుడు ప్రత్యక్షమయాడు. ధనమే గెల్చి రూపం ఓడిపోయినా భీమేశ్వరుడిలా తీర్పు చెప్పాడు.

రూపు లేకున్న జగములో రూఢి లేదు
ధనము లేకున్న మరియు నంతకును కొరత
వలయు రూపంబు ధనము నవశ్య మఖిల
మానవులకును సురులకు మాన కిపుడు [ధనాభిరామం,3-106]

భీమనాథుడు చేసిన ఈ రాజీలో, 111 పద్యాలున్న తృతీయాశ్వాసం, దానితో పాటే ధనాభిరామం కూడా సంపూర్ణం అవుతుంది. ఈ కావ్యంలో సానిరమణులు (2-57), సానిచకోరలోచనలు (2-58), మీనటెక్కెము (2-64) అనే వింత ప్రయోగాలు వాడాడు. వేశ్యమాతను 'విటరంపము' అని తరచుగా పేర్కొన్నాడు.

ఈధనాభిరామం సూరన్న స్వకపోలకల్పితమో, లేక దేనికైనా అనువాదమో చెప్పలేం. అయితే రావిపాటి తిప్పన వ్రాసిన ప్రేమాభిరామాన్ని, ధనాభిరామాన్నీ మరింగంటి సింగరాచార్యులు ద్విపదకావ్యాలుగా రచించినట్టు తెలుస్తుంది.

అనఘ! ప్రేమాభిరామ ధనాభిరామ
కావ్యములు జాతివార్తలు గడలుకొనగ

---

5 ఈ పద్యాన్ని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు క్రీడాభిరామం పీఠికలో ఉదాహరించారు నూతనముద్రణ. పుట 93.

ద్విపదలగ జేసితిని గదుగ్భవను నెన్న
ఖూని షోడశవత్సరములనె మొదల్ [సీతాకల్యాణం, R. 703]

సింగరాచార్యుల కాలం క్రీ.శ.1750 ప్రాంతాలు. ఈయన నూతనకవి సూరన ధనాభిరామాన్ని ద్విపదగాచెప్పాడో, లేక, రావిపాటి తిప్పన్న సంస్కృతంలో ప్రేమాభిరామంతోపాటు ధనాభిరామంకూడా చెపితే, దానిని జాతి వార్తలతో చెప్పాడో తెలియదు. ఈ ధనాభిరామం కావ్యం బాలా ప్రచారం పొందిందని కూచిరాజు ఎర్రన వ్రాసిన ఈ క్రింది పద్యం చాటుతూంది.

సాక్షాన్మన్మథు గూడి యిష్ట గతులన్ సంభోగముల్ సల్పినం
దాక్షిణ్యంబున గూడియున్నతరి ఖేదం బొంది హేమాంబరా
పేక్షన్నల్ప కుబేరునిం గలసి చూపెం గూర్మి కామాంధయై
దాక్షారామమునందు నొక్క సతి కాంతల్ పేదకుం గూర్తురే?
[సకలనీతి కథానిధానము,2-332]

సూరన 328 గద్యపద్యాలలో ధనాభిరామంలో చెప్పిన కథను ఎర్రన ఒక్కపద్యంలో సంక్షిప్తం చేశాడు. అలాగే ఇందులోని సారాంశాన్ని సుమతిశతకకారుడు ఏనాడో ఒక్క పద్యంలో వివరించాడు.

ఎక్కువ చదువులు చదివిన-చక్కనివాడైన రాజచంద్రుండైనన్
మిక్కిలి రొక్కము లియ్యక - చిక్కదువారాంగన సిద్ధము సుమతీ

ఉత్తరోత్తరా ఇంకొక శతకర్త అయిన వేమనగారు ధనమన్నది ఎలా ఉత్పన్నమవుతుందో చెప్పారు.

భూమిలోనపుట్టు భూసారమెల్లను
తనువులోన పుట్టు తత్వమెల్ల
శ్రమములోన పుట్టు సర్వంబు ధనమూను
విశ్వధాభిరామ వినురవేమ!

మన శతక కవుల దృక్పథం విలక్షణమైనది. కావ్యకవుల సంప్రదాయం విభిన్నమైనది. ఇంటిపేరువల్ల మాత్రమే సూరన కొంతవరకూ నూతనకవి.

14

చంద్రమౌళి, దేవరాజభట్టు

ఆడితప్పని హరిశ్చంద్రుని కథను గౌరన ద్విపద కావ్యంగా రచించి దానికి ఆంధ్రదేశంలో అశేషప్రచారం కలిగించాడు. గౌరన శ్రీనాథుని సమకాలికుడు. క్రీ. శ. 1385 - 1445 ప్రాంతాలలో జీవించాడు. గౌరన ద్విపదకావ్యాన్ని చదివాక దాని ప్రభావంలో పడి చంద్రమౌళి అనే కవి ఆకథను పద్యకావ్యంగా తిరగరాశాడు. ఈ చంపూహరిశ్చంద్రకావ్యం నేడు దొరకడం లేదుగాని, ఒకనాడు చాలా ప్రచారంలో ఉండేదని చెప్పవచ్చు. దీనిని రచించిన చంద్రమౌళిని అనంతరకవులు నుతించారు. క్రీ. శ. 1720 ప్రాంతాలలో నున్న జంటకవులు తురగా రాజకవి, అయ్యంకి బాలసరస్వతులు ఈ చంద్రమౌళిని సుప్రసిద్ధులైన పూర్వకవులతో చేర్చారు.

నన్నపను దిక్కమఖి బ్రబంధపరమేశు
సాధు నాథర్వణాచార్య చంద్రమౌళి
భాస్కరు ననంతు శ్రీనాధభట్టు భీము
సోము నమరేంద్రు దలతు నుత్సుకత నాత్మ. [నాగరఖండం [1]]

ఈ జంటకవులకన్న చాలా పెద్దవాడు పెదపాటి జగ్గన్నకూడా చంద్రమౌళిహరిశ్చంద్రకావ్యాన్ని చదివి ఆనందించినవాడే. వాస్తవానికి పెదపాటి జగ్గన్న ఈ గ్రంథం లోని ఒకపద్యాన్ని ఉదాహరించడంవల్లనే చంద్రమౌళి అనే కవి ఒకడు హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానాన్ని పద్యకావ్యంగా క్రీ. శ. 1550 కి పూర్వం వ్రాశాడని ఊహించగలుగుతున్నాం. జగ్గన్న తన ప్రబంధరత్నాకరంలో పేర్కొన్నది ఒకేఒక పద్యం. అది రాజదోషాలను తెలియజేస్తుంది.

అలసట టొంకు నాస్తికత యాయతచింత యయుక్తి కారితా

1 ఈపద్యాన్ని నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఉదాహరించారు భారతి 13-వ సంపుటం, 1 భాగం, పుటలు 166-168

కలనము దీర్ఘసూత్రము వికాసము బొందమి దుర్వ్యయంబు పె
ల్లలుక నిరర్థకార్యరుచి యర్థమతచ్యుతి మంత్రహాని ప్రా
జ్ఞుల వెలి శాంత సామ్యకృతిశూన్యత నా నివి రాజదోషముల్.[ప్రబంధరత్నావళి, 136]

పధ్నాలుగు రాజదోషాలను పట్టికలాగ చెప్పే ఈ పద్యం ఏఘట్టంలో నిదో తెలియదు. బహుశా, వేటాడి తన ఆశ్రమానికి వచ్చిన హరిశ్చంద్రునికి వసిష్టుడు చేసిన నీతి బోధకావచ్చు. గౌరన తన ద్విపదకావ్యంలో వసిష్ఠుని చేత ఇలా చెప్పించాడు.

అనఘాత్మ నతి కతివ్యసనంబు చనదు
మనువంశమున బుట్టి మరతురే నీతి ?
క్రూరమృగవ్యాళఘోరనిశాట
భేరుండసంచారభీకరంబైన
గహనభూముల గులకాంతయు నీవు
విహరించు టిది యవివేక మంతయును
బురి కేగు మింకొక బుద్ధి చెప్పెదను
జొరకు మెన్నడు గాధిసుతు తపోవనము
జడలుగట్టులువృథా శాంతి యాతనికి
నుడుగక ముక్కున నుండు గోపంబు. [హరిశ్చంద్ర – పూర్వ. 651 – 660]

గౌరనద్విపదకావ్యంలో వసిష్ఠుడు చేసిన ఈ కొద్ది పాటినీతిబోధలు చంద్రమౌళి విపులీకరించి ఉంటాడు. రాజదోషాలను పేర్కొనే ఈ ఒక్కపద్యమే కాక మరొకటి కూడా లభిస్తుంది.

అకటా ! చేరెడు నేలకుం దగడె సప్తాంభోధివేష్టిభవ
త్సకల ద్వీపకలాపభూపమకుటాం చత్పద్మరాగోజ్వల
ప్రక టానర్గళ నిర్గళత్కరణశుంభ త్పాదుడైనట్టి రా
జుకుమారుండని యెద్పె కన్నుగన నక్షుల్ కాల్వలై పారగన్.[2]

ఈ పద్యం ఆఖరుపాదంలో, 'రాజకుమారుడు' అని ఉండవలసిన చోట 'రాజుకుమారుడు' అని యతిస్థానంలో ఒక ప్రయోగం ఉంది. దీనిని గణపవరపు వేంకటకవి అనే లాక్షణికుడు తన 'ఆంధ్రకౌముది' అనే గ్రంథంలోని వ్యాకరణసీసమాలికలో పేర్కొన్నాడు.

సరసపుమాటల చంద్రమౌళికవి రచన ఘటించిన హరిశ్చంద్రకథను
ధరణి గ 'నకటా చేరెడు నేలకు' ననెడి మత్తేభ నాలవపదమున
రాజుకుమారుడ' న్రా జిల్లె జేతనమగు పదమునకు షష్ఠ్యర్థమునను

2 ఆంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తువారి ప్రచురణ, సంఖ్య 36

రహిగ నాదేశంబు రాక యీ రీతుల గృతులందు జేల్లు నొక్కెడలగనుక
యెచట నేయర్థమం దెట్లుండె నట్టులె రచియింపగావలె రసికుల కిక.
[ఆంధ్రకౌముది, పుట - 30]

యతికోసం, గణాలు కిట్టించుకొనడంకోసం మాత్రమే కాక నిజంగా చంద్రమౌళి సరసపు మాటలలో హరిశ్చంద్ర కావ్యాన్ని వ్రాయడం వల్లనే గణపవరపు వెంకటకవి ఈ విశేషణాన్ని చెప్పిఉంటాడు. క్రీ. శ. 1674లో ఈ లాక్షణికుడు ఉదాహరించిన 'అకటా చేరెడు నేలకు' అనే మత్తేభం మరొకకవికావ్యంలో కనబడుతూంది. క్రీ. శ, 1500 - 1550 ప్రాంతాలలో ఉన్న దేచనగారి శంకరకవి రచించిన హరిశ్చంద్రకావ్యంలో నేడు అది కనబడుతుంది. అయితే శంకర కవికావ్యంలోఈ అర్థం వచ్చే పద్యాలు రెండున్నాయి. సొద పేర్చడానికి ముందు కాటిసుంకంగా ఒక మాడ ఇమ్మని హరిశ్చంద్రుడు అడిగాక, శంకరకవి కావ్యంలో చంద్రమతి ఇలా విలపిస్తుంది.

శ్రీలు దైవార జలనిధి - వేలావలయితధరిత్రి విమలయంశుండై
యేలు నృపనూతి యడుగెడు - నేలకు పాత్రుండు గాడె నీ కిటుతగునే ?
[హరిశ్చంద్ర, 5 - 84]

ఈ పద్యంతరువాత 'అని మరియు' అనే చిన్న వచన, ఆ పిమ్మట 'అకటా చేరెడు నేలకుందగడె' అనే మత్తేభం శంకర కవికావ్యంలో కనబడుతున్నాయి. ఈ వచనమూ, పద్యమూప్రక్షిప్తాలని చెప్పవచ్చు. పునరుక్తిగా శంకరకవి ఈ మత్తేభం వ్రాయడని చాగంటి శేషయ్యగారు భావిస్తున్నారు.[3] అదీకాక, ఒక సుప్రసిద్ధలాక్షణికుడు చెప్పాక ఈ మత్తేభంచంద్రమౌళి రచనే అని విశ్వసించాలి. అయితే ఇంకొక లాక్షణికుడు ఉదాహరించిన దానినిబట్టి క్రీ. శ. 1715 - 1756 మధ్య ఈ 'అకటా చేరెడునేల' అనే పద్యం శంకరకవి రచన ప్రక్షిప్తమే ననే అనుమానానికి ఆస్కారం ఉంది. కూచిమంచి తిమ్మకవి తన సర్వలక్షణసారసంగ్రహంలో హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానంలోనుంచి ఆరుప్రయోగాలు ఇచ్చాడని తెలుస్తూంది.[4] ఆ ప్రయోగాలు ఈ పద్యాలలోని వని తెలుస్తున్నాయి.

1. సమయసముచితమ్మృదువాక్యసరణి వెలయ [హరి 1-76, సర్వ పుట78, పద్యం47]
2. తన సామ్రాజ్యము బాసినన్ [హరి 1-175, సర్వ పుట 162, పద్యం 68]
3. నీవు చేసిన దోషంబు నీకె యుండె. [హరి. 2-172, సర్వ. పుట 148, పద్యం 80]

3 ఆంధ్రకవితరంగిణి, 8వ సంపుటి, పుట 76. 4. రాజామంత్రిప్రగడభుజంగరావుగారు ప్రచురించిన సర్వలక్షణ సారసంగ్రహం (1901) ప్రతిలోని వి ఉదాహరణలు

4 క్ష్మాచక్రమెల్ల విశ్వామిత్రమునికి. [హరి 4-207. వర్య పుట 161. పద్యం 64]
5. ఒక్కింత శంకింపకున్న సాహసురాల. [హరి 5-73. వర్య పుట 56. పద్యం 120]
6 అకటా . జుత్తెడు నేలకుం దగడె . [హరి 5-86. వర్య పుట 56. పద్యం 18]

ఈ వరుసలోని మొదటి ఐదు ప్రయోగాలూ కూచిమంచి తిమ్మకవి నికరంగా శంకరకవిగ్రంధంలోనుంచే ఇచ్చాడు. ఆరవదికూడా అందులోనుంచే ఇచ్చాడని మంత్రిప్రగడవారి ప్రతి చూస్తే అనుమానించవచ్చు. కాని నాదగ్గిరవున్న మరొక గుజిలీప్రతిలో "యొక్కషష్ఠికి సులభము" అనే వచనమేగాని 'అకటా! జుత్తెడు నేలకున్' అనే ఉదాహరణమే లేదు. ఇది మంత్రిప్రగడవారి ప్రతిలో విలేఖకులు చేర్చిన ట్టున్నారు.

'జుత్తెడునేల', 'అడుగుడునేల' అనే వన్నీ వికవి అయినా గౌరననుండే గ్రహించారు. అతడు ద్విపదలో ఇలా వ్రాశాడు:

సకలదీవుల నేలు జనపతిపుత్రు
దకట ! చేరెడు నేల కర్హుండు గాడె ? [హరి. ఉత్తర. 2162 -63]

ద్విపదకావ్యాలలో గౌరన ఏది రాస్తే అది చంద్రమౌళి, శంకరకవీ అనుకరించినట్టు తోస్తుంది. దొరికిన రెండుపద్యాలవల్లా చంద్రమౌళి కొంత స్వీయప్రతిభను జోడించినట్లు కనబడుతుంది. పూర్తిగ్రంధం ఎప్పుడేనా దొరికితే చంద్రమౌళి సరసపు మాట లేమిటో తెలుసుకో గలుగుతాం.

చంద్రమౌళేకాక శంకరకవికి పూర్వం దేవరాజభట్టు అనే కవికూడా హరిశ్చంద్రకధను చక్కని పద్యకావ్యంగా వ్రాశాడు. ఈ గ్రంధంలోనుంచి రెండు పద్యాలను ఒక ప్రాచీక సంకలనకర్త సేకరించాడు.[5] ద్విపదహరిశ్చంద్రలో గౌరన వ్రాసిన భావాలను శంకరకవీ, చంద్రమౌళి అనుసరించారు కానీ ఈ దేవరాజభట్టు అలా చేయలేదేమో అని ఈ రెండుపద్యాలవల్లా తెలుస్తూంది. ఇతడు విష్ణుభక్తుడు. దిక్కులనే ఆకులున్న లతలాగ భూమి విష్ణువిగ్రహాన్ని చుట్టుకొంటే ఆకాశమనే పూవు, అబ్జజాండ మనే పండు పండు తుందని ఒక చక్కని పద్యంలో చెప్పాడు.

అంబుధు లాలవాలము దిగంతము లాకులు కూర్మశేషవ
ర్ణంబులు కందమూలములు చక్రపు గొండలు కోట నాగ హ
ర్షంబున విష్ణువిగ్రహకుజంబున జుట్టి పెనంగి మిన్నుపు
ష్పంబుగ నబ్జజాండ మను పండును బండు ధరిత్రి వల్లియై.
[ప్రబంధరత్నావళి. 180]

5. ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్తులోని ఉదాహరణపద్యాలు సేకరించిన కవి

అయోధ్యానగరం అమరావతికన్నా గొప్పదని దేవరాజభట్టు ఇలా వర్ణించాడు :

సురనిచయంబు ద్రోచి సహుషుం డటు లేలకయున్న రాక్షసు
ల్వరుసల వచ్చి చూరకొని వాసవు నెట్టికి బట్టకున్న శ
ర్వరిగనుమూయగన్న ద్రిదివం బను నారడి నల్పజీవమై
యరుగక భూమినున్న అమరావతి యీడగు నయ్యయోధ్యకున్.

[ప్రబంధరత్నావళి, 181]

స్వతంత్రంగా ఇంత చక్కని కవిత్వం చెప్పిన దేవరాజభట్టు కావ్యం నష్టం కావడం నిజంగా దురదృష్టమే.

ఈ కవులే కాక మరొక అజ్ఞాతకవికూడా హరిశ్చంద్రకథ పద్యప్రబంధంగా వ్రాశాడు. శ్రీరామునికి అగస్త్యుడు ఈ కథ చెప్తాడు ఈ కావ్యంలో 18 తాటాకులు మాత్రమే దొరుకుతున్నాయి.[6] హరిశ్చంద్రుని అడవులకు పోవడం దాకా గ్రంథం దొరుకుతూంది.

విరజాజు లే వేళ దురిమెడు వేనలి ముడి విప్పి జడలుగా మురియజేసి
గురుతరలలితదుకూలముల్ దొలగించి కఠినవల్కాంశుకములు గట్టి
మణిమయమకుటభూషణములు దొలగించి యక్షమాలికలు నెయ్యమునదాల్చి
శ్రీచందనము వగ చిల్కెడు మేన ధరావరాగము దాల్చి యేపు మిగిలి
రాజయోగిరీతి రాజవర్యుం డేగ - సతియు సుతుడునట్ల చనిరి తోడ
జూచి పౌరు లెల్ల శోకార్తులై యట్టి - కారణంబుజేసెగా విధాత.

ఈ పద్యాలు గౌరనకు అనుకరణలు కావు. ఈ అసమగ్రకావ్యం వ్రాసిన రచయిత పేరైనా కనీసం తెలియకపోవడం విచారకరమే.

వీరశరభకవి అనే యింకొక రచయిత వ్రాసిన హరిశ్చంద్రోపాఖ్యానం కూడా లభిస్తుంది.[7] ఇది సమగ్రమే గాని కృత్యవతరణిక లేదు. కాబట్టి కవి కాలం తెలియదు. కావ్యం ద్వైతవనవర్ణనతో మొదలవుతుంది. కాబట్టి దౌరనకు అనుసరణ అని చెప్పవచ్చు. అంతేకాదు. పద్యం ఎత్తుగడ శంకరకవి రచనలోలాగే ఉంది. ఈ విషయాలు తరువాత చర్చించుకొందాం.

6. మదరాసు ప్రాచ్యలిఖితగ్రంథాలయం సంఖ్య R-400 త్రై కేటలాగు. మూడవ సంపుటి, మూడవ భాగం, పుట 1007

7. మదరాసు ప్రా.లి.గ్రంథాలయం సంఖ్య R-812 త్రై. కేటలాగు, 5వ సంపుటి.

15

కూచిరాజు ఎర్రన్న

కామం పురుషార్థాలలో మూడవదని మన ప్రాచీనులు నిర్ణయించారు. నరుడు 'కామి కాక మోక్షగామి' కాడన్నారు. కామం పాపం కాదనే ఆరోగ్యవంతమైన దృక్పథం అలవరిచారు. ధర్మశాస్త్రాలూ, అర్థశాస్త్రాలూ, వ్రాసినట్టే కామశాస్త్రాలుకూడా వ్రాశారు. 'వాత్సాయనకామసూత్రాలు' జగత్ప్రసిద్ధమైన గ్రంథం. సంస్కృతవాఙ్మయంలో కామశాస్త్రానికి సంబంధిచిన శాఖలో ఇది ప్రాచీనతమైనది. వాత్సాయనుడు క్రీ.పూ.150 సంవత్సరాల ప్రాంతం వాడైన పతంజలికి ఇంచుమించు సమకాలీకుడని పండితులు భావిస్తున్నారు.[1] అయితే ఇంత ప్రాచీనమేకాకుండా ప్రామాణికం అయిన వాత్సాయన కామసూత్రాలకు కాక 'కొక్కోకము' అనే రతిరహస్యానికే ఆంధ్రదేశంలో ప్రశస్తి వచ్చింది. పంచకావ్యాలకూ వ్యాఖ్యానం వ్రాసిన మల్లినాథసూరి కొక్కోకానుంచి ఉదాహరణలిచ్చాడు. క్రీ.శ.1450-1500 ప్రాంతాలలో ఉండే కూచిరాజు ఎర్రన కొక్కోకాన్ని తెనిగించాడు. తెలుగులో మనకు దొరుకుతున్న కామశాస్త్రం గ్రంథాలలో ఇదే మొదటిది.

ప్రాచీనమైన వాత్సాయన కామసూత్రాలు ఉండగా కొక్కోకాన్నే మనవాళ్ళు అనువదించడానికి సామాజికపరిస్థితే బహుశా కారణం. వాత్సాయనుడు 'ధర్మార్థకామేమోభ్యోనమః' అని తన గ్రంథాన్ని మొదలుపెట్టాడు. అతనిది మడికట్టుకొన్న కామశాస్త్రం. కొక్కోకపండితుడు కామశాస్త్ర ప్రయోజనాన్ని ఎత్తుకొంటూనే ఇలా చెప్పాడు.

---

1. వాత్స్యాయన కామసూత్రములు, 1930-పంచాగ్నుల ఆది నారాయణశాస్త్రిగారు, పీఠిక, పుట 4

అసాధ్యాయా స్సులంసిద్ధి పాద్యాయ శ్చానురంజనం
రక్షాయా శ్చ రతి స్సమ్య శాస్త్ర ప్రయోజనం
ఈ శ్లోకాన్ని కూచిరాజు ఎర్రన్న ఇలా అనువదించాడు.

తన కసాధ్యమైన తరుణి సాధించుట
దొరకనేని తన్ను మరగికొనుట
మేలు కలుగు సతులు మెలువంగ నేర్చుట
కామశాస్త్రమునకు కలుగు ఫలము [కొక్కోకము,1-3]

అసాధ్యం అయిన ఆడవాళ్ళను వశపరుచుకోవడానికి చిట్కాలు చెప్పే కొక్కోకం అధిక ప్రచారం పొందడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. కొక్కోకం పండితుడు తన రతి రహస్యంలో జాత్యాధికారం మొదలైన 15 ప్రకరణాలు వ్రాశాడు గానీకూచిరాజు ఎర్రన్న మూడు అధికరణాలతే అనువదించాడు. ఆడవారిలోనూ మగవారిలోనూ ఉండే పద్మినీజాతి మొదలైన జాతి భేధాలు ఏఏదేశాల ఆడవారికెలా ఎలా తృప్తి కలుగుతుందో మొదటి అశ్వాసం వివరిస్తుంది. అరవైనాలుగు బంధాలూ, అందులోని బేధాలూ, విపరీతబంధాలకు తగినవాళ్ళెవరో రెండవ అశ్వాసం తెలుపుతుంది. మూడవ అశ్వాసం లో ఆడవాళ్ళను వశపరుచుకోవడానికి మంత్రాలూ, మూలికలూ, మొదలైనవి చెప్పాడు. వాటితోపాటువీర్యవృద్ధి, గర్భోత్పత్తి వంటి విషయాలుకూడా ఉన్నాయి.

కొక్కోకంనుంచి అనువదిస్తున్నప్పుడు కూచిరాజు ఎర్రన్న ఎటువంటి ప్రణాళిక వేసుకొన్నాడో రమారమి అదే పద్ధతి భారతదేశంలో అందరూ అనుసరించారు. కొక్కోకపండితుడు కామశాస్త్ర ప్రయోజనాన్ని ప్రకటించి విజయభేరి మోగించాక దేశంలో పరిస్థితులు ఎలా మారిపోయాయో పంచాగ్నులవారిలా వివరించారు.[2]

సరి, ఇకనేమున్నది? క్రొత్త యొక వింత పాత ఒక రోత' అని కదా కేవలము పరమశ్రోత్రియులము; అనూచానము నానంతనేమి జవదాట మనుకొన్న మహామహోపాధ్యాయ లందరును నాడు మొదలు కొని కొక్కోక త్రోవ తొక్కినారు. దానితో ఎవ్వరే గ్రంథమును చేసినను జాత్యాదికారము బంధాదికారము వశ్యౌషవిధానములు మొదలగు ప్రకరణములు అవిదారితముగా నారంభింపబడినవి. నిజమునకు వాత్స్యాయన

2 వాత్స్యాయన కామసూత్రములు, పీఠిక, పుట 15

నాదులలోగూడా బంధాదులను వశ్యౌషధాదులను లేక పోలేదు. కాని వానికి నియమము కలదు. వ్రయోక్తృ భేదములు కలవు ఇంతయేల క్షపధికాధికరణమును అవలంభించు వాత్స్యాయను డేమనుకొనుచున్నాడో చూడుదు. వ్యాఖ్యాతంచ కామసూత్రం తత్రోక్తై విధిః అభిప్రేత మర్థం అవధిగచ్ఛ న్నౌపనిషదిక మాచరేత్" అన్నాడు. కాని మనవారు పెండ్లికిని విడుగునకు ఒకటే మంత్రమును సాయించినారు.

మంత్రాలతో చింతకాయలు సహా రాల్చగల మనే గట్టినమ్మకం ఉన్న మన ప్రాచీనులు ఆడవాళ్ళను వశపరుచుకోవడానికి మహామంత్రాలు పుట్టించారు. "ఓం చాముండ జయజృంభ మోహాయ వశమానయాయ స్వాహా" అని మంత్రించి పూవులు పంపితే ఎలాంటి వనితైనా వశమవుతుందట.[3] కూచిరాజు ఎర్రన్న మరో చిట్కా చెప్పాడు.

వెర్రి యొత్తినట్టి వేసి దక్షిణదిక్కు నెముకమీద నొక్క యింతిపేరు
వ్రాసి ప్రేతభూమివహ్నిచే గాల్చంగ-వలచివచ్చు నెట్టి వనితయైన
[కొక్కోకము 3-23]

వెర్రికుక్క కుడిపక్క యెముకమీద ఆడదానిపేరు వ్రాసి వల్లకాట్లో తగలబెడితే ఆ పేరున్న స్త్రీ ఎలాంటి దయినా వచ్చి వశమవుతుందట! పేరు రాస్తున్నప్పుడు కుక్క కరిస్తే వెర్రి కుదిరి రోకలి తలకు చుట్టాలి. ఈ ఇరవయ్యో శతాబ్దంలో కూడా ఇటువంటి చిట్కాలు వస్తే నమ్మేవాళ్ళుంటారు. ఈ మంత్రాలూ తంత్రాలూ చెప్పేవాళ్ళకు దండం పెడతారు.

సుకవులే దండం పెట్టగా కొక్కోకాన్ని తెలుగు చేస్తానని కూచిరాజు ఎర్రన్న సంకల్పించారు. ఇతనికి రాచరామన అనే ఇంకొక పేరుంది. నవఘంటాసుత్రాముడు అనే బిరుదు వుంది. ఇతడు అష్టభాషాకవి ప్రవీణుడు అవధానకవిత్వం కూడా చెప్పేవాడు. క్రీ.శ.1468-1497 ప్రాంతాలలో పురుషోత్తమ జగపతి పాలనలో ఆంధ్రదేశం ని వినుకొండ దుర్గాన్ని కుంటముక్కల మల్లమంత్రి ఏలుతూ ఉండేవాడు. ఇతడు కూచిరాజు ఎర్రన్న కొక్కోకాన్ని తెనిగిస్తున్నాడని విన్నాడు. అతణ్ణి పిలిపించి ఇలా అన్నాడట.

నవఘంటానుత్రాముడ-నవధావకవీశ్వరుండ వగు దీవు మహాన్
దివిరి రచియింప బూనిన-కవితామణి భూషణంబు గావలె మాకున్

3 కొక్కోకము, 3-15.

జల్లులు పదపూరణములు జొల్లులు నసమర్థములును బునరుక్తములుం
జెల్లని విధి ప్రాసంబులు పల్లికలును బొరవు నపథమగు నీకృతిని

[కొక్కోకము 1-10-11]

అంకితం పుచ్చుకోబోయేవాడు ప్రతికవి కవిత్వాన్ని ఇలా పొగుడుతూనే ఉంటాడు. అయితే కొక్కోకము తెనిగింపులో నిజంగా జల్లులు, పదపూరణములు మొదలయినవి కనబడవు. ఇతని అనువాదం గురించి పంచాగ్నుల ఆదినారాయణశాస్త్రి గారు ఇలా వ్రాశారు.

ఎఱ్ఱయకవి ఆంధ్రీకరణము భావప్రధాన మైనది. కాని ప్రతిపదార్థపరిపాటిని పాటింపదు. అసలే కొక్కోకకవి క్రొత్తదోవ ద్రొక్కినాడు. ఆపైని ఎఱ్ఱయకవియును మరియొక ఆకు నెక్కువ చదివినాడు. ఈయన ఏ అధికారమునం దేశ్లోకము నాంధ్రీకరించినను నారనారీయోజనము లేనిదే కదలువాడు కాడు. కామశాస్త్రమునందంతటను ముఖ్యమగు నాయిక వేశ్య యేనా అని ఈయన గ్రంథము చదువుచున్నప్పుడు దోచును.

అయితే పాపం ఏమాట కామాటే చెప్పుకోవాలి. ఎఱ్ఱన్న పతివ్రతలక్షణాలు మొదలైనవి వ్రాయకపోలేదు,.

కసవున్ గట్టెలు నూకలు న్నుముక యంగారంబునన్ భస్మమున్
ముసలంబాయక చేర్చి దాసులకు గర్మవ్యాప్తి పాటించి దు
ర్వ్యసనంబుల్ విడజేసి భర్త విడువన్ వస్త్రాదిసంరక్షణన్
వెసబాహామణి జాగురూక యయి మన్నింపదగున్ భృత్యుల [కొక్కోకము,2-145]

ఇంట్లో చాలా కసవు, కట్టెలు, నూకలు, ఊక, బొగ్గులు, బూడిద, మొదలయిన 'నిష్కామ' పదార్థాలతో మునిగిన ఇల్లాలు భర్తతో ఎలా సుఖించాలో చెప్తున్నాడు.

పూవుందోటల వృక్షవాటికలలో బూబోడి బ్రాజేశు సం
భావింపన్ వలయున్ విదూషక నట బ్రిష్టాంగనా భిక్షులున్
దైవజ్ఞుల్ వెలయునన్ వివిధమంత్ర ప్రక్రియాయోగినీ
భావస్త్రీ సహభాషణంబులు వనద్భావ్యంబు లిల్లాలికిన్ [కొక్కోకము,2-142]

ఇల్లాలికి ఎవరెవరి స్నేహసంభాషణలు కూడవో చెప్పాడు. దానికి ముందు ఆరుబయట తోటలో కలుసుకోవాలని చెప్పాడు. అయితే పడకగది

4. వాత్స్యాయన కామసూత్రాలు, పీఠిక, పుట 19.

ఎలా ఉండాలో వర్ణించాడు.

> పట్టెమంచము దూదివరుపు ముక్కాల్పీట యగురుధూపము వెలుగైన దివ్వె
> పూలు గంధము గంధపొడి పున్గు బరిణయు జాలవల్లిక పన్నె మేలుకట్లు
> తమపదగమ్ముమ్ము దలగడ చిరుచాప సానరాయదవంబు సంచి గిద్ద
> గొడుగు పావలు గాజుగుడుక నున్న పుగోని గంధపుజివ్వ బాగాల బరిణి
> గిండి చెంబును జిరు తెరగన్నె బోన - నిలువుటద్దము వీణయు జిలుకనురటి
> మిదియె యిల్లును మంజారు మిగిలినట్టి పంచయును గల్గు కేళికాభవనమును.
> [కొక్కోకము,2-2]

ఇటువంటి కేళికాభవనాలు కలవారికే సాధ్యమవుతాయి. భాగ్య వంతులకుతప్ప ఇటువంటి చిత్రభోగాలు లభించవు. ఈ సంగతులే కొంచెం వేదాంతం చెప్పాక విశదం చేస్తున్నాడు.

> భవము ఘటాంతతోయచలభావము, దీనికి సార మొక్కటే
> వివిధ సుఖ ప్రపంచ మతివిభ్రమ మందుల సౌఖ్య మాత్మలో
> దవిలిన చర్మ నిర్మితము దాని నెరుంగరు మందబుద్ధి ప్రా
> ద్భవరతిచిత్ర భోగములు భాగ్యవిహీనులు కెట్లు చొప్పడున్? [కొక్కోకము,1-32]

ఈ కొక్కోణాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్న కుంట ముక్కల భైరవమంత్రి భాగ్యవంతుడే ఇతని కీర్తి కటకం, గుల్బర్గ ఢిల్లీ నగరాలదాకా పాకింది. ఇతణ్ణి గజపతి, అశ్వపతి, గౌరవించారని చెప్పాక కూచిరాజు ఎర్రన్న ఇలా షష్ట్యంతాలు మొదలు పెట్టాడు.

> ఇటువంటి మంత్రి విధికిని-బటుతరవిద్యావిశేషపాండిత్యునకున్
> గటక కలుబరగు ఢిల్లీ- కటక స్తవనీయనుగుణగుణనియకున్.[కొక్కోకము,1-20]

ఈ మల్ల మంత్రి కి కటకం గజపతులు మహాపాత్ర బిరుదు ఇచ్చారు. కలుబరుగఅశ్వపతుల దండనాథుడు జమాఖాను వినుకొండదుర్గాధిపతిపత్యాన్ని మల్లమంత్రికి ఇచ్చాడు. ఈ సంగతులన్నీ ఈ క్రింది పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నాయి.

> హరిపదధ్యానఘానురుడు చందలమహాలక్ష్మీ ప్రదానైక అభ్యుదనుడు
> రమణతో గజపతిరాయ లిచ్చిన సముంచిత మహాపాత్ర ప్రసిద్ధయశుడు
> ఆ జమాఖానరాయని చేత నొదయుడై వినుకొండ దుర్గమేలిన ఘనుండు.[5]

5. ములగలేటి సోమయాజిశర్మగారు ప్రచురించిన కొక్కోక ప్రతిలో (1955) అజముఖానరాయునిచేత నొదయుడై 'ఘనమన్నె' దుర్గ మేలిన అనే పాఠాంతరం ఉంది.

గుడిచెర్వు నల్లిల్లు కృతివనని క్షేప తనయాదినప్త సంతానకరుడు [6]
మునివరాశరగోత్ర సంజనితు డార్య
శిఖరుని వెంకటాచార్యు శిష్యు డనఘు
మంత్రి పెరుమాళ్ళతో కొమ్మయ మనుమబయ్య
మంత్రి తెలగయ్య భైరవమల్లమంత్రి [కొక్కోకము,1-18]

ఈ పద్యంలోని చివరిపాదాలలో ని పేర్లు మల్లమంత్రి తాతముత్తాలపేర్లు, కుంటుముక్కలవారి వంశంలో పెరుమాళ్ళమంత్రి పుట్టాడు. అతని కొడుకు కొమ్మయ అయనకు మనుమయ్య జనించాడు. ఇతని కుమారుని పేరు ఒబమంత్రి ఈయనకు తెలగయ్య అనే కొడుకున్నాడు. ఇతనికి భైరవమంత్రి ప్రభవించాడు. ఈయన కుమారుడైన మల్లమంత్రే కృతిభర్త. 'షేదరాని పెద్దమ్మా పెద్దమ్మ కొడుకా కొడుకుచేతి గొడ్డలా ' అన్నట్టు కనిపించిన ఈ పద్యం వంశవృక్ష నిర్ణయానికి, చరిత్రకారులకు ఎంతో పనికి వస్తుంది.

కొక్కోకం అంకితం పుచ్చుకొన్న మల్లమంత్రి భైరవ మంత్రికి చిన్నకొడుకు పెద్దకొడుకు పేరు గంగయ్య ఈ గంగయ్య మంత్రికి కొడుకు పుడితే తండ్రి పేరేపెట్టుకొన్నాడు. అతణ్ణి పినభైరవుడు అంటారు. ఈ పినభైరవుడు కూడా గజపతుల కొలువులో ఉన్నాడు. గంధకరీంద్రశిక్షుడై ' కొండపల్లి దుర్గానికి ఏలిక అయ్యాడు. మహాపాత్రబిరుదు వహించాడు. తన పినతండ్రికి కొక్కోకం అంకితం ఇచ్చిన కూచిరాజు ఎర్రన్నను అతడు కొండపల్లికి రప్పించాడు. 'పురాణసారం' అనే కృతిని అంకితం పుచ్చుకున్నాడు. తరువాత కొన్నాళ్ళకు ఇలా అన్నాడు.

శ్రీవత్సగోత్రవారధి పూర్ణశీతాంశుడికి కూచిమంత్రికి నాత్మజుడవు
వివిధాష్టభాషాకవిత్వవాచాప్రౌఢి-బూర్వ కవీంద్రుల బోలినాడ
వఖిల పురాణేతిహాసకావ్యస్మృతిచయము రచించిన చారుమతివి
మాపిన తండ్రియామల్ల మంత్రికిని కొక్కోకం చెప్పిన కోవిదుడవు
రసికు లభినుతిసేయ బురాణాసారమునువమంబుగ నాకిచ్చినట్టి ప్రౌఢ
వట్లు గావున నొకటి విన్నదుగ దలచి-యిచ్చటికలిబిల్వ బంచితి నెర్రనార్య!
[సకలనీతి కథావిధానము,1-18]

6. చాగంటి శేషయ్యగారు, ఆంధ్రకవితరంగిణి, 8-వ సంపుటి, పేజి202లో 'కృతివననిక్షేప పృథుతటాకాలయ తనయాది' అనే పాఠం ఇచ్చారు. ములగలేటివారు 'గుడిచెర్వువర్ధిల్లు వడివననిక్షేప' అని అచ్చువేశారు.
7. సకలనీతికథానిధానము. 5-222

పినభైరవమంత్రి అడగదలచినది ఏమిటంటే తనకు కలియుగ భూపాలుర కథలన్నీ వినాలని ఉంది. వాటిని ఎర్రిన్న ఆంధ్రకావ్యంగా వ్రాయాలి. వ్రాసి, తన ఇష్టదైవమైన తిరుపతి వెంకటేశ్వరునికి అంకిత మివ్వమని పినభైరవ మంత్రి కోరాడు. ఎర్రిన్న అంగీకరించాడు. 'సకలనీతికథా నిధానము' అనే ఐదు అశ్వాసాల గ్రంథం వ్రాశాడు.

ఇందులో 1662 గద్యపద్యాలు లభిస్తున్నాయి. ఈ కథలన్నీ నారదుడు బలిచక్రవర్తికి చెప్పాడని ఎర్రిన్న ఒక పుక్కిటి పురాణాన్ని కల్పించాడు.

ప్రథమాశ్వాసంలో విక్రమార్క చరిత్రనంతా వ్రాశాడు. ద్వితీయాశ్వాసంలో భేతాళపంచవింశతి పూర్తిగా చెప్పాక కేయూరబాహుచరిత్ర వివరించాడు. తృతీయాశ్వాసంలో పంచతంత్రం తిరగవ్రాశాడు. చతుర్థాశ్వాసంలో దశకుమార చరిత్రలో 125 నీతిపద్యాలు చొప్పించాడు. పంచమాశ్వాసంలో కథాసరిత్సాగరంలోని కథలు కొన్ని చెప్పాడు. వీటిని సంస్కృతమూలంనుంచే కాక తెలుగు కావ్యాలలోంచి తీసుకున్నాడు. కేయూర బాహుచరిత్రలో మంచెన ఇరికించిన నీతికథల పరుసను ఎర్రిన్న యథాతథంగా అనుకరించాడు. పూర్వకవులు చెప్పినవి శిలాక్షరాలుగా భావించి అలా చేశాడు కాబోలు. సుకవుల రచనల గురించి ఈ అభిప్రాయం ఇలా చెప్పాడు.

> సుకవులు చెప్పిన కవితా-నికరములు శిలాక్షరముల నిలుకడ గాంచున్
> కుకవులు చెప్పిన కవితా-నికరములు జలాక్షరముల నీచత నబగున్
>
> [సకలనీతికథానిధానము,1-10]

ఈ సకలనీతి కథానిధానములోని 1662 గద్యపద్యాలలో 125 నీతి పద్యాలు పోగా 35 కృత్యాదిపద్యాలు మొదలైనవి పోగా మిగిలిన 1500 గద్యపద్యాలలో సుమారు 150 కథలు చెప్పడాన్ని ఎర్రిన్న ప్రయత్నించాడు. అంటేకథకు సగటున పదిపద్యాలు అన్నమాట. ఒకప్పుడు ఒకే ఒక పద్యంలో కథ చెప్పాడు. ఏ గూటి చిలక ఆగూటి పలుకే పలుకుతుందని ఒక సీస పద్యంలో చెప్పాడు.

8. మద్రాసు ప్రభుత్వ ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయ ప్రచురణల్లో, సంఖ్య 18గా దీనిని ప్రకటించారు. గ్రంథపాఠాలు చాలా ఉన్నాయి

వేటవో యొక భూమివిభుడు బోయలపల్లె జేరంగ వాకిట చిలుక జూచి
జనపతి చనుదెంచె జంపి సొమ్మొల్లను బుచ్చుకొండనుటయు బోక మగిడి
యొక మునీశ్వరుల పల్లెకు జేర వాకిట కీరంబు బలికెను. క్షితివిభునకు
నర్ఘ్యపాద్యాదు లిమ్మనిన సంతోషించి మునుపటి చిలుక దన్నవినమాట
జెప్పుటయు భూమిపతికి నచ్చి చిలుక పలికె నట్టి కీరంబు నాతోడబుట్టి దుష్ట
సంగతమున వి న్నబ్బంగి నవియె –శిష్ట సంగతి నేబూజసేయు మంటి.
[సకలనీతికథానిధానము,3-54]

కేయూర బాహుచరిత్రలో 'బుద్ధిమాలిన కపి భూపాలుని చంపిన కథ'ను మంచెన 12 గద్యపద్యాలలో వర్ణించాడు.(3-289-300) ఈ కథనే ఎర్రన్న ఒక్క పద్యంలో ఇలా చెప్పాడు.

ఒకనాడు నృపతి వేటకు నేగి మర్కట శిశువును తెచ్చి పోషింప పెరిగి
యదియు వర్ధనబొంద యధిపతి హితచర్య వర్తింప నాసన్నవర్తి జేసి
ఖడ్గ మొక్కటి దాని కరమున కందించి యేనిద్రపోయెద నీవు నన్ను
కొత్తుటగైనను బొలయంగ రాకుండగాచుండు మెవ్వరే గదిసిరేని
ఖండనము చేయు మనిన నక్కపియు నట్ల
నుండి భూపతి నిద్రింప నొక్క యీగ
ముట్టుటయు ఖడ్గమున దాని వెట్టుగొనిన
గళముదెగుటయు బ్రాణసంగతిని బాసె. [సకలనీతికథానిధానము,2-85]

ఇంత పరమటూకీగా కథ చెప్పితే ఎలా రసవంతంగా ఉంటుంది? పాత్రపోషణ ఉండదు. ఎక్కడోగాని సంభాషణలు ఉండవు. ఉన్నా చమత్కారాలకు ఆస్కారం ఉండదు. ఏఏ సన్నివేశాలలో పాత్రలు ఏఏ అనుభూతులు పొందుతాయో ఏవిధంగా భావించాయో కవి ఏమీ చెప్పడు. ఈ సకలనీతికథానిధానము వాస్తవానికి బోలెడు కథల అస్పష్టరేఖా చిత్రాలని చెప్పవచ్చు. కొక్కోకంవంటి బూతుల శాస్త్రమే కాకుండా ఇలాంటి నీతుల గ్రంథం కూడా వ్రాయగలనని చెప్పుకొందుకే ఎర్రన్న ఇది వ్రాశాడేమో.

అయితే ఈ నీతికథలనిధానంలో ఎర్రన్నవాడిన భాష ఏమంత మృదువైనది కాదు. ప్రయాగలో నలుగురు స్త్రీలు ఆత్మహత్య చేసుకుంటూ మరుజన్మలో తమకు ఇలాంటి భర్త కావాలనుకొన్నారనీ, 'వచ్చేజన్మలో' వీరి నల్గురికీ నేను భర్తనవ్వాలనుకొంటూ ఒక పేదబ్రాహ్మణుడు వాళ్ళతోటే

మరణించి భోజరాజుగా కోర్కెలు తీర్చు కున్నారని భోజరాజీయంలో అనంతామాత్యుడు వ్రాశాడు.[9]

ఈ కథనే చెప్తూ ఎర్రన్న వాడిన మాటలు చూడండి.

ముండితుడావ్రయాగవసుముఖ్యము లొల్లక తీర్థవాసులన్
ముండన మాచరించునెడ ముగ్గురు ముండలు వచ్చి యిందులో
రండయొకర్తె నాత్మపతి రాజుగ గోరి త్రివేణి గూలె నా
రెండవ ముండయున్ బ్రియధురీణమనోహరుగా దలంపుచున్ -
ఆ త్రివేణి గూలె నంత మూడవదియు నాత్మ భర్త కళల నధికు డగుచు
జేరి మొగము జూచు వారెల్లకవులుగా గోరి యాత్రివేణి గూలుటయును
ఈ ముండలు మువ్వురకు న్నెమగడం గావలయు నిహమున నని తా
నాముండియందు గూలుచు-భూమిపయిన్ ధరణి యేలే భోజుం డగుచున్
[సకలనీతికథానిధానము 2-7,8-9]

ఉదాత్తపురుషుడైన బోజుని భార్యలుగా జన్మించ బోయే వాళ్ళను గురించి చెప్తూ ముండలు రండలు అనే మాటలు వాడడం వల్ల వెగటు కలుగకపోదు. ఈ పదాలు మార్పులేని చోట్ల యతి ప్రాసస్థానాలలో శిలాక్షరాలుగా ఉన్నాయి.

సుకవుల రచనలు శిలాక్షరాలని చెప్తూనే ఎర్రన్న ఈ గ్రంథంలో కొన్ని చోట్ల సుప్రసిద్ధ కథలను మార్చేశాడు. పంచతంత్రగాథలను విష్ణుశర్మ రాజకుమారులకు చెప్తాడన్నది లోకవిదితం. ఎర్రన్న దీన్ని రమారమి 'అరబ్బీరాత్రిల గాథలు' లాగా చెప్పించాడు. ఇలావర్షాన్ని వజ్రుడనే రాజు పాలిస్తున్నాడట. అతడు తన మంత్రిలకు దిన క్రొత్తగా కన్యలను వరుసగా పెట్టమన్నాడట. ఒక మంత్రివరునకు కన్య దొరకక పోతే అతని చెలికాడు తన కూతురు తంత్రీకన్యను ఇచ్చాడట. ఇచ్చి "ఇది యఖిల కళలనెరుగు, గాథ చెప్పనేర్చు. భూమీశ్వరున కన్య చిత్తంబు లేకుండా నాదరించు" అంటాడు. (3-43) ఆకన్య తన దాదికి కథలు చెప్పటం మొదలుపెడుతుంది. ఈ కథలు పంచతంత్ర కథలే ఈ కథలు విన్నాక రాజు మంత్రిలను 'దినక్రొత్తల' నడగడం మరిచిపోయాడట.(3-336)

9 భోజరాజీయం, 2 : 27-37

పంచతంత్రాన్ని ఎర్రన్న ఇలా మార్చేయడం వల్ల ఒకటి మాత్రం స్పష్టంగా తెలుస్తూంది. క్రీ.శ.1450-1500 ప్రాంతాలలో అరబ్బీపారశీక భాషలలోని కథలు-ముఖ్యంగా వేయిన్నొక్క రాత్రుల కథలు-తెలుగు దేశంలో ప్రచారంపొందాయని చెప్పవచ్చు. అరబ్బీకథలలోని శహరజాద్ ఈ గ్రంథంలో తంత్రీకన్యగా రూపొందింది. ఈమె చెప్పిన కథలు కొన్ని రెండుమూడు కథల మేళవింపులు. పంచతంత్రంలో రెండు కొంగలు ఒక తాబేలును తీసుకొని ఆకాశంలో ఎగురుతూ ఉంటాయి. జనం వింతగా చూస్తారు. క్రిందనున్న కోలాహలం ఏమిటని తాబేలు అడుగుతుంది. ప్రశ్నించడానికి నోరు తెరవగానే కరచిపట్టుకున్న కర్రనుంచి తాబేలు క్రింద పడిపోతుంది. ఈ కథను ఎర్రన్న ఇక్కడితో ఆపలేదు. అసలు తాబేలు క్రిందపడడానికి కారణం కిందనున్న నక్క ఒకటి ఈ దృశ్యాన్ని చూసి ఇలా అడిగింది.

కటకట యాకమతము మీ-రటుగొని చనుటెల్ల మెసగనా! యన ముఖసం
పుట ముడిగి హంస లేలా-యిటుచేసెద రనుచు గూర్మమవనిం బడియెన్
[సకలనీతికథానిధానము,8-63]

కిందపడిన తాబేలును నక్క తినబోయింది. గట్టిగా ఉండడంవల్ల సాధ్యం అవలేదు. 'నన్ను నీటిలో పెట్టి నానపెట్టు' మెత్తబడతాను. ' అని తాబేలు అంటుంది. నక్క తీసుకువెళ్ళి నీళ్ళలో పెట్టి తన కాలితో తాబేలును అదిమి పట్టింది. కొంచెంసేపయ్యాక 'ఒళ్ళంతా నానింది కానీ నీ అడుగున్నచోట నానలేదు అన్నది తాబేలు' నక్క కాలు తీసింది, తాబేలు నీటిలోకి, కథ కంచికీ వెళ్ళిపోయాయి.

ఈ రెండు కథలు ఇలా జోడించడం బాగానే ఉంది. గానీతాబేలుఇంత తెలివైనదైతే అసలు ఆకాశంలో నోరెందుకు విప్పుతుంది? ఈ సంగతి ఎర్రన్న చెప్పడు!

ఈ గ్రంథంవల్ల ఒకటి మాత్రం విశదమవుతుంది. ఒకటి-ఇందులోని పద్యాలు కొన్ని ఇతరుల గ్రంథాలలో చేరి ఉండాలి. లేదా, ఇతరుల పద్యాలను ఎర్రన్న చేర్చుకొని ఉండాలి. కవిభల్లటుని విక్రమార్క చరిత్రలోనిదని కందుకూరి వీరేశలింగం పంతులుగారు ఈ క్రింది పద్యాన్ని ఉదాహరించారని

మనం ఇంతకుముందు చెప్పుకున్నాం.[10] అయితే అది ఎర్రన్న గ్రంథంలోనిది.

చెప్పుకొన్న నీవు జీవంబు విడుతువు-చెప్పినపుడే నాకు జీవహాని
చెప్ప మున్ను నేను జీవంబు విడిచెద-నీవు చన్నపిదప నిలవలేను
[సకలనీతికథానిధానము,2-189]

ఇది భేతాళ పంచవింశతికథలను చెప్తున్న ఘట్టంలో ఎర్రన్న వ్రాశాడు. చీమల భాష వచ్చిన రాజు, తనువిన్న సంగతి భార్యతో చెప్పడమా మానడమా అని డోలాందోళనలో ఉన్నప్పుడు అన్న మాటలు. ఇది కవిభల్లటుడు కాక ఎర్రన్న వ్రాసినదే అని చెప్పవచ్చు. అయితే చతుర్థాశ్వాసంలో వ్రాసిన యీ క్రింది పద్యాలలో ఇతరుల అనుకరణలు కొన్ని ఉన్నాయి. వాటి గురించి ఎర్రన్న ఇలా వ్రాశాడు.

ప్రాణంబు సకలజనులకు-వానయ యివ్వాన తరచు వచ్చిన దిట్టం
బూనుదురు గాన పరిచయ మేనరునకు నైన మానహీనత జేయున్
[సకలనీతికథానిధానము,4-102]

ఇది బద్దెన నీతి శాస్త్ర ముక్తావళికి అనుసరణ. చూడండి.

వాన సమస్తజీవుల కవశ్యము ప్రాణము ప్రాణమైన య
వ్వానయ ఖల్మరుం గురియవచ్చిన దిట్టదు తెల్లవారలున్
హీనమనస్కులై యొరులు ఇండ్లకు ఖల్మరు బోవు నేనియుం
మానిని కట్లవచ్చు నవమానము, మానము మానభంగమున్ [నీతిశాస్త్రముక్తావళి.105]

సుమతీశతకంలోని కొన్ని పద్యాలకు పోలికలున్నవి కూడా ఎర్రన్న వ్రాసిన నీతులలో ఉన్నాయి. చూడండి.

తేలునకు తోక విషమగు-వ్యాలమునకు బండ్ల విషము వనమక్షికకున్
బోలంగ శిరము విషమయుగు-కాలినఖలునకును విషము కాయంబెల్లన్
[సకలనీతికథానిధానము 4-77]

ఇది సుమతీశతకంలోని ప్రసిద్ధమైన ఈ క్రింది పద్యానికి పూర్తిగా అనుకరణ.

---

10 సమగ్రాంధ్రసాహిత్యం, రెడ్డి రాజులయుగం.

తల నుండు విషము ఫణికిని-వెలయంగా తోక నుండు వృశ్చికమునకున్
తలతోక యనక నుండును -ఖలునకు నిలువెల్ల విషము గదరా సుమతీ!

సుమతీశతకములోనిదే ఇంకొక పద్యం చాలా ప్రసిద్ధమైనది ఉంది. తావు మారితే మిత్రులే శత్రువులవుతారన్న పద్యం చూడండి.

కమలములు నీటబాసిన కమలాప్తుని రశ్మిసోకి కమలినభంగిన్
దమతమ నెలవులు తప్పిన దమ మిత్రులె శత్రు లౌట తథ్యము సుమతీ

దీనికి అనుకృతి ఎఱ్ఱన్న గ్రంథంలో ఇలా కనబడుతుంది.

తమవారి బాసినను నుత్తము మిత్రుండైన మిగులదావము సేయుగా
గమలంబు నీటబాసిన కమలాప్తుని వేడిచేత కమలినభంగిన్
[సకలనీతికథా సంవిధానము,4-133]

ఈ పద్యంలో 'తమవారి' అన్న చోట కొంచెం చమత్కారం ఉంది. ఈ 'వారి' అంటే నీళ్ళనీ, కావలిసిన వాళ్ళ నీ రెండర్థాలు ఉన్నాయి. ఈ సకలనీతి కథానిధానాన్ని అంకితం ఇస్తూ షష్ఠ్యంతాలలో చిత్ర కవిత్వం గురించి ఇలా చెప్పాడు:

నవరసభావవిశేషో-ద్భవరచనాచిత్రమధురబంధుర కావ్య
స్తవవచనామృతలహరీ- కవితానాధునకున్ శ్రీజగన్నాధునకున్
[సకలనీతికథావిధానము,1-34]

ఈ పద్యంలో ఇలా చిత్ర మధుర, బంధుర, కావ్యాలను పేర్కొన్నా సకలనీతికథానిధానంలో ఎఱ్ఱన్న చిత్ర కవిత్వ ప్రక్రియలు చేయలేదు గానీ కొన్ని అపురూపమైన విశేష వృత్తాలు వాడాడు. వాటికి వింతపేర్లు పెట్టాడు. 'వీరభద్రభూషణ' మనే ఒక కొత్త పేరుతో ఒక వృత్తం వ్రాసాడు, చూడండి.

వీరభద్ర భూషణము:

ఆకళింగదత్తు పుత్రి యాది తేయ కాంతచే
నాకథాక్రమంబు వించు నబ్జనేత్ర నీపతిన్
నాకు జూపు మన్న శ్రీదనందనుండు మత్ప్రియున్
నీకు నెట్లు చూపవచ్చునీవు కన్యకో సఖీ! [సకలనీతికథానిధానము,5-58]

ఇది 15 వ ఛందంలో ర-జ-ర-జ-ర అనే 10923 వ వృత్తాంతం. దీనిని అప్పకవి సుగంధి అని పేర్కొన్నాడు. దీనికే శాలిని, చామర, ప్రశాంతులనేఇతర పేర్లు ఉన్నాయట. దీనికే ఎర్రన్న వీరభద్రభూషణ మని పేరుపెట్టాడు. 17 వ ఛందస్సులో 'న-జ-జ-జ వగ' అనే గణాలతో కవిరాజితం అనే వృత్తాన్ని వ్రాశాడు. చూడండి.

కవిరాజితము:

కమలవిలోచన కౌస్తుభభూషణ కంజభవా
ద్యమరగణార్చిత నాకమునీశ సమాశ్రయ శ్రీ
రమణీమనోహరరాక్షససంహారరక్షణచి
త్ప్రముదితగంగయభైరవపాత్రశుభస్థిరదా! [సకలనీతికథానిదానము,2-391]

ఇది అప్పకవీయంలో లేదు. ఇలాగే పన్నెండవ ఛందంలో భ-భ-స-స' అనే గణాలతో ప్రజవృత్తాంతం వ్రాసాడు(5-4). ఇది కూడా అప్పకవి పేర్కొనలేదు.[11] 'నందన' అనే పేరుతో ఒక రగడ భేదాన్ని వ్రాశాడు.

నందన:

నందన విటునకు ననిచి ప్రియమునన్
బొందుచు మరియొక పురుముని నెచటన్
చెందక ధనమునుచినుకక యుండన్
సుందరివిటునియసువ్వులు గనగన్ [సకలనీతికథానిధానము,3-303]

ఇది మధుర గతి రగడ. ఎర్రన్న ప్రతిపాదానికి 16 మాత్రలు సరిగ్గానే వాడాడు. మొదటి రెండుపాదాలలో 14 అక్షరాలు, చివరి రెండుపాదాలలో 13 అక్షరాలు ఉన్నాయి. దీనిని ఒక నందనవృత్తంగా సృష్టించాడు. ముద్రాలంకారం వాడాడు. ఇతడు 'విలసితం' అనే వృత్తం ఒకటి వ్రాశాడు చూడండి.

విలసితము:

కపటసఖ్యమును గామినితోడన్-(శపథ) యుక్తముగా జాగణరాయం
డుపమ మీరి సరసోక్తుల తోడన్-నృపతి యాత్మ గరుణింపగ జేసెన్
[సకలనీతికథానిధానము,2-346]

---

11 దీని అఖరుపాదంలో గణభంగం ఉంది.

ఇది పన్నెండవ ఛందంలో 'న-భ-జయ' అనే గణాలవృత్తం. దీనిని అప్పకవి చెప్పలేదు.[12] కూచిరాజు ఎఱ్ఱన్న వాడిన విశేషవృత్తాలపరిశీలన చాలా అవసరం. దోదక వృత్తం వ్రాసి దానికి ఉన్న పర్యాయపదాలన్నీ ఒక్కొక్క మారు ఒకటి వాడాడు. పాదపం (1-99) తోదకం(5-169) దోదకం(1-266;2-108;3-238;3-340 (గణభంగం) 4-399) అని ఈ పుస్తకంలో పర్యాయపదాలు కనబడతాయి.

ఇలాంటి విశేషవృత్తాలను వాడిన ఎఱ్ఱన్న గర్భ కవిత్వంకూడా వ్రాసినట్టు ఒక పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది. చతుర్విదవృత్తం అని ఒకటి కనబడుతుంది. చూడండి.

చతుర్విధవృత్తం:

పనసరసాలపాటల పాటిగ నుత్తమమధ్యమాధముల్
వినబడుచుండ్రు పూయక ఫలించియు బూచి ఫలంబు నొందియున్
ననిచి ఫలంబు బూనక వినాశము బొందినయట్టి పోలికన్
మున్ ఫలమిచ్చి పూచి ఫలముల్ ఘటయించియు బూచి పండకన్

[సకలనీతికథావిధానము,4-105]

ఈ చంపకమాలలో ఏ పద్యాలు ఇమిడ్చాడో తెలియడంలేదు. విజ్ఞులు వెదికి చెప్పితే సంతోషం. ఎఱ్ఱయ్య సకలనీతికథానిధానంలో శతాబ్దాలతో చమత్కారాలు చేయలేదుగాని కొక్కోకం పీఠికలో కొంత తన అవధానకవీశ్వరత్వం ప్రదర్శించాడు. కొక్కోకం కృతి పుచ్చుకొన్న మల్లమంత్రిగారి అన్నను ఇలా వర్ణించాడు:

మాధవమాధవ మాధవులకు సాటి సౌందర్య విక్రమసంపదలను
గోపాల గోపాల గోపాలురకు జోడు భోగసాహసకళాబభోగములను
గాంగేయ గాంగేయ గాంగేయులకును బ్రతివర్ణప్రతాపపావననిరూఢి
కుంభజకుంభజకుంభజులకు నీడు రణ తపస్సామర్థ్యరాజసముల
వితరజనముల సరిపోల్ప నెట్లు-వచ్చు భాగ్యసౌభాగ్య వైభవప్రాభవముల
కుటిలరిపుమంత్రిహృద్వేదికుంటముక్త-గంగ యామాత్యునకుదానకర్ణునకును

12. ఎఱ్ఱన్న వాడిన ఈ అపూర్వవృత్తాలు అప్పకవీయంలో లేనట్లే మన ఛందోగ్రంథాలలోనూ కనబడలేదు రావూరి దొరస్వామిశర్మగారు విపులంగా వృత్తపట్టికలు ఇచ్చిన 'తెలుగుభాషలో ఛందోరీతులు' అనే గ్రంథంలోనూ లేవు.

(కొక్కోకం, 1-17)

కొంచెం నిదానంగా వ్రాస్తే సకలనీతికథానిధానంలోకూడా ఇటువంటి మజాలు చూపేవాడేమో. నవఘంటాసుర త్రాణ అవధానకవీశ్వరా బిరుదాలు ఆశు, చిత్రకవిత్వాలు చెప్పడంవల్ల నే వచ్చాయి కాబోలు, ఇతడు కవిత్వరచనా ప్రౌఢి బూర్వకవీంద్రులను పోలినవాడు అని కృతిపతి పినభైరవ మహాపాత్రుడు భావించాడు. ఎర్రన్న తాను తన కవిత్వంలో అనుసరించిన పూర్వులను మాత్రం కృతజ్ఞతతో స్మరించాడు.

వినుతి యొనర్తు నాంధ్ర సుకవీంద్రుల నన్నయ్య భట్టు దిక్కయ
జ్వను నమరేశ్వరుఁ జెదలువాడ మహాత్ముని మారనార్యు నా
చనుసుతు సోము భాస్కరుని జక్క యనుం గవిసార్వభౌమునిన్
వనరుహపుత్రసన్నిభుల వర్ణిత కావ్యకళావిధిజ్ఞులన్.

(సకలనీతి కథా నిధానం, 1-8)

మారనను పూర్వకవులతో చేర్చి నుతించిన పద్యం నేను చూచినంత మట్టుకు ఇది మొట్టమొదటిది. విక్రమార్క చరిత్రను అనుసరించినందుకు జక్కనను స్మరించిన ఎర్రన్న కేయూర బాహుచరిత్రను అనుసరించినందుకు మంచెన పేరు ఎందుకు ఎత్తలేదో తెలియదు. బహుశ 'మారనార్యు' అనే మాటకు బదులు 'మంచనార్యు' అని వ్రాశాడేమో పాఠాంతరాలు వెదకాలి. ఐతే దురదృష్టవశాత్తు సకలనీతి కథానిధాన ప్రతులు దేశంలో దేశంలో విరివిగా లేవు. ఇతని కొక్కోకం ప్రతులు మటుకు అన్ని ఊళ్ళలోనూ దొరుకుతాయట. "ఎఱ్ఱయకవి" కొక్కోకము వ్రాతప్రతులు అంధ్రదేశమున నింటింట వందలకొలదిగా ఉన్నవి" అని పంచాగ్నులవారు వ్రాశారు.[13]

ఇంత ప్రచారం అన్ని గ్రంథాలకూ రాదు. అది ఒక విశేషమే!

---

13. వాత్స్యాయన కామసూత్రాలు, పీఠిక, 19.

16

అడిదంకవులు పూసపాటిరాజులు

గంటాన్ని నడిపించినట్టే కత్తిని ఝుళిపించి రెండు విద్యలలోనూ ఆరితేరిన ఆంధ్రకవి కుటుంబాల్లో అడిదమువారి దొకటి. అడిదం అంటే ఖడ్గ మని అర్థం. క్రీ. శ. 1720 - 1785 ప్రాంతాలలో వున్న సుప్రసిద్ధ కవి అడిదం సూరకవి. తమ వంశంలో అప్పటికి 23 పురుషాంతరాలనుంచి అందరూ కవిత్వమే వృత్తిగా జీవించే వారని చెప్పాడు. తరానికి 25 ఏళ్లు లెక్కవేసుకుంటే క్రీ. శ. 1160 నుంచి ఈ కుటుంబంలో వ్యక్తులు కవులై జీవించారని తెలుస్తుంది. మూలపురుషునినుంచి పద్నాలుగు పురుషాంతరాలు గడిచాక, అంటే క్రీ.శ. 1440 ప్రాంతాలలో ఈ కుటుంబంవారికి రాజాశ్రయం లభించిందట. ఈ సంగతి సూరకవి ఇలా చెప్పాడు:[1]

> ఇరువది మూడు పూరుషము లిప్పటి కయ్యె గవిత్వవృత్తిచే
> నరపతులెల్ల మెచ్చ బదునాల్గు తరంబులు మించు పిమ్మటన్
> వెరవగు జీవనస్థితి లభించుట తొమ్మిది యయ్యె బూరుషాం
> తరములు నిక్కళింగవసుధాధవు చెంగట నాశ్రయించుటల్.

[చాటు. II - పుట 128/3019]

1 అడిదంసూరకవిచాటువులను వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాటుపద్య మణిమంజరి రెండవ భాగంలో విపులంగా ప్రచురించారు.

ఈ పద్యంలో చెప్పిన కళింగరాజు పేరు పూసపాటి ఇమ్మడి తమ్మిరాజు. ఇతడు క్రీ. శ. 1458 ప్రాంతాలలో కపిలేశ్వర గజపతివద్ద సేనానిగా ఉండేవాడు. ఇతని తండ్రి మొదటి రాచారాజు క్రీ.శ. 1380 - 1440 మధ్య మన్యసుల్తాను అనే బిరుదుతో ప్రౌఢదేవరాయలవద్ద రణోద్యోగిగా ఉండేవాడు. తండ్రి నరపతులైన విజయనగర రాజుల వద్ద వుంటే కొడుకు గజపతుల వద్ద చేరాడు. ఇతనివద్ద అడిదంవారి వంశంలో ఉన్న నీలాద్రికవి చేరాడు.

ఈ రాజాశ్రయం దొరకడానికిముందు అడిదంవారికి గ్రంథవారణం వారనే ఇంటి పేరుఉండేది. ఎందుకంటే తాము వ్రాసిన గ్రంథా లన్నింటిని ఒక ఏనుగుమీద వేసుకొని ఈ కవులు సంచారం చేసేవారట. అప్పటికి పధ్నాలుగు తరాలనుంచీ కవిత్వం చెప్పుకుంటూ జీవిస్తున్నవాళ్లు అన్ని పుస్తకాలు వ్రాయడంలో ఆశ్చర్యంలేదు. గ్రంథవారణం వారనే ఇంటిపేరు రావడానికి ముందు వీరు మోదుకూరి వారు. గోదావరి మండలంలో ఒక మోదుకూరు ఉంది.

పూసపాటి తమ్మిరాజును నీలాద్రికవి ఆశ్రయించి అరాజుతోపాటు పర్యటన చేస్తూవుండేవాడు. తమ్మిరాజు చాలాపరాక్రమవంతుడు. కటకంగజపతులతో పాటు అనేక యుద్ధాలలో పాల్గొని అశ్వపతులను, నరపతులను, పద్మనాయకులను జయించాడు. ఇతని విజయాలు గురించి ఈ పూసపాటివారివంశంలోనే క్రీ. శ. 1640 ప్రాంతాలలో ఉన్న ఇంకో తమ్మిరాజు తనశ్రీకృష్ణవిజయంలో ఇలా వ్రాశాడు:

> అరిబలంబుల నందపురవుశైలమునొద్ద మర్దించి గజపతి మాన్యుడయ్యె
> భూరిసైన్యములతో బొడివి బెల్లముకొండ సాధించె నిస్సంకసాహసమున
> ధట్టించి లగ్గలు పట్టించి చేకొనె ప్రబలుడై శ్రీరంగరాజుకొండ
> బల్లిదుడై యొడపల్లి గైకొనియె విపక్షులందరు పటాపంచలుగను
> త్రిభువనీరాయభిరుదప్రదీప్తు రావు - సింగన జయించి వెదవీటి చెంత బొదవి.
> కలన శరణన్న బాహదిఖానుగాచె- రాచభూపాలు తమ్మిధరావరుండు.
>
> [శ్రీకృష్ణవిజయం, 1-117]

ఇమ్మడి తమ్మిరాజు సాధించిన ఈ విజయాలను నాలుగవ తమ్మిరాజు

పేర్కొన్నట్టే పూసపాటివారి వంశంలోనేవున్న వేంకటపతిరాజు ఉషాభ్యుదయం లోనూ, విజయరామరాజు విష్ణుభక్తి సుధాకరంలోనూ, ఈ వంశాన్ని ఆశ్రయించిన కొటికలపూడి సోమశేఖరకవి నరసభూపాలరాజీయంలోనూ పేర్కొన్నాడు. అయితే ఈ ఘనవిజయాలన్నిటినీ నీలాద్రికవి ఒక కావ్యంగా వ్రాశాడట. దాని పేరు రణరంగవిజయం. తమ్మిరాజుతోపాటు తానుకూడా యుద్ధాలలో ప్రత్యక్షంగా పాల్గొన్న నీలాద్రికవి ఈ విజయాలను ఎంతో చక్కగా వర్ణించివుంటాడు. నిండుకొలువులో ఈ కావ్యాన్ని నీలాద్రికవి చదివి వినిపిస్తే తమ్మిరాజు సంతోషించి ఒక అడిదాన్ని బహూకరించాడట. అప్పటినుంచి గ్రంథవారణం వారికి అడిదంవారనే ఇంటిపేరు కలిగింది. ఈ సంగతి సూరకవి ఇలా చెప్పాడు :

కదనపార్థుఁ డందె కవి రాజునీలాద్రి - అల కళింగరాజు లడిద మొసఁగ
నిందుచేత నయ్యె నింటిపే రడిదము - రామరాయవినుత రామచంద్ర.[2]

కవిస్వయంగా పాల్గొన్న యుద్ధాలను వర్ణించే ఈ రణరంగవిజయం నేడు దొరక్కపోవడం దురదృష్టం. దొరికితే ఆంధ్రసాహిత్యంలో తొలి చారిత్రికగ్రంథంగా ఇది నిలబడిపోయేది పూసపాటి తమ్మిరాజుపైన చాలా భట్టు పద్యాలున్నాయి. బహుశా ఇవి అడిదం నీలాద్రికవి వ్రాసిన రణరంగవిజయంలోనివి కావచ్చు.

అతిశౌర్యుండగు పూసపాటి కులరాచాధీశుతమ్మయ్య కు
న్నతి గావించుచు నాశ్రయించి రిలవర్నాటీవరిచ్చేది కా
కితికోటిప్రభు లాత్మ భాంధవతనే మహా
చతురుండంచునొ షడ్విపాగ్నిశశభృచ్ఛాకాబ్దకాలంబునన్.

[ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6-234]

ఇతణ్ణి సేవించే రాజుల గురించి భట్టుపద్యం ఉండేది.

కొందరు రాజులప్పనము కొమ్మని యియ్యఁగ బంధువర్గమై
కొందరు గొల్వ బేరు లిడి కొందరు మ్రొక్కఁగ నూడిగంబులన్
ముందర కొందరుం బిరుదుమ్రోవఁగ రాజుల పూజలింగమై
యందున మించె రాచమనుజాధిపు తమ్మన రాజమాత్రుఁడే ?

[ఆంధ్రకవితరంగిణి, 6-234]

2. అడిదము సూరకవిజీవితం. రచన: అడిదము రామారావుగారు.
పీఠిక : నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు, పుట 7

ఈ తమ్మిరాజు ప్రతాపాన్ని వర్ణించే పద్యంకూడా వుంది.

మెండెంద రాజుల గుండెలో గాలాము విరసించు రాజుల వెన్నుతరటు
కలహించు రాజుల కదుపులోపల కత్తి గర్వించు రాజుల కాలయముడు
మార్కొన్న రాజుల మత్తేభసింహంబు మదవైరిరాజుల మగల మగడు
క్రోధించు రాజుల కొసమీసముల మింద విరసించు రాజుల నెత్తిపిడుగు
సకలసౌజన్యరాజన్యచక్రవర్తి - రాజు కటకేశ్వరస్వామి రాజ్య ధుర్య
భూసురారామతగువాటిపూసపాటి - రాచవిభు తిమ్మపుద్దండరాచమాన.
(ఆంధ్రకవితరంగిణి. 6-234)

ఈ రెండవ తమ్మిరాజు కుమారుని పేరు రాచిరాజు. ఇతడు క్రీ. శ. 1462 నుండి 1496 దాకా రాజ్యం చేసిన పురుషోత్తమగజపతికొలువులో వున్నాడు. కేతవరం అనే పట్టణానికి అధిపతి అయ్యాడు. రాజ్యాన్ని విస్తరించుకొనే, ప్రతాపాన్ని ప్రదర్శించో, ఆనాటి రాజకీయాలలో ప్రముఖపాత్ర వహించో పూసపాటి రాచిరాజు గజపతుల వియ్యంకుడయ్యాడు. ప్రతాపరుద్రగజపతికుమార్తెను తన కుమారుడు మూడవతమ్మిరాజుకు చేసుకొన్నాడు. ఇతడు కృష్ణదేవరాయలవారి తోడల్లుడు. పూసపాటి రాచిరాజును శ్రీకృష్ణవిజయంలో నాలుగవ తమ్మిరాజు ఇలా వర్ణించాడు :

నవభారతాఖ్యాన నవ్యకావ్యమునకు నాయకుండయ్యె నేనరవరుండుకటకేశ్వరునిచేత
గని కేతవరమాత్మ పురముగా నేలె నేభూవిభుండు

నిలిచె బాహుహంబున్నె నృపగండపెండేర మెవుడు దాకాలనే నృపతిమౌళి
అఖిలసద్గుణపతి యక్కమాంబాదేవిప్రాణేశు డయ్యె నే పార్థివుండు
ప్రథితగజపతిరాజవీరప్రతాప-రుద్రుతనయాధినాయకారూఢతమ్మి
రాజజనకత గాంచెనే రాజతిలక-మత డలరు తమ్మ విభురాచయప్రభుండు.
(శ్రీకృష్ణవిజయం, 1-121)

ఈ పద్యంలో చెప్పిన నవభారతం అనే కావ్యానికి రాచిరాజు నాయకుడయ్యాడనే విషయాన్ని తలొకరూ తలొకవిధంగా అర్థంచేసుకొంటున్నారు. ఈ కావ్యాన్ని ఇతడు రచించాడని కొందరు, లేదు-అంకితం పుచ్చుకొన్నాడని కొందరు అంటున్నారు. నరసభూపాలరాజీయంలో సోమశేఖరకవి ఇలా చెప్పాడట.[3]

3. ఆంధ్రకవితరంగిణి, 8-వ సంపుటము, పుట 49లో చాగంటి శేషయ్యగారు ఉదాహరించారు

వారిలోపల రాచభూవాసవుండు-గండపెండేరమును బూసె దండినూత్న
భారతంబన గృతిజేసి భాసురముగ-గేతవరపట్టబేశుడై కీర్తిమించె.

ఈ పద్యంవల్ల రాచిరాజు 'నవభారతం' రచించినట్టే విశదమవుతుంది. అయితే ఈ కావ్యం నష్టమైనది.

ఈ రాచిరాజే పూసపాటి వారి వృత్తాంతాన్ని తెలిపే వసిష్ఠగోత్రక్షత్రియులగురించి 56 చరణాల సీసమాలిక వ్రాశాడట. దీనిని విజయనగరం మహారాజావారి కాలేజిపత్రికలో 1933 వ సంవత్సరానికి పూర్వం ప్రకటించినట్లుంది.[4] దీనినే దువ్వూరి జగన్నాధశర్మగారు చిన్న పుస్తకంగా ప్రకటించారు. ఈ సీసమాలిక కాపీకోసం నేను ఎంతగానో ప్రయత్నించానుగాని చాలాకాలం దాకా దొరకలేదు. దొరికాక ఎన్నో అనుమానాలకు తావిచ్చింది. ఈ సీసమాలికలో నంధేల కృష్ణంరాజు ప్రసక్తి ఉంది కనుక ఇందులో ప్రక్షిప్తాలు చేరాయనో లేక సీసమాలికే కూటకరణమనో అనుమానించడానికి అస్కారంఉంది. ఆనందగజపతి మరణానంతరం జరిగిన విజయనగరం పెద్దదావాలో చాలా సాహిత్య వ్యళీకాలు జరిగాయి. నిప్పులేందే పొగరాదు కనుక రాచిరాజు ఒక సీసమాలికను చెప్పాడేమో. ఆ నిప్పులో ఎవరికి కావలసిన సమిధలు వాళ్ళు అహుతిచ్చారేమో. ఈ సీసమాలికను నిజంగా రాచిరాజే వ్రాస్తే వంశచరిత్రలను శతాబ్దాలతో గ్రంధస్థం చేసిన కవులలో ఇతడు ప్రధముడవుతాడు. ఈ సీసమాలిక కడపట ఇలా - వుందిట.

.... శరణాగత త్రాణబిరుదవార ....
లనుచు శ్రీరామచంద్రార్పణముగ బుతుగగ నాబ్ధిచంద్రశకంబునందు
సరససంగీతసాహిత్యచక్రవర్తి-రాజమార్తాండ శ్రీతమ్మరాజరాజు
రాచిరాజోచితంబు విభ్రాజితంబు-ధరణి వెలయుత నా చంద్రతారకంబు.[5]

దీనివలన రాచిరాజు సరససంగీతసాహిత్యచక్రవర్తి అని

4. చేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు ఈ సీసమాలికలో భాగాలను తమ 'విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మచరిత్రము'లో ఉదా హరించారు. ఆ పాదాలు పై పత్రికలోని వన్నారు.

5. నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు ఉదాహరించారు. భారతి, 26-వ సంపుటము, సంచిక 3, పుటలు 137-139

తెలుస్తున్నది. ఇతనికి అడిదము నరసింహమంత్రి సమకాలికుడు. ఈ మంత్రి నీలాద్రికవికి ఏమవుతాడో తెలియదు. బహుశా కుమారుడు కావచ్చు. ఇతనిగురించి అడిదం ఇలా వ్రాశారు :

మా నృసింహమంత్రి సేనానిగా ఢిల్లి-గజపతీంద్రు గెలిచి కటకమందు
అడిద మన్వయంబు నన్వర్థముగ చేసె- రామరాయవినుత రామచంద్ర.[6]

ఇతడు అడిదంవారి వంశంలోనివాడే కనుక 'కవిత్వవృత్తి' చేత జీవించాడని చెప్పవచ్చు. ఇతని గ్రంథాలపేర్లైనా తెలియవు. చాటువులు చెప్పాడేమో. రాజిరాజుపైన ఒక చాటువు లభిస్తున్నది.

మన్నెనులతాను బిరుదం-బెన్నగ గజరాజువిట వెన్నగ దామున్
మన్నిల మనుచు వచ్చిన-దన్నును నీగొడుగువాడు తమ్మయరాచా.[7]

ఇది నరసింహమంత్రి చెప్పాడో లేదోగాని మొత్తం మీద తొలి రాయలయుగంలో అడిదంకవులూ, పూసపాటిరాజులూ చాలా పేరుమోసినవాళ్ళని చెప్పవచ్చు.

---

6. అడిదము సూరకవి జీవితము-పీఠిక, పుట 8
7. ఆంధ్రకవితరంగిణి, సంపుటము 8, పుట 50

17

దూబగుంట నారాయణకవి

ప్రపంచ కథా వాఙ్మయాన్నే శ్రీమంతం చేసిన భారతీయ నీతికథల సంపుటం ఒకటి అత్యంత ప్రాచీన కాలంలోనే ప్రభవించింది. దాని పేరు పంచతంత్రం. చదువురాని రాజకుమారులకు ఆర్నెల్లలో రాజనీతిని బోధించడానికి విష్ణుశర్మ అనే మేధావి ఒక కథాక్రమంలో చెప్పిన రకరకాల కాకమ్మ కథలతో అయిదు ముఖ్యమైన తంత్రాల శీర్షిక లందులో ఉన్నాయి. అవి మిత్రభేధం, 1. మిత్రలాభం, 2. సంధి, 3. విగ్రహం, 4. లబ్ధనాశనం; 5. అసంప్రేక్ష్య కారిత్వం అనేవి. తంత్రం అనే మాటకు కపటోపాయం అనే అర్థమే నేడు ప్రసిద్ధమైనా, రాజ్యాదుల పరిపాలనా వ్యవస్థను ప్రాచీనకాలంలో తంత్రమనేవారు. స్వతంత్రం పరతంత్రం అనే మాటలలో ఈ అర్థం నేటికీ ఉంది. కాళిదాసు శాకుంతలంలో 'లోక తంత్రాధికారి' అని వాడాడు. రాజ్యాంగంలో అన్నిటికంటే ముఖ్యమైన నీతి అవయవానికి తంత్రమనేవారు.

తనకాలంనాటి ప్రచారంలో ఉన్న నీతి బోధక మైన పిట్టకథలను రసవత్తరంగా ఉండడానికి కొన్ని 'రంకు' కథలు తీసుకొనో, కల్పించో పంచతంత్రాన్ని విష్ణుశర్మ క్రీ.శ. మూడవ శతాబ్దంలో రచించాడు. అది అతిత్వరలో బహుళప్రచారాన్ని పొందింది. క్రీ.శ531-597 మధ్య పారశీక దేశాన్ని పాలించిన (ససాయిన్ రాజు) ఖుస్రో అనూషల్వాన్ కోరికపై బర్జో అనే రాజవైద్యుడు పహ్లవీభాషలోకి పంచతంత్రాన్ని అనువదించాడు. ఇది లోకానికి

దక్కలేదుగాని దీనిని ఆధారం చేసుకొని అరవ శతాబ్దంలో నే సిరియన్ భాషలోకి అనువదించిన గ్రంథం నేటికి సురక్షితంగా ఉంది. బర్జో చేసిన అనువాదాన్నే అనుసరిస్తూ క్రీ.శ.725 లో జనించిన అబ్దుల్లా ఇబిన్-అల్‌ముకఫ్ఫా) అనే కవి అరేబియన్ భాషలోకి పంచతంత్రాన్ని పరివర్తనం చేశాడు. అది కలీలా-వాదిమ్న' అనే పేరుతో సుప్రసిద్ధమయినది. మిత్రభేదం అనే మొదటి తంత్రం లో ఉన్న కరటకదమనులు పేర్లే అరేబియన్ అరేబియన్ గ్రంథమానాన్ని సగర్వంగా అలంకరిస్తున్నాయి. బహుమూద్ (షావాన్) అనే రచయిత ఒక అరేబియన్ ప్రతికి ఉపోద్ఘాతం వ్రాస్తూ భారతీయ పంచతంత్రాన్ని 'బీద్పా' అనే ఋషి

వ్రాసినట్లు తెలియజేశాడు. పాశ్చాత్యంలోకంలో పంచతంత్రం అంటే 'బీద్పానీతికథ'లనే పేర విశేషప్రచారాన్ని పొందాయి. ముకఫ్ఫా వ్రాసిన గ్రంథం అచిరకాలంలోనే పర్షియన్, తుర్కి, మంగోల్, మలె, ఇతియోపియో భాషలలోకి పరివర్తన పొందింది. క్రీ.శ.12 వ శతాబ్దంలో హిబ్రూభాషలలోనికి దానినుండి లాటిన్ భాషలోనికి 13వ శతాబ్దం మూడవ పాదంలో అనువాదం అయింది, భారతీయ భాషలన్నింటికి సంస్కృతం మూలభాష అయినట్లు యూరోపు భాషలకు ఏలిక అయిన లాటిన్ లోంచి వివిధ పాశ్చాత్య దేశాలవాళ్ళు తమ మాతృ భాష లలోనికి పంచతంత్రాన్ని అనువాదం చేసుకున్నారు.[1]

ప్రొఫెసర్ జోహన్నేన్ హర్‌టిల్ సవిస్తరమైన పరిశోధనలు చేసి జర్మన్ భాషలో ఒక గ్రంథాన్ని ప్రచురించాడు. అందులో ఏవి భాషలలలో ఎన్ని రకాలుగా పంచతంత్రం అనువాదం అయిందో చెప్పాడు. ఆయన లెక్క ప్రకారం50 కన్నా ఎక్కువ ప్రపంచభాషలలో 200 పై చిలుకు అనువాదాలు ఉన్నాయట. ఇతడు లెక్కించిన అనువాదాలగురించి ఫ్రాంక్లిన్ ఎడ్జర్‌టన్ వివరించాడు.[2]

క్రీ.శ. 13 వ శతాబ్దం నాటికే ప్రపంచభాషలలోకి పరివర్తనం పొందిన పంచతంత్రం మన తెలుగు భాషలలోనికి కూడా రమారమి ఆకాలంలోనే వచ్చింది. క్రీ.శ.1347 లో ఉన్న మడికి సింగన్న నాటికి ఒక పంచతంత్రం

1 ఎన్‌సైక్లోపిడియా బ్రిటానికా, సంపుటి 3, 548 పుట.
2. *The Panchatantra by Franklin Edgerton. George Allen and Unwin Ltd., 1965.*

తెలుగు లో ప్రసిద్ధమయినది. ఆ కావ్యం పూర్తిగా మనకు నేడు లభించదు. గాని అందులోనుంచి 189 పద్యాలు మడికిసింగన తన 'సకలనీతి సమ్మతం' అనే సంకలన గ్రంథంలో చేర్చుకోబట్టి మొదటి పంచతంత్రం యొక్క ఉనికి మనకు తెలుస్తున్నది.

నేడు మనభాషలో లభిస్తున్న మొట్టమొదటి సంపూర్ణ పంచతంత్రం రచించిన కవి దూబగుంట నారాయణ కవి. ఇతడు నెల్లూరు జిల్లాలో ఉదయగిరికి చేరువలో నున్న దూబగుంట అనే గ్రామానికి క్రీ.శ. 1470 ప్రాంతంలో కరణంగా ఉండేవాడు. నెల్లూరు జిల్లాలో మూడు దూబగుంటగ్రామాలున్నాయి.[3] ఒకటి మనం ఇప్పుడు చెప్పుకొన్నది. రెండోది నెల్లూరు దగ్గరే ఉంది. మూడోది ఆత్మకూరు ప్రాంతంలో ఉంది. నారాయణకవి ఉదయగిరికి చేరువలో నున్న దూబగుంట వాడని ఊహించడానికి కారణం- అతడు ఉదయగిరి దుర్గాన్ని పాలించిన బసవరాజు కు పంచతంత్రాన్ని అంకితం ఇచ్చాడు. అందుచేత కవి తన కృతి భర్త రాజధానికి చేరువలో ఉన్న దూబగుంట వాడని చెప్పవచ్చు.. ఇటీవలి సాహిత్య పరిశోధకులు కావలి ఉదయగిరి మార్గములో గల కనిగిరి గ్రామమునకు ఈశాన్యదిశగా తొమ్మిది మైళ్ళు దూరమున గల దూబగుంట గ్రామమే నారాయణ కవి నివాసమని భావిస్తున్నారు.[4]

ఈ బసవరాజు పూసపాటి వారి వంశంలో ని వాడు కటకం రాజధానిగా కొన్నాళ్ళు తెలుగుదేశాన్ని పాలించిన గజపతులకు ఇతడు సామంతుడు. బసవరాజు తండ్రిపేరు తమ్మారాయుడు. ఈయన శాసనాలు రెండు దొరుకుతున్నాయి.[5] క్రీ.శ.1460 లో ఉదయగిరి మీదిమన్యాన్యనను 'కటమరాజువల్లభయ్యగారి కుమారుడు తమ్మరాయనింగారు. కాశీ విశ్వేశురునికి, గోపాలకృష్ణునికి ఏడిఏడిగా చెరొక నగరు కట్టించి ప్రతిష్ఠ చేయించాడు. తండ్రి క్రీ.శ.1460 ప్రాంతాలవాడు కనుక కొడుకు కూడా అదే ప్రాంతాలవాడని

3. *Alphabetical list of villages in the Madras presidency (1924)* అనే పుస్తకం ప్రకారం నెల్లూరు జిల్లాలోని ఆత్మకూరు తాలూకాలో ఒకటి, కనిగిరి తాలూకాలో ఇంకొకటి కావలి తాలూకాలో వేరొకటి వెరశి మూడు దూబగుంట గ్రామాలు కనబడుతున్నాయి పునర్విభజన తర్వాత జిల్లాల సరిహద్దులు మార్చాక, కొత్తజిల్లాలు వచ్చాక ఈ మూడుగ్రామాలున్న తాలూకాల పేర్లు మారడం సహజం

4. సూర్యదేవర రవికుమార్ - 'వ్యాససుధ' పుట 70

5. నెల్లూరు శాసన సంపుటి, పుటలు 1373 - 1376

అనుకోవచ్చు. లేదా, చారిత్రికులు తరానికి పాతికేళ్ళు లెక్కిస్తారు కనుక 1485 ప్రాంతాలవాడని చెప్పవచ్చు.

ఈ రాజవంశంలో ఇంకొక బసవరాజుకూడా ఉన్నాడు. అతడు పంచతంత్రకృతిభర్తకు స్వయానా సవతి సోదరుడు. ఇతని కుమారుడు సింగరాజు శాసనమొకటి క్రీ.శ.1518 నాటికి లభిస్తున్నది. [6] అందులో ఈ వంశం వాళ్ళకు 'హొూసబిరుదరగండ', సహకారభాంధవ', 'మల్లనావల్లభ' రణరంగభైరవగండధనుంజయ' అనే బిరుదులు ఉన్నట్లు తెలుస్తున్నది. ఈ బిరుదులలో కొన్ని దూబగుంట నారాయణకవి పంచతంత్రంలో పేర్కొన్నాడు. 'ప్రసవాంబకసమనూపున కొసబిరుదరగండనికి మహెూర్వీశునకున్' (1-4) అనీ, 'రణరంగభైరవునకున్ ప్రణమితరాజన్యహృదయ పద్మార్కునకున్' (1-43) అనీ, 'సహకారబాంధవునకున్ సహజాలంకారదేహసౌందర్యకున్' (1-44) అనీ శాసనాలు లోని బిరుదులనే నారాయణకవి చెప్పాడు. శాసనాలలో చెప్పిన వంశక్రమాన్నే చెప్పాడు. అందుచేత కవికాల నిర్ణయం ఖచ్చితంగా చేయవచ్చు.

తన కాలంనాటికి ఒక పంచతంత్రం తెలుగులోకి అనువాదమై ప్రసిద్ధమై, సకలనీతి సమ్మతంవంటి సంకలనగ్రంథంలో చేరినా దూబగుంట నారాయణకవి ఎందుకో కొత్తగా దీనిని అనువదించాడు. బసవరాజు ప్రత్యేకంగా ఏరికోరి దీన్ని తెనిగించమన్నాడు. కవీ, అతని పోషకుడూ మొదటి పంచతంత్రాన్ని ఒకటే చూడలేదనుకోవాలి. చూస్తే మరేదో కారణాలవల్ల మళ్ళీ ఆంధ్రీకరణకు పూనుకొని ఉండాలి. నారాయణ కవి తన గ్రంథంలో కవిత్రయాన్ని తప్ప ఇంకెవరినీ నుతించలేదు. తన గురించికూడా అట్టే చెప్పుకోలేదు. బసవరాజు నిండు కొలువులో కూర్చొని తనను పిలిపించినట్టే ఇలా చెప్పాడు.

హరిహర భక్తు నార్యనుతు నంధ్రకవిత్వవిశారదు మహీ
శ్వర వరమాననీయ గులవర్ధను శాంతు బ్రబంధ వాచకా
భరణము నాగమాంబకును బ్రహ్మయమంత్రికి నాత్మసంభవున్
సరసుని దూబగుంట పురశాసను నారన నామధేయునికిన్.

(దూ. పంచతంత్రం 1-14)

6. దక్షిణభారత శాసనసంచయం, 4-వ సంపుటి, నెం. 789

ఈ పద్యం వల్ల కవి హరిహరభక్తుడని, ఆంధ్రకవిత్వ, విశారదుడని, రాపూజితుడని, ప్రబంధవాచకాభరణ మనీ తెలుస్తున్నది. తిక్కనగారు ప్రవచించిన ప్రచారం చేసిన హరి హరనాధతత్వం ఆంధ్రదేశంలో క్రీ.శ. 1480 ప్రాంతాలలో, అంటే తిక్కనగారు పోయిన రెండువందల ఏళ్ళ తరువాత కూడా, నెల్లూరుమండలంలో సంస్కారులను ఆకర్షిస్తూనే ఉంది. నారాయణకవి హరిహరభక్తుడని చెప్పుకొన్నా కావ్యంలో ఎక్కడా హరిహరనాధరూపాన్ని వర్ణించనే లేదు. గానీ రెండు మూడు చోట్ల హరిశంభుకీర్తనము (2-119) హరిహరస్మరణము (5-44) అని ఇద్దరు దేవుళ్ళను కలిపి చెప్పినా మొత్తంమీద హరిని హరునివిడివిడిగానే స్తుతించాడు. ఈ కవిని బసవరాజు పిలిపించి ఇలా అన్నాడు.

సురుచిరమైన నీకవితసూరి సభాంతర యోగ్యతామనీ
హరపరసార్థ గుంభనల నందము గావున నార నార్యస
స్థిరగతి గీర్తినన్నొర జేసి సమస్త జగత్ప్రసిద్ధమై
పరగుచు నుండ మాకొక ప్రబంధ మొనర్పు ప్రియంబెలర్పగన్.
తత్ప్రబంధం బెయ్యది యంటేని
పంచతంత్రం మనగ నంచితగీర్వాణ భాష మున్ను చెప్పబడినయట్టి
కావ్య మంధ్రభాష గర్ణాంచితంబుగా-గూర్పవలయు నీదు నేర్పు మెరయ.
[దూ. పంచతంత్రం,1-17-18-19]

నారాయణకవి యొక్క నేర్పు అంతంతమాత్రమే అని చెప్పాలి. ఇతడు కవిత్రయాన్ని మాత్రమే స్మరించడం చేత శక్తిమంతు డనిపిస్తాడని శివశంకరస్వామి గారు భావిస్తున్నారు[7] గాని టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావు గారు చెప్పినట్లు నారాయణకవి సామాన్యుడే. "భావసంపుటి యందును, భావనావిస్తృతియందును నెక్కువగా ప్రతిభాగాంభీర్యములు కాన్పింపవు. అయినను కవనధోరిణి ఎచ్చటైనచో రసవిహీత నొందదు. నారాయణకవి గొప్ప పండితుడని చెప్పుట కవకాశములేదు. మహాకవీశ్వరుడని చెప్పుటకు వీలు లేదు. సామాన్య కవియనియే భావింపదగినది.[8] అని టేకుమళ్ళ వారు చెప్పిన మాటలు

7. తెలుగు భాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వసం, 3-వ సంపుటి, పుట 911.
8. విజయనగరసామ్రాజ్యమండలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము, పుట 119

అక్షరాల నిజమే. నారయణకవి రచన అంతా ప్రౌఢంగానే లేదని వైచరాజు వెంకటనాథుడు అనే మరొకతడు మళ్ళీ పంచతంత్రం తెనిగించి ఉంటాడని టేకుమళ్ళ వారు ఊహించడం కూడా సముచితమే.

తెలుగులో కొన్ని పంచతంత్రకావ్యాలు

వరుస నెం	కాలం క్రీ.శ.	పేరు	వివరణ
1.	1256	మంచెన	ఇతడు తన కేయూర బాహు చరిత్రలో పంచతంత్రంలోని కథలు ఉపయోగించుకొన్నాడు.
2	1347 కు ముందు	పేరు తెలియని తొలి అనువాదకుడు	ఇతని కావ్యంలో 189 పద్యాలు సింగన తన సకలనీతి సమ్మతం అనే సంకలనంలో ఉదహరించారు.
3.	1480 ప్రాంతం	దూబగుంట నారాయణకవి	లభిస్తున్న అనువాదాలలో మొదటి సంపూర్ణగ్రంథం.
4.	1497 ప్రాంతం	కూచిరాజు ఎర్రన	సకలనీతి కథానిధానంలో కథలు చేర్చారు.
5.	1500-1570	వైచరాజు వెంకటనాథుడు	చాలాప్రౌఢంగా వ్రాసిన పద్య కావ్యం.
6.	1510-1530	తిప్పయ్యగారి భానుకవి	కృష్ణదేవరాయల కాలంవాడు. సంపూర్ణంగా ఆంధ్రీకరించాడు. మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంవారు ప్రకటించారు.
7.	18,19 వ శతాబ్దులు	రావిపాటి గురుమూర్తి శాస్త్రి	విద్యార్థులకోసం వచనకావ్యంగా అనువదించిన ప్రథముడు
8.	19-వ శతాబ్ది	పరవస్తు చిన్నయసూరి	మిత్రలాభ మిత్రభేదాలను 'నీతిచంద్రిక' అనే పేర వ్రాశారు. హితోపదేశాన్ని అనుసరించారు.
9.	19-వ శతాబ్ది	శిష్ట్లు కృష్ణమూర్తిశాస్త్రి	పంచతంత్రం వీరు కూడా పద్య కావ్యంగా ఆంధ్రీకరించారని తెలుస్తున్నది.
10.	19-వ శతాబ్ది	కందుకూరి వీరేశలింగంగారు	చిన్నయసూరి విడిచిన భాగాలు ఆంధ్రీకరించారు.
11.	19-వ శతాబ్ది	కొక్కొండ వెంకటరత్నం	కందుకూరివారికి పోటీగా చిన్నయసూరి వదలిన భాగాలు తెనిగించారట.
12.	19-వ శతాబ్ది	ఉల్లంగి రామ చంద్రరావు నెల్లూరు	పద్యకావ్యంగా అనువదించారు.
13.	20-వ శతాబ్ది	విశ్వాత్ముల నరసింహమూర్తి	బొమ్మలకథగా బాలురకోసం చిత్రించారు. మిత్రభేదం, మిత్రలాభాలకు సందూరి రామమోహనరావుగారు సాహిత్యం వ్రాశారు.
14.	20వ శతాబ్ది	బాపు	నరసింహమూర్తిగారు విడిచిన అసంప్రేక్ష్యకారిత్వం చిత్రించారు. సందూరివారు సాహిత్యం వ్రాశారు.
15.	20-వ శతాబ్ది	విద్యావిశ్వం	నాలుగువేలపంక్తులు ద్విపద కావ్యంగా బాలురకోసం రచన చందమామ పత్రికలో ప్రచురితమైనది.

రామాయణం లాగే పంచతంత్రం కూడా తెలుగు భాషలోకి చాలా సార్లు రచితమైంది. ఆదినుంచి నేటిదాకా ఎన్నిసార్లు ఎలా అనువాదం అయిందో ఈ పట్టికచూస్తే తెలుస్తుంది. పంచతంత్రాన్ని కమ్మని మాటలోనే కాక బొమ్మలరూపంలో కూడా చెప్పుకొనడం కేవలం ఆధునిక ప్రక్రియే కాదు. అత్యంత ప్రాచీనకాలంలో కూడా పంచతంత్ర కథలను భారతీయశిల్పులు గండరించారు. మహాబలిపురంలో 'అర్జుని తపస్సు' అనే సుప్రసిద్ధ శిల్పం ఉంది. సంధి విగ్రహతంత్రం లోని 'తగువుతీర్చిన పిల్లికథ' ను ఇక్కడ శిల్పులు గండరించారని ఎ.ఎస్.పి. అయ్యర్‌గారు గుర్తించారు.[9] ఈ శిల్పం క్రీ.శ. 7 వ శతాబ్దిలోనిది. కర్ర కరచిన తాబేలు ను కొంగలు ఎగురవేసుకొని వెళ్ళే కథను (మిత్రభేదం) తంజావూరుకు ఆరుమైళ్లదూరంలో ఉన్న 'కండియూర్' దేవాలయంలో గండరించారని వారే చెప్పారు. ఇదే కథను ముక్తేశ్వరం శిల్పులు కూడా చెక్కారు. కాంబోడియాలోని అంగోర్ వాట్ శిల్పాలలో పంచ తంత్రం కథలున్నాయట. కొటాన్‌లోని ప్రాచీన గుహాలోనూ, చివరకు చీనా దేశపు నడిబొడ్డున ఉన్న ఒక గుహలోనూపంచతంత్రం కథలను శిల్పులు చెక్కుకున్నారు.

శిల్పం కళ్ళముందు కన్పడుతున్నా మాట్లాడుతు ఏదో చెప్పగలగాలి. కావ్యం ఏదో చెప్తున్నా కళ్ళముందు కనబడేటట్లు చిత్రించాలి. అప్పుడే కళ రాణిస్తుంది. నారాయణకవి మూలవిధేయత ఎక్కువగా పాటించడం వల్ల ముక్తసరిగా చెప్పినట్టు కనబడుతుంది. వెంకటనాధుడుఅష్టాదశ వర్ణనలూ పెట్టి దీన్ని మహాప్రబంధం చేద్దా మనుకోవడం వల్ల ప్రౌఢత్వం చిక్కనైంది. భానుకవి రచన మధ్యరకంగా ఉంది. నారాయణకవి చక్కగానే అనువదించినా సింగన ఉదాహరించిన ప్రథమకవి తెనిగింపే ఇంపుగా ఉందేమో అనిపిస్తుంది. రెండు అనువాదాలు తారతమ్యంచూడండి.

మిత్రభేధంలో దమనకుడు తన ప్రభువైన పింగళ కునితో భృత్యులను రాజు యోగ్యతలను బట్టి ఎలా వాళ్ళ వాళ్ళ స్థానాలలో నిలపాలో చెప్పేఘట్టంలోని పద్యాలు ఇవి:

---

9. *Panchatantra Hitopadesa Stories by A.S.P Ayyar Introduction, P.5.*

నరపతి భృత్యుల్ల దొరవుల-నారసి తగిన నెలవులందు నునుపక యున్నన్
జరణంబున చూడామణి-శిరమున నందియము బెట్టు
చెలువముగాదే!
కుందనము కూర్చ నర్హమై యందపడిన
పృథులరత్నంబు వెండిలో బెట్టనేని-
రత్నమున కేమి కొరయగు రాజు బంటు
దగిన పని బెట్టకుండిన తగవుకాదె? [దూబగుంట ,1-132,133]

ఇవే పద్యాలను ప్రథమకవి ఎలాగ అనువదించాడో చూడండి.

అధికుడైన వాని నతినిచతురమైన-యట్టిపదవి దెచ్చి పెట్టుటెల్ల
వర్ణనీయమైన నరశిరోరత్నంబు-కాలగట్టినట్లు కాదె తలప
తగిన పదంబునం దిడెడు దక్షత రాజును కుందుగాక యీ
జగమున - నీతిమంతుడన జాలిన సేవకు డుండకుండునే
తగరముమీద దెచ్చి నిరతంబగు రత్నము గీలుకొల్పగా
పగచునే రత్నము మట్టిపనివానిది దోషముగాక యూరయన్?
[సకలనీతి సమ్మతం,210-211]

అనవసరమైన విషయాలలో మనం జోక్యం కలిగించుకోవడం ఎందుకు, నీల పీకి దూలంలో చిక్కి చచ్చిన కోతి కర్మ మన కెందుకు అని కరటకుడు చెప్పినపుడు ఆ నక్కతో దమనకుడు మూలంలో ఇలా చెప్తాడు.

సుహృదా ముపకారకారణాత్ ద్విషతా మప్యపకారకారణాత్
నృపసంశ్రయ ఇష్యతే బుధైర్జఠరం కో నబిభర్తి కేవలం [పంచతంత్రం,1-22]

దీనిని ప్రథమకవి ఇలాగ కందంలో అందంగా అనువదించాడు.

కదుహితులకు నహితులకును వడి మేలును గీదు జేయవలసినవారల్
పుడమి పులగొలువవలయును గదుపెవ్వరు భోచుకొనరు కరటక చెపుమా
[సకలనీతి సమ్మతం,460]

దీనిని నారాయణకవి కూడా కందంలోనే అనువదించాడు.

మిత్రుల కుపకారంబును-శత్రుల కపకారమును నిజంబుగా ,జేయన్
క్షత్రియులగొలుచుటయుదర-మాత్రముకొరకైన సేవ మహిదొరయగునే?
[దూబగుంట,1-95]

ఇదే పద్యాన్ని వెంకటనాధుడు కూడా కందంలోనే తెనిగించాడు.

తనవారి బ్రోచుటకు నొంటరివాని వధించి వైచుటకు గా నృపులం
బనిపడి గొలుచుట కెవ్వని కెద్దడి పుష్టి నన్నవస్త్రంబులకున్?

[వెంకటనాథకవి,1-132]

ఈ పద్యాన్నే భానుకవి చంపకమాలగా అనువదించాడు.

పరుల మదంబు ద్రెంచ దన బాంధవకోట్లను మన్పి దిక్కులన్
గురుతరకీర్తి నించ దన కోరిక లెల్ల ఫలించ రాజశే
ఖరులను సజ్జనాళి కలకాలము గొల్చుటకాక పొట్టకై
తిరముగ గొల్వనేల కులదీపక విశ్వయలక్ష్మీధీమణీ!

[భానుకవి పంచతంత్రం,1-77]

మూలంలోని 'జఠరం కో నభిభర్తి కేవలం' అన్న మాటలను ప్రథమకవి 'కడు పెవ్వడు బ్రోచుకొనడు' అని జాతీయతతో తెనిగించాడు. దూబగుంట కవి ప్రాసకోసం 'ఉదరమాత్రముకొరకైనసేవ' అని వ్రాయవలసి వచ్చింది. వెంకటనాథుడు తిండితో ఆగక అన్నవస్త్రాలు రెండూ చెప్పి 'ఎద్దడి' అనే దేశ్యం బాగా వాడాడు. భానుకవి 'పొట్టకై' అనే నుడికారం వాడాడు. సాధారణమైన ఈ చిన్న శ్లోకాన్ని నలుగురూ నాలుగువిధాలుగా అనువదించిన తీరు చూస్తే వాళ్ళవాళ్ళ మనస్తత్వాలు తెలుస్తాయి.

ఈనలుగురు కవులూ అనుసరించిన మూలప్రతి రమారమి ఒకటే అని చెప్పవచ్చు. దూబగుంట కవీ, వెంకటనాథుడు దంతిలుని కథ, కౌలికునికథ మొదలైనవి విడిచిపెట్టాడు. ఈసందర్భంలో టేకుమళ్ళ అచ్యుతరావుగారు ఇలా వ్రాశారు. "బహుశః రెండింటిలో రాజస్త్రీల అనులోమవ్యభిచార కవిషయకమగు వృత్తాంత ముండుటచే బరిత్యజింపబడియె కాబోలు, అటులే, నీలితొట్టిలోపడిన నక్కకథయు దీనిని విడుచుటకు గారణము మృగ్యము. దండనాథునకు వానికొడుకునకు సమానబంధకి యగు గొల్లదాని కథ విసర్జితమై ఆ స్థానమందు జారత్వకళంకరహితమైప వేరొక కథ కాన్పించుచున్నది.[10] అచ్యుతరావుగారు ఏ ప్రతులు చూశారో గానీ ఈ తండ్రికొడుకుల్నిఇద్దరితో భోగిస్తూ మగడితో అతికే అబద్ధంఆడిన గొల్లదాని కథ నారాయణకవి గ్రంథంలోనూ, వెంకటనాథుని కావ్యంలోనూ కూడా ఉంది.

10. విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయము, ప్రథమ భాగం, పుట 116.

మిగతా కథలలో ఎక్కడా తీరుబాటు చేసుకొని ఆడదానిని వర్ణించని దూబగుంటనారాయణకవి ఈ కథచెప్పేటప్పుడు ఎత్తుకోంటూనే గొల్లభామను ఇలా వర్ణించాడు:

కరికుంభయుగ మతికాఠిన్య మగుకాని యాకాంత చనుదోయికింతవెలితి
దళితారవిందంబు తెలివి మేలగుగాని యీ యింతిమోముతో నీడుగాదు
మెరపి నిల్చిన కారుమెరుగు మేలగుగాని యీకొమ్మతనుకాంతికింత కొరత
మించి కెంజిగురాకు మెరుముచుండునుగాని యీలేమపదముల కీడుగాదు
అనుచు కొనియాడు తలుపులు కగ్గలించి-కమ్మనిల్తునిమ్మదుసాయకమ్మనంగ
జారుశృంగారమోహనాకారయగుచు-బ్రిబతికెక్కిన గోపాలబాలయొర్తు
[దూబగుంటకవి,1-455]

కొత్తదనం ఏమాత్రం లేని వర్ణనతో ఇలా గొల్లభామను ప్రవేశపెట్టి వెనువెంటనే తరువాతిపద్యంలో కాంతుగనుబ్రామి తా భోగకాంక్ష దండపాలకుడు దత్పుతుడు నుపతులుగాగ నెన్నడునే వారు దమలోన నెరుగకుండ నొనరరతికేళి సలుపంగ నొక్కనాడు(దూబగుంట,1-456] అని పేలవంగా కథలోనికి వెళ్ళాడు. (నారాయణకవి13 గద్యపద్యాలలో చెప్పాడు.) మొదట గొల్లెత ఇల్లూ వాకిలీ ఇలా వర్ణించాడు.

గొరియలమంద యాబసులగుంపు కృషిక్రియ దుక్కిటెడ్ల దా
ద్దిరికిటి పెళ్ళు కంప ఖలియించిన లోగిలి ముల్లు పెండెముల్
తరువుల గాడి కోడి యలదామెను గాదెల గొల్పు గల్గి యే
కొరతయు లేక యుండు నొక గొల్లత యొందొక పట్టణంబునన్.
[వెంకటనాథకవి,1-586]

తరువాత ఆ గొల్లత కట్టూ బొట్టూ వర్ణించాడు.

వన్నెల బెట్టు గట్టుజలువల్పలువ ల్వెదజల్లు చన్నులన్
గన్నుల కల్కి పూయు సరిగందము సిరిగందము మందమరుత్కి శేరముల్
జున్నులు రేవ మెచ్చు ముదుచు న్గదు జొక్కపు గ్రొవ్విరుల్ వరుల్
వన్ను శిరోధివీధి గనువట్టు సయారె యొయ్యార మేర్పడన్
[వెంకటనాథకవి,1-587]

గొల్లెత జయారం చెప్పాక అది వ్యభిచరించటానికి గల కారణం వ్యంగ్యగుంభనంగా చెప్తున్నాడు.

పాయని మందనుండి యదపాదదపా దెనుదెంచు బోయినన్
బోయిన జీరజిక్కదట పుణ్యము లేదని మానవంబునం
దోయ కపోల వరస్థలము ద్రొక్కియు జూచిన యేని నాలుగే
గాయలు గాయ నచ్చెలు నగర్భమునం తెలువంటిపాపమో!

[వెంటనాథకవి,1-588]

ఈ పద్యంలో అడపాదడపా, చీరచిక్కుట మొదలైన జాతీయాలు చక్కగా వాడాడు మగడు మందలో ఉంటాడు. దాని కడుపున నాలుగు కాయలు కాచలేదు. అందుచేత చీకటి తప్పులు చేయటానికి అస్కారం ఎక్కువ. ఆసంగతి వెంకటనాథుడు ఇలా చెప్పాడు.

కవిపెంచవ గొడ్రాలది-గనవాదలు వారలు న్వాదలు నదలు కటి నెన్నడున్
జనుదోయి మెరుగుజిగిబిగి -యనయంబున్ ద్రిచ్చి వేసిన ట్లొప్పెసగున్.

[వెంకటనాథకవి,1-589]

అంతమాత్రం చేత ఆమె ఇంటిపనులు మానేస్తుందని ఎప్పుడు వ్యభిచరిస్తూనే ఉంటుందని కవి చెప్పటం లేదు. రెండు పద్యాలలో ఆ గొల్లది చల్ల చేయడాన్ని చక్కగా వర్ణించాడు.

వేవిన విద్రమేలుకొని వేరొక బానకు పేర్పుతోద బై
మీవద బుచ్చి కవ్వమిడి మిట్టచనుంగ రాయుడింప మే
దీప నటింప నెన్నడుము దీలుపడం గటిగుల్క గాచముల్
బోనల బాద జల్ల దరుచున్ వడి దర్శితిరజ్జు పాటియై
వెదవెద వేడివెన్నారయ వేనలి మస్తకసీమ దక్రిపుం
గదవ యొకింత పయ్యెదకు గాలి దోచును రోజమాజ్యంపు
విడుతపికాంగనోక్తి పలపించు కెరుం గమరంగ పిటన
వ్రదతుక చల్లవిల్పు గనుపందపజారుల కాచరింపుచున్

[వెంకటనాథకవి,1-520,591]

జారులకన్నుల పండువ చేయబట్టె దండనాథునితో అతని కొడుకులతో ఆమెకు సంపర్కం ఏర్పడింది. ఒకనాడు కొడుకుతో క్రీడిస్తున్నప్పుడు తండ్రి వచ్చాడు. అప్పుడు చిన్న వాడిని గాదెలో దాచింది. దండపాలునితో సయ్యాటలాడుతుంటే మగడు వచ్చాడు. ఆ గొల్లవానిని వెంకటనాతుడు ఎంత సహజంగా వర్ణించాడో చూడండి.

అట్టలెత్తిన ప్రాతమెట్టులు కదుకుంటుబడి చారికలతో డి వరువకాళ్ళు
నడిప్రాత ముతక గోణము మించు కిలకించములు గత్తియలిమిడి మూలికలును
కొడిది పూసల నంటుకొలిపిన మొలత్రాడు తలదుద్దు చీరణంబులుపొదియును
నొటిసెల పొలకావడి నుచ్చు వ్రాతలగుది మూపుపై వ్రేలు గోర్పరంబు
తూతకొమ్ము చంకదోపిన యెదమెట్టి-తొర్లుగొ విధూళిధూసరితము
లైన కురులు నమర నాకస్మికంబుగా ముందుండి ఇంటి మగడు వచ్చె.

[వెంకటనాథకవి,1-598]

ఇటువంటి స్వాభావికవర్ణనలు పాత్రపరిశీలనలు స్వభావనిరూపణలు వెంకటనాథుని పంచతంత్రంలోనేగానీ దూబగుంటకవి గ్రంథంలోగానీ, ఖానుకవి రచనలోగాని కనబడవు. రాజనీతిని బోధించే పంచతంత్రంలో శృంగార ఘట్టాలు పెంపు, అష్టాదశకవర్ణనలు సొంపూ ఎందుకంటే అది వేరే ప్రశ్న. సామెతలు పలుకుబళ్ళు జాతీయాలూ కల్పనలు నుడికారపు రుచులు వెంకటనాథుని గ్రంథంలో పుటకుపుట్టెడు దూబగుంటకవి అడపాదడపా అక్కడక్కడ రసపుష్టి ఉన్న కథ నడపటంలో కుంటుతాడు. నీతులు మాత్రం చక్కగా పద్యరూపంలో పెడతాడు. నారాయణకవి పద్యాలను కొన్నింటిని చిపర మార్పు చేసి ఖానుకవి తన పంచతంత్రంలో వాడుకొన్నాడు. వాటి వివరాలు ఇవి.

	దూబగుంట	ఖానుకవి
1.	2-108	2-70
2.	2-109	2-71
3.	2-1 10	2-72
4.	3-30	3-1 8

ఇప్పుడు ఖానుకవి స్వీకరించి తన గ్రంథంలో వాడిన నారాయణకవి పద్యాలను చూద్దాం.

పరదేశమే నిజదేశము పరులే బాంధవులు ద్రివ్యపరిపాలుఃకున్
ధరణి నసాధ్యం బెయ్యది పరమార్థము ధనము చూవె ప్రజలకు నెల్లన్

[2-108]

కులపతి రోయును జుట్టం-బులు వాయుదు రోములు కష్టపుం బలుకుల ని
మ్ముల వాద దొడగుచుందురు కలియుగమున ద్రవ్యహీను కలకాలంబున్
[2-109]

మృతి నొందిన జనునైనను -హితులెల్లను డాయుదురు మహిస్థలిలోన్
మతి దలప బేద జేరరు -బ్రతిమాలిన నైన సఖులు బంధులు నెపుడున్
[2-110]

అతిబలవంతుడైన వినయంబున వారలతోడి మైత్రి సం
తతమును నిశ్చలంబగు జనంబునజేసి నిజప్రదేశసం
గతుడయి పోల్పు దప్పు నది గాదని యొండొక దేశ మేగినన్
ధృతి మెయి బోరిన వ్యసనము ధీయుత నొచ్చునతండు నేరమిన్. (3-30)

ఈ నారాయణకవిరచనలో ఈనాటి బాలవ్యాకరణానికి విరుద్ధమైన ప్రయోగాలు కనబడతాయి. 'క్రియాఫలంబు కర్తగామి యగుచో గొనుధాతు వసుప్రయుక్తంబగు' (క్రియ,52) అని చిన్నయసూరి సూత్రీకరిచాడు. కొన్ని చోట్ల 'కొను' కు 'క' వస్తుంది. దీనికి గతి కల్పించలేదు. నారాయణ కవి పొడుచుక (1-96) మోచుకపోవు (1-112) కట్టించుక (1-191) ఇలాగ పదకొండుచోట్ల ప్రయోగించాడు. మహాకవిగా కీర్తిపొందిన పిల్లలమర్రి పిన వీరభద్రుడుకూడా కనీసం అరడజనుసార్లు ఈ ప్రయోగాన్ని జైమినీభారతంలో వ్రాశాడు. చుట్టుక (3-103) కట్టుక (3-109) పట్టుక(4-123) తోలుక (7-42) అలందుక(7-116) ఎత్తుక (8-24) అనే ప్రయోగాలు పినవీరభద్రుని కనబడుతాయి. భానుకవికూడా ఇలాగే "కొను'కు 'క' వాడాడు. ఇది పదిహేనో శతాబ్దంలో గ్రంథస్థమై న వ్యావహారిక రూపం ఇది భాషాపరిశోధనకు చాలా ఉపయోగకరం. తన కాలం నాటిప్రయోగాలు వాడినందుకు నారాయణకవికి ధన్యవాదాలు చెప్పాలి.

ప్రపంచసాహిత్యాన్నే శ్రీమంతంచేసిన పంచతంత్రాన్ని తర్జుమా చేసి యథాశక్తిమనసాహిత్యాన్ని పెంపొందించిన అనువాదకులలో సంపూర్ణగ్రంథం దొరికినమొదటి వాడుగా నారాయణకవి తెలుగువాళ్ళకు చిరస్మరణీయుడు.

18

అన్నమయ్య

చందమామ రావే! జాబిల్లి రావే ! అని పాడుతూ ప్రతి తెలుగుతల్లి తన బిడ్డకు గోరుముద్దలు తినిపిస్తుంది. "జో అచ్యుతానంద! జోజోముకుందా !" అని ఉయ్యాల ఊపుతూ జోకొడుతుంది. ఆంధ్రదేశంలో ఆబాలగోపాలానికి తెలిసిన ఈ పాటలు వ్రాసిన కవి ఎవరు? జాతి సంస్కృతిలో ఒక భాగంగా కలిసి పోయిన కమ్మని కవితను ప్రసాదించిన చాలామంది బయకారుల పేర్లు కాలసముద్రపు హెూరులో వినబడవుగానీ పసివాళ్ళను సహితం పరవశింపజేసే పై పాటలు వ్రాసిన మహా నీయుని పేరు మనకు తెలియవస్తూంది. అతడు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు.

పొత్తపినాటిలో, అంటే కడపజిల్లా రాజంపేట సిద్దవటం మండలాల భూభాగంలో తాళ్ళపాక అనే గ్రామం ఉంది. ఆ ఊరిలో అన్నమయ్య జన్మించాడు. ఈయన సంతతి వాళ్ళంతా చదువుల సరస్వతులేగాని ఇతని పూర్వీకులకు ఓపట్టాన చదువు అబ్బలేదు. పంతులు దగ్గర పాఠం కన్నా పాము పుట్టలో చెయ్యి పెట్టడమే నయమని అన్నమయ్య తాతగారు నారాయణసూరి చిన్నప్పుడు భావించి పారిపోయాడు. ఉన్న ఊళ్ళో చదువు రాలేదని ఊటుకూరులో చదువపెట్టారు. అయితే ఆ బిడ్డకు ఎంత చెప్పిన ఒక్క అక్షరం వచ్చిన పాపాన పోలేదు. మారుమాటలు చెప్పి నూరిపోసినా, చెవులు నులిపెట్టినా కోదండం వేలాడదీసిన, గుంజిళ్ళు తీయించినా, ఎంత

భాద పెట్టినా ఏడుపు తప్పించి ఇంకేమీ వచ్చేది కాదు. ఊటుకూరు చింతలమ్మ గుడిలో ఒక పాము పుట్ట వుందని తెలుసుకొని నారాయణ సూరి అక్కడ చావడానికి తెగించాడు. అప్పుడు చింతలమ్మే వచ్చి నచ్చచెప్పిందా అన్నట్టు ఏ యిల్లాలో వచ్చి ఊరడించింది. "చదువు రాకేమిచేస్తుంది"? మీ తాళ్ళపాకలో కేశవస్వామి దేవాలయం ఉందిగా? పోయి ఆ స్వామిని సేవించి చదువు ప్రసాదించమను, ఇస్తాడు" అని ఆమె చెప్పింది. నారాయణసూరి అలాగే చేశాడు. "అయ్యా నువ్వు సరస్వతికి మామగారివి నాకు విద్య దయ చెయ్యి" అని అడిగాడు. తరువాత ఎవరూ నమ్మలేనంతగా అతడు విద్యాధికుడయ్యాడు. చావచంపి చెవులు మూసినా ఓనమాలు రాని కుర్రవాడు చూస్తుండగా పదం క్రమం ఏమీతప్పకుండా ఘన, జట మొదలైన వేదపాఠాలు నేర్చు కున్నాడు. క్రమంగా నారాయణసూరి అన్ని విద్యలలోనూ అందెవేసి సర్వజ్ఞడనిపించుకున్నాడు. ఇతని మనుమడే అన్నమయ్యతాతగారంత సర్వజ్ఞడయ్యాడు. అచ్చంగా తాతగారిపోలికలే వచ్చాయి.

పాముపుట్టలో చేయి పెట్టడానికి తాతగారు పారిపోయినట్టు తిరుపతి కొండలమీద తిరిపెమెత్తుకున్నా ఫరవాలేదని మనుమడు చిన్నప్పుడే ఇంట్లోంచి పారిపోయాడు. అడ్డాలలో బిడ్డగా ఉన్నప్పటినుంచీ అతనికి పాటలంటే ఇష్టం. ఉగ్గుపోస్తున్నా, ఉయ్యాల ఊపుతున్నా పాలుపట్టినా లాల పోసినా పాటలు పాడవలసిందే. అతని తల్లి లక్కమ్మగారి గొంతుకలో ఏం మాధుర్యం ఉందోగానీ, పసిబిడ్డ మంత్రముగ్ధుడై వినేవాడు. ఆమె పుట్టిల్లు మాడుపూరు.[1] ఆ ఊళ్ళో ఉన్న మాధవస్వామితో ఆమె ఆడుతూ, పాడుతూ మాట్లాడేదని లోకులు చెప్పుకునేవారు. ఆమెకు తిరుపతి వెంకన్న అంటే అమిత భక్తి, అన్నమయ్య ఆ దేవుని ప్రసాదమే అని ఆమె నమ్మకం. ఈ బిడ్డకోసం ఆమెఆనోములు నోచింది. తిరుపతి కొండ ఎక్కి గరుడ స్తంభానికి దండం పెట్టింది. సంతానం వేడుకొంది. ఆనాటి రాత్రి ఆమెకు కలలో స్వామివారి బిరుదు గజ్జల ముప్పిడికి ఠారం సాక్షాత్కరించింది. ఆ తరువాత అన్నమయ్య పుట్టాడు. అందుకే ఈ బిడ్డ నిచ్చిన తిరుపతి వెంకన్న అంటే అంత భక్తి ఆ కొండల కోనేటి రాయడి మీద ఆమె పారవశత్వంతో పాటలు పాడుతూ ఉండేది.

1. ఇది కడపజిల్లా సిద్ధవటం తాలూకాలో ఉంది.

అవి పసిబిడ్డ చెవులు రిక్కబొడుచుకొని వినేవాడు.

ఉగ్గుపాలతో తల్లి నేర్పిన విమలగాంధర్వ అన్న మయ్య వంటపట్టింది. చిన్నప్పటినుంచి స్వంతంగా పాటలుకట్టి పాడుకొనే వాడు. అతడు ఆడిన మాటెల్లా అమృత కావ్యమై పాడినపాటెల్లా పరమగానమైంది. వెంకటపతి మీద ఎంత ఎంత సంకీర్తనలు ఆ కుర్రివాడు పాడసాగాడు, వేదం చెప్పుకునే బ్రాహ్మణ కుటుంబంలో కూనిరాగాలు తీస్తూ పాటలు పాడడం అందులోనూ తెలుగుపాటలు స్వయంగా కట్టి పాడడం ఎబ్బెట్టుగా ఉంది? కాబోలు. బంధువులు ఈసడించేవారు. అన్నమయ్యకు అందరూ పనులు చెప్పేవారే. ఎవరే పని చెప్పినా చేసుకుంటూపోయేవాడు. ఇంత అణుకువగా ఉన్నా వదినెగా రతన్ని రాచిరంపాన పెట్టేది. పశువులకు గడ్డి కోసుకురమ్మని పంపేది.

ఒకనాడు అన్నమయ్య గడ్డికోస్తున్నాడు. కిందనున్న గడ్డి కోస్తున్నప్పుడు, పై నున్న ఏ గాంధారం గొంతుకలో ధ్వనించిందోకొడవలితో గడ్డికి బదులుగా వేలుకోసుకున్నాడు. నెత్తురు కారింది. బాధతో అన్నమయ్య 'శ్రీహరీ' అని కేక వేశాడు. నెత్తురుచూసుకున్నాడు. తన రక్తంలో లీనమైన కర్తవ్య మేదో అతనికి జ్ఞాపకం వచ్చినట్టుంది. ఆ కొడవలి అక్కడే పారేసి కట్టుబట్టలతో కదలిపోయాడు. తొడుక్కున్న చెప్పులు కిర్రికిర్రిమని తాళంవేస్తూ ఉంటే పాటపాడుకుంటూ తిరుపతి దారి పట్టాడు.

వీణలు మీటుతూ, మద్దెలలు వాయిస్తూ, చిందులు తొక్కుతూ విలసిల్లే శ్రీరాగ వెల్లువలా గా భక్తులు తిరుపతికి సాగారు. వాళ్ళతో అన్నమయ్య కలిసి గొంతుకలిపాడు. ఊరూరా ఆయాదేవతలను సేవిస్తూ తిరుపతిగ్రామానికి వచ్చాడు. ఆ గ్రామదేవతలను పూజించి అలిపిరిదగ్గర కొండ ఎక్కడం ప్రారంభించాడు. అడుగడుగునా కనబడిన ప్రతివేల్పునూ దర్శించుకుంటూ సాగిపోయాడు. ఏడుకొండలు కాదు ఏడేడు పధ్నాలుగు లోకాలూ కూడా చుట్టబెట్టవచ్చి ఉత్సాహంతో ఉన్నవాడు అయినా బహుశః ఏ మాత్రం విశ్రమించకుండా ఏకబిగిన కొండ ఎక్కడం మొదలు పెట్టాడు కాబోలు పెద్ద ఎక్కుడు చేరేసరికి సొమ్మసిల్లాడు. చెప్పులకాళ్ళతో కొండ ఎక్కితే త్వరగా అలసిపోతారని తెలియనివాడు. ఆ జోళ్ళతోనే అలా మేను వాల్చాడు.

చల్లనిగాలి వీస్తూ, తుమ్మెదలు తొలిచిన రంధ్రాలు పూరిస్తూ వేణుగానం చేస్తూ వుంటే వెదురు పొదకింద కూర్చున్న నల్లని అన్నమయ్య కృష్ణునిలాగే ఉన్నాడట. లే చెమటలతో బడలికతో ఎవరికీ కనబడని ఆకలితో అతడు నిద్రపోయాడు.

అప్పుడెవరో ఒక చల్లని తల్లి వచ్చి ఇది చూసింది. కుర్రాణ్ణి చూసి జాలి పడింది. లేపింది."ఏం నాయనా, అలా ఉన్నావు?" అని అడిగింది. ఏం చెప్పమన్నావమ్మా ! ఆకలి, ఎంతో దూరంనుంచి వస్తున్నాను. కళ్లు పైకిపోతూ న్నయి. ఎలాగో నాకు దేవుణ్ణి చూపించు" అన్నాడు. కుర్రాడు "చెప్పులకాళ్ళతో కొండ యెక్కితే అంతే నాయనా" అంది. అన్నమయ్య వెంటనే జోళ్లు విడిచేశాడు. ఆ ఇల్లాలు తనతో తెచ్చిన ప్రసాదాన్నాలు అతనికి కడుపునిండా పెట్టింది. ఆమె అతనిపాలిటి అలమేలుమంగ, కడుపు నిండింది. అలసటపోయింది. గొంతువిడింది. అన్నమయ్య ఆశువుగా సరసకవిత్వం వాచాప్రౌఢితో ఒక శతకం చెప్పాడు.

అరిసెలు నూనెబూరియలు నాగులు జక్కెర మండిగల్ వడల్
బురుడలు పాలమండిగ లపూపము లయ్యలమేలుమంగని
కరుదుగ విందు వెట్టు పరమాన్న చయంబులు నూవకోటియున్
నిరత వినిర్మలాన్నములు నేతులసోనలు వెంకటేశ్వరా! [వెంక.50]

ఈ వెంటేశ్వరశతకము ఎంతో ప్రఖ్యాతమైనది. కడుపునిండా తిండిపెట్టిన తల్లిని అలమేలుమంగగా భావించి, ఆమెను దేవుణ్ణి చూపించమని అంతకుముందే అడిగాడు. అదే భావాన్ని పద్యంలో చెప్పాడు.

ఓ లలితాంగి యో కలికి యో యెలజవ్వని యో వధూటి యో
గోల ! మెరుంగుజూపు కనుగోనల నోయల మేలుమంగ మ
మ్మేలిన తల్లి నీ విభున కించుక మాదెస జూపుమంచు నీ
పాలిటికి జేరి మ్రొక్కుదురు పద్మభవాదులు వెంకటేశ్వరా! [వెంక.5]

అప్పటికే అన్నమయ్యకు పోతరాజుగారి భాగవతం లోని పద్యాలు కంఠతా వచ్చిన ట్లున్నాయి. ఆ వరవడిలో అనుప్రాసంతో ఒక పద్యాన్ని చెప్పారు.

చక్కని తల్లికిన్ నవరసంబుల వెల్లికి బుష్పవల్లికిం
జక్కని మోవి ముత్తియపు జల్లికి శ్రీయల మేలుమంగకున్
జెక్కులు మించుటద్దములు చేతులు క్రొత్త మెరుంగుదీగ
లాక్రొక్కిరిగుబ్బలే పసిడి కిన్నెరకాయలు వెంకటేశ్వరా! [వెంక.49]

ఈ శతకం చెప్తున్నప్పుడు అన్నమయ్య ఏ తన్మయత్వంలో ఉన్నాడో అలమేలుమంగను, వెంకటేశ్వరుని ఎన్నెన్నో సన్నివేశాలలో ఊహించుకున్నాడు. ఎవరికీ తెలియని దేవరహస్యాలు తనకు తెలుస్తున్నట్టు భావించాడు. అదే ఒక పద్యంలో చెప్పాడు.

ఒప్పగు తూగుటుయ్యెలల నూగుచు నీ వల మేలుమంగతో
నప్పుడు కౌగిట న్రతుల వాకటిపెల్లున నప్పళించుమున్
రెప్పల నవ్వుతో మనసు కిచ్చలతో నరగన్నులార్పుచున్
దెప్పలదేలు సౌఖ్య మిదే దేవరహస్యము వెంటేశ్వరా! [వెంక.46]

ఈ దేవరహస్యాలు కళ్లకు కనిపించినంత స్పష్టంగా ఊహించబట్టే అన్నమయ్య ఆశువుగా చెప్పిన ఆ శతకంలో ఎన్నో మధురశృంగారదృశ్యా లున్నాయి. పచ్చి తలంపు లున్నాయి.

మానవాతీత శిరోమణికి మంజులవాణికి మోవితేనియల్
కానిక లిచ్చినాడ వట కౌగిట నాయల మేలుమంగకున్
మీనచకోరనేత్రి నిను మెచ్చి ముదంబున గౌగిలించి నీ
పానుపుమీది చేత లివి పచ్చి తలంపులు వెంకటేశ్వరా! [వెంక.94]

ఉత్తరోత్తరా అన్నమయ్య పన్నెండు శతకాలు చెప్పాడు. ఆ పన్నెండువందలపద్యాలు మింజూమలై మనకు ఈ వెంకటేశ్వరశతకము లభిస్తున్నది. మోకాళ్ళముడుపు దగ్గిర అన్నమయ్య చెప్పిన శతకం ఇదే అని మనం తృప్తిపడుతున్నాం. ఈ శతకం అలమేలుమంగపై చెప్పినదే అని ఈ పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది.

అమ్మకు శాళ్వపాకఘను డన్నడు పద్యశతంబు చెప్పెగో
కొమ్మని వాక్ప్రమానముల గూరిమితో నలమేలుమంగకున్
నెమ్మది నీవు చేకొని యనేకయుగంబులు బ్రహ్మకల్పముల్
సమ్మద మంది వర్ధిలను జవ్వనలీలలు వెంటేశ్వరా! [వెంక.100]

పవిత్రతలంపులు, దేవరహస్యాలూ నివేదించిన ఈ శతకం చెప్పాక అన్నమయ్య కదిలాడు. కొండమీది దివ్యస్థలాలు చూచాడు. చంపకప్రదక్షిణం చేసి స్వామిపుష్కరిణిలో స్నానం చేసాడు. గుడిలోకి వెళ్ళాడు. కానుకలు పెట్టండి. దండాలు పెట్టండి. అంటూ హెచ్చరికలు చేశారు. అన్నమయ్య తన పంచెకొంగుచివర చుట్టిన ఒక కాసు కానుక పెట్టాడు. తరువాత కన్నుల కరువుతీరా స్వామిని సేవించాడు. తనివిదీరక మళ్ళా చూశాడు. అక్కడ నవకీర్తనలు చేశాడు. ఆ పాటలు విని అందరూ మెచ్చుకున్నారు. తీర్థ ప్రసాదాలు పుచ్చుకొని ఒక విడిదలకు వెళ్ళాడు.

మరునాడు ఆకాశగంగలో పాపవినాశంలో స్నానం చేసి కట్టుచీర ఉతికి ఆరవేసి అది ఎండేలోగా 'కుతుకంబు సమకూర శతకంబు' ఒకటి చెప్పాడు. ఇది వితతవృత్తాలలో రచించాడు.[2] ఆ తరువాత దేవాలయం వద్దకు వస్తే తలుపులు బీగాలు వేసి ఉన్నాయి. తన దైవాన్ని చూద్దామని తహతహలాడుతున్న అన్నమయ్య ఉండబట్టలేక పోయాడు. వెంకటేశ్వరునిమీద ఇంకో శతకం చెప్పాడు. నూరు పద్యాలు పూర్తి అయ్యేలోగా గుడితలుపులు తెరుచుకున్నాయి. అర్చకులందరూ ఆశ్చర్యపోయారు. ఇంతచిన్న కుర్రాడు సంకీర్తనలు శతకాలు ఆశువుగా రచించి పఠిస్తుంటే అతడు వరప్రసాదుడని గుర్తించారు. అతనికి చందనతీర్థప్రసాదాలు ఇచ్చారు. అప్పుడు తిరుపతిలో ఘన విష్ణువు అనే వైష్ణవయతి ఉండేవారు. ఈ నల్లని చిన్నవానిని శ్రీవైష్ణవుని చేయాలనే సంకల్పం ఆయనకు కలిగింది. అదే అర్థరాత్రి దైవశాసనంగా భావించి కలగన్నాడు. మరునాడు "ఏం నాయనా, ముద్రాధారణ చేయించు కుంటావా? ఓర్చుకో గలవా?" అని అడిగాడు. అన్నమయ్య 'కృతార్థుణ్ణి' అన్నాడు. వైష్ణవయతి చక్రాంకితాలు వేశాడు. అన్నమయ్య వైష్ణవులతో కలసి భుజించాడు. వీరశైవులు దీక్ష పుచ్చుకొన్నాక పునర్జన్మ పొందినట్టు భావిస్తారు. వైష్ణవులు అలా కాదేమో–

పుట్టినట్టి ఉన్నవాడ పోలేదు రాలేదు
యిట్టె నీ దాసుడనైతే యెంగిలెల్ల బాసె
తెరమరుగుదావాలు దేవుడ నీ కల్పితమే

2. అన్నమాచార్యచరిత్ర – రచన : చిన్నన్న. పుట 24

సొంది ఈ సురలెల్ల చుట్టాలే నాకు
నిరతి శ్రీ వెంకటేశ నీ మరుగుచొచ్చి నేడు
గురుని యానతి చేత గొంకు లెల్ల బాసె. [సంపుటి 8, పుట 8]

అని ధన్యాసి రాగంలో అన్నమయ్య చెప్పిన కీర్తన ఏ సందర్భంలోనిదో గానీ ఇక్కడ బాగా అతుకుతున్నది. వాళ్ళ కులంలో ఎన్నడూ లేని వైష్ణవాన్ని తామసులుగా ఉండే తమ వంశాన్ని పరమసాత్వికులుగా చేశాడు[3] తిరుపతి కొండపై అతడలా ఎన్నాళ్ళు బ్రహ్మచారిగా ఉన్నాడో తెలియదు. గడ్డికోయడానికి వెళ్లిన బాలుడు ఇంటికి రాలేదని అందరూ తల్లడిల్లారు. ఊళ్ళన్నీ అతనికోసం గాలింపసాగారు. అతడు తిరుపతిలో ఉంటాడని తల్లికి తెలుసు కాబోలు వెళ్ళింది. తనతో ఇంటికి రమ్మని బతిమాలింది. అన్నమయ్య వినలేదు. ఆ తల్లి దేవునితో మొరపెట్టుకొన్నట్టుంది. అన్నమయ్య డోలాందోళనలో పడ్డాడు. తనకు తిరుపతి వదలడం ఇష్టంలేదు. తల్లిని కాదనడం ఇష్టంలేదు. ఏం చేయాలో తోచక దేవుణ్ణి తలుచుకుంటూ నిద్రపోయాడు. ఆ రాత్రి కలలో దేవుడే కనిపించి 'జననివాక్యము ద్రోయజవదు' పోయిరమ్మన్నాడు.[4] అప్పుడే మేలుకాంచి అచ్యుతుణ్ణి కొనియాడాడు. అన్నమయ్య జీవితచరిత్రలో ఈ కల చాలా ముఖ్యమైనది. ఆయన సంకీర్తనల సంపుటాల మొదట, ఈ కలవచ్చిన తారీఖున అతని సంతతి వారుభద్రం చేశారు. "స్వస్తిశ్రీ జయాభ్యుదయ శాలివాహన శకవరుషంబులు 1346 అగు నేటి క్రోధీసంవత్సర మందు తాళ్ళపాక అన్నమాచార్యులు అవతరించిన పదహారేళ్ళకు తిరువేంగడ నాథుడు ప్రత్యక్షమైతేను అది మొదలు" ఆ దేవునిపై అంకితంగా అతడు సంకీర్తనలు చెప్పాడు. అని రాగిరేకులమీద అతని సంతతి వారు చెక్కించారు. తల్లితో తిరిగి ఇంటికి వెళ్ళమన్న కలలోనే తనమీద పాటలు చెప్పమని దేవుడు ఆనతిచ్చి ఉంటాడు. అన్నమయ్య తల్లితో ఇంటికి వెళ్ళాడు.

అబ్బాయికి పెళ్ళి చెయ్యాలని ఆమె భావించింది. కులమువాళ్ళ ఇళ్ళకు పెళ్ళి సంబంధాలు చూడసాగింది. ఏ ఒక్కరూ పిల్లనివ్వడానికి సిద్ధపడలేదు. దానికి కారణం లేకపోలేదు. ఎప్పుడు చూసినా అన్నమయ్య

3. తాళ్ళపాకవారి గేయరచనలు. వినతిరు. అధ్యా. 9వ రేకు.

4. అన్నమయ్య చరిత్ర - చిన్నన్న, పుట 29

'శ్రీరామ!గోవింద!హరీ!' అనుకోవడమేగానీ సంసారం చేద్దామనే తాపత్రియంలో ఉన్నట్టు కనబడేవాడు కాదు. ఈ ఆచారాల దాసరయ్యకు చూసిచూసి ఎవరైనా తమింటి ఆడబడుచు ఎలా ఇస్తారు? అయినా అన్నమయ్య లో ఉండే ఆకర్షణ శక్తి ఎటువంటిదో - ఒక అమ్మాయిని కాదు; ఇద్దరిని ఇచ్చి పెళ్ళి చేస్తానని ఒక బంధువు ముందుకు వచ్చాడు. తిమ్మక్క అనే తిరుమలమ్మను, అక్కలమ్మ లనే అనే ఇంకో కన్యను అన్నమయ్య వివాహం చేసుకున్నాడు.

ఆ తరువాత అన్నమయ్య అహోబలం వెళ్ళి, అక్కడ పీఠాధిపతులైన ఆదివణ్ శఠగోప మునీశ్వరులవద్ద వేదాంతాన్ని అధ్యయనం చేశాడు. అహోబల నరసింహునిపై న ఎన్నో సంకీర్తనలు పాడాడు. నరసింహావతార ఘట్టాన్ని వర్ణిస్తూ పదకొండు చరణాలపాటను వ్రాసాడు. హిరణ్య కశిపుడు స్తంభాన్ని చరచినప్పుడు

> **అటమరి పెటపెటమని వేళ్లగసి-చిటచిటరవముల జిరుతపొగ లెగసి**
> **తటతట మనుచును తరలి వ్రయ్యలై -పటపట మనుచును పగిలె కంభము.**

అలాగ పగిలిన స్తంభంలోనుంచి విజయసింహం, వీరసింహం, విమలసింహం,భయదసింహం, ఎలావెడలిందో, ఎలా కెరలిందో ఎలా మెరసిందో వర్ణించాడు. ధీరసింహం ఘోరసింహం అవడం చెప్పాడు. ఆ విష్ణుసింహం శాంతమై అహోబలనారసింహ మైంది. శ్రీవెంకట నగమున ఉన్న మూర్తి ఇదే అని అన్నమయ్యభావించాడు.[5]

కనకసింహమైన ఈ అహోబల నారసింహాన్ని స్తుతించే రోజులలోనే అన్నమయ్యకు ఇంకో నరసింహంతో మరింత స్నేహమయింది. అతడు సాళువవంశంలో ని నరసింహరాయలు. తాళ్ళపాకకు దగ్గరిలో ఉన్న టంగుటూరు ను అతడు పాలిస్తూ ఉండేవాడు. అతడు అన్నమయ్యకు బాల్య సఖుడు. అతడు అన్నమయ్య ను దర్శించి కానుకలు ఇచ్చి 'మావూరు వచ్చి మాకు బుద్ధులు చెప్పి మా పూజలు స్వీకరించండి. అని ప్రార్థించాడు. అన్నమయ్య అతనితో టంగుటూరు వెళ్ళాడు. ఆ ఊరి దేవునిమీద పాటలు పాడాడు. అప్పటికి సాళువనరసింగరాయడు రాచమూకలను పరాక్రమశాలి మాత్రమే.

5. అధ్యాత్మసంకీర్తనలు, సంపుటి 8, సంకీర్తన 239

అన్నమయ్య ఆశిస్సులతో రాజ్యం సంపాదించవచ్చునని అతడు భావించాడు. 'శ్రీకృష్ణుని మన్ననతో కిరీడి భూచక్రమెల్ల ఏక చక్రంగా ఏలినట్లు మీ సహాయంతో ప్రపంచం అంతా ఏలగలను. అన్నాడు. నరసింగరాయలు. అన్నమయ్య దీవించాడు. అది ఫలించింది.

కొన్నాళ్ళకు సాళువ నరసింగరాయలు పెనుగొండలో పట్టం కట్టుకున్నాడు. తనకి వైభవాన్ని దీవించిన అన్నమయ్యను రాయలు మరిచిపోలేదు. సవినయంగా వారిని పెనుగొండకు పిలిపించుకున్నాడు. ఎదురేగి సత్కరించాడు. దేవునిపై మీరు రోజుకొకటి రచించే పాటలు వినాలని వుంది అన్నాడు. దాని కేం భాగ్యం వినిపిస్తా నన్నాడు. అన్నమయ్య తిపిరిదండెల శృతులు తిన్నగా కూర్చాడు. నెర గాన దండెను, వాద్యం దండెను షడ్జం, పంచమ స్థాయిలు చేసి తేనెలు తేటలుమీద చెరుకుపానకం చిలికినట్లు పాటలు పాడాడు. అక్కడున్న కవులంతా చేతులెత్తి మొక్కారు. ఇటువంటి శృంగారభావాలు కాళిదాసాదుల కవిత్వంలో కనబడవని జోహారు చేశారు. అన్నమయ్య కు నరసింగరాయలు ఎన్నో కానుకలు ఇచ్చాడు. పచ్చల కడియాలు బంగారు జరీ ఉన్న పచ్చడాలు కెంబట్టు కుళ్ళాయిలూ అంగదాలు అతపత్రాలు వింజామరల జోడు మొదలైనవి ఇచ్చాడు.

ఇలా రాజోపచారాలు పొందుతూ అన్నమయ్య రాజధానిలోనూ స్వగ్రామంలోనూ తిరుపతిలోనూ చుట్టుపక్కలనున్న దివ్య క్షేత్రాలలోనూ జీవించేవాడు. ఇద్దరు భార్యలకు ఇద్దరు కొడుకులు పుట్టారు. ఒక కూతురు కూడా జన్మించింది. తిమ్మక్క కొడుకు పేరు వరసింగన్న; అక్కాంబ కొడుకు పేరు పెదతిరుమలయ్య ఇతడు కూడా తండ్రిలాగే సంకీర్తనలు చెప్పాడు. ఈ పెద్ద తిరుమలయ్య కు అయిదుగురు కొడుకులు. వీళ్ళందరు కవులే. కొడుకులూ మనుమలూ మాత్రమే కాక అన్నమయ్య అల్లుడు కూడా కవే. అతనిపేరు రేవణూరి తిరుమలకొండయ్యవిద్వత్ప్రచండుడు. ఈయన రామచంద్రోపాఖ్యానం అనే ప్రబంధం వ్రాశాడు. ఈ సంగతి ఇతని కుమారుడు వెంకటార్యుడు తన 'శకుంతలా పరిణయ' కావ్యం గద్యంలో తెలియజేశాడు. అన్నమయ్య కొడుకు కొడుకులేకాక కుమార్తెకొడుకుకూడా

కావ్య కర్త ఇలాగ ఇంటిల్లిపాదీ సంకీర్తనలు పాడుతూ, సాహిత్యాన్ని రచిస్తూ సుఖంగా ఉండేవారు.

ఒకనాడు నరసింహరాయలు మళ్ళా అన్నమయ్యను పిలిపించి పాటలు వినిపించమన్నాడు. విద్వాంసులు, గాయకులు, రాజులు, సామంతులు, అందరూ ఉన్న సభలో అన్నమయ్య శృంగారసంకీర్తనలు గానం చేశాడు. అలమేలుమంగమ్మ కడకన్నులు ఎరుపెక్కాయట! ఎందువల్ల? ఆమె చూపులు ప్రాణేశునిపై నాటుకున్నాయి. వాటిని చెలులు బలవంతాన పెరికితే నెత్తురు కారడం వల్ల కన్నులు ఎరుపెక్కలేదు కదా అని అన్నమయ్య ప్రశ్న వేస్తాడు.

యేమొకో చిగురుటధరమున నెడనెడం గస్తురి నిండెను
భామిని విభునకు వ్రాసిన పత్రిక గాదుకదా?॥
కలికి చకోరాక్షికిం గడగన్నులు గెంపై తోచిన
చెలువం బిప్పు డిదేమోచింతింపరు చెలులు
నలువున బ్రాణేశ్వరుపై వాటిని యా కొనచూపులు
నిలువున బెరుకగ నంటిన నెత్తురు గాదుగదా?॥

పడతికి చనుగవ మెరుగులు పైపైఐయ్యెద వెలువల
కడుమించిన విధమేమేల కనుంగొనరిచెలులు
వుడుగని వేడుకతో ప్రియుడొత్తిన నఖశశిరేఖలు
వెడలగ వేసవికాలపు వెన్నెల గాదుగదా?॥
ముద్దియ చెక్కుల కెలకుల ముత్యాల జల్లుల చేర్పుల
వొద్దికలాగు లివేమో ఊహించరే చెలులు
గద్దరి తిరువెంకటపతి కొగిట యధరామృతముల
అద్దిన సురతపువేళల అందము కాదుగదా? [సంపుటి3, సంకీర్తన,417]

ఈ పాట విన్నాక నరసింగరాయలు ఒక్క మాటలో 'ఇది కవిత్వం' అని మెచ్చుకొన్నాడు. ఎన్నోమార్లు పాడించుకున్నాడు. తనివితీరలేదు. దానితోపాటు ఆశకూడా పుట్టింది. ఇటువంటి శృంగారపదాలు తనమీద చెప్పించుకొంటేనో? అన్నమయ్యను తెగించి అడిగాడు. ఆయన చెవులు మూసుకున్నాడు. "నరహరికీర్తన నానిన జిహ్వ్మబరుల నుతింపగ నోపదు జిహ్వా" అన్నాడు. దిగ్గున లేచి వెళ్ళి పోయాడు. నరసింగరాయలకు కోపం వచ్చింది. భటులు

చేత పట్టించి తెప్పించాడు.

> తన బాల్యం సఖ్యంబు తలచి సంపదల-దనయంతవానిగా దనరచేసితివి
> గబ్బిమై నొకమాట కావలెనన్న గొబ్బున కోపించు కొన నేల వచ్చె? [6]

అని రాయలు మండిపడ్డాడు. అన్నమయ్యకు మూరురాయర గండసంకెల వేయించి చెరలో పెట్టాడు. పట్టి చంపేవేళ పట్టం కట్టేవేళ ఒక్కలాగ ఉండే అన్నమయ్య చలించ లేదు. చెరలోనే పాటలు పాడాడు.

> ఆకటివేళల వలపైన వేళలను తేకువ హరినామమే దిక్కుమరి లేదు.
> కొఱమాలి ఉన్నవేళ కులము చెడినవేళ చెరపడి వొరులచే జిక్కినవేళ
> వొరపైన పచ్చినవేళ నారడిబడినవేళ పాపపువేళ భయపడిఅన వేళ
> వొరపైనహరినామమొ యొక్కటేగతి గాక మరచి తప్పినసైనొమరిలేదు తెరగు ||
> నావద వచ్చిన వేళ నారడి బడిన వేళ-పాపపు వేళల భయపడిన వేళ
> వోపినంత హరినామ మొక్కటే గతి గాక- మూపుదాకా బొరలి మరిలేదు తెరగు||
> సంకెల బెట్టిన వేళ చంపబిలిచిన వేళ-అంకిలిగా నప్పుల వారాగినవేళ
> వెంకటేశునామమే విడిపించ గతిగాక మంకుబుద్ది బొరలిన మరిలేదు తెరగు||
> [అన్నమాచార్య చరిత్ర,పీఠిక పుట 55, రేకు 26]

అన్నమయ్య పాటలు పాడుకుంటూ ఉంటే సంకెలలు వాటంతటఅవే ఊడిపోయాయట. బంట్లు ఈ సంగతి రాయలకు విన్నవించారు. 'ఈసారి ఊడితే నీవే నా దైవ మనుకుంటాను' అన్నాడు. అన్నమయ్య మళ్ళీ అపాటే పాడాడట. కాలిసంకెల చిటికినవ్రేలు పలుము,ఈలలు వెంటనే ఊడాయట నరసింగరాయలు అన్నమయ్య కాళ్ళమీద పడ్డాడు. "నాకు చిన్ననాటినుంచి పనుఎడుబంటుగా నున్నావు. నన్ను రక్షించు" అన్నాడు. అన్నమయ్య కనికరించాడు. నరసింహరాయలు ఆయనను పల్లకి ఎక్కించి కొమ్ము స్వయంగా భుజాన పెట్టుకొని మోశాడు. అన్నమయ్య అతణ్ణి దీవించాడు. రాయలుకర్నాటక సామ్రాజ్యాన్ని ఏలిక అయ్యాడు. అన్నమయ్య కర్నాటక సంగీతానికి మూలవిరాట్టయ్యాడు.

అన్నమయ్య పాటలు అనాడు ఆంధ్రదేశపు నలుమూలలా మారు

---

6. అన్నమాచార్యచరిత్ర, చిన్నన్న, పుట 37

మోగాయి. అతణ్ణి చూడ్డానికి ప్రఖ్యాత వాగ్గేయకారుడు వచ్చేవారు. పురందరదాసు స్వయంగా వచ్చి అన్నమయ్య సంకీర్తనలు విని పులకించాడు. అన్నమయ్య తనకు దేవుడు కలలో కనబడిననాటినుంచి రోజుకోపాటను తక్కువగాకుండా రచించాడు. పాటలకు సాహిత్యగౌరవం ఇవ్వడానికి సంస్కృతంలో సంకీర్తనలక్షణం వ్రాశాడు. 32 వేల సంకీర్తనలు వ్రాసినట్టు అన్నమయ్య సంతతివాళ్ళు చెప్పారు. ఇప్పటికి రెండువేలాచల్లర దొరికాయి. అన్నమయ్య సంస్కృతంలో వెంకటాచలమహత్యంలో వ్రాశాడు. అది వరాహపురాణంలో అంతర్భాగం అయింది.[7] ఇంక తెలుగులో రామాయణాన్ని మళ్ళా కొత్తగా ద్విపదలో వ్రాశాడు. శృంగారమంజరి అనే ద్విపదను వ్రాశాడు. పోస లలో బమ్మెరపోతన రాజుగారిని ద్విపదనడకలో గౌరనను మరిపింపచేసే రచన ఇది. ప్రబంధ కవులు వర్ణించే పుష్ప పరిచయం,, విరహవర్ణనం వసంతోత్సవం అన్నీ అన్నమయ్యఈ ద్విపదలో చేశాడు. వెంకటేశునిపై ఒక బాల మరులు కొంది. ఆమె 'కోకిలవాణి, చిగురాకుబోణి,తలపుల విశ్రాంతి, తలిరాకు బంతి, వలరాజు చిగురెల్లి, వలపుల వెల్లి.'
ఈ చిన్నది విరహంలో పడింది.

> కొంచదు ప్రాణంబు గురుతుగా జేసి యెంచదు వీణ వాయించదు వరిబ
> మించదు మది సంభ్రమించదు చెలియ-కించు కేనియు సయించదుగాని
> కప్పదు చనుదోయి కనుగ్రేవరెప్ప విప్పదు. తన ప్రాణవిభుమీది మనసు
> త్రిప్పదు మదిలోన దీకొన్న ప్రేమ చెప్ప దెవ్వరితోద జెప్పునే కాని
> పెట్టదు కస్తూరి పేర్మని చేత బట్టదు సేవంతి బంతి నెత్తమ్మ
> ముట్టదు సిగ్గుల మొదలించు కైన ఋట్టదు తల పెందు బుట్టునేగాని
>
> [శృంగార మంజరి పుట11[8]]

ఇటువంటి కన్యను వెంకటేశ్వరుడు కరుణించాడు.

> చిట్టంటు చేతల సేదలు దీర్చి చెదిరిన యలకల చిక్కుల్ల దీర్చి
> మొదలేని పులకల యింపు పుట్టించి-కళలమర్మంబేడల కద గానుపించి
> యాలింగ నాది సౌఖ్యముల నొందించి కరగించి మరగించి కలికి గావించి
> యుడివోని సురతాబ్ధి నోలలాడించి చిత్తజసామ్రాజ్య సింహాసనమున
> బాలికారత్నంబు బట్టంగ గట్టి... [శృంగారమంజరి, పుట 13]

7. అన్నమాచార్యచరిత్రపీఠిక, వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు, పుట 70
8. శృంగారమంజరి, తాళ్ళపాకవారి లఘుకృతులలో ఉంది. తాళ్ళపాక గేయరచనలు, సంపుటి 1.

నీ వెంకటేశ్వరుడు ఏలుకొన్నాడని మధురంబు శృంగార మంజరిలో అన్నమయ్య చెప్పాడు. ఇందులోని రచన ఇతర ప్రబంధాలలాగే ఉంటుంది కాని అన్నమయ్య తన శృంగార సంకీర్తనలలో వెలిబుచ్చిన భావాలు. చేసిన కల్పనలు, గుప్పించిన చమత్కారాలు,పరిచరించిన శిల్పాలు, వినిపించిన పలుకుబళ్ళు కోకొల్లలు, అన్నీ స్వతంత్రాలు. అన్నీ జాతి రత్నాలు. కోటి చల్లని వెల్గులు జిమ్మే మణిదీపాలు. అతని శృంగార సంకీర్తనలు సంపుటం కాయజోపనిషత్తు. మన్మథవేదం. ఇందులోని కొన్ని బుక్కులు విందాం.

వూరులేని పొలిమేర పేరుపెంపు లేని బ్రదుకు
గారవంబు లేని ప్రియము కదియ నేటికె
ఉండరాని విరహావేదన వుండని సురతము-మేల
యెండలేని నాటి నీడ యేమిసేయనే
దండికలుగు తమక మనేటి దండలేని కాలిమేల
రెండు నొకటిగాని రచన ప్రియము లేటికె
మెచ్చులేని చోట యెంత మేలు కలిగ నేమిశిలవు
మచ్చికలేని చోట మంచిమాట లేటికి
పెచ్చు పెరుగలేని చోట బ్రియము గలిగ యేమిఫలము
ఇచ్చలేని నాటి సొబగు లేమిసేయనే ॥
బొంకులేని చెలిమిగాని బొందులేల మనసులోన
శంకలేక గదియలేని చనవు లేటికె
కొంకుకొసరు లేని మంచి కూటములరవిట్లగూడి
వేంకటాద్రివిభుడులేని వేడు కేటికె ॥ [శృం.సంకీ. ౧౧, పుట 38]

అన్నమయ్య శృంగార వైరాగ్యాలు ఒక్కచోటనే మలచి చూపగలడు, ప్రపంచంలోని ఏ విరుద్ధభావాలనైనా మచ్చికచేసి పక్కపక్కల పెట్టగలడు. శాస్త్రంలో చెప్పిన నవరసాలను ఏకకాలంలో గుబాళింప జేయగలడు. కామశాస్త్రంలోని వనితల జాతిలక్షణాలన్నీ అలమేలుమంగకు ఆపాదించి వ్రాయగలడు, మేషాది రాసులన్నీ ఆమెవే.

ఇన్ని రాసుల యునికి ఇంతి చెలువపురాశి
కన్నె నీ రాశి కూటమి కలిగిన రాశి॥

కలికి బొమవిండ్లు గల కాంతకును ధనురాశి
మెలయు మీనాక్షికిని మీనరాశి
కులుకు కుచకుంభముల కొమ్మకును కుంభరాశి
వెలుగు హరిమధ్యకు ను సింహరాశి ॥
చిన్ని మకరాంకవు బయ్యెదచేడెకు మకరరాశి
కన్నెప్రాయవు సతికి కన్న రాశి
వన్నెమై పైడితులదూగు వనితకుం తులరాశి
తిన్నని వాడిగోళ్ళ సతికి వృశ్చికరాశి॥
అముకొనునోరవుల మెరయు నతివకు వృషభరాశి
గామిడి గుబ్బ మూటలు సతికి కర్కటకరాశి
కోమలవు చిగురుమోవి కోమలికి మేషరాశి
శ్రీమవెంకటపతికి కలిసె ప్రియ మిథునరాశి॥ [శృంగార సంకీర్తనలు - , పుట62]

ఎంత విచ్చలవిడిగా శృంగారాన్ని వ్రాసినా అన్నమయ్య నిజమైన వైష్ణవుడు. భాగవత మతంలో భక్తుని లక్షణాలు చెప్పారు.

శ్రవణం కీర్తనం విష్ణో స్మరణం పాదసేవనం
అర్చనం వందనం దాస్యం సఖ్య మాత్మనివేదనం
ఇతి పుంసార్పితా విష్ణు భక్తి శ్చే న్నవలక్షణా
క్రియతే భగవత్యద్ధా తన్మన్యే ధీతముత్తమమ్. [భాగవతం,5-23,24]

దీనిని ప్రహ్లాదునిచేత బమ్మెరపోతరాజుగారు ఇలా అనిపించారు. [భాగవతం,7-167]

తనుహృద్భాషల సఖ్యమున్ శ్రవణమున్ దాస్యత్వమున్ వందనా
ర్చనముల్ సేవయు నాత్మలో నెరుక యున్ సంకీర్తనల్ చింతనం
బను నీ తొమ్మిది భక్తి మార్గములు సర్వాత్మున్ హరి న్నమ్మి స
జ్జనుడై యుండుట భద్రముంచు దలతున్ సత్యంబు దైత్యోత్తమా!

వైష్ణవాన్ని బమ్మెరపోతరాజుగారు పద్యకావ్యాలలో రచిస్తే, అన్నమయ్య పదకవిత్వంగా రూపొందించారు. విశిష్టద్వైతాన్ని మతంగా స్వీకరించినందువల్లనే అన్నమయ్య ఈ సాహసాన్ని చేశారు. ఏమంటే, ఆనాటికే పద కవిత్వమంటే పండితులకు ఈసడింపు. తెలుగుపండితులు ఏమనుకొన్నా సరే ద్రావిడ వేదంతో తమిళకవిత్వంతో ప్రత్యక్ష సంబంధమున్న విశిష్టాద్వైతాన్ని స్వీకరించిన

అన్నమయ్య ఆభాషలోని మధుర భక్తినంతా అనుభవించి తత్తుల్యమైన గేయాలను తెలుగులో వ్రాయాలనుకున్నాడు. ప్రపంచంలోని ఏ మొదటిరకం కవిత్వానికి తీసిపోనిరచనలు చేశారు.

తమిళంలో కవిత్వమంటే పాటలే. వాటికి సాహిత్య గౌరవముంది. అన్నమయ్య సంక్తీనలను ఉత్తమసాహిత్యం అనకపోతే అననివాళ్ళదే లోపం.

అన్నమయ్య కవితామానససరోవరంలో అడుగుపెట్టడానికి, అడుగు పెట్టినదే తడవుగా వోలలాడడానికిముందు వైష్ణవ మతసూత్రాలను కొద్దిగా క్రోడీకరించుకోవడం మంచిది. పరమాత్మ ఒక్కడే కానీ జీవులు 3 రకాలు. వారు నిత్యులు, ముక్తులు, బద్ధులు, జీవులకు కర్మ, జ్ఞాన, భక్తి ప్రపత్తులనే యోగాలచేత బ్రహ్మ ప్రాప్తి కలుగుతుంది. అయితే ఈ యోగాలలో ప్రపత్తి అనే శరణాగతి యోగమే సర్వజీవకోటికి ఉపయుక్తమైన యోగమని విశిష్టాద్వైతం చాటిచెప్తుంది. ప్రపత్తిలో ముఖ్యమైనది భగవానుని లీలలను అనుభవించి అతని దయను ప్రస్తుతించడమే ప్రపత్తినే న్యాసమునికూడా అంటాడు. వైష్ణవ పరిభాషలో న్యాసమంటే భక్తుడు తన ఆత్మను పరిపూర్ణంగా పరమాత్మాధీనం చేయడం. హరిని సేవించడం ఎంత పుణ్యదాయకమో హరిదాసు లను పూజించడం అంతకన్నా ఎక్కువ పుణ్యం. ఈ మత సూత్రాలను వివరించే గేయాలు అన్నమాచార్యుల వారి ఆధ్యాత్మిక సంకీర్తనలలో కోకొల్లలుగా దొరుకుతాయి.

తందనానా ఆహి తందనానా పురె
తందనానా భళా తందనానా
బ్రహ్మ మొకటే పరబ్రహ్మమొకటే పర
బ్రహ్మమొకటే పరబ్రహ్మమొకటే.
కందువగు హీనాధికము లిందులేవు
అందరికి శ్రీహరే అంతరాత్మ
ఇందులో జంతుకుల మింతా నొకటే
అందరికీ శ్రీహరే అంతరాత్మ.
నిండార రాజు నిద్రించు నిద్రయు నొకటే
అండనే బంటు నిద్ర అదియు నొకటే

మెంతైన బ్రాహ్మణుడు మెట్టు భూమియొకటే
ఘండాలు డుండేటి సరిభూమి యొకటే
కడగి యేనుగుమీద కాయు నెండొకటే
పుడమి శునకము మీద పాలయు నెండొకటే
కడుపుణ్యులను పాపకర్ములను సరిగాన
జడియు శ్రీవేంకటేశ్వరనామ మొకటే. [ఉత్సవసంపుటి, సంకీర్తన 59]

మతం సాధారణవిద్యకు పెద్దపీట వేయదు. భక్తులు లోకవిద్యలను లెక్కింపరు. గురూపదేశం, బ్రహ్మవిద్య మొదలైనవానికే వారు ప్రాముఖ్య మిస్తారు. పాండిత్యంలోగాని, ఇతర వైదుష్యంలోగాని అన్నమాచార్యులవారు ఎవరికీ తీసిపోరు. ఆయన ఉభయభాసాపండితుడు. పాంచరాత్రాగమ సార్వభౌముడు. సంగీతరత్నాకరం, సంగీతనీతిచంద్రిక, సంగీతసుధాకరాది గ్రంథాలలోనూ, భరతశాస్త్రంలోనూ చెప్పిన పదలక్షణాలను పూర్తిగా తెలుసుకున్నాడు. సంస్కృతభాషలో సంగీతలక్షణాన్ని రచించాడు. ఆయన తను ఎంత చదివినా అది భక్తిముందు దిగదుడుపే అని వైష్ణవభావనను పలుకీర్తనలలో ఇలా ప్రకటించారు :

చదివితి దొల్లికొంతచదివేనింకాకొంత-యెదిరి నన్నెరగనుఎంతైననయ్యో
నాటికి నాడే నా చదువు-మాటలాడుచును మరచేటి చదువు
యెనయ నీతని నెరుగుటకే పో-వెనుకవారు చదివిన చదువు
మనసున నీతిని మరుచుటకే పో-పనివడి యిప్పటి ప్రౌఢల చదువు.
[ఉత్సవసంపుటి, సంకీర్తన 120]

చదువుసంధ్యలలో చదువుపట్ల ఈ విధమైన భావాలు ప్రకటించిన అన్నమయ్య సంధ్యగురించి ఇలా గానంచేశారు.

సహజవైష్ణవాచారవర్తనుల-సహవాసమే మా సంధ్య
అతిశయమగు శ్రీహరిసంకీర్తన-సతతంబును మా సంధ్య
మతి రామానుజ మతమే నాకును-చతురత మెరసిన సంధ్య
పరమభాగవత పదసేవనమే-సరవి నెన్న మా సంధ్య
సిరివరు మహిమలు చెలువొందగ వేసరక వినుటే మా సంధ్య
మంతుకెక్క తిరుమంత్రపఠనమే సంతతమున మా సంధ్య
కంతుగురుడు వేంకటగిరి రాయని సంతర్పణమే మా సంధ్య
[ఉత్సవసంపుటి.సంకీర్తన.187]

విద్యాసంస్కారాలు నిత్యసదాచారాలు అన్నీ ఒకందుకే అని నమ్మిన మతాన్ని నమ్మిన అన్నమయ్య తాను విశ్వసించిన సత్యాన్ని స్పష్టంగా ప్రకటించారు. అతని దృష్టిలోహరిదాసు ఎలా వుండాలో చక్కగా వివరించారు.

అటువంటివాడివో హరిదాసుడు అటమటాలు విడచినాతడే సుఖి
తిట్టేటిమాటలును దీవించేటి మాటలను అట్టనరేని తలచినాతడేసుఖి
పట్టి చంపేవేళను పట్టముకట్టే వేళను అట్టునిట్టు చలించని యాతడే సుఖి
చేరి పంచధారిడిన చేదుదెచ్చి పెట్టినాను ఆరగించి తనివొందేయతడే సుఖి
తేరకాండ్లజూచిన తెగరాని చుట్టములనారయ సరిగాజు చేయాతడే సుఖి
పొందిపుణ్యము వచ్చినా, పోరి పాపము వచ్చినా
అందలి ఫల మొల్లని యాతడే సుఖి
విందుగా శ్రీ వెంకటాధివిభుని దాసుల జేరి
అందరాని పదమందితనాతడే సుఖి [ఉత్సవసంపుటి,సంకీర్తన 90]

మోక్షసాధనకు భక్తి ప్రపత్తులే రాజమార్గమని వైష్ణవమతం నమ్ముతుంది. అయితే భక్తిలో వివిధరకాలున్నాయి. శాంత, దాస్య, సఖ్య, వాత్సల్యం, మధుర భావాలనే పంచ, విధభక్తిరూపాలున్నాయి. అన్నమాచార్యుల వారు ఈ అయిదురూపాల భక్తితో తాను నమ్మిన దైవాన్ని ఆరాధించారు. ఒక్కొక్క భక్తిమార్గంలో కొన్నివేల గేయాలు రచించారు. ఆయన అనుభవసముద్రాలు. ఒక్కొక్క భక్తిమార్గంలో ఆయన కవిత ఎలా ఉంటుందో మచ్చు చూద్దాం.

పరాభక్తియొక్క ప్రిప్రిధరూపమే శాంతభక్తి అంటారు. భగవంతుని ఆత్మగా గ్రహించి సర్వదా అభిన్నుడై, సమదర్శనుడై అనన్యభావమున ప్రేమించుచు అద్వైతానందనిమగ్నుడైన బ్రహ్మజ్ఞానినే శాంతభక్తుడంటారు. అన్నమయ్య ఈ విధమైన భక్తిమార్గంలో

నిత్యాత్ముడైయుండి నిత్యుడై వెలుగొందు
సత్యాత్ముడై యుండి సత్యమై తానుండు
ప్రత్యక్షమైయుండు బ్రహ్మమైయుండు సం
స్తుత్యు డీ తిరువెంకటాద్రి విభుడు. [ఉత్సవసంపుటి,సంకీర్తన124]

అనీ....

ఏదితుద? యెన్నడు ముగుసును?- ఆదికి ననాది హరిమాయ

సాధించిసుజ్ఞానియైతే యీ దెసవెదికిన ఇహమే వరము [సంపుటి ఎమ, సంకీర్తన10]

అని తెలియచేశాడు. శాంతభక్తితో ఆయన తర్కించిన విషయాలు చాలా తాత్త్విక సంపదతో కూడినవి.

దేవ ఈతగవు తీర్పవయ్యా-వేవేలకునిది విన్నపమయ్యా
తనువున బొడమిన తతి నింద్రియములు-పొనిగి యెక్కడకు పోవునయ్యా
పెనగి తల్లికడ బిడ్డలు భువిలో యెనగొని యెక్కడికేగుదురయ్యా
పొదుగుదుమనమున బొడమిన యాసలు-అదన నెక్కడికి అదగునయ్యా
వొదగుచు జలముల నుండు మత్స్యములు పదపడి యేగతి బాసేనయ్యా
[ఉత్సవసంపుటి, సంకీర్తన76]

అని జీవాత్మ పరమాత్మల సంబంధాన్ని అద్వైత భావనలను వివరించారు. యిక దాస్యభక్తిలో ఆయన చెప్పిన సంకీర్తనలు కూడా కొన్నివే లుంటాయి. భక్తుడు తను భగవత్సేనకుడ నని సంభావించడమే దాస్యభక్తి శ్రోద్ధాయుక్తుడైన సేవకునికి తన ప్రభువునందుండే అనురాగమే దాస్యభక్తునకు ఆదర్శమంటారు. ఈ భక్తిమార్గంలో అన్నమయ్య చెప్పిన ఒకటి రెండు కీర్తనలు చూద్దాం.

కొంత నా కర్మఫలము కొంత నీ రక్షకత్వము
ఇంతలో రెండు గలవా యేమో దేవా
అంతర్యామివి నీవు ఆడేటి బొమ్మను నేను
చెంతగాంచుట నీ పని సేవచేయుట నాపని. [సంపుటి-2, సంకీర్తన33]

అనీ....

శక్తి గలిగితే నీ పరస దేవుండగానా-యుక్తి గలిగితే నే నొరల మోతునా
శక్తి యు యుక్తియు నొకటి లేక నీ భక్తుండనైతి నన్ను పాలింపవే.
[సంపుటి-ఎమ, సంకీర్తన27]

అనీ....

నేనైతే ఉడేరుదు, నీకు లీలామాత్రమింతే
మానక నన్నేలుకొమ్ము మాధవగోవిందా
ఇందరిపై సూర్యుండు ఎండలు గాసించేను
అందు కొన్ని కిరణాలు అణగిపోయేనా. [సంపుటి-ఎమ, సంకీర్తన28]

అనీ దేవుణ్ణి హెచ్చరిస్తాడు.

కర్మమంటానూ మాయశక్తివుగాని
కర్మము ధర్మము నీ కల్పితమే కదా? [సంపుటి-II,సంకీర్తన14]

అని అంతా అతనిదేనని తెలియచేస్తాడు. ఇక సఖ్య భక్తిలో దేవుణ్ణి తన ప్రాణమిత్రునిగా భావించి హితోపదేశం చేస్తాడు.

ఇంతి మేలుకొంటి నింక విడువరాదు-చెంత వానిన్నవ మిద్ది చేకొనవయ్యా
చెలిమి సేయంగరాదు చేసివిడువంగరాదు తలచి వాసలిరాదు తప్పగరాదు
మలసి మన్నింవగరాదు మన్నించి చెరువరాదు వలవరాదు వలచి వదలరాదు
[సంపుటి-III,సంకీర్తన107]

అని మన్మథనోపనిషత్తులోని పాఠాలు చెప్తాడు. దేవుడితో నే మనసియ్యరాదు, యిచ్చి మరువరాదు అనే ఒరవడి దిద్దిస్తాడు. స్వప్నంలో జాగ్రదవస్థలో నెచ్చెలి,చుట్టము, హితుడు అతనికి తానే, తనకు అతడే.

సందేహ మెక్కడా లేదు సంతోషించుకొలది నేను
కందున బ్రహ్మానందము గైకొంటి నేను
కైవసమై నీవు నాకు కలము వానతియ్యగా
నావద్ద వున్నాడ వని నమ్మితి నేను
యేవేళ శ్రీవెంకటేశ యెదురనే వుండగాను
పావనమైన యున్నింటను ప్రబలితినేను. [సంపుటి-III,సంకీర్తన363]

అని తన ప్రాబల్యాన్ని చాటుకున్నాడు. ఇక వాత్సల్య భక్తితో భగవంతుని పుత్రభావంతో ప్రేమించాడు. తానే యశోదగా, తనబిడ్డ దైవముగా ఊహించుకొన్నాడు. "జో అచ్యుతానందా జోజో ముకుందా, రావె పరమానంద రామగోవిందా,'[9] అని లాలి పాటలు పాడాడు. "చందమామరావె జాబిల్లి రావే మంచికుందనపు పైడికోర వెన్నపాలు తేవే"[10] అని గోరుముద్దలు తినిపించాడు. ఆనాడు అన్నమయ్య దైవకిశోరాన్ని ఊహించి పాడిన లాలిపాటలు ,జోలపాటలు నేటికి తెలుగుతల్లులు తమ బిడ్డలను ఆడించుకుంటూ పాడుకుంటున్నారు. అన్నమయ్య తన దేవుణ్ణి చూసి 'చిన్నశిశువూ చిన్నశిశువూ ఎన్నడూ

9. శ్రీ అన్నమాచార్య సంకీర్తనలు (1951), ఉత్సవాలకోసం వేసినది, సంకీర్తన 152.

10. అదే పుస్తకంలో, సంకీర్తన 144.

చూడమమ్మ ఇటువంటి శిశువూ' అని పొంగిపోయాడు[11] ముద్దుగారే యశోద ముంగిట ముత్యము దిద్దరాదని మహిమల దేవకి సుతుడు అని మెచ్చుకున్నాడు ఆ లీలలన్నీ పాడాడు. గోపకాంతలు కృష్ణునిపై నేరాలు చాటితే తానే యశోదగా వాళ్ళను గద్దించాడు.

కానరటె పెంచరటె కటకటా బిడ్డలను
నేనూ మీ వలనే కంటి నెయ్యమైన బిడ్డను
బాయిట పారవేసిన పాలు వెన్నయును
చేయిపెట్టకుందురా చిన్ని బిడ్డలు
మీ ఇండ్ల జతనాలు మీరు సేసుకొనక
పాయకదూరేరేమే ప్రాణలేని బిడ్డను. [ఉత్సవసంపుటి,సంకీర్తన112]

అని నిందించడానికి వచ్చిన గోపికలనే, దేవుణ్ణి పెనవేసుకువచ్చి నిందించాడు.

భగవంతుని ప్రాణనాథునిగా యెంచుకునే మహాభావమే మధురభక్తి అంటారు. ఇదే ఆధునిక భారతీయ సాహిత్యంలోవైష్ణవకవిత అనే పేరుతో చెలామణీ అవుతున్నది. ఈ భక్తిమార్గంలో అన్నమయ్య రచించిన సంకీర్తనలు వేలాదివేలు ఆయన తన జీవితంలో ముప్పయి రెండువేల సంకీర్తనలు వ్రాశారట. అందులో సగానికి ఎక్కువగానే శృంగార సంకీర్తనలు ఉంటాయని భావించడంలో తప్పులేదు. తనే నాయికగా అలమేలుమంగగా చెప్పిన వెన్నో ఉన్నాయి. దూతికగా దివ్యప్రేయసీప్రియులకు రాయభారాలు, రాజీలు, రహస్యాలు చెప్పడాలు మొదలైనవెన్నో ఉన్నాయి. శృంగార లక్షణ గ్రంథాలలోని లక్షణాలకు వ్యతిరేకంకానివి, ఆ సూత్రాలకు లొంగనివి వేలకువేలు ఆయన రచించారు. అష్టవిధనాయికలూ ఒకప్పుడు ఒక కీర్తనలో కనబడతారు. రెండుమూడు విభిన్న రసాల మేలుకలయిక ఒక చరణంలోనే కనబడవచ్చు. ఉపమానాలు, ఉత్ప్రేక్షలు మొదలైనవి వివిధాలంకారాల కోటానుకోట్లు దొరుకుతాయి. పురాణాలను ఇతిహాసాలను అన్నింటినీ శృంగారరసంలోనికి అనువాదం చెయ్యగలరు. దశావతారాలను జ్యోతిష్యంలోని ద్వాదశరాసులను అన్నింటినీ శృంగార భాషలోనికి అనువదించగలరు.

11. తాళ్ళపాకవారి గేయరచనలు, సంపుటి 4, సంకీర్తన 1.

క్షేత్రయ్య కవిత్వంలో మేలుపూస అనదగ్గ 'మెగువ తన కేళికామందిరము వెడలెగ' అనే పదంలోని నాయిక దివ్యరూపాన్ని అన్నమయ్య అలనాడే కండ్లారా దర్శించారు.

లలిత లావణ్యవిలాసముతోడ నెలత ధన్యతగలిగె నేటితోడ॥
కువ్వలుగా మైనసలు కొన్న కస్తూరితోడ తోప్పదోగేటి చెమట తోడ॥
అప్పుడటుశశిరేఖలైన చనుంగవతోడ దప్పి రేరేటి మోము దమ్మితోడ॥
కులుకుక ఖరిభరము కుంతలంబులతోడ తొలగదోయని ప్రేమతోడ
మొలకనవ్వులు దొలకు ముద్దుజూపులతోడ
పులుకలు బొదవైన పొలువుతోడ॥
తిరువెంకటాచలాధిపుని మన్ననతోడ
సరిలేని దివ్యవాసనలతోడ
పరికించరాని అరవిరిభావముతోడ
సరిదొలంగెడు చిన్ని సిగ్గుతోడ॥ [సంపుటి3 సంకీర్తన78]

ఈ ఒక్క సంకీర్తనతోనే గాదు ఇటువంటి గేయాలెన్నింటితోనో ముగ్ధమోహనరూపాలను ఆయన కన్నుల కట్టేటట్టు వర్ణించారు. ఇతరుల కవిత్వంలో అయితే ఈ కవి వాడిననానుడులు, పలుకుబళ్ళు, సామెతలు అని ఒకటో అరో వెతికి వెతికి అతికష్టంమీద పట్టి చూపించాలి. కాని అన్నమయ్య రచనంతా దేశీయమే. అడుగడుగునా సామెతలే. ప్రతిచరణంలోనూ నానుడులే. అన్నమయ్యమూర్తీభవించిన తెలుగుతనము.

అలకించి వింటేను అన్నియు నీ పలుకులై వేలసంఖ్యపై తోచె వీనులకు ......

అని అన్నమయ్య తన ప్రభువుగురించి చెప్పారుగాని అన్నమయ్య గురించి అతని తరువాత కవులూ ఇలా అనక తప్పదు. తెలుగు రకరకాల వైష్ణవభక్తి భావాలను అర్థం చేసుకోవాలంటే అన్నమయ్యనె కూలంకషంగా చదువుకోవాలి. ఈ మాట యిలా వుంచి అన్నమాచార్యులవారి సంకీర్తనలను వ్రాసిపెట్టిన రాగిరేకులను సంపాదించి తెలుగు వారికి పెన్నిధినిచ్చిన శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 'తాళ్ళపాకవారిని చదవంటే తెలుగు రాదు' అన్నారట. ఆమాట అక్షరాలా నిజం.

తాళ్ళపాక వారి సాహిత్యమంతా ఇంకా వెలుగు చూడలేదు. అన్నమయ్య కీర్తనలు మొత్తం ముప్పయిరెండు వేలని చిన్నన్న చెప్పాడు. ఆ పాటలన్నీ రాగిరేకులకు ఎక్కించారు. అనుకుంటే రేకుకు సగటున ఆరుపాటలవంతున ఎక్కితే అన్నమయ్య రేకులే 5,400 తక్కువ తేలుతాయి. అయితే ఇప్పటికి లభించిన అన్నమయ్య రేకులు కేవలం 2284 మాత్రమే మొత్తం తాళ్లపాక కుటుంబ సభ్యుల రేకుల వెరశి సంఖ్య 2,531 అని పరిశోధకులు చెప్తున్నారు.[12]

ఇంత పదసంపద మనకు లభ్యమవుతున్న అంతా ప్రచురణ కాలేదు. అయినంత మటుకు సమర్థవంతమైన విశ్లేషణ నోచుకోలేదు. "ముప్పదేండ్ల పైబడి ఈ సారస్వత శాఖ తెలుగులో ఉన్నా తెలుగువారి చూపు దీనిమీద తగినంత పారలేదు. దానికి కారణాలెన్నో .... శబ్దం, అర్థం, తాత్పర్యం, వాక్యం, వ్యాకరణం,జాతీయం, దేశీయం, సంగీతం, శృంగారం, పదరచనా పరిణామం, సంకీర్తన,భక్తితత్వం, సమకాలపు సంఘచరిత్ర నీడలు, ఇత్యాదిగా పలుమొగములు పర్యవేక్షణ యిందు సాగవలసి యున్నది" అన్న రాళ్ళపల్లి అనంత కృష్ణశర్మగారి మాటలు శిరోధార్యాలు.[13]

లభ్యమైన గ్రంథాలన్నీ అచ్చుపడనిదే ఏ రచయితకైనా పదప్రయోగ సూచికలను తయారుచేస్తే, అది సమంజసమూ కాదూ, సాంప్రదాయమూ కూడా కాదు. అందుకే గ్రంథమంతా ప్రామాణికంగా పూర్తిగా బైటపడేవరకు సాహిత్యపరిశోధకులు వేచివుండడం మంచిదే. కాని దానికి కొండంత ఓర్పూ, ఆయుస్సూ కావలసివున్నాయి. ఆ సాహిత్య రాగిలోని అందచందాలూ, ఓజస్తేజస్సులూ, రసధార, భావవైవిధ్యాలు, అలా వేచివుండనియవు. అందుకే 'తాళ్ళపాక వారి పలుకుబళ్ళు, అనే సంకలనం ఒకటి రామలక్ష్మి ఆరుద్ర సంకలనం చేసింది [14] తాళ్ళపాక వారి సంకీర్తనల సంపుటాలు అప్పటికి 18 మాత్రమే వెలుగు చూశాయి. వాటిలోంచి ఎన్నో ప్రయోగాలను ఇచ్చారు.

12. గౌరిపెద్ది రామసుబ్బశర్మ - తాళ్ళపాకవారి పదసాహిత్యము. సంపుటి 22 - పీఠిక - పుట - 15

13. రామలక్ష్మి ఆరుద్ర - తాళ్ళపాకవారి పలుకుబళ్ళు - పీఠిక - vii

14. ఆంధ్రప్రదేశ్ సాహిత్య అకాడమీ ప్రచురణ 1971

రాళ్ళపల్లివారు చెప్పిన "శబ్దం, అర్థం," వగైరా పలు మొగములు పర్యవేక్షణలో ఒక శబ్దాన్ని అర్థాన్ని తీసుకుని చూద్దాం. అన్నమయ్య చాలా సంకీర్తనలలో 'దోమటి' అనే పదాన్ని ప్రయోగిస్తారు. దీని అర్థం ఏమిటి? సూర్యరాయ ఆంధ్రనిఘంటువులో ఇలా వుంది.

"దోమటి. వి. అన్నము(చి.వి.శ.ర. ఈ క్రింది ప్రయోగము లను బట్టి ఔప విభక్తముగా దోచుచున్నది. కాని ప్రథమాంత రూపమునకు బ్రయోగములు కానరావు)

> సీ. దోమటి దొడుకు నే ప్రేమ గోకిలములు పాటలే
> సహకార పల్లవముల. చంద్రా3
> సీ. కదుసిగ్గుదేరు తొల్పొడుపు దోమట జొక్కియా
> నంద మున జిందులాడ గొన్ని మే. సంచ-

సూర్యరాయాంధ్ర నిఘంటువులోని ఈ అర్థవివరణవల్లాఇచ్చిన ప్రయోగాల వల్లా 'దోమటి' అనే శబ్దానికి గలఅర్థం అవగాహన కాదు. ఇక్కడ అన్నము' అనే అర్థంలో తరిగొప్పుల మల్లన చంద్రభాను చరిత్రలోగాని బైచ రాజు వెంకటనాధుడు 'పంచతంత్రం' లోగాని ఈ మాటను ప్రయోగించినట్టు కనబడదు.

'తాళ్ళపాకవారి పలుకుబళ్ళు' గ్రంథంలో రామలక్ష్మి ఆరుద్ర ఒకటి కాదు రెండు కాదు 24 ప్రయోగాలను దోమటి అనే ఆరో పంకింద ఇచ్చారు. వాటన్నిటినీ పరిశీలించితే అన్నము అనే అర్థం తట్టదు. ఆ ఆరోపాలన్నీ గమనించండి.

> దొడ్డ మేఁకపాల గూరు దోమటి దొడికినాఁడు
> గుడ్డు వయసగు బిడ్డ గన్నవాడు [4-43]

> దోమటి నా మతిలోనఁ దొడునిడవైయుండి
> పామెట సుఖములనే బ్రమయించవలెనా [6-59]

> యేమాయ నీపాదములిటు మేము పిసికితే
> దోమటి నాపై కాలు దొక్కఁగా గాఁక [13-9]

> తొఁడవాడ మోచిన మేలము

దోమటి విడెపుఁ దుచటులు
జడిగొను చూపుల నసువులు పతికిని నీ కమరె [13-131]

కామినికమ్మ్యానికాంతి కట్టుకొనే చంద్రిగాని
అముకొన్న మోహకళ లాభరణాలు
దోమటి మాటలవిందు ధూపదీప నైవేద్యాలు
కామించినటువలె కలిగె నీ కిపుడు [13-168]

దంతుల నెరిగి గొల్ల దోమటాయ లవు
యెంతటిదాననయ్యేనో యిందరిలో నేడు [14-121]

ప్రేమపుమోవితేనెలు పెదవిమీదనేవుండు
చే ముట్టి వర్ధించబోతె చిరునవ్వులు
గామిడి శ్రీవెంకటేశ్వర కలసితివిటు నన్ను
దోమటి దాడికేమంటే దొడ్డమాకు [14-267]

మఱియేఁటి ముద్దులు ను మ్మేమడిగేవు నీవు
మెఱసి మీయిక్కువలు మించెను దోమట్టె [14-174]

కూడిన నీ సతులమ గూచుండ బెట్టుకోఁగా
తోడులు నీడలు రెక్క దోమటాయను [14-273]

ప్రేమమున విలువగ బెట్టి పూఁకొంటిఁ గాన
దోమంటిఁ విడవకుంటే దొమ్మి సేతునా [15-132]

ఏమిసేతు నీ ముద్దుల కేమందును
దోమంటిఁ గొంగుపట్టఁగ తొలఁగి పోరాదు [15-271]

చామరల జాడ జాడ జాట్టాల
వలనె వుండి
దోమటి పంచేంద్రియాల దోడుగాక పోయెను [16-1-6]

దోమటి చెమకులనె దుండగాలు సేసేవి
దీమనము తోప సన్నుతి వెంగళప్పుడు [16-2-29]

ఏమి ఖాచితివే యిటునాకె దక్కితివే
దోమటి విందుకే పోనీ తొత్తవైతి నేను [17-2]

యేమాడిన నాట దాని కెగ్గులేదు కప్పులేదు
నేమాన నూరకుండిన నేరమిలేదు

దోమటిగా జూచినాడ దొరతనమై తోడు
నేనూరు నవ్వీన నవి వేడుకలై విలచు [17-15]

కా మించి శ్రీ వెంకటేశ్వరు గక్కన గూడిన నన్ను
దోమటి దొడికించితే దూతను నే నానెను [17-69]

నీ మేలులోనినాన నీవు మన్నించేటిదాన
దోమటినన్నియు నీ చేతులు మన్నవికము [17-136]

యేమనినె చెన్నుడూ యేకతానన్నుమా
దోమటి వావులునాపై దొరలించేరి [17-152]

కామించి మగవచ్చేవు కాగిట బిగిసేవు
యేమి ననవివారితో చేతులా నీకువి
దోమటి దొడికితివ దొడ్డ చుట్టమువలె
వేమవు శ్రీవెంకటేశనివె నేనైతిరా [17-223]

తామరవేపై నతదు తట్టితిని చేతనీవు
దోటి దొడికేవు దోవమా యేమి [17-382]

అది దోమటి కర్మాలు
దోమటి కర్మాలు సేసి తుదకెక్కినాడజాము
యేమిటికి గాచేతివో యిది నోద్యమయ్యా [8-181]

అది దోమటి కుడుచు
శ్రీమంతుడ నీచేత దేహమిది
దోమటి గుడువక తోయక వశమా [9-119]

అది దోమటి దొడికినట్లు
తొల్లియురేపల్లె గొల్ల దోమటి దొడికినట్లు
తల్లి అనసూయ పాలదవిసినట్లు [6-50]
దోమటి దొడుకు
దొంతిపెట్టిగొల్ల దోమి కొడుకకాను
బంతిచిక్కిపెట్టి మోమివంటునేఁ దాచితివే [14-79]

ఇన్ని ప్రయోగాలు లభించడంవల్ల కొన్ని విశేషాలు గోచరిస్తున్నాయి. దోమటి అనే మాటతోపాటు 'దొడకు' అనే క్రియావాచకం విరివిగా వాడడం జరిగింది. దోమటి దొడికినాడు దోమటి దొడకించితే దోమటి దొరికితివి

దోమటి దొడకేవేళ దోమటి దొడికినట్టు దోమటి దొడకుగాను అనే ప్రయోగాలు కనబడుతున్నాయి. దోమటికి వివాహానికి సంబంధం ఉందని దోమటి నాపెకాలు దొక్కుగా' అని (13-9) కనబడుతున్నాయి. పెళ్ళి బోజనం అనే అర్థంలో దోమటి విందు(17-2) అనే ప్రయోగముంది. ఇది గొల్లవారికి సంబంధించిన దని గొల్ల దోమటాయె (14-121) లోనే ప్రయోగమూ తొల్లియురేపల్లె గొల్ల దోమటి దొరికి నట్టు (6-60) అనే ప్రయోగముసాక్ష్యముఇస్తాయి. దోమటి విందు బోజనం కుడుచుట అన్నది (9-119) అనే ఈఆరోపంలో కనబడుతుంది.

గొల్లవారిలో ఈ పెళ్ళి భోజనం సర్వసామాన్యమే. అయితే వారి ఉచ్చారణలో మూర్ధన్య శ్వాస స్పర్శం,మూర్ధన నాదస్పర్శ మారింది. వారు దోమటిని దోమటిలా అని ప్రయోగిస్తారు మన శిష్ట నిఘంటువులు ఈ ఆరోపాన్నే స్వీకరించలేదుగానీ, బ్రౌను తన నిఘంటువులో దీనిని కొంత సందేహంలోనే చేర్చారు.

"దోమడి A Phrase for marriage among shepherds?""

చివర ప్రశ్నార్థకపు గుర్తు పెట్టడంలో ఔచిత్యముంది. బ్రౌనుకు హంసవింశతిలోని పద్యం ప్రమాణంగా దొరికింది.

వేగ దలబ్రాలు దోమడి నాగవల్లి
యైన పిమ్మట నత్తింటి కనుపదలచి
పయన మొనరించి నెమ్మది బ్రియము దనర
ననగు గూతును నల్లుని ననిపిరవుడు (హంస 2-115)

హంస వింశతిలోని కథ గొల్లవారి చిన్నదానికి సంబందించినది కనుక బ్రౌను దొరగారు గొల్లవారింటి పెళ్ళి అని దోమడిని అర్థం చేసుకున్నాడు. దోమడి కేవలం పెళ్ళి భోజనం మాత్రమే కాదు పెళ్లిచేసుకున్న దంపతుల ఇద్దరూ సజీవులుగా ఉంటే వాళ్ళు జీవితంలో ఎప్పుడు బువ్వపు బంతిలో విడిగాగానీ కలసిగానీ కూర్చుంటే ఆ విందును దోమడి అని పిలుస్తారని ఇంకో ఆంగ్లేయుని వివరణవల్ల తెలియవస్తుంది.

కందుకూరు తాలూకాలో పోసూరుగ్రామంలో ఉసురమ్మ అనే పేరంటాలు

అయిదు రోజులుపాటు చేస్తారు. నాలుగవ రోజు జరిగే బంతిలో దేమడి ఉంటుంది.

In the evening the people of the shepherd caste observe the domadi, or marriage best, in which only married people whose partriner are still living may take part. This takes please under the Jammi tree[15].

ఈ బోగట్టావల్ల దోమడి అంటే పెళ్ళి భోజనమే కాక దంపతుల బంతి అని కూడా తెలుస్తోంది.

అన్నమయ్య వాడిన ఒక శబ్దానికి అర్థనిర్ణయం చేయడంలో ఎంతటి కృషి జరగాలో సూచించడానికే ఇంత విస్తారమైన చర్య అవసరమైంది అన్నమయ్య ప్రయోగాన్ని శ్రద్ధగా వివిధ సామాజిక శాస్త్రాల సహాయంతో అధ్యయనం చేస్తే మన కోశాలు, సాంఘిక చరిత్ర ప్రకరణాలు సంపన్నమవుతాయి. అయితే అన్నిటికన్నా ముందుగా తాళ్ళపాక వారి భాషా విశేషాలకు బాష్యం సిద్ధం కావాలి.

అసంఖ్యాకమైన సంకీర్తనలేకాక ద్విపద కావ్యాలు శత కాలూ ఇతర పద్యగ్రంథాలు చెప్పిన తాళ్ళపాకవారు తమ తత్సమ పదాలుకన్నా దేశ్యాలూ విశిష్ట గ్రామ్యాలూ విశేషంగా ప్రయోగించారని విజ్ఞులు భావిస్తారు. ఈ కుటుంబంలోనే కవులందరూ ఎన్నో అపూర్వ ప్రయోగాలూ చేశారు. తమ కాలంలోని సజీవ భాషను వాడారు. లాక్షణికులు గతి కల్పించవలసిన వ్యావహారిక రూపాలను ప్రయోగించారు. తమ రచనలను తమ కాలంలోనే రాగిరేకులపై చెక్కించారు. కనుక ఆ పదాలు ఇప్పటికీ చెక్కుచెదరకుండా ఉన్నాయి.

ఇతర కావ్యకర్తలలాగా తాళ్ళపాక వారు కొన్ని భాషా విభాగాలను బహిష్కరించలేదు. "జగతిగల జెల్లు బళ్ళి నగినగి భాషించునట్టి నానుడి పలుకుల్ తగదన రహి చెడు నన్న సంగతి అన్నమయ్యకు బాగా తెలుసు. అందుకే "విధితార్థ గ్రామ్యోక్తులు పదిలముగా పొంకమెరిగి పలుకంజెల్లు"

---

15. *W.T. Elmore - Dravitan gods in modern hinduism (1913) Asper educational services New Delhi (1984)*

అని సంకీర్తన లక్షణంలో చెప్పాడు. ఒక్క గ్రామ్యమే కాదు-వల్లవ నారీ మ్లేఛ్ఛోక్తులు నీచపదూపరిభాష ఇతరభాషలు కూడా సంకీర్తనలలో వాడవచ్చు నన్నారు. ఆయనకు కావలిసిన దల్లా ఓచిత్యమే. అవిషయాన్నే సంకీర్తన లక్షణంలో స్పష్టం చేశారు. "ఉచిత భాష పదములజెల్లు" అని శబ్దాలపట్ల సమభావాన్నే ప్రదర్శించారు. పొంకమెరిగి వాడిన శబ్దాల వల్లనే పదు రసానికి ఆస్పదం అవుతుంది.

అన్నమయ్య పదకవితా పితామహుడు. మన సాహిత్యంలో పదరచన పరిణామాన్ని ఆయన రచనల వల్ల బేరీజువేయవచ్చును. పాల్కురికి సోమనాథుడు తన కాలంలో ప్రచారంలో వున్న తుమ్మెదపదాలూ ప్రభాత పర్వతపదాలూ, ఆనందపదాలూ, వెన్నెలపదాలూ, శంకరపదాలూ, సంజయవర్ణన పదాలూ, గొబ్బిపదాలూ, గణవర్ణన పదాలూ మొదలైనవి కొన్ని చెప్పాడు. అయితే వీటిపేర్లు తెలుస్తున్నాయేగానీ వాటి తీర్లు తెలియవు. అన్నమయ్య సంకీర్తనలో ఈ పదాలే కాక ఇంకా ఎన్నో కనబడతాయి. అసంఖ్యాకమైన ఆ పదాలలో ఒక్కొక్క వర్గానికి ఎన్నెన్నో ఉదాహరణలు అన్నమయ్య సాహిత్యంలో దొరుకుతాయి. వెతుక్కోవాలేగానీ ఈ పదాలలోని వివిధ రీతులకు కొదువలేదు. అకారాదిగా కొన్ని పదాల వివరాలను చూడండి.

అర్థచంద్రిక పదం	సంకీర్తనలక్షణం	5
అల్లోనేరేళ్ళు		3-47
ఉయ్యాలపదం		12-242
ఏలపాట	సం.ల.	51
ఓబలేశపదాలు		37-202
కూగూగుపదం		4-56
కోరోచల్లాపదం		4-109
గొబ్బిళ్ళ పదం		12-98
చందమామ పదం	సం.ల.	50
ఛాంగు భళాపదం		3-493
చిలుక పదం		4-9
జక్కుల రేకులు		50

జాజర పదం		12-331
జోల	ఉత్సవ	-152
తందానపదం		7-151
తుమ్మెదపదం		4-32
దోబూచిపదం		3-295
దరువులు	సం.ల.	-50
నీరాజనం		26-295
పల్లాండు		12-187
ప్రభాతపదం		30-218
మంగళ కీర్తన		5-273
మేలుకొలుపు		21-215
యాలపదం		13-223
లాలి	ఉత్సవ	151
శిఖాపదం		5-130
శోభనం		3-18
సువ్వి		12-352
సువ్విలాల		3-419
సూళాది గీతాలు		31-478

ఇంకా శ్రద్ధగా అన్ని సంపుటాలూ గాలిస్తే మరెన్నో రకాల పదాలు వివరాలు లభించవచ్చు. పలువురు కలసి పలు ముఖాల చేయవలసిన పరిశోధనలు ఒంటి చేత్తో చేయడం సముద్రానికి ఏతామెత్తడమే.

అన్నమయ్య అనుభవ సముద్రుడు!

19

తాళ్ళపాక తిమ్మక్క

ఎన్నడో ఇక్ష్వాకుల కాలానికి ముందు హాల శాతవాహనుడు పాలించే రోజులలో మన తెలుగుగడ్డ మీద మగవాడితోబాటు సమానంగా మహిళ కూడా కవిత్వం చెప్పిన సాక్ష్యాలు మనకు దొరుకుతాయిగాని ఆనాటినుంచి రెడ్డి రాజుల యుగందాకా కమ్మని రచనలు చేసిన ఆడవాళ్ళ పేర్లయినా కనీసం మనకు లభించవు. గాథాసప్తశతిని సంపన్నం చేసిన సౌభాగ్యవతుల పేర్లు చెప్పుకొని, ఆ తరువాత మొట్టమొదటి తెలుగురచయిత్రి కావ్యాన్ని చదువుకొందాం.

గాథాసప్తశతిలోని మహిళా రచయితలు.[1]

1. అణులచ్ఛి	(రెండు గాథలు) 3-28 (182); 3-63 (210)
2. అసులద్ధి	(రెండు గాథలు) 2-77 (139); 2-78 (140)
3. వహాయీ	(ఒకటి) 1-86 (65)
4. ఖేజ్ఞా	(ఒకటి) 6-84 (439)
5. మాధవి	(ఒకటి) 1-91 (69)
6. రేవా	(రెండు) 1-87 (66); 1-90 (68)
7. రోహా	(రెండు) 2-63 (126); 7-24 (466)
8. వద్దావహీ	(ఒకటి) 1-70 (52)
9. వేహా	(ఒకటి) 7-30 (469)
10. ససిప్పహా	(ఒకటి) 4-4 (237)

1. రాళ్ళపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారి గాథాసప్తశతీసారం - అను గ్రంథం అనుసరించిన పట్టిక (బ్రాకెట్లలోని సంఖ్యలు శర్మగారి అనువాదపద్యాల నెంబర్లు.)

పదిమంది పేర్లు, వాళ్ళు వ్రాసిన పధ్నాలుగు గాథలు మనకు లభించాయి. వీటిలో స్త్రీహృదయం మనకు సాక్షాత్కరిస్తుంది. అంతరాంతరాలలో ఆడది ఎలా భావిస్తుందో ఆడదే వ్రాయగలదుగాని మగవాడు ఎంత ఊహించినా అది ఊహాగానమే అవుతుంది. మగవాడు మొరటువాడు. మగువను నొప్పిస్తాడు. అయినా ఆమె సహిస్తుంది. కొట్టి కోరికలకోసం ఆమెను అనునయిస్తాడు. అప్పుడు ఆమె ఏం చేస్తుంది? ప్రాచీనకాలపు రచయిత్రి పహాయీ చెప్పిన గాథ వినండి.

కొట్టి నొచ్చిన యొక చేయి వట్టి వాడు-వేగ నూర్పుల గాలిచే విసరబోవ
నేమి సేయుదు? నవ్వుచు నేను వాని-గౌగలించితి వెరచేత కంఠసీమ.
[గా.స. సారము, 1-89(65)]

ఒక చేయి నొప్పించినా, రెండో చేత్తో మగవాడిని కౌగలించుకొన్నట్టు వ్రాయడం ఆడదానికే చేతనవుతుంది. ఆమెచూపులకు హృదయాలు, వీపునకు కళ్ళూ ఉంటాయి. రవి కాంచలేనిది కవి కాంచిన, కవి కాంచ లేనిది కాంత మాత్రమే చూడగలదు. మగవాడు ఆవలిస్తే పేగులు లెక్కపెట్టవచ్చు గాని ఆడది ఆవలి మొఖమైనా ఇంగితాన్ని తెలుసుకోగలదు. చూడండి. అది కవయిత్రులలో ఒక తల్లి రేవాదేవి చెప్పిన గాథ –

అలిగి పెడమోము పెట్టి నీ వరుగుచున్న-గాని, మానిని వెనువెంట గదలివచ్చు
మగని ప్రక్క నెయున్నదిమనసటంచు-పులకరించిన నీవీపె తెలుపు మాకు.
[గా.స.సారము, 1-87 (66)]

అవును మగవాడు ఎటువంటివాడైనా సరే మగువ మనసు ప్రేమించిన వాడిని పెనవేసుకొని వదిలిపెట్టదు. అతడు మొరడైనా, నరుడే చూడండి 'ససివ్వహా' దేవి ఏమంటుందో.

విలువగారాని వలపుబందమున దగిలి
యతడు వాయించినట్లెల్ల నాడుచుందు;
మ్రాను సాజంపు మ్రోడైన గాని, చెలియ!
నెక్కి పెనగదె యద్దాని చుట్టు దీగ. **[గా.స.సారము, 4-4 (237)]**

ముద్దరాలు చుట్టుకొన్న పురుషుడు మ్రోడువారి వున్నా పచ్చగా కనబడతాడు. చిలుకలు వాలిన ఎండుచెట్టు పచ్చగా, చూడ ముచ్చటగా

ఉంటుంది. చూడండి, అణులచ్చి ఎంత చక్కగా ఆ సంగతి చెప్పుతున్నదో :

> ఎందు మ్రగ్రమాని యండకు జేరి చ
> ప్పట్లు పరచి పగిరి పాంథజనులు
> తమ్ము జూచి వెదరి దాని యాకుల పండ్ల
> పగిది నున్న చిలుక లెగిరిపోవ.   [గా.స.సారము, 3-63 (210)]

చప్పట్లు కొడితే చిలుకలు ఎగిరిపోతాయిగాని, ఎన్ని ఇక్కట్లు వచ్చినా చిలుకల కొలికి చెలుణ్ణి వదలిపోదు. మనసైన దంపతులను మామిడిచెట్టు తోను, దానిని అంటిపెట్టుకొన్న మాధవీలతతోను పోల్చడం సహజమేగాని ప్రేయసీ ప్రియుల కలయికను రెండు మవ్వపుతీగెలు పెనవేసుకొనడంతో పోల్చడం అనువైన భావనాపటిమ ఉన్నవాళ్ళకే చెల్లుతుంది. ఆదికవయిత్రు లంత సున్నితమైన ఊహలలో ప్రథమాంధ్రభాషారచయిత్రి -

నాగమల్లియతీగె, నవమల్లెతీగె-కలసి పెనగుచునున్న కదు ఎంత జూపు.[2]

ఆమెపేరు తాళ్లపాక తిమ్మక్క. ఆమె వ్రాసిన కావ్యం పేరు సుభద్రా కల్యాణం. ఆమె కవీ, మహాకవి తాళ్లపాక అన్నమయ్యగారి ఇల్లాలు. ఆంధ్ర సాహిత్య చరిత్రలో అత్యంత ప్రాధాన్యం గల ఈ నిర్ణయాన్ని చేసినవారు పరమ ప్రామాణికులని ప్రసిద్ధులైన వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు. వారి ప్రతిపాదన కొంత వివాదాస్పదమైనది. కొందరు సాహితీవేత్తలు అభ్యంతరం చెప్తున్నారు. తిమ్మక్క అర్వాచీనురాలని భావిస్తున్నారు. ఈ తగువు సంగతి తర్వాత చెప్పుకొందాం. తిమ్మక్క అనే వ్యక్తి ఉండడం వాస్తవం. ఆ వ్యక్తి మహిళ అన్నది కూడా సత్యమే. ప్రాచీనమో, అర్వాచీనమో ముందు కావ్యం గురించి చెప్పుకొని తర్వాత కాలనిర్ణయం, వ్యక్తి నిర్ణయం గొడవలలోనికి తీరుబాటుగా వెళదాం.

తిమ్మక్కగారి సుభద్రాకల్యాణానికి ఆధారం నన్నయగారి భారతమే. వారు ఆదిపర్వం అష్టమాశ్వాసంలో 135 గద్యపద్యాలలో 'విజయవిలాసం' రచించారు. (ఆది. 8-89 నుండి 223 దాకా). వారు చూపిన త్రోవలోనే తిమ్మక్క 1163 పాదాల ద్విపదకావ్యం వ్రాసింది. ఈమె తన రచనను కావ్యం అనే పెద్దమాటతో పిలువలేదు. ఇది పాట అని మాత్రమే చెప్పుకొంది.

2. సుభద్రాకల్యాణం, పుట 46.

అయితే 'కడుమంచి తేటపలుకుల'తో చెప్పినట్లు తెలియజేసింది.

కొన్నికొన్ని ఘట్టాలలో నన్నయగారు మూలాతిక్రమణ చేసినట్లే ఈమె కూడా స్వతంత్రించి పాటకు జీవంపోసింది. నన్నయగారు చూపించినట్లే ఈమె కూడా ప్రాంతీయాభిమానం చూపింది. మూలంలో తీర్థయాత్రలు చేస్తున్న అర్జునుడు కళింగాన్ని అతిక్రమించి తపసులచే ఉపశోభితంబైన మహేంద్ర పర్వతాన్ని చూచి సముద్రతీరము వెంట మణులూరు పురానికి వెళ్లినట్లు కనబడుతుంది. కొన్ని దక్షిణ దేశప్రతులలో అర్జునుడు గోదావరిలోనూ, కావేరిలోనూ స్నానం చేసినట్లు ఉందట.[3] ఈ ఘట్టంలో నన్నయగారు ఇలా వ్రాశారు -

కళింగవిషయంబు సొచ్చునంత దోడి బ్రాహ్మణులు కళింగ ద్వారంబున క్రమ్మరి యుత్తరదేశంబులకుం జనిన నందుగతివయబ్రాహ్మణ సహాయుండై పార్థుం డరిగి పూర్వసముద్రతీరంబున బురుషోత్తమదేవరకు నమస్కరించి మహేంద్రపర్వతంబు చూచుచు -

దక్షిణగంగ నాదగ్దయు నొప్పిన గోదావరియు జగదాదియైన
భీమేశ్వరంబును బెడగగుచున్న శ్రీపర్వతంబును జూచి యుర్విలోన
ననఘమై శిష్టాగ్రహారభూయిష్ఠమై ధరణీసురోత్తమాధ్వరవిధాన
పుణ్యసమృద్ధమై పొలుచు వేగిదేశవిభవంబుజూచుచు విభుడు దక్షి
ణాంబురాశితీర్థంబున కరిగి దురిత-హారియైన కావేరీమహాసముద్ర
సంగమంబున భూసురేశ్వరుల కభిమ-తార్థదానంబు జేసి కృతార్థుడగుచు

[ఆది. 8-138, 139]

నన్నయగారు టూరిష్టుగైడుగా మారి అర్జునునికి సగర్వంగా తమ వేంగీ దేశాన్ని చూపించారు. ఆయన ఈ మాత్రం లైసెన్సుతీసుకున్నారు. కనుక అర్జునుని 'ప్యాసుపోర్టు'లో మరికొన్ని క్షేత్రాలు లిఖించినా తప్పులేదని తాళ్లపాక తిమ్మక్క అర్జునుని రెక్కపట్టుకొని అపి తిరుపతి వెంకటేశ్వరులకు మ్రొక్కించింది. చూడండి-

అమర నహోబిళం - బా వెంకటాద్రి
వరుస నాపై కంచి - వరదుల గొలిచె **[పుట 6]**

---

3. 'నన్నయభారతము' డా॥ దివాకర్ల వెంకటావధానిగారు, పు. 575

దక్షిణాదికి వచ్చిన అర్జునుడు మా తిరుపతికి రాకుండా ఉంటాడా అని ఆమె భావించడంలో తప్పులేదు. అతిక్రమణకు వరవడి పెట్టినది నన్నయ గారు కదా. ఆయన వేలు చూపినచోట ఈమె మండ అందుకొంటుంది.

తీర్థయాత్రలు చేస్తూ వీలైన చోట్లలో వివాహాలాడుతూ అర్జునుడు ద్వారకప్రాంతాల కొచ్చాడు. వచ్చీరాగానే వానికుదిరిన పెళ్ళీడుపిల్ల అవూళ్లో ఉందని జ్ఞాపకమొచ్చింది. యాదవులు యతులను పూజిస్తారని కపటయతి వేషం వేసుకొని ఊరవతల నిలబడి కృష్ణుని తలచుకొన్నాడు. వెంటనే అతడు అర్జునుని ఉనికి తెలుసుకొని ఒక్కడే ఆ ప్రభాసతీర్థానికి వచ్చాడు. తన దగ్గరకు వచ్చిన కృష్ణుని చూసి అర్జునుడు 'అతిసంభ్రమమున నమస్కరించి' "ద్వాదశమాసికవ్రతం చేస్తున్నాను; నిన్ను చూడడంవల్ల నా పాపాలు పోయాయి" అన్నాడు. "అనిన విని నగుచు నబ్జనాభుండర్జును నతిస్నేహంబునం గౌగిలించుకొని యెల్లవారల కుశలంబును నడిగి యాతని తీర్థాభిగమననిమిత్తంబును సుభద్రయందు బద్ధానురాగుండగుటయు నుపలక్షించి ద్వారకాపురంబునకు దోడ్కొని యరిగె." అని నన్నయగారు వ్రాశారు [ఆది. 1-8-170]. నన్నయగారు 'నగుచు' అని అన్నారేగాని కృష్ణుని పరిహాసవాక్యా లేమీ వ్రాయలేదు. తిమ్మక్క వ్రాసింది చూడండి

> అత్తఱి శౌరిసర్వాత్మకుడగుట-అంత నా నరుని తలం పంతయు దెలిసి
> యొక్కరుం డేతెంచె నొనర నచ్చటికి-నరుడు నచ్చెరువంది నారాయణునకు
> నరుగున ప్రణమిల్లి సద్భక్తి మొక్కి-వనమాలి కెదురుగా వచ్చి యర్జునుడు
> దండప్రణామమ్ము తగ నాచరించె-నారాయణా యనుచు నవ్వుచు నరుడు
> కరముబట్టుక వాని కడు లేవనెత్తె-హరియునవ్వుచుబల్కె నర్జును జూచి
> నిన్న నేసుతులగని నెరతనమ్మునను-యింతలో సన్యాసి వెట్లయితి వయ్య
> యెరుగుదుము మీవిద్యలెల్లను మేము-గరిమ వేసాలల్ల గ్రాసాలకొరకె
> అని గేలిసేయుచు నతని దేకొనుచు-చనుదెంచె రైవతశైలమ్ముకడకు
> అచట నర్జునునుంచి హరియు నంతటను-నడనడచి ద్వారకానగరి కేతెంచె.
>
> [సుభద్ర. పుట 13]

నన్నయగారు వ్రాయని బావమరదుల పరిహాస వాక్యాలను ఈమె ఇక్కడ వ్రాసినా ఆయన వ్రాసిన ఒక ఘట్టంలోని మాటలను అనుకరించ లేదు. చూడండి : అర్జునుడే తన భర్త కావాలని సుభద్ర రైవతపర్వతానికి

ప్రమొక్కింది.

దాని సుభద్రగా నెరిగి తత్క్షణజాతమనోజసంచల
న్మానసుడైన యవ్విజయు మానుగ జూచి మునీంద్ర నీకు జ
న్నే నలినాక్షులందు మది నిల్పగ నంచును మందహాసగ
ర్భావనుడై రథాంగధరుడాతని కిట్లనియెం బ్రియంబునన్. [ఆది. 1-8-179]

ఈ ఘట్టాన్ని తిమ్మక్క ఇలా వ్రాసింది. నన్నయగారు చెప్పిన మందహాసాన్ని వదిలేసింది.

కన్యడి గనుగొని కమలాక్షు డనియె
కనుచూపినంతలో కాంక్షింపతగున
మొదల సుభద్రపై మోహంబు నీకు
వదలక యుండుట వది యెరుంగుదుము
తలపు నీ కీడేరు తలకకు మనుచు
జలజాక్షు డావేళ చెలిని రప్పించి
వందనము జేయించె వరమునీంద్రునకు **[సుభద్ర - పుట 16]**

కపటసన్యాసికి కన్నెపిల్లపరిచర్యలు ఏర్పాటు చేశాడు. అపూర్వము లైన వపుర్విలాస యుక్తులు వెలయించుచు ముదముతో సుభద్ర అతనికి భక్తితో భోజనాలు పెడుతూ ఉండేదని, సవ్యసాచికి కామవికారం నానాటికీ అగ్గలమైందని నన్నయ్యగారు వ్రాశారు. (ఆది. 8-183).

తిమ్మక్క సుభద్రచేత ఈడుకు తగిన ఆటలు ఆడించింది. ఒకప్రక్క మౌనిని సేవిస్తూ సుభద్ర బొమ్మల పెళ్లిళ్లు చేస్తున్నది.

పాలుపైన రత్నాల బొమ్మరింటికి తళుకైన పగడాల ద్వారబంధాలు వాటికి పచ్చల తలుపులు, అందులో అచ్చపుదంతాల బొమ్మలు. వాటికి ఆమె పెళ్లి చేయిస్తున్నది. అప్పుడు అర్జునుడు అక్కడకు వచ్చాడు. ఇలా అన్నాడు :

ఇందు పురోహితుండెవ్వరె నీకు-అందమైనట్టి ఘడియారమ్ము నేదె
అన్నియు నేల నీ యాశ్రితుడ నేనె-యున్నాను నీ పెండ్లి నొనరజేయించ
పప్పుబూరెలు మంచి పాయసాన్నములు-ఒప్పైన భిక్ష మాకొనరగా గద్ద
వన్నారుగుర్భుగుల పంచభక్ష్యములు-వెన్నిక భుజియించె నెలమితో నగుచు

తెరయొద్ద నిలుచుండి దేవేంద్రసుతుడు-సరసిజవదనతో సరసమ్ము లాడు
భావగర్భితముగా వలుకు మర్మములు-భావించి సతి జూచి పరగ తమకించు
చెలియలక్షణములు చెప్పెద ననుచు-కలికి నొయ్యెనలేమ కరము చేబట్టి
అక్షిణ జృంభణం బది యొంట గద్దు-అక్షయసౌభాగ్య మది యింట గద్దు
పద్మరేఖలు నీకు భాసిల్లు ననుచు-పద్మాక్షి పాదముల్ భావించి చూచె
నెయ్యమ్ము లందగా నెలదిరో గురుతు-ముడివడె హారముల్ ముద్దుల గుమ్మ
చిక్కు విడిపింతునే చేడె సుభద్ర-మక్కువ నామీద మరవకు మనెను
వేదోక్తయుక్తిని వింత పెండ్లిండ్లు-కావించవలె నంద్రు ఘనశాసనమున
నాల్గవ దినమున నాయువతికిని-శోభనంబగుగదే సుదతి యుద్దరకు
పానుపుటింటికి పరగ బొమ్మలను-కదువేగ నంపుదమ కమలాయతాక్షి
అనుచు కందునమాట యతితను బలుక-నివ్వెరపడియుండె నెలత సుభద్ర
మరి యెన్నిరీతుల మాయల తపసి-వెరవక తను జూడ వెరగందె నబల.
[సుభద్ర పుటలు 18-20]

వెంటనే వెళ్ళి కృష్ణునితో ఫిర్యాదు చేసింది. "ఎక్కడి యతివరుం డితడు వేయన్న, చూడ సంయమిగాడు చూరకాడితడు" అని చెప్పింది. కృష్ణుడు ఆమెను ఊరడించి మాయా మునిని ఆకాశానికెత్తి పొగడి, ఇంక కొన్నినాళ్ళు అతనికి భిక్ష పెట్టమన్నాడు. "సుదతి యాతనిచూడ సురపతిసుతుడె, మనసులో నీ కనుచూపమ్ము వద్దు" అని చెప్పాడు. దానితో సుభద్ర స్తిమితపడింది.

బొమ్మల పెళ్ళి అర్జునుని ఆకతాయిమాటలు, సుభద్ర అన్నయ్యతో ఫిర్యాదు. అతడు ఓదార్చడం మొదలైనవన్నీ తిమ్మక్క స్వకపోల కల్పితాలే. ఈ ఘట్టం తరువాత ఆమె కొద్దిగా నన్నయ్య వారిని అనుసరించింది. అయన ఇలా వ్రాశారు.

అలినీలకుంతలుండనియును హరినీలసమవర్ణు డనియు నాజానులంబి
తాయతస్థిరబాహు డనియు వారక్రాంతవలినదళా కారనయను డనియు
నుత్తుంగ ఘనవిశాలోరస్కు డనియును గవ్వడి యనియును గరము వెద్క
విన్వచ్చు నెప్పుడు వినియెదువది దన వినినట్ల యతి జూచి వీడు విజయు
డొక్కయనుచు సంశయోపేతచిత్తయై-యుండి యుండనోపకొక్కనాడు
భోజనావసానమున నున్న యమ్ముని-కిందువదన ప్రీతి నిట్టు లనియె.[అం.8-185]

ఈ పద్యభావాన్ని తిమ్మక్క ఇలా అనుసరించింది:

ఈమూపు లీతమక మీవిలాసములు–యేతావనులయందు నెరుగ మెన్నడును
విజయుని రూపవివేకసంపదలు–గజరా.వరదుచే గరిమ నే వింద
తెగవాలుకన్నులు దీర్ఘబాహువులు–పగడంపు వన్నెగల పాదపద్మములు
చూడగా నీతండు క్రీడియేగాని–వాలాయముగా యతీశ్వరుడు గాబోడు

కపటసన్యాసిగా కల్పించి యిచట–వుపమను శ్రీకృష్ణ డునిచినాడేమో
అని మనమున జాల హర్షమ్ము నొంది. [సుభద్ర. పుట 26]

నన్నయ్యగారు ఒకనాడు భోజనావసానాన సుభద్ర చేత తిన్నగా మాటలు మొదలెట్టించారు. కాని తిమ్మక్క చాలా పూర్వరంగం రచించింది. మాట కలపటానికి ముందు ఎంతో అలంకారాన్ని వర్ణించింది. జాతిగొజ్జగి నీట జలకా లాడి, ఉమ్మెత్తపువ్వులాగా ఉతికిన మడతకొనగోళ్ళతో కొని తీసుకొనివచ్చి ఒకకోమలాంగి ఇస్తే పుచ్చుకొని చెంగావిపావడ రంగుమీర్రగా చుంగువిడిచి కట్టి పాలిండ్లవలను కనబడగా ఒకవింతలీల పయ్యెదకొంగు వేజారవిడిచి, కొప్పు ఇంచుక జార ముడిచి, విటులమన్మథుడేయు విరిమొగ్గతూపులా ఉండే గుమ్మడిగింజనామం తీర్చి మూడువేలు చేసే ముక్కరపెట్టి, రామచిలుకను భుజాన ఎక్కించుకొని తోటలోకి వెళ్లింది :

ఉత్సాహంతో మేను ఉబ్బి పొంగగా పలుకుపలుకునా తేనెఒలుకుతూ ఉండగా ఇలా అడిగింది.

అయ్యమీరేదేశమరసి చూచితిరొయెయ్యది మీనామ మెచటనుండుదురొ
వరగ నింద్రప్రస్థ పట్టణంబునను–బహుళ సంపదలతో బరుగుచున్నారు
ధీరమానసులు కుంతీసుతుల్ వారు–అరయ గడు సుఖులై యున్నవార
కోరిమామేనత్తకొడుకు లైదుగురు–వారికి కుశలమా వరమునిచంద్ర
ఆరాజవరులలో నర్జునుం డెలమి–ధారుణీ తీర్థముల్ దరిసింప నేగె
తీర్థముల్ క్షేత్రముల్ తిరుగుచో మీరు–ఇంద్రనందను నెందునే జూడలేదా
జగతినంతట మీరు చరియింతు రనగ–అరసి మిమ్మిప్పుడు అడుగంగవలసె.

[సుభద్ర. పుటలు29-30]

ఆమె అడే వాక్యాలు అర్జునునికి చెవుల పండుగులయ్యాయి. అతడు ఇలా బదులు చెప్పాడు.

పద్మాక్షి నీతోను పలుకగా వెరతు-పలికిన పలుకులు భావ మేర్పరచి
దూరులెక్కించెదో తోయజాక్షునకు-వలపుగల్గకయుంద పలుకగల్గుదునె
వదుచుదనమున నేను పలుకుపల్కులను-మనసులో నుంతువానసురాజఋషిని
[సుభద్ర.పుటలు30-31]

అతని మాటలు విని అర్థాంతరాలను మనస్సులోనే భావించుకొని చిరునవ్వు నవ్వింది. ఆనవ్వుతో 'కామతంత్ర రహస్యములు పుష్పించా'యట. మన్మథుడు బాణంవేశాడు. అర్జునుడు మూర్ఛపోయాడు.

ఓముద్దుచిలుక! నేనుల్కి పల్కితిని-వల దింక వలదని వ్యవహరింపుచును
ఐతలికగాని మాళి పవలించె నంత-నారామచిలుక ఫక్కన నేగుదెంచె
పసిడిరెక్కలు సొంపులెసగియాడగను-మాణిక్యపుంగంఠమాలికల్ మెరయ
పార్థుని భుజములపై నిల్చి యపుడు-నయభయములతోను నరునకిట్లనెను.
[సుభద్ర.పుటలు31-32]

సుభద్ర నోరారా అనని పరుసను చిలుక అంది-'బావా! లే లె'మ్మంది. మోవిగంటినిచేసి ముద్దులు పెట్టింది. ప్రేయసీ - ప్రియులకు సముఖంలోనే రాయబారం చేసింది. అతనితో ఇలా అంది :

ఇదియేమి విజయుడా యీరీతినుంద-అన్నిట గుణశాలి వాదువు నీవు
అర్జున నీమన మలరుచుండగను-నిర్జరీగతి నాతి నెన్నె తా వదిగె
నెలమి దుర్యోధనున కిచ్చెద ననిన-కదుతాపమును బొంది కాంత నిన్నడిగె
యిరువురి మనసులో నెల్లతాపములు-నెరిగియు నెరుగని తెర గుందవలెను
ఇంతిని తోడ్కొని యింద్రప్రస్థమున-కెంతో వేదుకల నివేగుదువుగాని
కమలాక్షి పెంచిన కదు ముద్దుచిలుక-నదుగవలెనా నీకు అన్నిబుద్ధులకు
మందె మేలమ్ములకు మరి వేళగాదు-అనుచు ముంజేతి కంకణముపై వ్రాలె.
[సుభద్ర.పుట32]

ఈ చిలుక యింత నెరజాణ కనుకనే ఇది ఎగిరెగిరి చేమకూరవెంకటరాజగారి 'విజయవిలాసం'లో వాలింది. సుభద్రార్జునుల నర్మగర్భితమైన సంభాషణలలో దీనిని ఆయన వాడుకొన్నారు. తిమ్మక్క గారి వర్ణనలను కూడా యథాతథంగా వినియోగించుకొన్నారు. చూడండి:- 'మీ బావ ఎలా ఉంటాడు?' అని కపటమౌని అడిగినప్పుడు తిమ్మక్కగారి సుభద్ర ఇలా వర్ణిస్తుంది:-

ఎగుభుజమ్ములవాడు మృగరాజునడుము-నరచివుచ్చుకొను నెన్నడుముగలవాడు
గరగరనివాడు చక్కనివాడు నతడు-గొప్పకన్నులవాడు కోదండగుణకి
ణాంకంబులా బాహు లమరినవాడు-వెన్నున మచ్చగల విభవంబువాడు
బవిరిగడ్డమువాడు వన్నిదంబిడిన-వెన్నువగడసాల వెసనాడవచ్చు
చిగురొత్తు చెంద్రిక చెలగు పాదములు. [సుభద్ర.పుట 34]

సరిగ్గా ఈమాటలే కొన్ని చేమకూరవారి 'విజయవిలాసం' లో ఉన్నాయి. గమనించండి.

ఎగుభుజంబులవాడు మృగరాజమధ్యంబు
పుడికి పుచ్చుకొను నెన్నడమువాడు
నెరిచెంద్రుకలవాడు నీలంపు నికరంపు
మెరుగు జామనచాయమేనివాడు
గొప్పకన్నులవాడు కోదండగుణకిణాం
కములైన మంజేతు లమరువాడు
బవిరిగడ్డమువాడు వన్నిదంబిడి దాగ
వచ్చు నందపువెన్ను మచ్చవాడు
గరగరనివాడు నవ్వు మొగంబువాడు-చూడగలవాడు మేలైన సొబగువాడు
వానిమేనత్తకొడుకు గావలయు నాకు-నర్జునుండు పరాక్రమోపార్జునుండు.
[విజయవిలాసం, 2-164]

సుభద్రమనసులోని మరులు తెలుసుకొన్నాక అర్జునుడు బయట పడ్డాడు. తమకముతో అతడు చేయిచాస్తే ఘనమైన సిగ్గుతో ఆమెయిలా అన్నదని తిమ్మక్క వ్రాసింది :

తల్లియు దండ్రియు తగిన బాంధవులు-బల్లిదు లన్నలు పాయకున్నారు
వారి యనుజ్ఞచే వర్తించు మిచట-నీలాగు వనులైన యిందరు నగర
హరి నీకు నిచ్చునట అనుమానమేల-తెగలి యేనుగునెక్కి దిద్దుదూరెదరె
అని చెప్పి తానగరి కతివ పోయినను. [సుభద్ర. పుట 35]

స్త్రీసహజమైన ఈ సమాధానాన్ని చేమకూర తన విజయవిలాసములో అనుకరించాడు. చూడండి, సుభద్ర చిలకతో అర్జునునికి చెప్పమన్న మాటలు-

మేరలా యివి మీయంతవారలకును-పెద్దలున్నా రెరిగి వార పెండ్లిసేయ
గలరు వేగిరిపాటింత వలదటంచు విన్నపము సేయరాదెయో చిన్నచిలుక!
[విజయవిలాసము, 2-187]

ఇతరులనుకరించేటంత రసవంతంగా తిమ్మక్క ఈ ఘట్టాన్ని ఇంత విస్తరించి రాయబట్టే కావ్యానందం కలుగుతుంది. ఇక్కడ నన్నయ్యగారు ఒక గద్యంలోనూ, పద్యంలోనూ తేల్చేశారు. భోజనం అయ్యాక ఒకనాడు సుభద్ర ఇలా అడిగింది-

మునీంద్రా, నీయాడని తీర్థంబులుం, జూడని పురంబులు, నెరుంగని రాజకులంబును లేదని విచారింతు.

అమరావతికి నెన యనగ నివ్వసుమతి బరగు నింద్రప్రస్థపురవరంబు
చూచితిరే పాండుసుతులందు సుఖమున్నవారె మాయత్త యంభోరుహాక్షి
కుంతిమహాదేవి కుశలయే యమ్మహావీరు డర్జునుడు జితారి,తీర్థ
గమనోద్యతుం డయ్యె గ్రమ్మరివచ్చెనే యెరుగుదురేని నా కెరుగుజెప్పు
డనిన నేన చూవె యయర్జునుండ నీ-యొద్ద నివ్విధమున నున్నవాడ
దరుణి నీకునాకు ధరణీధరుండును-జలజభవుడు సేసె సగమంబు.

[ఆది. 8-187]

నన్నయగారి అర్జునుడు అడగగానే బయటపడి పోయాడు. తిమ్మక్క సుభద్రార్జునులను ఎంతో ఆడించిగాని బయటపెట్టించలేదు, తాళి కట్టించలేదు. గుట్టుగా పెళ్లి జరిగాక తిమ్మక్క రుక్మిణిచేత అప్పగింతలు పెట్టించింది. "ద్రౌపదితో సఖ్యంగా ఉండు" అని సుభద్రకు హితోపదేశంచేసింది. ఇంకొకరితో భర్తను పంచుకొనడంలో ఎంత సహనం కావాలో రుక్మిణికి తెలుసు, అందుకే-

పొలతి నమ్మగ రాదు పురుషుల నెపుడు-వలురీతి గృష్ణసర్పమ్ములై యుంద్రు
కొంచక కృష్ణకు కూర్మితో నుండు-వంచనసేయకు వనిత యెవ్వరును
అనుచు బుద్ధులు చెప్పి అనుగుమరదల్ని-అర్జునుచేతి కొయ్యన నప్పగించె.

[సుభద్ర. పుట 44]

వదిన చెప్పిన సలహాను సుభద్ర పాటించింది. ఇంద్రప్రస్థానికి వెళ్లగానే ద్రౌపదికి మ్రొక్కింది. అతివ పాంచాలిని అక్కున చేర్చింది. ఆతరువాత సుభద్రార్జునుల శోభనానికి స్వయంగా ద్రౌపదే ఏర్పాట్లు చేయించింది శయ్యాగృహాన్ని ఎలా అలంకరించిందో చూడండి.

ఒప్పైన బంగారు టుప్పరిగలోను-కప్పురవాసనల్ గ్రమ్ముకొనంగ
సాంబ్రాణిధూమముల్ సఖితానువేసి-చిత్రముల్ నిర్మించెచెలియ యంతటను

దిక్కుల మాణిక్యదీపములే వెలుగ-నిలువుటద్దముల నెలతచెక్కించె
వెయ్యిదీపమ్ములు వెలుగంగ నందు-గవుసెనల్ దీయించె గాజుకంబముల
బంగారు తరికోళ్ళ పట్టెమంచమ్ము-అంగన వెలయించి యమరించె సెజ్జ
సన్నవిరిమల్లెలు జాజిమల్లెలును-బొండుమల్లెలు చాలనింద బరపించి
యిరుదెసల్ తలగడ లిమ్ముగా దాపి-శింగారుసురటీదా వదతి వెట్టించె
వంకించి బాగాలు బరణులం బోసి-గాలించి సున్నముకాయబెట్టించి [సు.
వండుటాకులు దెచ్చిదిగ్రవణతి మడిపించి-మదిరాక్షియునిచెనుమరియునచ్చట
[సుభద్ర. పుట 50]

ఆ తరువాత సుభద్రకు పన్నీట స్నానం బాగుగా చేయించి తన చేతులతో అలంకరించింది.

ఝుణఝుణత్కారమై పణతు లిద్దరును
జోడుచిల్కలవలె శోభిల్లి రపుడు. [సుభద్ర. పుట 52]

అక్కడ ధర్మరాజు అర్జునునికి అలంకారాలు చేయించాడు. సవ్యసాచినిచూచి సన్న చేసి శయ్యాగృహానికి వెళ్లమన్నాడు. అర్జునుడు అన్నపాదాలకు మ్రొక్కి పానుపుదగ్గరకు వెళ్లి ఇంతిరాకకోసం ఎదురుచూస్తున్నాడు. ద్రౌపది సుభద్రను పడకటింటికి వెళ్ళమంది. అమె వెళ్ళలేదు.

సజ్జకు జనుమన్న సకియ యప్పుడును-సిగ్గున మురిపెమున చెలియ సుభద్ర
అడుగు లోరకయుండి అటుకొంతసేపు-కూరిమి గలవాడుకొమరాల నీకు
మేలిమి గలవాడు మేనత్తకొడుకు- నాల్గునెలలు శిక్ష మెల్లగ బెట్టి
యిప్పుడిటువలె సిగ్గు లేటికి సుదతి-అనుచుసుభద్రనుఅతివ తోడ్కొంచు
విజయునిపాన్పునవేడ్కతో నుంచె-తలుపులు మూసికొని తరుణియేతెంచె.
[సుభద్ర. పుట 53]

ఎంతో సంతోషముతో ఇంతచేసిన ద్రౌపది బయటకు రాగానే బాధపడింది.

తలపోసె మనసులో తాళంగలేక-యేమి వస్తువులైన నియ్యవచ్చుగాని
ప్రాణేశునిచ్చిమరి బ్రతుకంగరాదు.

అని అల్లాడింది. ఇవి ఆడదే వ్రాయగలిగిన మాటలు. తిమ్మక్క సుభద్రా ద్రౌపదులను ఎలా చిత్రించిందో ముద్దుపళనికూడా అలాగే ఇళా – రాధలను

రాధికాసాంత్వనంలో చిత్రించింది. ఇళ రాధ దోహదంతో పూచిన మొగ్గ. విరిసిన పువ్వు. ఆముద్దురాలికి మరుని బుద్ధులు బుజ్జగించి సారె గదిలో విడిచి రాధ బయటకు వచ్చింది. ఆత్మగతంగా ఇలా అనుకుంది.

> **సొమ్ములియ్యవచ్చు సొమ్మంద మియవచ్చు-నియ్యరాని ప్రాణమియ్యవచ్చు**
> **దనదు విభుని వేరుతరుణి చేతికి నిచ్చి-తాళ వశమె యెట్టిదానికైన ?**
> **[రాధిక. 1-116]**

ఇలా పరితపించినా తిమ్మక్క చిత్రించిన ద్రౌపది వెంటనే సర్దుకుంది

> **అఖిలాండకోటి బ్రహ్మాండనాయకుని-చెల్లెలు గనక నేనోల్ల ననరాదు**
> **అదిగాక సభలోన అకౌరవులకు-మానభంగంము గల్గు హీనకాలమున**
> **మానధన మొసగిన మాహాత్మ్యశాలి-అటువంటి శ్రీకృష్ణు కనుగుచెల్లెలట**
> **అని మరి తలపోసి అతివ మోదించె. [సుభద్ర. పుట 54]**

ఇందులో ఒక చిన్న కావ్యదోషముంది. సుభద్ర కల్యాణమయ్యేనాటికి ద్రౌపదీ వస్త్రాపహరణం జరగలేదు. ఇటువంటి కాలవ్యత్యాసం ఇంకొకటికూడా తిమ్మక్క వ్రాసింది. కపటమునిమీద సుభద్ర ఫిర్యాదు చేసినప్పుడు కృష్ణుడు అతణ్ణి ఇలా ప్రశంసిస్తాడు:

> **ఏమని వర్ణింతు నితని పౌరుషము-ప్రమథగణముతోను పార్వతీశ్వరుడు**
> **సవతాడవచ్చి తాచాలంగ నొచ్చె-అకాలకంరుడు నటు లోడిపోయె**
> **నీతని గెలువగా నెవ్వరి వశము ? [సుభద్ర. పుట 24]**

సుభద్రా కళ్యాణంనాటికి కిరాతార్జునీయం కూడా జరుగలేదు. అయితే ఆడవాళ్ళ పాటలో ఇవిదోషాలు కావు. భూతభవిష్యద్వర్తమానాలు అన్నీ వాళ్ళకొక్కటే. ఏఒక్కటివారు మరిచిపోరు. అన్నీ కలగలిపి కమ్మగా మధుర వచనాలను పచనం చేయడం వాళ్ళకే తెలుసు.

సుభద్రాకళ్యాణం స్త్రీలకోసం స్త్రీ రచించిన రచనే అన్నది గ్రంథం నిండా ధ్వనిస్తున్నసత్యం. రచయిత్రి ఎవరన్నదే ప్రశ్న. తిరుపతి తిరుమల దేవస్థానం వారు 1950 లో తమ ఓరియంటల్ సీరీస్‌లో పదవ ప్రచురణగా సుభద్రా కళ్యాణం ద్విపదను ప్రచురించారు. దానిని వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు పరిష్కరించి చిన్న పీఠికను రాశారు. అందులో తాళ్ళపాక అన్నమా చార్యులవారి భార్య తిమ్మక్క ఈ గేయకృతికి రచయిత్రి అనిప్రకటించారు.

'ఆమె సంగీత సాహిత్యచతుర' అని అదనపు సమాచారం ఇచ్చారు. "ఈ పాటలోని పలుకుబళ్ళు చేమకూర వెంకటకవి విజయ విలాసమున జేరినవి" అని స్పష్టపరిచారు.

మన ఆంధ్ర సాహిత్య లోకంలో చేమకూర వెంకటరాజుగారి విజయ విలాసాన్ని చక్కని వ్యాఖ్యానంతో మరింత సుప్రసిద్ధం చేసిన తాపీధర్మారావు గారికి వేటూరివారి మాటలు రుచించలేదు. చేమకూరపైన ఈగనైనా వాలనీయని తాపీవారు ఆ కవిమీద అనుకరణలనే ఆరోపణలు పడితే ఊరుకొంటారా. ఈ సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్య తొలి ముద్రణ సందర్భంలో పదవ సంపుటమైన నాయకరాజుల యుగం మొదటి భాగానికి పీఠిక రాస్తూ తాపీవారు సుదీర్ఘమైన చర్చచేశారు. దానిని యథాతథముగా పొందు పరుస్తున్నాను.

తాళ్ళపాక తిమ్మక్కగారి కర్తృత్వము. ఇదొక పండిత ప్రమాదంగా చేశారు. వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు 1950లో తాము తిరుపతిలో ముద్రింపించిన సుభద్రా కల్యాణము (తాళపత్రంలో 'సుభద్రా బరణము' అని ఉంది) పరిష్కర్త దానిని సుభద్రా పరిణయము అని ఉంచడం న్యాయము. ఈ ద్విపద స్త్రీలపాటను శాస్త్రిగారే మొట్టమొదట సారిగా అచ్చు వేస్తున్నామనుకొని ప్రమాదానికి లోనయారు. ఆ తిమ్మక్కను సంగీతసాహిత్య చతుర అని ప్రశంసించారు. ఈ ప్రశంసకు ఆధారము ఎంతప్రయత్నించినా కనబడలేదు. తాళ్ళపాకవారి సంకీర్తనలు కొన్నివేల సంఖ్యను ఉద్ధరించిన వారు శాస్త్రిగారు. సాహిత్యవిషయాల పరిశోధనలో ఆరితేరి, ఆంధ్రుల కెంతో మేలుచేశారు. వారు ఈతిమ్మక్కను గురించి చెప్పినమాటలు ఆధార సహితములయిన సత్యములే అని మనపండితులు, పరిశోధకులు, అధ్యాపకులు అందరు పెద్ద బస్సుప్రమాదంలో చిక్కిపోయారు. వారందరు శాస్త్రిగారి సిద్ధాంతము సమంజసమనే అనుకున్నారు.

కాని, ఇది ప్రథమ ముద్రణంకాదు. 1910లో గోదావరి జిల్లాలో ఈ స్త్రీలపాటే ముద్రణ జరిగింది. అప్పటికి తాళ్ళపాకవారంటే అభిమానదురభి మానాలేమీ ఉండటానికి ఆస్కారం లేదు. దానిని రచించిన వ్యక్తి "వరకవి

తాళ్లపాక తిమ్మవ్వ చెప్పెను. విష్ణుకథను జగతిలోవలను" అని చెప్పుకున్నాడు తిమ్మక్క.

"అవనిలో తాళ్ళపాకన్నయ్యగారి తరుణి తిమ్మకచెప్పె తాను సుభద్ర కల్యాణ మనుపాట......"

అని చెప్పుకుంది. అసలు తాటాకు గ్రంథంలో ఉన్నదేమంటే

"ధరలోను తాళ్ళపా కన్నయ్యగారు
ధరను తిమ్మక చెప్పె ధరలోనువెలయ"

అది తరుణి కావచ్చు, తనయ కావచ్చు కదా ! దీనిని పట్టుకొని తన కుందేటికి మూడేకాళ్ళని వేటూరివారు ప్రయత్నించారు.

దీనిలో నిర్ణయం కావలసిన విషయాలు చాలా ఉన్నాయి.

1. ఈ తాళ్ళపాకన్నయే సంకీర్తనాచార్యవర్యుడయి, దినముపాడిన పాట మరల పాడకుండ, దాదాపు 30 వేల కీర్తనలు పాడిన వాడని వారు భావించారు. అంత ప్రసిద్ధిపొందినమహా భాగవతోత్తముని పేర్కొనప్పుడు 'అన్నయ్యగారు' పాడిమాటలలో, ఆ తిమ్మక్క తన భార్యయే అయి ఉంటే చెప్పి ఊరకుంటుందా ?

2. సంకీర్తనాచార్యుల కుమారుడు పెదతిరువెంకటనాధుడు తన వంశ గౌరవమును సుస్థిరంగా నిల్పడానికి అన్నమయ్యగారి కీర్తనలను రాగిరేకుల మీద చెక్కించి భద్రపరిచారు. అలాగే వారిమనుమడు చిన్నన్న(ద్విపదకవి) అన్నమార్యుని జీవితమును ద్విపదగా వ్రాసి ప్రకటించాడు. దానిలో ఆచార్యుల వారి కుటుంబమును గురించి కొంత వ్రాశాడు. అంతే గాని ఆ తిమ్మక్క సంగీత సాహిత్య చతుర అన్నభావం ఎక్కడా చూడలేదు. చదువుకుందో లేదో కూడా తెలియదు.

3. తిమ్మక్కకు భర్తయందు భక్తిప్రపత్తులు లేకపోయినా అన్నమాచార్యుని యిష్ట దైవమగు శ్రీవెంకటాచలపతికి తన ద్విపదపాటను అంకితమియ్యకుండ ఉండగలదా ?

4. తిమ్మక్కే వ్రాసి ఉంటే ఆ తిమ్మక్క ఎప్పటిదో, తన భర్త ఏ అన్నయ్యో

తెలుసుకోవలసిఉంది.....తాళ్ళపాక వారిలో ఈపేరులు చాలా తరుచుగా వినబడుతుంటాయి.

5. ఈ స్త్రీలపాటలు, ఇప్పటికి గూడా చాలా వరకు పురుషులే వ్రాసి స్త్రీలకిచ్చేవారు. కొందరు పురుష రచయితలు పాటచివరను తన పేరును గూడా చెప్పేవారు. ఈ పురుష రచయితలు తమ కాలములో ఉండిన చక్కని కావ్యాలను రుచి చూచినవారు గూడ, ఆయా వర్ణనలను అనుకరించేవారు.

6. ఈపాటకు, విజయవిలాస మహా కావ్యానికి ఉన్న పూర్వాపరాలు నిర్ణయించవలసి ఉంది అప్పుడుగాని ప్రబంధాన్ని అపాట అనుకరించిందో, అపాటను ప్రబంధమే అనుకరించిందో తేలదు. కాబట్టి అ పోలికలున్నంత మాత్రాన చేమకూరకవి తిమ్మక్కను కాపీ కొట్టాడని నిర్ణయించడం అక్రమము.

7. అరుద్రగారు సూచించిన తాళ్ళపాక తిమ్మాచార్యుడు 1740 ప్రాంతంలో ఉన్నాడనీ, అతడు సాహిత్యము వ్రాతకోతలలో కొంత పరిశ్రమ చేసి గ్రంథ పరిచయం కలవాడనీ తేలుతుంది. ఈయన గోదావరిజిల్లా ముద్రణములో తిమ్మప్ప వరకవీశ్వరుడు కావచ్చును.

8. అన్నిటికంటే ముఖ్యమయిన ఒక్కకారణము. పాటే అర్వాచీనమని రుజువు చేయుటకు మనకురుజువుంది. ప్రభాకరశాస్త్రిగారు ముద్రించిన ఈ పాటలో, 39వ పేజీలో, చివర నుంచి 8 వ చరణంలో "మురవైరి వందితమువ్వగోపాల" అని రుక్మిణి అంటుంది. 'మువ్వగోపాలుడు' క్షేత్రయ్య గారి ముద్దుపేరు ఇతడు 1650 ప్రాంతమువాడు. అతని ముద్దు పేరుతో కృష్ణుని సంభోదించడం గట్టిగా అలోచించవలసినవిషయం. కాబట్టి ఈ తిమ్మక్క 1660 ప్రాంతాలది కావాలి. వేటూరివారు ఈ పదముతో చిక్కునపడ్డారు. క్షేత్రయ్యగారు 'మువ్వపురిగోపాల' అనే అనేవారనీ, ఈ మువ్వగోపాలుని కర్థం "మువ్వలు దాల్చిన బాలగోపాల" అనీ ఎంచవలెనట. సుభద్రా వివాహ ఘట్టంలో రుక్మిణి మొదలయిన అష్టభార్యలున్నప్పుడు 'మువ్వలున్న బాలగోపాలా' అని అర్థం చెప్పడం మహాసాహసం.

ఇన్ని కారణాలచేత ఈపాట ప్రబంధానికి చాల వెనుకనే వ్రాశారని నిర్ధారణ చేయక తప్పదు."

ఈ పీఠికలో ఇంత సుదీర్ఘంగా వ్రాయడానికి ముందే సుభద్రా కల్యాణం ద్విపద అర్వాచీనమని తాము భావిస్తున్నట్లు తాపీవారు నాతో చెప్పారు. 1910 లో కాకినాడలో మంగువారు ప్రచురించిన ప్రతితో తిరుపతివారు ప్రతిని తైపారు వేసి చూశాను. మంగువారి ప్రతిలో తాళ్ళపాక తిమ్మప్ప అనే వక కవి పేరు ఉండబట్టి తాళ్ళపాక వంశంలోనే ఎవరో పురుషుడు బహుశా చేమకూర వారికి అర్వాచీనుడు ఈ ద్విపద చెప్పి ఉంటాడేమో అన్న తాపీవారి తలపోతను సమర్థించే ఆధారాలు దొరుకుతాయేమోనని నేను పరిశోధనలు చేశాను. సాహిత్యవిషయాలలో అభిమాన దురభిమానాలకు చోటు ఉండకూడదు. వివాదస్పదమైన విషయాలలో నిష్పక్షపాతంగా ఇరుపక్షాలవైపునున్న సబువులను సమీక్షించాలి.

సుభద్రాకల్యాణం ద్విపదగా వ్రాసినది ఎవరో అర్వాచీనపురుషుడే అని అనుమానించిన తాపీవారిని బలపరచడానికి నాకు కొన్ని ఆధారాలు వంటివి దొరికాయి. శాలివాహన శకవర్షాలు 1662 నళనామసంవత్సర పుష్యశుద్ధసప్తమీ బుధవారంనాడు ఒక తాళ్ళపాక తిమ్మాచార్యులవారు పంజవెంకట్రెడ్డిగారికి ఏడుకొండల రంగనాథరామాయణం కాపీచేసి ఇచ్చారు. ఈయన క్రీ. శ. 1741 లో ఉన్నాడు.[4] ఇతడే ద్విపదసుభద్రాకల్యాణం వ్రాశాడేమో అన్నఅనుమానం బావిపరిశోదనవల్ల తేలాలి.

అయితే ఈ సమస్యను ఇంకొంచెం చిక్కుపెట్టడానికి ద్విపద సుభద్రాకల్యాణం రచయిత మరొకరు కావచ్చుననే అనుమానం కలుగుతుంది. ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తువారు ప్రచురించిన స్త్రీలపాటలలో ఒక సుభద్రాకల్యాణం ఉంది. కొద్దిపాఠభేదాలతో అది అచ్చంగా వేటూరివారు ప్రచురించినదే. దానిలో చివర ఇలా ఉంది.

4. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తులో 2610 సంఖ్యగలమైరావణ చరిత్ర ఒకటి ఉంది. ఆ గ్రంథం చివర ఈ సంగతులు ఉన్నాయి. చూ పరిషత్పత్రిక సంపుటి 6, పుటలు 238 - 240.

5. స్త్రీలపౌరాణికపు పాటలు (భారత భాగవత కథలపాటలు) ఆంధ్ర సారస్వత పరిషత్తు ప్రచురణ, పుట 228.

"ధరణిలో హేమాద్రి తనయుడవ్వన్న-గురుభక్తితిమ్మక్క మధుభక్తిరతియు
మలయుపూర్ణా సుభద్రావివాహ-యివ్వరు పాడినరాయవ్వరు విన్న....."[5]

ఈ హేమాద్రిగారి అప్పన్న పులిమీద పుట్రలాగ వచ్చాడు. ఇతనికీ తిమ్మక్కకీ ఏమిటీ బంధుత్వమో!

సర్వసాధారణంగా సాహిత్య కర్తృత్వ నిర్ణయాలలో వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు పొరపాట్లు చేయరు. వారు మంగువారి అచ్చు ప్రతినుండి కాక ఏదో తాళపత్ర ప్రతినుంచీ పరిష్కరణ చేసినట్టు చెప్పనే చెప్పారు. సర్వసాధారణంగా స్త్రీలపాటలలో కృత్యాది వివరణలు ఏమీ ఉండవు. తిన్నగా, సూటిగా కధనే ఎత్తుకుంటారు. ఈ సుభద్రాకల్యాణం లోనూ అంతే జరిగింది. మన మహిళలు చెప్తే గ్రంథాంతంలో కొద్దివివరాలు ఇస్తారు. ఈ కృతిలో చివర ఒక వివరణా, ఫలశ్రుతి ఉన్నాయి. ప్రభాకరశాస్త్రిగారి కుమారులు వేటూరి అనందమూర్తిగారు ఇలా రాస్తున్నారు.[6]

"అవనిలో తాళ్లపాకన్నయ్యగారి
తరుణి తిమ్మక్కచెప్ప - దాను సుభద్ర
కల్యాణమను పాట - కడుమంచితేట
వలుకుల ; నీపాట పాడినా విన్న
శ్రీహరి వారికి - చేరువైయుండు" (పుట. 56)

అని యీ గేయకృతిని గూర్చిచెప్పుకొన్నది. (ఇదియును పెండ్లిపాటయే. తాళ్లపాకకవులు పెండ్లి విషయముగల పాటలకు మంజీర ఛందమునే వాడియుండిరి.)

ఈ లఘుకృతిని శ్రీకాళహస్తి రాజాగారి యాస్థానినుండి తెచ్చిన తాళపత్ర గ్రంథం పంచయమునుండి వెలికిదీసి తి.తి. దేవస్థానము వారిపక్షమున శ్రీ వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు పరిష్కరించి ప్రకటించి వెలుఁగునకుఁ తెచ్చినారు. అందికావ్యాంతమునందలి పంక్తులిట్లేయుండి యిది అన్నమాచార్యుని తరుణియగు తాళ్లపాక తిమ్మక్క రచనగా తెలియదగి విస్పష్టముగనున్నది. అందు సందేహములేదు.

ఈ రచనమే పూర్వమెన్నడో గుజిలీ కాగితములో ముద్రితమయిన

6. తాళ్ళపాక వారి కృతులు - వివిధ సాహిత్య ప్రక్రియలు.

ప్రతియొకటి భ్రష్టరచనా రూపమున కాననగుచున్నది. అందిది మెవరో "తిమ్మప్ప" యను వ్యక్తి రచించినట్లున్నది. రచనయును చాలచెడి యున్నది. ఆ అచ్చుప్రతి కాధారమగు తాళపత్రి ప్రతియేదో తెలియరాదు. కాని దీనికి మేటికి లభ్యమగు తాళపత్ర ప్రతియొక్కటే యున్నది. అదియే ఇప్పటి ముద్రిత ప్రతికాధారమయి కాళహస్తినుండి తిరుపతికిఁ గొని తేబడినది. ఈ ప్రతియందటి పాట స్త్రీ పామరాదుల నోటఁబడి చాలరూపుచెడియున్నది. కాని శక్యమయిన సంస్కారములు జరిపి శ్రీ శాస్త్రిగారు దానిని ప్రకటించిరి. ఏది యెట్లున్నను ఇది తిమ్మప్ప రచనకాక అన్నమాచార్యుని తరుణి యగు తిమ్మక్క రచనయని యెఱుఁగుటకు మాత్రము తగినంత సాక్ష్య మిచ్చుచున్నది.

అగుజిలీ ప్రతియందలి 'తిమ్మప్ప' ప్రసక్తి ప్రామాణికమని తలఁతును. 'తిమ్మక్క' విషయమే 'తిమ్మప్ప' విషయముగా పొరబాటున ముద్రితమై యుండునని పై ప్రతినిబట్టి తెలియుచున్నది.

జానపదుల వీరగాథలైన, స్త్రీలుపాడుకొనే కథాగేయాలైనా ఒక తరంనుండి ఇంకొకతరానికి మౌఖికంగానే సంక్రమిస్తాయి. అవి ఎంత పొడుగైనవైనా వాటిని సర్వసాధారణంగా తాటాకులకు ఎక్కించడం జరగదు. తిమ్మక్క చెప్పిన సుభద్రాకల్యాణం పాటకూడా అలాగే తరతరాలుగా స్త్రీలనోట ప్రచారం పొందింది. ఆమె తాళ్ళపాక వారి కుటుంబవ్యక్తి కనుక ఆ ప్రచారం దక్షిణానికి కూడా సాగడంలో ఆశ్చర్యంలేదు.

తాళ్ళపాకవారి పాటలు కొన్ని నేటికీ కావేరీపరీవాహ ప్రదేశంలో సజీవంగా ఉన్నాయి. మేలట్టూరు భాగవత మేళావారు ఏటేటా ప్రదర్శించే నాట్యనాటక కార్యక్రమాలలో ప్రతిరోజా తాళ్ళపాకవారు రచించిన ఈ క్రింది అయిదుపాటలను విడిగా జతులతో కలిసి పాడుతారు.

నెం	పల్లవి ఎత్తుగడ మాటలు	రాగం	తాళం
1	జయజానకీ రమణ	నాట	జంపె
2	శరణు శరణు	ఆరభి	మిశ్రచాపు
3	మురుహర నగధర	మధ్యమావతి	ఆది
4	దేవేశగణా రాధిత	సావేరి	రూపకం
5	మాధవ భవతుతే	హంసవరాళి	ఆది

ఈ అయిదు సంకీర్తనలను కలిపి ఉమ్మడిగా శోడయమంగళం అంటారు. భాగవతమేళా ప్రదర్శనములు ముందు మాత్రమే కాదు తమిళనాడులోని భజనకూటాలలో కూడా ఈ అయిదు పాటలను తప్పనిసరిగా ఆదిలో పాడుతారు. తాళ్ళపాకవారి కీర్తనలు నాయక రాజులతోపాటు తమిళనాడుకు వెళ్ళాయి. అక్కడ బతికున్నాయి. తాళ్ళపాకవారి తదితర కీర్తనలతో పాటే తిమ్మక్క చెప్పిన సుభద్రా 'బరణ' మే, సుభద్రాహరణమో, సుభద్రా కల్యాణంగా దక్షిణాది స్త్రీల నోట ప్రచారం పొందింది.

ఏ స్త్రీల పాట అయినా చేర్పులకు చోటు ఇస్తూ ఉంటుంది. తంజావూరులో క్షేత్రయ్య పదాలు ప్రచారం అయిన పిమ్మట 'మువ్వ గోపాల' అనే పదం ఇటింటి కి మారుమోగాక "మురవైరివందిత మువ్వగోపాల" అనే పాదం సుభద్రా కల్యాణంలో ప్రవేశించి వుంటుంది. అంతకుముందే తమ ఇళ్ళలో ఆడవారు పాడుకొనే ఈ పాటను చేమకూర వెంకటరాజుగారు వినే ఉండి ఉంటారు. మంచికవిత ఎక్కడన్నా ఎంచుకొని తమ కవితలో మలచుకొనే వెంకటరాజుగారు తమ విజయవిలాసంలో స్త్రీలపాటను కొన్ని చోట్ల అనుసరించారని చెప్పాలి. చేమకూరవారిలానే ముద్దుపళని కూడా ఈ పాటను అనుసరించి వుండాలి. లేకపోతే పోలికలు రావు.

క్రీ.శ.1740 లో కనబడే తాళ్ళపాక తిమ్మనార్యులు గ్రంధాల లేఖకునిగానే మనకు తెలుస్తున్నాడు. కవి అని చెప్పలేం. హేమాద్రి అప్పన్న కూడా తన పేరు తరువాత తిమ్మక్క పేరును స్మరించడంలో మొట్టమొదట చెప్పిన వ్యక్తి తిమ్మక్క స్పష్టం చేస్తుంది. హేమాద్రి అప్పన్న కూడా లేఖకుడే కావచ్చును.

సుభద్రా కల్యాణాన్ని ఎప్పుడు తాటాకులకు ఎక్కించారో తెలియదు. దాని ప్రతులు మద్రాసు ప్రాచ్యలిఖిత గ్రంథాలయంలో గానీ తంజావూరు సరస్వతీ మహలు లైబ్రరీలో గానీ లేవు. మంగువారి ప్రచురణకు, ఆంధ్రసారస్వత పరిషత్తు వారి ప్రచురణకూ మాతృకలయిన తాళపత్ర ప్రతులు భోగట్టాలు తెలియవు. వేటూరివారు పరిష్కరించిన తిరుమల

తిరుపతి దేవస్థానం వారి ప్రచురణకు కాళహస్తి ప్రతి ఆధారమని స్పష్టంగా చెప్పారు.

సుభద్రా కల్యాణం పాటను పాడుకొనే వాళ్ళెవరూ తిమ్మక్క పేరును విస్మరించడం లేదుగానీ తాళ్ళపాకవారి కుటుంబంలోని మగమహారాజు లందరూ పేరుమోసిన కవిపుంగవులయినా ఒక్కరూ తిమ్మక్క కవయిత్రి అన్న సంగతి గ్రంథస్థం చేయలేదు. వాస్తవానికి ఆమె అన్నమాచార్యుల వారి భార్యే అయితే ఆమెను రచయిత్రిగా గుర్తించకపోవడం ఒక అపచారమే. ఆడవారికి మగవారు ఎన్నో అన్యాయాలు చేశారు. చేస్తున్నారు. అందులో ఇదొకటి అనుకోవాలి. చెడుపు చేసి క్షమాపణలు చెప్పుకొనడం సహజమే. శాతవాహనుల కాలం నుంచీ ఇది జరుగుతూనే ఉంది. చూడండి. ఆదిమ కవయిత్రులలో ఒకతె 'రేవా' దేవి చెప్పిన గాథ.

చేసియున్న యవియె చేయుచున్నవో యింక
జేయునదియొ నీదు చెట్లలందు
సరిగ జెప్పు మేవి మరచిపొమ్మనెదవు
సొగసుకాడ సిగ్గు దిగినవాడ. [గా.స.సారం.1-90(68)

మగువలు మంచిచెడ్డలు రెండూ మరచిపోరు. వాళ్ళ మధువాక్యాలు మగవాళ్ళకు మరపురమ్మన్నారావు.

20

ప్రోలుగంటి చెన్నయమంత్రి

సూటికి నూరుపాళ్ళు తెలుగుదనం ఉట్టిపడే దృశ్యం కావ్యప్రక్రియలలో యక్షగానం సుప్రసిద్ధ మైనది. పట్టికలు వేయడం మొదలుపెడితే, ఇవాళ కొన్నివేల యక్షగానాలు లెక్కకు తేలుతాయి. కానీ ఈ ప్రక్రియ మన దేశంలో ఎప్పుడు ప్రారంభమయిందో మాత్రం ఇదమిత్థంగా చెప్పలేం. యక్షగానాన్ని ఆ పేరు పెట్టి మొట్టమొదట పేర్కొన్నకవి శ్రీనాథుడు. అతడు భీమఖండంలో దక్షవాటికను వర్ణిస్తూ "కీర్తింతు రెద్దాని కీర్తి గంధర్వులు గాంధర్వమున యక్షగానసరణి" (2-65) అన్నాడు. కాబట్టి శ్రీనాథుని జీవితకాలమైన క్రీ.శ.1370-1450 ప్రాంతాల మధ్య యక్షగానాలు ఉండేవని నికరంగా చెప్పుకోవచ్చు. అయితే శ్రీనాథుని జననకాలానికి ఒక వందసంవత్సరాల కు పూర్వం అంటే పాల్కురికి సోమనాథుని సమీపభూతకాలంలోకూడా యక్షగానాలుండేవని అనుకోవచ్చు. అతడు తన పండితారాధ్య చరిత్రలో శివరాత్రిని ఇలా వర్ణించాడు.

> భారతాదికథలు చీరమరుగుల - నారంగ బొమ్మల నాడించువారు
> కడు నద్భుతంబుగా కంభమాత్రంబు - అదరంగ బొమ్మల నాడించువారు
> ఆదట గంధర్వ యక్షవిద్యాధ - రాదులై పాడెదు నాడెదువారు.
>
> [పండితారాధ్యచరిత్ర, పర్వత, పుటలు 435,436]

ఈ ద్విపదలనుబట్టి యక్షపాత్రలు ధరించి ఆకాలంలో ఆడుతూ పాడుతూ ఉండేవారని తెలుస్తున్నది. ఈ ద్విపదకే "యక్షవిద్యాధరాదులై పాత్రల నాడించువారు" అనే పాఠాంతర మున్నట్టుంది. ప్రామాణికులైన వేటూరి ప్రభాకర శాస్త్రిగారు ఈ పాఠ మిచ్చారు.[1] దీని ప్రకారం చూస్తే

1. మీగడతరకలు, మధురకవితలు, పుట 95.

యక్షగానంకూడా బొమ్మలాట అనిపిస్తుంది. పాత్రిలను ఆడించే నాటకానికి పాల్కురికి సోమనాథుని కాలంలోనే "గొండ్లి" అనే పేరున్నట్లు బసవపురాణంవల్ల తెలుస్తున్నది. అందులో బసవేశ్వరుని పెండ్లి వర్ణిస్తూ సోమనాథుడు ఇలా చెప్పాడు.

కోలాటమును బాత్రి గొండ్లి పేరణియు
గెళిక జోకయు లిల నటింప [బసవపురాణం-1 పుట19]

ఈ పాత్రి గొండ్లి బొమ్మలాటే అని పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుని పద్యంవల్ల రూఢీ అవుతుంది. దుష్యంతుని యుద్ధాన్ని వర్ణిస్తూ ఈ బొమ్మలాటప్రిసక్తిని అతడు తెచ్చాడు.

క్రివ్యాదుం బరిమార్చి యొంతయును నుగ్రింపశ్శుడై నిల్చి వా
యవ్యాస్త్రిం బరివోసి యేయుటయును వాత్యవేగవిస్ఫూర్తినా
క్రివ్యాహారము లున్నతిల్లు నడువీథిం గొండ్లియాడించెడై
త్యవ్యాధుల్ తెరబొమ్మలట్ల నిగుడం దా నాటకాడుంబలెన్.

[శకుంతలాపరిణయము, 3-125]

తెరబొమ్మల పాత్రిలతోగొండ్లి ఆడించేవారిని పిల్లలమర్రి వాడిన మాటలవల్ల ఈ పాత్రిల నాడించేవారు గంధర్వయక్షవిద్యాధరు లవుతారని సోమనాథుని ద్విపదవల్ల తెలుస్తున్నది. ఈ గంధర్వులు గాంధర్వాన కీర్తించేది యక్షగానమే అని శ్రీనాథుడు మాటలవల్ల నికరమవుతున్నది. గొండ్లి తెరనాటకమని నాచనసోముని ప్రియోగం వల్ల కూడా తెలుస్తున్నది.

తెరలెత్తి సప్తసాగరములు పొరలంగ
పరుఋండు గొండలి పరిథవింప [ఉత్తరహరివంశం.4-216]

అని అతడు తెరల సంగతి చెప్పాడు.పోతరాజుగారు కూడా తమ కాలంలో నటులు తెరమరుగున నాట్యాలు చేస్తారని కుంతీస్తవంలో "జవనికమరువున నాట్యంబు సలుపు నటుని చందంబున" అని ఉపమించారు(భాగవతం1-186). నాలుగైదుసార్లు గొండ్లిని పేర్కొన్న శ్రీనాథుడు ఒకచోట దానిని చక్కగా వివరించాడు. తెరలు, పుష్పాంజలి, మద్దెలచప్పుళ్ళు, రంగస్థలం, నాట్యకత్తె గొండ్లిలో ఉండాలని చెప్పాడు. చూడండి ఈ రూపకం.

కొదమమొగుళ్ళు దెరలును దడంబడబడు వలుదవడగండ్లు

పుష్పాంజలులును నురుము చప్పుళ్ళు మర్దళధ్వనులుగా గగనరంగస్థలంబున గొమ్మెరుంగు మెరుంగుబోడి గొండ్లి పరిఢవించె. [కాశీఖండం,3-23]

తన కాలంలో ఉండే నృత్యభేదాలను సహితంశ్రీనాథుడు చెప్పాడు. భీమఖండంలో దాక్షారామభీమేశ్వరుడు ముంగలివాకిట నిండుపేరోలగం ఉండి ఆ వూరి సానికూతులు ఆడే 'కుండలి' దండలాసక, పేరణీ, ప్రేంకణ, సింధుకందక,ధమాళి, బేల, మత్తల్లీ, హల్లీసకాది నృత్యం బులు' అవలోకిస్తాడట. (భీమఖండం2-108)[2] ఈ నృత్యాలలో కుండలీనృత్యాన్నే గొండ్లి అని దేశ్యంలో పిలుస్తారు కాబోలు. కాశీనగరంలో కర్పూరతిలక అనే వేశ్య రత్న లింగేశుని అస్థానరంగభూమిలో వివిధమత ఖేదాలలో దేశి మార్గపద్ధతులలో ఈ కుండలీ నృత్యాన్ని ఆడిందని శ్రీనాథుడు ఇలా చెప్పాడు.

కాశికానగరంబు వేశవాటికలోన గర్పూరతిలక నా గణిక యొకతె
యసమనాయకుని యారవ పుష్పబాణంబు రత్నేశునాస్థానరంగభూమి
గుండలీవృత్తంబు గోహలాద్యాచార్య మత భేదముల దేశిమార్గసరణి
జారికాకరణాంగహారరేచకముల భ్రమరికావలన నర్తనగతులను
నాడి మెప్పించు నెట్టి చోద్యంబొ? తరుణి
మీన కేతనహరు డెట్లు? మెచ్చు టెట్లు?
తాను తాండవవిద్యాప్రధానగురుడు
లలన పార్వతి సుకుమారలాస్యజనని [కాశీఖండం,6-169]

వృత్తభేదాన్ని గొండ్లి అని పిలుస్తూ కొన్నాళ్ళకు ఆ మాటను నాట్యకత్తె కే పర్యాయనపదంగా చేశారు. దేశిపద్ధతిలో ఈ నాట్యాన్ని పూర్వం జక్కులవారు చేసేవారు కాబోలు. అంధ్రదేశంలో అత్యంత ప్రాచీన కాలంలో నాగులు, యక్షులు ఉండేవారు. వీరిలో యక్షులే జక్కులవారు అయారు. వాళ్ళదేశి సంప్రదాయమే యక్షగానం కావచ్చు.

క్రీ.శ. 1330 లో ప్రాచీన చిత్రకవి పెద్దన తన లక్షణాన్ని సంగ్రహంలో యక్షగానాలలో ఉండే రగడభేదాలకు ఇలాగ తొలిసారిలక్షణం చెప్పాడు.

వృషభగతిత్రిపుటరేకం ఘిరియుగమగు దుద నేరులఘువులు తొలగజేయు
జంపె రేకునకు లక్షణము ద్విరదగతి యగుగొన నొక లఘు వందు మాన
రచ్చరే కగును దురగవల్గనముగతి మతి యేక తాలియా మధురగతిని

2. ఈ వాక్యాలలో 'సింధుకంచుక' అనేదిసాధుపాఠం కామ, చింతు, కంచుక అని రెండు విభిన్న రచనలుగా చదవాలి.

ఆటతాళమునమాత్ర అంఘ్రి కిర్వదినాల్గు నాల్గిట విరతి పద్మాలుగింట
నిలుచు నర్థంబు నర్థచంద్రికలు దీన
యక్షగానాదికృతులలో నార్యులిడిన
రగడ భేధంబు లివి యౌను రమ్యచర్య
యవిత నిజదాస సముదాయ యాంజనేయ [లక్షణసారసంగ్రహం.2-141]

చిత్రకవి పెద్దన చెప్పిన ఈ లక్షణాన్నే కొద్దిమార్పులతో క్రీ.శ. 1656 లో ఉన్న అప్పకవి కూడా చెప్పాడు. [4-304]. 'యక్షగానంలో యేయే రకాల పదాలు ఉంటాయో క్రీ.శ. 1600 ప్రాంతాల ఉండిన వార్తకవి రాఘవయ్య తన లక్షణదీపికలో చెప్పాడు.[3] క్రీ.శ. 1450 కి ముందున్న కవులు యక్షగానపు అస్తిత్వాన్ని చెప్పారు. తరువాత వందసంవత్సరాలకు క్రీ.శ. 1550 లో ఉండిన లక్షణకర్తలు యక్షగానాల లక్షణాన్ని చెప్పారు. ఈ మధ్య కాలంలో అంటే క్రీ.శ. 1485 నుంచి 1512 దాకా పాలించిన సాళువ నరసింగరాయలు కాలంలో నిశ్చయంగా ఇతడు యక్షగానం వ్రాశాడని చెప్పుకోదగ్గ రచయిత కనబడుతున్నాడు. అతడే ప్రోలుగంటి చెన్నయమంత్రి.

తుంగభద్ర నదీతీరాన ప్రోలుగంటి పురం ఉంది. ఆ ఊళ్ళో చెన్న కేశవస్వామి ఆలయం ఉంది. అది ఒక చిన్న సైజు రాజధాని. యవనాశ్వాశాలు, ఏనుగులు, చతురవారవిలాసినులు మొదలైన వైభవసంపదలన్నీ ఉన్నాయి. విజయనగర సామ్రాజ్యాధిపతులు ప్రతినిధులు ఈ ఊరు ఏలుతూ ఉండేవారు. క్రీ.శ. 1422 నుంచి 1447 దాకా విజయనగరాన్ని పాలించిన ప్రౌఢదేవరాయలు వద్ద ప్రోలుగంటి తిప్పయ దండనాధుడుగా ఉండేవాడు. ఇతడు పంపావిరూపాక్షునికి గోపురం విఠ్ఠలనాధునికి భోగమంటపం మూల్యావంతంలోని రామచంద్రునికి ఘనకిరీటం మతంగివీరన్నకు కట్టాణి ముత్యాల కంఠమాల మొదలైన దానాలుచేసి వినుతి కెక్కారు. ఇతనికి కొండయ్య, నాగన్న అని ఇద్దరు కుమారులు. ఈ ఇద్దరు విజయనగరం కొలువులో మంత్రులుగా ఉండేవారు. ఇందులో నాగన్నమంత్రి కి ఒకకొడుకు పుట్టాడు. ఆ బిడ్డకు ప్రోలుగంటి పురంలోని ఆరాధ్యదైవం చెన్నకేశ్వరస్వామి పేరుపెట్టాడు. అతడు పెరిగి పెద్దవాడయ్యాక అతణ్ణి చెన్నశౌరి, చెన్నయమంత్రి అని పిలిచేవారు.

3. సమగ్రాంధ్రసహిత్యం, III పద్మనాయకయుగం.

ఇతడు అష్టభాషా కవి. ద్విపదగా నారసింహపురాణం వ్రాసి అహోబలనరసింహునికి అంకితం ఇచ్చాడు. వచన కావ్యంగా బాలభారతాన్ని వ్రాసి ప్రసంశల నందుకున్నాడు. సౌభరిచరిత్ర మనే జక్కులకథ లాలిత నవరసాలకృతంగా చెప్పాడు. ఇంకా ఎన్నో కృతులు రచించి నాడు. ఇతడు సాళువ నరసింహరాయల వల్ల అగ్రహారాలు, ఇతర దానాలు పుచ్చుకున్నాడు. ఈ చెన్నయమంత్రికి,నీతిలో వాచస్పతితుల్యుడు, విద్యలో చతురాననుడు లాంటి కుమారుడున్నాడు. అతనిపేరు నరసన్న దురదృష్టవశాత్తు చెన్నమంత్రి వ్రాసిన ఏ ఒక్క పుస్తకం నేడు లభించదు. అయితే ఇతనిగురించి ఈ వివరాలు ఎలాగ తెలుస్తున్నాయంటే-హరిభట్టు రచించిన నారసింహ పురాణాన్ని తండ్రి మరణానంతరం అతని కుమారుడు పోలుగంటివారి వంశంలో రంగనమంత్రికి అంకితం ఇచ్చి కృతిపతి వంశాన్ని వర్ణించాడు. అందులో ఈ చెన్నమంత్రిని గురించి ఇలా చెప్పాడు.

ఆనాగమంత్రివరునకు - బ్రాజవదంబైన దేవమాంబకు దానే
దానింతనకానీను-దో నా దగి చెన్న శౌరి యుదయము నొందెన్.
ఆమంత్రి పుంగవుం డష్టభాషాకవి వర్యుడై పొగడొందె వసుధయందు
ద్విపదగానారసింహపురాణ మొనరించి భక్తి నహోబల భర్త కిచ్చె
బాలభారత మంద్రభాషను వచన కావ్యంబు చేసెను. గవీశ్వరులు మెచ్చ
సౌభరిచరితంబు జక్కుల కథ చెప్పె లాలిత నవరసాలంకృతముగ
మరియు బెక్కు కృతు ల్పటుమతి రచించె
ఖ్యాతి నరసింహరాయులచేత గొనియె
నగ్రహారంబులను వివిధార్థంబులను
వెలసె గొందమ బెండ్లియై విభవమెసగ
ఆ చెన్నమంత్రికి బు-ధ్యాచారకు గొందమాంబ కంచితనీతి
న్వాచస్పతి తుల్యుడు విద్యా చతురాననుడు నరసనాఖ్యుడు పుట్టెన్.
[నారసింహపురాణం,1-32-33,34]

ఈ చెన్నమంత్రి జక్కులకథగా వ్రాసిన సౌభరిచరిత్ర విష్ణుపురాణంలోనిది. సౌభరి ఒక ముని. ఈయన జలమధ్యంలో కూర్చొని తపస్సు చేసుకుంటూ ఉండేవాడు.

అతనికి క్రిందా మీదా, కుడిపక్కా, ఎడంపక్కా కూడా నీళ్ళలో మత్స్యరాజు అనుభవించే రాగభోగాలు చూశాక, మునికూడా ఆ సౌఖ్యాలు రుచి చూడా

లనుకున్నాడు. దేశమేలే మాంధాత దగ్గరకు వెళ్ళి కన్యాదానం చెయ్య మన్నాడు. "అయ్యా, నీలాంటి ముసిలాడిని మా అమ్మాయిలు ఎలా వరిస్తారు? ఏవగించుకుంటారు" అని మాంధాత విన్నవించుకున్నాడు. "నీకు అభ్యంతరం లేదు కదా? నీ కుమార్తెలు నన్ను వలచి వరిస్తారు. నన్ను కన్నె మాళిగ లోనికి వెళ్ళని " అన్నాడు. ముని, తన తపోమహిమచేత సౌభరి సౌందర్యవంతుడయ్యాడు. అతణ్ణి చూశాక మాంధాత కుమార్తెలందరూ మరలుకున్నారు. వరించారు. ముని అందరినీ వివాహమాడి చాలాకాలం సుఖంగా ఉన్నాడు.

ఈ కథను నవరసభరితంగా యక్షగానరూపంలో చెన్నమంత్రి వ్రాశాడని తెలుసుకున్నాం. ఇదే కథను మరో నూరేళ్ళ తరువాత క్రీ.శ. 1530-55 మధ్యనున్న వెన్నెలకంటి సూరన 74 గద్యపద్యాలలో తన విష్ణుపురాణంలో వ్రాశాడు (5-122 నుంచి 195 దాకా.) శృంగారంలో ఈ సౌభరి శ్రీకృష్ణున్నిమించిపోయాడు. ఇతణ్ణి చూడగానే మాంధాత కూతుళ్ళు ఇలా దెబ్బలాడుకున్నారని సూరన వ్రాశాడు.

ఈతడు నాకు ప్రాణవిభుడీతనికిం బ్రియురాలు నన్ను ము
న్నీతడు సూచె నీతనికి నిల్లడమానివి నేను నాకుగా
నీతడు వచ్చె తండ్రి నను నీతని కిచ్చె నటంచు నొక్కమై
నాతరుణీమణుల్ జగడమాడిరి మారవికారచిత్తలై. [వి.పురా.5-151]

ఇదే ఘట్టంలో పోతరాజుగారు భాగవతంలో ఇలా వ్రాశారు:

కోమలులారా! వీడు నలకూబరుడ ,మరుడో,జయంతుడో
యేమరివచ్చె వీని దడవేల వరింతుము నేమ నేమ యం
చామునినాథు జూచి చలితాత్మకలై సొరిదిన్ వరించి రా
భామిను లందరున్ గుసుమబాణుడు ఘీయని ఘంట మ్రోయుగను
- [భాగవతం,9-176]

ఈ ఏభై మంది రాజకుమార్తెలను సౌభరి పెళ్ళిచేసుకొని ఒక్కొక్క కాంత కొక్కక్క దివ్యసౌధం కట్టించి అప్సరసలను చెలికత్తెలుగా నియమి ఆనందిస్తున్నాడు.

అతడెలా సుఖించినదీ పోతరాజుగారిలా వ్రాశారు.

గృహరాజములయందు గుసుమవల్లులయందు గోలాహలంబైన కొలకులందు
గలకంఠశుకమధురకరవి నాదములచే వర్ణనీయములైన వనములందు

మణి వేదికలయందు మహనీయపర్యంకపీఠలీలా శైలబిలములందు
శృంగారవతులవుచు చెలువలు బలువురు తన పంపు సేయ మస్థలములందు
వస్త్రమాల్యాను లేపను సువర్ణహార-భూరిసంపద నిష్టాన్న భోజియగుచు
బూటబూటకు నొక ఏంత పొలుపు దాల్చి రాజకన్యల నందర రతులదేల్చి
పెక్కండ్రు రాజముఖులకు-నొక్కడు మగడయ్యు దనియకుండె మునీంద్రు
డెక్కుడు ఘృతధారలచే-నక్క జమై తృప్తిలేని యనలు నిభంగిన్.

[భాగ.9-178,179]

ఒకనాడు మాంధాత కూతుళ్ళను చూడాలనుకొని అల్లుడున్న అడవికి వెళ్ళి ఆ సౌధాలు చూసి ఆశ్చర్యపోయాడు. ఒక కూతురింటికి వెళ్ళి "అమ్మా, నిన్ను అల్లుడు సరిగా చూసుకుంటున్నాడా?" అని అడిగాడు. "నిన్నుచూడలేదన్న విచారం తప్ప నాకింకేం లేదు నాన్నా" అని ఆ అమ్మాయి ఇలా అంది:

మదనసమానరూపు మహిమం జెలువొంది మనోవిభుండు నా
సదనమునంద యుండు ననిశంబును మన్మథరాగభోగ మే
కొదవయు లేదు నన్ను దనకున్ ప్రియురాలిగా నేలినాడు సం
పదలకు నేమిటం గొరత పార్థివనామక లేదు నావుడున్

[విష్ణుపురాణం,5-178]

"అయ్యో, బుద్ధిలేని ముని దీని నొక్క తేనే ఏలుకొని మిగిలిన కూతుళ్లకు అన్యాయం చేస్తున్నాడే" అని మాంధాత బాధపడి రెండోకూతురింటికి వెళ్ళి కుశలప్రశ్నలు వేశాడు. ఆ పిల్లకూడా అక్క చెప్పినట్లే సమాధానం చెప్పింది. మూడు, నాలుగు, వరుసగా, యాభయ్యోకూతురుకూడా ఒకటే సమాధానం చెప్పింది. ఏకకాలంలో ప్రతి గోపిక ఇంట్లో ఉండే శ్రీకృష్ణునిలాగా సౌభరికూడా ఏభయిమంది ఇల్లాళ్ళతో ఒక్కసారి కాపురం చేశాడు. వెన్నెలకంటి సూరన ఈ కథ కిలా ఫలశృతి వ్రాశాడు:

ఈ సౌభరికథ దలచిన-వ్రాసిన బేర్కొనిన వినిన వర్ణించిన న
భ్యాసము చేసిన వారికి -శ్రీసంపద లొనరి మోక్షసిద్ధియు కలుగున్.

[విష్ణుపురాణం, 5-195]

నవరసాలకు ఆస్కారం ఉన్న ఈ కథను ప్రోలుగంటి చెన్న మంత్రి ఛక్కగానే రచించి ఉంటాడు. అయితే ఈ కాలంలో ఇతడొక్కడే కాక ఇతరులు కూడా యక్షగానాలు రచిస్తూ ఉండేవారు. ఈ దృశ్యకావ్యాలను కేవలం వినోదం

కోసమే కాక సాంఘిక ప్రయోజనాలకోసం కూడా వాడుకునేవారని తెలుస్తుంది. మాచుపల్లి కైఫీయత్‌లో ఉన్న కథ ఒకటి ఈ సంగతి విశదం చేస్తోంది.

మాచుపల్లి గ్రామం సిద్ధవటం సీమలో ఉంది. సిద్ధవటానికి వాయువ్య భాగంలో రెండు పరుగుల దూరంలో ఇది ఉంది. పూర్వం నెల్లూరి చోళులలో ఒకడైన నల్లసిద్ధిరాజు వద్ద సరదారుడైన సంబెట కొండ్రాజు వంశికుడు సంబెట వెంకట్రాజు ఈ ప్రాంతాలకు వచ్చి కొన్ని గ్రామాలకు ప్రభుత్వం చేస్తూ ఉండేవాడు.

ఈ వెంకటరాజుకే గురవరాజు అనే కుమారుడు పుట్టి, పరమ దుర్మార్గునిగా ప్రసిద్ధుడయ్యాడు. ఈ ప్రాంతంలోనే కాశీ రామేశ్వరాలకు పోయే మార్గాలు వెలతాయి. సంబెటవారు తమకు చుట్టుపట్లవున్న సీమలలో కావలి సుంకం వసూలు చేస్తూ తాము అనుభవిస్తూ ఉండేవారు సంబెట వారి వర్తమానాలు విని దేశమేలే విజయనగర సింహాసనాధీశ్వరులు చాలా సార్లు వాళ్ళను అదుపులో తేవాలని ప్రయత్నించారు. సంబెట గురవరాజు దుర్మార్గులు మరీమితిమీరితే ఆ సంగతులను సాంఘిక ప్రయోజనం గల నాట్య మేళం వారు లోకానికి చాటిన వైనాన్ని మాచుపల్లి కైఫీయత్తు ఈ విధంగా విశదం చేస్తోంది.[4]

"వీరశ్రీ బుక్కరాయల వారి కుమారుడు శ్రీ మన్మహారాజాధిరాజ పరమేశ్వరశ్రీ వీరప్రతాప దేవరాయ మహారాయలు వారు విద్యా నగరమందు రత్న సింహాసనంబున నుండి సుస్థిరమున రాజ్య పరిపాలన చేస్తూన్నుండగాను మహారాజాజ్ఞను సారముగాను శ్రీ మన్మమహామండలేశ్వర సంబెట గురవరాజు అనే ఆయన మాచుపల్లె మొదలయిన యీ సామీప్యమందున కొన్ని గ్రామములు యేలుకొంటందుకు కర్త అయియీస్థళానకు వచ్చి చూచి యిక్కడికి తూర్పు, వుత్తరం రెండువైపులను పినాకినీనది వున్నదిన్ని పశ్చిమ, దక్షిణ దిక్కులయందు పర్వతములు వున్నవి. గనుకనున్నుయిది జాగ్రత్త స్థళమని యోచన చేసి మాచుపల్లె గ్రామానికి దక్షిణభాగమందు గుండ్లకట్ట బండ్లమ్మకొండ అనే రెండికి సామీప్యముగా కోట నిర్మాణం చేయించినారు.

అదిగాక యిక్కడికి ఆగ్నేయభాగమందు పరుగున్నర దూరమున ఒక

4. Further sources of Vijayanagar History - Vol II tents P-117 to 119

గండి కలదు. ఆ గండి అనే ఉభయ పర్వతముల మధ్యనుంచి పూర్వవాహిని అయి పినాకిని నది ప్రవహిస్తున్నది. .... ఆ గండి వద్ద వొక కొండపై న తెట్టి పెట్టించి అక్కడ వొక చౌకీనిన్ని కోటకు నిండు పశ్చిమం అరపరుగుదూరం బండికనమఅనే కనుమమీద వొక చౌకీనిన్ని ఉంచి గురవరాజు గారు తగు సైన్యముతో కూడా గుండ్లకట్ట బండ్లకొండ సామీప్యమున కట్టించి న కోటలోవుండి ప్రభుత్వం చేస్తూవుండిరి. యీ గురవరాజు గారి ముచ్చటలు ప్రజలు స్తళములో వారు ప్రసిద్ధిగా చెప్పు కోవడము మాత్రమే కానీ శిలాశాశనములవల్ల రుజావు కనుపించినది కాదు....

"ఆయన (గురవరాజు) చాలా దినములు జీవించి ప్రభుత్వము చేసినందుకు ఆయనను తాత గురవరాజు అని చెప్పుకొనేవారు. ... ఆ గురవరాజు ప్రభుత్వములో ప్రజలకు అతి దారుణశిక్ష చేయిస్తూ వుండేవారు. ప్రజలవద్ద ద్రవ్య ఆకర్షణ చేసేయడల త్వరగా సొమ్ము ఇవ్వకపోతే స్త్రీలను తీసుకువచ్చి స్తనాలకు చిరతలు పట్టించేవారు. ఆ లాగంటి దినములలో వినుకొండ బెల్లంకొండ తట్టున కూచిపూడి అనే గ్రామంనుంచి బ్రాహ్మణులు భాగవతులనే వేషధారులుకీర్తన నిమిత్తమై యీ స్తళముకు వచ్చివూడి సంబెటగురవరాజుగారి యొక్క దారుణప్రభుత్వం చూచి యిక్కడనుండి లేచిపోయి విద్యానగరమునకుపోయి అక్కడ వీరనరసింహరాయలు రాజ్యపరిపాలన చేస్తూ వుండగా భాగవతులు దర్శనం అయి కేళిక అడుగగా శలవుయిచ్చినారు. కూచిపూడి మేళం వాండ్లు చాలా విద్యావన్తులని ప్రసిద్ధిగా వినికిడి వున్నందున రాయలవారు స్త్రీలు సహా చూడవలెనని నగర్లవద్ద దివాణములో కీర్తనకు సెలవు యిచ్చినారు. అక్కడ కీర్తన వినికి చేసేటప్పుడు సంబెట గురవరాజు వేషం వేసి వొకడు, మరీ యిద్దరు బంట్రోతుల వేషములు వేసుకొని వొకడు, స్త్రీవేషం వేసుకొని సంబెట గురవరాజువలెనె ఆ వేషగాడు కూర్చుండి రాయల సమక్షముముందు ఆ స్త్రీ యొక్క స్తనాలకు చిరతలు పట్టించి సొమ్ము యివ్వమని తహాశీలు చేసినట్టు వినికి చేసినారు.

"అప్పుడు రాయలువారుచూచి "అదియేమ"ని అడుగగా సముఖస్తులయినవారు భాగవతులముఖతా ఆ వర్తమానము తెలిసి"సిద్దవటం సీమలో సంబెట గురవరాజు అనే ఆయన ప్రజలవద్దనుంచి ద్రవ్యాకర్షణ చేసేయెడల

స్త్రీలను తీసుకొనిపోయి యీ ప్రకారముగనే తహాశ్శీలు చేస్తున్నారు. గనుక యేలినవారలకు తేట పడగలందులకై యీ ప్రకారము వేషములుకట్టి ఏనికి చేసి నార"ని విన్నపం శాయగా చాలా తీక్షణం చేసి మరునాడు ఉదయమందు ఆ సంగతి తీరుగా జ్ఞాపకం సేయమని ముఖ్యస్థులయినవారికి అజ్ఞయిచ్చినారు. ఆ రాత్రి కీర్తనసాంతనమైన వెనుక తెల్లవారిన పిమ్మట రాయలవారు కాలోచితకృత్యములు తీర్చుకొని ఆస్థానమునకువచ్చి పేరోలగమునుండి తమవద్ద కార్యఖారకు వచ్చి సంబెట గురవరాజుగారి వర్తమానం జ్ఞాపకం విజ్ఞాపన చేయగా విని ప్రధానులను సేనానాయకులను పిలిపించి మోహీముకు సైన్యముసిద్ధం చేయించవలసిందని సెలవుయివ్వగా ఆస్థానపంజరములో చిలుక "జయం,జయం,జయం" అని మూడుసార్లు పలికినది. అ పలుకులు మహారాజు విని "యిదే మనకు శకునము" అని అప్పుడే పేషుఖాను బయట వేయించి సిబ్బందీ ఖట్టువాడాలుగా చేయించి సైన్యం యావత్తుకు ఖర్చు వెచ్చములకు యిప్పించి, ఆమోహీముకు రాయలుకు కొమారుడు అనిపించుకొనివున్న యిసుమాలు ఖానుడను తురకనే తురకను సరదారుడు గా మొకర్రరు చేసి అతనిని పిలుపించి సమక్షమ మందు వలసిన బుద్ధిమంతులు సెలవు యిచ్చి తాంబూలం యివ్వగా ఆసరదారుడు తాంబూలం అందుకొని సంబెట గురవరాజు తల తెస్తున్నానని ప్రతిజ్ఞపలికి సైన్యమును వెంటబెట్టుకువచ్చి గురవరాజుగారు వున్నకోటకు పశ్చిమంవైపున వున్న బండ్ల కనుమమీద లడాయి చేసి కనుమపై వున్న చౌకీ ఎరగ బొడిచి కనుమ ఫారు అయివచ్చి కోటకు పశ్చిమ భాగమందు దిగివుండి ఆదినంరాత్రి కోటకు పశ్చిమంవైపున వున్న బండ్లమ్మకొండ తిప్పమీదనున్ను తూర్పువైపున వున్న గుండ్లకట్ట అనే సన్నకొండ మీదనున్ను దమదమాలు యెత్తి మొహచ్చాలు ఖాయంచేసి కోటమీద లడాయి షురువు చేసినంతట, శక్తి వున్నంత మట్టుకు కోటలోనుంచిన్ని వేటువారు జవాబు యిచ్చినారు. అంతట కోటలో నిభావు చెయ్యలేక కౌలుమీద కోట యివ్వగా అప్పుడు గురవరాజును పట్టుకొని తలకోసి తీసుకొనిపోయి నారు. కోటలో స్త్రీలు బాలులు అందరు దేహత్యాగము చేసినారు."[5]

---

5. Kaifiyat of Macupalle, L.R. 56, pp. 65 ff.

కూచిపూడి భాగవతుల ప్రసక్తి మన సాంఘిక చరిత్రలలో మొట్టమొదటిసారిగా ఈ మాచుపల్లె కైఫీయత్తు లోనే కనబడుతుంది. సర్వసాధారణంగా కూచిపూడి అనే స్థలనామాన్ని చెప్పగాన్నే ఇప్పుడు కృష్ణాజిల్లా దివిసీమలో ఉన్నగ్రామమే జ్ఞప్తికి వస్తుంది. ఈనాడుఅఖిల భారత స్థాయిలోను, అంతర్జాతీయంగా కూడా తెలుగువారి నాట్య సంప్రదాయంలో ఒకటైన నాట్యమేళం భాగవతులకళకు పేరు తెచ్చిన కృష్ణా జిల్లా కూచిపూడి వారి పూర్వీకులే వీరనరసింహరాయల ముందు ఆడిన మేళం వారని సహజంగా భావించడం జరుగుతుంది. దివిసీమ కూచిపూడి వారు తమ చరిత్రను చెప్పుకొనేటప్పుడు మాచుపల్లెకైఫీయత్తును యెచ్చుగా ఉదాహరిస్తూ ఉంటారు. అయితే ఈ స్థానిక చరిత్రలో దివిసీమ కూచిపూడిని కాక వినుకొండ బెల్లంకొండ తట్టున ఉండే కూచిపూడి గ్రామాన్నే పేర్కొన్నారు.

ఆంధ్రదేశంలోని వివిధ జిల్లాలలో కూచిపూడి అనే పేరు గల గ్రామాలు చాలా ఉన్నాయి. గుంటూరుజిల్లా రేపల్లె తాలూకాలో ఒక కూచిపూడి ఉంది. తెనాలి తాలూకాలో ఒక కూచిపూడి ఉంది. నెల్లూరు జిల్లా కాదిలి డివిజన్‌లో కూచిపూడి అనే జమిందార్ గ్రామం ఉంది. అయితే కైఫీయత్తు లో చెప్పిన వినుకొండ సీమలోని పదహారుసముతులలోని 207 గ్రామాలలోనూ ఏ ఒక్కదానికి కూచిపూడి అనే పేరులేదు. అయితే కొండవీటి సీమలో పూర్వం కూచిపూడి అనే స్థలం కేవలం ఒక గ్రామంగానే కాక కసుబానగరంగా కేంద్రంగా ఉండేది. కొండవీటి సీమలలోని సముతుల గురించి ఒక చాటు పద్యం కూడా ప్రచారంలో ఉండేది.

కొండవీటిసీమ కోర్కులు దీర్పంగ
దండి సముతులు పంద్రెండు రెండు
ఎలమితో జెప్పను ఏదేది యంటివా
పాలద్గు పులివర్రు ప్రత్తిపాడు
సంతన రావూరు సరసను నూతక్కి
పొంతను చేబ్రోలు పొన్నునూరు
మంగళగిరి యను మరి మంచి మునుగోడు
రంగైన నాదెండ్ల రాయపూడి
దాచినధనంబు వంటిది కూచిపూడి
పంటలధికంబు గుంటూరు ప్రజలకెల్ల

పాడి ఖానలు గవిగుండు శాడికొడ
పరము మల్లేశ శివలింగ! పార్వతీశ
[చాటుపద్యమణిమంజరి II - 760 పద్యం]

దాచిన ధనం వంటి ఈ కొండవీటి సీమ కూచిపూడి కి ప్రత్యేకంగా ఒక కైఫీయత్తు కూడా ఉంది. దీనిని మెకంజీ గుమాస్తాలు కాగితాల కెక్కింపజేశారు. మెకంజీ మాతృకల నుండి బ్రౌను పుట్టించిన స్థానిక చరిత్రల సంపుటాలలో ఈ కూచిపూడి కైఫీయత్తు కనబడుతుంది.[6] కయిఫీయత్తు మౌజే జంపని సంతు కూచిపూడి సర్కారు ముత్తుజానగరు తాలూకే చింతపల్లి రాజా వాసిరెడ్డి వెంకటాద్రి నాయుడు మంనె సుల్తాను" వారి ఏలుబడి లో దీనిని గ్రంథస్తం చేశారు. గుంటూరు జిల్లాను పూర్వం ముత్తుజానగరు సర్కారు అనేవారు. ఇప్పుడు ఎల్లలు మారి వేరే జిల్లాలు ఏర్పడ్డాయి. అయినా ప్రాచీన చరిత్ర గల కూచిపూడి గ్రామం తెనాలి తాలూకాలోనిదే.

శాలివాహన శక సంవత్సరం 1056 అంటే క్రీ.శ. 1134 నుంచి ఈ కూచిపూడి చరిత్రను స్థానికులు చెప్పుకుంటున్నారు. కైఫీయత్తు రచనా కాలం అయిన 1812 డిసెంబరు 24 వతేదీ నాటికి కూచిపూడి సాధారణ గ్రామంకాదు. కసుబా, అంటే పెద్ద పూరు గడి స్థలం ఈ కూచిపూడి కసుబాక్రింద వెరసి 44 గ్రామాలుండేవి. ఈ కసుబాలో పరశురామ స్వాములు వారు ప్రతిష్ఠించిన రామలింగేశ్వరస్వామి ఆలయం ఆదినుంచీ ఉంది. దీనికి భారద్వాజ గోత్రికులైన పసుమర్తివారు అర్చకులు. ఈ కూచిపూడి లోనే శాలివాహన శకసంవత్సరాలు 1240 అంటే క్రీ.శ.1318 లో రెడ్లు ప్రభుత్వం చేసేటప్పుడు శ్రీ గోపాలస్వామి వారికి దేవాలయం కట్టించడం ప్రతిష్ఠచేయటం జరిగింది. దీనికి ఆత్రేయ సగోత్రికులైన వేదాంతంవారు అర్చకులు. ఈ తెనాలికూచిపూడి సముతుల్లోనే 'పెరవలి' అనే గ్రామం ఉంది. ఇక్కడి మాదవ పెరుమాళ్ళ గుడిలోని శాసనాన్ని మెకంజీ గుమాస్తాలు కూచిపూడి శాసనం కిందనే జమకట్టి కాపీ చేశారు.[7]

ఈ కూచిపూడి కైఫీయత్తువల్ల పసుమర్తివారు, వేదాంతం వారూ పూర్వం కొండవీటి సీమలోని కూచిపూడి కసుబాగడిలో ఉండేవారని తెలుస్తుంది. <u>ఇక్కడనుంచే కొన్ని కుటుంబాలు వారు దివిసీమ కూచిపూడికి వలస వెళ్ళి</u>

6. బ్రౌనులోకల్ రికార్డ్సు సంపుటం నెంబరు 5, పుటలు 409 నుండి.

7 బ్రౌన్‌లోకల్ రికార్డ్సు సంపుటం నెంబరు 42, పుట 251.

అక్కడ స్థిరపడ్డారని రామలింగేశ్వరస్వామి వారిని ప్రతిష్ఠ చేసుకొన్నారని ఊహించడం ఏమంతకష్టంకాదుగానీ రుజువు చేయటానికి ఇతోధికమైన ఆధారాలు కావాలి. దివిసీమ కూచిపూడికి ప్రత్యేకంగా ఒక కైఫీయత్తు లేదు. ఈ గ్రామంలోని నాట్య మేళం కుటుంబాలు చరిత్ర గురించి లిఖిత సాక్ష్యాలు 1763 అగస్టు 24 వ తేదీ నుంచి మాత్రమే లభిస్తున్నాయి. పసుమర్తి వేదాంతం మొదలైన ఇంటిపేర్ల వారితో పాటు 15 కుటుంబాల వారు అప్పుడు ఆ గ్రామంలో భూములు అనుభవిస్తూ ఉండేవారు. ఆ తారీఖులకు ఎంత పూర్వం నుంచి వారు అక్కడ జీవిస్తున్నారో తెలియదు. దివిసీమ కూచిపూడి చరిత్ర చుట్టూ ఇంకా దట్టం గా పొగమంచు తెరలు ఉన్నాయి. తెరలు తొలిగే దాకా చాటుపద్యమణిమంజరిలో చెప్పిన, దాచిన ధనం వంటిది కూచిపూడే, మాచుపల్లి కైఫీయత్తులోని కూచిపూడి ఏభిన్నమైన వన్నవి. ఏస్పష్టం. అయితే చాలా విద్యావంతులైన వేషధారులైన బ్రాహ్మణ భాగవతులు కూచిపూడి గ్రామవాసులైనా తొలిరాయలు యుగంలో సంచార జీవనం గడిపే వారని సాంఘిక ప్రయోజనం గల సద్యోరచనలు చేయగల సామర్థ్యం గలవారని చెప్పవచ్చు .వీరనరసింహరాయలు సమక్షంలో వారు ఆడిన కీర్తన గొల్లకలాపం కావచ్చును. అందులోనే సుంకాలు వసూలు చేసేఘట్టం కలపడానికి ఆస్కారముంది. ఆదిలో రాజు ముందు ఆడిన ఈ యక్షగానాన్ని తర్వాత ప్రజల ముందు కూడా ఆడేవారని చెప్పవచ్చు.

సాంఘిక ప్రయోజనాన్ని సాధించిన ఈ యక్షగానాన్ని ఎవరు వ్రాశారో తెలియదుగానీ తెలుగుభాషలో ఇప్పటికి పేరు తెలిసిన ప్రప్రథమ యక్షగానంగా సౌభరిచరిత్ర, దాని రచయితగా ప్రోలుగంటి చెన్నయమంత్రి ఆంధ్రసాహిత్య చరిత్రలో ఒక విశిష్ట స్థానాన్ని అలంకరిస్తారు.

21

పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు

వాణి నారాణి అని సగర్వంగా చెప్పుకున్నా డని లోకం చెప్పుకొనే కవి ఒకడు మన కున్నాడు. ఆయనపేరు పిల్లలమర్రి పినవీరభద్రుడు. ఒకరాత్రికి రాత్రి ఈయన ఒక మహాకావ్యాన్ని పూర్తి చేశాడని, వాస్తవానికి సరస్వతీదేవి ఈ గ్రంథం వ్రాసిందని అనుశ్రుతంగా చెప్పుకుంటున్నారు. ఈవిషయాన్నే ఒక చాటుపద్యంకూడా వక్కాణిస్తుంది.

> పిల్లలమర్రి పినవీరన కిల్లాలట వాణి యట్టులే కాకున్నన్
> దెల్లముగ నొక్కరాతిరి-తెల్లగ తెలవారువరకు తేగలడె కృతిన్?
>
> [చాటుపద్యమణిమంజరి-I పుట 141]

ఇల్లాలుగా ఈ కవి భారతీదేవిని ఎన్నడూ భావించలేదనీ, పరదేవతగా తనను పాలించే ఏలిక సానిగా పూజించే వాడని ఈయన వ్రాసిన గ్రంథాలలోని కృత్యాదిప్రార్థన పద్యాలవల్ల తెలుస్తున్నది. అయినా సమకాలికులు అతన్ని మహానుభావునిగా గుర్తించి ఇటువంటి కథలను ఆపాదించారు. పినవీరభద్రుని సమీపకాలంలో ని అర్వాచీనుడు కొరవి గోపరాజు ఇతనికి 'మహామతి' అనే విశేషణం వాడాడు.[1] ఎలా వ్రాసినా సమకాలంవారు మెచ్చరనే విషయాన్ని పినవీరభద్రుడు వమ్ముచేశాడని చెప్పవచ్చు.

పిల్లలమర్రి వారి ఇంటిలో అంతా కవులేనట. పినవీరభద్రుని తాత, తండ్రి,భ్రాత అందరూ 'భువనభాసురమైన కృతినిర్మాతలట[2], అసలు పిల్లలమర్రి వంశమే శారదా పీఠకం,[3] తెలంగాణాలోని నల్లగొండజిల్లాలో

1. సింహాసన ద్వాత్రింశక, 1-12, 2. జైమినిభారతం, 1-21 3. జైమిని భారతం 1-22.

నల్లగొండకు చేరువలో పిల్లలమఱ్ఱి గ్రామం ఉంది. ఈ విద్వత్కుటుంబం ఎప్పుడీ గ్రామంనుండి పాకనాటికి వెళ్ళారో తెలియదుగాని శ్రీనాథుని కాలంనాటికి పిల్లలమర్రి వారు నెల్లూరులో ప్రధానులుగా ఉండేవారు. శ్రీనాథుని బాల్యసఖుడు అతని హరవిలాసానికి కృతిపతి అయినా అవచితిప్పయ్య సెట్టికి అక్షరాభ్యాసం చేయించి ఆ తరువాత విజ్ఞానబోధనచేసిన గురూత్తముని పేర్లు పిల్లలమర్రి పెద్దన అని శ్రీనాథుని పద్యం వల్ల తెలుస్తున్నది.

> పిన్నటనాడు సత్కరుణ బిల్లలమఱ్ఱి మహాప్రధాని పె
> ద్దన్న గురూత్తముండు తగ నక్షరశిక్షయు దైవమార్గసం
> పన్నతయున్ వివేక పరిపాటియునుం గృపసేసె నర్థి నే
> యన్నకు నట్టి పెట్టి త్రిపురాంతకునిం దగు బ్రస్తుతింపగన్.
>
> [హరవిలాసం, పీఠిక 30]

ఈ పెద్దన్నగారు క్రీ.శ. 1360 ప్రాంతాలలో ఉండేవారు. ఈయన కుటుంబంలోనే బహుశా మరి రెండు తరాలకు గాదిరాజు అనే ఆయన జన్మించాడు. అతడు 'విద్యాభారతిజాని' అనే విశేషణానికి తగినంత పండితుడు. ఈయన భార్య పేరు నాగమాంబ. వీళ్ళకు చాలాకాలందాకా పిల్లలు లేరు. నోములునోచి, వ్రతాలు చేసి చివరకు శ్రీశైలప్రాంతంలో ఉండే భారతీతీర్థులనే మహానీయుణ్ణి సేవించారు. ఆయనదీవన ఫలించి ఈ దంపతులకు ఒకరిద్దరు బిడ్డలు పుట్టారు. ఆ కవలపిల్లలకు పెదవీరభద్రుడు, పినవీరభద్రుడు అని పేర్లు పెట్టారు. శారీరక శాస్త్ర రీత్యా ఏ ప్రత్యేక పరిస్థితులవల్లనో పుడుతున్నప్పుడే పినవీరయ్య జుట్టు జడలు కట్టిన ట్టుండటట. అందుచేత ఇతడు నిజంగా పినవీరభద్రుని అవతారమే అని లోకులు భావించారు.

పినవీరయ్య తన చిన్నవయసులో నే అఖిలశాస్త్రాలూ అభ్యసించాడు. కాళిదాసాదులకన్నా ఎక్కువగానే బహుకావ్యరచనాప్రౌఢిని కాంచినట్టు అతని సంతతిలోని వాళ్ళు ఉత్తరోత్తరా భావించారు. పినవీరయ్యకు ఏడెనిమిదితరాల తరువాత నున్న పెనుమళ్ళసోమయ్య 'సీమంతినీపరిణయం' అనే కావ్యం వ్రాశాడు. అందులో పినవీరయ్య తల్లితండ్రులు నోములు నోచడం మొదలైన కథలు చెప్పి తరువాత ఈ పద్యం వ్రాశాడు.

> మహనీయపిల్లలమర్రి వంశభుడు గాదిరాజానుతుండు ఘనయశుండు
> వీరేశ్వరుని యవతారమే యతడంచు జను లెన్నదగిన సౌజన్యశాలి

పినవీరభద్రుడు పిన్న ప్రాయమునందు నఖిలశాస్త్రంబులునభ్యసించె
గాళిదాసాదిసత్కవులకు హెచ్చు గా బహుకావ్యవిరచన ఖ్యాతి గాంచె
వాణి యిల్లాలుగా గవిశ్రేణి కెల్ల
బ్రభుత రాశ్చర్యకరమైన బిరుదు పూని
దుహినగిరిరాజరామసేతువుల నడుమ
నితని కెవమైన కవివరుం డెందు గలడు? [1-45]

ఆ సేతు శీతనగపర్యంతం ఇటువంటి కవి ఇంకొకడు లేడని చెప్పడానికి 'వాణి నారాణి' అనే కథనే ఈ సోమయ్య ఉటంకించాడు. ఇటువంటి ప్రభుతరాశ్చర్యకరమైన బిరుదు పొందటానికి తగిన నైదుష్యం పినవీరయ్యకు ఉండేది. నన్నయ్యగారి ప్రబంధప్రౌఢవాసనాసంపత్తి,సొంపు, తిక్కనగారి వాక్కులు ఫక్కి ఆమోదం నాచనసోముని వాచామహత్యం సౌరభం,శ్రీనాథుని భాషానిగుంభాల పరిమళాలు ఇతని కవిత్వంలో ఉండేవని సమకాలికులు భావించేవారు.

పుట్టి పెరిగిన నెల్లూరులోనో, దగ్గరలో ఉన్న బిట్రగుంటలోనో, లేక సోమరాజుపల్లెలోనో పినవీరయ్య ఉండేవాడు. పాతిక, ముప్పయి సంవత్సరాలు వచ్చేసరికి అతడు వివిధగ్రంథాలు వ్రాశాడు. బహుశా విష్ణుమూర్తి యొక్క పదిఅవతారాలను విశదీకరిస్తూ అవతారదర్పణం' అనే కావ్యాన్ని 'రమణీయ వాగ్రీతి'లో వ్రాశాడు. నారదీయపురాణాన్ని తెలుగులో తేటపడచేశాడు. మంజుల విధానంలో, తన శేముషివిశేషం కనబడేటట్టు మాఘమహత్యంలో చెప్పాడు. సముల్లసితమైన శయ్యతో, తనఘనమైన బుద్ధికుశలత కనబడేటట్టు 'మానసోల్లాససారం' వ్రాశాడు. ఈ గ్రంథా లేవీ నేడు మనకు లభించవు. అయితే ఈ గ్రంథాల జాబితాను పినవీరభద్రుడు తాను వ్రాసిన ఒక కావ్యంలో చెప్పాడు.[2] ఇతని కవితావిభూతిని సాటి కవులు గౌరవించేవారు. 'విపులచాటుకీర్తి నిర్జిద్ర వీరభద్ర' అని ప్రస్తుతించేవారు.

పినవీరయ్య ఈ కావ్యాలన్నీ రచించిన కాలంలో నెల్లూరిదగ్గర సోమరాజుపల్లెలో చిల్లర వెన్నమంత్రి మంచి వైభవంలో ఉండేవాడు. ఈయన పూర్వీకులు పంటరెడ్లవద్ద మంత్రులుగా ఉండేవారు. ఆ రోజులలో సోమరాజుపల్లె

2. శృంగార శాకుంతలం, 1 - 22

అరవైనాలుగు విద్యలకూ అపూర్వ ఘంటాపథంగా ఉండేది.[3] ఆ గ్రామానికి అధికారి అయిన చిల్లర వెంకన్నమంత్రి సహజంగా పినవీరయ్య కీర్తి విని పిలిపించాడు. శ్రీ మహాభారతంతంలోని శకుంతలోపాఖ్యానం మిశ్రమబంధంగా జేసి తనకు అంకితమిమ్మన్నాడు. కాళిదాసు వ్రాసిన శాకుంతలం చాలా ప్రసిద్ధమై ఉంది. దానిని ఎవరూ అనువదించలేదు. నాటకాలన్నీ నాటకంగా తెనిగించే ఆచారం మన ప్రబంధ కవులకు లేదాయె. అందుచేత కాళిదాసు నాటకాన్ని శ్రవ్యకావ్యంగానే అనువదించవలసి వచ్చింది.

భారత ప్రోక్తకథ మూలకారణముగా-కాళిదాసని నాటకక్రమము కొంత
తావకోక్తిని నభినవశ్రీ వహింప-గూర్మి గృతిసేయు నాకు శాకుంతలమ్ము.
[శృంగారశాకుంతలము,1-27]

అని చిల్లర వెన్నమంత్రి కోరాడు. పినవీరయ్య ఒప్పుకున్నాడు. నైషదీయ చరిత్రను శ్రీనాథుడు శృంగార నైషదం పేర అనువదించినట్లు శాకుంతలాన్ని పినవీరయ్య 'శృంగార శాకుంతలము' అని చెప్పసాగాడు. అష్టరసాలలో శృంగారం మిన్నయని ఆ రోజుల్లో భావించేవారు. ఈ విషయాన్ని పినవీరయ్య ఇలా చెప్పాడు.

శృంగారము ముఖ్యంబగు నంగియు నంగములు దలప[4] నష్టరసములన్
సాంగమగు నేని దంకము బంగారముతోడ యొక ప్రబంధము పొందున్
[శృంగారశాకుంతలం,1-21]

కవిత్రయంలో ఒకరైన ఎర్రియ్యగారు కూడా నవరసాలను గాక, అష్టరసాలనే పేర్కొన్నారు. నృసింహపురాణంలో వైకుంఠవర్ణన చేస్తూ ఎర్రియ్యగారిలా చెప్పారు.

ఆడుదు రెల్ల ప్రొద్దు లలితాభినయంబుల దేవకామినుల్
పాడుదు రింపు వీనులకు బండుగ సేయక వేడ్క గిన్నరుల్
గూడి సమగ్ర సత్వరసగోష్ఠి సుఖింతురు యోగిబృందముల్
క్రీడయొనర్తు రష్టరసకీర్తితభంగి బ్రపన్ను లయ్యెడన్
[నృ.పు.1-61]

ఈ పద్యాన్ని పేర్కొని 'ఎర్రియ్య అష్టరసవాది యనుట యతని తల్లి

3. శృంగార శాకుంతలం, 1 - 32
4. 'అన్యరసములున్' అని వావిళ్ళ పాఠాంతరం.

గొడ్రాలనుట' అని వేలూరి శివరామశాస్త్రిగారు 'ఇష్టరస' అనే పాఠాన్ని సాధువుగా గుర్తించారు.[5] రూపకాలలోనే అష్టరసాలనీ కావ్యములలో తొమ్మిదనీ వివరించారు. దండి కాలందాక ప్రాచీనాలంకారికులు ఎనిమిది రసాలనే గుర్తించారు. ముమ్మటుడు ఆనందవర్ధనుడు, అభినవగుప్తుడు మొదలైనవారు శాంత రసాన్నికూడా కలుపుకొని తొమ్మిది రసాలని చెప్పారు. అదిలో కాళిదాసుమాత్రం అష్టరసవాదే" మునినా భర్త తేనయః ప్రయోగో భవతీష్వష్ట రసాశ్రయో వియుక్తః" (విక్రమోర్వశీయం, II-18) అని చెప్పాడు.[6]

ఎర్రయ్యగారూ పినవీరయ్య అష్టరసాలనే పేర్కొనడంవల్ల క్రీ.శ. 14,15 శతాబ్దాలలో సోమరాజు పల్లె ప్రాంతాలలో విద్వాంసులు అష్టరసవాదులనుకోవాలి. చిత్రం ఏమిటంటే రససంఖ్యలో ఎర్రయ్యగారితో ఏకీభవించిన పినవీరయ్య తన శృంగార శాకుంతల కృత్యాదిని ఎందువల్లనో ఎర్రయ్యగారి ఊసే ఎత్తలేదు. శృంగార శాకుంతలాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్న చిల్లరవారికి ఎర్రయ్య గారి కుటుంబానికి ఏవో విరోధాలు ఉండడంవల్ల తన కృతిపతికి ఇష్టం లేని కవిపేరు పినవీరయ్య ఎత్తలేదని కొందరు ఊహిస్తున్నారు.[7] ఈ ఊహకు కారణం ఎర్రయ్య గారి నివాసస్థలాలలో ఒకటైన గుడ్లూరు గ్రామం సోమరాజు పల్లెకు దగ్గరిలో ఉండడమే తప్ప ఇంకేదీ లేదు. ఏ కారణంవల్లనైనా ప్రబంధ పరమేశ్వరులైన ఎర్రయ్య గారిని నుతించకుండానే మిశ్రమబంధంగా పినవీరయ్య శాకుంతలాన్ని వ్రాశాడు. అయితే "పరిభవింతు ప్రబంధ పరమేశ్వరుని శేవసూక్తివైచిత్రి నొక్కొక్కమాటు" (కాశీ.1-13) అని చెప్పుకొన్న కవిసార్వభౌముని అడుగుజాడలలో పినవీరయ్య నడిచాడు. నాలుగు అశ్వాశాలలో 722 గద్యపద్యాలలో శృంగార శాకుంతలం వ్రాశాడు.

మహాభారతంలోని మూలకథలో పాత్రల శీలాదులు ఔచిత్యం దెబ్బతిన్నదని కాళిదాసు మార్పుచేశాడు. కన్నె పిల్ల తన జన్మవృత్తాంతాన్ని నోరువిడిచి ప్రియునితో ఎలాగ చెప్పుందని భావించి చెలికత్తెలచేత

5. నృసింహపురాణం - పీఠిక, పుట 14.

6. రససంఖ్య గురించి 'ఆంధ్రప్రతాపరుద్రయశోభూషణ'లో చలమచెర్ల రంగాచార్యులుగారు ఎంతో విపులంగా చర్చించారు.

7. విజయనగరసామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్రము-ప్రథమ భాగంలో టేకుముళ్ళ అచ్యుతరావుగారు, పుట 172.

శకుంతలపుట్టుకను దుష్యంతునికి చెప్పించాడు. కలుసుకొన్న నాయికానాయికలు విడిపోవడానికి విరహంలో పడడానికి విప్రలంభ శృంగారాన్ని కవి వర్ణించడానికి అనువుగా ఒక అడవి ఏనుగును ప్రవేశపెట్టి దానివెంట మహారాజును పంపించి వేశాడు. ఉంగరం ఆనవాలుగా ఇచ్చి దుష్యంతుడు రాజధానికి వెళ్ళిన తరువాత భరతుడు పుట్టిన ఆరేళ్ళకు మూలకథలో కణ్వులవారు శకుతంలను అత్తవారింటికి పంపించిడం అట్టే బాగులేదని గర్భవతినే కాళిదాసు భర్తవద్దకు పంపించాడు. ఎవరో శాపం ఇవ్వకపోతే దుష్యంతునివంటి మహారాజు కోరి పెళ్ళి చేసుకున్న శకుంతలను ఎందుకు అన్యాయం చేసి పొమ్మంటాడని కవికుల గురువు భావించాడు. దుర్వాసుని శాపాన్ని అంతకుముందు సృష్టించాడు. మూల కథలో ఆకాశవాణి జ్ఞాపకం చేసేదాకా దుష్యంతునికి శకుంతల జ్ఞాపకం రాదు. నాటకంలో ఉంగరాన్ని చూడగానే గుర్తు చేసుకుంటాడు. ఇంకా ఇటువంటి మార్పులతో కాళిదాసు మహాకవి శాకుంతలాన్ని రసమయకావ్యాన్ని చేశాడు.

కాళిదాసు చేసిన ఈ మార్పులలో కొన్నింటినే పినవీరయ్య స్వీకరించాడు. శకుంతలజన్మకథలో మరింత శృంగారం చొప్పిస్తే అది ఆడపిల్లలు చెప్పటం బాగుండదు. ప్రబంధం శృంగారకావ్యం కనుక చొప్పిస్తే తప్పదు. అందుచేత పినవీరయ్య మేనకావిశ్వామిత్రుల ప్రణయాన్ని కణ్వముని శిష్యులచేత చెప్పించాడు. కాళిదాసు కల్పించిన ఉంగరం, శాపం, నాయకుని మతిమరుపు వగైరాలు స్వీకరించినా కొడుకుపుట్టాక నే శాకుంతలను భర్తవద్దకు మూలాను సారంగా పంపించాడు.

మూలకథను అనుసరిస్తున్నప్పుడు నన్నయ్యగారిపట్ల గౌరవాన్ని చూపిస్తూ ఆయనను అనుకరిస్తాడు. ఆదిపర్వంలో నన్నయ్యగారు సుమారు నూరుగద్యపద్యాలలో శకుంతలోపాఖ్యానం వ్రాశారు. తీరుబాటు చేసుకొని కణ్వుని ఆశ్రమాన్ని ఇలా చోద్యంగా వర్ణించారు:

> **శ్రవణసుఖంబుగా సామగానంబులు చదివెడు శుకముల చదువు దగిలి**
> **కదలక వినుచుండు కరులను గరికరశీతలఛ్ఛాయ దుచ్చికరాంబు**
> **కణముల చల్లని గాడ్పునవడి వావి చెంది సుఖంబున్న సింహములును**
> **భూసుర ప్రవరులు భూతబలులో దెచ్చి పెట్టు నీ వారాన్న పిండతతులు**
> **గదగి భక్షింప నొక్కట గలసి యాడు**

చున్న యెలుకలు బిల్లులు రనొండు సహజ
వైరివర్గంబులయ్యే సహవాస మపుడు
నూచి మునిశక్తి కెంతయు జోద్యమంది. [భారతం,ఆది: 4-23]

ఋష్యాశ్రమవర్ణనలో ఏనుగులు నీడ సింహాలను, ఏ ముహుర్తాన నన్నయ్యగారు. తెలుగుసాహిత్యంలో పడుకోబెట్టారోగానీ ఇటువంటి అపూర్వసర్కసుఫీట్లు ఆ తరువాత ప్రతి తెలుగుకవీ విధిగా వర్ణించసాగాడు. ఉత్తరహరివంశంలో నాచనసోముడు కోతులను పువ్వులను దున్నపోతులను కాసారాలకు కాపలాపెట్టాడు.(2-109) పినవీరయ్య చేసిన ఫీట్లు మూడురింగుల సర్కస్ మించిపోతాయి. చూడండి.

వృద్ధసింహమునకు విహరింప దొంతంబు కైదండ గా నిచ్చు గంధగజము
పులి కొత్త యీనిన పొదరింటిలోనికి ఖరిటాలిత గవు గొంపోవు హరిణి
సింహకిశోరంబు చేరవచ్చిన వింత లేక చన్నిచ్చు బాలింత కరటి
యెలుకతోడుత జెరలాడు నెనసిపిల్లి
నెమ్మిఖురి లిచ్చి నిలిచి ఫించమ్ము నీడ
భుజకకన్యక నాడింపు బూరి నమలి
యనఘ కణ్యమునీంద్ర పుణ్యాశ్రమమం. [శకుంతలాపరిణయం,2-45]

ఈ పద్యం వల్ల కొత్తగా పురుడుపోసుకున్న వాళ్ళింటికి పేరంటాళ్ళు 'పురిటాలితగవు' తీసుకొని వెడతారని తెలుస్తున్నది. కణ్వాశ్రమంలో పులి పురుడుపోసుకొంటేనే, వీళ్ళచేత పండుగ చేసే పినవీరయ్య శకుంతల నీళ్ళాడితే ఊరు కొంటాడా? చూడండి. ఎంత సందడిగా వర్ణించాడు.

లతలాంటి రతి పుణ్యకావసాంగనలు నెంతయు వేడ్క నింగుదీతైలమునకు
నుటజాంగణమున గాపుని సేరి తపుటితో వెల్లుల్లి పొగ యిచ్చి నీతిహోత్రు
జాగించి రంచితోత్సవము ముప్పురుటాలి వైభవంబు తృతీయ వాసరమున
నారవ దివసంబునం దాచరించిరి బహుయోగినీగణ పార్థనములు
కొలను గుడిపిరి నములకొలది యెరిగి యఖిలముని ధర్మపత్నుల నామతించి
మిన్నబోకుంద గ్రియలెల్ల విస్తరిల్ల దగనోర్చిరి పురుటాలి తగవులెల్ల
[శకుంతలాపరిణయం,4-62]

తన కాలంలో ఉండే ఆచారవ్యవహారాలను కావ్యంలో తెలియచేయటంలో పినవీరయ్య చాలా గడుసరి. ఇతనికి రాజులతో పాటు వేటకు వెళ్ళడం, యుద్ధాలు చూడడం ఇష్టం కాబోలు. వేటకుక్కల పేర్లు దగ్గరనుంచి చెప్పాడు. దుష్యంతుడు వేటకు బయలుదేరాడు. చాటింపు వినగానే వేటకాళ్ళు కుక్కలను

తీసుకొని బయలుదేరారు. ఆ పేర్లు వినండి.

పులిమల్ల దడదిరోతులరాజు గరుడుండు గాలి వేగంబు పందెలవసిడి
విష్ణుప్రసాదంబు వేడిగుండులు వరి వచ్చి మిర్యము వెఱ్ఱి పుచ్చకాయ
వేటమాణిక్యంబు వరవాది మెడ బల్మి నెట్టుగాడు వకారి పిడుగుతునక
జిగురుండు చిత్రాంగి శ్రీరామబాణంబు పుల్లియుండు కస్తూరి బొడ్డుమల్లె
యనగ మరియును పెక్కుతోయములు వేళ్ళ
దారకులు దేర వచ్చె నుద్దండ వృత్తి
వేటకుక్కలు మృగరాజవిగ్రహములు
వటుక నాథుని వ్యాహాళివాహనములు

[శకుంతలాపరిణయము,1-108]

పినవీరయ్య పెట్టిన ఈ వరవడిని అల్లసాని పెద్దన్న పొల్లుపోకుండా అనుసరించాడు. చూడండి, సర్వేచివేట సన్నాహంలో వర్ణన-

పులియడు బూచిగా దసురపోతులారా జనుమంతి గాడు చెం
గలువ సివంగి భైరవుడు గత్తెరసంపంగి వెండిగుండు మ
ల్లెలగుది వాయువేగి చిటిలింగడు సాళ్వడు నత్పనాభి యే
కలములమిత్తి గచ్చియున గాగలవాని గ్రహించి యుద్ధతిన్.

[మనుచరిత్ర, 4-32]

ఈ ఒక్క విషయంలోనే కాదు. ఇతరసందర్భాలలో కూడా పినవీరయ్య పద్యాలను, భావాలను పెద్దన్న స్వీకరించాడు. కబ్యమహాముని శంకర్యుణ్ణి ఇలా నుతించాడు.

గిరిజావిభుండు ముంగిట పెన్నిధానంబు కృత్తివాసుండు తంగేటిజున్ను
గోరాజగమనుండుగుజ్జుమామిడిపండు-కుసుమాస్త్రహరుడు ముంగొండిగడిక
శీతాంశుధరు దర చేతిమాణిక్యంబు కద్రూజకటకుండు గాదె కొలుచు
కరటి దానవవైరి పెరటి కల్పద్రుమం బసవనేత్రుడు సిద్ధరసము చెలి
విషగళుడు గాడికట్టిన వేల్పుటావు
హాటకాచలధ్వని సిద్ధాంజనంబు
పురహరుడు పెట్టెలోనున్న పరుసవేది
ప్రమథభర్త చింతామణి భక్తులకును. [శకుంతలాపరిణయము,1-4]

ఇందులోని పలుకుబళ్ళనే పెద్దనగారు తన మనుచరిత్రలో గృహస్తును వర్ణిస్తూ చెప్పారు.

కలకుల నున్న తంగేటిజున్ను గృహమేధి యజమాను దంకస్థితార్థమేట్టి
పండిన పెరటికల్పకము వాస్తవ్యుండు దోర్చిపెట్టిన వేల్పుగిడ్డి కాపు
కదలేని యమృతంబు నడజాని సంసారి సవిధమేరునగంబు భవనభక్తి
మరుదేశపథమధ్యమప్రప కులపతి కాకటికొదవు సస్యము కుటుంబ
బదిరవంగ్యంధబధిరుక బ్రహ్మచారి–జటిపరివ్రాజకాతిథిక్షపణకావ
ధూత కాపాలి కాద్య నాథులకునెల్ల భూసురోత్తమ గార్హస్థ్యమునకు సరియె?
[మనుచరిత్ర, 1-16]

అయితే ఈ పద్యపదబంధాలన్నీ పినవీరయ్య స్వంతాలు కావు. "పరమగు పదంబు తంగేటిజున్ను చందంబునొరమి" అని తిక్కనగారు వ్రాశారు. (శాంతి.5-391) పాల్కురికి సోమనాధుడు ఈ మాటలలో కొన్ని ఒక పద్యంలో వాడాడు.

తంగేటి జున్ను ముంగేటి నిధానము పండిన కల్పవల్లియు
గొంగున ముత్తియంబనగ గూర్మి మనంబున దొంగిలింపదా
జంగమకోటి కర్పవలు సల్పుచు [వృషాధిప శతకం]

ఇలాగు పదబంధాలను, భావాలను ప్రాచీనులనుండి అర్వాచీనులు స్వీరించడం ఆనవాయితే. శాకుంతలాన్ని అనుసరిస్తూ అందులోని శ్లోకాల్ని మాత్రమే కాక కాళిదాసు ఇతర కావ్యాలలోని శ్లోకాలనుకూడా పినవీరయ్య అనుసరించాడు. కుమారసంభవం లోని తొలిశ్లోకం ఇది.

అస్త్యుత్తరస్యాం దిశి దేవతాత్మా హిమాలయోనామ నగాధిరాజః
పూర్వాపరౌ వారినిధీ విగాహ్య స్థితః పృథివ్యా ఇవ మానదండః

తన ఉక్తికి అభినవశ్రీ వహించేటట్టు పైశ్లోకాన్ని తను స్వయంగా నాల్గుపాదాలు వ్రాసిన సీసపద్యానికి జతచేసి ఎత్తుగీతిగా ఇలా చెప్తాడు.

అలరి పెంపొందు పూర్వాపరాంబునిధుల
నడుమదరనికి మానదండంబువోలె
దేవతాత్మధరాధీశ దిగ్విభూష
పుణ్యనిలయంబు నీహారభూధరంబు. [శకుంతలా, 2-10]

ఇది కణ్వమహామునిశిష్యులు చెప్పే శకుంతల జన్మవృత్తాంత ఘట్టంలో తొలిపద్యం. శాకుంతలంలోని శ్లోకాలను కూడా పినవీరయ్య చక్కగా వాడుకున్నాడు. సుప్రసిద్ధమైన 'అనాఘ్రాతం పుష్పం' అనే శ్లోకానికి క్రింది పద్యం అనుకరణం.

కొనకొని తావి మూర్కొనని క్రొవ్విరి యొయ్యెద వజ్రసూచిదా
యని రతనంబు జిహ్వచవియానని తేనియ గోరుమోపి గి
ల్లని చిగురాకు లాలితవిలాసనికేతనమూలకాంగి దా
ననుభవకర్త యే ఘనుడొ యావిధియత్న మెరుంగనయ్యెడుఁ [శకుంతలా. 2-158]

కావ్యాలలో నాటకం, నాటకాలలో శాకుంతలం, దానిలో చతుర్థాంకం, అందులో ఆనాలుగు శ్లోకాలు రమ్యంగాఉంటాయని చెప్పుకొంటారు. పినవీరయ్య వ్రాసిన అంపకాలసన్నివేశం ప్రబంధశైలిలో జాతీయాలు ఉట్టిపడేటట్టు వ్రాశాడు. "కాళిదాసు నాటకచతుర్థాంకమునకు గూడ ఈఘుట్టము వన్నెపెట్టుచున్నది" అని కొందరు భావిస్తున్నారు.[8] పినవీరయ్య కావ్యంలో కణ్వమహర్షి పూర్తిగా తెలుగువా డయ్యాడు. పిల్లలమఱ్ఱి వారింట్లోనే, ఊళ్లోనే అల్లుళ్లు ఎంత అల్లరిపెట్టారోగాని పినవీరయ్య ఈపద్యంలో అది విశదంచేశాడు.

నేరములెన్ని గల్గినగణించుట నేరములట్లు వారిపై
నేరువులైన యల్లురును నేరములెన్నుదు రత్తవారివారిపై
వారల నేర్పు నేరములు వంకలు దీర్ప నయుక్త మెల్లెడం
గౌరవహీనులిజ్జగతి గన్నియ నిచ్చినవారు కోమలీ ! [శకుంతలా, 4-78]

దీని తరువాత 8 పద్యాలలో కులకన్యకాధర్మాలు చెప్పాడు. ఆనాటి తెలుగుఇల్లాళ్లు ఎలా ఉండేవారో చూడండి.

కంచెలయుంబటీరతిలకంబును బావటచెందిరంబు ఫా
లాంచలసీమ లేబసుపు టచ్చుతబొట్టు జెవాకు గాజులుం
గొంచెపు వీత్యమున్విరులుకొప్పున నొప్ప నొనర్ప నెప్పుడుం
జంచలనేత్ర యుండదగు సంతతభర్తృఫలాభివృద్ధికిన్. [శకుం. 4-78]

పాపిట సిందూరం ఒకనాడు తెలుగువాళ్లు కూడా పెట్టుకొనేవారన్నమాట. శకుంతల ఈవిధంగానే అలంకరించుకుని అత్తవారింటికి వెడుతూ, వీడలేక ఆశ్రమాన్ని వీడడం పినవీరయ్య చక్కగా వర్ణించాడు. 'తండ్రిబాయంగలేని సంతాపజలమూ, అత్తవారింటికేగెడి ఆహ్లాదజలమూ గోరువెచ్చనై పాలిండ్లు తడుపెడపదడప పయ్యెద తుడుచు కొంటూ శకుంతల ఎలా సాగిందో చక్కగా చిత్రించాడు.

కదలు నాలుగు మూడు బదములు క్రమ్మరి తండ్రిపాదంబు కౌచల ఘటించు
గొంతద వ్వేగు నేగుచు వచ్చి కణ్వుని కడుపులో దలమో కౌగలించు

---

8. శృంగార శాకుంతలం (శకుంతలా పరిణయం) - వావిళ్లముద్రణ కావ్య సమీక్ష-విశ్వనాథ నరసింహంగారు, పుట 4.

నరుగు కొండొక వేగ దిరిగి మౌనులకు మాయయ్యనుడీ యని యప్పగించు
గమనించు బెదమర్లి కాశ్యపుదెస జూచి వేఱోదు నంచు నన్నీరు నించు
జనకు దుపలాలనము సేయ సంయమీంద్ర
భామలదలింప ననసూయ పట్టి తిగువ
నిగిడి యడుగిడ నొకభంగి మగిడిమగిడి
చూచుకొంచు శకుంతలానూనగంధి. [శకుంతలా, 4-97]

ఇలా కన్నీళ్ళు కాలువలు కట్టాక రత్నాకరంని వెతుక్కుంటూ వెళ్ళే గంగానదిలాగే శకుంతల హస్తినాపురానికి వెళ్ళిందని చెప్పి యా పురవర్ణన చేశాడు. ప్రబంధాలలో ఉండే అష్టదశవర్ణనలు వీలు చూసుకొని పినవీరయ్య చక్కగా చేశాడు కొన్ని రాచమర్యాదలు పాటించాడు. కణ్వమహాముని కొందరాడవాళ్లతో పాటు తన శిష్యులను దేవరవారి దర్శనానికి పంపించారని దౌవారికుడు చెప్పగానే "సభాస్థలంబులు స్త్రీజనులం బొడసూపించుకొనుట యనర్థం" బని అందరినీ పంపించేసి ఏకాంతగృహంలా ఉండి మాన్యలైన వృద్ధకాంతలను పంపించి వచ్చినవాళ్ళను రప్పించాడట. (శకుంత.4-100)

ఇటువంటి రాచమర్యాదలన్నీ పినవీరభద్రుని ప్రత్యక్షానుభవాలు కావచ్చు. వాళ్ల అన్నయ్య పెదవీరభద్రుడు రాయ సామ్రాజ్యంలో గొప్ప ఉద్యోగి, ధీనుతకార్యదక్షుడు. కర్ణాటధరణికి వెళ్లి రాయసింహాసనాన ఉండే అధికులకు, రాయదాయాదులకు, డెబ్బయివేలమంది సామంతులకు పెద్దవీరభద్రుడు అధికారి అయ్యాడు.[9] సంగమవంశంలోని కడపటిరాజులవద్ద - బహుశా విరూపాక్ష రాయలవద్దగాని, సాళువ నరసింగ రాయలవద్దగాని అతడు ఉండేవాడని పరిశోధకులు భావిస్తున్నారు.[10] అన్నగారు అంతటి అధికారి అయ్యాక పిన వీరయ్యకూడా రాయసామ్రాజ్యంలో ఆస్థానకవి అయ్యాడు. సాళువనరసింగ రాయల కొలువులో అతడు ఉండేవాడు.

నరసింగరాయలు స్వయంగా కవి. తొలినుండీ కవులతో సంపర్కం ఉన్నవాడు. "మీరు శ్రీకృష్ణునిలాగా కాపాడితే, నేను అర్జునునిలాగా ఏకచ్ఛత్రాధిపత్యం వహిస్తాను" అని చిన్ననాడే అన్నమయ్యతో చెప్పాడు.[11]

9. పెనుమళ్ల సోమయాజి చెనిన కథనం.

10. ఆంధ్ర కవితరంగిణి 6-వ సంపుటి. పుట - 49

11. ఈ సంపుటంలోనే, పుట 152.

తాను అర్జుననంతటి పరాక్రమవంతుడే. అతని విజయాలనుగురించి ఎంత విన్నా తనకు తనివి తీరదు. అర్జునుని గురించి కొత్త కథ లేమైనా ఉంటే అవి వినిపించుకొనేవాడు. జైమినిఅనే మహారాష్ట్ర దేశీయుడు బహుశా క్రీ.శ. 12-వ శతాబ్దంలో భారతంలోని అశ్వమేధపర్వాన్ని కొత్తగా వ్రాశాడు. వ్యాసభారతంలో వింధ్యకు దక్షిణాన ఉండే రాజులసంగతేంలేదు. అందుకు కొత్తగా ఇది సృష్టించాడు. ఈ భారతంపేరు సహజంగా జైమినీభారతం. ఈ పురాణాన్ని సాళువ నరసింగరాయలు విన్నాడు. ఇది తెనుగైతే, చెప్ప నేర్చిన కవిసుప్రసిద్ధుడైతే తెనుగు నుడికారమున మించుకనియెనేని బంగారానికి తావి అబ్బినట్టే అని నరసింగరాయలు భావించాడు. ఈ సంగతి నిండు సభలోనే చెప్పాడు. సభలో ఉన్న ఒకాయన లేచి

ఏరీతి నెఱిగెనో పిన - వీరన దేవర తలంపు విఖ్యాతముగా
బేరును బెట్టిదియును దన [12] పేరున రచియింపఁబూనె పేశలఫణితిన్

[జైమనీ భారతం, 1- 20]

అని విన్నవించాడు. వెంటనే నరసింగరాయలు సభలో ఉన్న పినవీరయ్యను చూశాడు. తరువాత ఏం జరిగిందో ఇలా చెప్పాడు :

అని విన్నపంబు జేసిన-ను గనుగొని యలరి నా ధనంబు ఋణముగా
దినక యుపార్జించె యశో-ధన మిటు గావలదె యాశ్రితత్వంబనుచున్

[జైమినిభారతం, 1-23]

తాను అడక్కుండానే ఇంగితం కనిపెట్టి తన పేర గ్రంధం వ్రాస్తున్న పినవీరయ్య తన సొమ్ము వూరికే తిని కూర్చోడం లేదని రాయలు పొంగిపోయాడు. అతనికి పిన వీరయ్య కవిత్వం అంటే ఇష్టం. దాన్ని ఇలా అభినందించాడు.

అల్లన విచ్చు చెంగలువలందు రజం బను కప్పురంబుపై
జల్లగ జల్లనై వలచు సౌరభముల్ వెదజల్లు భావముల్
పల్లవహస్తచన్నుగవపయ్యెద జీఱుగ దోచు భాతిగా
పిల్లల మఱ్ఱి వీరన యభిజ్ఞుడు చెప్పగ నేర్చు గబ్బముల్ (జై.భార. 1-25)

తన ఏలికను ఏ విధంగా సంతోషపెట్టాలో పినవీరయ్యకూ తెలుసు. అందుకే అతణ్ణి భారతవంశ మండనుడు, పాండవ గాండిన ముక్తబాణ సంభార తత ప్రిబావనుతిపారగుడు. పాండవ గాండీవ ముక్తబాణ సంభార

12. తమ అనే పాఠాంతరం సమంజసం అనుకొంటాను.

నుతి పొంగుడు. (1-13) అని నుతించాడు. వ్యాస భారతంలో లేని బోలెడు కథలు జైనుడు వ్రాయగా లేనిది నేను మరో చిన్న పురాణం కల్పించి పైన పడవేస్తే భారతం భారముంటుందా? భారతీయులు ఘోరమంటారా? అని పినవీరయ్య శ్రీకృష్ణుని చేత ఇంకో అవతారం ఎత్తించాడు. అశ్వమేధం పూర్తి అయ్యాక. ధర్మరాజుతో భగవాన్ఉవాచ:కలియుగం ప్రథమభాగంలో పెరుగూ పండ్లు కలిసి పోయినట్లు వర్ణాశ్రమం లు కత్తరి గలియున్ కాబట్టి

ఆసమయంబున ధర్మజ సే సోమవిలంబున జనునించి కుటిలున్
శాసించి దరణిపాలన చేసెద పాళ్యనారసింహుడగుచున్ [జైమినిభారతం.8-214]

కృత్యాదిని తన ఏలికను అర్జునునితో పోల్చి చివరకు వచ్చే సరికి శ్రీకృష్ణుని అవతారంగానే చెయ్యడం 'నావిష్ణుః పృధివీపతిః' అనే ఆర్యోక్తి ప్రకారం ఎవరేనా సమర్థించవచ్చుగాని ఎవరు పడితే వాళ్ళ మన పురాణాలలో ఇలా ప్రక్షిప్తాలు కలపబట్టి వాటివిలువ మరీ సన్నగిల్లింది. చుట్టూవున్న కవులు అవతారపురుషుడవని ఇలా పొగడబట్టే సాళువ నరసింగరాయలు తనమీద సంకీర్తన చెప్పమని అన్నమయ్యలాంటివాడికి సంకెళ్ళు వేయించాడు. పొగడ్త తలకెక్కనివాడు ఇంకా పుట్టాలి !

పినవీరయ్య తన ప్రభువును అలా పొగిడినా తన సంగతి 'వినయ విద్యా సముద్ర పినవీరభద్ర' అనే గద్యలో వ్రాసుకున్నాడు. ఈ కావ్యంలో 8 అశ్వాసాలూ, 1473 గద్యపద్యాలూ ఉన్నాయి. మొదటి ఆశ్వాసంలో వ్యాసుల వారు ధర్మరాజును అశ్వమేధయాగం చేయమంటారు. "అంత డబ్బేదీ ! పన్నులు వేస్తే ప్రజలు ఊరుకొంటారా !" అని ధర్మజుడు ఇలా అంటాడు.

కాక నెదిర్చి సంగరముఖంబున హెచ్చిన రాజవంశమున్
గూకటివేళ్ళతో పెరికి గోత్రవధంబును జేసినట్టి యా
వ్రేకపుగీడుగాక ప్రజ వేచదలంచిన గోరుచుట్టు పై
రోకటిపోటుచందముగ రోసి జనుల్ ననుజూచి తిట్టరే ! [జై. భార. 1-64]

ఇందులో "గోరుచుట్టుపైరోకటిపోటు" అనే సామెత పినవీరయ్య చక్కగా వాడాడు. ఇలాగే ఈ కావ్యంనిండా అడుగడుగునా నుడికారంలో మెరుపులు కనబడుతాయి. దర్మరా జలా అంటే వ్యాసులవారు "ధనంగురించి బాధపడకు. ముద్రవేయని సువర్ణం ఒక 'అద్రి' వద్ద మూలుగుతున్న" దంటాడు. "అది పూర్వం మరుత్తరాట్టు చేసిన యాగంలో బ్రాహ్మణులు

దక్షిణకింద పుచ్చుకొన్నారు. మోయలేక మంచుకొండదగ్గిర పారవేశారు. ఆ డబ్బు పెట్టి యాగంచేయి" అన్నారు.

"బాగుంది. బంధువును చంపిన పాపం పోవడానికి యాగంచేస్తూ పరుల సొత్తు అపహరించి తేవాలా ? "కుడిచి కూర్చుండి శిల దెప్పకొయ్య జేసి జలధిలో యీదులాడంగ తలచినట్లుంది" అంటాడు ధర్మరాజు.

వ్యాసులవారు ధర్మబోధ చేస్తారు. ధర్మరాజు యాగానికి ఒప్పుకుంటాడు. యజ్ఞానికి కావలసిన అశ్వాన్ని తీసుకువస్తానని భీముడు శపథం చేస్తాడు. "అలాగ తేకపోతే ఊరివారు వాడని నూతిలో నీరు తాగిన పాపానికి పోతా" నని చెప్తాడు. ఇంతలో కృష్ణుడు వస్తాడు. ద్వారందగ్గిరే నిలబడి కబురు పంపిస్తాడు. "ఎంతవారికేని మహీకాంతుని యవసరంబు తెలియక చనవు మెరసి అంతఃపురంబునకుం జనుట యనుచితం" బని కబురుపెడతాడు. ధర్మరాజు దిగ్గున లేచి వెళ్లి కృష్ణుని తోడ్కొని వస్తాడు.

శ్రీకృష్ణుడూ, భీముడూ ఈ కావ్యంలో తెగహాస్యా లాడుకుంటారు. మోతాదు మించి మోటుగానే ఉంటుంది. భీముడు ధర్మరాజుకు తమ్ముడే కాక మంత్రి. ఎటువంటివారిని మంత్రిగా పెట్టుకోకూడదో శ్రీకృష్ణుడిలా చెప్తాడు.

అంగవిహీను నిల్లటపుటల్లుని బ్రల్లదు నీచభామినీ
సంగతు వామనున్ బధిరుసాధ్వసమానను మామ గామకున్
వెంగలి నంగనాజితుని నిర్దయు గ్రోధి బ్రమత్తు మంత్రి జే
యం గొరగామి కెల్ల గుదు రంచు గణింతురు నీతికోవిదుల్.[జైమినిభారతం, 1-121]

ఈ మాటలు విని భీముడు "చిత్రం, ఈ అవలక్షణాలన్నీ నాకున్నవే ! అయితే దేవరవారికి లేవా ?" అని అడగడమే కాక వరసపెట్టి శ్రీకృష్ణుని సుగుణాలు ఏకరువు పెడతాడు.

అనఘ ! నీ వానతిచ్చిన యట్ల మిగుల-దుందిలుండను బహ్వాశిదుష్టరాక్ష
సీరతుండను నగుదు జర్చించి చూడ-దేవరకు నట్టి గుణములు లేవుగాన ?
మొదల నత్యంతకాముకుడ వౌటకు గొల్లఇల్లాండ్ర గుబ్బపాలిండ్లుసాక్షి
యతినీచరతిశీలి వగుటకు జాఠీన కమఠసూకరవిగ్రహములు సాక్షి
బహ్వాశి వగుటకు బ్రహ్మాండకోట్లును బూరింపలేని నీ బొజ్జ సాక్షి
స్త్రీలోలుడగుటకుద్రైలోక్యమునెరుంగ ధరకుతెచ్చినవేల్పుతరువుసాక్షి
జడసముత్సాహితవగుటకుజలధిసాక్షి - వామనుడవగుటకు బలీశ్వరుడు సాక్షి
మందమతివవుటనది మరపొందె గాక - సరివి వేర్కొన దరమ నీసటలు కృష్ణ !

[జై. భార. 1-125, 126]

ఇంతటితో ఊరుకోలేదు. మరో నాలుగుపద్యాలలో కడిగివేశాడు. దానికి కృష్ణుడు ప్రమోదితుడయినాడట! ఈ బావమరదుల హాస్యం ఎప్పుడూ ఇలాగే ఉంటుంది. అశ్వమేధయాగానికి రమ్మని పిలవడానికి (3 ఆశ్వాసంలో) భీముడు ద్వారకకు వెళ్ళాడు. సరిగ్గా అదే సమయానికి శ్రీకృష్ణుడు పేరుగల మాంసాలు నంజుకొంటూ భోజనం చేస్తున్నాడు. రుక్మిణీ సత్యభామలు తాటాకు విసనకర్రలతో విసురుతున్నారు. భీముడు రాగానే కృష్ణుడు నవ్వుతూ "క్షేమాలన్నీ తరువాత చెప్పవచ్చు. ముందు భోజనం చెయ్యి, బాగా అకలితో ఉన్నట్టున్నావు" అంటాడు. "నీ బంతిలో కూర్చుంటే, నా అకలి తీరినట్టే" అని భీముడు ఇలా ఎత్తిపొడుస్తాడు.

తల్లిచన్నుల పాలు ద్రావి యంతట బోక పూతన బొంగొంటి పురిటిలోన
జననియుగ్గున తృప్తిసనక విన్నటిదాక వెరజితి వ్రేపల్లె వెన్నలెల్ల
నంబపొత్తున దనియక వెక్కసంబైన యుదరాగ్నినార్ప తింద్రోత్సవమున
జనయిత్రి యొసగుభక్షణము చాలక తింటివాకుచేలుని చేతి యదుకులొరిసి
కదుపులోపల సకల లోకములు వరుస-గూరుకొన్నప్పుడును నరగారతగాని
తుష్టదవు గావు నీదు పొత్తునభుజింప-దీరునే నాకు ఘనమైన దీవనంబు ?

[జైమినిభారతం, 3-53]

ఇటువంటి హాస్యం చదువుతూఉంటే హాయిగానేఉంటుందికాని కొన్ని చోట్ల ఇది శ్రుతిమించుతుంది. శ్రీకృష్ణుడు సకుటుంబ బంధుమిత్రపరివారంగా హస్తినాపురానికి కదిలాడు. పరివారంలో వృద్ధవేశ్య లున్నారు. వాళ్లను చూపెడుతూ శ్రీకృష్ణుడు భీమునితో ఇలా అన్నాడట:

వీరి బరిగ్రహింపు మిది వేళ సమానలు నీకు భీషణా
కారకఠోరమన్మథవికారగుణంబుల నన్న నవ్వి య
మ్మారుతి పల్కె నిట్టి కొరమాలిన జంతల జక్కబెట్టి
భారము వన్నె కెక్కు దురవస్థలు నీ కరలాలనంబునన్ [జై. భాగ 3-63]

ఈ ముతకహాస్యానికి మనం పినవీరయ్యను తప్పుపట్టనక్కరలేదు. ఇది మూలంలో ఉన్న జైమిని ఇంతకన్నా మనస్సు చివుక్కుమనిపించే శ్లోకాలు వ్రాశాడు. సాయంకాలమైంది. సూర్యుడు అస్తమించాడు సరోవరంలో తామరపువ్వులను హంసలు, ఏనుగులు, తుమ్మెదలూ చుట్టుముట్టాయి. ఆ పువ్వులు సుఖిస్తున్నాయట. ఈ దృశ్యాన్ని కృష్ణుడు రుక్మిణికి చూపెట్టి

"చూశావా మగవాడు కనుచాటు కాగానే పరపురుషులతో పద్మిని ఎలా క్రీడిస్తున్నదో! 'స్త్రీణాం చిత్తంతు చంచలమ్' అని అంటాడు.
దానిని పినవీరయ్య ఇలా అనునదించాడు.

కమలదళాక్షు డంత నిజకామిని రుక్మిణితోడ నిట్లనున్
గమలిని జూచితే ప్రియుడు గన్గొనరామి మరాళసాము
భ్రమరకులంబు పైబడ గరంబుసుఖించెడు గామమెవ్వరున్
రమణునికంటె నెన్నిదిగుణంబులు గాదె లతాంగి కాయన ? (జైమినిభారతం, 3-67)

కృష్ణుడిలా అనగానే రుక్మిణి మెత్తగా చివాట్లు పెట్టింది. "మీ అబ్బాయి బ్రహ్మవాహనము హంస. నా వాహనం ఏనుగు. తుమ్మెదలపట్ల తనూజభావం ఉండాలి. కాబట్టి నువ్విలా అనడం బాగులేదు" అంది. 'పద్మిని పరపురుషులను కోరుతుందా' అని పద్మినీజాతి ఆధిక్యం చెప్తుంది. భార్యాభర్తల మధ్య జరిగిన ఈ సంభాషణ 'పరిహాసపల్లవితం బగు సల్లాపంబు' అని పినవీరయ్య చెప్పాడు. మూలంలో ఉన్నవన్నీ ఆంధ్రజైమినీ భారతంలో ఉన్నాయని, రెండింటిని తైపారువేసి టేకుమళ్ల అచ్యుత రావుగారు ఇలా చెప్పారు.

మాతృకయందలి గుణదోషములు, అనుచితపరిహాసోక్తులు, స్వభావ విరుద్ధాలంకారములు యథామూలముగా గ్రహింపబడినవి కావున నీతని గ్రంథమం దలోపములు నిర్ణయించినను అలోపములు ప్రాయికముగ మూలమున నున్నవనియే నిశ్చయింపవచ్చును. కథాభాగములు గాని, కథాసందర్భములుగాని యెచ్చోట నతిక్రమింపబడలేదు.[13]

తెలుగుసాహిత్యంలో ఇప్పటికి యథామూలంగా అనువాదంచేసిన ఒక కవి కనబడుతున్నందుకు నిజంగా సంతోషించాలి.

పినవీరయ్య స్వతహాగా మంచి సున్నితమైన హాస్యాన్నే వ్రాస్తాడు. ఈ సంగతి జైమినిభారతంలో రెండోపద్యంలోనే కనబడుతుంది. ఈశ్వరుని స్తుతిస్తూ చక్కని పరిహాసం చేశాడు. గౌరీకళ్యాణంలో పెళ్లికొడుకు జటా జూటంలో గంగ ఉందట. అది నీటి గడియారంలాగా ఉందని పినవీరయ్య ఇలా ఛలోక్తి విసిరాడు.

జడముడి జాహ్నవీతటనిశాకరపోతము జూచి యెవ్వరి

13. విజయనగర సామ్రాజ్యమందలి ఆంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము, ప్రథమభాగము, పుట 201

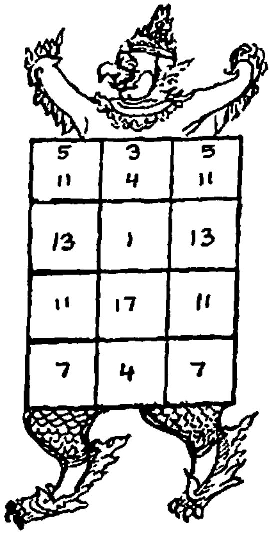
కొడిమెలుగట్టి పెండ్లికొడుకుం గడియారము మోవజేసి రం
చదుగ వివాహవేదివయి నంటిక నెచ్చెలి జూచి నవ్వ నా
మృదుడు నృసింహశౌరికి సమిజ్ఞయముల్ దయసేయు గావుతన్.

[జైమిని భారతం, 1-2]

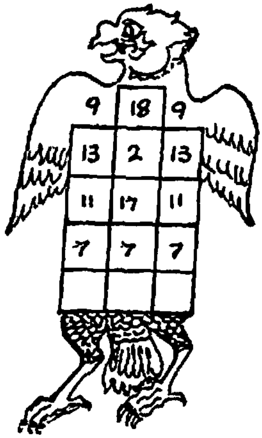
నరసింగరాయలు అభిలషింపబట్టి పినవీరయ్య జైమినీ భారతాన్ని అనువదించాడుగాని రాయలు ఇంకొకటి తలుస్తే దానినే ఇంత చక్కగా నుడికారపు మెరుపులుచూపిస్తూ చెప్పేవాడు. జైమినీభారతంలో ఉపకథలు చాలా ఉన్నాయి. మగడు యతి అంటే వ్రతి అనే గంపగయ్యాళి చండికథ యిందులోనే ఉంది. పెళ్లాంసంగతి తెలుసుకొని కావలసిన దానికి విరుద్ధంగా చెప్పుతూ పితృకార్యం జరిపించుకొని గంగలో కలపవలసిన పిండాలు పెంటమీద పారవేయించుకొన్న ఉద్దాలకుని చరిత్ర మూడవ ఆశ్వాసంలో ఉంది. అహల్య రాయిగా మారినట్టు చండికూడా భర్తశాపంవల్ల రాయిఅవుతుంది. యజ్ఞాశ్వం వల్ల శాపవిమోచన మవుతుంది.

ప్రమీలార్జునీయ కథ పంచమాశ్వాసంలో ఉంది. కుశలవులు శ్రీరాముని యజ్ఞాశ్వాన్ని పట్టుకొనడం కథ షష్ఠాశ్వాసంలో పూర్తిగా ఉంది (273 గద్యపద్యాలు). అష్టమాశ్వాసంలో చంద్రహాసకథ ఉంది. మిగిలిన భాగాలన్నీ అర్జునుని యుద్ధాలే. యజ్ఞాశ్వాన్ని అపహరించి శత్రువులు గట్టి వ్యూహాలమధ్య పెడితే అర్జునుడు జయించడం, విడిపించడం పుస్తకం నిండా ఉంది అనుసాళ్వుడు అనేరాజు అశ్వాన్ని గృధ్రవ్యూహంలో పెడతాడు (3-89). హంసధ్వజుడు పద్మవ్యూహంలో పెడతాడు (5-4). భారతంలోను, జైమినీ భారతంలోను పద్మవ్యూహం ప్రసక్తిఉందేకాని దాని ఆకారం ఎలా ఉంటుందో మనకు తెలియదు. ప్రాచీనభారతీయ యుద్ధతంత్రాలను వివరించే గ్రంథాలు ఉన్నాయిగాని ఈ వ్యూహాల రూపాలను చిత్రించే పుస్తకాలు కనిపించవు. అయితే అదృష్టవశాత్తూ ఆగ్నేయాసియాలోని కొన్నిచోట్ల భారతీయ సంప్రదాయాలు కొన్నిఇంకా సజీవంగా ఉన్నాయి. సయాందేశంలోని కొన్ని అముద్రిత గ్రంథాలను ఆధారం చేసుకొని పాశ్చాత్య యుద్ధశాస్త్రవేత్తలు పన్నెండు ప్రాచీన భారతయుద్ధవ్యూహాలను చిత్రించారు. వాటిని డాక్టర్ క్వారిట్జ్‌వేల్సు ప్రకటించారు.[14]

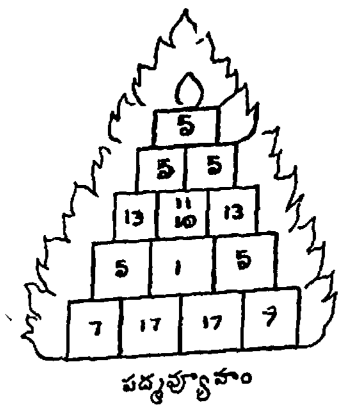
14. Ancient South East Asian Warfare-by H.G. Quaritch Wales, Ph.D., Litt. D.

శ్యేనవ్యూహం

గృధ్రవ్యూహం

పద్మవ్యూహం

ఈయనకు కృతజ్ఞతతో అపన్నెండు వ్యూహాలలో కొన్నిటిని ప్రకటిస్తున్నాను చూడండి. ప్రతి వ్యూహంలోనూ, ఈ క్రింది సైన్యవిభాగాలలోని దళాలుగాని, వ్యక్తులుగాని అయా నిర్ణీతప్రదేశాలలో ఉంటారు.

1.సర్వసేనాని, 2.మూలబలం, 3.పదాతిదళాలలో రక్షకులు, 4.వేత్రహస్తులు, 5.పదాతిదళం (ఆయుధాలు చెప్పలేదు),6.పదాతి దళం (ధనస్సులు, శూలాలు, కత్తులు), 7.పదాతిదళం (శూలపాణులు),8.పదాతిదళం (కత్తులు, శూలాలు), 9 .పదాతిదళం(డాలు, కత్తి),10.విలుకాండ్రు, 11.అశ్వికదళం, 12.ఖడ్గహస్తులైన అశ్వికులు, 13.గజదళం, 14.శూలపాణులైన గజవాహకులు, 15.పురోగామిదళాలు, 16.పృష్ఠరక్షకులు, 17.నిలువదళాలు, 18.ఆగ్నేయాస్త్రధారులు, 19.శతఘ్నులు, 20.రథాలు.

ఈ వ్యూహాలలో పద్మవ్యూహం క్రీ. శ. 1592 లోసయాం రాజు 'నరెసుయన్' నిర్మించాడట.[15] అంటే ఇది పినవీరభద్రుని కాలానికి పిమ్మట ఒక శతాబ్దం తరువాత. అందుచేత ఒకవేళ పినవీరయ్య పద్మవ్యూహాన్ని చూసి ఉంటే, అది ఎలా ఉంటుందో మనం విశ్వసనీయంగా ఊహించగలుగుతున్నాం. పినవీరయ్య చాలా యుద్ధాలను కళ్లారా చూచాడు. అందుకే శృంగారశాకుంతలంలో సహితం 41 గద్యపద్యాలలో యుద్ధవర్ణన చేశాడు. తరువాత 46 పాదాల రగడలో రాజధానినుండి కదలిన మూలబలాలను వర్ణించాడు. అది దుష్యంతుని సైన్యంకాదు; విజయనగర సామ్రాజ్య మూలబలాల వర్ణనే.

ఎంతో వైవిధ్యంతో రచనచేసి తన సమకాలిక జీవితాన్ని చక్కగా తన కావ్యంలో ప్రతిఫలింపజేసిన పినవీరయ్య కవిత్వాన్ని అంచనావేస్తూ విజ్ఞులే "ఈ కవికి ప్రపంచానుభవజ్ఞానముతక్కువ. గ్రంధపఠనజ్ఞానము ఎక్కువయని తోచుచున్నది." అని వ్రాయడం బాధగానే ఉంటుంది.[16] లోకజ్ఞానం ఎక్కువగా ఉంది కనుకనే పినవీరయ్య రాజనీతులను ప్రత్యేకంగా వ్రాశాడు. "గుండభూపాలు నరసింహమండలేంద్ర" అనే మకుటంతో నవరత్నపద్యాలు, సప్తాంగ పద్ధతిపద్యాలు బహుశా పినవీరయ్య వ్రాసిఉంటాడు.[17]

15. Ancient South East Asian Warfare, P. 174

16. విజయనగర సామ్రాజ్యమునందలి అంధ్రవాఙ్మయ చరిత్రము, ప్రథమ భాగం టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు, పుట 133

17. వీటిని వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు చాటుపద్యమణిమంజరి 1-వ భాగంలో ప్రచురించారు. పుటలు 37-39

శృంగారశాకుంతలంలో భరతునికి పట్టం కట్టాక నారదుని చేత సుదీర్ఘంగా రాజనీతులు చెప్పించాడు. శృంగారంవైపు మొగ్గినా పినవీరయ్య సహజంగా రాజనీతివేత్త. సున్నితమైన హాస్యం తెలిసినవాడు. కళ్లకు జిగేలుమనిపించే టట్టు నుడికారపు మెరుపులు మెరిపించగలడు. జైమినీభారతంలో ఒక చోట సూర్యాస్తమయాన్ని ఇలా వర్ణించాడు :

అంతట కనుపట్టెను భారస్వంతుడు చరమాద్రి మీద వారుణదిక్సీ
మంతిని జలకేళికి చిరు - బంతి పసుపుముద్ద నన్నెపై నిడుభంగిన్.

[జైమిని భారతం, 2-100]

ఈ పద్యంలో 'చిరుబంతిపసుపు' అనే సమాసం శ్రీనాథునికి ఎంతో ఇష్టమైనది. అతని 'భాషానిగుంభంబుల పరిమళాలు' కూడబరచనేర్చిన పినవీరయ్య ఈ మాటలు వాడుకొనడంలో వింత లేదు. శ్రీనాథుని ప్రయోగాలకు స్పష్టమైన అర్థాలు తెలియాలంటే పినవీరయ్య గ్రంథాలు చూడాలేమో అనిపిస్తుంది. ఉదాహరణకు, శృంగారనైషధగ్రంథాంతంలో శ్రీనాథుడు 34 పద్యాలలో చంద్రవర్ణన చేశాడు. ఆఖరిదాంట్లో ఇలా భరతవాక్యం వ్రాశాడు:

ముక్కంటి తలపువ్వు మున్నీటిలేబట్టి కైటభారాతి దాకన్నుదమ్మి
గగనలక్ష్మికి దంతకాండతాటంకంబు కలువలవిందుజక్కవల గొంగ
వలరాజు వెల్లల్లి వనజబాంధవునుద్ది శిశిరాంశురత్నంబు చేదుమందు
గన్నులవందువు గ్రహసార్వభౌముఁడు సురలయాకటిపంట యిరుల దాయ
శ్రీమహాలక్ష్మిసైదోడు శేషభువన-సౌధకలధౌతకలశంబు చందమామ
రాజవదన ! కళ్యాణపరంపరాభి-వృద్ధి గావించుగాత మీ విశ్వమునకు.

ఈ పద్యంలో శ్రీనాథుడు చందమామను 'వలరాజువెల్లల్లి' అని భావించాడా, లేక 'వెల్లెల్లి' అని భావించాడా అన్నది వివాద విషయమైంది. వెల్ల+అల్లి=వెల్లల్లి, తెల్లకలువ అని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు అర్థంచెప్పారు.[18] వెల్ల+ఎల్లి=వెల్లెల్లి, తెల్లగొడుగు అనే పాఠాంతరం సాధువని గిడుగు రామమూర్తి పంతులుగారు వాదించారు.[19] చంద్రుడు మన్మథుని చేతిలోనిదిగాని, చెవియందలిదిగాని తెల్లకలువవంటివాడు" అని సంస్కృతమందయినా తెలుగులోనైనా, పూర్వులైనా ఆధునికులైనా వర్ణించి ఉన్నారా ? మేమెరిగినంత

18. శృంగార నైషధసర్వంకష, పుట 748
19. ఆంధ్ర పండిత భిషక్కుల భాషాభేషజం, విషము 74, పుట 108.

మట్టుకు కవులు చంద్రుణ్ణి, మన్మథుని వెల్లెల్లి, అనగా తెల్లని గొడుగుతో పోల్చిఉన్నారు" అని రామమూర్తి పంతులుగారు 6 సంస్కృతప్రయోగాలు ఇచ్చారు.

దీనిని వేదం వెంకటరాయశాస్త్రిగారు (మనుమడు) ఆక్షేపించారు. 'వెడవిల్లు లీలారవిందంబు' అనే తిక్కనగారి ప్రయోగాన్ని (నిర్వ. 6-42) చూపించి "శ్రీపంతులవారీపద్యమును గుర్తించియుండిన యెడల పైరీతిగా వ్రాసి యుండరేమో ! శ్రీనాథుని పద్యమునకు శ్రీహర్షుని మూలము లేదు. ఇది అతని సొంతము. రెండుమూడువిధముల పాఠములు దొరికిన అయాప్రకార మర్థములు చెప్పుకొనవలసినదేగాని శ్రీనాథుని పాఠము ఏదే ఎట్లు చెప్పగలము? శ్రీపంతులువారు తెలుగుకవుల యుదాహరణముల నొసగలేదు. తిక్కనది అరవిందము; శ్రీనాథునిది వెల్లల్లి. ఇదే శ్రీనాథుని పాఠముగా నుండదా?"[20]

తెలుగు ఉదాహరణములుగూడ యివ్వవచ్చును. అమాట కొస్తే శ్రీనాథుని ఇతరగ్రంథాలనుంచే తెల్ల గొడుగు అనే అర్థమున్నప్రయోగాలు చూపవచ్చు. చంద్రుడు అసమశరసార్వభౌముముత్యాలగొడుగు' అని భీమ ఖండంలో శ్రీనాథుడే స్వయంగా వ్రాశాడు (2-42). శృంగారశాకుంతలంలోకూడా చంద్రవర్ణన విపులంగా ఉంది. "ప్రాచీదిశాపతి పావడబెనచిన మవ్వంపు జిగురల్లి మన్మథునకు" అని పినవీరయ్య వ్రాశాడు. (శకుంతలాపరిణయం, 3-155) ఈ ప్రయోగంతో త్రైపారువేస్తే శ్రీనాథుడు 'అల్లి' అనే అర్థంలోకూడా ప్రయోగం చేసి ఉండవచ్చునేమో. దీనిని పట్టి పండితులు సాధుపాఠ నిర్ణయం చేయగలరని భావిస్తున్నాను.

పినవీరయ్య 'వాణి నారాణి' అన్నాడో లేదోగాని అతని కవిత కొన్ని క్షణాలసేపు అమెచేతిలో ఉండేచిగురల్లికాకపోదు.

20. శృంగారనైషధసర్వంకష - ప్రకాశకుల విజ్ఞప్తి. పుట 14.

22

నంది-ఘంటల జంట

జమిందారీ యుగంలో దివాకర్ల తిరుపతిశాస్త్రిగారూ, చెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారూ కలిసి తిరుపతివెంకటకవులనే పేర జంటకవిత్వానికి బహుళ ప్రచారం చేసిన తరువాత కనీసం ఊరికొక జంట, కొన్నిచోట్ల వీధికొక జంట చొప్పున కవుల యుగళాలు ఆంధ్రదేశంలో కవితావ్యాసంగం చేయడం పరిపాటి అయింది. అయితే జంటకవిత్వం కేవలం అర్వాచీన సంప్రదాయం కాదు ప్రాచీనులు కూడా జంటకవిత్వం చెప్పారు. రంగనాథరామాయణం ఉత్తరాకాండను రచించిన గోనకాచభూపతీ, విఠలరాజూ అనే అన్నదమ్ములు మన సాహిత్యంలో మొట్టమొదట సాక్షాత్కరించే జంట కవులు. వీరు స్వయంగా రాజులు కనుక వీరెవరినీ ఆశ్రయించలేదు. పోషకుల కోసం దేశాలు పట్టిన జంటకవులు మనకు తర్వాత కనబడలేదు. మన సాహిత్యంలో అటువంటి తొలి జంటకవులపేర్లు నందిమల్లయ్య, ఘంటసింగన్న. వీరికే రాచమల్లు కవులనే పేరు ఉంది.[1] వీళ్ళు చాలా దగ్గర బంధువులు. నందిమల్లయ్యకు ఘంటసింగన్న మేనల్లుడు.[2] ఈ జంటకవులు గుంటూరు నెల్లూరు మండలాలలో క్రీ. శ. 1480 ప్రాంతాలలో ఉండేవారు.

---

1 పోతన - నిడుదవోలు వెంకటరావుగారు.

2. ఘంటసింగన్నకు ప్రసిద్ధుడైన నందితిమ్మన మేనల్లుడు.

ఆ రోజులలో ఉదయగిరిదుర్గాన్ని గజపతుల సామంతుడైన పూసపాటి బసవరాజు పాలిస్తూఉండేవాడు. ఇతనికే దూబగుంటనారాయణకవి తన పంచతంత్రం అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ బసవరాజుగారిదగ్గర పెసరువాయ గంగన్న మంత్రి ఉండేవాడు. ఇతడు చెందలూరు వాసి, ఇతనికే దగ్గుబల్లి దుగ్గన్న తన నాసికేతోపాఖ్యానం అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ గంగయ్య మంత్రి సరిలేని నీతిచాతురిచేత రాజతంత్రం నడిపితే నడుపవచ్చుగాక, ఎప్పుడూ, పువ్వులు, చందనం, వనితలు మొదలైన సౌఖ్యాలు అందితే అందవచ్చుగాక, సంగీత సాహిత్య సరసవిద్యావినోదాలలో కాలం గడిపితే గడపవచ్చుగాక, నిజానికి నీళ్ల లోపలి తామరాకులాగ నిర్లిప్తుడైన 'సంసారయోగి' అని సమకాలికులుపొగడేవారు. ఇటు వంటి మంత్రి వేదాంతంపై మొగ్గడంలో ఆశ్చర్యం లేదు. అతనికి సంస్కృతంలో ఉన్న ప్రబోధచంద్రోదయం అంటే ఇష్టం.

అది సుప్రసిద్ధమైన నాటకం. దానిని కృష్ణమిశ్రుడనే కవి రచించాడు. అతడు క్రీ. శ. 1098 ప్రాంతాలవాడు.[3] మహాపండితుడు. ఇతని శిష్యులలో ఒకడు ఎప్పుడూ కావ్యనాటకాదిగ్రంథాలనేగాని వేందాంతవిషయాలు చదివే వాడు కాడట. అతనికి వేదాంతంపై ఆసక్తి కలిగించడానికి కృష్ణమిశ్రుడు ఈ అరంకాల నాటకాన్నివ్రాశాడట. దీనిని సహృదయులిలా పొగుడుతారు:

వివరింప నిది సర్వవేదాంతసారంబు తలపగా నిది గట్టి తెలివిత్రోవ
యిది భోగమోక్షసంపదలకు మూలంబు మోసలేదిది ఘనంబులకు ఘనము
జ్ఞానకర్మరహస్యసాధనంబును నిది యిది నవరసముల నిసునురథి
షడ్దర్శనంబులు సరవి నిందున్నవి సందేహములు దీర నిందుగాని
యిమ్మహారసపాకము నెరిగినట్టి-జను డెరుగడు మరి తల్లి చన్నుబాలు
దీని సరిచెప్ప మరిలేవు త్రిభువనముల-దొరక దీకృతి నీవంటిదొరకుగాని.

[ప్రబోధచంద్రోదయం.1-21]

ఈ మహారసపాకం చవిచూశాక మరి పునర్జన్మ అన్నదే లేక, తల్లి చనుబాలు తాగక్కరలేని ఈ గ్రంధాన్ని తెలుగులోకి అతియోగ్యకవీంద్రులచేత అనువదింపజేసి అంకితం పుచ్చుకొంటే, కస్తూరివాసన బంగారానికి అబ్బినట్లు, పసిడిరంగు కస్తూరికి కల్గినట్లు ఉంటుందని పెసరవాయ గంగయ్యమంత్రికి ఆశ్రితులు చెప్పారు. ఆరోజుల్లో ఉదయగిరి ప్రాంతాలలో దూబగుంట

3. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర - మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు, పుట 137

నారాయణకవి దగ్గుబల్లి - దుగ్గన్న, నందిఘంటకవులు మొదలైన సత్కవులున్నారు. వీరిలో ఎవరు దీనిని బాగా అనువదించగలరని గంగయ్యమంత్రి ఆలోచనలో పడ్డాడు. ఇటువంటి ఘననాటకాన్ని ప్రబంధ శయ్యకు ఒనగూర్పనేర్చిన సుకవులు లోకంలో ఉన్నారా అని సందేహించాడు. లేకేం ? నంది ఘంటకవులున్నారని పక్కనున్నవాళ్లు అన్నారు. పెసరవాయ గంగయ్య మంత్రి ఆ కవులను పిలిపించి తాంబూలమిచ్చాడు. వాళ్లు తర్జుమా చేశారు.

మన భారతదేశంలో హిందూమతం అనే పేరుతో ఏ ఒక్కటీ లేదు. గాని ఎన్నో దర్శనాలు ఉన్నాయి. ఆర్యులీదేశానికి వచ్చి, ఇక్కడి అనార్యుల పూజా విధానాలు కొన్ని తాము స్వీకరించి తమ మతాన్ని విస్తృతం చేశారు. ఆర్యుల సంప్రదాయాలను స్వీకరించి అనార్యులూ మార్పుచెందారు. సృష్టి ఎలా మొదలైంది, ఈ ప్రకృతిరహస్యాలేమిటి, మరణించిన మానవుడు ఎక్కడికి పోతాడు. ఉదయించిన సూర్యుడుఎందుకు అస్తమిస్తాడు. మొదలైన ప్రశ్నలు వేసుకొని అన్ని దేశాలలోనూ, ఆదిమానవులు తర్కించి తత్త్వజిజ్ఞాస చేశారు. బుద్ధి పరిణతి చెందిన నాగరికతలలో నివసించే మేధావులు అతి చక్కని దర్శనాలకు కారకులయ్యారు. భారతదేశంలో ప్రభవించిన దర్శనాలు ప్రతిభావంతమైనవి.

ప్రకృతిలోని వివిధశక్తులను గుర్తించి వాటిని దేవతలుగా భావించి బహుదేవతారాధన చేసిన వైదికఋషులు చివరకు ఏకదేవతారాధన ప్రతిపాదించారు. వారు అసత్తులో సత్తుయొక్క యోజనసంబంధాన్ని కనుగొన్నారు. ఏకమైనసత్తే విశ్వకారణ మని దానినే నానావిధాల ఊహించి రకరకాల పేర్లతో పిలుస్తున్నామని, అసత్తు మానవునిలో అంత ర్వర్తిఅని కొన్ని వేదసూక్తాలు చెప్తున్నాయి.[4] ఈ తార్కికచింతనలో పురోగమించి ఉపనిషత్తులొకనూతనదర్శనమైనవి.

బృహదారణ్యకోపనిషత్తు బ్రహ్మపదార్థాన్ని విశదంచేస్తుంది. బ్రహ్మము నిర్గుణం. అదేమిటో కచ్చితంగా నిర్దేశించలేం. 'ఇది కాదు, ఇది కాదు' అని

4. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, 7-వ సంపుటి దర్శనములు-మతములు, పుట 58

మాత్రమే (నేతి నేతి) చెప్పగలం అంటుంది. విజ్ఞానం ఆనందం అంటుంది. మనిషి మరణించాక ఇంద్రియాలు పంచభూతాలలో కలుస్తాయి. ఆత్మ ఆకాశంలో లీనమౌతుంది. మరి పురుషుడెక్కడ ఉంటాడు ? అని ప్రశ్నిస్తే ఈ ఉపనిషత్తు 'అది నల్గురిలో సమాధానం ఇవ్వవలసిన ప్రశ్న కాదు' అంటుంది. సమస్తం బ్రహ్మలోకమందు ఓతప్రోతం. మరి బ్రహ్మలోకం దేనిలో ఓతప్రోతం అని ప్రశ్నిస్తే "అట్టిప్రశ్నలు వేసినచోబుర్ర పగులును, ప్రశ్నలహద్దు దాటిపోకూడదని . దేవతల విషయమున అతిప్రశ్న కూడదు " అంటుంది.[5]

ప్రశ్నించడం మానవనైజం. అడ్డుపెడితే బుద్ధి ఆగదు. తర్కిస్తుంది. ఆదిమభౌతికవాదమైనలోకాయతదర్శనం. చార్వాకదర్శనం. తీర్థంకరుల దర్శనాలు, జైనం, భౌద్ధం మొదలైన వివిధతాత్త్వికశాఖలు మూడు పువ్వులు ఆరుకాయలైనాయి. న్యాయ, వైశేషిక, సాంఖ్యయోగ, మీమాంస, వేదాంతాలు వికసించాయి.

మనకు ఆరు ఆస్తిక దర్శనాలూ, ఆరు నాస్తిక దర్శనాలూ ఉన్నాయి. వేదప్రామాణ్యాన్ని అస్తికదర్శనాలు అంగీకదర్శనాలు ఎంత మాత్రం ఒప్పుకోవు.

ఆస్తిక దర్శనాలు	నాస్తిక దర్శనాలు
1. న్యాయము	1. చార్వాకము
2. వైశేషికము	2. సౌత్రాంతికము
3. వేదాంతము	3. వైభాషికము
4. మీమాంస	4. యోగాచారము
5. సాంఖ్యము	5. మాధ్యమికము
6. యోగము	6. అర్హమతము

ఆస్తిక దర్శనాలను అవలంబించి ఆరు మతాలు వర్థిల్లాయి. 1. శైవం 2. వైష్ణవం 3. శాక్తం 4. గాణాపత్యం 5. సౌరం 6. కాపాలికం అనే ఆరూ దేశంలో ఇప్పటికీ అంతో ఇంతో ప్రచారంలో ఉన్నవే. నాస్తిక దర్శనాలను ఆరు పేర్లతో పిలిచినా నిజానికి అవి మూడే. సౌత్రాంతికం, వైభాషికం, యోగాచారం, మాధ్యమికం అనేవి బౌద్ధమతంలోని విభేదాలు. బౌద్ధాన్ని సౌగత్యం అనికూడా పిలుస్తారు. అర్హమతమంటే జైనమన్నమాట. నాస్తిక దర్శనాలలో చార్వాకం,

5. తెలుగు భాషాసమితివారి 'దర్శనములు- మతములు', పుట 61

బౌద్ధం, జైనం ఈ మూడే ఉన్నాయి.

ఇతరదర్శనాలలోని గుజ్జును స్వీకరించి వేదాంతం నాస్కిదర్శనాలు సర్వస్వం అయింది. ఏదర్శనంలో ఏముందో తెలియనంత దట్టంగా ఈ తత్త్వాలు ఆవరించాయి. వీటి సారాన్ని సంగ్రహంగా చెప్పవలసిన అవసరం ఏర్పడింది. సాధారణమానవులకు అంతుచిక్కని ఈ తార్కిక ఫలితాలను కథలాగ చెప్పవలసివచ్చింది. అందుకే కృష్ణమిశ్రుడు ఈ నాటకం వ్రాశాడు.

చిదానందనగరాన్ని ఈశ్వరుడు పాలిస్తున్నాడు. అతనికి మాయ అనే పట్టపురాణివల్ల మనస్సు అనే కుమారుడు పుట్టాడు. అతనికి ప్రవృత్తి నివృత్తి అని ఇద్దరు భార్యలు. ప్రవృత్తివల్ల మహామోహుడు మొదలైన దుష్టులు, నివృత్తివల్ల వివేకుడు మొదలైన శిష్టులు పుట్టారు. ఈ రాజకుమారులు కురుపాండవులలాగా రాజ్యంకోసం కలహించారు. మహామోహుడు రాజ్యాన్ని పాలించసాగాడు. వివేకాదులు అడవులుపట్టారు. వివేకమహారాజు ఉపనిషద్దేవిని పరిగ్రహించబోతాడనీ, ఆ దంపతులకు విద్యా, ప్రబోధచంద్రులు ఉదయించబోతారనీ, తత్ఫలితంగా తనకు వినాశనం కలగబోతుందనీ మహామోహుడు తెలుసుకున్నాడు. వివేకుడామెను పరిగ్రహించకుండా ఎన్నో అవాంతరాలు కల్పించాడు. శ్రద్ధాదేవి, ఆమెకుమార్తె శాంతి కలిసి ఉపనిషద్దేవికీ, వివేకునికీ సమాగమం ఏర్పాటుచేయబోతున్నారని తెలిసి, మహామోహుడు శ్రద్ధను బంధింపజేస్తాడు. శాంతి ఆమెకోసం వెతుకుతుంది. జైన బౌద్ధ కాపాలికులవద్ద అవినీతిగా సంచరిస్తున్న శ్రద్ధను ఆమె చూస్తుంది. కాని, ఆమె తన తల్లి కాదని, తామసి అని తెలుసుకుంటుంది. నిజమైన శ్రద్ధ విష్ణుభక్తి మహాదేవివద్ద ఉంది. చివరకామె వివేకమహారాజువద్దకు చేరింది. ఉపనిషద్దేవి జీవేశ్వరునివద్ద ఉంది. ఆమె ఎన్నో కష్టాలు పడ్డాక వివేకుని కలుసుకోగలుగుతుంది. చివరకుప్రబోధ చంద్రోదయం అవుతుంది.

వేదాంతపరిభాషలో ఉండే ప్రతిసంకేతాన్నీ సజీవవ్యక్తిగా రూపొదించి కృష్ణమిశ్రుడు ఆడించిన ఈ నాటకాన్ని నందిఘంటకవులు చక్కగానే ప్రబంధశయ్యకు పట్టించారు. కథాప్రణాళికలో ఔచిత్యం కోసం చిన్న మార్పులు చేశారు. తమ సమకాలిక కవిత్వరీతులను రసవంతంగా చొప్పించారు. అయితే దురదృష్టవశాత్తూ ఇతరదర్శనాలపట్ల వేదాంతులకుండే అసహనం ఈ రచనలో విద్వేషంగా రూపాంతరం పొంది జుగుప్సను కలిగిస్తుంది. దిగంబరజైనులు బౌద్ధులు సోమసిద్ధాంతులు కొందరు తమ కాలంలో చెడుగా ప్రవర్తించవచ్చు. అంతమాత్రాన ఆదర్శనాలను తిట్టనక్కరలేదు. వాళ్ళు వ్యభిచారాన్నే బోధించారని హేయంగా అబద్ధాలు ఆడనక్కరలేదు. చూడండి. దిగంబరజైనుడు ఇలా బోధించాడట.

ఏనుదు ఋషి సేవ దగులం-గని మ్రొక్కగవలయునారు కాంక్షించినఖో
జనమిదవలె వారలు దమ-వనితల రమియింప ఈర్ష్యవలువదు చేయన్.
[ప్రబోధ. 3-15]

బౌద్ధుడుకూడా తన మతాన్ని ఇలాగే ప్రచారం చేశాడట. వినండి.

బ్రహ్మచర్యాదిప్రయాసంబుల గుందక, మనోహరమందిరంబుల వసింపుచు. మృదులశయనంబుల శయనింపుచు. నచ్చువెన్నెలకేలు వృథవుచ్చక నిచ్చలు నిచ్చకువచ్చు మెచ్చులకొమరుమచ్చెకంటుల బచ్చవిల్తులీలం దేలింపుచు. సుఖియింపవచ్చు.. ముక్తియుం బడయవచ్చు. సర్వసంస్కారంబులు క్షణికంబులు నాత్మయ స్థిరంబు గావున భిక్షుకులు తమరారల నాక్రమించిన నుపాపకులను నిసదింపరాదు.
[ప్రబోధ. 3-21]

ఈ జైనబౌద్ధులయొద్దకు ఒక సోమసిద్ధాంతి వచ్చి తన మతాన్ని ఇలాగ చెప్పాడు.

పార్వతీవనితగా భావనజేసి చక్కని చకోరేక్షణ గౌగిలించి
తన్ను సదాశివాత్మకుని గాభావించి క్రీడించునత డిందుచూడమూర్తి.[ప్రబోధ. 3-41]

ఈ సిద్ధుడు రాజసశ్రద్ధాదేవిని రప్పించి బౌద్ధుని కౌగిలించుకోమంటాడు. అప్పుడు నందిఘంటకవులీపద్యాలు వ్రాశారు.

జవరాలగు కాపాలిని-కవుగిట దన మేను గజరుగజరులు వోగా
వవిరశసుఖమున హృదయం-బివశాళింపంగ బౌద్ధుడిట్లని తలచెన్.
వెనుకను నెంచర రండల-ఘనకఠిన స్తనుల రతుల గౌగిట జేర్చన్ గాన
నెన్నడు నీకాపా-లిని కౌగిటి సుఖములోని లేశం బయినన్. [ప్రబోధ. 3-46, 47]

బౌద్ధుడు, జైనుడు, సిద్ధుడు ఆ కాపాలినితో కలిసి తప్పతాగుతారు. దాని ఎంగిలిని బౌద్ధుడు తీసుకొంటాడు.

స్త్రీముఖంసందాకుచియటంచుబౌద్ధుండు-తత్ప్రసాదమదుప్రాగిచొక్క
దర్శనములలోన దలప గాపాలిక-దర్శనంబు సుఖనిదర్శనముగ. [3 -55]

తాగుడుకోసం, కామినికోసం బౌద్ధుడూ, జైనుడూకాపాలికుని శిష్యులవుతారట. ఇటువంటి రోత పుట్టించే సన్నివేశాలను సృష్టించినంత మాత్రంచేత కృష్ణమిశ్రుడు బౌద్ధజైనమతాలను ఖండించాడని కొందరు భావిస్తున్నారు.[6] నిజంగా జైన బౌద్ధదర్శనాలు ఏమిటి బోధిస్తాయో, వాటినుంచి

---

6. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్ర - లౌకికవాఙ్మయం, మల్లాది సూర్య నారాయణ శాస్త్రిగారు, పుట 416.

హిందూమతం ఎంతగా భావాలను ఎరువు తెచ్చుకుని స్వతం చేసుకొందో తెలుసుకోవచ్చు.[7] అప్పుడు కృష్ణమిశ్రుని అసత్యచిత్రణపై ఏవగింపు కలుగుతుంది. మూలాన్ని అనుసరించిన నందిఘంటకవుల తప్పేంలేదు. మిగతాఘట్టాలు బాగా, నుడికారపు సొంపుతో అనువదించారు. చూడండి.

ఇది నాతల్లి యితండు తండ్రి యిది నాయిల్లికళత్రంబు నా
యిది నాబిడ్డలు వీరు నాహితులు వీరి వైభవంబెల్ల నా
యది యంచున్ జడమానసోదయు దవిద్యానిద్ర ఘూర్ణిల్లుచున్
సదసద్వస్తువివేకియయ్యుగనుసంసారామిత స్వప్నముల్. [ప్రబోధ. 1-77]

ఆశకు అంతులేదన్న సామెతను దృష్టిలో పెట్టుకొని ఎంత చక్కగా అనువదించారో చూడండి.

పురమిలో మాన్యంపునుడి కొంత కలవాడు గ్రామమెల్లను నేలగాదలంచు
గ్రామమేలెడువాడు కాంక్షించు గిరివనస్థలజలదుర్గవద్రాజ్య మేల
రాజ్య మేలెడువాడు రాజ్యవైభవమునహెచ్చి తానొక ద్వీపమేలగోరు
ద్వీపమేలెడు వాడు తేజస్వియై మహీవలయ మెల్లను నేల వాంఛచేయు
నిట్లు కడలేని యాసాస లినుచుండ-జనులు బ్రహ్మాండకోటుల దనివినొంద
రనిన శాంతికి గాలూదనైన గలదె-యొడము మది తృష్ణ నీవింతవెడలితవి.
[ప్రబోధ. 2-64]

క్రోధుడు తన ధర్మపత్ని అయిన హింసతో ఇలా అంటున్నాడు.

వడతి, తల్లిని తండ్రి జంపుట తృణప్రాయంబు తోబుట్టులన్
నుడియంజూచుట లెక్కగాదనిన జన్మజ్ఞాతికిటంబులన్
గెడవంబూనుట నాకు దొడ్డ గుడిమింగేవానికిం దల్పుల
వృడము ల్గావున బిల్లపిల్ల తరమున్ భక్షింతు దాయాదులన్. [2-67]

జీవపురుషుడు 'సవిస్తరభంకుల నన్ను తెల్పుమా' అని వివేకునితో అన్నాడు.

నావుడు వివేకు డిట్లను-నావిభునిం జూచి తత్వమని యను వాక్యం
జేవివరించెద శాంతం-బైవెలిగెడు తత్వ మిప యగు టెరుగబడన్.
ఇది నే గానిది నే గా- నిది నేగాననుచు నిశ్చయింపుచురా ని
ర్వదియైదు వడచియెయ్యది-తుది దోచెడి నదియె నీవు ధ్రువమనివలికెన్.
[ప్రబోధ. 5-105,106]

---

7. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం 7-వ సంపుటి దర్శనములు - మతములు.

ఆదిమసాంఖ్యంలో ఇరవైఅయిదు తత్త్వాలే వున్నాయి. వేదాంతుల మతంలో జ్ఞానేంద్రియాలు ఐదు, కర్మేంద్రియాలు ఐదు, భూతాలు ఐదు. శబ్దాదివిషయాలు ఐదు, మనోబుద్ధి అహంకారప్రకృతిచిదాభాసులు ఐదుగురు- మొత్తం 25. 26-వ వాడు పురుషుడు. ఇది తెలిశాక ప్రబోధచంద్రోదయ మవుతుందట. అతడిలా ప్రవేశిస్తాడు.

కలుగునొ కల్గదో యవునొ కాదొకొ తోచునొ తోచదో మదిన్
నిలుచునొ నిల్వదో యనెడు నిర్భరసంశయమెల్ల మాని ని
ర్మలసహజప్రకాశమహిమంబును బొందుదు రెల్లవారు నే
గలిగినయట్టినాడయిదెకల్గితి నేను ప్రబోధచంద్రుడన్. [ప్రబో. 5-109]

ఈ వేదాంతమయమైన నాట్యప్రబంధాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్న గంగయ్యమంత్రి 'సంసారయోగి' కావచ్చునేమోగాని అనాటి రాజకీయచరిత్రలో ప్రముఖపాత్ర వహించినవాడే. కటకం గజపతులకు, కర్ణాటకనరపతులకు జరిగిన యుద్ధాలలో పాల్గొన్నాడు. సాళువనరసింగరాయలను ఒకయుద్ధంలో పురుషోత్తమగజపతి సజీవంగా పట్టుకొన్నాడు. ఇందులో గంగన్నమంత్రి ఎంతగానో తన నయవిద్యాకరణ మహాత్త్వం చూపించాడు. ఈ సంగతిని నందిఘంటకవులిలా చెప్పారు.

శ్రీకరవీక్షణదాన-శ్రీకర నరసింహనృపవశీకర నయవి
ద్యాకరణ చతుర్దశ వి-ద్యాకర ధీరంగ మతియనంత యగంగా. [ప్రబో. 2-1]

సాళువనరసింహరాయలను పురుషోత్తమగజపతి క్రి. శ. 1486 లో ఓడించాడు.[8] అతరువాత తాను పోగొట్టుకొన్న ఉదయగిరి. కొండవీటి దుర్గాలను సాళువనరసింగరాయలు తిరిగి గెలుచుకోలేకపోయాడు. ఈ చింతలో క్రుంగిపోయి మంచంపట్టిన నరసింగరాయలు తన సేనాపతి అయిన తుళువనరసానాయకునికి ఇంకా ప్రాజ్ఞులుగాని తన చిన్న కుమారులను, రాజ్యభారాన్ని అప్పగించాడు. తుళువనరసానాయుకుడు చాలా దక్షుడు. ఇతడు శత్రురాజుల సామంతులను, వాళ్ళ ఆస్థానంలోని కవులను ఆకర్షించినట్టు కనబడుతుంది. గజపతుల సామంతులైన పూసపాటి బసవరాజుగారి మంత్రికి పుస్తకం అంకితమిచ్చిన నందిఘంటకవులు కొన్నాళ్ళకు

8. తెలుగుభాషాసమితివారి ఆంధ్రవిజ్ఞానసర్వస్వం, 3 సంపుటి, తెలుగు సంస్కృతి, పుట 276.

తుళువనరసానాయకుని ఆశ్రయించారు. తుళువనాయకులు ఉత్తరార్కాడు జిల్లా ఆరణితాలూకాలో ఉన్న దేవకాపురంలో ఉండేవారు. దీని అసలు పేరు దేవకీపురం, తుళువ నరసానాయకుని నాయనమ్మ పేరు దేవకీదేవమ్మ. ఆమె పేరున ఈ గ్రామం కట్టారు. అక్కడ బృహదంబదేవలయం ఉంది. ఈ అమ్మవారికి తుళువవారు, సాళువవారు ఎన్నో దానాలు చేశారు. ఆ శాసనాలన్నీ నేటికీ ఆ దేవాలయంలో ఉన్నాయి.[9] ఈ దేవకీపురానికి నంది ఘంటకవులు చేరారు. కర్ణాటకసామ్రాజ్యాధిపతుల ఆశ్రయం కోరుకొన్నారు కాబోలు. ఆరాజులకు 'ధరణీవరాహ' అనే బిరుదు ఉంది కనుక బహుశా వరాహపురాణం అనువదించి,అంకితం ఇద్దామనుకొన్నారు. ఈ వార్త తుళువ నరసానాయకుడు విన్నాడు. పిలిపించి ఇలాగా అన్నాడు.

మీ రిరువురు నెవ్వుడును శ-రీర ప్రాణముల క్రియ జరింతురు మిగులం
గూరిమికృతి బ్రతిపద్యము-జారుఫణితి జెప్పగలరు చాటువుగాగన్.

[వరాహ. 1-13]

కాబట్టి మీరు తలపెట్టిన వరాహపురాణం నాపేర గావించండి అని వీడెము ఇచ్చాడు. ఘంటకవులు అపురాణాన్ని 1709 గద్యపద్యాలలో పన్నెండు ఆశ్వాసాలలో అనువదించారు. టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు చెప్పినట్లు ఈ వరాహపురాణం నేతిబీరకాయ. ఇందులో వరహావతారపుకథ ఏమీ లేదు. ఆదివరాహమూర్తి భూదేవికి చెప్పిన కథల సంకలనమే ఈ పురాణం, పోనీ ఆ కథలైనా ప్రసిద్ధమైనవా అంటే కావు. పాడ్యమి మొదలు పున్నమ, అమావాస్యలదాకా రోజూ ఆచరించవలసిన వ్రతాలు, చేయవలసిన దానాలు, చైత్రం మొదలు ఫాల్గుణందాకా పట్టవలసిన నోములు, ఇవ్వవలసిన దానాలు, కొన్ని స్థలపురాణాలు, ప్రాచీనభూగోళవిజ్ఞానం మొదలైనవి ఈ గ్రంథంలో ఉన్నాయి. ఇంత 'చప్ప'గా ఉండే పురాణాన్ని గొప్ప ప్రబంధంగా చేయడానికి నందిఘంటకవులు ప్రయత్నించారు.

వసువు అనే రాజు సర్వసంగపరిత్యాగంచేసి పుండరీకాక్ష పారస్తవం చేశాడు. అప్పుడతని శరీరంనుంచి ఒక వికృతాకారుడు జనించాడు. అతడు ఆరాజు పూర్వజన్మలో చేసిన బ్రహ్మహత్యాపాతకమే గాని ఇంకెవరూ కాడు. తొలిజన్మలో ఆరాజు వేటాడుతూ

---

9. ఈ గ్రామాన్ని టేకుమళ్ల అచ్యుతరావుగారు గుర్తించారు. విజయనగర సామ్రాజ్యమండలి ఆంధ్రవాఙ్మయచరిత్ర - ప్రథమభాగం, పుట 246

పొరపాటున ఒక మునిని చంపినందువల్ల ఈ పాపం చుట్టుకొంది. దానిని పోగొట్టు కొనడానికి ఆజన్మతోనే ఆరాజు వ్రతాలు మొదలుపెట్టాడు. ఆసమయంలో వేసవి వచ్చింది.

ఆ వేసవి ఎలా ఉందంటే - వినండి.

జిలిబిలిమంచు కించిన్మాత్రమునులేక పంచబంగాళమై పారిపోవ
చల్లదనంబెల్ల బల్లవాధరల నిబ్బరపుబ్బుపాలిండ్ల పంచ నొదుగ
నుదకంబు తెకతెక నుడుక మీదికి రాక మడుగుల మీనంబు లడుగుచేర
దశదిశాంతరముల దరచుగా విస్ఫులింగములు గ్రక్కుచు వడగాలి నుడియ
నధ్వనీనుల గుండియ లవియ వాడి-చూపె మల్లిలతా వల్లరీవరాగ
ధూసరంబులు దవ్ర ముక్తాసరములు-మాసరంబులు నైదాఘవాసరములు.

[వరాహ. 2-64]

ఇటువంటి వేసవిరోజులలో శుక్రమాసంలో శుక్లపక్షంలో ఆరాజు ఏకాదశీవ్రతం చేశాడు. అయినా బ్రహ్మహత్యాదోషం పోలేదు. ఎన్ని యజ్ఞదానాది పుణ్యకృత్యాలు చేసినా పోలేదు. చివరకు పుండరీకాక్ష పారస్తవంవల్ల ముక్తిపొందాడు. మోక్షానికి వెడుతూ ఆరాజు బ్రహ్మహత్యకు ఒక వరం ఇచ్చాడు. ధర్మవ్యాధుడనే కిరాతుడుగా జన్మించమని దీవించాడు. అతడలాగ జన్మించాడు. ధర్మవ్యాధునికి అర్జునుడు అనే కొడుకు, అర్జునకి అనే కుమార్తె పుట్టారు. ఆమె పెరిగి పెద్దదైసంపూర్ణయౌవనవతి అయింది.

ఈసంగతికూడా 7 పద్యాలలో నందిఘంటకవులు చెప్పారు. ఆమె పెట్టుకొనే చుక్కల బొట్టును ఇలా వర్ణించారు.

గ్రహణభయమున రవిసుధాకరులుహీను
లై చికురబంధరాహుగ్రహంబుకడకు
శరణువేడంగ వచ్చిన చాడ్పు దోప
బెట్టు సిందూరమున జుక్కబొట్టు నొసల [వరాహ. 2-117]

ఆమెకు ధర్మవ్యాధుడు పెళ్ళి చేశాడు. పెళ్ళికొడుకు మతంగముని కుమారుడు ప్రసన్నుడు. అత్తవారింటికి పంపుతూ దర్మవ్యాధుడు ఇలా హితోపదేశం చేశాడు :

కసరకుమీ కోపించిన - విసువకుమీ సేవచేయు వేళల నీగుల్
గొసరకుమీ నీపాలికి- బిసరుహముఖియేదుగడయు పెనిమిటిసుమ్మీ.

[వరాహ.2-125]

అత్తవారింట కూతురును దిగవిడిచిన ధర్మవ్యాధుడు వెళ్లలేక వెళ్ళలేక వెడుతూ 'దైవమా, పగవారికైన ఆడబడుచులనీకె' అని చింతిస్తూ వెళ్ళాడు.

అర్జునకి చాలా వినయవిధేయతలతో అత్తింటి కాపురం చేస్తూంది. అయినా ఒక నాడు ఒక చిన్న తప్పునకు అత్తగారికి కోపం వచ్చింది. పళ్లు పటపట కొరుకుతూ ఇలా అంది :

ఒసి దురాత్మురాల, మృగయూథముల న్మారలెట్టగా మెదల్
కోసి వధించు పాతకుని కూతుర బుద్ధులు చెప్పి చెప్పి నే
వేసరితిన్ మహాముని వివేకవిహీనుడు గాక యెట్లుగా
జేసె నిముం బ్రసన్నునకు శిష్టవిధిజ్ఞత లేని రక్కసన్? [వరాహ.2-133]

'ఇంక నువ్వు నాయింట ఉండవద్దు పో' అని నెత్తురు కారేటట్టు కొట్టి తగలేసింది. అప్పుడు అర్జునకి ఇలా ఉందట.

ఇట్లు గొట్టిన కొట్టున నెఱ్ఱవారి-పుష్పకోమలిధవళకపోలతలము
గరుణవుట్టించె రాహువు కరచివిడువ-దొరుగునెత్తురుతోడి చందురునివగిది.
[వరాహ. 2-135]

ఆమె పుట్టింటికి పోయి తండ్రితో చెప్పుకొంది. అతనికి రోషం వచ్చింది. 'మునిభార్య నన్ను అలాగా దూషిస్తుందా ? సరే, చూద్దాం పదమ్మా' అని వియ్యంకుని ఇంటికి వెళ్ళాడు. 'ఏం బావగారు ఇలా వచ్చారు' అని ఆయన అడిగాడు.

"మరేం లేదు. తమఇంట నిర్జీవభోజనం చేద్దామని వచ్చాను" అన్నాడు ధర్మవ్యాధుడు. మతంగముని సరే అన్నాడు. మధ్యాహ్నం కాగానే వంట అయిందన్నారు. భోజనాలకు కూర్చున్నారు. పదార్థాలన్నీ 'వ్రీహి, గోధుమ, యవల'తో చేసినవే. అయినా, ధర్మవ్యాధుడు అవేమిటో ఒక్కసారి చూపించమన్నాడు. చేటల్లో తీసువచ్చి చూపించారు. ధర్మవ్యాధుడు 'హరి హరీ' అని లేచిపోయాడు. 'అరె, ఏమొచ్చింది ?' అని ఆశ్చర్యంతో అడిగాడు మతంగముని, 'రోజూ కనికరం లేకుండా అసంఖ్యాకమైన ప్రాణాలు గొని భుజించే ఘాతుకుని యింట భోజనంచేయకూడదు. కాబట్టి పోతున్నాను. నిర్జీవభోజనం ఉంటే పెట్టండి. అన్నాడు.'ప్రతివిడూ ఒక్క విత్తనం లక్ష అయ్యే జీవాలను మీరు తినడం లేదా ?' అన్నాడు. అంతటితో ఊరుకోలేదు. ఇలా కడిగేశాడు.

ఇలువడి గల నా కూతురు కొలఁదియెరిగి జీవఘాతికూతురయనచున్
బలుకగ నేయి ముని నీ-కులకామిని ఏ విశిష్టు కూతురు చెపుమా. [2-148]

ఆ తరువాత వియ్యంకులు రాజీపడ్డారుగాని ధర్మవ్యాధుడిలా శపించాడు. కనబంతాంతరధాత్రిపై నిది మొదలోగా సార్వకాలంబు నత్తకు కోడండ్రకు నెంట కుండెను' గాక అన్నాడు (2-150). ఆతరువాత ధర్మవ్యాధుడు విష్ణునామస్తవం పఠించి వైకుంఠదాసు డయ్యాడు.

మూలంలోని ఒక చిన్నకథను పెంచిఇలా వ్రాశారు గాని ఇందులో ప్రబంధలక్షణాలు లేవు. దీనిని శృంగారమయం చేయడానికి వీలులేదు. అందుచేత అముచ్చట ఇంకొక కథలో, ఈ పురాణంలోనే నందిఘంటకవులు తీర్చుకున్నారు. ఆ కథపేరు దుర్జయోపాఖ్యానం.

అనగా అనగా కృతయుగంలో సుప్రతీకుడనే రాజున్నాడు. అతనికి పిల్లలు లేరు. కాబట్టి తపస్సు చేయసాగాడు. దానికి మెచ్చుకొని వరం ఇవ్వడానికి దూర్వాసుడు బయలుదేరాడు. సరిగ్గా అదే సమయానికి ఇంద్రుడు తన ఏనుగెక్కి షికారు బయలుదేరాడు. ఇద్దరూ సుప్రతీకుడు తపస్సుచేసే తోటలో తారసపడ్డారు. ఇంద్రుడు ఏనుగు దిగి దుర్వాసునికి అభివాదం చెయ్యలేదు. కోపిష్ఠిముని మండిపడి 'నీ ఇంద్రత్వం పోయి నేల కూలిపో' అని శపించాడు. ఆ నోటితోనే సుప్రతీకునికి కుమారుణ్ణి ప్రసాదించి దీవించాడు. ఆ కుమారుని పేరే దుర్జయుడు.

ఈ దుర్జయుడు పుట్టడం, పెరగడం. దిగ్విజయం చెయ్యడం, వన విహారానికి వెళ్ళడం, ఇద్దరమ్మాయిలని చూడడం, ఆ యువతులు చెలికత్తెలతో పుష్పాపచయం, జలకేళిచేయడం, నాయికానాయకుల తొలిసమాగమం. విడిపోవడం, నాయకుని విరహం, చంద్రుడు చల్లగాలి వగైరాలను తిట్టడం, వివాహం, విహారం, పుత్రజననం మొదలైనవన్నీ ఒకటి తరువాత ఒకటి చొప్పున సవిస్తరంగా నందిఘంటకవులు వర్ణించారు. భావిప్రబంధాలకు తాముకూడా యథాశక్తి నమూనాలు తయారు చేశారు. వీళ్లు ప్రవేశపెట్టిన ఒక మార్పును అనంతరకవులు చాలా అనుసరించారు. ఈ కాలందాకా పూర్వ కవులుకూడా పుష్పాపచయాన్ని వర్ణించినా దానిని మామూలుఛందస్సులలోనే చేశారు గాని వీళ్ళలాగా రగడలో చేయలేదు. నందిఘంటకవులు 32 పాదాలలో పుష్పాపచయం వర్ణించారు. ఓ పన్నెండు పాదాలుచూడండి,

మందగమున చొరకు చొరకు మావిమావిమోకలెల్ల
నిందువదన మనసువిరిగి నీడ నీడ నిలువనొల్ల

లేమ జాదిపువ్వు మొగ్గ లేదులే దురాశగాని
చామవృక్ష వాటి దిరుగజాలజాల సొలపు వూని
రామ మమ్ములాటసేయ రాకు రాకుమారి ననుచు
హేమవర్ణ విరులు నాకు నీవు నీవు దాచికొనుచు
కొమ్మ ఇది నిజంబు పలుక గొంచెగొంచెపరచి ప్రేమ
తమ్మికంటి చంపకంబు దా సదా సగంధసీమ
నతివ నారదములు గోయ నందు నందు వేగ పొమ్ము
సతి తదీయ భాషణము పిసాళి సాళి జెప్ప జుమ్ము
నూనగంధి వెదకు తావి జొక్క జొక్కమైన దిక్కు
మానవతి గయాళిపొత్తు మాను మానుమంటె దక్కు. [వరాహ. 3-92]

నందిఘుంటకవుల బాణీని అల్లసాని పెద్దన (మను. 3-84), భట్టుమూర్తి (వసు. 13-149) వంటి ప్రసిద్ధులే అనుసరించి రగడలో పుష్పాపచయం చేయించారు. అయితే ఈ జంటకవులు తమ ప్రాచీనులను తాము అనుసరించక పోలేదు. శ్రీనాథుని అడుగుజాడల్లో నడచిన ఘట్టాలు కొన్ని వున్నాయి. కవిసార్వభౌముడు శృంగారనైషధంలో మందమారుతునికి నాయకుడు బాధపడడాన్ని ఇలా చెప్పించాడు. నలుడు హంసతో అడే మాటలు వినండి.

కాలాంతఃపురకామినీ కుచతటీకస్తూరికాసౌరభ
శ్రీలుంటాకము చందనాచలతట శ్రీఖండసంవేష్టిత
వ్యాలస్ఫారఫణాకఠోరవిషనిశ్వాసాగ్ని పాణింధమం
వేలా వావయి దక్షిణానిలము పక్షీ ! పేయు దాక్షిణ్యమున్.[శృంగారనై. 2-32]

దీనిని నందిఘుంటకవులు కథానాయికలవిరహంలో ఉపయోగించుకొన్నారు.

ఫణికన్యాముఖఫేలచందనగిరి ప్రత్యగ్రసంభూతభీ
షణదవానలకీలపాంథరమణీసంఘాత చేతోవిదా
రణపంచాశుగశస్త్రి నైత్యవిషధారాశస్త్రి సంతాపకా
రణ మీమందసమీరణంబు సఖులారా మమ్ము మన్నించునే ?[వరాహ. 4-28]

సాధారణంగా మన కావ్యాలల్లో నాయకుడు దక్షిణ నాయకుడేగాని ఇందులోలాగ ఏకకాలంలోనే ఇద్దరమ్మాయిలకోసం అతడు తహతహలాడడం, అతనికోసం వాళ్ళు తపించిపోవడం అరుదు. ఈ అమ్మాయిల పేర్లు సుకేశి,

మిత్రకేశులు. వీళ్ళు సాహేతి, ప్రహేతి అనే దానవుల కుమార్తెలు. ఈ అమ్మాయిలు తన కెప్పటికేనా తలబాలు పోస్తారా అని నాయకుడు ఇలా తపిస్తాడు.

వెదవెదబయ్యెదల్ సడలి వ్రేకపు గుబ్బచనుంగవల్ బయ
ల్పడ వెడవింటి వేల్పునకు లక్తకరక్తిను తొంగలింపగా
నడుగులు గొంత యెత్తి కుసుమాంజలి యిచ్చినరీతి నాకునె
న్నడు దలబ్రాలు పోయుదురొ నర్మసఖా తదరాళకుంతలల్ ?

[వరాహ. 4-4]

పెళ్ళి చేసుకున్నాక ఇద్దరు భార్యలతోనూ ఎలా క్రీడించాలో కలలు కంటూ నర్మసఖునికి చెప్పుకొంటాడు.

ఒక సతి మత్సమర్పితసముజ్జ్వలహారముపై బరాకుగా
నొక చపలాక్షి మెచ్చవి నొల్లనచొక్కనసుం దదీయనా
యకమున గాంచి వంచనవిహార మెఱింగి సరోషయైన బా
లిక చరణంబులత్తుక చెలి ధరియింతునొకో శిరంబునన్ ? [వరా. 4-11]

ఈ నాయకుని కోసం విరహంలో మునిగిన అమ్మాయిలు చంద్రుణ్ణి ఇలా తిట్టిపోసుకుంటారు :

వీని చంద్రికలు ద్రావివ చకోరికలకు మ్రింగుట భారమే యింగలంబు
వీని జన్మస్థానమైన వార్థికి లోనుపరచుట భారమే బాడబాగ్ని
వీని నొదలదాల్చు విషమలోచనునకు నాగుట భారమే హాలహాలము
వీని త్రొక్కుడు గారవించు ప్రాగ్గిరికి సహింపజాలుట భారమే దవాగ్ని మానవతులార!
చూడు డామత్తచంచ-రీక మార్వినాదగర్జితకరాళ
ఖావసంభవనీరంధ్రబాణవృష్టి-గడలుగాన గానబడు చలిపిడుగువీడు

[వరాహ. 4-28]

చంద్రుడు అట్టేకాలం వీళ్ళకు చలిపిడుగులాగ తోచలేదు. కోరినకోరికలు ఫలించి ఇద్దరమ్మాయిలూ కోరుకున్న ఆ అబ్బాయిని పెళ్ళిచేసుకొన్నారు. ఆ తరువాత ఆకాశంలోవున్నది చంద్రుడో, సూర్యుడోకూడా వాళ్ళకు తెలియదు. వాళ్ళ విహారాన్ని జంటకవులు ఇలా చెప్పారు.

కలహించుటయే రాత్రియు-గలయుటయే పగలునయ్యె గాని తలంపన్
గలనైన లేవు మరివా-రలహృదయాంభోజములకు రాత్రింబగల్

[వరాహ. 4-67]

ఆ తరువాత ఆ యిద్దరు కాంతలకు చెరోకొడుకు పుట్టారు. దుర్జయుడు కోటలో వుండక వేటలో మునిగాడు. పిల్లలమర్రి పినవీరయ్య వర్ణించినట్టే ఈ కవులూ వేటను విస్తరంగానే వర్ణించారు. వీళ్ళు చెప్పిన వేటకుక్కల పేర్లువినండి.

చలమరి నూదుబంటు గరిసాన మిటారికటారికాదు బె
బ్బులి సురగాలి చోర బలుబూతము కాలరి కారుచిచ్చు కు
క్కల గరికట్టు వాపెటులుగండను పేరుల కుక్క లందల్గం
బుల వరుదెంచె సింగముల పోలిక భూతలభర్తవెంబడిన. [వరాహ. 4-73]

కుక్కలకు అందలాలట! ఏం భోగం!! తొలిరాయలయ్యుగంనించి కవులు తమకావ్యాలలో ఈ శునకాలపేర్లను ఎందుకు ఏకరువు పెట్టేవారో ఇప్పుడు బోధపడుతుంది. దుర్జయుడు తీరుబాటుగా వేటాడి ఒక ఆశ్రమానికి వెడతాడు. ఆ ఆశ్రమాన్ని వర్ణిస్తూ జంటకవులు ఇలా ఫుత్ప్రేక్షించారు.

కానను బులికి బుట్టిన కూన పూరి - మేయు నోటను సామెత మిథ్యగాగ
బులులు సైతము పొలమాని పూరి మేయు-నన్న దుష్టమృగంబుల నెన్న నేల ?
[వరాహ. 4-97]

అది గౌరముఖు డనే మునిది. ఆయన రాజుకూ, పరివారానికీ ఆతిథ్య మిస్తాడు. అది రామాయణంలో భరద్వాజుని విందులాంటిది. మునివద్ద ఒక మణి వుంది. దాని ప్రభావంచేత లెక్కలేనంతమంది విలాసవతులు రాజుకూ, పరివారానికీ ఉపచారాలు చేస్తారు. పగలు సంపెంగనూనెతో తలంటుపోయడం దగ్గర్నుంచి రాత్రి కేళిసుఖందాకా అన్ని సౌకర్యాలూ ముని కలిగిస్తాడు. రాజుగారి శయ్యాగృహంలోకి ప్రవేశించిన వధూటి వర్ణన చూడండి.

కరిమయూరమరాళికలకు వొయ్యారమ్మినామిచ్చి నడవు నన్నంపునడవు
కమలకోరక చక్రకనకకుంభముల సౌష్ఠవము దోరణకట్టు చన్నుకట్టు
విషమాస్త్రశరమినవిద్యుల్లతల సోయగములకు ములుచూపు కలికిచూపు
మధుకరశైవాలమఘవనీలంబుల నిగ్గుబైకొని కవ్వు నెరులకప్పు
నొప్పుమిరంగ నరుదెంచె నొక వధూటి-నిరుపమానవిలాసమాణిక్య వేటి
ముఖరచరణతులాకోటి ముఖసుగంధ-సంపదభివృద్ధి కరఘనసారవిటి.
[వరాహ. 4-159]

ఈ కావ్యం ఒక విధంగా చారిత్రాత్మకమైనది. పై పద్యంలో 'ఈనాము' అనే అన్యదేశ్యం కనబడుతుంది. ఇంతకుముందు రగడలో 'లూటి' అనేది

వుంది. మన ప్రాచీనకవులు జాతిజీవనంలో కలిసిపోయిన ఏపదాన్నయినా వాడడానికి ఎప్పుడూ తటపటాయించలేదు. కాకతీయయుగంలో మన దేశానికి మహమ్మదీయులతో సంపర్కం ఏర్పడింది. మనవాళ్లు పలుభాషలు నేర్చుకొన్నారు. భామఖండాన్ని అంకితం పుచ్చుకొన్న బెండపూడిఅన్నమంత్రి నేర్చుకొన్న భాషలను శ్రీనాథుడు ఇలా పేర్కొన్నాడు.

అరబిభాష తురుష్కభాష గజకర్ణాటాంధ్రగాంధారమూ
ర్జరభాషల్ మళయాళభాష శకభాషాసింధుసౌవీరబ
ర్బరభాషల్ కరహాటభాష మరియుం భాషావిశేషంబుల
చ్చెరువై వచ్చు నరేటియన్ననికి గోష్ఠీసంప్రయోగంబులన్ [భీమ. 1-73]

తాము నేర్చిన కొత్తభాషలలోని మాటలు ఇటువంటి సంస్కారులు ప్రచారముచేయడంవల్ల, తరచు వాడడంవల్ల భాష శ్రీమంతం అవుతుంది. నందిఘంటకవులు కొత్త మాటలు వాడడమే కాక చిత్ర, బంధ, గర్భకవిత్వాలలో కూడా తమాషాలుచేశారు. ప్రతిలోమానులోమకందం వ్రాశారు, చూడండి. తొలినుంచి చదివినా, కొసనుంచి చదివినా ఒకలాగే వుంటుంది.

సారసనయనాఘనజఘ-నారచితరతారకలికహారసారరసా
సారరసారహకలికర-తారతచిరనాఘజనఘనాయనసరసా [వరా.9-155]

ఈ కందపద్యంలో మరొక విశేషముంది. ఇది నిరోష్ఠ్యం, ఈ కవులకు సమకాలికుడైన పినవీరయ్య మరీ ఎక్కువగా చిత్రకవిత్వంవైపు మొగ్గలేదుగాని ఒక పాద భ్రమకం వ్రాశాడు. అంటే ఏ పాదాని కాపాదం ఎటునుంచి చదివినా ఒకలాగే వుంటుంది.

వీరవరకైరవరవి-సారసభరసాధయూధసారభసరసా
వారబిరత్నకరబరవా-తారభవనతానమానతాననభరతా. [జై భా.8-221]

పినవీరయ్య ఇటువంటి మాటల గారడీ చేస్తే నందిఘంటకవులు తమ ప్రజ్ఞ ఇంకా ప్రకటించారు. రెండక్షరాల తోటే ఒక కందపద్యం వ్రాశారు. చూడండి.

ద్వ్యక్షరకందము :

కాకలికాకలకలకల-కోకిలకులలిలకలులకులుకులకలుకే
కైకోకుకేలికోలకుల-కోకాలికేలికులికికొంకకుకలికి. [వరాహ. 11-69]

పై ద్వ్యక్షరకందంలో క, ల అనే రెండక్షరాలే వివిధగుణింతాల్లలో

తిరిగాయి. 'న' అనే ఒకే అక్షరంలో కూడా జంటకవులు ఒక పద్యం చెప్పారు.

నాననసునిననూనున-నేనేనినునసున్ను నెన్న నీనిమేను
న్నానానసోన్నినానా-నేనే నను నన్ను నాన మేను నన్నన్. [10-90]

ఈ చిత్రకవిత్వాలేకాక కందద్వయగర్భభాస్కరవిలసితం (9-156), కందగర్భితమణిగణనికరం (11-112) వ్రాశారు. ఒక క్షురికాబంధంకూడా రచించారు (9-41), ముద్రాలంకారాలలో తరళ, వనమయూరం, లయవిభాతి కూడ రాశారు. ఈ రచనాప్రక్రియలన్నీ కవిత్వంలో భావుకత, రసానంద్రాలకు బదులు శబ్దాలంకారాలు, చమత్కారాలు రాజ్యమేలడానికి ప్రయత్నాలు చేయడాన్ని సూచిస్తాయి. అయితే ఈ కవులు మంచి నుడికారం, శైలి, భావుకత వున్నవాళ్లే. చూడండి : ఈ వరాహపురాణంలో వాళ్లు కుప్పించిన జాతీయాలు కొని-శాంతచిత్తుడైన సామ్రాజ్యాధిపతికాలంలో రాజులు "గాదములోని దోసకాయ"లవలె వున్నారట (3-24), తాటాకుచప్పుళ్లకు దయ్యంబులు వెరచునె (3-55), దుర్జయుని తురంగమ ధాటికి నిలువ లేక ఇంద్రుడు పారి తిన్నాళ్ల తిప్పలు పట్టాడు (3-65). ఆలినొల్లని వాడు ఈలకూరలో ఉప్పు చాలలేదు అంటాడట (7-47), పిచ్చుకుంటుమీద భాగీరథిపోలె (7-98).

ఈ కవులు 1709 గద్యపద్యాలు వ్రాసిన వరాహపురాణం పూర్తిగా ఆంధ్రీకరించలేదు. కొంతే చేశారు. అయితే, వీళ్లు తెనిగించిన గ్రంథం ఇంకొకటి వుంది. అది భాగవతంలోని షష్ఠస్కంధం. దీనిని ఏర్చూరిసింగన అనువదించాడు. అయినా అతని తర్జుమా బాగులేదనో, లేక అతడు ఆంధ్రీకరిస్తున్నాడని తెలియకనో ఈ నందిఘంటకవులు కూడా దానిని తెనిగించి నరాంకితం చేశారు. ఆ స్కంధం నేడు పూర్తిగా దొరకదు. అయినా లాక్షణికులు ఉదాహరించిన పద్యాలవల్ల కొన్ని వివరాలు తెలుస్తున్నాయి. ఈ షష్ఠ స్కంధాన్ని శృంగారషష్ఠం అంటారు కవుల షష్ఠమని దీనికే మరోనామాంతరం ఉంది. దీనిని రాచమల్లు వారి కవుల షష్ఠం అనికూడా అంటారు. వీళ్ల భాగవతానువాదంలోంచి పద్యాలు ఉదాహరించిన మొదటి లాక్షణికుడు ముద్దరాజు రామన్న (క్రీ. శ. 1580-1650), పొల్లుచెడి బిందువు అవడానికి ఉదాహరణగా అతడు శృంగారషష్ఠంనుంచి ఇచ్చిన ఉదాహరణ ఇది.

చండాంశుప్రభ ! చిక్క తిమ్మయతనూజా ! తిమ్మ ! విధ్వస్తపా
షండంబైనత్రిలింగ భాగవతషష్ఠస్కంధకావ్యంబుని
కుండక్కెం జతురాననత్వగుణయుక్తుల్ మీర వాణీమనో
జాండారోద్ధత చూరకారబిరుదవ్రఖ్యాతి సార్థంబుగన్. [క.సం. 1-35]

ఈ పద్యంవల్ల శృంగారషష్ఠం చిక్కతిమ్మరాజుగారి కుమారుడు తిమ్మ రాజుకు అంకితమని తెలుస్తున్నది. ఈ పద్యాన్నే కూచిమంచి తిమ్మకవి కవులషష్ఠంలోనిదన్నాడు.[10] అందుచేత కవుల షష్ఠమన్నా శృంగారషష్ఠమన్నా ఒకటే అని చెప్పవచ్చు. కూచిమంచి తిమ్మకవి కవులషష్ఠంలోనివని పధ్నాలుగు పద్యాలూ, శృంగారషష్ఠంలోనివని తొమ్మిది పద్యాలూ ఇచ్చాడు.

అడిదం సూరకవి తన కవిసంశయవిచ్ఛేదంలో ఉదాహరించిన ఈ పద్యం (1-99) శృంగారషష్ఠంలోని మంగళాచరణం.

శ్రీరామామణి సీత నాథుని యురస్సీమన్నిజచ్ఛాయ గ
న్నారం గన్గొని యాత్మ నన్యవనితేర్ష్యం బూన దత్కంధరా
హారంబున్నుచు నింక జూడు మన దానొటంద్రపంజెందజె
ల్వారు న్రాముడు ప్రోచుగాత చికతిమ్మాధీశుకు తిమ్మాధిపున్.

ఈ పద్యంలో చిక్కతిమ్మాధీశునికుమారుడు తిమ్మాధిపుడు ఎవరో తెలియదు. మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఇతడు అర్వీటితిమ్మరాజు అన్నారు.[11] ఆర్వీటి వంశంలో ఉన్న ఏ తిమ్మరాజో తేలలేదు. అళియరామరాజుగారి పెదతండ్రి ఒక తిమ్మరాజు ఉన్నాడు. చిన్నన్నగారిపేరుకూడా తిమ్మరాజే. క్రీ.శ. 1520 లో కృష్ణదేవరాయలవారి సామంతుడో మంత్రోఅయిన ఒక చిక్కతిమ్మయ్య దేవుని కుమారుడైన తిమ్మరాజుదని మంగళగిరి నృసింహస్వామి ఆలయంలో ఒక శాసనం ఉంది. బహుశ ఇతనికే నందిఘంటకవులు తమ శృంగారషష్ఠం అంకితమిచ్చిఉంటారు.

ఇది పేరుకు శృంగారకావ్యమైనా ఇతరరసాలు కూడా బాగానే ఉన్నాయని ఉదాహరించిన పద్యాలవల్ల తెలుస్తున్నది. చిత్రకేతూపాఖ్యానంలో సవతులు విషం పెడితే చనిపోయిన బిడ్డవద్దకు తల్లి వెళ్ళిన ఘట్టంలోని పద్యం చూడండి.

10. సర్వలక్షణసారసంగ్రహం 47-వ పుటలో 98-వ పద్యం.

11. క్రీడాభిరామం, పీఠిక

పదములక్ తోట్రిల గొనుదీప వెలయింపం దేశముల్దాల బ
య్యెద వక్షోరుహపాళిచేర గనుదోయిక్ బాష్పముల్ గ్రమ్మ గ
ద్గదకంఠంబున వాక్యముల్దడబడక్ దద్దేహముం జొచ్చి యా
సుదతీరత్నము గాంచె బాలుని మనశ్శోకానలజ్వాలునిక్.

[ఆంధ్రకవితరంగిణి, 8-వ సం. పుట 198]

తనకాలంనాడు బహుళ ప్రచారం పొందిన ఎన్నో గ్రంథాలలోంచి పద్యాలను సేకరించిన పెదపాటి జగ్గన్న తన ప్రబంధరత్నాకరంలో శృంగార షష్ఠంలోని పద్యాలను ఎందుచేతనో చేర్చలేదు. అతడు మలయమారుతం సర్వన్న షష్ఠస్కంధంలోంచి ఒకటి గ్రహించాడు. చూడండి.

పొడియొవగనున్నవుదులుజక్కవ లింకనక్కట సెగసెగాశాడకున్నె
సరిగామి నెంతయు జరులలో బడనున్నగిరులెల్ల నికబెచ్చుపెరుగకున్నె
వగిలి లోగరగెడు బంగారుకుండలుతల కెక్కి యటమీదజెలగకున్నె
కలగిన మాలూరఫలము లింకిటమీదగిల్లితి దీవుల బెట్టకున్నె
సద...గమైన నున్నతీబాయవలసె
నక్కటా ! మాకునని యని యాత్మ గుంద
మునుపు చింతాంధకారంబు మొనసె ననగ
నలినలోచనచను బొనల్ నల్లనయ్యె [?] [ప్రబంధరత్నావళి, పుట 182]

నందిఘంటకవులలో ఘంటసింగన్న మలయమారుతాంకితుడు. మలయమారుతం సింగన్న అనడానికి బదులు సర్వన్న అని జగ్గన్న పొరబడ్డాడా? లేక రాచమల్లు కవులే కాక మలయమారుతం సర్వన్నకూడా షష్ఠస్కంధం అనువదించాడా? ఇవి ఖావి పరిశోధనలవల్ల తేలాలి. పెదపాటి జగ్గన్న ఈ జంటకవుల రచనలను జమిలిగాకాక విడిగా ఉదాహరించడం కద్దు. నందిమల్లయ వ్రాసిన 'మదనసేనము'లోనివని ఒక గీతపద్యాన్ని, మూడు సీసపద్యములను జగ్గన్న ఉదాహరించాడు (ప్రబంధరత్నావళి, 338 నుండి 341). ఈ కావ్యాన్ని జంటకవిత్వం మొదలెట్టకముందో, లేక లేక విడిపోయాకనో నందిమల్లయ్య వ్రాసి ఉంటాడు. చిన్నప్పుడు కాక ప్రౌఢనిర్భరవయఃపరిపాకంలోనే వ్రాసినదని ఈ శ్లేష చెపుతుంది. చూడండి.

మెరుగుశృంగములందు మెదలకయున్నవి నీలమేఘంబులు నీరజాస్య !
వెన్నెలవులుగులు వేకువ చంద్రుపై దేలుచున్నవి చూడు తియ్యబోడి.
మింట నాగదవలు మెల్లమెల్లన నిచ్చి కానరావయ్యె నో కలువకంటి !

పారిజాతపుదీగ బహువర్ణపుష్పభారంబు మోవగలేదు కంబుకంఠి !
యనుచు దమలోన గర్భోక్తు లాడుకొనుచు
దనకు నుపచారములు సేయు ననుగుజెలుల
జూచి నవ్వుచు సహజన్య చూడనొప్పె
జారుదోహదలక్షణసహిత యగుచు. [ప్రబంధరత్నావళి, 841]

వెలుగునీడలలో సరోవరాన్ని వర్ణిస్తున్నాడు చూడండి.

పరిఫుల్లహల్లకప్రఖలు నిండినచోట సాంధ్యచోటరాగచ్యుతి చౌకళింప,
వికచనీలోత్పలప్రకరస్థలంబుల గిరిగొన్న చీకట్లు గ్రొల్లదాట,
నిర్నిద్రకుముదవనప్రదేశంబుల దేటవెన్నెల పిల్లతీపులాడ,
వికసితకనకారవిందబృందంబులు బెరయు నీ రెండ చిందిళ్ళ గూయ,
బగలు రేయును దమలోన బగలు మాని-కలసి మెలసినబాగున గదలుకొల్పు
వివిధమహిమల దనరు నావినులసరసి-జూచి నివ్వెరపడి రాజనూనుదపుడు.
[ప్రబంధరత్నావళి, 340]

నందిఘంటకవులిద్దరూ కలిసి ఈ 'మదనసేనము' వ్రాసినా పెదపాటి జగ్గన్న మల్లయ ఒక్కణ్ణే ఉదాహరించవచ్చని పరిశోధకులు అభిప్రాయపడుతున్నారు. ఇటువంటి పొరపాట్లకు అస్కారం లేకపోలేదు కస్తూరిరంగకవి తన రంగరాట్ఛందంలో నందిసింగన్న వామనపురాణంలోనివని రెండు లక్ష్యాలు ఇచ్చాడు. నందిమల్లయ, ఘంటసింగన్న అనే పేర్లేగాని నందిసింగన అనే పేరు ప్రసిద్ధమైనది లేదు. అయితే నందిమల్లయతండ్రిపేరు సింగయ్య. చూడండి, వరాహపురాణంగద్య,

ఇది శ్రీమదుమామహేశ్వర ప్రసాదలబ్ధసారసారస్వతాభినంది, నంది సింగయామాత్య పుత్ర మల్లమనీషిమల్ల మలయమారుతాభిధానఘంట నాగయప్రధానతనయ సింగరాయకవిపుంగవప్రణీతంబైన శ్రీవరాహపురాణం...

మల్లయ్య తండ్రి సింగన్న వామనపురాణం చెప్పాడా? అయితే ఆ సంగతి ఈ కవులు తమ కావ్యాలలో చెప్పుకోరా? అన్నది ఒక ప్రశ్నే. తెలుగుభాషలోని తొలిజంట కవులైన ఈ నందిఘంటల కవులగురించి ఇంకా చేయవలసిన పరిశోధనలు ఉన్నాయి.

23

భైరవకవి

హరిశ్చంద్రుని కథ, నవనాథచరిత్రా ద్విపద కావ్యాలుగా వ్రాసిన గౌరనకు భైరవుడనే కుమారుడున్నాడు. ఇతడు కూడా తండ్రిలాగా చాలా మంచి కవి. శ్రీరంగమహత్యం, రత్నపరీక్ష అనే పద్యగ్రంథాలు వ్రాశాడు. కవిగజాంకుశం అనే లక్షణ గ్రంథాన్ని రచించాడు. ఈ మూడు పుస్తకాలవల్లా ఇతడు గౌరనకుమారుడని తెలుస్తూంది. కాని వీటిలో ఏ ఒక్కదానిలోనూ తన తండ్రి వ్రాసిన పుస్తకాల పేర్లను భైరవుడు చెప్పలేదు. అందుచేత కొంచెం సంశయించి సుప్రసిద్ధుడైన గౌరనకుమారుడేనా ఈ భైరవుడు అనే ప్రశ్న వేసుకోవలసివస్తుంది. దీనికి నిస్సందేహమైన సమాధానం చెప్పుకోవచ్చు. భైరవుని మూడు గ్రంథాలనుంచి సాక్ష్యాలు సేకరించి సమన్వయం చేద్దాం. శ్రీరంగమహత్మ్యంలో భైరవుడిలా గద్యవ్రాసుకున్నాడు.

> **ఇది శ్రీమద్భ్రమరాంబావరప్రసాదలబ్ధసిద్ధ సారస్వతవిలాస గౌరన గౌరనామాత్యపుత్ర సుధీవిధేయ భైరవనామధేయ ప్రణీతంబైన శ్రీరంగమహత్మ్యంబను పురాణకథ.**

ఈ గద్యవల్ల భైరవుని తండ్రిపేరు గౌరన అనీ, అతడు సారస్వతవిలాసుడనీ తెలుస్తూంది. ఈ శ్రీరంగమహత్మ్యంలోనే అవతారికలో కృతిపతి తనను పిలిపించి అంకితం ఇవ్వమన్నాడని చెప్పే సందర్భంలో తన స్వవిషయం భైరవుడే ఇంకా వివరంగా చెప్పుకున్నాడు.

కృతవిద్యాఖురళీపరిశ్రమకళాకేళీవిలాసుం జన
స్తుతిచారిత్రుని గౌతమాన్వయపవిత్రుం గౌరవామాత్యస
త్సుతు గళ్యాణకవిత్వలక్షణసమర్థున్ సూక్తిముక్తాఫలా
తతకాంతి స్ఫుట చంద్రికోల్లసిత విద్వత్కైరవున్ భైరవున్. [శ్రీరంగమహాత్మ్యం. 1-18]

ఈ పద్యంవల్ల కూడా భైరవుని తండ్రి గౌరన అనీ, అతడు గౌతమ గోత్రుడనీ తెలుస్తున్నది. హరిశ్చంద్ర నవనాథచరిత్రలు వ్రాసిన గౌరనకూడా గౌతమగోత్రుడే. ఈ పద్యం లోనే తాను 'కళ్యాణకవిత్వలక్షణసమర్థు' డ్డని భైరవుడు చెప్పాడు. అతడు లాక్షణికుడే. 'కవిరాజగజాంకుశం' అనే లక్షణ గ్రంథంలో చివర స్వవిషయం ఇలా చెప్పుకొన్నాడు.[1]

గణవర్ణాదుల మేలుగీడు వెలయంగా జెప్పె సాహిత్యం
క్షణదీక్షాగురుడైన గౌరన సుధీసత్పుత్రుడు దత్కృల్లన
ద్గుణరత్నాభరణుండు భైరవకవీంద్రుం డెందు దద్జ్ఞుల్ దనుం
బ్రణుతింపం గవిరాజగజాంకుశము భూవ్రఖ్యాతమై మించగన్. [78]

ఈ పద్యంవల్ల గౌరన సాహిత్యలక్షణదీక్షాగురు డని తెలుస్తుంది. గౌతమగోత్రుడూ, సారస్వతవిలాసుడూ, లాక్షణికుడూ అయిన గౌరన తెలుగు సారస్వతంలో ఒక్కడే కనబడుతున్నాడు. అతడు హరిశ్చంద్ర, నవనాథచరిత్రలూ లక్షణదీపికా వ్రాసిన గౌరనకవే. భైరవుడు తన మూడుపుస్తకాలలోనూ తన తండ్రి భ్రమరాంబావరప్రసాదంవల్ల కవిత్వం చెప్పినవాడని విశదంచేశాడు. రత్నపరీక్షలోని ఈ పద్యం (4) చూడండి.

భ్రమరాంబాదేవికృపన్ – సముచితనిరవద్యహృద్యసాహిత్యకళా
క్రమవిమలపతిభామణి – క్రమవైభవశాలియైన గౌరనసుతుడన్.[2]

ద్విపదకావ్యాలూ, లక్షణదీపికా వ్రాసిన గౌరన కూడా భ్రమరాంబావర పుత్రుడే. హరిశ్చంద్ర ద్విపదలో చివర ఇలా వ్రాసుకున్నాడు.

భ్రమరాప్రసాదసంప్రాప్తకవిత్వ
సుమహితసామ్రాజ్య సుఖపరాయణుడు
చతురసాహిత్యలక్షణచక్రవర్తి
ప్రతివాదిమదగజపంచాననుండు

1. 'కవిగజాంకుశం' ఆంధ్రసాహిత్యపరిషత్ పత్రిక 18-వ సంపుటం 2-వ సంచికలో ప్రచురితమయింది.

2. కొద్ది పాఠభేదాలతో ఇదే పద్యం కవిగజాంకుశంలో ఉంది. వాని నెంబరు 6.

మతిమంతు దయ్యలమంత్రిపుంగవుని
సుతుడు గౌరనమంత్రి సుకవిశేఖరుడు
కవులెన్న నుత్తరకథ రచియించె. [హరి. ఉత్తర. 2910–2916]

గౌతమగోత్రం, భ్రమరాంబావరప్రసాదం, లాక్షణికత్వం, సారస్వతవిలాసం అనే నాలుగు విషయాలలో ఏకీభావం కుదిరింది కనుక సుప్రసిద్ధుడైన గౌరనే ఈ భైరవుని తండ్రి అని చెప్పుకోవచ్చు. తండ్రిలాగే భైరవుడుకూడా రసవత్కావ్యాలు వ్రాయడానికి ముందు లక్షణగ్రంథం వ్రాశాడు. గౌరన తాను ప్రతివాదిమదగజపంచాననుడనని చెప్పుకొంటే, భైరవుడు కవిగజాంకుశాన్ని తయారు చేసి చేత ధరించి వాళ్ల మదాన్ని పోగొట్టాడు. కవిగజాం కుశంలోని తొలిపద్యాలలో ఈ సంగతి చెప్పాడు :

సందడివడు లక్షణమును - పొందుగ దవళించి జాగుపోవిడచి సుధీ
బృందంబు మెచ్చ నే నొక - చందమ్మున గవి గజాంకుశమ్మను పేరన్
లక్షణ గ్రంథమొనరించి లాగుమీర - దానిగాని యేను గుకవిమాతంగములను
మదముదూలంగ గీపెట్ట పాలవువాడ - నని ప్రతాపించి పలికిన పలుకువినుడు.
[కవిగజాంకుశం - 4, 5]

ఇలా ప్రతాపించి అతడు వ్రాసిన లక్షణగ్రంథం చాలా ప్రామాణికమే అయింది. కొడుకు వ్రాసిన కవిగజాంకుశంలోని పద్యాలు తండ్రి రచించిన లక్షణదీపికలో సహితం కనబడుతున్నాయి. ఈ సంగతి కొట్టవచ్చినట్టు కనబడగానే, తండ్రి తనకొడుకుపుస్తకంలోంచి పద్యాలను ఉదాహరిస్తాడా అనే అనుమానం కలిగి అది లక్షణదీపిక వ్రాసిన గౌరనా, కవిగజాంకుశం వ్రాసిన భైరవుడూ తండ్రి కొడుకులే అనే సిద్ధాంతానికి బాధకమవుతుంది. ఈ సంగతి తెలియజేస్తూ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఇలా వ్రాశారు.[3]

గౌరన తన లక్షణదీపికలో కవిగజాంకుశమునుండి నాలుగు పద్యము లాంధ్రము లుదాహరించెను. పుత్రుని లక్షణగ్రంథంనుండి ఉదాహరించెనా యనునదియే సందియము. లక్షణదీపికాప్రతులు నాయొద్దను,ప్రాచ్యలిఖిత పుస్తక భాండాగారమునను కలవు. కవి గజాం కుశప్రతులు భిన్నదేశప్రతులు నాయొద్ద నాల్గు కలవు. చెన్నపురి యడయారు సంస్కృత పుస్తకశాలలో నొకటి కలదు. లక్షణదీపికలో నన్నిప్రతులలో నానాల్గుపద్యములు గవిగజాంకుశములోని వనియే యున్నవి. కవిగజాంకుశ ప్రతులలో నా నాల్గు పద్యములలో నేదియు గానరాదు . . .

---

3. శ్రీరంగమహత్త్వం, పీఠిక, పుట 4.

అయితే వాస్తవానికి లక్షణదీపికలో ఉదాహరించిన ఒక పద్యం భైరవుని కవిగజాంకుశంలో కనబడుతున్నది. తాము చూసిన ప్రతులలో కనబడనందున మానవల్లి వారు "లక్షణదీపికలో నుదాహరింపబడిన కవిగజాంకుశము మరియొక ప్రాచీనకవిరచితమై ఉండునేమో" అని అభిప్రాయపడ్డారు. కాని కుమారుని కవిగజాంకుశంలోనిపద్యాలే తండ్రి పుస్తకంలోకి లేఖకుల మూలంగా వెళ్లి ఉంటాయి.

లక్షణదీపికలో రెండు కవిగజాంకుశాలనుండి ఉదాహరణలిచ్చారు. ఒకటి సంస్కృతగ్రంథం; రెండవది భైరవుడు తెలుగులో వ్రాసినది. ఆంధ్రసాహిత్య పరిషత్తువారి గ్రంధాలయంలో ఉన్న ఒక లక్షణదీపిక ప్రతిలో ఆంధ్రకవిగజాంకుశంలోని ఆరుపద్యాలు కనబడుతున్నాయి. ఇవి స్వతంత్ర లక్షణాలు కావు. సంస్కృతలక్షణ గ్రంథాలలోని శ్లోకాలకు తెనిగింపులే. గౌరన లక్షణదీపికలో కవిగజాంకుశంలోని ఉదాహరణ కనిపించినప్పుడల్లా వానికి మూలమైన సంస్కృత శ్లోకం మొట్టమొదట విధిగా ఉంటున్నది.

తండ్రి వ్రాసిన లక్షణదీపికలోని ఉదాహరణలను భైరవుడు అనువదించి తన గజాంకుశంలో పొందుపరిచిఉంటాడు. వాటిని అనంతరలేఖకులు లక్షణదీపికలో పొందుపరిచి ఉంటారు. మూలశ్లోకాలనూ, అనువాదాలనూ పరిశీలిస్తే ఈ సంగతి స్పష్టమవుతుంది.

లక్షణదీపికలో ఇచ్చిన ఆంధ్రకవిగజాంకుశంలోని పద్యాలను వరుసగా చూద్దాం. మొదట ఈ పద్యం కనబడుతుంది.

మగణంబు పద్యముఖమున-సగణముతోకూడి జెప్పజనుకృతి యుండెన
దగు పద్య మొండె గర్తకు-నగణితముగ నిష్టసిద్ధు లయ్యెడు కొరకున.

[లక్షణ, తృతీయ]

ఇది అలంకారచూడామణిలోని శ్లోకానికి అనువాదం.

కర్తుః కారయితుశ్చైవ మగణో ఋధకర్తృకః

సగణేన సమాయుక్త స్సర్వకామఫలప్రదః

ఈ శ్లోకాన్ని పైతెలుగుపద్యానికి ముందు గౌరన ఉదాహరించాడు. ఇక రెండవపద్యం.

---

4. లక్షణదీపిక - తాటాకుప్రతి, నెం. 1391.

ఆరోగ్యకరుడుభాస్కరు - డారయ జగణమున కొడయుఁడది మొదలిడగా
నేరోగము పైకొనదా చేరువ చుట్టంబు గణము చేర్చిన చాలున్.[5] [లక్షణ. తృతీయ]

ఇది సాహిత్యరత్నాకరంలోని శ్లోకానికి అనువాదం.

జగణస్సూర్యదైవత్యో రుజం హంతిన దోషకృత్
గణానా ముత్తమాజ్ఞేయా గ్రహాణాం భాస్కరో యథా.

'తథానుమతః ఆరోగ్యం భాస్కరా దిచ్ఛేత్ ఇతి' అని గౌరన చెప్పాడు. తరువాత పై తెలుగుపద్యం లేఖకుడు ఉటంకించాడు. ఇక మూడవది.

వరుసవేదితోడ బెరసిన లోహంబు-జాకరూపమైనచందమునను
సారమైననగణసంగతితనకీడు-మాని దుష్టగణముమంచిదౌను.[లక్షణ. తృతీయ.]

ఇదికూడా ఒక శ్లోకానికి అనువాదమే. సాహిత్య చంద్రోదయంలో ఇలా ఉందని గౌరన ఉదాహరించాడు.

నగణస్య సమీపస్థో దుర్గుణ శ్శుభదో భవేత్
అయః కాంచనతా మేతి స్పర్శాద్ధి స్పర్శవేదినః.

ఈ శ్లోకం తరువాత కవిరాజగజాంకుశంనుండి ఒక శ్లోకాన్ని గౌరన ఉదాహరించాడు.

పర్వతానాం యథా మేరు స్సురాణాం శంకరో యథా
మృగాణాంచ యథా సింహో గణానాం నగణ స్తథా.

దీని అనువాదం తెలుగుకవిరాజగజాంకుశంలో కనబడదు. ఆంధ్రగోకర్ణఛందంలోని ఈ క్రిందిపద్యం ఉదాహరించాకనే కవిగజాంకుశంలోని వరుసవేది పద్యాన్ని లేఖకుడు పేర్కొన్నాడు.

ఏగణము గదిసె నగణం - బాగణము సమస్తమంగళావాసంబై
రాగిల్లు వినుము పరుసము - తో గదిసినపసిడివన్నె దూకొనుమాడ్కిన్.

సాహిత్య చంద్రోదయంలోని'నగణస్య'అనే శ్లోకాన్ని ప్రమాణంగా చూపాక దానికిఅనువాదమైన రెండు తెలుగుపద్యాలు ఉదాహరించవలసినంత అవసరం గౌరనకు ఎందుకు కలిగింది ? ఇంక తరువాతి తెలుగుపద్యాన్ని చూద్దాం.

మృతుడగు పద్యాదిని దా - మృతనక్షత్రంబు లిడిన మేదిని సౌఖ్యా
న్వితుడగు నమృతము లనన - ప్రతిమములగు తారకములు పద్యాదినిడన్.

[లక్షణ. చతుర్థ.]

5. ఇది పరిషత్తువారు ప్రచురించిన కవిగజాంకుశంలో 42-వ పద్యం. తొలిపాదంలో 'ఆరోగ్యవ్రతుడగునిను' అని పాఠాంతరం ఉంది.

దీనికికూడా సంస్కృతమూలం ఉంది. గౌరన మొదటనే అది చెప్పాడు.

జీవపక్షే సితే చంద్రే కార్యం స్యాదమృతోపమం
మృతపక్షేమృతం జ్ఞేయం యా వచ్చంద్రబలాబలం.

దీని తరువాత నక్షత్రయోనుల గురించి చెప్పే సీసపద్యం కనబడుతుంది.

గుఱ్ఱంబుకరియును గొఱ్ఱెయు ఫణియుగం
బును పిల్లియును మేషమును మహోగ్ర
మూషకయుగమును మునుకొనిధేనువు
సెనుమును బులియును నేనుగుయును
పుండరీకమును నేణమును నక్కయుగవి
వరయుగళంబు వానరము హరియు
గుఱ్ఱంబు మృగపతి గొఱ్ఱెయు గరిణియు
నానొప్పునక్షత్రయోనులివియ
ఎలుకపిల్లి సింహమేనుగ వానర
పులియు పన్నగంబు ముంగిసయును
నొనర వైరివర్గమగు వాని బద్యాది
నిలుపదగదు పొంతు దెలిసి వాని [లక్షణ చతుర్థ.]

దీనికికూడా సంస్కృతమూలం ఉంది. 'రత్నమాల' లోని 'అశ్వేభాజఫణి ద్వయంచ' అనే శ్లోకాన్ని గౌరన ఉదాహరించాడు. ఈ సీసపద్యం భైరవునిది కాదేమో అన్నంత పేలవంగాఉంది. ఇందులోని భావాలు కవిగజాంకుశంలోని ఇతరపద్యాలలో కనబడతాయి.

ఉరగంబు ముంగిసయును
హరిణంబును కుక్కుటంబు నావును బులియున్
దరుచరమును మేషంబును
దురగము మహిషమును జెలిమి దొరయును మరియున్. [కవిగజాంకుశం, 54]

లక్షణదీపిక ప్రతివిలేఖకుడు పొరపాటున పైసీసపద్యం భైరవునిదని వ్రాసిఉంటాడు. అలా పొరపడడానికి ఆస్కారం ఉంది. ఈ పద్యం తరువాత మాతృకాపూజావిధానంలో 'కలువలకొప్పుదీర్చి' అనే పద్యం ఆంధ్రకవిగజాంకుశంలోనిదని లక్షణదీపికలో కనబడుతున్నది. అయితే ఇది అథర్వణ ఛందంలోనిదని కస్తూరి రంగకవి ఉదాహరించాడు. [రంగ. 2-270]

ఈ పరిశీలనవల్ల లక్షణదీపికలో ఇచ్చిన వివిధ సంస్కృతప్రమాణాలకు అనువాదాలు అదనంగా ఉన్నాయన్నది స్పష్టమవుతుంది. ఇవి బహుశా,

తండ్రిగ్రంథానికి కొడుకు వ్రాసుకొన్న పుత్రికలో చేరిన పద్యాలు కావచ్చుగాని, తండ్రి తనంతటతాను ఇచ్చిన ఉదాహరణలు కావని చెప్పవచ్చు. అయితే అనంతరలాక్షణికులు భైరవుని కవి గజాంకుశంనుడి ప్రమాణాలు ఉదాహరించారు. ఈ లక్షణగ్రంథంలో అతడు బహుశా ఈ క్రిందిపద్యంలో చెప్పిన విషయాలనన్నీ రచించిఉంటాడు.

శబ్దార్థరూఢిరసస్థితిబహువిధవ్యంగ్య భేదములు భావములు గతులు
శయ్య లలంకారసరణులు రీతులు పరిపాకములు దశప్రాణములును
వృత్తులు వస్తువివేకంబు గుణములు గవిసమయము జమత్కారములును
వర్ణనంబులు గణవర్ణఫలంబులు దత్కులంబులు నధిదైవతములు
గ్రహములును శత్రుమిత్రయోగములు దశలు
నంశవేధయు భూతలిజాక్షరముల
పొత్తువులు దెల్పి శాంతవిస్ఫురణదనరు
సత్కవీంద్రుని కృతి బుధసభల వెలయు. [శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 1-12]

ఇన్నివిషయాలలో, బహుశా, కవిగజాంకుశాన్ని భైరవుడు వ్రాసినా అందులోని 78 పద్యాలు మాత్రమే నేడు లభ్యమవుతున్నాయి,. ఈ కృతిని భైరవుడు నూనూగు మీసాల నూత్నయౌవనంలో వ్రాసి ఉంటాడు. అప్పటికి అతడూ తండ్రిలాగే భ్రమరాంబాభక్తుడు. కవిగజాంకుశం ప్రారంభంలో ఇలా చెప్పుకున్నాడు.

శ్రీమత్పరమసితానన-తామరసవికాసలీల దగిలి భ్రమరాం
బామధుమత్తభ్రమరిక-నామనసరసీరుహంబునన్ భ్రమయించున్.

అని ఇష్టదేవతా ప్రార్థనంబు జేసి . లక్షణగ్రంథాన్ని విరచించాడు. అప్పటికే అతడు ఉభయభాషాపారీణుడు. దుష్కవి పిశాచాలను అదలించే భైరవుడనని ఇలా చెప్పుకొన్నాడు.

భైరవుడ నుభయభాషా - పారీణుడ లోభిభవనభవభూమివ్యా
పారసవికారదుష్కవి - ఘోరపిశాచుల వదల్చుకొను భైరవుడన్.[6] [కవిగజాంకుశం, 7]

తన పేరులోని భైరవత్వాన్ని సమర్థించుకొనడానికి ఇలా పద్యం వ్రాశాడేగాని అతడంత భయంకరుడు కాదు. సద్గుణరత్నాభరుణుడు (కవిగజాంకుశం, 78).

---

6. ఈ పద్యమే రత్నపరీక్షలోకూడా ఉంది. దాని నెంబరు 5.

రత్నాలను గురించి భైరవుడు చాలా సాధికారంగా మాట్లాడగలిగిన ప్రామాణికుడు. అతడు 'రత్నపరీక్ష' అనే శాస్త్రీయ గ్రంథం వ్రాశాడు. అందులో నవరత్నాల నామాలు, వాటి లక్షణాలు, దోషనివారణలు మొదలైనవి 79 పద్యాలలో వ్రాశాడు. శుద్ధమైన వజ్రం ఎలా ఉంటుందో ఇలా చెప్పాడు

:దాకటిమీద పెట్టి బెడిదంబుగ సమ్మెట వేయ ఖిన్నమై
పోక జలంబులో మునిగిపోవక యెప్పుడు లోహవత్తి కిన్
జేకొని వ్రాయరేఖవిలసిల్లని వజ్రము వజ్రమిద్ధరన్
బ్రాకటరీతిదాల్చునట ఖర్గు డొసంగు శుభంబు లెప్పుడున్. [రత్న. 27]

లోపాలున్న వజ్రాలను ధరిస్తే యముడు తిట్టినట్టు చస్తారట (రత్నపరీక్ష 25) సున్నంపూసినా బాలసూర్యుని లాగ ప్రకాశించే పచ్చ అరవైనాల్గు వేల దీనారాల వెల చేస్తుందట (రత్నపరీక్ష 32). ఈ రత్నపరీక్షను భైరవుడు ముదిగొండ కేదారయ్యకోరికపై ముదిగొండ వీరభద్రునికి అంకితంఇచ్చాడు (రత్నపరీక్ష 1-3). ముదిగొండగ్రామం తెలంగాణాలో ఉంది.

ఏకావ్యమైనా ఆవిర్భవించడానికి కొన్ని చారిత్రక పరిస్థితుల నేపథ్యం ఉంటుంది. 'రత్నపరీక్ష' వంటి శాస్త్రగ్రంథాలు కొన్ని కొన్ని ప్రత్యేకమైన సాంఘిక, రాజకీయపరమైన అవసరాల వల్ల నిపుణులు రచించవలసివస్తుంది. భైరవుడు ఈ గ్రంథరచన చేయడానికి కారణం ఏమై ఉంటుందో ఆలోచించి పరిశోధకులు 'కొంత సమాధానముగా నుపకరించవచ్చునని' ఇలా చెప్తున్నారు.[7]

"మహబూబునగరం జిల్లాలోని - అచ్చంపేట తాలూకాకు చెందిన నేటి అమరాబాదు (గ్రామము) పీఠభూమికి పూర్వము ప్రతాపగిరి సీమయని పేరు. ఈ పీఠభూమిపైగల మద్దిమడుగు ఒకనాడు పట్టణము. అప్పుడిది రవ్వలపేట దీని సమీపములోనే గల 'తీగల మాను' వద్ద ఆనాడు వజ్రములు కాల్చి తీసేవారు. అపుడు తవ్వివిడిచిన గనులు నేటికీ గలవు ... రాచకొండ -దేవరకొండ-పద్మనాయకుల పరిపాలన సమయమందీ ప్రాంతము దేవరకొండలోనిదే. ఆనాడు భూమిలో గల రత్నాలు వెలికితీసి పరీక్షించుట, వ్యాపారము జరుగుట, సంభవించుట వలననే భైరవుడు రత్నపరీక్షను తెనిగించి మరికొన్ని విషయములు క్రోడీకరించి యుండవచ్చు."

వాస్తవానికి ఒక్క దేవరకొండ రాజ్యం మాత్రమేకాక తెలుగుగడ్డ

7 రంగాచార్య - (సం. శ్రీరంగమాహాత్మ్యం - పీఠిక - పుట XLI

వజ్రాలసీమ. కృష్ణానది ప్రవహించినంతమేర వజ్రాలు దొరికే చోటే. గుంటూరు జిల్లా చేజర్ల దగ్గర, సత్తెనపల్లి తాలూకా కొల్లూరుదగ్గర, నూజివీడు తాలూకా మలపల్లి, గొల్లలపల్లె దగ్గర, కర్నూలు జిల్లా జన్నంపల్లె, మానిమడుగు, రామళ్ళకోట ఇలాకాల దగ్గరా, అనంతపురం జిల్లా వజ్రకరూరుదగ్గర, వజ్రాలు దొరుకుతూ ఉండేవి. కొల్లూరుదగ్గరే కోహినూరు వజ్రం దొరికిందని కథలుగా చెప్పుకొంటారు. క్రీ. శ. 1679 ప్రాంతాలలోని తూర్పు ఇండియా కుంఫిణీ ఏజంట్ల కథనం వల్ల తెలుగుదేశంలోని వజ్రాల గనులవైనాలు తెలుస్తున్నాయి.[8]

'రత్నపరీక్ష' గ్రంథాన్ని రచించమని కోరిన ముదిగొండ కేదారయ్య బహుశా గనులగుత్తదారుకావచ్చును. సర్వసాధారణంగా గనులుండే భూములను గుత్తదారులు పాడుకుంటారు. సర్కారుకు చెల్లించవలసిన వాటా చెల్లిస్తారు. తెలుగుగడ్డ ఇంతటి వజ్రాలసీమ అయినా రత్నపరీక్షగ్రంథంలో ఈ సంగతిని భైరవుడు చెప్పలేదు. 'వజ్రములు పుట్టుస్థలములు' ఎక్కడెక్కడ ఏయేకాలాలలో ఉన్నాయో ఇలా వివరించాడు.

మహిశైల మాతంగ మహితస్థలంబుల
నుదయించునవి కృతయుగమునందు
గురుతర కాశ్మీర కోసలోద్భవములై
కరమొప్పు త్రేతా యుగంబునందు
పౌండ్రక సౌరాష్ట్ర భవ్యదేశములందు
ప్రభవించి వెలుగు ద్వాపరమునందు
వైరాట సింధువిదూరదేశములందు
విలసిల్లు గలియుగవేళ నిపుడు

విమల వజ్రంబు లీరీతి క్రమము మెఱసి
విజనముత్పల్ల కాంతుల నిఖిలదిశల
విగుడు ధగధగ మెఱయును నిండి తవను
మందత్రభ మార్కొని మెండు మెఱయ [రత్నపరీక్ష. 21]

త్రిలింగభూమి 'వజ్రాలునికిపట్టు' అని భైరవుడు చెప్పకపోయినా ఉత్తరోత్తరా తెలుగుసీమకు రాజధాని అయిన 'గోల్కొండ' అన్న స్థలనామ రత్నాలకు పర్యాయపదమైంది. ప్రపంచ భాషలలో విస్తారంగావ్యాప్తి చెందిన

8. ఆరుద్ర వ్యాసపీఠిక - పుట 77

ఇంగ్లీషులో గోల్కొండ అన్న పదానికి 'ఎరిచ్‌సోర్స్ ఆఫ్ వెల్త్' అనే అర్థాన్ని చాంబర్స్ నిఘంటువు ఇస్తూ ఒకనాడు వజ్రాలుపోనసట్టే నగరం ఇప్పుడు శిథిలమై హైదరాబాదు వద్ద ఉన్నదని వివరణ కూడా చెప్తుంది.

చాపచిరిగినా చదరంత అని నిన్నటిదాకా అనంతపురం జిల్లా గుత్తి తాలూకా దగ్గరున్న వజ్రకరూరులోవర్షంవెలిసినతర్వాత వజ్రాలు బయటపడుతూ ఉండేవి. సాధారణగ్రామీణులు అన్నం మూటలు కట్టుకొని వజ్రాలు వెదకడానికి వెళ్లే వాళ్ళు. వాళ్ళ వాళ్ళ అదృష్టాన్ని బట్టి వజ్రాలు దొరుకుతూ ఉండేవి. సాధారణగ్రామీణులసంగతేమోగాని సాహిత్య పరిశోధకులుకూడా వెదకడం మొదలుపెడితే ప్రాచీన కవులలో గౌరన వంటి పద్మరాగం భైరవుని వంటి రవ్వలు దొరుకుతారు. గౌరన భైరవుడు రాచకొండ పద్మనాయకుల కొలువులో నున్న మంత్రుల కుటుంబంలోనివాళ్లు. భైరవుడు ప్రౌఢరచనలు చేసే కాలానికి రాచకొండ దేవరకొండరాజ్యాలలో రాజకీయమైన మార్పులు వచ్చాయి. రెండవ అల్లావుద్దీన్ అహమ్మద్ క్రీ. శ. 1435 లో బహమనీ రాజ్యపు గద్దె ఎక్కాడు. అతడు తన తమ్ముడు ముహమ్మద్ ఖానుకు రాచకొండజాగీరును ఇచ్చాడు. పద్మనాయకరాజ్యం పరాధీన మైంది. రాజకొండప్రభువుల సేవలో ఉండే మంత్రులు మహమ్మదీయుల కొలువులో చేరారు. భైరవుడు ఈ మంత్రులను ఆశ్రయింపవలసిన అవసరం వచ్చింది. అతడు చాగయరామదేవపండిత మహాప్రధానికి శ్రీరంగమహాత్మ్యం అంకితం ఇచ్చి ఆయన పోషణలో ఉన్నాడు. ఈమంత్రి చిన్నన్నగారు ఇమ్మడిసైఫఖాను వద్ద అమాత్యుడుగా ఉండేవాడు. విజయనగరంమీద బహమనీసుల్తానులు క్రీ.శ. 1443-44 సం.లలో చాలా విజయవంతమైన దండయాత్ర చేశారు. ఆ యుద్ధంలో విఠ్ఠలదేవుడు పాల్గొని ప్రశంసలు పొందిఉంటాడు. భైరవుడు ఈ విజయాన్ని ఇలా గ్రంథస్థం చేశాడు.

పటుధాటీముఖజృంభమాణకలహప్రౌఢార్క సంఘాతవి
స్ఫుటరింఛాపుటకోటిఘట్టనపరిక్షుణ్ణక్షమోద్యద్విశం
కటధూళీ పటల ప్రశోషితమహాకర్ణాటనాసము
ద్భటపాథోనిధి విఠ్ఠలేంద్రు బిరుదింపన్ మంత్రు లేరీ ధరన్ ?
[శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 1-42]

9. తెలుగుభాషాసమితివారి విజ్ఞానసర్వస్వం, సంపుటి 3, పుట 360.

ఈ విఠ్ఠలమంత్రితమ్ముడు రామదేవపండితుడకూడా చాలా పరాక్రమవంతుడు. తురగారోహరేవంతుడు. అమితసాహసుడు. ఇతడుకూడా తన మహమ్మదీయప్రభువులతో కర్ణాటకంపైన చేసిన యుద్ధాలలో పాల్గొన్నాడు. శ్రీరంగమహాత్మ్యం షష్ఠ్యంతాలలో భైరవుడు ఇలా చెప్పాడు.

సింహతలాటాంకువ కువ - సంప్రాప్త కర్ణాటకటకజననాథచమూ
రంహునకు జారులక్షణ - సంహానునకు నమిత భాగ్యసంపన్నునకున్.
[శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 1-60]

అని చెప్పి శ్రీరంగమహాత్మ్యం భైరవుడు అంకితం ఇచ్చాడు. ఈ రచన చేసే వయస్సు వచ్చేసరికి రాజకీయపరిస్థితులే కాదు. భైరవుని దృక్పథంలో కూడా మార్పువచ్చింది. ఆదిలో భ్రమరాంబాభక్తుడైన ఇతడు వైష్ణవుడయ్యాడు. "సకలధర్మంబులందును సాత్వికంబు పరమధర్మం బిది అవలంబించి చరియించునిర్మలాత్ములు మనోవాక్కాయకర్మంబుల పరాత్ములగునెల్లవారికి గురువులు" అని భైరవుడు భావించాడు.[10] ఇతనికి బమ్మెర పోతరాజుగారు పరమగురువు అయినట్లు ఊహించవచ్చు. శ్రీరంగమహాత్మ్యంలో పోతరాజుగారి ప్రభావం అడుగడుగునా కనబడుతుంది.. చూడండి.

హరిదివ్యనామధేయామృతం బింపారఁజెలఁగి యాస్వాదించు జిహ్వ జిహ్వ
గోవిందకళ్యాణగుణవిశేషంబులు బలుమారు తలపోయు తలపు తలపు
కమలాక్షు నిత్యమంగళమూర్తివిభవంబు సొంపార వీక్షించు చూపు చూపు
ఫణిరాజతల్పు శ్రీపాదపద్మంబులుచేరి యర్చనసేయు సేత సేత
వాసుదేవప్రియంబైన వ్రతము వ్రతము
దైత్యభేది నుపాసించు తపము తపము
శౌరి నారాధనముసేయు జపము జపము
విష్ణుపదభక్తి సమకొల్పు వినికి వినికి. [శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 1-77]

ఈపద్యం కథారంభంలోనే కనబడుతుంది. వాస్తవానికి శ్రీరంగ మహాత్మ్యంలో కథ విశేషంగా ఏమీలేదు. కావేరీతీరాన విభీషణుడు శ్రీరంగధామాన్ని నిలిపాడు. ఇది అతనికి శ్రీ రామచంద్రుడు ఇచ్చాడు. అది ఇక్ష్వాకుల కాలంనుంచి ఆ రాజవంశంలో వుంది. దానిని ఇక్ష్వాకు మహారాజా తపస్సు చేసి పొందాడు. ఆయన ఆ తపస్సు చేస్తున్నపుడు సహజంగా

10. శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 3 - 708

ఇంద్రుడు దానిని చెడగొట్టదలిచాడు. అప్సరసలను పంపించాడు. వాళ్లు తెలుగుప్రబంధాలలో విధిగా వుండవలసిన పుష్పాపచయం అదీచేశాక ఆయనతపస్సు చెడగొట్ట లేకపోతారు. అప్పుడు ఇంద్రుడు కుమారసంభవంలోలాగ మన్మథుణ్ణి పంపిస్తాడు. మన్మథుడుకూడా గెలవలేకపోతాడు. ఇంద్రుడే స్వయంగా చెయ్యి చేసుకున్నాడు. అప్పుడు ఇక్ష్వాకు మహారాజు శ్రీహరిని తలచుకొన్నాడు. ఆయన తన సుదర్శనాన్ని పంపించాడు. అది ఇంద్రునికి బుద్ధిచెప్పింది. దానితో ఇంద్రుడు బ్రహ్మదగ్గిరకి వెళ్లాడు. ఇక్ష్వాకు ఏమి కావాలని తపస్సు చేస్తున్నాడే బ్రహ్మ తెలుసుకున్నాడు. రంగ ధామం సూర్యవంశరాజధానిలో వెలసింది.

ఈ శ్రీరంగాన్ని విభీషణుడు తీసుకువచ్చి కావేరివద్ద తాత్కాలికంగా దింపి మళ్లా లంకకు తీసుకపోదా మనుకున్నాడు. దింపాక దాన్ని మరి కదిలించలేకపోయాడు. అక్కడే అది ఉండిపోయింది. పుణ్యక్షేత్రం అయింది. ఆ చుట్టుపక్కలవున్నతీర్థాలు గొప్పవి అయ్యాయి. అక్కడ మరణించిన దుర్మార్గులను తీసుకువెళ్లడానికి యమభటులు వస్తే విష్ణుదూతలు చితకబాదుతారు. శ్రీనాథుని శివరాత్రి మహాత్మ్యంలోలాగ ఆ యమదూతలు పోయి యమధర్మరాజుతో చెప్పుకొంటారు.

శ్రీరంగమహాత్మ్యం గరుడపురాణంలో ఉంది. బ్రహ్మాండపురాణంలో కూడా ఉందట. గారుడంలో నూరు అధ్యాయాలున్నాయి. బ్రహ్మాండపురాణంలో 9 మాత్రమే ఉన్నాయి. గరుడపురాణాన్ని ఆధారం చేసుకొనే భైరవుడు దీనిని రచించాడు. మూలంలో లేని ఋతువర్ణనలు, పురవర్ణనలు చేశాడు. విష్ణుమూర్తిచేత, లక్ష్మీదేవిచేత జలక్రీడలు ఆడించాడు. మారువేషాలు వేయించాడు. సనత్కుమారుడు తపస్సు చేసుకుంటూ ఉంటే, విష్ణువు కపటభూసురుని వేషం వేసుకొని వటువుల వెంటరాగా వెళ్ళాడు. అతనిని చూసి సనత్కుమారుడు "నీ ఊరేమిటి ? పేరేమిటి ? తల్లి ఎవరు ? తండ్రి ఎవరు ? నీభాగవతార్థ మెయ్యది ? దయ చేసి చెప్పు" అని అడిగాడు. అప్పుడాకపటవటువు ఇలా సమాధానం చెప్పినట్టు పోతరాజుగారు శ్లేషప్రధానంగా వ్రాశారు.

> ఇది నాకు నెలవని ఏరీతి పలుకుదు నొకచోటనక నిండియుండ నేర్తు
> నెవ్వనివాడనం చేమని పలుకుదు నాయంతవాడనై నడవనేర్తు
> నీ నడవడియని యెట్లు వక్కాణింతు ఖూని ముప్పోకల బోవనేర్తు

నది నేర్తు నిది నేర్తు నని యేలచెప్పంగ నేరుపులన్నియు నేన నేర్తు
నొరులుగారు నాకు నొరులకు నే నొదు
నొంటివాడ జుట్ట మొకడు లేదు
సిరియు దొల్లి కలదు చెప్పెద నాటెంకి
సుజనులందు దరచు జొచ్చియుందు. [భాగవతం, 8-552]

పోతరాజుగారి ననుసరించే భైరవుడు తన శ్రీరంగమహాత్మ్యంలో సనత్కుమారుని ప్రశ్నకు విష్ణువుచేత భాగవతపద్యంలాగే సమాధానం చెప్పించాడు.

ఇందుండి వచ్చితి నివ్వురే ననరాదు సకలలోకైకసంచారి గాన
నిది యది నెలవని యేర్పరింపగబోల దెందు చూసిన వసియింతుగాన
రూపించి తల్లిదండ్రుల జూపి చెప్పగా లేదు వారెవ్వరు లేరు గాన
వీరు బంధువులని వివరింపగూడదు సర్వభూతములకు సముడుగాన
వటువు లిట్టట్టు గతి జేరి వచ్చిరనగ
బొందుగాదు నిమిత్తసంభూతు లగుచు
జిత్తగతమైన కార్యంబు చేతలందు
నెరుగదగుగాక మాటలు నేమిచెప్ప ? [శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 3-457]

పోతరాజుగారిలాగే భైరవుడుకూడా సుదీర్ఘవచనాలు వ్రాస్తాడు. తత్సమపదాడంబరం చూపుతాడు. అచ్చతెలుగునుడులు వాడి ముచ్చట తీరా మువ్వల సవ్వడులు చేస్తాడు. పోతరాజుగారు యమకానికి అప్పుడప్పుడు ముగ్ధులవుతారు. నరకాసురవధఘట్టంలో కృష్ణునిచేత ఇలా అనిపించారు.

కొమ్మ ! దానవనాథుని - కొమ్మాహవమునకు దొలగెగురువిజయము గై
కొమ్మ మెచ్చితి నిచ్చెద - గొమ్మాభరణములు నీవు గోరినవెల్లన్.
[భాగవతం, 10- II-187]

అసలు నరకాసురునితో ముచ్చటపడి సత్యభామ యుద్ధం చేస్తానన్నప్పుడే శ్రీకృష్ణుడిలా యమకంతో మాట్లాడుతాడు.

లేమా ! దనుజుల గెలువగ - లేమా ? నీ వేల గణగి లేచితి విటురా
లే, మాను మానవేనిన్ - లేమా విల్లందుకొనుము లీలం గేలన్ [భాగవతం, 10-II-173]

పోతరాజుగారి శ్రీకృష్ణుడీ యమకాన్ని గోపికలవద్ద నేర్చుకొన్నాడు. గోపికావస్త్రాపహరణం ఘట్టంలో వాళ్లు ఇలా అంటారు.

మామా వలువలు ముట్టకు - మామా కొనిపోకు పోకు మన్నింపు తగన్
మా మాన మేల గొనియెదు-మామానసహరణ మేల మానుము కృష్ణా !
[భాగవతం, 10-I-818]

ఈ యమకంలోని గమకాలన్నీ భైరవుడు పోతరాజుగారినుండి పుణికిపుచ్చుకున్నాడు. ఆదిదంపతులు విష్ణుమూర్తి, మహాలక్ష్మి వనవిహారం చేస్తున్న ఘట్టంలో వరుస ప్రక్రియలో కందపద్యాలను భైరవుడు వ్రాశాడు. రెండు మూడు చూద్దాం.

మాకందము కడునిది ర-మ్మా కందము దాయబోయి మంజీరులకున్
మాకందగ వెరగపిసిన-మాకందము మగువ మధురమాకందమిలన్
వారములగు నతనుని వరి-వారములకు నెలవు లగుచు వాలెడి సమ్య
గ్వారము వారము దనకై-వారము లొనరింపసింధువారము లతివా.
శుకముఖరుచి గల తపనా-శుకముల నెరి మెరయునంగజానితటభవనాం
శుకములన మెరయు నవకిం-శుకముల గనుగొనుము రాజశుకమృదువాణీ.

[శ్రీరంగమహత్మ్యం, 4, 816, 817, 819]

పోతరాజుగారికి సర్వలఘుకందాలు వ్రాయడం సరదా అని మనం గుర్తించాం. భైరవుడుకూడా సర్వలఘురచనలు చేశాడు. 37 అక్షరాలుండే లయ హారివృత్తంలో పాదానికి 35 అక్షరాలు లఘువులే ఉంటాయి. ఆ ఛందస్సులో భైరవుడు పద్యం చెప్పాడు చూడండి.

లయహారి

జయజయ సకలదివిజచయముకుటఘటితమణి
చయరుచిరపదయుగళయకలవద్మ
ద్వయనిబిడతరతిమిరలయకరణచణహారిత
హాయవినుతసుజనభవభయశమననానా
మయవిపినదహనఫణిశయనవరచరణవృత
నియమమునినుతనిగ మమయసరసిజాతి
ప్రియదురిత హరనిరతిశయమహిమవితత
రథరయవిహగవిభవకువలయవనది నేశా.

[శ్రీరంగమహత్మ్యం, 5-1230]

ఈ వృత్తం ఎవరు వ్రాసినా పాదానికి ముప్పయిఆరుచొప్పున నాలుగుపాదాలకు 130 లఘువులు వ్రాయాలి. వాములు మ్రింగే స్వాములవారికి పచ్చగడ్డి ఫలహారం అని రుజువుచేయడానికన్నట్టు తృతీయాశ్వాసంలో 790 అక్షరాల గద్య ఒకటి వ్రాశాడు. అందులో ఏఒకటి రెండు చోట్లనే తప్ప సర్వత్రా లఘువులే వాడాడు. ఈ వైదుష్యవిన్యాసం చాలదన్నట్టు ఇందులోనే

ఒక సర్వకన్ఫీటుచేశాడు. ఈ సర్వలఘువులతో ముక్తపదగ్రస్తం వాడడం, గద్యమంతా చదవడానికి విసుగువస్తుందిగాని కొంత చూడండి -

జయజయ జలజభవముఖ నిఖిలసురనిక-మకుటతటఘటిత మణిరుచి రుచిరచరణయుగళ, గళవిచరదవిరళగరళకబళ, బలవదఘనివహజాలు టలవిఘటనచటులదివసకరకమలదమృతకరణమధుర మధురసభరిత శశికు సుమ, సుమహితశుచివిభవవిలయరహిత. [శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 3-655]

ఇటువంటి సర్వలఘురచనలే కాక గ్రంథాంతంలో బంధకవిత్వంకూడా వ్రాశాడు. ఒక చక్రబంధం (5-1290), నాగబంధం(5-1291), తరువాత ఒక గోమూత్రికాబంధం (5-1292) రచించాడు.

నన్నెచోడుని తరువాత బంధకవిత్వం వ్రాసిన కవులు ఎందరున్నారో మనకు తెలియదుగాని ఇతని గ్రంథంలోనే ఇప్పటికి మొదటిసారి ఈ ప్రక్రియ మనకు లభ్యం అవుతున్నది. ఇతని గోమూత్రికాబంధం బొమ్మ చూడండి. [పుట 66]

ఇతని చక్రబంధ, నాగబంధాల పద్యాలలో లేఖకుల పొరపాట్లు ఉన్నట్లున్నాయి. బొమ్మలలో ఇమడటం లేదు. బంధకవిత్వప్రక్రియలో ఇతడొకరకంగా ఆద్యుడు కనుక ఆపద్యాలు బొమ్మలలో ఎలా ఇముడ్చాలో పరిశీలించమని కొంతమంది విజ్ఞులను సంప్రదించాను. వారి సూచనలమేరకు వచ్చిన పాఠాంతారాలూ, బొమ్మలూ అనుబంధంలోచూడండి.

చక్రబంధం :

నవ్యశ్రీకవరాశిభైరవచరన్నాకిద్రుమావర్ణభా
గ్నవ్యారంభకఘస్మరస్తవశుచిస్వాంత ప్రపూర్ణప్రభా
భవ్యాంగ ప్రసవాంక వాసవతతః ప్రాముఖ్య నందేందుభా
భావ్యాశీనను రాదిశోవిభవశోభాభద్రభాస్వన్నిభా.

[శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 5-1290]

నాగబంధం :

వరగుణరత్నవిశ్రుతసువర్ణవతంస సబాలసత్సర
స్సురితమరాళశ్రీగురవచోవశచిత్తవిలాసవాసవా
వరజసమాంగవైరికరివారిదరానిలధీరమాంచితో
త్తరనశుభానురక్తతతతత్పరవాగయమంత్రి శేఖరా !

[శ్రీరంగమహాత్మ్యం, 5-1291]

గోమూత్రికాబంధం

హరిపదసరసిజమధుకర-మురభిదసితమూ ర్తిరామభోగయరామా
కరిరద సురకుజ విధుకర-శరదుద సితకీర్తి ధామ చాగయ రామా.

[శ్రీరంగమహాత్త్వం, 5-1292.]

ఇలాంటి సాముగరడీలవల్ల గాక రసవత్తరమైన కథాకథనంవల్లా, హృదయానికి హత్తుకుపోయే పాత్రపోషణవల్లా, చక్కని జాతీయాలు వాడుతూ నుడికారపు రుచులు చూపెట్టడంవల్లా ఏకవిఅయినా గొప్పవాడనిపించుకుంటాడు. గౌరనరచనలోఉండే సామెతలూ, పలుకుబళ్ళూ భైరవునిలో తక్కువ.
ఎక్కడో 'కొరవిం దలగోకుకొనుట' (668)
'ఒదవునె మూడేండ్లకు లేని బుద్ధి ముప్పదేండ్లకున్ (1205)
అనే ప్రయోగాలు వాడిన చోట్లతప్ప భైరవుడా 'తండ్రికి కొడుకే ఈతడు' అని స్ఫురింపచేయడు.

24. అనుబంధం – బంధకవిత్వం చిత్రాలు

శ్రీ రంగ మహత్మ్యంలోనూ, వరాహపురాణంలోనూ ఆ కవులు రచించిన బంధకవిత్వపద్యాలను బొమ్మలలో ప్రచురించేముందు ముద్రిత ప్రతులలో ఉన్న పాఠాలు చేయవలసిన దిద్దుబాట్లు కొంచెం చర్చించుకుందాం. ఈ పద్యాలు పూర్తిగా ADD Now Page No8 In theపుటలో చూడండి.

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18	19
౧	ప	వ్య	శ్రీ	క	వ	రా	కి	క్షే	ర	వ	చ	శ	న్నా	క	ద్రు	మా	వ	ర్ణ	భా
౨	గ్య	వ్యా	రం	భ	క	ఘ	స్మ	ర	స్త	వ	శు	చి	స్థ్యాం	త	ప్ర	పూ	ర్ణ	ప్ర	భా
౩	భ	వ్యా	గ	ప్ర	వ	వాం	క	వా	వ	వ	త	ఋ	ప్రా	ము	ఖ్య	సం	దేం	దు	భా
౪	భా	వ్యా	శి	వ	సు	రా	ది	శ	వి	భ	వ	శ	భా	భ	ద్ర	భా	ప్య	న్ని	భా

ఈ చక్రబంధంలో కొన్ని కిటుకులు ఉన్నాయి. తొలిపాదంలో పదవఅక్షరం ఏదైతే రెండుమూడు పాదాలలో పదో అక్షరమూ అదే అవాలి. మూడవ పాదం ఏ అక్షరంతో ముగిస్తే ఆ అక్షరంతోనే నాలుగవ పాదం మొదలవాలి. మొదటి మూడుపాదాలు అద్యంత అక్షరాలనే తీసుకొని నాలుగవ పాదంలో నిర్ణీత స్థానాల వాడుతూ పద్యం సరిపెట్టాలి. నాలుగవ పాదంలో నాలుగవ అక్షరం తొలిపాదంలోని మొదటి అక్షరం అవాలి. తరువాత రెండేసి అక్షరాలు విడిచిపెట్టు కొంటూ రెండుమూడు పాదాల తొలి అక్షరాలు వేసుకొని పోవాలి. ఆ పిమ్మట రెండేసి అక్షరాల తరువాత పాదాంత అక్షరాలను వేసుకుంటూ పోవాలి. పద్యంలో ఈ అక్షరాలు ముద్దలై పులో ఉన్నాయి చూడండి.

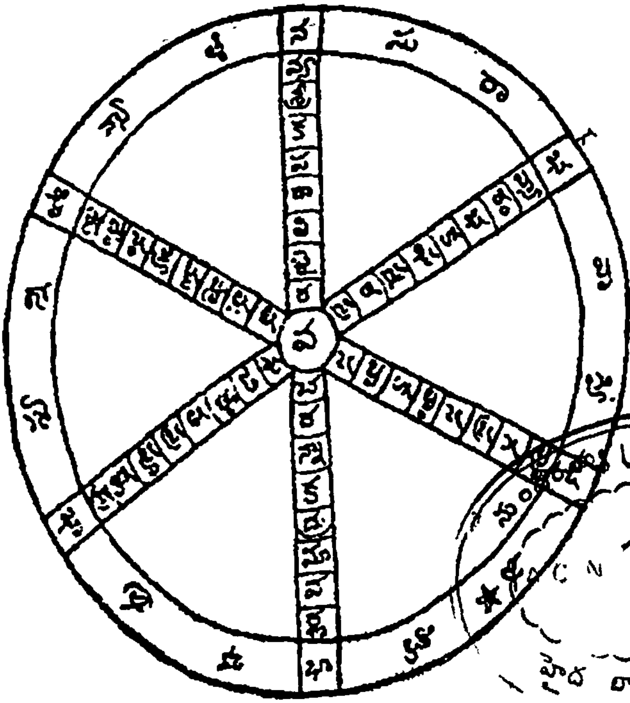
నాలుగవ పాదంలో నిర్ణీతాక్షరాలలో ఒకటి 'ది' అని ఉంది. ఈ అక్షరం తొలిమూడు పాదాల అద్యంత అక్షరాలలో ఎక్కడా లేదు. అందుచేత బొమ్మలో పద్యం ఇమడ్పడం కష్టం. కాబట్టి ఒకటి: రెండో పాదాన్నో లేదా నాలుగో పాదాన్నో కొద్దిగా మార్చాలి. మొదటి పాదం మలుపునుంచీ భాక్ దివ్యారంభక ఘస్మర స్తవశుచి స్థేయ ప్రపూర్ణాప్రభా' అనే పాఠాన్ని మిత్రులు వేదం లక్ష్మీనారాయణశాస్త్రి గారు సూచించారు. నాలుగవ పాదాన్ని "భావ్యాశివసురా

గవాగ్ర్యభవ శోభాభద్రి భాస్వన్నిభా" అనే పాఠాన్ని శ్రీ నాదెళ్ళ మేధా దక్షిణామూర్తిగారు సూచించారు. ఈ రెండుమార్పులలో ఏ ఒక్కటి తీసుకొన్నా బొమ్మ సరిగ్గా వస్తుంది. నాలుగవ పాదంలో మార్పే మంచి దనుకొన్నారు. యతి స్థానంలో మార్పులు ఉండవు.

ఈ చక్రబంధంలో గ్రంథం పేరు కవిపేరు సూచితమయినాయి. మొదటి మూడు పాదాలలోని మూడవ అక్షరాలను ముందునుంచి, వెనుకనుంచి కూడా తీసుకొని నిలువునా చదివితే పుస్తకం పేరు ఒకలాగ వస్తుంది. 'శ్రీరంగవర్ణదేం' అని 'ఆ' 'ఆ' లతో సూచించిన మాటలూ ఎనిమిదవ అక్షరాలను తీసుకొని నిలువునా చదివితే 'భైరవా రచితః' అని వస్తుంది.

చక్రబంధము

శా. నవ్యశ్రీ కపరాతి భైరవచరన్నాకద్రుమా! వర్ణ భా
గ్భవ్యారంభకఘుస్మరస్తవ శుచిస్వాంతప్రపూర్ణ ప్రభా
భవ్యాంగ ప్రవాంకవాసవతతః ప్రాముఖ్యనందేందు భా
భావ్యాళిన సురాది శ్రీవిభవశోభాభద్రి భాస్వన్నిభా

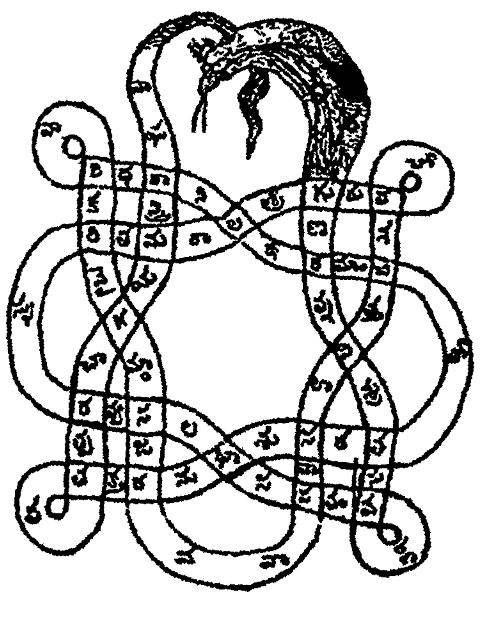

ఇక నాగబంధం గురించి చెప్పుకొందాం. అప్పకవీయంలో ఇచ్చిన బొమ్మ ప్రకారం పాము తలలో ఒక అక్షరం, తోకలో ఒక అక్షరం మాత్రమే వేసి పార్శ్వాల మలుపులలోనూ అడుగు మలుపు లోను రెండేసి అక్షరాలు వేయాలి. అయితే ఆ పద్ధతి ప్రకారం దాట్లు వేస్తే బంధం సరిగ్గారాదు. అందుచేత తలలో రెండూ, తోకలో రెండూ వర్ణాలు వేసుకొని, పార్శ్వాలలో ఒక్కొక్కటి అడుగున రెండూ అక్షరాలు వేస్తే బంధం సరిపోతుంది. అని వేదంవారూ, నాదెళ్ళవారూ సూచించారు.

ముద్రిత ప్రతిలో పద్యం 'మంత్రిశేఖరా!' అని పూర్తవుతుంది. దానిని 'మంత్రిరాఘవా' అని దిద్దుకుంటే బొమ్మ సరిపోతుందని నాదెళ్ళవారు చెప్పారు. 'మంత్రిరాఘవా' లోనే పాఠాంతరం కూడా ఉంది. ఈ సూచనలు చేసినందుకు వేదంవారికి, నాదెళ్ళవారికి నా కృతజ్ఞతలు.

:-నాగబంధము-:

చ. వరగుణరత్న విశ్రుత సువర్ణవతంస, సబాల తత్పర
స్ఫురితమరాళ! శ్రీ గురువచో వశచిత్తవిలాస, వాసవా
వరజ, సమాంగ, వైరికరివారిధరానిలధీరమాంచితో
త్తరసశుభానురక్తతత తత్పర బాగయమంత్రి రాఘవా!

SAMAGRA ANDHRA SAHITYAM - Volume 4 - By ARUDRA

సమగ్ర ఆంధ్ర సాహిత్యం

నాల్గవ సంపుటం

గజపతుల, తొలిరాయలయుగాలు

ఆరుద్ర